

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 35

Видання здійснюється за фінансової підтримки Японської фундації
The proceedings are published under the financial support of the Japan Foundation

Матеріали Третьої міжнародної науково-практичної конференції "Удосконалення методики викладання японської мови та літератури у контексті входження України у Болонський процес".

Proceedings of the Third International Scientific and Practical Conference "Implementation of Teaching Methods for the Japanese Language and Literature in the context of Ukraine's Bologna Process Integration".

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	О.І. Чередниченко, д-р філол. н., проф. А.Д. Белова, д-р філол. наук, проф.; В.Б. Бурбело, д-р філол. наук, проф.; І.О. Голубовська, д-р філол. наук, проф.; Н.Ю. Жлуктенко, канд. філол. наук, проф.; В.І. Карабан, д-р філол. наук, проф.; Н.Ф. Клименко, д-р філол. наук, проф.; Н.М. Корбозерова, д-р філол. наук, проф.; Г.Г. Крючков, д-р філол. наук, проф.; О.С. Снитко, д-р філол. наук, проф.; Л.І. Шевченко, д-р філол. наук, проф.
Адреса редколегії	01030, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, тел. 239-32-58
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології 16.05.11 (Протокол №10)
Зареєстровано	Міністерством юстиції України, свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №16155-4627Р Постанова президії ВАК України Протокол №1-05/7 від 09.06.99
Відповідальний за випуск	Ю.В. Осадча, канд. філол. наук
Адреса видавця	04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41 Тел./факс: (044) 238-64-47, 238-64-49; www.burago.com.ua, e-mail: conf@graffiti.kiev.ua

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

І. Батюк,

Львівський національний університет
імені Івана Франка

ВІДОБРАЖЕННЯ КАНСАЙСЬКОГО ДІАЛЕКТУ У ТВОРІ ТАНІДЗАКІ ДЖІОН'ІЧІРО «ДРІБНИЙ СНІГ»

У статті розглянуто діалектні одиниці Кансайського діалекту, відображеного у творі Танідзаки Джюн'ічіро «Дрібний сніг». Виявлено найбільш характерні лексичні та граматичні одиниці цього діалекту. Автор використав їх для забарвлення твору місцевим колоритом і досягнення його реалістичності. Для цього він ввів діалектизми у мову дійових осіб твору.

Ключові слова: територіальний діалект, кансайський діалект, діалект Канто, літературна мова.

В статье рассмотрены диалектные единицы Кансайского диалекта, отраженного в произведении Танидзаки Джунъитиро «Мелкий снег». Выявлены наиболее характерные лексические и грамматические единицы этого диалекта. Автор использовал их для окраски произведения местным колоритом и достижения его реалистичности. Для этого он ввел диалектизмы в язык действующих лиц произведения.

Ключевые слова: территориальный диалект, кансайский диалект, диалект Канто, литературный язык.

The purpose of the given research is to find out and investigate features of the Kansai dialect reflected in the literary work "Sasameyuki" written by Tanizaki Jun'ichiro. There we can find the most typical grammatical and lexical features of the Kansai dialect. The author used them for giving the work a local colour and making it more realistic.

Key words: territorial dialect, Kansai dialect, Kanto dialect, literary language.

Відомо, що японська мова, як і інші мови, має велику кількість діалектів. У різні історичні періоди вони відігравали свою особливу роль у японському суспільстві. В основу літературної японської мови покладено токійський діалект, базою якого став діалект Канто. На сьогодні у суспільстві панує тенденція, за якою населення використовує у спілкуванні дві мовні системи: літературну японську мову і територіальний діалект, оскільки японці свідомо розділяють два поняття: «свій» та «чужий». У сферу «свого» входять родина та найближче оточення, у спілкуванні з якими японець переходить на діалект. Але до незнайомця чи когось із групи співробітників він звертатиметься літературною мовою.

У японській термінологічній системі існує декілька термінів на окреслення діалектів. Виникають труднощі розуміння цих термінів, оскільки подекуди розмежувати їх

важко. Пояснення до них подаю згідно зі словником «Коджієн» (公辞苑 *koujien*). Найбільш поширеними термінами у японській діалектології є 弁 *ben* та 方言 *hougen*. Щодо 弁 *ben* у словнику подано таке пояснення: «манера говорити; діалект». 方言 *hougen* – це територіальний діалект. Вживання однієї мови у різних регіонах країни призводить до зміни у її фонетиці, лексиці та граматиці. На цьому базується підвид самої мови; мова, яка вживається лише у певному регіоні, порівняно з літературною». Але на відміну від 弁 *ben*, 方言 *hougen* позначає більший ареал поширення певних діалектних одиниць. Тобто, якщо послуговуватися термінологічною системою української діалектології, його можна зіставити з «наріччям», тоді як 弁 *ben* – з «говором».

До другого, більш вужчого пояснення 方言 *hougen* наводиться ще синонімічний термін 俚言 *rigen*, який, у свою чергу, означає: «провінційні слова; характерні слова для певного регіону, що відрізняються від літературної мови» [広辞苑]. У науковій літературі вживається також термін 俚語 *rigo*, який можна вважати абсолютним синонімом до 俚言 *rigen*. У японській термінологічній системі наведено слово 訛 *namari*, що має значення: «вимова слів, що відрізняється від літературної; діалект». Якщо у випадку з 俚言 *rigen* більшу увагу звернено на самі діалектні слова, то у випадку з 訛 *namari* – на фонетичні зміни у словах. Крім того, у словнику «Коджієн» наведено ще такі терміни: 土語 *dogo*, 里言葉 *satokoba*, 国言葉 *kunikotoba*. 土語 *dogo* має значення «мова місцевих жителів; місцевий діалект; розмовна мова», 里言葉 *satokoba* – це «сільська мова; діалект у широкому значенні», а 国言葉 *kunikotoba* – «мова; слова, які вживаються у певному регіоні; діалект». До цього можна ще додати терміни 地元語 *jimoto go* «місцева мова; місцевий діалект» та ジモ語 *jimogo*, що є скороченим варіантом 地元語 *jimoto go*. Їх наведено в онлайн-словнику «Тангорін» (単語林 *tangorin*), створеному на базі факультету інформаційних технологій університету Монаш (Австралія). Синонімом до 方言 *hougen* може також бути термін 地方語 *chihougo* «регіональна мова; діалект» [Yahoo!辞書].

Діалекти функціонували та функціонують не лише у сфері спілкування. Наприклад, їх можна віднайти у поетичній антології «Манйосю», а саме у так званих 『東歌』 *Azuma uta* «Східних піснях» та 『防人歌』 *Sakimori uta* «Піснях сторожі». У цих поезіях чітко проглядається різниця між східним та західним діалектами тогочасної столиці Нара [Shibatani 1990, 185]. Крім того, у літературній пам'ятці «Фудокі» (Географічно-етнографічні описи провінцій древньої Японії) 『風土記』 *Fudoki* (713-720) крім географічних включені також етнографічні матеріали, легенди і пісні, записані діалектом тієї чи іншої провінції [単語林]. У древніх буддійських «Речитативних книгах храму Тодайджі» (кін. IX ст.) 『東大寺諷誦文橋』 *Toudaiji fuju monkou* згадуються діалекти тогочасних східних провінцій Хіда (північна частина сучасної префектури Гіфу) і Тогоку (сучасний район Канто). В етнографічному описі різних провінцій кінця XVI ст. «Опис населення та звичаїв місцевих жителів залежно від району проживання (провінції)» 『人国記』 *Jinkokki* наведено особливості діалектів, а також наведено приклади діалектизмів. Сучасні письменники також використовували діалекти у своїх творах, наприклад, Дадзай Осаму, Муку Хатодзю, Кавабата Ясунарі, Накагамі Кендзі та ін. Часто вони це робили для того, щоби вказати на походження героя, виділити його певні особливості, надати йому яскравості зображення. Переважно письменники використовують діалекти у діалогах, але бувають випадки, коли ці елементи влітають у полотно тексту. Трапляється, коли в одному творі можна віднайти риси декількох діалектів.

У дослідженні я детальніше зупинилася на діалектних елементах у творчості японського письменника Танідзакі Джон'їчіро. Письменник народився 24 липня 1886 року в Токіо і жив у районі Канто до 1923 року. Коли стався Великий землетрус Канто (1 вересня 1923 року), шукаючи притулку деінде, родина письменника переселилася до Кіото, а також проживала у різних містах на території Хансін, поки не осіла у 1954 році в м. Атамі (префектура Шідзуока). Можна назвати дві причини, через які район Кансай припав до душі письменнику. Він відчував дискомфорт через зміни, що сталися у Токіо після Першої світової війни. Район Кансай був наче протиположним до Токіо, і саме в Кансаї Танідзакі прагнув відчути дух давньої Японії. Іншою причиною було те, що автора цікавило усе екзотичне і незвичне, і дещо з того він віднайшов у районі Кансай з його традиційністю, починаючи з одягу і закінчуючи манерою спілкування [Geddes 1984, 435].

Історично склалося так, що відмінність між регіонами Канто і Кансай бере свій початок ще з Х ст., коли були встановлені застави у стратегічних місцях для перевірки подорожуючих. Слово Канто означає «на схід від застави», а Кансай – «на захід від застави». Історично особливості японської культури визначалися здебільшого регіонально, ніж загальнонаціонально, оскільки зв'язок і транспорт були мало розвиненими. А тому культура та мова різних регіонів розвивалися відокремлено. У феодальній Японії (1600-1868) кожен феодальний домен був як країна зі своїми власними традиціями. Глибокі культурні відмінності були між феодальною столицею Токіо, де майже половину населення складав правлячий клас самураїв, та Осакою, в якій домінували купці, а самураї становили менше одного відсотка жителів. Незважаючи на те, що купці були нижчим класом, регіон процвітав, завдяки чому у XVIII ст. став відомим як «комора нації». Навіть сьогодні історія впливає на регіональну культуру [Maxwell].

Регіональні особливості підкріплюються використанням мови, що є в Японії важливим показником соціального становища людини. Хоча діалект Токіо отримав статус літературної японської мови і завдяки сучасній освіті та системі зв'язку на даний час є широко поширеним на всій території Японії, все-таки в країні існують різноманітні діалекти поряд з літературною мовою. Кансайський діалект є одним з найбільш поширених. Розуміння Кансайського діалекту може бути проблемою для людей інших регіонів, оскільки лексика, граматичні моделі, вимова й інтонація дещо відрізняються. Крім того, його часто сприймають як більш емоційний та голосніший варіант літературної мови. Кансайський діалект є предметом гордості мешканців цього регіону, і вони не надають великого значення тому, щоб їх мова відповідала літературній навіть тоді, коли переїжджають в інші райони Японії.

Танідзакі опублікував чимало робіт, події яких розгорталися на території Кансай, починаючи зі «Свастики» 『卍』 *Manji* і продовжуючи романом «Дрібний сніг» 『細雪』 *Sasameyuki*. Дослідник Вада Мінору стверджував, що одиниці Кансайського діалекту, а саме його осакського варіанту, можна віднайти у дев'яти творах цього автора [安井 2008, 35]. Правда, цей діалект найяскравіше представлений у семи творах: «Свастика» 『卍』 *Manji*, «Любителі перцю водяного» 『蓼喰ふ虫』 *Tade kuu mushi*, «Різання очерету» 『蘆刈』 *Ashikari*, «Історія Шюнкін» 『春琴抄』 *Shunkin shou*, «Літня хризантема» 『夏菊』 *Natsugiku*, «Кіт, Шьодзо і дві жінки» 『猫と庄造と二人のをんな』 *Neko to Shouzou to futari no onna*, «Дрібний сніг» 『細雪』 *Sasameyuki*.

Відомо, що спочатку автор запрошував помічників для перекладу своїх творів діалектом Кансай. Оскільки Танідзакі не походив з району Кансай, то в його роботах можливі були деякі авторські зміни діалекту. Такагі Харуе у своїй книзі «Спогади про дім Танідзакі» 『谷崎家の思い出』 *Tanizakiya no omoide* (1977) зазначав, що, наприклад, «Свастику» осакським діалектом перекладала випускниця Осакського жіночого коледжу Такені Юкіко. Після її шлюбу цю роботу продовжив Такагі Харуе, який жив у домі Танідзакі з березня до серпня 1929 року. Стосовно цього існує багато коментарів, але у статті я зосереджу увагу на самому використанні діалекту [安井 2008, 35].

Для дослідження взято діалектний матеріал з книги Танідзакі Джюн'ічіро «Дрібний сніг» (1943-1948). Роман розповідає про життя багатой родини Макіюка, яка проживала в Осаці з осені 1936 року до квітня 1941 року. Особливу увагу приділено спробі сім'ї знайти чоловіка для третьої сестри Юкіко. У романі є низка посилань на тогочасні події, як-то: повніть у Кобе у 1938 році, китайсько-японську війну і зростання напруги в Європі.

З перших сторінок стає помітним кансайський діалект у такій цитаті: 「こいさん、頼むわ。」 鏡の中で、廊下からうしろへ這入ってきた妙子を見ると、自分で襟を塗りかけていた刷毛を渡して、其方は見ずに、目の前に映っている長襦袢姿の、抜き衣紋の顔を他人の顔のように見据えながら、「雪子ちゃん下でなにしている」と幸子はきいた。 [谷崎 1997, 5] “*Koi san, tanomu wa.*” – *Kagami no naka de, rouka kara usiro e haitte kita Taeko wo miru to, jibun de eri wo nurikakete ita hake wo watashite, sochira wa midzu ni, me no mae ni utsutte iru nagajuban sugata no, nukiemon no kao wo tanin no kao no you ni misuenagara, “Yukiko chan shita de nani shiteru” to, Sachiko wa kiita.* «Koi-сан, попрошу тебе», – побачивши у дзеркалі Таеко, котра ввійшла з коридору і стала позаду, простягла їй пензлика, яким уже почала накладати білила на шию. Сачіко зосереджено дивилася на свою постать у нижньому кімоно з відкинутим коміром, що відбивалася у дзеркалі. Розглядаючи своє обличчя, ніби воно належало комусь сторонньому, запитала: «Що робить внизу Юкіко?». *こいさん koi-san* – це термін діалекту Кансай для позначення наймолодшої дочки у сім'ї [Miller 1997, 109]. У тексті також зустрічається слово *きあんちゃん Kianchan*, яке автор пояснює таким чином: 「...雪子のことを「雪姉ちゃん」と呼びならわしたが、その「ゆきあんちゃん」が詰まって「きあんちゃん」と聞こえた。」 [谷崎 1997, 8] *Yukiko no koto wo “Yukian chan” to yobinarawashita ga, sono “Yukian chan” ga tsumatte “Kian chan” to kikoeta.* «Юкіко стали звати «Юкіан-чан», а скорочено воно звучало як «Кіан-чан». Таке скорочення при швидкому темпі мовлення характерне для діалекту Кансай.

У творі вжито допоміжне дієслово *へん hen*, що утворює заперечну форму дієслів. Відповідником йому є літературне *ない nai*: 「どない云うた」 「例によってどないも云わへん、『ああこの人』云うただけや。こいさんどう思う」 [谷崎 1997, 8] “*Donai iuta*” “*Rei ni yotte donai mo iwahen, “Aa kono hito” iuta dake ya. Koi-san dou omou*” «Що сказала?» «Як завжди, майже нічого: «А, це він», – ось і все». Коли *へん hen* приєднується до дієслів у потенційній формі, то вони набувають значення «не могли», наприклад: *読めへん yomehen* «не можу читати» [Palter 1995, 34]. Частка *ねん nen* є однією з найбільш типових у регіоні Кансай, і вживають її у кінці речення. Використовується для зворотного зв'язку зі співрозмовником. Вона також створює ефект більш згладженого закінчення речення, коли використовують її саму. Однак, іноді для підкреслення певної думки *ねん nen* може супроводжуватися часткою *de* [Palter 1995, 36]. У тексті *ねん nen* вживається

досить часто, наприклад, у таких цитатах: 「実はそのことで、難儀してるねん」 [谷崎 1997, 30] *Jitsu wa sono koto de, nangi shiteru nen* «Насправді через це у мене виникли труднощі», 「いやとは云うてえへんけど、.....ま、昨日来て今日明日のうちに会いしよって、そない軽々しゅう扱われとうない云うのんが、ほんとうのとこやないやろか。何せはつきり云うてくれへんさかい分からへんねんけど、もうちょっとその人のこと調べてからでもええやないか云うて、何ぼすすめても行こう云うこと云うてくれへんねん」 [谷崎 1997, 31] “*Iya to wa iuteehen kedo, ... ma, kinou kite konnichi ashita no uchi ni miai shoute, sonai karugarushuu atsukawaretounai iu non ga, hontou no toko ya nai yaro ka. Nanise hakkiri iute kurehen sakai wakarahren nen kedo, mou chotto sono hito no koto shirabete kara de mo ee ya nai ka iute, nanibo susumete mo ikou iu koto iute kurehen nen*” «Не те, щоби вона [Юкіко] відмовилася... Вчора вони тільки прийшли, і отак, ні сіло ні впало, не сьогодні-завтра кажуть робити оглядини. Усе це наштовхує на думку, що з нею не дуже рахуються, чи не так? Вона нічого певного не сказала. Тому не знаю, як справа просуватиметься далі. Тільки зазначила, що було би непогано ще трохи перевірити нареченого».

Ще у прикладі вжито や/ya замість допоміжного дієслова だ da. Відповідно до цього, вжита у творі заперечна форма やない yamai, зіставляється з じゃない ja nai літературної мови. Частка や найкраще вказує на відмінність кансайського діалекту від літературної японської мови. Її часто у своїх творах використовують токійські письменники, щоби розкрити походження героїв або надати їм якоїсь експресивності. У поданій цитаті автор також вживає діалектне слово ええ ee, що є аналогом літературного いい ii [Palter 1995, 25]. Крім значення «добрий», залежно від контексту, воно ще може мати значення «ні; досить». Але його не слід плутати з ええ, що має значення «так» і є поширене всією Японією. Крім того, тут наведено діалектизм そない sonai, який залежно від контексту може мати значення そのよう (に・な) sonoyou (ni, na), そう sou, そんな sonna, そんな (に) sonna (ni), そんなふう (に・な) sonna fuu (ni, na) «такий, так, таким чином» літературної мови [全国大阪弁]. У прикладі також наявний діалектизм さかい sakai, який має значення ので node, から kara «через те, що; оскільки». У словнику «Коджієн」 『広辞苑』 Koujien у поясненні до цього слова подано припущення, що воно походить від слова 境 sakai «кордон, межа». さかい sakai використовувалося у мові Камігата, яка у період Едо побутувала в Осаці та Кіото.

Ще однією характерною рисою кансайського діалекту є вживання лексеми あかん akan, що має значення «поганий, непотрібний, неможливий; ні». Ця лексема дуже широко використовується у розмовній мові району Кансай. Хоча あかん akan не є вульгаризмом, однак його можна розглядати як дещо невічливе слово. Можливо, це є модифікована версія слова いかん ikan, який є скороченою версією いけない ikenai, що має значення «бути непотрібним, безнадійним, неможливим» [Palter 1995, 20]. あかん можна також зіставити з літературним 駄目 dame «не можна, невдало». Наприклад, у тексті цей діалектизм вжито у поданій цитаті: 「云うてみることはみるけれど、雪姉ちゃんはそのない云い出したら、あかんやろ思うわ」 [谷崎 1997, 31] “*Iute miru koto wa miru keredo, Yukian-chan wa sonai iidashitara, akan yaro omou wa*” «Я спробую сказати Юкіан-чан, але думаю, що вона відмовить».

Отже, аналізуючи текст твору Танідзакі Джон'їчіро «Дрібний сніг», я дійшла висновку, що цей твір може слугувати яскравою ілюстрацією Кансайського діалекту. Тут наяв-

ні найбільш характерні риси цього діалекту. Це прослідковується як на лексичному, так і на граматичному рівнях. Для забарвлення твору місцевим колоритом і досягнення його реалістичності автор використав саме діалектизми. Для цього він ввів їх у мову дійових осіб твору. Роман «Дрібний сніг» є актуальним ще й тому, що у ньому чітко показано, як японці поряд з літературною мовою широко вживають місцеві діалекти. Даний матеріал може слугувати основою для подальшого аналізу діалектних одиниць, зафіксованих у японській художній літературі, а також для кращого розуміння лінгвістичної ситуації в Японії.

1. *Geddes W.* Dialect in Tanizaki's Shunkinshō // *Monumenta Nipponica*. – Vol. 39. – №4. – Tokyo, 1984. – 435-443 p.; 2. *Maxwell C.* Japan's Regional Diversity. Kansai vs. Kanto // http://www.jpfl.org.au/06_newsletter/hitokuchi_3new.pdf; 3. *Miller R. A.* A Japanese Reader: Graded Lessons for Mastering the Written Language. – Tokyo, 1997. – 249 p.; 4. *Palter D. C.*, Kaoru Horiuchi Slotsve. Kinki Japanese. The dialects and culture of the Kinki region. – Tokyo, 1995. – 176 p.; 5. *Shibatani M.* The Languages of Japan: [Cambridge Language Surveys] / Masayoshi Shibatani. – Cambridge, 1990. – 428 p.; 6. Yahoo!辞書 // <http://dic.yahoo.co.jp/>; 7. 広辞苑第五版 – 東京: 岩波書店, 2005; 8. 全国大阪弁を普及協会 // <http://www.osakaben.jp/osakaben/bunpou.html>; 9. 谷崎潤一郎. 『細雪』(上巻). – 東京, 1997. – 284頁; 10. 安井寿枝. 谷崎潤一郎の作品における関西方言の変遷: 卍、蓼食ふ虫、蘆刈、春琴抄、夏菊、猫と庄造と二人のをんな、細雪 (日本語日本文学特集) // 甲南大学紀要. 文学編. – 153 号. – 神戸, 2008. – 35-55頁.

А. Богданова,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КОМІЧНОГО В ЯПОНСЬКИХ ГУМОРИСТИЧНИХ ОПОВІДЯХ РАКУТО

Проаналізовано лексичні та стилістичні особливості японського жанру комічного оповідання ракуто. На прикладі класичних сюжетів ракуто розглядаються лінгвістичні особливості вираження комічного в японському розмовному дискурсі.

Ключові слова: ракуто, категория комічного, особливості розмовного жанру, регістри мовлення, семантична теорія гумору.

Проанализированы лексические и стилистические особенности японского жанра комического рассказа ракуто. На примере классических сюжетов ракуто рассматриваются лингвистические особенности выражения комического в японском разговорном дискурсе.

Ключевые слова: ракуто, категория комического, особенности разговорного жанра, регистры речи, семантическая теория юмора.

This article offers an insight into the lexical structure and stylistics of rakugo that naturally reflects the colloquial speech and communicative strategies of various social groups. By analyzing some classical plots of rakugo stories the efforts are made to observe how the comic effect is formed by the means of Japanese language and how it corresponds to real conversational situations in Japanese.

Key words: *rakugo, humor, linguistic creativity, word play, interpersonal communication, semantic theory of humor.*

Ракуго – це сценічний жанр комічного оповідання, що виник в епоху Едо і досі існує в незмінному вигляді як одне з традиційних японських мистецтв поряд з театрами *но* та *кабукі*. Ретельно збережені традиції, що більше 3-х століть передавались від майстра до учня дозволяють глядачеві відчувати гумор і особливості розмовної мови того часу.

На сьогодні ракуго є майже недослідженим не тільки на нашому науковому просторі, а й за кордоном, хоча це явище є дуже цікавим для вивчення як з лінгвістичної так і з культурологічної точки зору. В самій Японії студії з ракуго носять загалом мистецтвознавчий характер, існує значний пласт літератури, покликаний покращити обізнаність глядачів зі специфікою жанру. Відомі сучасні дослідники Кіміе Ошіма та Норіко Ватанабе працюють над перекладом текстів ракуго англійською мовою та на їх прикладі вивчають проблеми сприйняття гумору в міжкультурному середовищі. Захід тільки починає відкривати для себе ракуго. Серед західних дослідників вагомий внесок у поширення знань про ракуго зробили Лорі Брау (2008) та Джессіка Девіс (2006).

Вивчення ракуго дозволяє нам зазирнути в найпотаємніші сфери людських відносин і суспільства. Адже ще Гьоте писав, що ніщо так не визначає людину, як те, з чого вона сміється. Це вірно і для окремої нації: комічне приховує в собі соціальні та культурні цінності, історичну пам'ять та найболючіші проблеми, яким людина не може заридити інакше як сміхом. Але в цій статті, розглядаючи лінгвістичні особливості ракуго, нашою метою є дослідити не з чого сміються японці, а як вони сміються, за допомогою яких вербальних та невербальних засобів.

Ракуго виконується одним артистом, його називають *ракугока*. Він читає оповідання зі сцени, сидячи на подушці *дзабутон* і відтворює події лише за допомогою своєї міміки, голосових модуляцій а також певних реквізитів, а саме - віяла і рушника. Віяло в залежності від ситуації може слугувати паличками для їжі, пензлем для письма, сигарою; рушник може поставити книгою, гаманцем, головним убором тощо. Таким чином, ракуго є гармонійним поєднанням статички (адже артист не рухається з місця) і динаміки (бо через жваву акторську гру сцена наповнюється дією). Завданням майстра є такими обмеженими засобами створити в уяві слухача повну візуалізацію подій, і це може бути здійснено тільки за умови дуже високого рівня майстерності, що відточується все життя.

Багато спільного в цього жанру є і з так званою *стенд-ап комеді*, що популярна зараз на телебаченні (на заході навіть існує тенденція називати ракуго не інакше як “sit down comedy”). Але, існує і багато відмінностей. Зокрема, майстер ракуго ніколи не висловлює зі сцени своїх власних думок і вражень, як і не оповідає історій від третьої особи. Ракуго скоріше можна порівняти з театральною виставою, яку виконує лише один актор. Але перш за все, це певний літературний твір, що лежить в основі ракуго, і саме він постає предметом нашої уваги.

Основною ракуго є прозові комічні оповідання з певною моралістичною настановою. Це пояснюється походженням ракуго з проповідей буддійських ченців, що хотіли повернути увагу до повчань, додавши трохи гумору до своїх виступів. Розповідь будується головним чином на діалогах, в яких ми можемо побачити все різноманіття живої розмовної мови різних соціальних діалектів в різних ситуаціях.

Вивчення ракуго ускладнюється тим, що традиційно вони ніколи не фіксувалися на письмі. Натомість вони переходили від майстра до учня в усній формі: учень слухав виступи вчителя, запам'ятовував і намагався імітувати їх. Коли учень ставав майстром він міг доповнювати виступ своїми жартами, імпровізувати, переосмислювати твір, роблячи його своїм власним. Таким чином, усна форма ракуго є спонтанною як і саме мовлення і є актом творчості виконавця. Кожна жива вистава - це певним чином варіація в заданих межах. В писемній формі ракуго з'явилися лише останнім часом, коли почали записувати короткий зміст виступів і випускати збірки сюжетів ракуго для шанувальників цього жанру.

Існує 300 класичних сюжетів ракуго, що не змінювались віками, але створюються і нові сюжети на злобу сьогодення. Але навіть нові історії мають відповідати традиційній структурі ракуго та зберігати відповідну стилістику.

Кожна історія починається з зачину, який називається *макура*, (в пер. з японської – узголів'я). Завдання цієї частини - підготувати слухача, ввести його в уявний світ історії, задати настрій тощо. Макура суттєво відрізняється від основної частини за стилем та регістром мовлення. Оскільки в своєму вступі, майстер звертається до аудиторії, він використовує виключно ввічливу мову, інтонація протягом всього зачину рівна, невиразна, темп мовлення дуже жвавий. У слухача не виникає жодних сумнівів в тому, що головна історія ще не почалась. Приклад макура:

泥簿の話なのでございます。話にでてくる泥簿なんですからあまり有名で出てくるってはいりません。

Шанобливі форми *кейго*, такі як *一でございませう*, *一参りませう* мають підкреслити той факт, що мовець говорить від свого імені, звертаючись до аудиторії. Після вступної частини шанобливі форми, як правило, більше в історії не зустрічаються.

Після *макура* виконавець переходить до основної частини розповіді, яка називається *ханаши* або *хондай*. В ній переважають діалоги, відповідно і стиль і лексика змінюються в залежності від дійової особи. Важливим елементом ракуго є *кусугури* (в перекладі з японської – лоскотання) – це авторські жарти, невеликі відступи від основної історії, інтерпретації і розвиток основного сюжету, що саме і роблять ракуго смішним. До *кусугури* також належать невербальні засоби передачі інформації, такі як інтонація та міміка виконавця. Завдяки елементам *кусугури* глядачі знов і знов сміються з класичних сюжетів ракуго, які вони дивились вже багато разів. *Кусугури* існує тільки в усній формі і не фіксується на письмі.

Заклучна частина називається *очі* – тобто падіння або відпускання. Те саме значення має і перший ієрогліф ракуго – *раку*. Цей образ чогось падаючого пов'язан з раптовістю розв'язки, що також створює комічний ефект і несе певну моралістичну настанову, а також з низхідною інтонацією заключного рядку. *Очі* - це родзинка (*punch line*), що надає змісту всій історії, вона має бути одночасно неочікуваною і кумедною.

За фреймовою (семантичною) теорією гумору В. Раскіна, *очі* виконує функції елемента, який перемикає сприйняття з одного фрейма на інший. Згідно даної теорії, будь-який гумористичний текст поєднує два фрейми, причому їх зміст знаходиться у відносинах протиставлення. Наприклад: правда - неправда, позитивне - негативне, злодій - жертва, вигода - збитки та інші. Поєднання двох протилежних семантичних фреймів є складним когнітивним процесом, що запускається в дію кінцевим зв'язним елементом ("script-switch trigger") і викликає відчуття комічного [Raskin 1985, с. 114].

Існуюча класифікація *очі* відповідає способам поєднання опозиційних фреймів: 1) *Джигучі-очі* (地口オチ) – поєднання фреймів за допомогою каламбуру, або мовної гри; 2) *Буцке-очі* (ぶっつけオチ) – викриття правди (події постають зовсім не такими, як змальовував їх герой); 3) *Мануке-очі* (間抜けオチ) – герой дізнається, що його обвели за ніс; 4) *Сакаса-очі* (さかさオチ) – все перевертається з ніг на голову.

Також в класифікації *очі* виділяють наступні різновиди як *тотан-очі* (途端オチ) – миттєва, неочікувана кінцівка та *кангае-очі* (考えオチ) – закручена кінцівка, де розуміння гумору приходить не відразу. (三遊亭圓歌 2006, 頁44)

Лексика *ракуго* характеризується розмовним стилем, схильністю до скорочень, використанням архаїчних форм, емоційною забарвленістю, іноді – вульгарністю. Досить часто використовуються застарілі розмовні форми та скорочення. Ось деякі з них:

Питальні частки – ーかい ーだい (Наприклад: いいかい? замість いいか?); не перетворюється на ない (Наприклад: 「本気にしてねな?」 замість 「本気にしてないか?」); ては перетворюється на ちや (Наприклад: 「止まっちゃいけね。」 замість 「止まっては行けない。」); れば - на りや (Наприклад: 「見りや分かんない?」 замість 「見れば分かんないか?」); ありえない - на ありやしない (Наприклад: 「そんなことはありやしない。」 замість 「そんなことはありえない。」).

Зустрічаємо велике різноманіття суто розмовних займенників: おめお、てめお、おまえ、やつ, також застарілі おまえさん、おぬし、あっし.

На матеріалі *ракуго* можна простежити як саме формується і виражається комічне в розмовній японській мові. Якщо не брати до уваги паралінгвістичні фактори сміху, такі як міміка та інтонація автора, то найголовнішим прийомом створення комічного в *ракуго* виступає мовна гра, яку слід розуміти як свідоме порушення суб'єктом мовлення правил вживання мовного знака в тексті. В результаті МГ виникають іграми – комунікативні одиниці, які представляють собою мовні аномалії того чи іншого рівня. З метою творення комічного ефекту МГ користується засобами всіх рівнів мови [Сніховська 2004].

Так, на лексичному рівні іграми утворюються за допомогою полісемії та омонімії, при цьому неодмінно виникає підміна значення або помилкове розуміння. Прикладом іграми фонологічного рівня може бути наступний уривок з *ракуго*:

- お前さんなんだい? (Ви хто?)
- なんだいたなんだい? (А хто питає?)
- なんだいたなんだいたなんだい?
- なんだいたなんだいたなんだいたなんだい?()

В цьому уривку представлена неспекладна гра слів, при якій значуща фраза перетворюється на нерозбірливий набір звуків.

Дуже часто між комунікантами виникає недовомовленність про значення певної фразеологічної одиниці і її хибне, буквальне розуміння. В такому випадку утворюється іграма фразеологічного рівня, як в наступному прикладі:

一泥棒さん、方々でしごとしてるんだから顔広いろういんだろう？

一ま、方々で仕事はしてるんだけどそんな顔広くないよ！できるだけ顔を見られないように商売いらなくちゃいけないだから。

(Фразеологічна одиниця 「顔が広い」 має значення “мати гарні зв’язки”, але один з комунікантів розуміє її буквально як “мати широке лице”)

Переважна частина жартів в *ракуго* будується на діалогах, що відбуваються між яскраво вираженими стереотипними характерами. Ось деякі з них: 1) дурний, незграбний і забудькуватий; 2) розумний, надійний і запальний; 3) хитрий, підступний і кмітливий; 4) авторитарна фігура, наділена владою; 5) жадібний, жорстокий; 6) сексуальна жінка; 7) брехливий хвалько; 8) тварини. Дослідники *ракуго* пояснюють це тим, що через закритість країни та гомогенність японської нації, не було передумов для утворення етнічних чи культурних стереотипів, і тому японський гумор спирається перш за все на перебільшенні певних рис характеру.

Ракуго в повній мірі відображає особливості розмовних жартів в японській мові і допомагає краще їх зрозуміти. На відміну від західної традиції, в Японії жарти рідко розповідаються однією людиною від третьої особи. Натомість, темою для жартів є певний особистий досвід і гумор, як і в *ракуго*, народжується в діалозі, репліками комунікантів. При цьому особливістю японського жартівного дискурсу є те, що його учасники свідомо відіграють певні ролі, для створення комічного ефекту. Найбільш популярною жартівною ситуацією є обмін репліками *боке - цукками*. Один з групи грає *боке* - тобто дурня, і говорить щось алогічне чи хибне, створюючи певний змістовий парадокс. Інший відповідає йому реплікою *цукками* (різкого чоловіка), кепкуючи з його дурості. Є і інші ролі, які свідомо чи несвідомо беруть на себе учасники комунікації для створення комічності. Японський дослідник *ракуго* Кіміе Ошіма вважає, що всі вони точно відповідають стереотипним характерам, що ми зустрічаємо в *ракуго* [Oshima 2006, p.106].

Таким чином, *ракуго* для нас є незамінним путівником в світ японського гумору. Його вивчення допоможе краще зрозуміти якими вербальними та невербальними засобами створюються розмовні жарти в японському дискурсі, що може мати велике значення при побудові комунікативних стратегій і для покращення міжкультурної комунікації.

1. Горегляд В.Н. Классическая культура Японии. Очерки духовной жизни. - С.Пб., 2006. - 351 с. 2. Конрад Н.И. Запад и Восток. - М., 1966. - 517 с. 3. Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 27. - К., 2009. - 250 с. 4. Attardo S. Linguistic theories of humor. Berlin, 1996. - 426 p. 5. Brau L. Rakugo: Performing Comedy and Cultural Heritage in Contemporary Tokyo. - N.Y., 2008. - 257 p. 6. Morioka H. Rakugo, the popular narrative art of Japan. Harvard, 1990 - 470 p. 7. Raskin V. Semantic Mechanisms of Humor. - Dordrecht-Boston-Lancaster: D. - Reidel, 1985. 8. Oshima Kimie. Rakugo and Humor in Japanese Interpersonal Communication // Understanding humor in Japan by Jessica Milner Devis. - Detroit, 2006 - P. 99 - 111. 9. Senko K. Maynard. Linguistic creativity in Japanese discourse: exploring the multiplicity of self, perspective, and voice. - Amsterdam, 2007. - 356 p. 10. 三遊亭圓歌. 落語. - 東京, 2006 - 223 頁. 11. 童門冬二. 人生で必要なことはすべて落語で学んだ. - 東京, 2006. - 279頁. 12. 古典落語100席. PHP研究所の出版. - 東京, 1997. - 256頁. 13. 大友浩. もう一度学びたい落語のすべて. - 東京, 2008. - 263 頁. 14. <http://eprints.zu.edu.ua/1029/1/11.pdf>

ЕКОЛОГІЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ: ПРОБЛЕМАТИКА СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДОСЛІДЖЕНЬ

Запропонована стаття присвячена дослідженню відносно нового у сучасній лінгвістиці явища “екологія мови” (варіанти: лінгвоекотологія, лінгвістична екологія) та його проєкції на японську мову.

Робота висвітлює суперечливі явища сучасної японської мови: діакронію “літературна японська мова” та розмовний молодіжний сленг “тамего” (“вакамоноґо”), подальшу тенденцію до вживання переважно англомовних запозичень (“гайрайґо”) як в усному мовленні, так і на письмі, спрощення розмовних форм тощо.

Ключові слова: екологія мови, японологія, літературна мова, мовна норма, мовна культура, мовна ситуація, соціолінгвістика, термінологічна дефініція поняття “екологія японської мови”.

Статья посвящена исследованию относительно нового в современной лингвистике понятия “экология языка” (варианты: лингвозекология, лингвистическая экология) применительно к японскому языку.

Работа исследует спорные явления современного японского языка: диахронию “литературный японский язык” и разговорный молодежный сленг «тамэґо» («вакамоноґо»), дальнейшую тенденцию к употреблению преимущественно англоязычных заимствований («гайрайґо») как в устной, так и в письменной речи, стяжение разговорных форм и т. п.

Ключевые слова: экология языка, японология, литературный язык, языковая норма, языковая культура, языковая ситуация, социолингвистика, терминологическая дефиниция понятия “экология японского языка”.

The article is devoted to research of a new linguistic tendency called “ecology of language”. The main purpose is to define what is called the “ecology of language” in connection with the Japanese language, to describe the methods of research.

Discussion is based on the Japanese language actual state: comparing standard (literary) Japanese and youth slang ‘tamego’ (‘wakamonogo’), expansion of foreign words (‘gairaigo’), tendency to simplification of every-day conversation etc.

Key words: ecology of language, Japanology, standard language, linguistic norm, language norm, language culture, language situation, sociolinguistic, terminological definition of the Japanese language ecology.

Перше десятиліття ХХІ століття увійшло в історію як епоха різноманітних екологічних проблем, які суспільство переживає та переосмислює у процесі свого подальшого розвитку. Відтак, стає очевидною мотивація розширення значення слова “екологія”, яке можна зустріти в контексті “екологія культури”, “екологія мислення”, “екологія слова”, “екологія мови” тощо.

Проаналізувавши ряд робіт, присвячених питанню “екологія мови”, ми дійшли висновку, що даний аспект є досить резонансним у сучасних лінгвістичних дослідженнях, проте в українській японології практично не висвітлений. Цей факт з одного боку, і власне інтерес до поняття “лінгвоекотологія”, з яким безпосередньо пов’язане більш вузьке питання “екологія японської мови” – з іншого, обумовили **актуальність** цього дослідження, в рамках якого ми зробили спробу розкрити зміст поняття “екологія японської мови”, сформулювати проблематику, здійснивши всебічний аналіз існуючої на сьогодні джерельної бази.

До основних **завдань** ми віднесли:

1. окреслення проблематики досліджень щодо лінгвоекотології як напрямку сучасної лінгвістики загалом і японської мови зокрема;
2. аналіз сучасного стану японської мови в екологічному контексті: порівняння літературної японської мови та молодіжного сленгу タメ語 (若者語), питомої ваги власне японської лексики (和語) та запозиченої лексики (外来語); тенденцій до спрощення усного мовлення тощо;
3. пошук ефективних шляхів упровадження надбань еколінгвістики у навчальний процес (йдеться про початковий та середній рівні вивчення японської мови у мовних вищих навчальних закладах).

Уперше термін “екологія мови” (ecology of language) було запропоновано західним науковцем Е.Хаугеном у 70-х роках минулого століття. Основним завданням нової дисципліни він вважав дослідження взаємозв’язку між мовою та навколишнім середовищем. У подальшому формулюванням завдань та розробкою термінологічного апарату еколінгвістики займалися російські науковці П.Григор’єв, В.Колесов, Ю.Караулов, О.Сковородніков, західні – Фр.Данеш, С.Чмейркова та інші. В українській лінгвістиці питанню екології були присвячені деякі праці В.Пирогова. У роботах згаданих учених акцент робиться на дефініції лінгвістичної екології як дисципліни, що пов’язана, насамперед, з центральним екологічним поняттям середовища існування (у випадку мовних досліджень з поняттям мовного середовища). Як зазначає російський науковець О. Сковородніков, “поняття середовища стосовно мови є двоплановим: з одного боку це – мовне середовище, в якому існує окремий індивід і соціум, з іншого, це – середовище, в якому існує і функціонує мова, тобто сукупність екстралінгвістичних факторів, або умов, що впливають на її функціонування і розвиток” [Сковородніков, с.6]. На сьогодні не існує єдиної думки щодо самого терміну “екологія мови” (його варіанти: еколінгвістика, лінгвістична екологія) не кажучи вже про саму дефініцію. Теоретичним підґрунтям для нашої роботи стали надбання російських науковців-еколінгвістів на чолі з професором О.П.Сковородніковим, який розуміє лінгвоекотологію як “науку, що знаходиться у процесі становлення, є тісно пов’язаною з такими розділами лінгвістики як соціолінгвістика, етнолінгвістика, теорія культури мовлення, історія мови; взаємодіє з такими науками як етнопсихологія, соціологія, історія конкретного народу, історія його культури; досліджує проблематику мовного та мовленнєвого середовища у його динаміці, насамперед, проблематику мовної та мовленнєвої деградації (тобто, фактори, що негативно впливають на розвиток мови та її мовленнєву реалізацію), а також проблематику мовної та мовленнєвої реабілітації (тобто, фактори, шляхи та способи збагачення мови, удосконалення суспільно-мовленнєвої практики)” [Сковородніков, с.6]. Якщо ж говорити про екологію

окремо взятій мові (у нашому випадку – японській), то доречним буде досліджувати її саме в розрізі запропонованого вище визначення.

Проблематика досліджень, що проводяться у сфері еколінгвістики, охоплює широке коло питань. Якщо робити проєкцію на японську мову, то проблемними питаннями можна вважати діячронії “літературна мова” – “загальноновживана мова (共通語)”, “загальноновживана мова (共通語)” – “молодіжний сленг (タメ語, 若者語)”, екологічно коректне відношення до діалектів (方言問題), експансію запозичень (переважно англіцизмів та американізмів), жаргонізацію та вульгаризацію мовленнєвого спілкування, проблему інформаційної безпеки тощо. Деякі зі згаданих питань досить адекватно вирішуються японськими науковцями та й самим японським соціумом (наприклад, проблема коректного відношення до діалектів), деякі є досить болючими та суперечливими (наприклад, проблеми запозичень).

Щодо термінологічного апарату, яким оперує сучасна лінгвоекологія, можна стверджувати, що так чи інакше він співвідноситься з термінами, орієнтованими на біологічну екологію: власне термін “лінгвістична екологія”, “мовне середовище”, “мовленнєве середовище”, “чистота (очищення) мовленнєвого середовища”, “охорона мови”, “хвороби мови”, “оздоровлення мови” тощо. Аналогічно терміну “екоцид” (руйнування навколишнього середовища, порушення екологічного балансу) лінгвоекологія оперує терміном “лінгвоцид”: для позначення політики обмеження, дискримінації мови будь-якого народу (у контексті екології японської мови можна константувати наявність такої проблеми відносно мови айнів); аналогічно до терміну “біотехнологія” наука оперує терміном “лінгвоекологічна технологія”: для позначення сукупності методів та засобів, спрямованих на послаблення негативних або стимулювання позитивних факторів розвитку та функціонування мови (різноманітні наукові течії, що існують зараз у японській лінгвістиці та захищають її “чистоту”); терміну “трунтова ерозія” відповідає термін “лексична ерозія”: для позначення процесу втрати або заміни семантично цінних слів на певному етапі існування мови (діалектизм やっぱ, що замінив やはり або やっぱり в районі Токіо, うずったい замість うるさい там само, явище ら抜き言葉: створення форм пасиву дієслів другої відміни не за нормативною моделлю, а з еліпсом суфікса ら: 見られる = 見える、起きられる = 起きれる тощо [Быкова, с.2]); аналогічно терміну “алергія” існує термін “мовна алергія”: для позначення індивідуальної або соціально-групової реакції відчуження якогось слова або звороту (тенденції до уникання в усному мовленні слів китайського походження (漢語), заміщення їх словами японського походження (和語)).

Звісно ж, у рамках нашого дослідження ми не можемо детально розглянути згадані вище мовні та мовленнєві тенденції, що мають місце у сучасній японській мові, це завдання для наших подальших розвідок. Ця робота має на меті лише їх окреслення, а також формулювання певних теоретичних засад, що можуть бути використані для подальших досліджень у конкретному лінгвістичному сегменті.

Як було зазначено вище, одним із завдань, які ми також пробуємо розв’язати, є пошук ефективних шляхів для впровадження надбань сучасної еколінгвістики у навчальний процес. Ми розуміємо, що в українській методиці викладання японської мови наразі є досить багато першочергових нерозв’язаних питань, які потребують скоординованих зусиль багатьох вітчизняних науковців (як лінгвістів, так і методистів). Проте, на нашу думку, не можна свідомо уникати тих “болючих” мовних та мовленнєвих питань, які

ставити перед українськими дослідниками сучасна лінгвоекологія. Адже питання “чого навчати?” у контексті, скажімо, діахроній “літературна мова” – “загальноновживана мова (共通語)”, “загальноновживана мова (共通語)” – “молодіжний сленг (タメ語, 若者語)” стає актуальним уже в кінці початкового рівня вивчення японської мови. Як приклад розглянемо ситуацію, яка склалася у сучасному усному японському мовленні, коли молодь нехтує нейтрально-ввічливими формами, не кажучи вже про використання шанобливо-ввічливих форм. Звичайно, “така форма спілкування сприймається людьми старшого покоління японського суспільства як прояв порушення норм стандартної мови. Проте, явище タメ語 (дослівно “мова рівних”) є настільки поширеним, що стало предметом багатьох дискусій і в пресі, і на телебаченні, йому присвячують наукові праці, а в університетах проводяться спеціальні тренінги, метою яких є навчити першокурсників та випускників, яким скоро доведеться влаштовуватись на роботу та проходити співбесіди, грамотного мовлення, зокрема використанню ввічливої лексики та граматичних форм” [Благовещенская 2007, с.94-95].

Ми розуміємо, що спираючись на існуючі мовленнєві тенденції на практичних заняттях з японської мови, особливо на початковому етапі її вивчення, безпідставно. Однак, ми не можемо відмежовуватися від факту існування різниці між стандартною (літературною) японською мовою (якої, власне, навчаються студенти) та її неформальними варіантами. Якщо ж брати до уваги весь спектр проблематики, що досліджується екологією японської мови, і враховувати його при викладанні у мовних вищих навчальних закладах України, то сам підхід до змісту навчання має бути дещо переосмисленим.

Таким чином, виходячи з теоретичних засад, розглянутих у нашій роботі щодо питання екології японської мови, та розглядаючи їх у контексті викладання цієї мови у мовних ВНЗ, можемо запропонувати такі висновки:

- стимулювання подальших лінгвоекологічних досліджень є досить перспективним напрямом вітчизняної японології. Ключовими питаннями, які потребують вирішення, можна вважати формулювання предметної та методологічної бази, понятійно-термінологічного апарату тощо стосовно екології японської мови;
- для більш ефективної фахової підготовки майбутніх філологів-японістів доцільним є створення спеціального курсу з екології японської мови, метою якого буде всебічне висвітлення еколінгвістичної проблематики. Ми розуміємо, що дане питання не є першочерговим з огляду на загальне скорочення навчальних годин не тільки на теоретичні, але й на практичні дисципліни. Тому компромісним може бути розробка кількох тематичних лекцій і включення їх до навчальних програм таких теоретичних дисциплін як “Стилістика”, “Лексикологія”, “Теоретична граматики” (середній рівень навчання). Крім того, на нашу думку, для вирішення кола практичних питань, сформульованих у цій статті, доцільним буде проводити спеціальний відбір мовленнєвого матеріалу, починаючи вже з середини початкового рівня вивчення таким чином, щоби всебічно враховувати усі тенденції сучасного японського (переважно, усного) мовлення. Основою для такого відбору можуть стати статті з японських молодіжних журналів, фрагменти популярних серіалів, текстури пісень, зразки діалогів на форумах у мережі Інтернет тощо;
- нагальним питанням вітчизняних науковців є розробка навчально-методичного комплексу, який би відповідав основним вимогам сучасної лінгвістики та методики викладання іноземних мов з урахуванням екологічних аспектів.

1. Алпатов В.М. Япония: язык и общество. – М., 2003. – 98 с.; 2. Благоевская О.В. О стиле общения японской молодежи тамэго // Вестник МГУ. Серия 13. Востоковедение. – М., 2007. – № 2. – С.94-103.; 3. Быкова С.А. Новые диалекты и их роль в современном японском языке // Ел.ресурс: <<http://sfu-english.info.forum/index.php>>; 4. Сковородников А.П. Лингвистическая экология: проблемы становления // Ел.ресурс: <http://library.krasu.ru/ft/ft_articles/0070282.pdf>; 5. Пирогов В.Л. Мудрость Востока и Запада – эософские и лингвистические основания (подход к сравнительному исследованию устойчивых фразеологизмов) // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету, серія Філологія. Педагогіка. Психологія. – 2001. – Вип. 5. – К.: Видавничий центр КДЛУ. – С. 175-194. 6. 秋月高太郎. ありえない日本語.ちくま新書. – 東京, 2005. – 211頁; 7. 野口恵子. かなり気がかりな日本語. 集英社新書. – 東京, 2004. – 205頁.

Г. Восвідка,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА ПОХОДЖЕННЯ ПУНКТУАЦІЇ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

Проаналізовано походження розділових знаків у японській мові. Розглянуто найпоширеніші теорії мовних контактів та зв'язків. Пунктуацію в Японії розуміли як розділ, що вивчає правила вживання слів. Здавна існували пунктуаційні знаки японського походження (куто:тен) – крапка-кружечок та японська правонаправлена кома, а термін, що вживається на їх позначення, «куто:тен», дослівно перекладається як «правила використання крапок та ком».

Ключові слова: пунктуація, походження, орфографія, рукопис, історичні довідки, коментарі, ілюстрації, мовні контакти, американізація

Проанализировано происхождение знаков препинания в японском языке, и были рассмотрены наиболее популярные теории языковых контактов и связей. Пунктуация в Японии рассматривалась как раздел, изучающий правила употребления слов. Еще с далеких времен существовали знаки препинания японского происхождения (куто:тен) –точка-кружок и японская правонаправленная запятая, определение же дословно переводится как «правила использования точек и запятых»

Ключевые слова: пунктуация, происхождение, орфография, рукописи, исторические справки, комментарии, иллюстрации, языковые контакты, американизация

This article researches the genesis of Japanese punctuation. It analyses the most popular theories of linguistic contacts and relationships. In Japan the punctuation was considered to be the branch, which corresponds to punctuation usage rules. From distant ages there are Japanese original punctuation (kuto:ten): circled point and right directed comma, and definition literally translated is the rules of using commas and points.

Key words: *punctuation, genesis, orthography, manuscripts, historical information, comments, illustrations, linguistic contacts, americanization.*

Варто насамперед зазначити, що до нинішнього дня в Україні не проводилося детальне дослідження щодо походження пунктуації в японській мові. Більшість вчених схилиються до думки, що японці не були знайомі з таким явищем як пунктуація до післявоєнного періоду, і лише завдяки реформам того періоду в японській мові почали використовуватися розділові знаки.

Поруч із цим, слід сказати, що орфографію, яка традиційно розглядає пунктуацію, в Японії розуміли як розділ, що відповідає за правила використання і вживання в словах. Щодо розділових знаків здавна існували пунктуаційні знаки японського походження (*кутен*) – крапка-кружечок та правонаправлена кома, а термін , що вживається на їх позначення, *куто:тен*, дослівно перекладається як «правила використання крапок та ком». Тобто, таким чином можна визначити основну функцію пунктуації в японській мові – синтагматичне розрізнення речень та фраз. Іншими словами, – це графічне оформлення пауз.

Значно ширша система розділових знаків стала використовуватися лише у післявоєнний період, що підтверджується низкою важливих документів та рекомендацій, які були направлені на «осучаснення» японської мови.

Існує стереотип, що разом з ієрогліфами японці могли запозичити і пунктуацію з Китаю, але варто зазначити, що, судячи з китайських писемних пам'яток Дунхуаня 6-10 ст. у китайській мові пунктуації не було. Ці пам'ятки містили різні тексти, але більшість із них були релігійного характеру: твори з буддійського канону, коментарі до них, світська та ритуальна буддійська поезія, філософські твори, історичні праці. Загальна кількість – близько 40 тис. рукописів. У результаті багатьох французьких, російських, китайських та японських експедицій ці пам'ятки стали власністю фондів у Пекіні, Москві, Парижі, Делі, Лондоні та Токіо. Але завдяки тісній співпраці країн та їх дослідників на нинішній день існують достатньо фундаментальні праці-описи дунхуанських пам'яток. Ці описи були здійснені у Пекіні Чень Юанем в 1931 р., в Лондоні Л. Джайлзом в 1957 р., в Кіото – групою дослідників, які написали 6-томне видання в 1958-1963 рр., в Парижі – М.Р. Гіньяр у 1970 р. Щодо російських видань, то короткі описи були видані в 1963 та 1967 рр.

Особливу частину дунхуанської колекції становлять тексти документального характеру, які можна поділити на дві групи. Перша група – це господарські, офіційні та приватні листи, які містять свідчення про рівень та спосіб життя Дунхуаня. Друга група – це рукописи, каталоги, записи дарувань, які були частиною тієї великої рукописної бібліотеки, яка власне й зацікавила дослідників.

Для підтвердження варто зазначити, що Дунхуань знаходився на головному південному торговельному шляху (західна провінція Ганьсу) і мав тісні зв'язки з іншими країнами, тобто був відкритий для культурного та економічного обміну. [Меншиков 1983, 136]. Через містечко проходив важливий міжнародний торговельний шлях, що зв'язував Китай з країнами Середнього та Близького сходу і Тибетом, а також з Європою.

Такий висновок було зроблено на основі досліджень японських, китайських та французьких учених, а також наданих ними ілюстрацій, які підтверджують їхні теорії. Хоча ці дослідження були направлені на визначення їх змісту та характеру, і цілком було описати

період, соціальне й економічне становище країни, все ж аналіз торкався й опису вигляду документа.

➤ Дослідники аналізували документ факсимільно для перевірки правильності читання документа іншими дослідниками.

➤ Також, оскільки читання текстів оригіналу завжди є проблематичним тією чи іншою мірою, необхідним було повторення тексту у розширеному вигляді.

➤ Переклад оригінала повинен супроводжуватися коментарями, у яких автор має надати пояснення перекладу кожної синтагми.

➤ Також в описі повинні бути історичні довідки, коментарі до географічних та інших назв.

Таким чином, ми маємо можливість проаналізувати документ на орфографічному рівні. Пам'ятки, що були нами досліджені, належать до буддійського прошарку документів. Більша частина з них датується 9 ст.

Проаналізувавши більшість із документів, доступних для загального користування, ми зробили висновки, що у китайській писемності цього періоду, а саме 6-10 ст., розділові знаки не використовувалися.

Більшість дослідників, у тому числі й російських, вважають, що пунктуація з'явилась у японській мові лише після Другої світової війни, адже в японських документах довоєнного періоду не можна було побачити такі знаки, які б нагадували пунктуаційні. Для підтвердження такої теорії ми мусили проаналізувати писемні знахідки до 20 ст. Цінним матеріалом у цьому розумінні виявилися описи стародруків, ксилографів та рукописів, здійснені Інститутом сходознавства АН СРСР.

До аналізованих рукописів з мистецтва та культури входили:

➤ образотворче мистецтво (ксилографи, збірник малюнків «Мацумае Едзо Чідзуші» з коментарями японською мовою);

➤ прикладне мистецтво (рукопис епохи Мейджі про мистецтво аранжування квітів *ikebana* школи Шьогацудо:-корю:, де викладено естетичні принципи школи, а також наявний розділ «Квіти-емблеми країн»);

➤ театр (програми, реклама та зображення сцени театру Ічімура-дза, а також деякі короткі відомості про історію японського театру);

➤ мистецтвознавство (історія образотворчого мистецтва, принципи художнього світобачення й критерії мистецтвознавства);

➤ культура (описи японської культури від літератури до одягу, вірувань та психології, інші пам'ятки присвячені більш специфічним сферам культури – поезії, фольклору тощо).

Також до пам'яток 20 ст., проаналізованих у нашому дослідженні, належать пам'ятки каліграфії та архітектури, а також архівні рукописи. До останніх відносять документи, щоденникові записи, листи, послання, поздоровлення. Інший шар архівних документів складають господарські записи, а також, що власне є найважливішим, записи, які стосуються російсько-японських відносин. В останніх містяться описи подорожей цесаревича Миколи II і переписка дипломатичного характеру [Описание японських рукописей, ксилографов и старопечатных книг 1971, 50].

Описи пам'яток 19-20 ст., здійснені Інститутом сходознавства, подані разом з коментарями до текстів, а також містять зразки оригінальних текстів.

Таким чином, ми мали можливість проаналізувати автентичні японські пам'ятки 19-20 ст. на предмет наявності пунктуаційних знаків. У результаті ми виявили, що розділові знаки у цей період не вживалися, а отже можна зробити висновок, що до 20 ст. пунктуаційні знаки в Японії не вживалися.

Однак постає питання, чи були японці взагалі знайомі зі знаками пунктуації до післявоєнного періоду. Однозначно були, адже Японії завжди мала тісні зв'язки з іншими країнами окрім, звісно ж, тих періодів, коли країна закривалася. Так, Японія встановила тісні зв'язки з Росією, Кореєю, Китаєм, Туреччиною, Голландією. І, звичайно, активно знайомилася з культурою, літературою, наукою, писемністю зарубіжних країн.

Розглядаючи історію виникнення системи пунктуації європейських мов, можна стверджувати, що вони сформувались під впливом грецьких олександрійських граматик (III-I ст. до н.е.) та альдинської системи знаків, засновник якої пізніше, у 16 ст., запровадив правила вживання розділових знаків. Слов'янські мови використовують давньогрецьку систему розділових знаків, що була вдосконалена німцями у 19 ст.; що ж до української мови, то близьку до сучасної норми вживання пунктуаційних знаків запровадив Іван Котляревський у 1798 р., а отже, що система пунктуації української мови сформувалась уже в кінці 18 – на початку 19 ст. [Огієнко 1927, 20].

Згідно цих даних, писемність у Європі вже існувала з 16 ст, тобто Японія, знайомлячись з писемністю країн-партнерів, повинна була паралельно знайомитися і з розділовими знаками.

Не слід забувати і про японсько-російські мовні зв'язки, які встановилися у 1783-1792 рр. після аварії човна з Дайкокуя Кодаю на борту. Про це свідчить лист Кодаю в Японію. Протягом 17-18 ст. японські мореплавці, які не змогли повернутися на батьківщину, вивчали російську мову, і навпаки – росіяни, котрі не змогли повернутися до Росії, вивчали японську. Японці викладали свою рідну мову в школах, створених Петром I 1705 р. в Петербурзі та Іркутську. Саме вони, загублені моряки, повернувшись потім до своєї країни, організували вивчення російської мови в Японії, водночас складаючи словники, розмовники тощо [Бондаренко 2000, 27].

Що ж до китайського письма *канбун*, то там досить рано почали використовуватися спеціальні значки *кунтен*, які позначали, перш за все, в якому порядку потрібно читати лексичні одиниці за правилами синтаксису японської мови.

Одним із різновидів *кунтен* є знаки *вокототен*. Наявні рукописи, в яких червоними точками позначалося закінчення фрази у складному реченні, і ті ж крапки в кутках ієрогліфа вказували на його тон. Ще в кінці 8 ст. за допомогою цифр і особливих значків стали вказувати на порядок читання ієрогліфів, якщо він не збігався з китайським.

Писемність 16-17 ст., за свідченнями М.О. Сиром'ятникова, досягла помітного результату в членуванні на синтагми [Сыромятников 2002, 42]. Японська національна писемність не знала членування тексту на слова. Причиною була відсутність такого явища в китайській писемності. Хоча крапка й існувала (від *вокототен*), вона використовувалася рідко. Необхідність в розділових знаках пояснювалася ще й тим, що традиційно в японському письмі не роблять пропусків між словами. Проте, якщо після якоїсь складової букви, що позначає граматичний формант або частку, іде ієрогліф, то він позначає початок слова або ж ціле слово. Але якщо між двома словами немає знаків *кани*, то немає й чітких вказівок на межу між словами.

Мотоорі Норінага, перекладаючи «Збірник старих і нових пісень» у 1794-1797 рр., вже тоді використовував коротку рисочку задля кращого прочитання тексту нащадками, позначаючи склад, а також коли звуки треба вимовляти зливо, коли маленький знак «цу» означає повтор. Однак, як вважається, вчений не був винахідником цього знака, адже він уже використовувався з 16 ст., проте у перекладі знак було використано вперше.

Окрім того, слід врахувати американо-японський мовний взаємовплив у післявоєнний період. Власне після реформ США в Японії стали використовуватися розділові знаки. Тому США теж є важливим джерелом запозичень, і значне збільшення вживання *тай-райго* у той період є тому підтвердженням. У процесі американізації, яка проводилась в Японії у перше десятиріччя після Другої світової війни, японська культура знайомилася з багатьма мовно-культурними явищами Америки [История Японии, 229].

1. Китайские документы из Дуньхуаня / Л.Н. Меншиков. – М.: «Наука», 1983; 2. Файнберг Э.Я. Русско-японские отношения в 1697-1875 гг. – М., 1960; 3. Бондаренко И.П. Русско-японские языковые взаимосвязи XVIII века. – Одесса, 2000; 4. Данилов А.Ю., Сыромятников Н.А. Японский язык. Пунктуация, знаки повтора, вспомогательные пометы. – 2-е изд., стереотип. – М., 2004; 5. История Японии (1945-1975) – М., 1978; 6. Огієнко І. Нариси з історії української мови: система українського правопису. – Варшава, 1927; 7. Описание японских рукописей, ксилографов и старопечатных книг. – М., 1971; 8. Сыромятников Н.А. Древнеяпонский язык. – 2-е изд. – М., 2002.

О. Горошкевич,

Львівський національний університет
імені Івана Франка

ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВІР ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ (НА ОСНОВІ РОМАНУ ТАНІДЗАКІ ДЖІОН'ІЧІРО «ДРІБНИЙ СНІГ»)

Пропонується схема аналізу літературного твору із застосуванням категорій функціональної лінгвістики, метою якого є визначення особливостей комунікативної поведінки персонажів як квазіреальних учасників комунікації.

Ключові слова: мовна особистість, комунікативна поведінка, стиль спілкування, комунікативна ситуація, статусні, гендерні і вікові аспекти спілкування, міжетнічна комунікація.

Предлагается схема анализа литературного произведения с использованием категорий функциональной лингвистики, целью которого является определение особенностей коммуникативного поведения персонажей как квазиреальных участников коммуникации.

Ключевые слова: языковая личность, коммуникативное поведение, стиль общения, коммуникативная ситуация, статусные, гендерные и возрастные аспекты общения, межкультурная коммуникация.

This article deals with the analysis of a literary work using the categories of functional linguistics, which aims to determine the characteristics of communicative behavior of the characters as participants of quasi-real communication.

Key words: language personality, communication behavior, style of communication, communicative situation, status, gender and age aspects of communication, interethnic communication.

Усім, хто займається вивченням та викладанням іноземної мови, добре відомо, що для успішного спілкування з носіями цієї мови недостатньо засвоїти правила граматики, основи фонетики та мати певний лексичний запас, необхідні також знання культури спілкування, яка завжди є національно специфічною.

Український мовознавець Ф.Бацевич з цього приводу зазначає: «Спілкування людей завжди відбувається в межах певної культури із використанням конкретної етнічної мови, неповторних мовних картин світу, а також законів спілкування, випрацьованих в межах цієї мови і культури. Потрапляючи в інше культурно-мовне середовище, людина фактично потрапляє в інший світ цінностей і законів спілкування» [2, с.251].

Саме тому сучасні методики викладання мови, новітні підручники, інноваційні освітні технології передбачають ознайомлення з етнічними особливостями культури, в тому числі і культури мовної поведінки.

Надзвичайно багатий, цікавий і повчальний матеріал у цьому сенсі можна здобути також і на основі творів художньої літератури, адже комунікативна поведінка героїв, як вербальна, так і невербальна, - це, з одного боку, засіб створення художнього образу, а, з іншого, - відображення прийнятих у певний час у певному прошарку суспільства норм комунікації, тобто художня комунікація відображає типізовані комунікативні ситуації.

В даному випадку ми пропонуємо розглянути з точки зору особливостей комунікативної поведінки персонажів роман «Дрібний сніг» класика японської літератури ХХ століття Танізаки Джун'ічіро. Цей твір відносять до жанру сімейної хроніки, оскільки в ньому розгортається картина життя однієї родини у передвоєнній Японії (з середини 30-х років і до весни 1941 року). Проте, фактично, за багатогранністю мотивів та широтою зображення його можна розглядати як роман-епопею, що знайомить читача з національними етичними і естетичними ідеалами, звичаями, світом людських емоцій і стосунків, особливостями побутової поведінки тощо. Російська дослідниця І. Львова зазначає, що письменник у цьому творі «ніби відчуває себе літописцем, покликаним закарбувати для прийдешніх поколінь все те, що було для нього таким дорогим, розповісти про культуру побуту, культуру людських взаємин» [5, с.26].

Очевидно, що межі статті дозволяють подати не сам аналіз достатньо об'ємного твору, а лише схему такого аналізу.

1. Одним з можливих шляхів аналізу є дослідження мовленнєвої поведінки персонажа як засобу створення художнього образу у співставленні різних типів мовних особистостей, змальованих у творі.

Поняття мовної особистості в комунікативній лінгвістиці розглядається у двох аспектах: мовленнєвої особистості як такої, що володіє певним типом мовленнєвої поведінки, вибирає ту чи іншу стратегію і тактику спілкування, та комунікативної особистості – конкретного учасника комунікативної ситуації. В поняття мовної особистості входять психічний, соціальний, етичний, етнічний тощо компоненти, які формують тип мовленнєвої поведінки. Класифікації мовних особистостей знаходимо в роботах В.І.Карасика, Ф.С.Базевича та інших науковців.

Російський мовознавець С.Сухий виокремлює гармоній, конфліктний та імпульсивний типи особистостей. Гармонійний тип характеризується дотриманням загальноприйнятих норм спілкування, когерентністю мовлення (зв'язністю, логічністю розвитку), підтриманням принципів кооперації, здатністю змінювати установку під впливом аргументації. Конфліктному типу притаманні імпульсивність, бажання лідерства, відхід від соціальних норм і схем, егоцентричність, порушення когерентності розмови. Для імпульсивного типу характерні швидка зміна точки зору, бажання лідерства, залежність від зовнішнього впливу тощо. Науковці виділяють також гнучкий (віризняється швидкою орієнтацією в ситуації, умінням керувати своїми емоційними станами і обставинами спілкування), ригідний (характеризується недостатнім умінням аналізувати власну поведінку і поведінку партнера) та перехідний (поєднує риси двох попередніх) типи особистостей [2, с.189].

Поняття мовної особистості тісно пов'язане з поняттям стилю мовленнєвої поведінки. Науковці вважають, що стиль мовленнєвої поведінки є стабільним, хоча і може змінюватися залежно від ситуації. Розрізняють збалансований, слухняний, відчужений, вольовий тощо стилі спілкування. За іншою класифікацією виділяють стилі: відчужений, збалансований, слухняний. Сучасний американський лінгвіст Р.Нортон виділяє інші стилі спілкування: домінантний, драматичний (з використанням драматичних ефектів), агресивний, заспокійливий, вражаючий, точний (оперування фактами), надихаючий, уважний, дружній, відкритий [2, с.190]. Стиль спілкування є важливою складовою формування тональності і атмосфери, в яких відбувається комунікація.

У пропонованому для аналізу творі представлені різні типи мовних особистостей з притаманними для них стилями мовленнєвої поведінки. Так до **гармонійного** типу можна віднести Сачіко, Тейноске, які завжди вміють підтримати розмову, дотримуються партнерського стилю спілкування, не намагаються домінувати, дотримуються так званих максимум мовленнєвої поведінки (ввічливості, етикетності тощо).

Домінуючий стиль мовленнєвої поведінки притаманний пані Ітані – господарки перукарського салону, яка опікується питанням влаштування особистого життя Юкіко, тобто виконує роль свахи.

…女らしさに欠けていて、言葉を飾るような廻りどいことをせず、何でも心にあることを剥き出しに云ってのけるのであるが、その云い方がアクドクなく、必要に追われて真実を語るに過ぎないので、わりに相手に悪感を与えることがないのであった。[7, с. 12]. ‘…(пані Ітані) з усією притаманною їй практичністю була повністю позбавлена притаманній жінкам тактовності... Вона ніколи не застосовувала словесні викрутаси і недомовки, а прямо говорила, що думає. В цій її прямоті, проте, не було нічого зумисного, навпаки, складалося враження, що вона просто вимушена сказати правду, і тому її судження зазвичай не викликали у співрозмовника образи’.

幸子も最初、井谷がいつもの急き込むような早口でしゃべるのを聞いていると、随分この人はと思うところもあったけれども、段々聞いて行くうちに、男勝りの親分肌な気象から好意で云ってくれていることがよく分かるし、それに何よりも、理路整然と、打ち込む隙もなく話しかけて来られるので、ぐっとうつぶせに取って抑えられてしまった感じがした。[7, с.26]. ‘Спочатку Сачіко, слухаючи поспішну, збуджену мову Ітані, подумала про себе: «Чи не забагато вона собі дозволяє?» - проте потім зрозуміла, що саме в цьому і виявляється доброзичливість по-чоловічому енергійної Ітані, яка звикла домінувати над іншими.’

Яскравим прикладом **відчуженого стилю** мовленнєвої поведінки є спілкування Юкіко зі сторонніми людьми. У творі читаємо: ...内気で、はにかみやで、人前では満足に口が利けない雪子にも...そう云う風に言葉数の足りないのが、彼女の悪い癖なのであった。[7, с.14]. ‘Юкіко вихована в японському дусі стриманої і скромної дівчини... була неспроможно вимовити зайвого слова в присутності сторонніх...вміння висловлюватися чітко не було її сильною рисою ...’ ...大人しいようでその実いつまでも打ち解けてくれない雪子と云うものが一番気心分らない扱いにくい小姑なので... [7, с.16]. ‘Юкіко була найменш зрозумілою і найважчою у спілкуванні з усіх родичів’.

Буваючи в товаристві, Юкіко завжди нітилася, особливо тоді, коли їй доводилося говорити на незвичному для неї токійському діалекті. Їй складно було довести фразу до кінця, і тоді на допомогу приходила Сачіко. Проте в спілкуванні з членами родини Юкіко притаманний **опікувальний тип** мовленнєвої поведінки. Особливо яскраво це проявляється у її спілкуванні з племінницею Ецуко, яка прив'язана до тітки, можливо, навіть більше, ніж до рідної матері – Сачіко. Наймолодшу з сестер, Таеко, яка, на відміну від Юкіко, любила пожартувати і посміятися, можна віднести до **збалансованого типу**.

2. Відправною точкою аналізу можуть бути відношення між учасниками спілкування. Відношення між учасниками комунікації, які визначають тональність спілкування, характеризуються ступенем формалізованості цих стосунків. Зокрема, у творі можемо спостерігати комунікацію:

а) в родині:

- між сестрами (Цуруко, Сачіко, Юкіко, Таеко);
- з врахуванням гендерних відмінностей (між Сачіко – Тейноске, Цуруко – Тацуо, а також молодшими сестрами та чоловіками старших сестер);
- між поколіннями (Ецуко – старші);

б) між членами родини і слугами (статусні ролі);

в) між членами родини і знайомими (свій – чужий);

г) міжстатичну (родина Макіюка – родина Штольців, Кириленки, Вронський).

Між сестрами, особливо Сачіко і Юкіко, бачимо найбільший рівень довіри і взаєморозуміння. Сачіко не потрібні слова, щоб зрозуміти, що на думці і на душі сестер. Істотну роль в такому спілкуванні відіграють такі чинники, як міміка, інтонація, мовчання. Так, наприклад, Сачіко, розповідаючи Юкіко про намір молодшої сестри – Таеко вийти заміж за Окубату, невідривно слідувала за обличчям сестри, намагаючись зрозуміти її думки. Аналізуючи спілкування між найближчими родичами, звертаємо увагу на те, як використовуються етикетні формули і які вживаються форми звертань. Так Цуруко називають *ねえちゃん* ‘старша сестра’, Говорячи про Сачіко між собою, дві молодші сестри, Юкіко і Таеко, називають її *中姉ちゃん* ‘середуша сестра’. 「ちよっと、中姉ち

ゃんまだやろか」 [7, с.43]. ‘Сестричка все ще збирається?’ Молодших сестер називають за іменем відповідно Юкіочян і Койчян. Ецуко – дочка Сачіко і Тейноске, з усіх тіток тільки старшу називала ‘тіткою’. До Юкіко і Таеко вона зверталася так, ніби вони були її сестрами. В спілкуванні з племінницею Юкіко, говорячи про себе, називає себе так, як до неї звертається племінниця, тобто ‘старша сестра’.

Якщо застосувати положення Еріка Берна про три ролі, які комуніканти підсвідомо виконують у будь-яких типах спілкування (Батьків, Дорослих і Дітей), слід зауважити, що в комунікації ці ролі не завжди збігаються з реальними статусними ролями. Наприклад, можна говорити про те, що у спілкуванні з племінницею Юкіко частіше виконує роль Батьків, ніж, навіть, її рідна мама, Сачіко, яка часто у спілкуванні з дочкою не виявляла достатньої витримки, могла насварити дочку. Між ними нерідко спалахували жорсткі суперечки.

Чинник соціального статусу важливий в комунікації членів родини з прислугою. Звертаючись до покоївки, Сачіко каже 「お春どん、あんたお嬢ちゃんに、何ぞ今日のこと云うたんか」 ‘О-Хару, що ти сказала дівчинці про сьогоднішній день?’ Як бачимо, у звертанні до імені додається ввічливий префікс о- і суфікс –дон, які Кіеда Масуічі відносять до засобів вираження шанобливого ставлення [4, с.83]. Тобто, незважаючи на те, що О-Хару не один рік живе і працює в цій родині, до неї не ставляться як до члена сім’ї.

Проживаючи в невеличкому місті Ашія, родина Сачіко має можливість спілкуватися з сусідами – родиною Штольців з Німеччини та з білоемігрантами з Росії – Кириленками. У Штольців теж є діти, і саме між ними і Ецуко зав’язуються дружні стосунки.

ローゼマリーは悦子のことを「エツコ、エツコ」と呼んでいたが、誰か注意するものがあつたと見えて、間もなく「エツコさん、エツコさん」と呼ぶようになり、悦子はローゼマリーのことを、親や兄弟たちが呼ぶ「ルミー」と言う愛称を使って、「ルミーさん、ルミーさん」と呼んでいた。[7, с.52]. ‘Спочатку діти, немов звірятка, переглядалися через сітку, а потім заприятелювали. Спершу Роземарі зверталася до подруги на європейський манер «Ецуко! Ецуко!» - але потім, очевидно, хтось пояснив їй, що по-японськи це звучить не ввічливо, і вона почала говорити «Ецуко сан». А Ецуко звала Роземарі так, як звали її вдома «Румі»’.

Твір дозволяє зазірнути нам у те, як особливості комунікативної поведінки європейців сприймаються японцями. Наприклад, Таеко розповідає про свій досвід не зовсім вдалого спілкування з «бабусею» з Росії.

「そのお婆ちゃんの日本語云うたらなあ、この間もうちに「あなたキノドクでござえます」云うねんど、発音がけつたいで早口やさかい、「あなたクニどこでござえます」と聞こえるねんわ。それで、うち「わたし大阪です」云うてしてもん」 [7, с.85].

‘Коли бабуся сказала «рідна моя» – та в неї така неймовірна вимова, що я вирішила, ніби вона питає, звідки я родом, я відповіла, що з Осаки.’

Очевидно, що причиною непорозуміння стала не лише вимова «бабусі», але й те, що таке звертання були неочікуваними, оскільки японці у спілкуванні між чужими і своїми зберігають значно більшу дистанцію, ніж росіяни.

3. *Мовна поведінка, яка визначається світоглядом особистості, її культурним та інтелектуальним рівнем, соціальним статусом, психіко-емоційним типом, віком, статтю та іншими чинниками, значною мірою залежить також і від комунікативної ситуації.*

Тому аналіз мовної поведінки героїв можна здійснювати, беручи за вихідне положення певний тип комунікативної ситуації. Семіотична модель, запропонована М.Халлідесем, протиставляє типи комунікативних ситуацій за трьома параметрами: 1) що відбувається, 2) хто бере участь, 3) яку ролі відіграє мова. Ці три перемінні, узяті разом, визначають «регістр» (область значення і засобів вираження, які обумовлюються ситуацією). Ситуативні типи мають три виміри: поле, тональність, модус. Поле – це предметна область спілкування; модус характеризує канал спілкування (комунікація усна чи письмова, підготовлена чи спонтанна тощо) [3, с.27].

Доцільно, до прикладу, розглянути ситуацію お見合い ‘неофіційних оглядин’, оскільки таких ситуацій описано декілька і вони виконують у творі значну роль. Мова йде про спроби влаштувати особисте життя Юкіко.

В першому епізоді для оглядин, які були організовані завдяки зусиллям свахи – пані Ітані, було обрано один з кращих ресторанів в Кобе. Після короткого привітання у вестибюлі запрошені гості піднімаються на другий поверх, де для них замовлена невелика банкетна зала. Важливою обставиною, про яку домовляються заздалегідь, є розташування гостей за столом. Пані Ітані та Сачіко зійшлися на думці, що якщо посадити Юкіко між сестрою та її чоловіком, а Сегоші – навпроти, - то це буде схоже на офіційне сватання. Тому запрошених розсаджують по-іншому.

На зустрічі присутні: Юкіко і Сегосі, яких знайомлять, Сачіко з чоловіком, сваха Ітані, її брат, який знає Сегосі і є ніби його поручителем, а також директор фірми, в якій служить брат Ітані – пан Ігарасі. Саме пан Ігарасі і розпочинає розмову.

「今日は私は、図らずも飛んだ御相伴に与りますような訳で、」と、五十嵐がもう好い時分と見ると、スープを掬いながら皮切りをした。[7, с.67] ‘ - Сьогодні я здається тут зовсім випадковий гість - розпочав розмову пан Ігарасі, вирішивши, що настав слухний момент.’

Відомо, що японці в товаристві, звертаючись один до одного, називають співрозмовника відповідно до своєї та його соціальної ролі. В ресторані пан Ігарасі для створення неофіційної обстановки жартома говорить

「いやこの席上で「常務さん」はいけません。今夜は商売のことは忘れてゆっくりとご馳走になりたいのんですな」[7, с.68] ‘Тут не треба називати мене «пан директор». Сьогодні ввечері хочу забути про справи і спокійно насолоджуватися частуванням’. Проте, звичайно, співрозмовники продовжують звертатися до пана Ігарасі відповідно до прийнятої в суспільстві етикетної норми ‘пан директор’.

Створенню невимушеної атмосфери сприяє жартівливий тон розмови. Тейноске жартома каже що ті, хто захоплюються японською національною музикою, з часом починають поглядати в бік так званих чайних будинків. На що пан Ігарасі відповідає

「へえ、へえ、確かにそれはございますな、家庭的でないと云うことが日本音曲の欠点でございまして。尤もわたくしは別でして、決して御婦人に惚れられようなんという理心を持って習い出したのではございません。もうその点は至って堅人でございますのでな。なあ村上君」[7, с.68]. ‘Ну, можливо, що й так. Особливо, якщо людина не сімейна. Але я долучився до занять музикою зовсім не з цієї причини. По відношенню до жінок я твердий, мов сталь. Правда ж, Муракамі-кун?’ Жартівливий тон підтримує і співрозмовник 「ええ、商売が鉄屋ですからな」 ‘Звичайно. Ви ж директор залізорудної компанії.’

Цей випадок можна розглядати як приклад успішного комунікування, оскільки мета комунікантів: в невимушеній обстановці познайомити Юкіко з Сегосі, претендентом на роль чоловіка – була досягнута. Навіть тоді, коли на звернені до неї питання, Юкіко, як завжди, давала дуже короткі відповіді, їй на допомогу приходила Сачіко, і розмова продовжувалася гладко. Присутні справили один на одного позитивне враження, і залишилися задоволені зустріччю.

В іншому випадку, коли Юкіко залишилася сам на сам зі співрозмовником, та ще й спілкуватися довелося по телефону, а поруч не виявилось Сачіко, яка змогла б допомогти сестрі вийти зі скрутного становища, комунікація виявилася вкрай невдалою. У романі подана не сама сцена розмови, а емоційна реакція на неї одного з комунікантів – пана Хашідери. До Сачіко телефонує її приятелька пані Ніу, яка і була ініціатором цього знайомства.

ああ幸子さん、今端寺さんから電話があって、大変憤慨してらっしゃるようなんだけど、_____」

そう云う丹生夫人の声の調子にもただならぬものがあつた。歯切れのよい東京弁の人なの、興奮しているので一層テキパキした口調になって、何だか知れないが端寺さんがひどく怒っている、僕はあんな因循姑息なお嬢さんは嫌い、...

僕はこの縁談はキッパリお断りしますから、今直ぐ先方へその旨をお伝えくださいと云っている。何でそんなに怒っているのかよく分からないけれど、二人きりでゆっくり話し合つて見ようと思つて、今日の夕方から一緒に散歩に行くように誘つて見た、すると最初に女中が出たので、雪子さんがいらしたら出て下さいと云うと、いますと云つて引っ込んだきり、どう云うわけかなかなか雪子さんが出てこない、散々待たして漸う出たには出たけれども、ご都合は如何ですと云つても、はいあのう、はいあのうを繰り返すばかりでイエスだからノーだからさっぱり分からない、問い詰めると聴き取れないような細かい声で、ちょっと差支えがございますので、... [10, c.154].

Сачіко сан, мені щойно телефонував Хашідера. Він розлючений. – в голосі пані Ніу було чути метал. Від збудження її токійська вимова стала ще різкішою. – Я не знаю, що його так розлютило, але він сказав, що не терпить таких вередливих панянок... Він просив вам це переказати. Як я зрозуміла, він хотів сьогодні ввечері зустрітись, щоб погуляти і неспішно поговорити. Спочатку підійшла прислуга і на питання чи є Юкіко, відповіла, що є. Потім пропала, Юкіко все не підходила до телефону, нарешті, коли підійшла, відповідала лише ‘так, єе’, ‘так, єе’. На пряме питання відповіла голосом, що ледве можна було розібрати ‘мені шкода’...’

Очевидно, що цей епізод можна кваліфікувати як приклад девіації, тобто комунікативного провалу.

В іншому випадку спостерігаємо зміну каналу комунікації – Сачіко і Тейноске отримують лист, який не лише своїм тоном обурих і образив адресатів, але й тим, що був написаний не пензлем і не на спеціальному, а звичайному папері, що було розцінено як вияв неповаги.

Таким чином, навіть ці декілька зазначених вище аспектів демонструють, що застосовування при аналізі літературного твору інструментарію і методів комунікативної лінгвістики дозволяє значною мірою розширити уявлення про правила і норми комунікативної поведінки чинні для певного періоду часу в певному соціумі.

1.Бахтин М.М. Язык в художественной литературе. – Собр. Соч. в 7-и т., Т. 5. – М.: Русские словари, 1997. – С.287 – 297; 2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.; 3. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: Гнозис, 2002; 4.Киэда М. Грамматика японского языка. Пер. с яп. Т. 1. Изд. 3-е. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 672с.; 5. Львова И. Предисловие.// Дзюньитиро Танидзаки. Избранные произведения. Том 1. – М.: Художественная литература, 1986. – С.5 – 28; 6.Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації: монографія// авт.кол.: Р. Помірко, Ф. Бацевич, А. Паславська та ін. – Львів: ПАІС, 2010. – 280 с.; 7. Чаплєвич Є. Діалогічне мислення Михайла Бахтіна./Література. Теорія. Методологія. Пер. з польської. – К.: Видавничий дім «Космо-Могилянська академія». – 2008. – С.176-197. ; 8. 谷崎潤一郎. 細雪. 上巻. 新潮文庫. 2007.; 9. 谷崎潤一郎. 細雪. 中巻. 新潮文庫. 2007.; 10. 谷崎潤一郎. 細雪. 下巻. 新潮文庫. 2007.

Ю. Дзябко,

Львівський національний університет імені Івана Франка

МІКРОПОЛЕ «МОВНА ПОЛІТИКА»: СПРОБА ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ ЗІСТАВНОГО АНАЛІЗУ НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЯПОНСЬКОЇ МОВ

Статтю присвячено проблемі зіставного дослідження соціолінгвістичної термінології, а також пошуку методики опису термінологічного мікрополя «мовна політика» на матеріалі української та японської мов.

Ключові слова: *термінологія, термінологічне мікрополе, соціолінгвістика, мовна політика*

Статья посвящена проблеме сопоставительного исследования социолингвистической терминологии, а также поиска методики анализа терминологического микрополя «языковая политика» на материале украинского и японского языков.

Ключевые слова: *терминология, терминологическое микрополе, социолингвистика, языковая политика*

The article is devoted to the problem of a contrastive study of sociolinguistic terminology. It also concerns searching for the methodology of description of the terminological microfield “language policy” in Ukrainian and Japanese languages.

Key words: *terminology, terminological microfield, sociolinguistics, language policy*

Зіставне вивчення термінологічних систем української та японської мов допомагає поглибити розуміння кожної із мов і сприяє формуванню теоретичних та прикладних аспектів теорії перекладу і лексикографії. У статті розглянемо лише один із аспектів, пов'язаний з укладанням українсько-японського словника соціолінгвістичних термінів.

Терміносистемі української та японської соціолінгвістики присвячено небагато досліджень: проблему української соціолінгвістичної термінології було порушено у працях Бідера Г., Мацюк Г.П., японської — у дослідженнях Кімури К.

Мета статті полягає в тому, щоб розкрити методику опису термінологічного мікрополя «мовна політика» в українській та японській мовах.

В основу зіставлення соціолінгвістичних термінів у різних мовах закладаємо визначення тотожних і відмінних структурно-семантичних ознак. Врахуємо, що зіставна соціолінгвістика цікавиться не лише зіставленням соціолінгвістичних категорій у різних мовах, а й апелює до функціональних та соціальних аспектів мови, виражених у цих категоріях, що наближає її до зіставної лінгвістики [Contrastive sociolinguistics 1996, 7].

Соціолінгвістична термінологія як підсистема лексичної системи реалізує ті самі принципи системності, що характеризують лексико-семантичну систему мови загалом. Соціолінгвістична термінологія становить сукупність лексичних засобів, яка відображає категорійний апарат і обслуговує соціолінгвістику як самостійну галузь науки. Тематично об'єднані соціолінгвістичні терміни формують термінологічне поле (ТП) [Панько, Кочан, Мацюк 1994, 179], в якому термін набуває точності й однозначності і, на відміну від лексико-семантичного поля, співвідноситься не із загальною лексикою, а зі спеціальними поняттями [Суперанская 1989, 111]. Термінологічне поле «соціолінгвістика» постає як парадигматичне об'єднання співвіднесених номінативних термінологічних одиниць відповідної галузі знань, об'єднаних гіперсеєю «мова і соціум». За принципом лексико-семантичних груп у ТП «соціолінгвістика» виділяємо набір різних за характером семантичного зв'язку термінологічних мікрополів.

Польова організація термінології постає одним із вдалих способів структурування мовного матеріалу та опису наукової картини світу у зіставному аспекті. Висловлюємо припущення, що зіставні дослідження термінологічних полів дозволяють побачити те універсальне, що складає сутність наукового пізнання в різних соціолінгвістичних традиціях, та виявити те ідіоетнічне, що утворює національну мовну картину (про ідіоетнічний компоненти соціолінгвістичної терміносистеми див. [Мацюк 2006, 492]).

Приналежність терміна до конкретного мікрополя засвідчує: а) відповідна дефініція, яка відносить термін до соціолінгвістичної термінологічної системи; б) входження терміна до принаймні двох лінгвістичних словників, термінологічних додатків, глосаріїв чи соціолінгвістичних посібників (варто зазначити, що в українській та в японській лексикографії немає словника соціолінгвістичних термінів); в) побутування терміна у фахових текстах.

Далі визначаємо склад і структуру мікрополя «мовна політика» в українській та японській мовах у такій послідовності: 1) на основі суцільної вибірки з джерел та аналізу дефініцій визначаємо домінанту мікрополя та формуємо початковий список термінологічних одиниць, що розкривають зміст домінанти; 2) за допомогою компонентного аналізу окреслюємо семантичний склад термінів; 3) шляхом методу сіткового моделювання визначаємо структуру та внутрішні системні зв'язки, створюємо модель мікрополя у кожній з мов.

За допомогою суцільної вибірки із лінгвістичних словників та соціолінгвістичних праць української та японської мов систематизуємо термінологічні одиниці, які формують семантичний простір мікрополя «мовна політика» в обох мовах. Шляхом ком-

понентного аналізу дефініцій встановлюємо диференційні ознаки термінів-складників мікрополя.

Вивчення термінології здійснюємо від поняття до терміна. Щоб розкрити значення терміна, необхідно з'ясувати його реальну денотативну співвіднесеність і семантичні зв'язки з іншими елементами терміносистеми. Сукупність взаємопов'язаних спеціальних понять визначає структуру терміносистеми за допомогою зв'язків між поняттями [Шелов 1998, 20; Cruse 1986, 123]. Очевидні зв'язки засвідчують наукові дефініції, які розкривають співвідношення між значеннями, виявляючи інкорпорацію семантичних компонентів значення одного терміна у значення іншого, що належить до тієї самої семантичної сфери.

Засобом побудови мікрополя обираємо сіткове моделювання термінологічної лексики, яке запропонував Скороходько Є. Ф. і яке є продовженням методики компонентного аналізу. Сіткове моделювання сприяє описові семантики через семантичні складники: якщо лексичне значення одного слова безпосередньо або опосередковано є семантичним складником другого (дефініція виявляє, що друге слово тлумачиться через перше), то це друге слово вважають семантичним дериватом, або семантичною похідною першого, а перше – семантичним компонентом другого. Тому семантичний складник відіграє роль значення семантичного компонента, а семантичний компонент постає носієм значення [Скороходько 1983, 10]. Визначеність одного терміна через інші терміни сприятиме розкриттю семантичної структури термінологічної системи і визначенню місця кожного терміна в цій структурі.

Принцип моделювання семантичної сітки базується на бінарному принципі, коли кожен безпосередній складник семантичної моделі ділиться на два опосередкованих. У складі кожного безпосереднього складника є фрагмент із номінативним значенням як сукупність диференційних семантичних ознак, тобто опосередкованих семантичних складників аналізованого слова. Якщо номінативний фрагмент є словом чи стійким словосполученням, які мають у словнику визначення, то повторюються описані вище процедури членування тексту на безпосередні складники і виділення номінативних фрагментів. Якщо ж він є вільним сполученням слів, то на безпосередні складники ділиться текст самого фрагменту [Скороходько 1983, 14]. При цьому такого роду складники, що входять до складу центрального терміна, як правило, складаються з двох частин: ідентифікатора (опорного референта, який виражений семантичним компонентом основного терміна і вказує на найзагальніші ознаки поняття цього терміна) і конкретизатора (референта, який вказує на ознаки диференційного характеру) [Панько, Кочан, Мацюк 1994, 198].

Оскільки дефініція терміна – це семантичний еквівалент його значення, що складається з компонентів, тобто переліку потрібних і достатніх ознак для опису поняття [Nida 1975, 65], дістаємо змогу окреслити компоненти, які формують значення терміна *мовна політика*.

1. Мікрополе «мовна політика» в українській мові. Домінантою мікрополя «мовна політика» в українській мові виступає однойменний термін, який містить найбільшу кількість семантичних ознак поняття «мовна політика», будучи нейтральною одиницею як назва мікрополя.

У джерельній базі зафіксовано різні тлумачення терміна. *Мовна політика* постає як: а) «сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання

мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі» [Українська мова: енциклопедія 2000, 329-332]; б) «діяльність суб'єктів етнополітики (держави, етноспільнот, політичних партій та ін.), спрямована на вирішення національно-мовних інтересів, гармонізацію національних відносин та зміцнення стабільності поліетнічного суспільства» [Куць 2004, 7-8]; в) «сукупність ідеологічних, політичних, юридичних, адміністративних заходів, спрямованих на розвиток, функціонування, баланс мов, зміну чи збереження мовної ситуації в державі, регіоні, соціумі» [Селіванова 2006, 348]; г) «сукупність ідеологічних принципів, настанов, практичних заходів для вирішення мовних відносин у країні; політико-адміністративні дії держави, партії класу, товариства, угруповань, скеровані на мовний розвиток у бажаному напрямі» [Мацюк 2009, 37]; ґ) «сукупність заходів, спрямованих на певний мовний розвиток (уведення нових або збереження старих мовних норм, уніфікація і стандартизація літературних форм, реформи в галузі орфографії та пунктуації тощо), а також «частина національної політики певної держави» [Кочерган 2008, 329].

Очевидно, що перелічені варіанти не вичерпують усіх можливих визначень *мовної політики*. Неоднорідність та неузгодженість у запропонованих дефініціях передусім зумовлена складністю й багатогранністю самого поняття про мовну політику, а також тим, що соціолінгвістична термінологія в українській мові перебуває на стадії кодифікації.

Важливою ознакою при визначенні наукового поняття є його точні межі, що сприяє конкретності та чіткості у формуванні значення. Визначення *мовної політики* як двозначної одиниці (див. Кочерган 2008), хоча і суперечить цій вимозі, однак зумовлене співвіднесенням терміна із різними сигніфікатами.

З переліку термінів, зібраних методом суцільної вибірки за допомогою аналізу дефініцій визначимо семантичні деривати терміна *мовна політика* (терміни, котрі у своєму тлумаченні послуговуються терміном *мовна політика* як основним семантичним компонентом-ідентифікатором). Найперше, такими термінами в українській мові є *внутрішня мовна політика*, *зовнішня мовна політика*; *мовна політика стратегічної багатомовності*, *мовна політика офіційної одномовності*, *мовна політика офіційної двомовності*, *комплексна мовна політика*, *регіональна мовна політика*, *мовна політика диференційованого юридичного статусу*; *асиміляційна мовна політика*, *диференційна мовна політика*, *мультикультурна мовна політика* (плюралізм); *перспективна мовна політика*, *ретроспективна мовна політика*; *гендерна мовна політика* [Лазаренко 2002, 15; Мацюк 2009, 38]. Значення цих термінів пов'язані найміцнішим семантичним зв'язком із домінантою.

Іншою семантичною похідною поняття *мовна політика* є *мовне планування* (*мовне планування* – це реалізація мовної політики, сукупність заходів, що впливають на функціональні можливості мови). Беручи до уваги ознаку «історично зумовлений вияв мовних заходів», виділяємо опозиції *англізація* / *арабізація* / *іспанізація* / *полонізація* / *романізація* / *русифікація* / *угорщення* (*мадяризація*) / *українізація* / *чехізація* [там само].

На новому етапі опису визначимо семантичні компоненти терміна *мовна політика*. Список термінів та їх дефініцій, отриманих шляхом суцільної вибірки, формуємо на основі частотних характеристик ідентифікаторів, що входять до складу дефініції: семантичним компонентам, які зустрілись у двох і більше визначеннях, і надаємо статус семантичного компоненту даного терміна.

Так, безпосередніми семантичними компонентами терміна *мовна політика* є терміни *національна політика, держава, суспільна організація, мовні відносини і мовний розвиток*. Складені терміни *національна політика, суспільна організація, мовні відносини і мовний розвиток*, у свою чергу, є похідними від інших понять, які містять у своєму значенні додаткові семантичні компоненти — опосередковані компоненти терміна *мовна політика* другого, третього і т. д. рівня ідентифікації.

При встановленні елементів термінологічного мікрополя важливим є й асоціативний семантичний зв'язок одного терміна з іншим, що реалізується в межах даної терміносистеми. Так, *мовна політика* утворює асоціативний опосередкований зв'язок із терміном *мовне законодавство* (відношення *мовні заходи держави – засіб мовних заходів держави*). *Мовне законодавство* є семантичним дериватом термінів *конституція, мовна ситуація, мовний конфлікт*, які є безпосередніми компонентами його значення і, відповідно, опосередкованими семантичними компонентами значення *мовна політика* другого рівня ідентифікації.

Щоби з'ясувати всю поняттєву структуру цього мікрополя і виявити місце кожного терміна у ньому, на наступних етапах інвентаризації визначимо зміст виявлених компонентів та семантичний зв'язок між ними. Сила семантичного зв'язку характеризує віддаленість досліджуваних одиниць у конкретному семантичному просторі [Скороходько 1983, 5].

Після повної процедури формуємо семантичний простір термінологічного мікрополя «мовна політика» і семантичну модель його структури.

2. Мікрополе «мовна політика» в японській мові.

Домінантою мікрополя «мовна політика» у японській мові є термін 言語政策 *gengo seisaku*.

Японські соціолінгвістичні терміни як мовні знаки, що репрезентують іншомовні поняття спеціальної галузі, з огляду на їх неоднозначність, брак перекладних відповідників та національну варіативність (тобто наявність різних термінів, що позначають одне й те саме явище, процес, об'єкт тощо) становлять одну з головних труднощів у розкритті й передачі засобами української мови. Головним прийомом перекладу термінів обираємо переклад за допомогою лексичного еквіваленту. У разі браку еквівалента в українській мові (переважно у випадку складних термінів-словосполучень) використовуємо метод семантично-структурного калькування (передача комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу). При цьому зберігаємо семантику і синтаксичну структуру японських термінів, узгоджуючи їх із першоджерелом.

Розглянемо дефініції терміна 言語政策, подані у лінгвістичних словниках японської мови та окремих соціолінгвістичних працях. Джерела засвідчують, що *мовна політика* – це: а) дії держави, партій та різних суспільних організацій, скеровані на свідомий природний мовний розвиток (言語政策とは、国家、政党、種々の圧力団体や報道機関などが、言語の自然な発展過程を意識的に変動させようとする行動を意味する *gengo seisaku to wa, kokka, seitou, shushu no atsuryoku dantai ya houdou kikan nado ga, gengo no shizenna hatten katei o ishikiteki ni hendou saseyou to suru koudou o imi suru*) [木村護路 クリストフ 2005, 4]; б) заходи боротьби із проблемами, зумовленими територіальним та соціальним мовним різноманіттям; (地理的・社会的変種など言語使用者の属性に関連

した言語変種の使用に関する問題に介入する試み、またその結果として産出された具体的な取り組み chiriteki shakaiteki henshu nado gengo shiyousha no zokusei ni kanren shita gengo henshu no shiyō ni kansuru mondai ni kainyū suru kokoromi, mata sono kekka toshite sanshutsu sareta gutaitekina torikumi) [応用言語学事典 2003, 353]; в) це державний контроль над мовною ситуацією у країні (国として言語をどのようににコントロールしようとしているかということである kuni toshite gengo wa dono youni kontorooru shiyō toshite iru ka to iu koto de aru) [言語科学の百科事典 2006, 370]; г) політика держави щодо мов, якими говорять у країні (国家がその国で話される言語について実施する政策 kokka ga sono kuni de hanasareru gengo nitsuite jisshi suru seisaku) [日本国語大辞典 2006]; р) заходи уряду й державних організацій щодо вибору мови, її популяризації та реформ тощо (政府などの公の機関が行う、言語の採択、普及、改革などの方策 seifu nado no ooyake no kikan ga okonau, gengo no sentaku, fukuyu, kaikaku nado no housaku) [ブリタニカ国際百科事典 2009]; д) планування і впровадження дій уряду та його консультативних організацій щодо орфографії, офіційної мови, мовної популяризації тощо (政府およびその諮問機関による公用語の体系や表記法、普及などに関する方針と実施 seifū oyobi sono shimon kikan ni yoru kōuyōgo no taikēi ya hōkuihou, fukuyu mado ni kansuru hōshin to jisshi) [日本語学辞典 1998, 55].

На відміну від української соціолінгвістичної теорії, термін *язык политика* визначено як однозначну одиницю, однак помітні два підходи до визначення. Перший, більш широкий, пропонує загальне абстрактне визначення мовної політики, яке передбачає інтерпретацію цього поняття як *державний контроль* (国のコントロール kuni no kontorooru), *державні дії* (国家の行動 kokka no kōdō), *національна політика* (国家の政策 kokka no seisaku), *заходи уряду* (政府の方策 seifu no housaku) тощо, скеровані на мовний розвиток і регулювання мовних відносин. Другий підхід надає диференційовані визначення, кожне з яких характеризує конкретні сфери мовної політики (планування і впровадження орфографії, офіційної мови, мовної популяризації, реформ тощо). Обидві позиції є прийнятними для аналізу, оскільки вони є взаємодоповнюючими і надають можливість багатовимірного розгляду проблеми.

Застосовувавши методіку семантичної сітки до дефініції терміна *язык политика*, виявляємо безпосередні семантичні складники, які сприяють визначенню семантичних компонентів та семантичних дериватів терміна.

Із переліку термінів, зібраних методом суцільної вибірки, за допомогою аналізу дефініцій визначимо семантичні деривати терміна *язык политика* (терміни, котрі у своєму тлумаченні послугуються терміном *язык политика* як основним семантичним компонентом-ідентифікатором). Такими термінами в японській мові є *對外言語政策 taigai gengo seisaku зовнішня мовна політика*, *対内言語政策 tainai gengo seisaku внутрішня мовна політика*, *日本語政策 nihongo seisaku мовна політика японської мови як іноземної*, *国語政策 kokugo seisaku мовна політика щодо японської мови як національної*, *少数語政策 shousūgo seisaku мовна політика щодо мовних меншин*, *移民語政策 imingo seisaku мовна політика щодо мови іммігрантів*, *言語同化政策 gengo douka seisaku асиміляційна мовна політика*, *多言語政策 tagengo seisaku мовна політика багатомовності*, *風土言語政策 fuushi gengo seisaku (地域言語政策 chiiki gengo seisaku) регіональна мовна політика*, *国際言語政策 kokusai gengo seisaku мовна політика інтернаціоналізації*, *言語教育政策 gengo kyōiku seisaku політика мовної освіти*.

Іншою семантичною похідною терміна 言語政策 є 言語計画 gengo keikaku *мовне планування* (або 言語管理 gengo kanri *мовне будівництво*), що позначає реалізацію мовної політики. Беручи до уваги ознаку «історично зумовлений вияв мовної політики», у японській соціолінгвістичній теорії виділяють поняття 英語化 eigoku *англізація*, 中国化 chugokuka *китаїзація*, ローマ字化 romajika (ローナイズ romanaisu) *романізація*, ロシア化 roshiaka *русифікація*, 日本化 nihonka *японізація*.

Безпосередніми семантичними компонентами терміна 言語政策 є 国家政策 kokka seisaku *національна політика*, 国家 kokka *державна*, 言語 gengo *мова*, 言語発展 gengo hatten *мовний розвиток*, 言語変種 gengo henshu *форми існування мови*, 言語普及 gengo fukushi *мовна популяризація*, 言語改革 gengo kaikaku *мовна реформа*.

На наступних рівнях опису визначаємо семантичні компоненти вищевказаних термінів. Після повного завершення процедури навколо терміна-домінанти 言語政策 групуються термінологічні одиниці, які перебувають у змістовій залежності від нього і, цим самим, утворюють структуру термінологічного мікрополя.

Отже, термінологічне мікрополе «мовна політика», виокремлене в межах термінологічного поля «соціолінгвістика», формується за допомогою спеціальних понять, пов'язаних із категорійним апаратом цієї предметної сфери. На основі аналізу дефініцій терміна-інваріанта і методу семантичного моделювання здійснено відбір термінологічних одиниць, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані зі змістом поняття *мовна політика* в українській та японській мовах.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні семантичних відношень всередині мікрополя у кожній з мов та виявленні термінологічних лакун, які виникають при зіставленні реєстрів соціолінгвістичних термінів українською та японською мовами.

1. Бідер Г. Про мовознавчу термінологію Івана Франка // *Ucrainistica*. – Кривий Ріг, 2007. – С. 80-89; 2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. – К., 2008; 3. Кущ О. М. Мовна політика в державотворчих процесах України: Навч. посібник. – Х., 2004; 4. Лазаренко Л. Досвід мовних політик світу й українська перспектива (інформаційно-аналітичний огляд) // *Українська мова*, 2002. – №4. – С. 3-22; 5. Мацюк Г. П. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики: Навчальний посібник. – Львів, 2009; 6. Мацюк Г. П. Термін у соціолінгвістичних традиціях. // *Ucrainica II*. – Olomouc, 2006. – С. 477-482; 7. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів, 1994; 8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава, 2006; 9. Скороходько Э. В. Семантические сети и автоматическая обработка текста. – К., 1983; 10. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: вопросы теории. – М., 1989; 11. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К., 2000; 12. Шилов Д. Определение терминов и понятийная структура терминологии. – СПб, 1998; 13. Contrastive sociolinguistics / ed. by Marlies Hellinger, Ulrich Ammon. – Berlin – New York, 1996; 14. Cruse D. A. Lexical semantics. – Cambridge, 1986; 15. Nida E. Componential Analysis of Meaning. – The Hague – Paris, 1975; 16. ブリタニカ国際百科事典. – 東京, 2009; 17. 言語科学の百科事典 / 鈴木良次, 畠山雄二 (編). – 東京, 2006; 18. 木村護路クリストフ. 言語政策研究の言語観を問うー言語計画/言語態度の二分法から言語管理の理論へー//言語政策. 日本言

語政策学会, 2005. - 1-13 頁; 19. 応用言語学事典. - 東京, 2003; 20. 日本語学辞典 / 杉本
つとむ, 岩淵匡(編). - 東京, 1998; 21. 日本国語大辞典. - 東京, 2006.

C. Ikeda,
Université de Paris-Est

現代日本語に於ける「どちら」の意味用法について

Японський питальний займенник «дочіра» є полісемічним і має чотири основні значення: напрямок, місце (із ввічливим забарвленням), вибір між двома можливостями та особа (із ввічливим забарвленням). Ми провели аналіз операції, в результаті якої вдається встановити, яке з наведених значень наявне за даного контексту.

Ключові слова: полісемія, операція, контекстуальна варіація

Японское вопросительное местоимение «дотира» является полисемантическим и имеет четыре основных значения: направление, место (с вежливым оттенком), выбор между двумя возможностями и лицо (с вежливым оттенком). Мы провели анализ операции, в результате которой удаётся установить, какое из приведённых значений присутствует при данном контексте.

Ключевые слова: полисемия, операция, контекстуальная вариация

Japanese interrogative pronoun «dochira» is polysemous with four different values: the direction, the place with a honorific sense, the choice between two possibilities and the person with a honorific sense. With our analysis, we show the intrinsic operation whose application to the heterogeneous gives the observed values. We also propose an application of our analysis to the teaching of Japanese.

Keywords: polysemy, intrinsic operation, contextual variation

[0] はじめに

「どちら」は一般に不定代名詞または疑問代名詞とされ日本語学習の初級に現れる多義語である。例えば普及度の高い『みんなの日本語』(1998)では次で詳しく観察される様に4種の用法が見られる。即ち[A]ある方向を示す用法、[B]ある場所を示す用法、[C]人を表す用法、それから[D]2者択1を表す用法である。これらの用法で果たして「どちら」は同一だろうか。本稿では「どちら」の同一性・多義性に関する疑問に対して言語学的分析を通して明確に答え、更に結果を教授法に応用して「どちら」の習得過程の円滑化を図りたい。

[1] 「どちら」の用法分類

教育的側面を考慮し例文は出来るだけ『みんなの日本語』から採集した。次の様に分類されると思われる。先ず疑問代名詞に係る範囲の限定性の有無から二分される。

[1-1] 疑問代名詞の範囲が非限定的な場合

帯びる性質により[空間性]と[人]に下位区分される。

[1-1-1] 空間性を帯びる場合

空間性を帯びる用法は2種あり、夫々[方向]と[場所]で特定化される。

[A] ある方向を示す:[方向]。[敬語性]はない。

この用法は次の形式で書かれる。

[A] = [非限定性] / [空間性] / [方向] / - [敬語性]

典型的な例文は次の通り。

(1) エレベーターは どちら ですか。

...そちらです。

[みんなの日本語 3課]

ここでは「どちら」は丁寧語であり、「どっち」での変換可能である。

(2) エレベーターは どっち ですか。 ...そちらです。

更にこの用法では方向は場所に比較される。

(3) エレベーターは どこ ですか。 ...そこです。

[B] ある場所を示す:[場所]。[敬語性]が発生する。

この用法は次の形式で書かれる。

[B] = [非限定性] / [空間性] / [場所] / + [敬語性]

典型的な例文は次の通り。

(4) お国はどちら ですか。

...アメリカです。

[みんなの日本語3課]

ここでは普通形の「どこ」での変換可能である。

(5) 国はどこ だ。 ...アメリカだ。

しかし「どっち」での変換は不可能である。

(6) *国はどっち だ。 ...アメリカだ。

[1-1-2] [人]を帯びる場合

[C] ある人を示す:[人]。[敬語性]が発生する。

この用法は次の形式で書かれる。

[C] = [非限定性] / [非空間性] / [人] / + [敬語性]

典型的な例文を次に示す。

(7) 係員:すみません。どちら{様 / Ø}でしょうか。

[みんなの日本語 46課]

ここでは普通形の「だれ」での変換可能である。

(8) だれですか。

ここでも「どっち」との変換は不可能である。

(9) *どっち {様 / さん / 君 / Ø} ですか。

[1-2] 疑問代名詞の範囲が限定的な場合

[D] 2者択1を示す:[2者択1]。[敬語性]はない。

この用法は次の形式で書かれる。

[D] = [限定性] / [非空間性] / [2者択1] / - [敬語性]

典型的な例文を次に示す。

(10) 空港まで バスと 電車と どちらが 早いですか。

...電車の方が 速いです。

[みんなの日本語 12課]

ここでは「どちら」は丁寧語であり、「どっち」での変換可能である。

(11) 空港まで バスと 電車と どっちが 早いですか。

...電車の方が 速いです。

[1-3] まとめ

以上の分類を纏めて次の表に示す。

	範囲の限定性	空間性	個別性質	敬語性
[A]	-	+	方向	-
[B]	-	+	場所	+
[C]	-	-	人	+
[D]	+	-	2者択1	-

この表では先ず統一性の不在が観察される。特に[2者択1]の特異性は際立っている様に思われる。個別性質を仮に構成レベルで認めてもそれは[範囲の限定性] [空間性] [敬語性]に現れる不均等な分布を説明しない。よってこの個別性質は表層での結果として見た方がより合理的であると考えられる。また[B][C] で「どっち」に現れた制限は「どちら」が基本的に「どっち」と異なることを示していると思われる。即ち「どっち」を単なる「どちら」の俗語形として済ます訳にはいかないのである。

[2] 先行研究

「どちら」の記述は国語辞典意外には記述は皆無に近い。例外が鷹野(2004) の辞典で外国人学習者向けの記述である。しかしこれも含めて辞書では各用法の個別の記述に留まり、全用法を総合した記述はまだない様に思われる。

[3] 教育的観察・考察

『みんなの日本語』の例で見ると習得は[A] [B] > [D] > [C] へと進む。この過程を次の表で示す。

	課	範囲の限定性	空間性	個別性質	敬語性
[A]	3	-	+	方向	-
[B]	3	-	+	場所	+
[D]	2	+	-	2者択1	-
[C]	46	-	-	人	+

『みんなの日本語』では同じ第3課に[A] [B]で[方向]と[場所] + [敬語性]が現れ、2重の差異がある。ここで[方向] と [場所] を [空間性] で無理に捉え様としても [B]での [敬語性] の疑問は残る。第12課では[D] で [2者択1] が導入され、[敬語性] が消滅する。ここで[2者択1] の特異性から「どちら」の同一性・多義性に関する質問が頻繁にある。さらにこの用法は三者以上の要素中から1つ選択する用法に比較される。

(12) ミラーさんの傘は どれ ですか。

...あの青い傘です。

[みんなの日本語8課]

(13) 日本料理 [の中で] 何がいちばん好きですか。

...てんぷらが いちばん好きです。

[みんなの日本語12課]

[D]の返答で(10) で見られるように「方」が現れる。この現象を方向の考え方で説明出来そうに思われるが、では何ゆえ3者からの選択では「方」が現れないのかと言う疑問が残る。この「方」の現象は重要と思われるので改めて考察したい。さて第46課に至り[C]で[人]が導入され[敬語性]の再生し、「どちら」の全用法が出揃うが複雑化を更に極める。

教える教師側はどうだろうか。学習者の混乱を回避するために[A][B][D][C]を区

別して教えていると思われる。一見便利そうに見えるアプローチは「どちら」を同音異義語的に扱うことに過ぎず同一性・多義性の疑問への十分な答えにはならないと思われる。

[4] 方法論 機能主義 マッハ主義

上記の「どちら」の同音異義語の問題にどの様に対処したらいいだろうか。ここで機能主義的な見方を提案する。これによると観察される現象の多様性、即ち表層の多義性は文脈の多様性に因るとする。すると変化する文脈から変化する表層への一定の操作を基にした写像が考えられる。この操作は不変であり、「どちら」の内容はこの操作自体であり、その形は音素連続体[dotjira]である。よって「どちら」は語彙としては単一的存在となる。

この機能主義はオーストリアの物理学者マッハの唱えた思惟経済説に基づいている。科学的記述は出来るだけ量を減らして経済的になされなければならないという説だが、これは本稿で扱う文法的記述だけではなく教授法にも有効な説である。より少ない労力の方が経済的で学習効果もその分上がると考えられるからである。よって本稿ではこの二重の目的を置くものとする。

[5] 分析装置と仮説

上記の方法論に基づいて具体的な分析に入ろう。先ず発話理論を基に必要な概念装置を次に示す。

(14) 概念装置

発話者S0とし「どちら」が使われる発話状況で、発話者S0が直接的に指し示す不定点をXとする。発話者S0からXへ向かうベクトルを考え、矢印で表す。Xから距離 Δ をベクトル上に取りYを定めると、YはS0からXに向かう途中点である。

以上の記述を次の図に示す。

(図14)

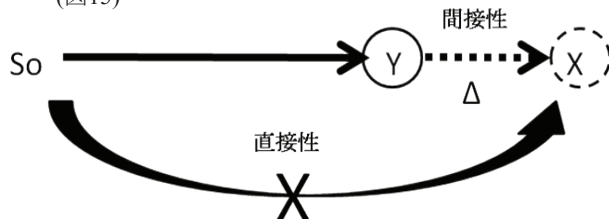
(14) の概念装置で「どちら」の一般操作を次の様に提案する。

(15) 仮説:「どちら」の一般操作

発話者S0は「どちら」によってYで間接的にXを指し示す。即ち発話者が間接的に到達点を問う操作である。この到達点の性質と間接性の作られ方によって表面上の意味が分かれる。

(15) で暗黙に示されているが、「どちら」の操作では発話者S0はYを飛び越えて直接的にXを指し示すことが出来ない。即ちベクトルの和算が出来ないということである。以上の記述を分かりやすい様に次の図に示す。尚、破線で間接的構築を示す。

(図15)

[6] 記述・説明

上記の仮説に基づいてこれから具体的な分析に入ろう。分析では意味現象を出るだけ図式化する様に努めよう。そうすることによって叙述は知覚的になり、より分かり易くなり、教育的にも有効だと考えるからである。

[6-1] [A]ある方向を示す用法

[A] = [非限定性] / [空間性] / [方向] / - [敬語性]

再び(1)を見られたい。

(1) エレベーターは どちら ですか。 ...そちらです。

この用法では[方向]の発生と[敬語性]の欠如を説明しなければならない。(15) に沿うと(1) は次のように解釈されることが考えられる。

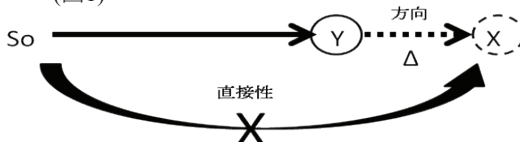
(1解釈) 発話者S0は「どちら」によって途中点Yで間接的に場所Xを指し示す。この間接性が[方向性]を構築する。

次に見る様に[敬語性]も実は間接性によって作られている。(1) に於ける [敬語性] の欠如は次の規則によって説明されることが考えられる。

(16) 間接性が帯びる解釈は1つに限る。

以上を次に図示する。

(図1)

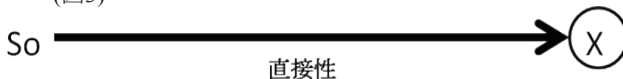

(1) は場所を示す(3) に対立する。(1) の記述の傍証の為にも(3) の構築を見てみよう。

(3) エレベーターは どこ ですか。 ...そこです。

(3) では発話者S0は「どこ」で途中点Yを超えて直接的に場所Xを指し示す。これを次に図示するが(図1)と比較されたい。

(図3)

[6-2] [B]ある場所を示す用法

[B] = [非限定性] / [空間性] / [場所] / + [敬語性]

再び(4)を見られたい。

(4) お国はどちら ですか。 ...アメリカです。

この用法では[場所] [敬語性]の共起を説明しなければならない。(15) に沿うと(4) は次のように解釈されることが考えられる。

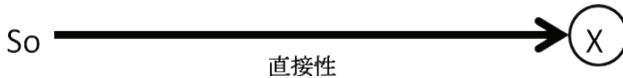
(解釈4) 発話者S0は「どちら」によって途中点Yで間接的に場所Xを指し示す。この間接性が[敬語性]を構築する。

このままでは[場所]の存在が不明確と思われるのでこれを明確化する為に今度は対立する(5)からの記述を試みよう。

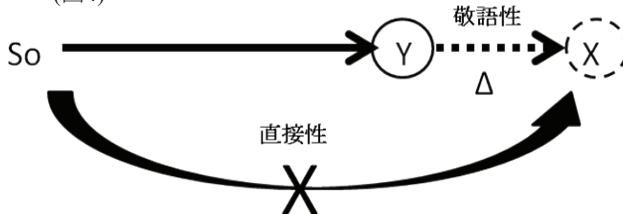
(5) 国はどこ た。 ...アメリカだ。

(5) は(3) と同じく発話者S0が「どこ」で途中点Yを超えて直接的に場所Xを指し示す場合であり、(図3) は(図5) となりここでも有効である。

(図5)

(図5) に(解釈4)を適応して(4) に対応する次のシェーマを得る。
(図4)

(図4) で明らかな様に間接性が[敬語性] の基になっている。よって[場所]には影響はなく維持される。以上によって[場所][敬語性]の共起が説明される。

[6-3] [C] ある人を示す用法

[C] = [非限定性] / [非空間性] / [人] / +[敬語性]

再び(7)を見られたい。

(7) 係員:すみません。どちら{様 / 〇} でしょうか。

この用法では[人]の発生と [敬語性]との共起を説明しなければならない。仮説(15)に沿うと(7) は次のように解釈される。

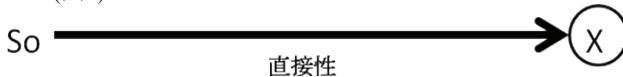
(解釈7) 発話者S0は「どちら」によって途中点Yで間接的に人Xを指し示す。この間接性が[敬語性]を構築する。

(解釈7) は(解釈4) に近く、[場所] が[人] に変換されることによって得られる。[人] と[場所] との同値関係は、一昔前の場所理論から最近の認知言語学まで理論的根拠は数多くあるが、日本語に限らず他の様々な言語で観察されている事実である。これを基にして(8)を調べよう。

(8) だれですか。

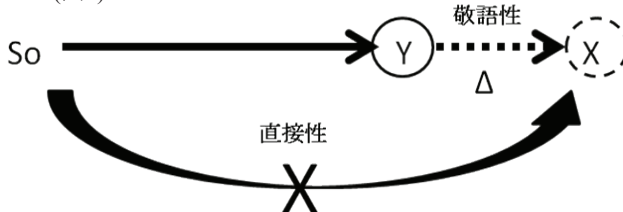
(8) は(3)(5) と同じく発話者S0が「だれ」で途中点Yを超えて直接的に人Xを指す場合であり、ただ[場所] が[人] に変るだけである。

(図8)

ここから(4)と同じ手順で(図8)に(解釈7)を適応して(7) に対応する次の(図7)を得る。但しXは人である。

(図7)

[6-4] [D] 2者択1を示す

[D] = [限定性] / [非空間性] / [2者択1] / - [敬語性]

再び『みんなの日本語』の例文(10)を見よう。

(10) 空港まで バスと 電車と どちらが 早いですか。

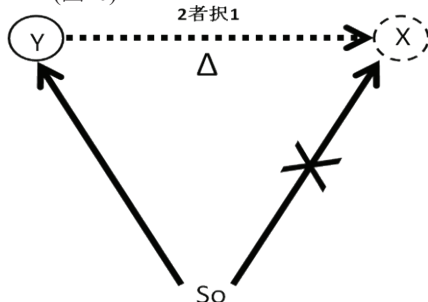
...電車の方が 速いです。

この用法では[2者択1]の発生と[敬語性]の欠如を説明しなければならない。(15)に沿うと(10)は次のように解釈される。

(解釈10) 発話者S0は「どちら」によって途中点Y(バス)で間接的にX(電車)を指し示す。この間接性が[2者択1]を構築する。

(解釈10)を補足的に説明する。(10)では発話者S0は発話相手S1にX(電車)とY(バス)の2要素からなる集合からより速い要素を選ぶように要請している状況である。この状況は(解釈10)を使って次のように設定される。まず発話者S0の外にこの2要素を置き、例えばX(電車)を選択するとしよう。その場合S0からX(電車)への直接的な手段での選択は不可能であり、それ故S0から出発しY(バス)を通り、Y(バス)に止まらず、Y(バス)からX(電車)へ向かう間接的な手段で選択される。これが[2者択1]の意味である。この手順中ではY(バス)からX(電車)へ向かう行程が間接性に相当する。また(16)によりここでは[敬語性]は発生しないことも明らかである。以上の記述を図にして次に示す。

(図10)

[D]の用法は三者以上の要素から1つ選択する用法に対立する。再び次の例文を見られたい。

(12) ミラーさんの傘は どれ ですか。

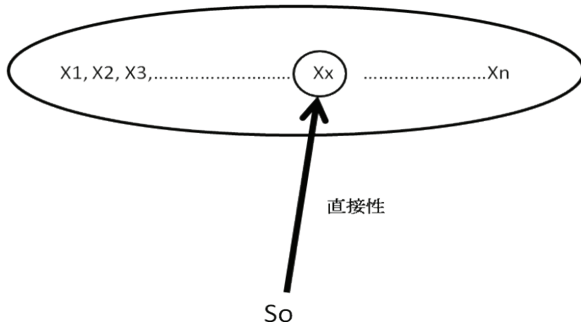
...あの青い傘です。

(13) 日本料理[の中で] 何がいちばん好きですか。

...てんぷらがいいいちばん好きです。

これらの例文では3要素以上の集合から1要素を直接的に選択する操作になっていると考えられる。この直接性故に「どちら」での置き換えは不文となる。以上の記述を図にして次に示す。

(図12, 13)

[7] 結論

[7-1] 日本語教育への応用

[A][B][C][D] と「どちら」の4種類の意味用法を分析したが仮説(15)で用法間が有機的に繋がり統一的記述が可能であることが示されたと思われる。この記述によって用法記述の羅列化が避けられ、文法の記述量が減少し、学習労力はより経済的になると思われる。

具体的には[A][B]の段階でこの2用法を仮説(15)で(図15)を使いながら説明することが考えられる。これによって[方向]と[場所]の違いと[敬語性]の有無が無理なく説明される。更に直接性を伴う(図3)(図5)も比較に導入すれば教育効果が高まると思われる。続いて[D]では(図15)から(図10)に組み換えることによって[2者択1]が簡単に説明される。ここでも、比較に(図12, 13)で三者以上の要素中から1つ選択する用法を説明すると更に学習者の理解が深まると思われる。[C]に至っては[B]の記述で[場所]を[人]に変換することで理解されると考えられる。

以上の様な記述は教育的に効果が期待できると思われるが、現行の『JF日本語教育スタンダード2010』はコミュニケーション能力の発達が主体であり、所謂CAN DOの世界である。用法間の有機的記述にはまだ至っていないと思われる。これからの発展に期待したい。

[7-2] これからの課題

「どちら」の記述は「こちら」「そちら」「あちら」に応用可能と思われる。これらを含めた全体の分析は機会を改めて行いたい。

[B]と[D]で「どちら」と「どっち」の差異が認められた。この差異で「どっち」は仮説(15)では説明されないと考えられる。「どっち」の独立した分析が望まれる一方、「こっち」「そっち」「あっち」の派生もありこれらを含めた総合的な分析が望まれるところである。

[B]で[場所]を表す「どちら」は[敬語性]のない「どこ」で変換が可能だが、逆にこの「どこ」は全て「どちら」に変換されとは限らない。次の例を見られたい。

(17) ここは {どこ /* どちら} ですか。

この制限は仮説(15)ではまだ説明されないように思われる。

最後に「方」について言及したい。「方(かた/ほう)」と読み方を変えて[A][B][C][D]で現れる。

[A]方向

(18) エレベーターは入り口の方 (*かた/ほう) です。

[B]場所

(19) アメリカの方 (*かた/ほう) の景気はどうですか。

[C]人

(20) あの方 (かた/*ほう) は山田さんです。

[D] 2者択1

(21) 空港までなら 電車の方 (*かた/ほう) が バスより 速いです。

「どちら」の似ているように思われるが読み方の変化が加わり分析は自明から程遠いと思われる。この方も機会を改めて分析したい。

参考文献

池上嘉彦(1981) 『「する」と「なる」の言語学』大修館書店

鷹野次長[編] (2004) 『外国人のための楽しい日本語辞典』三省堂

中西進(2003) 『ひらがなでよめばわかる日本語のふしぎ』小学館

エルンスト・マツハ(1976) 『感覚の分析』須藤吾之介/広松渉訳 法政大学出版局
日本語教科書

『JF日本語教育スタンダード2010』(2010) 国際交流基金

『みんなの日本語 初級本冊1』(1998) スリーエーネットワーク

『みんなの日本語 初級本冊2』(1998) スリーエーネットワーク

Ю. Клименко,

Київський національний лінгвістичний університет

ПОХОЖДЕННЯ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПРЕДИКАТИВНИХ ПРИКМЕТНИКІВ В ДАВНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

У даній статті проаналізовано найбільш валідні гіпотези походження предикативних прикметників у залежності від їх семантики та типу відмінювання. Визначено найбільш продуктивні джерела поповнення мовленнєвої прикметникової лексики в давній японській мові, тенденції розвитку предикативних прикметників в мові докласичного періоду та час усталення парадигми відмінювання прикметників.

Ключові слова: предикативні прикметники, типи відмінювання, давня японська мова, способи словотвору.

В данной статье проанализированы наиболее валидные гипотезы происхождения предикативных прилагательных в зависимости от их семантики и типа склонения. Определены наиболее продуктивные источники пополнения лексического слоя прилагательных в древнем японском языке, тенденции развития предикативных прилагательных в языке доклассического периода и время становления парадигмы склонения прилагательных.

Ключевые слова: предикативные прилагательные, типы склонения, древний японский язык, способы словообразования.

This article assesses the most valid hypothesis of the origin of predicative adjectives depending on their semantics and the type of conjugation. The article is dedicated to defining the most productive sources of accession of adjectival vocabulary in ancient Japanese, trends of the predicate adjectives development in the pre-classic language and time of establishment of the adjectival conjugation paradigm.

Key words: predicative adjectives, types of conjugation, the ancient Japanese language, means of derivation.

Одним із найцікавіших об'єктів для морфологічного дослідження є прикметники, адже вони вважаються перехідною ланкою між іменником та дієсловом, і їх семантичні, категоріальні та функціональні особливості в мовах різних сімей також відрізняються, що надає широке поле для типологічних та зіставних досліджень. Тим не менш в японській мові граматичний феномен прикметника є малодослідженим порівняно з іншими частинами мови. Детальне вивчення проблеми походження та усталення прикметників дозволяє створити більш системне уявлення про морфолого-синтаксичну структуру японської мови, а зіставний аналіз парадигми відмінювання, граматичних значень та функцій прикметників у різні періоди розвитку японської мови є ефективним засобом виявлення закономірностей діахронічних змін у граматиці.

Теоретична та практична інформативна обмеженість щодо походження та ранніх етапів розвитку предикативних прикметників в японській мові обумовлюють **актуальність** даного дослідження, в рамках якого ми спробуємо досягти наступної **мети**: з'ясувати походження та визначити тенденції розвитку предикативних прикметників в японській мові докласичного періоду. Об'єктом нашого дослідження є власне прикметники, або за класифікацією І.В.Головнина – змінні предикативні прикметники.

Зазначеній меті дослідження відповідають наступні **завдання**:

- висвітлити гіпотези походження прикметників в японській мові;
- виявити найбільш продуктивні джерела поповнення мовленнєвої прикметникової лексики в японській мові;
- класифікувати граматичні форми прикметників давньої японської мови в залежності від періоду їх появи.

За загальноприйнятим в сучасній лінгвістиці визначенням, прикметник – це така самостійна змінна частина мови, що виражає властивості, ознаки та стан речей, і емоційно-психічний стан мовця. За цим визначенням, предикативні прикметники давньої японської мови та сучасної японської мови мають багато спільних рис, серед яких можна назвати насамперед означувальну семантику, спільну основу та атрибутивну синтаксичну позицію. Таким чином, найбільші зміни відбулися в граматичній категорії відмінювання предикативного прикметника. Наприклад, якщо в сучасній мові парадигма відмінювання лише одна, то в давній мові нараховувалося чотири типи відмінювання, з них два основні і два – допоміжні. Також в давній мові є приклади вживання предикативних прикметників у наказовому способі, тоді як в сучасній мові таке вживання можливе лише для дієслів.

Японський дослідник Сейно Масаджі провів широкомасштабне дослідження кількості прикметників на матеріалах текстів від початку епохи Асука (592 р.) до кінця епохи Едо (1868 р.), і дійшов висновку, що загальне число предикативних прикметників у давній японській мові становить 2302 прикметника, з них 1034 належать до дієвідміни на -ку, 816 – до дієвідміни на -сіку, і 452 – до колоквіального мовлення. Таким чином, предикативні прикметники у давній японській мові не перевищують одну шосту частину загальної кількості дієслів (13 707) [Сейно 1976, 33]. Цей феномен може частково пояснюватися порівняно пізньою появою прикметників, а частково – заповненням лакун атрибутивів ономатопоетичними прислівниками та дієслівними ад'єктивами.

Згідно з гіпотезою, сформульованою японськими дослідниками Судзукі та Хаяші, оскільки прикметники з'явилися і сформувалися в японській мові пізніше за іменники та дієслова, як це впливає з аналізу найдавніших текстових пам'яток, доцільно припустити, що предикативні прикметники є дериваційною формою власне іменників та дієслів. Згодом ці дериваційні форми отримали власні службові слова, які закріпилися за ними і перетворилися на флексії із закріпленням граматичним значенням, що і сформувало власне парадигми відмінювання предикативного прикметника [Судзукі 1973, 12].

Таким чином в давній японській мові виділяють дві основні групи прикметників:

1) похідні від дієслів: 明る «світити» – 明るし «світлий», 暮る «тьмяніти» – 暗し «темний», ふる «старішати» – 古し «старий», めづ «висуватися вперед» – めでたし «вдатний».

2) похідні від іменників: 青 «синь» – 青し «синій», 黒 «чорнота» – 黒し «чорний», 恋 «кохання» – 恋ひし «улюблений», 白 «білизна» – 白し «білий», ひどう (非道) «жорстокість» – ひどし «жорстокий», 平 «рівнина» – 平たし «рівний», 丸 «круг» – 丸し «круглий»

Професор Сейно також висловлював припущення, що прикметники, похідні від іменників, частіше характеризують статичну ознаку предмету, а похідні від дієслів – відповідно, динамічну. Але наразі в японському мовознавстві бракує даних, щоб довести чи спростувати цю гіпотезу [Сейно 1976, 47].

Доцільно також зазначити, що хоча парадигма відмінювання прикметників значно простіша за дієслівну, і складається більшою мірою з різноманітних флексій, що приєднуються до однієї основи, власне граматичні значення відмінків і способів прикметників великою мірою збігаються з дієслівними, що свідчить на користь гіпотези про походження принаймні частини предикативних прикметників від дієслів. Значна ж самостійність основи прикметника в свою чергу свідчить про спорідненість прикметників та іменників.

Як вже було зазначено вище, для предикативних прикметників у давній японській мові були характерні два типи відмінювання, названі ~く活用 «відмінювання на -ку» та ~しく活用 «відмінювання на -сіку», через однойменні флексії серединної форми. Відповідно, прикметники типу відмінювання на «-ку» відмінювалися згідно стовпчика годзюуну «ка», а прикметники типу відмінювання на «-сіку» - згідно стовпчика «са».

До типу відмінювання на «-ку» належали ті прикметники, основа яких закінчується на будь-яку мору крім し, наприклад 多し «багато» (основа закінчується на お), 清し «чистий» (основа закінчується на よ), 遠し «далекий» (основа закінчується на お). Ті ж прикметники, основа яких закінчується на し або じ, належать до типу відмінювання на

«-сіку». Наприклад, 嬉し «радісний», 苦し «тяжкий», 寂し «одинокий», 同じ «однаковий». Японський дослідник Ямагучі Акіхо також відзначає, що серед прикметників типу відмінювання на «-ку» багато таких, які мають семантичні значення об'єктивного стану або властивості предмету, а серед прикметників типу відмінювання на «-сіку» багато таких, що виражають суб'єктивне емоційне ставлення мовця до предмету [Ямагучі 1987, 142].

Згідно з теорією японського дослідника Ямадзакі, умови появи прикметників двох типів відмінювання також відрізняються. Прикметники типу відмінювання на «-ку», як він вважає, походять від іменників, і виражають стан та властивості предмету, являючи собою при цьому просто приєднану до іменника (що трансформується в основу прикметника) флексію し. Таким чином, прикметники типу відмінювання на «-сіку» головним чином походять від дієслів, які виражають різноманітні когнітивні та емоційні процеси, і являють собою основу дієслова із флексією, трансформованою в し, до якої потім додається власне прикметникова флексія. За теорією Ямадзакі, саме так з'явилися два семантичні види прикметників – якісні та емотивні [Ямадзакі 1992, 65]. Також, хоча теорія семантичної різниці між прикметниками різних типів відмінювання безумовно варта уваги, слід зазначити, що уявлення Ямадзакі щодо похідності різних типів відмінювання від різних частин мови є дещо радикальними. Наприклад, деякі прикметники типу відмінювання на «-ку» можуть походити від дієслів, що виражають стан предмету: 暮る (らし) «темніти-темний», 長く (ながし) «бути довгим – довгий», 深く (ふかし) «бути глибоким – глибокий», 清む (きよし) «бути чистим – чистий».

Схожої думки притримується японський дослідник Токієда, аргументація якого з приводу причин виникнення двох типів відмінювання, може бути сформульована так:

- 1) Предикативні прикметники виникли із слів, що виражали оцінку.
- 2) Основною формою прикметників є 体言 (незмінна субстантивна), їх вихідна форма – приіменникова.
- 3) Коли до приіменникової форми приєдналася флексія し, почало розвиватися відмінювання.
- 4) Крім того, імітуючи дієслівне відмінювання, виникла іншла лінія, що спиралася на стовпчик «ка».
- 5) Прикметники, похідні від дієслів, а не від іменників, з приєднанням флексії し лягли в основу прикметникового відмінювання [Токієда 2007, 84].

Таким чином, проблема первинності типів відмінювання досі не має однозначного вирішення, хоча більшість дослідників погоджується з тим, що тип відмінювання на «-сіку» є первинним відносно до типу на «-ку».

Існують також теорії, що пов'язують тип відмінювання прикметника з категорією перехідності дієслова, від якого походить даний прикметник. Наприклад, серед прикметників типу відмінювання на «-ку» багато таких, що походять від неперехідних дієслів: 浅す - アサシ «бути мілким - мілкий», 明く - アカシ «сяяти – сяючий». Відповідно, серед прикметників типу відмінювання на «-сіку» чимало таких, що походять від перехідних дієслів: 思ふ - オモハシ «обдумувати – обдуманий», 頼む - タノモシ «просити – бажаний».

Серед способів прикметникового словотвору в давній японській мові, як зазначає японський дослідник Кієда, найразповсюдженішим був суфіксальний, до якого належали такі основні суфікси:

し - 大人し «дорослий», 雄々し «хоробрий», 望まし «бажаний», 恋し «улюблений»;

けし — 静けし «тихий», 露けし «росистий»;

たし — 重たし «важкий», 眠たし «сонний»;

らし — 男らし «чоловічий», 女らし «жіночий»;

わし — いかわし «який»;

なし — 危なし «небезпечний», 汚し «брудний», 稚し «дитячий», 忝し «вдячний»;

がまし — おこがまし «сміхотворний», みだらがまし «безславний»;

がわし — みだらがわし «безславний»;

わゆし — おもわゆし «ганебний», 塩わゆし «солоний»;

ぼい — 湿っぼい «вологий»; 忘れっぼい «розсіяний»;

こい — 脂っこい «жирний», 粘りっこい «клейкий»;

どい — 際どい «небезпечний», 鋭い «гострий»;

かし — 恥ずかし «сороміцький», 危なかし «ризикований»;

たらしい — 惨たらしい «жахливий» [Кіеда 2002, 266].

Більшість японських дослідників зазначає, що в історії предикативних прикметників слід розрізняти чотири основні періоди. Слід також зазначити, що в сучасній японській мові форми всіх чотирьох періодів можуть бути присутні у мішаному вигляді.

Перший період. До цього періоду належать випадки використання основи прикметника у чистому вигляді; це вважається найбільш давнім способом вживання предикативних прикметників. В деяких випадках такі форми важко відокремити від іменників або дієслів. Наприклад: 夜寒 — «холодна ніч», 生憎 — «прикро». Наразі основи цього періоду використовуються як частини складних слів, наприклад, 深緑 «темно-зелене», 靑海 «синє море». В ізолюваному вигляді ці форми нерідко зустрічаються в старовинних піснях і т.п.

Другий період. В цей час форма прикметників почала змінюватися певним чином, і хоча на письмі ця трансформація відображалася знаком し, вимовлялася ця мора як «ші», що являло собою щось середнє між «кі» та «сі». Це явище спостерігається в «Кодзікі» та «Манйосю», наприклад 遠し國 «далека країна». Найбільш чітко цей звук зберігся в північно-східному діалекті (регіон Тохоку).

Третій період. Це час розмежування флексій き та し, а також появи типу відмінювання на しく, що було обумовлене закінченням основи прикметника морою し. Слід звернути увагу на те, що деякі прикметники, що відмінювалися за типом く, під час редуплікації змінювали тип відмінювання на しく. Наприклад: 長々し «довгий-предовгий», 重々し «важкий-преважкий», 軽々し «легкий-прелегкий» і т.п. Це можливо пояснюється тим, що в даному випадку флексія し має конотативне значення しげく «часто», і вказує на повторюваність стану, ознаки або дії.

Четвертий період. Це час (приблизно починаючи з епохи Камакура) помірного зникнення деяких форм відмінювання прикметників, й усталеності вживання деяких сучасних словоформ — наприклад, серединної форми на く. Також в цей період починають випадати приголосні звуки з прикметникових флексій.

Таким чином, найбільш усталена парадигма відмінювання прикметників в давній японській мові характерна для кінця третього-початку четвертого періоду, що співвід-

носно з так званою «класичною японською мовою». Розглянуті вище морфологічні закономірності історичного розвитку прикметників можуть бути використані у викладанні таких дисциплін як історія мови або теоретична граматики у вищих навчальних закладах.

1) *Алпатов В.М.* Части речи. Теория и типология [Составитель и участник сборника].— М.: Наука, 1990. — 320 с.; 2) *Киэда М.* Грамматика японского языка. Т.1 /пер. с яп./ под ред. Н.И. Фельдман. — М.: УРСС, 2002. — 674 с.; 3) *Сыромятников Н.А.* Древнеяпонский язык. — М., 1972. — 254 с.; 4) *Сыромятников Н.А.* Классический японский язык. — М., 1973. — 152 с.; 5) *Сыромятников Н.А.* Становление новояпонского языка. — М., 1975. — 169с.; 6) 鈴木一彦、林巨樹. 品詞別：日本文法講座〈4〉形容詞・形容動詞. — 明治書院, 1973. — P.3—179; 7) 慶野正次. 形容詞の研究. — 笠間叢書, 1976. — P.3—216; 8) 時枝誠記. 国語学原論（下）. — 岩波文庫, 2007. — 309 p.; 9) 山口明徳. 国文法講座〈2〉古典解釈と文法—活用語. — 明治書院, 1987. — 352p.; 10) 山崎馨. 形容詞・助動詞の研究. — 和泉書院, 1992. — 261p.

О. Кобелянская,

Институт схиознаства
ім. А. Кримського НАН України

ДІАХРОНІЧНІ ЗМІНИ В СЕМАНТИЦІ ЯПОНСЬКОЇ ОНОМАТОПОЕТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Статтю присвячено аналізу діахронічних змін у семантиці японської ономатопоетичної лексики. Автор виділяє три групи ономатопоетом, які протягом VII-XX ст. зазнали суттєвих семантичних змін, наводить кількісні показники розподілу ономатопоетичних лексем відповідно до виділених груп, з'ясовує закономірності й можливі причини цих змін.

Ключові слова: ономатопея, ономатопоетична лексика, звуконаслідування, гіон-го, гітай-го, гісей-го, архаїзм.

Статья посвящена анализу диахронических изменений в семантике японской ономатопоэтической лексики. Автор выделяет три группы ономатопоэтом, которые на протяжении VII-XX ст. испытали существенные семантические изменения, приводит количественные показатели распределения ономатопоэтических лексем в соответствии с выделенными группами, выясняет закономерности и возможные причины этих изменений.

Ключевые слова: ономатопея, ономатопоэтическая лексика, звукоподражание, гион-го, гитай-го, гисей-го, архаизм.

The article is sanctified to the analysis of semantic changes of the Japanese onomatopoeia at the historical development process. The author distinguishes three groups of onomatopoeia, that during VII-XX centuries had gone through substantial semantic changes, brings quantitative indexes over of assignment of onomatopoeia lexemes in accordance with the distinguished groups, finds out regularity and probable reasons of these changes.

Key words: *onomatopoeia, onomatopoeia vocabulary, gion-go, gitai-go, gisei-go, archaism.*

I

Досліджуючи сучасні тлумачні та двомовні словники японської онomatопоеитичної лексики, ми звернули увагу на розбіжності як у загальній кількості семантичних значень, що виділяються різними лексикографами для опису семантики ідентичних багатозначних онomatопоеитичних лексем, так і в самих тлумаченнях цих значень, які часто значною мірою ризняться.

Загалом такі розбіжності є досить типовим явищем у світовій лексикографічній практиці при описі семантичних полів не лише онomatопоеитом, а й інших полісемічних лексичних одиниць будь-якої мови. Передусім це обумовлено тим, що лексикографи зазвичай послуговуються різними (часто досить суб'єктивними) критеріями розмежування окремих лексичних значень або стилістичних відтінків одного значення. Проте нерідко ці розбіжності, за нашими спостереженнями, спричинені також залученням лексикографами різночасових мовних джерел, на основі яких описуються семантичні поля тотожних лексичних одиниць.

Якщо ж говорити виключно про онomatопоеитичну лексику, то необхідно зазначити також, що семантика значної кількості японських онomatопоеитом, насамперед так званої «дієзображальної» онomatопоеитичної лексики (*rimai-ro*)¹, доволі абстрактна, що, безперечно, значно ускладнює її структурування й адекватне тлумачення в словниках.

Наявність цих лексикографічних розбіжностей при описі семантики онomatопоеитом підштовхнула нас на думку детальніше проаналізувати діхронічні зміни в семантиці японської онomatопоеитичної лексики шляхом порівняльного аналізу низки тлумачних словників сучасної японської мови (у тому числі словників онomatопоеитичної лексики) та словників давньояпонської мови, які укладалися переважно на основі цілої низки літературних джерел VIII-XV ст. Такими давніми літературними джерелами для укладачів словників давньояпонської мови насамперед були:

- історико-міфологічні літописи «Кодзікі» («Записи давніх діянь», 712 р.) і «Ніхон-сьокі» («Аннали Японії», 720 р.), «Когосюї» («Доповнення до давніх сказань», 807 р.);
- географічно-етнографічні описи провінцій давньої Японії «Фудокі» («Записи про землі та звичай», VIII ст.);
- поетичні антології VIII-XV ст.: «Ман-йю-сю», «Кокін-вака-сю», «Сін-сен-вака-сю», «Госен-сю», «Сюї-сю», «Госюї-сю», «Кін-йю-сю», «Сіка-сю», «Сендай-сю», «Хяку-нін іс-сю», «Сінсюку-кокін-вака-сю»;

¹ *Rimai-ro* – дієзображальні (звукообразні) слова, покликані образно чи символічно передати мовними засобами певний фізичний стан або його зміну, явище, характер тієї чи іншої дії тощо. Наприклад, **яп.:** «*yoshi-yoshi!*», **укр.:** «хитко», «похитуючись», «непевно» (рухатися, іти); **яп.:** «*po-so-noso*», «повільно», «ліниво» (рухатися, іти) і т. ін

- історичні повісті XIII-XIV ст.: «Окагамі», «Кокагамі», «Імакагамі», «Мідзукагамі»;
- прозові твори жанру моногатарі X-XIV ст.: «Такеторі моногатарі», «Отікубо моногатарі», «Гендзі моногатарі», «Уцубо моногатарі», «Товадзу-гатарі»;
- твори жанру ута-моногатарі X-XIII ст.: «Ямато моногатарі», «Ісе моногатарі», «Хей-тю моногатарі»;
- твори жанру ніккі (щоденникова проза) X-XIV ст.: «Тоса ніккі», «Ідзумі Сікібу ніккі», «Сарасіна ніккі», «Кагеро ніккі», «Мурасакі Сікібу ніккі»;
- твори жанру дзуйхіцу: «Макура-но сосі», «Цуредзурегуса», «Ходзьокі».

II

У своїй доповіді на тему «Ономатопоетична лексика давньояпонської мови», виголошеній 2009 р. на XIII сходознавчих читаннях А. Ю. Кримського, ми вже наводили приклад із першого японського історико-міфологічного літопису «Кодзікі» (712 р.), коли миша, рятуючи бога Оокунінусі від пожежі в полі, попереджає його про це словами: «*Уті-ва хора-хора, то-ва субу-субу*» («*Усередині просторо, зовні тісно*»). Зрозумівши натяк миші, бог Оокунінусі тупнув ногою об землю і провалився в мишину нору, де зміг спокійно перечекати страшну пожежу, яка лютувала на поверхні. Нагадаємо також, що наводився нами цей цікавий приклад з метою підтвердження того факту, що ономатопоетична лексика дійсно належить до найдавнішого шару японської лексичної системи. Проте цей самий приклад яскраво свідчить про суттєві діахронічні зміни в семантиці такого роду лексики. Так, якщо на початку VIII ст., зокрема в тексті «Кодзікі», ономатопоемами «хора-хора» і «субу-субу» мали значення:

ほらほら – 1. Просторо, порожньо, пусто; 2. (*Про поділ кімоно*) Розв'язатися, колихатися, погойдуватися;

すぶすぶ – Тісно, вузько, щільно;

то в сучасній японській мові ці ономатопоетичні лексеми набули цілої низки нових значень, а ономатопоема すぶすぶ змінилася ще й фонетично – у сучасній мові вона функціонує виключно у формі ずぶずぶ («*дзубу-дзубу*»).

У процесі нашого дослідження діахронічних змін у семантиці японської ономатопоетичної лексики ми послуговувалися:

а) цілою низкою відповідних спеціалізованих словників, зокрема:

Ясано Цуруко, Кіндаїті Харухіко «*Гіон-го, гітай-го дзітен*» (Токіо, 1978);

Аманума Ясусі «*Гіон-го, гітай-го дзітен*» (Токіо, 1978);

Чанг Ендрю С. «*Гітай-го бунруі йохо дзітен*» (Токіо, 1991);

Хіната Сігео «*Гіон-го, гітай-го-но йоміхон*» (Токіо, 1991);

Хосіно Кадзукі «*Гіон-го, гітай-го цуката-ката дзітен*» (Токіо, 1993);

б) найавторитетнішими тлумачними та двомовними словниками сучасної японської мови, передусім це були:

«Великий словник японської мови /в 20 томах/» (日本国語大辞典 [Ніхон кокуго дай-дзітен]. – 東京 : 小学館). – Токіо: Сьогаккан. – 1972-1976;

«Большой японско-русский словарь в 2-х томах» (Под ред. Н. И. Конрада). – М., 1970; та ін.

Однак остаточні висновки щодо змін у семантиці тієї чи іншої ономатопоетичної одиниці робилися лише після перевірки всіх отриманих в ході дослідження даних за одним із найвичерпніших на сьогодні словників давньояпонської мови «*Коро-дзітен*»

(«Словник давньояпонської мови». Укладачі: Мацумура Акіра, Ямагуті Акіхо, Вада Тосімаса. – Токіо: Обунся, 1994. – 1472 с.).

За нашими підрахунками, при загальній кількості 43 000 ключових слів у цьому словнику налічується 356 лексичних одиниць (0,008%), які можуть бути віднесені до класу ономатопоетичних слів.

Певна кількість давніх ономатопоемом (близько 10%) дійшла до нашого часу без будь-яких суттєвих змін у структурі своєї семантики. Це, наприклад, такі ономатопоетичні слова: «*suga-suga*», «*sunara-sunara*», «*zoku-zoku*», «*tae-dae*», «*daku-daku*», «*tado-tado*», «*tama-tama*», «*titiyo-titiyo*», «*tsuda-tsuda*», «*tori-dori*» тощо.

Однак серед ономатопоетичних слів давньояпонської мови є такі, що повністю зникли з ужитку в сучасній японській мові. Чимало таких, що змінили свою семантику, набувши нових додаткових значень (75%), як і таких, що, навпаки, втратили деякі зі своїх первісних значень (15%).

III

Отже, у результаті аналізу було виділено 3 групи ономатопоемом (переважно редуплікатів), які протягом тривалого часу (VII-XX ст.) зазнали суттєвих змін у своїй семантиці:

1. Ономатопоемами давньояпонської мови, які перейшли до розряду архаїчної лексики і не входять до складу словників сучасної японської мови: «*a-un*», «*asa-asa*», «*aza-aza*», «*ate-ate*», «*ahi-ahi*», «*ahi-mahi*», «*afuna-afuna*», «*ara-ara*», «*ari-ari*», «*iku-iku*», «*ishi-ishi*», «*ita-ita*», «*suha-suha*», «*seha-seha*», «*tyau-tyau*» тощо.

2. Ономатопоемами, які мали в давній японській мові одне або декілька значень, а в сучасній мові їх кількість збільшилася: «*a*», «*abu-abu*», «*iti-iti*», «*suba-suba*», «*supa-supu*», «*sei-sei*», «*seka-seka*», «*taji-taji*», «*tabu-tabu*», «*tara-tara*», «*tiku-tiku*», «*chin-chin*», «*tsuya-tsuya*», «*tou-tou*», «*ten-ten*» тощо.

3. Ономатопоемами, які мали в давній японській мові декілька значень, а в сучасній мові їх кількість зменшилася: «*тяку-тяку*», «*цугі-цугі*» тощо.

Конкретні приклади діхронічних змін у семантиці японських ономатопоетичних слів наводяться нами у відповідних порівняльних таблицях:

Таблиця № 1

**Приклади ономатопоетичних слів,
які функціонували в давньояпонській мові,
але перейшли в розряд архаїзмів і не входять до складу
словників сучасної японської мови**

すはすは	Легко, без зусиль (отримати щось). 「手の中より、松茸の大きくなる物の、ふらふらと出で来て、腹にすはすはとうちつけたり」<宇治拾遺> (Те-но нака йорі, мацутаке-но окіяку нару моно-но, фура-фура-то детекіте, хара-ні суха-суха-то утіцукетарі). Великий гриб <i>мацутаке</i> легенько торкнувся мого живота... (СДМ1, с. 679) ² .
------	--

² СДМ – тут і далі «Словник давньояпонської мови»

せはせは	Бути невгамовним, знервованим, поспішати кудись, метушитися через дрібниці тощо. У сучасній мові набуло вигляду: せかせか「せはせは言ふり言はぬ身を、恥ぢ入ら背うと思うて」<浄・冥途飛脚・近松> (Сеха-сеха іурі івану мі-о хадзі ірасеу-то омоуте). Вважаю, що краще щось сказати поспішно, ніж мовчати, але сам не роблю цього і соромлюсь через це. (СДМ, с.701).
ちやうちやう	Дон-дон, тук-тук (про звук, що виникає при безперервному стуканні). 「鉦を数多たび、ちやうちやうと物騒がしげにうちて」<若聞・一六> (Кане-о аматабі, тяу-тяу-то моно савагашіге-ні уті-те). Через велику кількість безперервних ударів їхнє «дон-дон» лунало дуже гучно. (СДМ, с.797)

Таблиця № 2

**Приклади оноματοпоетичних слів,
які мали одне чи декілька значень у давньояпонській мові,
але в сучасній мові їх кількість збільшилася**

	СДМ	Сучасні словники
すばすば	Без зусиль, майстерно, уміло (щось різати). 「力ばやにすっぱりすっぱり、すばすばすっぱり作り姜酢をもって」(Катана бая-ні суппарі-суппарі, супа-супа суппарі цукурі сумайте сьогадзу-о мотте.) Майстерно орудуючи ножем, покремсав судака, узяв оцет... <狂・鱸庖丁> (СДМ с.679).	1. Передає звук, що виникає при курінні. タバコをすばすば吸う。Пихтіти люлькою. 2. Бездумно, легковажно. 金をすばすば使う。Витрачати гроші наліво й направо. Ки-дати гроші на вітер. 3. Робити щось легко, без жодних зусиль.
せいせい	清々 (と) Бадьорий, свіжий. Відчувати себе бадьорим, свіжим. 「映ろ星も金石の、せいせいと晴れ渡る」(Уцуру хосі-мо канаусі-но, сей-сей-то <...> хареватару). Душа моя така сама свіжа й чиста, як діамантовий блиск зірочки. <浄・国性爺後日・近松> (СДМ, с. 689)	1. 清々 Відчувати себе легко, освіжитися. 風呂に入てせいせい(清々)した。Після ван-ни відчув бадьорість. 彼がいないとせいせいする。Його відсутність приносить полегшення. 2. 正正 вірний, постійний. 3. 生生 (と) жваво, живо, бадьоро. 4. せいせい задихаючись, захекавшись. 7階に上がってせいせいと話した。Піднявшись на сьомий поверх, так захекався, що ледве міг розмовляти.

てんてん	1. 輾転・展転 – Котитися; перекочуватися; переходити з місця на місце, передавати з рук в руки. 2. Крутитися уві сні, перевертатися з боку на бік. Мати печаль на серці, сумувати за кимось, бути не в змозі заснути. 「遙かに君主てんてんの御思ひを知れる」(Харука-ні куно тен-тен-но ономоі-о сіреру.) Знаючи думки та печалі Імператора, перекочувався з місця на місце не в змозі заснути. <太平記・三七> (СДМ, с.855) 3. 「てんてんはんそく」の略 (тен-тен хансоку-но ряку) Метатися на ліжку, пориватись уві сні.	1. 点点と – Там-сям, подекуди, місцями. 田舎で家がてんてんと立っている。У селі хатинки розкидані там і сям. 2. 転転と – Раз у раз, щоразу. 転転とする。Переходити з місця на місце. 3. Звук, що виникає при довгому жвавому забиванні чогось, при легкому, без зусиль постукуванні. 表の方からてんてんと毬をつく音が聞えてきてる。Деся із зовнішнього боку лунав звук забивання шипів. 4. Дуже квапливо, поспішно, не знати, за що схопитися (наприклад, при пожежі, під час землетрусу тощо). 母はてんてん物を持って外は出た。Мати квапливо схопила речі й вибігла на вулицю.
------	--	---

Таблиця № 3

**Приклади ономатопоетичних слів,
які мали декілька значень у давньояпонській мові,
але в сучасній мові їх кількість зменшилася**

	СДМ	Сучасні словники
ちゃくちゃく	1. 嫡嫡 Наслідувати, передавати щось у спадок (спадкоємцеві). 「平浮軍貞盛より当家につたへて、維盛まではちゃくちゃく九代にあひあたる。」(Таїра сьогун Садаморі йорі тоуке-ні цутаєте, Кореморі маде-ва тяку-тяку кідай-ні ахіатару.) Пан Кореморі є спадкоємцем у дев'ятому коліні колишнього сьогуна Таїра Садаморі. <平家・一〇・維盛出家> (СДМ, с.799) 2. Справжній, засвідчений, дійсний. 「一銭持たねど、式士のちゃくちゃく、十万貫目持ちやっても、琉球屋の新兵衛」(Іссе мотанедо, самураї-но тяку-тяку дзю ман хаме мотіятте-мо, рюкюя-но сін бей).	1. 着々 – неухильно, крок за кроком, з незмінним успіхом.

	Навіть без копійки за душою, але справжній самурай, а маючи мільон – лише маленької крамнички володар. <浄・薩摩歌・近松> (СДМ, с.799).	
つぎつぎ	1. 次々 (Про те, що є наступним) і так далі, і тому подібне, і таке інше, тощо. 「[朱雀院の貴重品の]そのつぎつぎをなむ、[女三の宮以外の]他御子たちには御処分どもありける」 (Судзакуін-но кітьохін-но соно цугі-цугі-о наму, /онна сан-номія ігай-но/ котомікотаті-ні ва осььобун домо арікеру). Коштовності Імператора одну за одною пороздавали принцесам-спадкоємицям. <源・若菜上> (СДМ, с.817). 2. Щоразу, кожного разу як..., кожний (кожен) раз. 「葬礼のつぎつぎにやうすたづねて」 <浮・一代男・西鶴> (Соурей-но цугі-цугі-ні яусутадзу-нете). Щоразу на похоронах хтось запитує, що буде далі... (СДМ, с.817). 3. 継継 (Про щось, зроблене з маленьких шматочків); залатане латкою на латці. 「つぎつぎの袋に、粉麦・小豆などとりまぜ」 <浮・織留・西鶴> (СДМ, с.817). (Цугі-цугі-но фукуро-ні конамугі, адзукі надото торімадзе). Усе перемішалось в латаному-перелатаному мішечку – і борошно, і соєві боби.	1. 次々 – один за одним, по черзі.

Оскільки робота над цією проблематикою ще триває, у статті наводяться лише попередні (приблизні) кількісні показники розподілу оноματοпоетичної лексики відповідно до виділених груп, визначаються певні закономірності, з'ясовуються можливі причини змін у семантиці японських оноματοпоетом тощо.

1. Большой японско-русский словарь в 2-х томах (Под ред. Н. И. Конрада). – М., 1970; 2. 日本国語大辞典 [Ніхон кокуго дайджітен]. – 東京：小学館 (Великий словник японської мови /в 20 томах/). – Токіо: Сьогаккан, 1972-1976; 3. 古語辞典 [Кого-дзітен]. – 東京：小学館 (Словник давньояпонської мови. Укладачі: Мацумура Акіра, Ямагуті Акіхо, Вада Тосімаса). – Токіо: Обунся, 1994; 4. Кобелянська О. Оноματοпоетична лексика давньояпонської мови // XIII сходознавчі читання А. Кримського: Доповіді міжнародної наукової конференції (22-23 жовтня 2009 р.). – К.: Ін-т сходознавства. – 2009. – С. 116-118.

КОНСТИТУЦІЯ ЯПОНІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ДИСКУРСИВНО-КОГНІТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті пропонується погляд на Конституцію Японії як уособлення спеціального конституційного юридичного дискурсу японської мови. Роль Конституції як символу зміни державно-правової та мовної парадигми японської нації уможливорює її вивчення як мовно-правового феномену, пов'язаного з японською правовою картиною світу. Концептосистему конституційно-правової картини світу складають концептосфери, які об'єднують гомогенні концепти, що відповідають тим чи іншим інститутам конституційного права та мають онтологічний, аксіологічний і деонтичний рівні.

Ключові слова: конституційний юридичний дискурс, правова картина світу, концептосистема, концептосфера

В статье предлагается взгляд на Конституцию Японии как на олицетворение специального конституционного юридического дискурса японского языка. Роль Конституции как символа перемены государственно-правовой и языковой парадигмы японской нации делает возможным ее изучение как языково-правового феномена, связанного с японской правовой картиной мира. Концептосистему конституционно-правовой картины мира составляют концептосферы, объединяющие гомогенные концепты, которые соответствуют тем или иным институтам конституционного права и имеют онтологический, аксиологический и деонтический уровни.

Ключевые слова: конституционный юридический дискурс, правовая картина мира, концептосистема, концептосфера

The Constitution of Japan is offered to be analyzed as an embodiment of the special constitutional law discourse of Japanese. The role of the Constitution as a symbol of Japanese nation's state, law and language paradigm volte-face makes it possible to analyze it as a language and law phenomena, connected with Japanese law world picture. The conceptual system of constitutional law world picture consists of conceptual spheres which consist of homogeneous concepts corresponding with the institutes of constitutional law and having ontological, axiological as well as deontological constituents.

Key words: constitutional law discourse, law world picture, conceptual system, conceptual sphere

Останнім часом дедалі більшої ваги набувають комплексні лінгвістичні дослідження, які поєднують у собі кілька наукових парадигм. Так, дискурсивно-когнітивний науковий підхід у мовознавстві, відповідно до якого мова досліджується через призму комунікації та когніції, а мовне повідомлення вивчається з погляду його впливу на комунікантів, викликає значний інтерес у наукових лінгвістичних колах. Поєднання дискурсивних та когнітивних концепцій дозволяє дещо змінити розуміння самого поняття дискурсу, вивчати його як складну систему, що включає у себе елементи суто когнітивного характеру.

Актуальність дискурсивно-когнітивного підходу, у рамках якого об'єктом досліджень стає концептуальний простір дискурсу, підтверджує науковий доробок сучасних лінгвістів (О. О. Селіванова, Н. К. Кравченко, Т. Ван Дейк, О. П. Воробйова, Ф. С. Бацевич, J. Collins та ін.) у цьому напрямі. При цьому увагу мовознавців привертає, зокрема, юридичний дискурс як сфера функціонування мови права, що відіграє важливу роль у демократичному суспільстві (Н. Є. Коваль, Н. К. Кравченко, Т. А. Скуратовська, Ю. В. Юлінецька та ін.); однак, на жаль, подібних досліджень на матеріалі японської мови досі бракує.

Метою роботи є вивчення потенціалу тексту Конституції Японії як об'єкту дискурсивно-когнітивного дослідження. Відповідно до поставленої мети вважаємо за необхідне вирішити такі завдання:

1) охарактеризувати методологічні засади дискурсивно-когнітивного аналізу та обґрунтувати доцільність його застосування до Конституції Японії;

2) дати визначення понять «юридичний дискурс», «правова картина світу» й обґрунтувати доцільність введення понять конституційно-правового дискурсу та конституційно-правової картини світу;

3) охарактеризувати напрями досліджень конституційно-правового дискурсу та конституційно-правової концептосфери.

Об'єктом дослідження виступає текст Конституції Японії (日本国憲法 *Ніхонкоку-кемпо*.), а предметом – конституційно-правовий дискурс японської мови у його концептуальних моделях.

Методами дослідження послуговували: лінгвістичний описовий метод, метод моделювання, дефініційний метод.

Наукова новизна дослідження полягає в аналізі конституційно-правового дискурсу японської мови як когнітивно-комунікативного феномену спеціальної мови права, що невідривно пов'язаний із позамовною дійсністю і включає у себе юридичні, суспільні, культурні, історичні фактори.

Вихідними поняттями дискурсивно-когнітивного аналізу Конституції Японії як мовно-правового феномену є, на нашу думку, поняття юридичного дискурсу, правової картини світу, правових концептів. Зупинимось на цих поняттях детальніше.

Відомо, що поняття дискурсу вказує на мову в її живому вжитку та функціонуванні [Слюсарева 1981, 61]. Лінгвісти вказують на три дослідницькі позиції, що найістотніше сприяли обґрунтуванню дискурсу як комунікативно й соціально актуалізованого тексту: розуміння тексту як комунікативної системи; усвідомлення дискурсу як «тексту в тексті»; визначення дискурсу як групи взаємно співвіднесених текстів [Кравченко 2007]. Окремі соціально-історично усталені сфери пізнання й комунікації розглядаються як спеціальні дискурси (типи дискурсу), сюди й належить юридичний дискурс [Чернявская 2006, 76]; при цьому науковці вказують на брак достатніх емпіричних досліджень у сфері юридичного дискурсу, які би сприяли пізнанню способів функціонування юридичної мови [Jagten 1998, 546]. Отже, дослідження у царині правничого дискурсу є актуальними, що й підтверджується інтересом лінгвістів до цього явища в останні роки. Тому й не дивно, що лінгвісти пропонують різні визначення цього поняття. Так, під юридичним дискурсом розуміють дискурс, представлений нормативно-правовими документами та юридичною літературою, як особливо складна комунікативна подія, особливий вид мов-

лення, що набув текстової форми, розуміння якого можливе лише за врахування нелінгвістичних факторів [Дерді 2003, 52]. Раніше ми запропонували визначення юридичного дискурсу як спеціального дискурсу в його письмовій формі, який являє собою сукупність актів законодавчого характеру (що є прикладами права як практичної діяльності) та спеціалізованої теоретичної юридичної літератури (що є прикладом правознавства як доктрини) [Комарницька 2010, 10]. Науковці розглядають окремо також законодавчий дискурс, під яким розуміють комплексну систему лексичних, граматичних і синтаксичних засобів вираження, що підпорядковується завданням і цілям комунікації у сфері права, характеризується специфічною термінологією й особливими юридичними категоріями [Коваль 2007, 6].

При цьому юридичний дискурс, як ми вже вказували раніше, є явищем неоднорідним, оскільки складається зі спеціальних галузевих юридичних дискурсів, які обслуговують ті чи інші галузі права [Комарницька 2010, 10-11]. Отже, ми можемо говорити про існування в японській мові спеціального конституційного юридичного дискурсу (або ж конституційно-правового дискурсу), представленого Конституцією Японії 1946 р. (вступила у силу 1947 р.), яка ознаменувала початок нової епохи у державно-правовому поступі Японії.

Отже, актуальним нам видається дослідження тексту Конституції Японії як виразника спеціального конституційно-правового дискурсу – окремої складової законодавчого дискурсу сучасної японської мови. Які ж особливості такого типу юридичного дискурсу ми можемо спостерігати? Лінгвісти зазначають, що учасники законодавчого дискурсу відрізняються від комунікантів інших видів дискурсу такими моментами: адресат законодавчого дискурсу – це узагальнений, проте водночас визначений адресат, яким є кожен громадянин окремої держави; для успішного спілкування у правовій сфері комуніканти повинні знати право і володіти правовою мовою; законодавчі тексти призначені для всіх громадян, тому мають бути чіткими за змістом, виразними та простими для сприйняття; адресант законодавчого дискурсу є завжди колегіальним автором [Коваль 2007, 7]. Конституція є, безперечно, особливим законодавчим актом, який має найбільш узагальнений характер, оскільки містить правові норми установчого характеру, тому в її тексті найчіткіше виявляється узагальненість адресата, наприклад: 国民 *кокумін* народ (ст. 11), すべて国民 *субете кокумін* весь народ (ст. 13), 何人も *нанбіто мо* кожен (ст. 16); й адресанта: 日本国民 *ніхонкокумін* Японський Народ (Преамбула), われら *варера* ми (Преамбула).

Мовознавці вказують також на важливий ролі інтерактивності як текстово-дискурсивної категорії, яку доцільно досліджувати у п'яти ключах: аналіз цільової настанови мовця; обґрунтування факторів діалогізації свідомості комунікантів; характеристика інтерпретаційної сутності адресанта й адресата, стратегій статусного і рольового регулювання та їхньої функції у трансформації вихідної позиції комунікантів; опис когнітивного підґрунтя інтерактивності; моделювання корелятивних зв'язків між складниками комунікативної ситуації [Кравченко 2007]. Отже, вважаємо за можливе зосередити нашу подальшу роботу з текстом Конституції Японії саме у такому ракурсі. Наразі ж зазначаємо, що з погляду текстово-дискурсивних досліджень Конституція Японії має неабиякий потенціал.

Обґрунтуємо тепер актуальність когнітивних лінгвістичних досліджень на базі конституційно-правового дискурсу японської мови. Дослідники вказують, що з ухвален-

ням Конституції Японії збіглися у часі радикальні зміни у ментальності японського суспільства, яке після десятиліть ультрапатріотичної пропаганди зіткнулося із принизливою поразкою у Другій світовій війні, що підштовхнуло значну частину японської спільноти до переосмислення традиційного суспільного устрою та усвідомлення необхідності реформ [Головченко 2006, 50]. У цьому сенсі Конституція Японії являє інтерес у двох ключах: по-перше, як відображення (у тому числі і на мовному рівні) докорінної зміни правової системи (так, серед іншого текст Основного закону «містить принципово нову в практиці державного права ст. 9» [Головченко 2006, 51]); по-друге, як уособлення і суто мовних змін після переосмислення подій 1945 р. (так, після поразки у війні відбувається культурна переорієнтація, яка вплинула на мовну ситуацію, порушуючи стабільність старих мовних норм і створюючи можливості для реформ літературної мови та писемності [Алпатов 2003]).

Така непересічна роль Конституції Японії як свого роду символу зміни державно-правової, культурної, мовної парадигми японського суспільства уможлиблює її вивчення як мовно-правового феномену, тісно пов'язаного з японською правовою картиною світу. Стисло обґрунтуємо доцільність введення такого поняття.

Об'єктами наукових досліджень вже ставали далекосхідні мовні та національно-мовні картини світу (І. О. Голубовська, М. В. Якименко), а також такий специфічний когнітивний субстрат як міжнародно-правова картина світу (Н. К. Кравченко). Так, за визначенням І. О. Голубовської національно-мовна картина світу розуміється як виражене засобами певної мови світовідчуття і світосприйняття етносу, як вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі [Голубовська 2004]. М. В. Якименко, своєю чергою, вказує на те, що «у японській мові на всіх її рівнях (фонетичному, морфологічному, лексичному, фразеологічному, синтаксичному та ін.) відображена картина світу (світосприйняття) носіїв мови; при цьому найбільш яскравим, показовим, прозорим і очевидним рівнем вираження картини світу виступає лексичний рівень» [Якименко 2007]. Лексичний рівень, однак, хоч і виявляє мовну картину світу на найбільш очевидному рівні, проте не може аналізуватися ізольовано, оскільки «субстанційно-ідеальний мовний континуум, будучи єдиним і безперервним, моделює специфічні риси національного світосприйняття національного складу мислення фактично на всіх ярусах мовної системи за допомогою дознакових, знакових і супразнакових мовних величин» [Голубовська 2004]. Отже, аналіз мовної картини світу доцільно проводити, зокрема, і на текстовому рівні. Якщо існують поняття мовної, наукової, концептуальної картин світу, то цілком виправданим нам видається і звертання до поняття, наприклад, міжнародно-правової картини світу, яке ми зустрічаємо у науковому доробку Н. К. Кравченко. Так, дослідниця під цим поняттям розуміє систему деонтичних, онтологічних й аксіологічних концептів, що узагальнюють універсально-узуальні знання й уявлення про належну поведінку держав і є результатом онтологізації нормативного змісту міжнародних документів і параметрів середовища, пов'язаного з дискурсивним простором міжнародного права. За будь-якими термінами на позначення міжнародно-правових норм, принципів або категорій, на думку науковця, стоять концепти, які вказують на всю сукупність онтологічних, аксіологічних й деонтичних знань, уявлень й асоціацій, пов'язаних із створенням і функціонуванням цих норм чи категорій у системі інституційних взаємозв'язків [Кравченко 2007]. Як бачимо, дослідження підтверджують

доцільність виокремлення поняття міжнародно-правової картини світу, яка є складовою більш глобального поняття правової картини світу, що містить у собі систематизовану сукупність правових концептів-виразників універсальних уявлень про державно-правову сферу, пов'язаних із матеріальним вираженням правових норм, тобто, юридичним дискурсом.

Як відомо, Конституція, Основний закон держави – це зазвичай єдиний нормативно-правовий акт найвищої сили, який регламентує окремі сторони суспільного буття, насамперед у зв'язку з організацією і здійсненням державної влади; встановлює засади державного ладу; фіксує основи правового статусу особи, її юридично виражених взаємовідносин з державою [Шаповал 2008]. При цьому Конституція «вносить системність у право, є ефективним системоутворюючим фактором правової системи, закріплює вихідні засади формування і дії національного права, наповнює його своїм змістом, пронизує єдиними принципами та ідеями» [Конституційне право України 1999, 12]. Отже, можемо стверджувати, що Конституція уособлює особливу національно-правову картину світу (на противагу до міжнародно-правової картини світу, актуалізованої нормативно-правовими актами міжнародного характеру). Ця специфічна правова картина світу ґрунтується на концептах, які відповідають тим чи іншим поняттям (інститутам) конституційного права. Концепт, як відомо, є ментальним прообразом, ідеєю поняття, певною структурою інформаційних даних, в яких відображено набуті досвідним шляхом знання про деяку стереотипну річ чи ситуацію, а також текст, що описує їх; це компонент концептосистеми картини світу, що має як мовне, так і позамовне наповнення [Селіванова 1999, 72-75].

З погляду когнітивного аналізу концептосистема конституційно-правової картини світу, на нашу думку, може бути представлена кількома концептосферами, кожна з яких об'єднує гомогенні концепти, що відповідають лексемам на позначення тих чи інших інститутів конституційного права. Для виділення концептосфер необхідно звернутися до тексту Конституції Японії, яка, як і більшість конституцій, побудована за інституційною системою, тобто, кожен розділ Основного закону складений із правових норм окремого інституту конституційного права. Відповідно до цих конституційно-правових інститутів вважаємо за можливе виділити і концептосфери конституційно-правової картини світу. Окрім цього текст Конституції Японії містить у собі також наскрізні концептосфери, які пронизують весь текст Основного закону.

Наприклад, лексема-юридичний термін 民主主義 *мінсюсюгі* «демократія» є водночас і відповідним концептом, який має кілька рівнів. Ми вже згадували вище, що Н. К. Кравченко виділяє три рівні концептів, які відповідають юридичним термінам: онтологічний, аксіологічний і деонтичний. Отже, беручи до уваги такий підхід, вказуємо, що онтологічний рівень концепту «демократія», ґрунтуючись на категоризації об'єктів, суб'єктів, ситуацій як правових феноменів, має у своїй основі:

1) категорії, яким відповідають назви об'єктів та суб'єктів правового регулювання у демократичному політичному устрої (назви розділів Конституції): 国会 *коккай* Парламент, 内閣 *найкаку* Кабінет, 司法 *сіхо*: судова влада (всі три – уособлення поділу державної влади на три гілки), 地方自治 *міхо:дзімі* місцеве самоврядування, 国民の権利及び義務 *кокунін но кенрі ойобі тіму* права та обов'язки народу;

2) поняття, позначені юридичними термінами (словами, словозчепленнями, словосполученнями), які відповідають спеціальним галузевим принципам конституційного

права і які сприяють формуванню правових концептів: 貴族の制度は、これを認めない
заборона аристократичних інститутів (п. 2 ст. 14), 主権が国民に存すること народний
суверенітет (Преамбула), 議員の選挙 выборы депутатів (ст. 47);

3) відповідні елементи наукової картини світу.

Охарактеризуємо аксіологічний рівень концепту 民主主義, який, як випливає з самої
назви цього рівня, стосується певних політичних, філософських, правових цінностей,
пов'язаних із відповідним правовим поняттям. Серед таких цінностей спостерігаються:

1) універсальні, тобто такі, що стосуються всіх галузевих правових норм;

2) галузеві, що впливають із вузького розуміння демократії як інституту а) прямої
демократії (виборів, референдуму); б) непрямої демократії (діяльності органів держав-
ної влади) [Конституційне право України 1999].

Перший тип цінностей представлений правовими нормами загального характеру,
напр., 公務員を選定し、及びこれを罷免することは、国民固有の権利である。 Народ
має невід'ємне право обирати посадових осіб та звільняти їх (п. 1 ст. 15); 何人も、裁判
所において裁判を受ける権利を奪はれない。 Ніхто не може бути засуджений без про-
ведення суду (ст. 32); 最高裁判所は、一切の法律、命令、規則又は処分が憲法に適合
するかしないかを決定する権限を有する終審裁判所である。 Верховний Суд є судом
останньої інстанції, який має повноваження ухвалювати рішення про відповідність усіх
законів, указів, правил, покарань Конституції (ст. 81); 内閣は、国会及び国民に対し、
定期に、少くとも毎年一回、国の財政状況について報告しなければならない。 Уряд
зобов'язаний не рідше, ніж раз на рік доповідати Парламентові та громадськості про
ситуацію у фінансовій сфері держави (ст. 91) тощо. З зафіксованих у цих статтях право-
вих цінностей випливають і вужчі, галузеві принципи, пов'язані з розумінням демократії
як права народу обирати і діяти через обраних представників: 公務員の選挙について
は、成年者による普通選挙を保障する。 Вибори посадових осіб забезпечуються на за-
гальній основі повнолітніми громадянами (п. 3 ст. 15); 両議院は、全国民を代表する選
挙された議員でこれを組織する。 Обидві палати Парламенту складаються з обраних
депутатів, що репрезентують увесь народ (п. 1 ст. 43); 選挙区、投票の方法その他両議
院の議員の選挙に関する事項は、法律でこれを定める。 Виборчі округи, спосіб голо-
сування на виборах, інші аспекти обирання депутатів обох палат встановлюються за-
коном (ст. 47); 衆議院が解散されたときは、解散の日から40日以内に、衆議院議員の
総選挙を行ひ、その選挙の日から30日以内に、国会を召集しなければならない。 У
разі розпуску Палати представників у період 40 днів від дня розпуску мають бути про-
ведені вибори усіх депутатів Палати представників, а протягом 30 днів після проведення
виборів має бути скликаний новий склад Палати представників (п. 1 ст. 54). Як бачимо,
аксіологічний рівень того чи іншого правового концепту містить у собі ціннісний ком-
понент правових норм, сукупність яких утворює той чи інший спеціальний галузевий
юридичний дискурс, зокрема, конституційний.

Охарактеризуємо останній, деонтичний, рівень концепту 民主主義. Н. К. Кравчен-
ко вказує, що цей рівень правових концептів реалізується через поняття: необхідність,
бажаність, припис, зобов'язання, імперативність, диспозитивність (альтернативність),
позитивність (рекомендація, дозвіл), негативність (заборона) та ін. [Кравченко 2007].
Аналізований концепт містить у собі категорії: «заборона» (何人も、同時に両議院の
議員たることはできない。 Жодна особа не має права бути одночасно депутатом обох

палат – ст. 48); «імперативність» (国会は、国権の最高機関であつて、国の唯一の立法機関である。 Парламент країни є єдиним законодавчим органом держави та найвищим органом державної влади – ст. 41); «обов'язковість» (内閣総理大臣その他の国務大臣は、文民でなければならない。 Прем'єр-міністр та інші міністри мають бути цивільними особами – п. 2 ст. 66), які загалом є типовими для конституційного юридичного дискурсу.

Окрім розглянутого вище конституційно-правового концепту «демократія» перспективними для когнітивних досліджень японської національно-правової картини світу видаються також концепти: «мир» (яскраво виражений, зокрема, у Преамбулі та ст. 9 Конституції Японії), «парламентаризм» (Преамбула та Розділ 4 Конституції Японії), «рівність», «конституціоналізм» тощо.

Отже, можемо дійти висновку про перспективність когнітивно-дискурсивних досліджень на матеріалі Конституції Японії як яскравого прикладу конституційного юридичного дискурсу японської мови та символу зміни державно-правової, політичної, психологічної парадигми японського суспільства після докорінних змін суспільного ладу внаслідок поразки у Другій світовій війні і відтак переосмислення основних соціальних цінностей.

1. Алпатов В. М. Япония: язык и общество [електронний ресурс]. – Режим доступу до книги: <http://shounen.ru/nihon/lang-soc.shtml>; 2. Головченко В. І., Кравчук О. А. Країнознавство: Азія, Африка, Латинська Америка, Австралія і Океанія: Навч. посібник. – К., 2006. – 336 с.; 3. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10. 02. 15. – К., 2004. – 38 с.; 4. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів : дис ... кандидата філол. наук: 10.02.04. – К., 2003. – 284 с.; 5. Коваль Н. С. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англomовних законодавчих та судових документів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. – Одеса, 2007. – 20 с.; 6. Комарницька Т. К. Структурно-семантичні та функціональні особливості сучасної японської юридичної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.13. – К., 2010. – 20 с.; 7. Конституційне право України: Підручник / [Городецький О. В., Корнієнко М. І., Кравець Є. А. та ін.]. – К., 1999. – 734 с.; 8. Кравченко Н. К. Міжнародно-правовий дискурс: когнітивно-комунікативний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10. 02. 15. – К., 2007. – 31 с.; 9. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) : навч. посібник. – К., 1999. – 148 с.; 10. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. – М., 1981. – 190 с.; 11. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия: Учебное пособие. – М., 2006. – 136 с.; 12. Шаповал В. М. Феномен конституції у контексті вітчизняної політико-правової «міфології» // Дзеркало тижня № 29 (708) 9 – 15 серпня 2008; 13. Якименко М. В. Вираження картини світу в лексиці японської мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.13. – К., 2007. – 20 с.; 14. Jarren O. Politische Kommunikation in der demokratischen Gesellschaft. – Opladen/Wiesbaden, 1998. – 764 S.; 15. Конституція Японії 日本国憲法 Нихонкокукемпо: [електронний ресурс] – режим доступу до НПА: http://www.houko.com/00/FS_ON.HTM

ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМИ СИНТАКСИСУ СУЧАСНОЇ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

На сьогодні в японській лінгвістиці наявні істотні проблеми термінології, особливо якщо йдеться про галузь синтаксису. З іншого боку, не розробленого оптимального підходу до дослідження синтаксичних явищ сучасної японської мови, який урахував би важливі аспекти: лінгвістичний, прагматичний, дидактичний тощо.

Ключові слова: японська мова, синтаксис, напрями та тенденції дослідження, елементно-таксонімічна парадигма, психологічний підхід, прагматичний синтаксис, структурно-статичний підхід, функціонально-семантичний синтаксис, мовленнєвий твір, рівень співрозмовника, рівень ситуації, рівень змісту повідомлення.

На сегодняшний день в японской лингвистике имеются существенные проблемы терминологии, особенно если речь идёт о сфере синтаксиса. С другой стороны, не разработан оптимальный подход к исследованию синтаксических явлений современного японского языка, который учитывал бы важные аспекты: лингвистический, прагматический, дидактический и т.п.

Ключевые слова: японский язык, синтаксис, направления и тенденции исследования, элементно-таксонимическая парадигма, психологический подход, прагматический синтаксис, структурно-статический подход, функционально-семантический синтаксис, речевое произведение, уровень собеседника, уровень ситуации, уровень содержания общения.

At present stage, in the Japanese linguistics there are serious problems of terminology, especially concerning the sphere of syntax. On the other hand, there is no optimal approach worked out for researching the syntactic phenomena of the Modern Japanese language taking into consideration such important aspects as linguistic, pragmatic, didactic etc.

Key words: the Japanese language, syntax, directions and tendencies of the research, element-taxonomic paradigm, psychologic approach, pragmatic syntax, structure-static approach, functional-semantic syntax, speech product, partner level, situation level, message content level.

Якщо говорити про сучасну синтаксичну науку, слід насамперед зазначити, що вона, увібравши в себе здобутки попередніх епох й акумулювавши різні концепції, постає розмаїтою за своїми напрямками і тенденціями, а це, у свою чергу, вмотивовує прагнення лінгвістів, зокрема, унормувати синтаксичну термінологію з метою її адекватного застосування і розуміння, запропонувати найоптимальніші шляхи інтерпретації кожного синтаксичного явища.

Ці головні проблеми не минули й японського мовознавства: на сьогоднішній день подолання труднощів, пов'язаних з лінгвістичною терміносистемою, є одним з найактуальніших завдань мовознавців Японії. Як ілюстрацію можна навести цікаве застережен-

ня японських есперантистів, що передує короткому словнику лінгвістичних термінів: «Цей «Список лінгвістичних термінів» є продуктом узагальнення вивчення лінгвістичної термінології. Пояснення до кожного терміну добрано з різноманітної лінгвістичної літератури на матеріалі мови есперанто та японської мови і витлумачено самотужки. <...> Слід застерегти, що спиратися на цей матеріал при написанні рефератів та інших наукових робіт з мовознавства не варто» [getragho.xxxxxxxx.jp]. Це та багато інших подібних тверджень свідчать про те, що лінгвістична термінологія в Японії є наразі галуззю, розробленою не до кінця, і причини такого стану слід шукати, насамперед, в особливостях процесу історичного розвитку японської науки про мову.

Синтаксична наука в цілому пройшла у своєму розвитку кілька етапів, що пов'язано з відповідними науковими парадигмами [Селіванова 2008]. У часи *елементно-таксонімічної парадигми* в основі тлумачення синтаксичних одиниць перебувало виділення окремих складників певного утворення (Аристотель, стоїки, Геродіан та ін.). Саме у цей час актуальним було питання про таксонімію тих елементів, які корелювали з тими чи іншими елементами судження, наприклад, суб'єкт (主体 /шютай/, 表現主体 /хьо:геншютай/) = підмет (主語 /шюго/); предикат (述部 /джюцубу/) = присудок (述語 /джюцуго/¹). Заміна елементно-таксонімічної парадигми системно-структурною, що бере початок з кінця XIX ст., актуалізувала цілий ряд питань, з-поміж яких значущими вважаються розмежування ієрархічних рівнів мови, окреслення структурних складників кожного з них і розгляд мови у своїй внутрішній потенції як самодостатнього витвору (Ф. де Соссюр та ін.).

Початок XX ст. ознаменувався появою *філософії екзистенції*, яка актуалізувала питання взаємодії людини з природою, суспільством і богом, а це, у свою чергу, зумовило посилення антропоцентричного фактора при розгляді синтаксичних явищ. Це, на нашу думку, дало початок розвитку в японських лінгвістів вельми цікавих поглядів на сутність мови взагалі і синтаксису зокрема. Так, за словами Амемія Таміо, «мова – це гра, в яку грає людина. Мова є знаковою системою, використовуючи яку людина встановлює послідовність подій. Мова – це потенціал, закладений у мозок людини від природи, і він належить виключно людям. Мова належить людині і слугує засобом вираження її активності. <...> Граматика, по суті, зводиться до синтаксису. <...> Оскільки не існує граматики без синтаксису, то виходить, що постулати європейських граматик жодного разу не транспонувалися на граматику японської мови» [雨宮 2007].

Кожна наукова парадигма передбачала відповідний підхід до розгляду синтаксису мови. Елементно-таксонімічний відповідав повністю завданням логіко-граматичного, в межах якого вирізняються кілька етапів (створення раціональних універсальних граматик, перехід до національно-синтаксичних пошуків з визначенням особливостей національно-мовної репрезентації певного явища). Водночас, активізація порівняльно-історичного методу зумовила постановня формально-граматичного підходу, коли за основу береться форма з усіма її аспектами навантаження [Селіванова 2008].

Так, зокрема, той самий Амемія Таміо звертає увагу на те, що в світі існує понад 6 тисяч мов, і їх усі неможливо укласти в рамки суто європейського світобачення, суто

¹ Термін на позначення поняття «предикат» потребує наразі уточнення: обидва слова, і «述語 /джюцуго/», і «述部 /джюцубу/» можуть інтерпретуватися як «присудок» (член речення).

європейських поглядів на феномени людини та мови, адже існують й такі моделі членування реальності, які не відповідають відображенням у жодній європейській мові – якщо здійснити масштабний пошук, то в світі можна знайти чималу кількість доволі специфічних мов. Попри це, японський дослідник не відкидає того значення, яке мають для сучасного світу європейські мови, але, разом з тим, застерігає, що повсякчас здійснювати аналіз виключно за популярними нині принципами європейської лінгвістики не є доцільним [雨宮 2007]. Це зайвий раз підтверджує те, про що уже неодноразово говорилося при науковому висвітленні граматичних явищ сучасної японської мови: ні в якому разі не можна накладати на будову японської мови кальки інших національних мов.

Кінець XIX ст. приніс із собою формування *психологічного підходу* до розгляду синтаксичних явищ, пов'язаного з ім'ям німецького лінгвістичного філософа В. фон Гумбольдта (1767-1835), який неодноразово наголошував на значущості мови у духовному розвитку народу, оскільки мова описує навколо народу коло, мова – це дух народу [Гумбольдт 1984]. Ідеї саме цього лінгвіста стали відправними для поглядів О.О. Потебні, який цілком виправдано витлумачував речення як аперцепцію почуттів. Номінативно-екзистенційна наукова парадигма ґрунтувалася на трьох концептуальних засадах: 1) теорія номінації; 2) теорії референції; 3) теорії мовленнєвих актів.

Номінативно-екзистенційна наукова парадигма актуалізувала вивчення прагматики речення і формування *прагматичного синтаксису*, який сьогодні, на жаль, мало опрацьовується в Україні. Що ж до Японії, то можна констатувати, що така галузь, як прагматика, є об'єктом пильної уваги фахівців різного профілю, але чи не найпопулярнішим є вивчення її саме з лінгвістичних позицій. Так, терміни «プラグマティックス» та «語用論» функціонують паралельно та мають відносно однакове змістове наповнення, проте ряд дослідників все ж зазначає, що між ними можна вбачати таку різницю, як між «макропрагматикою» та «мікропрагматикою» відповідно [飯野 2007]. У будь-якому разі, здебільшого, японські лінгвісти доходять спільної думки про те, що у дослідженнях з прагматики, яка має на меті трактування вмотивованої людської поведінки, визначне місце належить проблемам лінгвістичного характеру, причому фрейм дослідження необхідно визначати як такий, що враховує питання, починаючи від семантики слова і закінчуючи такими непростими для інтерпретації галузями, як мовленнєва поведінка, прагматичний потенціал висловлювання та синтаксис зв'язного мовлення [グリーン 1990].

Сучасний стан синтаксичних досліджень характеризується широким розгалуженням напрямів синтаксису. Традиційним напрямом є *структурно-статичний*, який розглядає синтаксичну будову словосполучень і речень, їхні типи й ознаки, структурні схеми, не пов'язані з контекстом і ситуацією мовлення [Селіванова 2008]. Зрозуміло, що такий напрям навряд чи може вважатися перспективним, якщо говорити про дослідження синтаксису японської мови – контекст та ситуація тут відіграють надзвичайно важливу роль. У цьому можна легко переконатися, проаналізувавши хоча б деякі принципи побудови окремого речення та цілого комунікативного акту з огляду на такі параметри, як статус та роль комунікантів (立場/たちば/, 社会的地位/шікайтекіцї/, 社会的役割/шікайтекіякуварі/), ситуацію спілкування (場/ба/) та зміст повідомлення (内容/найю:/) [蒲谷 1998, с. 136-142].

Так, при вираженні прохання співрозмовник виконує дію (行動/ко:до:/) на користь (利益/ріекі/) мовця, але оскільки право вирішувати (決定権/кеттейкен/) належить спів-

розмовникові, то у таких ситуаціях в першу чергу слід приділяти увагу використанню етикетних мовних засобів (敬語表現 /кейгохьо:ген/), особливо коли співрозмовником є вища за рангом особа (上位者 /джьо:ішя)² (Табл. 1).

Таблиця 1

Відповідність етикетних мовних засобів рівневі співрозмовника

Рівень співрозмовника (相手レベル /айтереберу/)		Етикетний мовний засіб (敬語表現 /кейгохьо:ген/)
- 1	(нижчий за мовця)	～してもらえますか (～してくれる?) /шіте мораеру (шіте куреру)/
0	(рівний із мовцем)	～してもらえますか (～してくれますか) /шіте мораемас ка (шіте куремас ка)/
+ 1	(вищий за мовця)	～していただけますか (～していただけますか) /шіте ітадакемас ка (шіте мораемас ка)/
+ 2	(істотно вищий за мовця)	～していただけますでしょうか (～していただけますでしょうか) /шіте ітадакемас дешьо: ка (шіте кудасаімас дешьо: ка)/

Як видно з таблиці, параметром «рівень співрозмовника», визначається, зокрема, вибір форми дієслова (проста чи ввічливо-нейтральна), вибір відповідного формального засобу категорії директиву. Окрім того, від рівня співрозмовника частково залежить і те, до якого типу за метою висловлювання належатиме продуковане речення.

Але, виявляється, ще більш важливим у таких ситуаціях є те, наскільки доцільний мовленнєвий твір (文話 /бунва/) буде створено, урахувуючи такі конситуативні чинники, як соціальна роль співрозмовника та його позиція у суспільстві, а також їх зв'язок зі змістом прохання (依頼内容 /ірайнайю:/), що визначає рівень природності (当然性 /то:дзенсей/) повідомлення. Так, якщо порівняти ситуації, коли просять ручку у друга і коли просять її у викладача, або ж коли у викладача просять ручку і коли звертаються до нього ж з проханням позичити гроші, структура мовленнєвого твору буде визначатися не стільки рівнем ввічливості самих етикетних засобів, скільки природністю ситуації спілкування. Отже, при мовленнєвій дії прохання, доцільна (з огляду на конситуативні чинники) побудова мовленнєвого твору є набагато важливішою за вибір ввічливого засобу відповідного рівня.

У зв'язку з цим постає потреба введення такого додаткового параметру, як рівень (обтяжливості) змісту повідомлення (用件レベル /йо:кенреберу/). Його співвідношення із рівнем співрозмовника (相手レベル /айтереберу/) визначає модель побудови мовленнєвого твору для вираження прохання. У Табл. 2 показано, як визначається рівень змісту повідомлення у певній комунікативній ситуації з урахуванням характеру діяльності співрозмовника.

² 行動/ко:до:/, 決定権/кеттейкен/ та 利益/рієкі/ є трьома ключовими параметрами при визначенні стратегії побудови комунікативного акту засобами японської мови.

Механізм визначення рівня змісту повідомлення

Комунікативна ситуація	Характер діяльності співрозмовника	Природність	Рівень змісту повідомлення
1. Замовити каву в офіціанта. 2. Запитати номер колії у працівника станції. 3. Поставити питання викладачу стосовно змісту лекції.	Обов'язок, робота	Висока	– 1
1. Попросити офіціанта принести води. 2. Попросити працівника станції пошукати речі, випадково залишені в поїзді. 3. Попросити викладача перевірити ваш реферат.	Не є прямим обов'язком, але у широкому розумінні – робота	Наявна	0
1. Попросити офіціанта розмінити для вас гроші. 2. Попросити працівника станції доглянути деякий час за вашим багажем. 3. Позичити у викладача книгу, яка не має відношення до занять.	Майже ніяк не пов'язана з обов'язками чи роботою	Низька	+ 1
1. Попросити офіціанта сходити купити вам цигарок. 2. Попросити працівника станції понести ваш багаж до зупинки таксі. 3. Попросити викладача стати поручителем вашої грошової позики.	Не має жодного відношення до обов'язків чи роботи	Відсутня	+ 2

Наступні приклади показують, як рівень змісту повідомлення співвідноситься з рівнем співрозмовника.

1. Часто трапляється так, що навіть якщо рівень співрозмовника + 1, рівень змісту повідомлення буде – 1, якщо повідомлення має безпосереднє відношення до службових обов'язків співрозмовника (викладача просять ще раз пояснити те, що було незрозуміло).

2. Якщо, перебуваючи в універмазі, ви запитали, де знаходиться туалет, у працівника служби інформації, то рівень змісту вашого повідомлення буде – 1, якщо ж ваше питання було адресоване продавцю (наприклад, з відділу косметики), то рівень змісту повідомлення буде 0, незважаючи на те, що в обох випадках рівень співрозмовника буде однаковий (0).

Мовленнєва практика свідчить, що рівень змісту повідомлення як такий не має безпосереднього відношення до рівня ввічливості мовних засобів, що використовуються у повідомленні. Якби це було не так, то, замовляючи каву, офіціанту казали б «コーヒーもらえる? /ко:хі: мораеру/», принести води його просили б у формі «お水もう一杯もらえますか /омідзу мо:іппай мораемас ка/», розмінити гроші – у формі «両替していただけますか /рю:гаешіте ітадакемас ка/», а піти купити цигарок – «タバコを買ってきて

いただけないでしょうか /табако-о катте кіте ітадакенай дешьо: ка/». Однак, оскільки в більшості випадків офіціант має рівень співрозмовника 0, то, адресуючи йому повідомлення змісту згаданих вище рівнів, кажуть «コーヒーもらえますか /ко:хі: мораемас ка/», «お水もう一杯もらえますか /омідзу мо:іппай мораемас ка/», «両替してもらえますか /рьо:гаешіте мораемас ка/» і «タバコを買ってきてもらえませんか /табако-о катте кіте мораемасен ка/» відповідно (тобто так, як того вимагає рівень співрозмовника).

Тепер простежимо, як рівень змісту повідомлення впливає на побудову мовленнєвого твору при вираженні прохання, на такому прикладі: студент звертається з проханнями різного змісту до викладача (рівень співрозмовника + 1) (Табл. 3) [蒲谷 1998].

Таблиця 3

Вплив рівня змісту повідомлення на побудову мовленнєвого твору

1. Рівень змісту повідомлення – 1

Вступ (切り出し /кірідаші/)	Зміст прохання (依頼内容 /ірайнаййо:/)
先生。 /Сенсей/	この用語の意味を教えてくださいませか。 /Коно йо:го-но імі-о ошіте ітадакемас ка/

2. Рівень змісту повідомлення 0

Вступ (切り出し /кірідаші/)	Перевірка реакції співрозмовника (相手の反応確認 /айте-но ханно:какунін/)	Зміст прохання (依頼内容 /ірайнаййо:/)
すみません。 /Сумімасен/	何ですか。 /Нан дес ка/	レポートを書いたんですが、見ていただけますか。 /Репо:то-о кайта н дес га, міте ітадакемас ка/

3. Рівень змісту повідомлення + 1

Вступ (切り出し /кірідаші/)	Перевірка можливості прохання (依頼の可能性確認 /ірай-но кано:сейкакунін/)	Перевірка реакції співрозмовника (相手の反応 確認 /айте-но ханно:какунін/)	Пояснення обставин (事情説明 /джідзьо:сецумей/)	Зміст прохання (依頼内容 /ірайнаййо:/)
すみません。 /Сумімасен/	ちょっとお願いしたいんですけど。 / Чотто онегайшітай н дес кедо/	何でしょうか。 / Нан дешьо: ка/	あの、課題のレポートを書くために必要なんですが、 /Ано, кадай-но репо:то-о каку таме-ні хіцуйо: нан дес га/	もし『〇〇原論』という本をお持ちでしたら、貸していただけないでしょうか。 /Моші

4. Рівень змісту повідомлення + 2

Вступ (切り出し / кірідаші/)	Перевірка можливості прохання (依頼の可能性 確認 /ிரай-но кано:сей какунін/)	Перевірка реакції співрозмовника (相手の 反応確認 /айте-но ханно:какунін/)	Вибачення (お詫び・ 言い訳 /овабі/ ііваке/)	Пояснення обставин (事情説明 / джіджьо: сецумей/)	Зміст прохання (依頼内容 / ірайнаййо:/)
すみません。 /Сумімасен/	ちょっと お願いしたいん ですが、今よろ しい でしょうか。 /Чотто онегайшітай н дес кедо, іма йорошіі дешьо: ка/	何でしょうか。 /Нан дешьо: ка/	こんなことを先 生にお願いす るのは申し訳な いんですが、ほ かにお願いでき るような人がい ないのですか ら…… /Конна кото-о сенсей-ні онегай суру но-ва мо:шіваке най н дес га, хока-ні онегай декіру йо:на хіто-га інай моно дес кара/	実は、今度 留学すること になったん ですが、そ れで推薦 状が必要に なりました。 /Джіцу- ва, кондо рю:гакусуру кото-ні натта н дес га, соре-де суйсенджьо:- га хіцуйо:-ні нарімашіте/	ご迷惑かとは思 いますが、推 薦状を書いて いただけない でしょう か。 /Томейваку ка то омоімас га, суйсенджьо:-о кайте ітадакенай дешьо: ка/

Отже, для того, щоб визначити стратегію розгортання мовленнєвого акту, потрібно скласти числові показники рівнів співрозмовника та змісту повідомлення, і чим більшою буде отримана сума (рівень ситуації), тим складнішою буде побудова мовленнєвого твору для вираження прохання. Наприклад, якщо ви звертаєтесь до викладача (рівень співрозмовника + 1) з проханням пояснити те, що було незрозуміло під час лекції (рівень змісту повідомлення 0), або ж ви просите перехожого (рівень співрозмовника 0) пояснити вам, як пройти до станції (рівень змісту повідомлення + 1), сума показників в обох випадках буде + 1, а отже мовленнєвий акт розгортатиметься за схемою «вступ → перевірка реакції співрозмовника → прохання». Якщо ж рівень ситуації складе + 2, схема розгортання мовленнєвого акту буде такою: «вступ → перевірка можливості прохання → перевірка реакції співрозмовника → пояснення обставин → прохання».

Таким чином, формулюючи своє прохання, необхідно усвідомлювати не тільки те, які ввічливі засоби слід при цьому використовувати, тільки те, кого і про що саме ви просите, тим більше, що іноді ситуація спілкування може підказати вам, що, пояснивши належним чином обставини (те, що змусило звернутися за проханням), самого «прохання» можна й не висловлювати, оскільки вправно побудований мовленнєвий твір допоможе вашому співрозмовникові правильно зрозуміти вас без зайвих зусиль і напруження, і ви без проблем досягнете мети свого висловлювання.

Таким чином, описані вище особливості показують, наскільки структурно-статичний напрям дослідження синтаксису не є перспективним для японської мови. Отже, є потреба у визначенні більш ефективних підходів.

Семантичну природу предикативності речень, їхні синонімічні перетворення, пропозиційну відповідність, позиційні схеми, їхнє варіювання в мовленні й парадигматику, типи функцій синтаксем як складників речення, імпліцитність і компресію предикативних одиниць вивчає *семантичний* або *функціонально-семантичний синтаксис*. На розробки в галузі семантичного синтаксису значний вплив мали концепція актантної структури речення Л. Теньєра (1893-1954); двокомпонентна модель пропозиції Ш. Баллі (1865-1947), яка містила константний компонент (диктум) і суб'єктивну змінну (модус); генеративні синтаксичні теорії й відмінкова (рольова граматики) Ч. Філлмора (нар. 1929 р.), яка на початку свого становлення ґрунтувалася на принципах генеративізму [Селіванова 2008]. Ці ідеї мали вплив і на розвиток теоретичного синтаксису в Японії, але цей аспект є предметом для окремого дослідження.

Для порівняння, слід сказати, що українська синтаксична наука також пройшла кілька етапів, які безпосередньо пов'язані з типами наукових парадигм. У ранніх українських граматиках перевага надавалася синтаксису частин мови, оскільки ієрархія останніх визнавалася домінуючою у граматичній будові мови (на відміну від японської мови). У цьому позначився вплив граматик інших національних мов (німецької, польської, російської, французької тощо). Так, автор першої в Галичині граматики І. Могилянський (1777-1831) обґрунтовує визначальні тези свого розуміння синтаксису на тому, що той чи інший тип поєднання слів засновується на логічній подібності або гармонії людських думок з частинами мови. Іншими словами, поєднання слів різних частин мови ґрунтується на зв'язку логіки, гармонії думок з відповідними частиномовними класами. Водночас І. Могилянський виявляв послідовну національну орієнтованість, підтвердженням чого постають його міркування про те, що порядок слів у реченні залежить від логіки (прихильність до логіко-граматичного напрямку), властивостей мови і народного звичаю. Якщо до І. Могилянського у прескриптивних граматиках домінував традиційний універсально-типологічний компонент, то в нього викристалізовується новий індивідуальний підхід, суть якого можна інтерпретувати в квінтесенції: українській мові притаманні власні ідіотетичні ознаки, через призму яких і слід розглядати закономірності її граматичної будови [Лекції з історії... 2005]. Такий самий підхід можна констатувати і в японських вчених-лінгвістів, під впливом ідей яких впродовж тривалого часу формувалася японська лінгвістична наука.

1. Гумбольдт фон В. Избранные труды по языкознанию. – М., 1984. – С. 301-302;
2. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. / За ред. проф. А. Яртыся та проф. В. Мельника. – Львів, 2005. – 568 с. з іл.;
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава, 2008. – 712 с.;
4. 雨宮民雄. 言語と哲学 – 日本語の哲学的効用 – // Journal of the Tokyo University of Marine Science and Technology – Vol. 3, 2007. – PP. 5-12;
5. 飯野勝己. 言語行為と発話解釈 – コミュニケーションの哲学に向けて. – 勁草書房, 2007. – 340頁;
6. 蒲谷宏, 川口義一, 坂本 恵. 敬語表現. 大修館書店. – 東京, 1998. – 236頁;
7. ジョージア M. グリーン, 深田淳. プラグマティックスとは何か – 語用論概説. – 産業図書, 1990. – 231 p.;
8. <http://retpagxo.xxxxxxxx.jp/linguistics.html>.

АКЦЕНТУАЦІЯ В КАНСАЙСЬКОМУ ДІАЛЕКТІ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ КАНОНІЧНИХ ТЕКСТІВ ТЕНРІЙСЬКОЇ РЕЛІГІЇ)

Проаналізовано типи наголосів у сучасній японській розмовній мові, а також проведено дослідження акцентуації в кансайському діалекті японської мови (на матеріалі канонічних текстів Тенрійської релігії).

Ключові слова: акцентуація, наголос, типи наголосу, система наголосу

Проанализированы типы ударений в современном японском разговорном языке, а также проведено исследование акцентуации в кансайском диалекте японского языка (на материале канонических текстов Тенрийской религии).

Ключевые слова: акцентуация, ударение, типы ударения, система ударения

Types of accents in the Contemporary Japanese spoken language were analyzed and also research of accentuation in Kansai dialect's Japanese language was conducted (based on the canonical texts Tenri's religion).

Key words: accentuation, emphasis, types of emphasis (stress), emphasis system

Як нам відомо, японська мова належить до типу мов, які мають музичний наголос. У японській мові, за винятком деяких діалектів, наявний тоновий наголос¹, який також називають музичним або плаваючим. Він визначається висотою звуку² у слові. Наголос, одиницею якого є мора³, вказує на високу або низьку тональність тієї чи іншої мори. Оскільки японська мова має багато омонімів⁴, тоновий наголос є одним із засобів їх розрізнення. Його записують за допомогою формул комбінуванням слів «високий (В) / низький (Н)» наголос, а також стрілочок, які вказують на висоту наголосу.

Наприклад, у токійському діалекті слова «дощ» (雨) і «льодяник» (飴) звучать однаково — «аме», проте саме наголос дозволяє відрізнити їх:

/áme/ → 「a\me」 (雨, «дощ») — наголос має формулу «В — Н». Стрілка \ показує зниження висоти звуку після першої мори.

/amé/ → 「a^me」 (飴, «льодяник») — наголос має формулу «Н — В». Стрілка ^ показує зростання висоти звуку після першої мори.

Службові відмінкові частки «га» (が), «ні» (に), «о» (を) та інші не мають власного наголосу, однак вони приймають його від слова, що передує їм. Наприклад, за відсутності часток наступні омоніми «хасі» мають такий наголос:

¹ Акустичний параметр

² Суб'єктивна оцінка якості звуку.

³ Лінгвістичний термін «мора» застосовується до одиниці, меншої, ніж склад, і за межами поезії; наприклад, поширена точка зору (Є. Д. Поліванов), згідно з якою в японській мові мінімальна важлива одиниця, що відчувається психологічно і фонологічно, це не звук і не склад, а саме мора (склад з коротким голосним або один короткий голосний; склад з довгим голосним уявляється як поєднання двох мор)

⁴ Слова, які однаково звучать і пишуться, але мають різне значення.

/hashi/ → 「haʔshi」 (端, «край») «Н — В».

/hashi/ → 「haʔshi」 (橋, «міст») «Н — В».

/hashi/ → 「haʔshi」 (箸, «палички для їжі») «В — Н».

Однак при додаванні до них частки «га», вона приймає наголос:

/hashiga/ → 「haʔshiga」 (端が) «Н — В — В».

/hashiga/ → 「haʔshi」 (橋が) «Н — В — Н».

/hashiga/ → 「haʔshiga」 (箸が) «В — Н — Н».

В літературній японській мові наголос розрізняється тим, що обов'язково змінюється з високого на низький після певної мори. Мора, після якої понижується наголос, називається «ядром наголосу», а місце, де цей наголос понижується, називається «зниженням» або «спадом наголосу». Наприклад, в омонімах «хасі» ядро наголосу припадає на наступні мори:

/hashi/ → 「haʔshi」 (端, «край») — ядро наголосу відсутнє.

/hashi/ → 「haʔshi」 (橋, «міст») — ядро наголосу припадає на 2 мору.

/hashi/ → 「haʔshi」 (箸, «палички для їжі») — ядро наголосу припадає на 1 мору.

Залежно від наявності ядра наголосу наголос поділяється на дві групи, які, в свою чергу, поділяються на типи відповідно до положення ядра:

Монотонний наголос — ядро наголосу відсутнє.

Хвилеподібний наголос — ядро наголосу наявне.

Передній високий тип — ядро наголосу припадає на першу мору.

Середній високий тип — ядро наголосу припадає на мору між першою та останньою мовами.

Задній високий тип — ядро наголосу припадає на останню мору.

Зазвичай у словах ядро наголосу відсутнє або знаходиться лише в одному місці слова. Якщо високий наголос понижується один раз, він не може стати високим вдруге. Відповідно, високий наголос може припадати на одну або більше суміжних мор, але не може існувати у двох або більше місцях одного і того самого слова. Тому в японській мові відсутні слова, форма наголосу яких записується як «високий — низький — високий» або «низький — високий — низький — високий — високий». Крім цього, в літературній японській мові існує правило, за яким висота наголосу першої і другої мори слова обов'язково різна, тому слів, що мають формулу наголосу «низький — низький» або «високий — високий — низький», не існує. Відповідно, коли у слові відоме місце спадку наголосу, його висота визначається автоматично для кожної мори, а також слів-часток, що слідують за іменниками.

Нині більш розповсюдженим є уявлення про двотонову систему (без середнього тону: у разі, якщо середній тон іде слідом за низьким, він приймається за високий; якщо ж середній тон розміщується слідом за високим, він уявляється за низьким). Суперечним моментом залишається таке положення, згідно з яким для одноморних слів виділяється два акцентуаційні типи, для двоморних — три і т.д. Є. Д. Поліванов вважає, що різниця одноморних слів ґрунтується саме на абсолютній висоті і силі даного слова-складу. Слова hi «день» та hi «вогонь» мають різні акцентуаційні контури. Такі пари набувають мелодійного оформлення при приєднанні до них відмінкових показників: hi — ga «день» та hi — ga «вогонь». При ізольованій вимові акцентні контури таких слів не розрізняються носіями японської мови. Отже, одноморні слова в ізольованій вимові мають не два, а один акцентний контур, двоморні слова — не три, а два і т.д.

Наголос у японській мові сильно різниться залежно від діалекту. Загалом виділяють дві великі системи наголосу — токійську та кіотсько-осацьку. Наголос у першій визначається місцем спаду наголосу, а у другій — місцем спаду і вистою наголосу в першій морі. Кіотсько-осацька система наголосу поширена в регіоні Кінкі та частині Сікоку, а токійська система є домінантною практично по всій Японії. Японські лінгвісти вважають, що розмаїття систем наголосів мало одну основу — кіотсько-осацьку систему, яка оформилася в XI-XII століттях, а в середині XIV століття дала розвиток регіональним системам наголосу, в тому числі токійській. Також, окрім цих двох систем, оригінальними системами наголосу послуговуються жителі заходу і півдня Кюсю, а також частини островів Рюкю. У деяких районах регіону Тохоку та центральній частині Кюсю використання наголосу взагалі не унормоване.

Згідно зі С. А. Биковою [Быкова 2005, 78-83] японські лінгвісти виділяють декілька типів наголосів:

- **«атамадакагата»** (тип підвищення тону на першому складі);
- **«накадакагата»** (тип або форма підвищення тону або вимова високим тоном складів починаючи з другого і далі до середини слова або до останнього складу);
- **«одакагата»** (тип або форма наголосу, при якому високим тоном вимовляються всі склади слова починаючи з першого або другого і до останнього, а зниження тону є характерним для службових елементів, зокрема показників відмінків, що приєднані до слова);
- **«хейбангата»** (тип або форма наголосу, при якому високий тон, на відміну від **«одакагата»**, поширюється й на службові елементи);
- **«Кіфукусікі акусенто»** – наголос із підвищенням або пониженням тону (перші три типи наголосу), а **«хейбангата»** називають **«хейбансікі акусенто»** – наголос рівного типу.

Одним з основних критеріїв розмежування діалектів є тип наголосу: так званий Токійський (**«токьосікі акусенто»**) у східних діалектах та Кіото-Осака (**«кейхансікі акусенто»**). Ці обидва типи наголосу мають різне смислове значення, але в одних і тих самих словах у Токіо та Кіото, які виступають центром східних і західних діалектів, міняються місцями. Кожен із зазначених типів наголосу має свої підтипи, що характерні певними відхиленнями від загальних правил, якому підпорядковується основний тип.

Хатторі Сіро, один із японських лінгвістів, виділяє два типи наголосів:

- Кінкі, Сікоку (західний);
- східний.

Не можна не згадати російського японіста Є. Д. Поліванова, який розробив першу теорію акцентуації, що стала фундаментом для подальших досліджень. Серед подальших досліджень найбільш повну теорію акцентуації в японській мові було розроблено відомими японськими лінгвістами Хірояма Теруо та Кіндаїті Харухіко. Згідно з цією теорією Хірояма Теруо виділив три типи наголосів:

- Кіотський (**«дайсісю»**);
- Токійський (**«дайні сю»**);
- **«Кейхансікі»**.

Акцентуація складалася протягом багатьох епох, ще починаючи з епохи Нара. Спираючись на принципи, які висунув Хірояма Теруо, Кіндаїті Харухіко розробив свою,

оригінальну і поглиблену концепцію акцентуації в японській мові. Розробляючи свою власну теорію акцентуації, Кіндаїті Харухіко виходив не тільки із сучасного стану японської мови, а й також залучив давні літературні пам'ятки, що дозволило йому встановити основні правила акцентуації епохи Хейан. В 40-х роках XX ст. Кіндаїті Харухіко досліджував пам'ятку «Kwantiwip-fonruishu:-meigisheu» в якій дужками помічав наголоси не тільки в китайських, а й у японських словах. Порівнюючи систему наголосів в епоху Хейан з наголосами більш давнього періоду і діалектними системами, Кіндаїті Харухіко дійшов висновку про те, що з плином часу наголоси змінюються [Сыромятников 2002, 30]. При цьому варто зазначити, що Кіндаїті Харухіко розглядав токійський діалект як похідний від кіотського.

Згідно з концепцією Хірояма Теруо та Кіндаїті Харухіко, сучасна японська лінгвістика виділяє п'ять типів наголосів, відповідно до яких діалекти об'єднані в групи:

- наголос першого типу (центр – Кіото);
- наголос другого типу (центр – Токіо; характерне підвищення тону у початкових і заключних складах слів, протилежне кіотському типу);
- наголос третього типу (центр – Кагосіма; спільні риси з кіотським і токійським типом);
- наголос четвертого типу (центр – Міяко-нодзьо; «іккей» має тільки одну форму);
- наголос п'ятого типу (центр – Міто; «мукей акусенто» той, що не має певної форми; неясний наголос).

Типи наголосу різні в різних районах Японії, але всі вони належать до єдиного типу (наголосу західних діалектів).

Розглядаючи канонічний текст «Офудесакі», ми відібрали низку слів, які звучать і пишуться однаково, але мають різне значення (омоніми). Єдине, що відрізняє такі слова – наголос. Наведемо низку прикладів з «Офудесакі»:

1. /tabi/→ (旅, «подорож, поїздка»);

/tabi/→ (度, «раз»);

/tabi/→ (足袋, «японські шкарпетки з матерії»);

У даному тексті «tabi» використовується в значенні «подорож, поїздка».

2. /ashi/→ (足, «нога, ступня»);

/ashi/→ (蘆, «очерет»);

Слово «ashi» в тексті використовується в значенні «нога, ступня».

3. /fushin/→ (不振, «застій, в'ялість, депресія»);

/fushin/→ (不審, «підозра, сумніви»);

/fushin/→ (不信, «невірність, зрада, підлість»);

/fushin/→ (腐心, «ламати голову над чимось»);

/fushin/→ (普請, «будівельні роботи, будівля»);

В цьому випадку слово «fushin» використовується в значенні «підозра, сумніви».

4. /michi/→ (道, «дорога, шлях»);

/michi/→ (未知, «незнайомий, невідомий»);

5. /hokori/→ (埃, «пил»);

/hokori/→ (誇り, «гордість»).

В тексті «Офудесакі» слова «michi» та «hokori» відіграють дуже важливу роль, оскільки протягом усього тексту зустрічаються майже на кожній сторінці: «michi» – у значенні «дорога, шлях», а «hokori» – «пил».

Отже, акцентуація в японській мові й типи наголосів мають дуже велике значення. Визначення типу наголосу є характерним для всіх діалектів, при цьому воно допомагає відрізнити один діалект від іншого та виявити спільні риси з діалектами тієї самої групи.

1. Алпатов В. М., Шаляпина З. М. Актуальные вопросы японского и общего языкознания. – М., 2005. – 415с.; 2. Быкова С. А. Диалекты восточной и западной ветвей и их роль в японском обществе. – 2002. – 12 с.

В. Пирогов,

Київський національний лінгвістичний університет

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ ЯПОНСЬКИХ АСИМЕТРИЧНИХ ПАРЕМІЙ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Ідентифікація японських асиметричних паремійних одиниць і розгляд способів їх семантичної інтерпретації в різносистемних мовах пов'язаний з виокремленням паремійного інваріанта, який відповідає логіко-семіотичному ядру паремії. Незалежно від конкретної мови число паремійних інваріантів є обмеженим і охоплює всі прислів'я і приказки сучасних мов світу, утворюючи основу для побудови єдиної системи кодифікації, що може слугувати універсальним інструментом моделювання і прогнозування в галузі контрастивної пареміології.

Ключові слова: асиметричні паремії, різносистемні мови, інваріант, японська мова, індоєвропейські мови, контрастивна етнофразеологія, фонові інформації

Идентификация японских асимметричных паремийных единиц и рассмотрение способов их семантической интерпретации в разносистемных языках связано с выделением паремийного инварианта, который соответствует логико-семиотическому ядру паремии. Независимо от конкретного языка число паремийных инвариантов является ограниченным и охватывает все пословицы и поговорки современных языков мира, образуя основу для построения единой системы кодификации, которая может служить универсальным инструментом моделирования и прогнозирования в области контрастивной паремииологии.

Ключевые слова: асимметричные паремии, разносистемные языки, инвариант, японский язык, индоевропейские языки, контрастивная этнофразеология, фоновая информация

Identification of asymmetrical paremial units and determining methods of their semantic interpretation in Japanese and genetically different languages is supposed to be based on

finding out paremial invariants that correspond to logical-semiotic cores of the paremies. The overall number of paremial invariants is limited covering all the proverbs existing in the modern world languages and making basis for creating a unitary codification system that can serve a universal instrument for modeling and forecasting in contrastive paremiology.

Key words: *asymmetrical paremies, genetically different languages, invariant, Japanese language, Indo-European languages, contrastive ethno-phraseology, background data*

Ідея асиметричності в системі фразеології будь-якої мови, на нашу думку, пов'язана з поняттям інваріанту. Г. Л. Пермяков так трактує ідею інваріанта: всі прислів'я з одним змістом (такі, що виражають одну ситуацію) вважаються варіантами, а сама ця ситуація – їхнім інваріантом [Пермяков 2001, 19].

Наприклад, японське прислів'я 紺屋の白袴 Koya no shirabakama /букв. Фарбувальник у нефарбованих хакама (шароварах)/ [成木辞 385] має відповідники (але не еквіваленти!) в різних мовах світу: кит. 鞋匠的老婆没鞋穿 Xié jiàng de lǎo pó méi xié chuān /букв. Дружина шевця не має взуття/; кор. 자기 논에 물 못 든다 Chagi none mul' mot denda /букв. У селянина [який заробляє поливом] на власному рисовому полі немає води/; укр. На те він і кравець, щоб подертий жупан носити; рос. Сапожник ходит без сапог /букв. Шевець ходить без чобіт/; пол. Szewcy chodzą bez butów, krawcy bez surdutow /букв. Шевці ходять без чобіт, кравці – без сюртуків/; англ. Shoemaker's wife is the worst shod /букв. У дружини шевця найгірші чоботи/; нім. Der Schuster trägt immer die schlechtesten Stiefel /букв. Шевець гірше за всіх взутий/; фр. Les cordonniers sont les plus mal chaussés /букв. Шевці гірше за всіх взуті/; ісп. En casa del herrero, cuchillo/cuchara de palo /букв. У домі коваля ножі/ложки дерев'яні/; італ. In casa di calzolaio non si hanno scarpe /букв. У домі шевця немає чобіт/; лат. Sutor dissutus, et impexus tonsor (букв. Шевець у дірявих чоботях, а цирулник з розкудланим волоссям) тощо. Формальний стрижень цього прислів'я можна відобразити як логічну посилку і висновок, а саме, «той, хто робить якусь річ, сам цієї речі не має».

Можна припустити, що кожне прислів'я однієї мови має відповідник в іншій, але процес ідентифікації асиметричних одиниць і виокремлення інваріантних стрижнів є доволі складним. Відповідники, або референти прислів'їв, будучи еквівалентними з огляду на інваріант, майже завжди є різними з точки зору національно-конотативної експресивності, навіть якщо йдеться про безпосереднє запозичення фразеологічних одиниць однієї мови (наприклад, китайської) в іншій (наприклад, японській) [Пирогов 2010, 135].

Традиційно вважається, що асиметричні мовні одиниці – це позначення специфічних для конкретної культури явищ, які є продуктом кумулятивної функції і можуть розглядатися як вмістилище фонових знань, сфокусованих у свідомості певної національної спільноти [Жайворонок 2001, 32-43; Тояма 1977, 17].

В японській мові до асиметричних паремій належать, зокрема, прислів'я: 地震、雷、家事、親父. Jishin, kaminari, kajī, oyaji [成木辞 483; 標準辞 182] /букв. Землетрус, грім, пожежа, батько (як найбільш страшні й небезпечні речі в житті)/ або ж 馬耳東風. Baji tōfuu [成語辞 896; 標準辞 300] /букв. Східний вітер у вуха коня /відсутність тонкого почуття/. Відповідно, і в українській, і в російській мовах знаходимо паремії, що репрезентують ідею батьківського пріоритету, важливість постаті батька в родині. Наприклад, укр. Не спіши поперед батька в пекло; Отець – як Бог; рос. Хотя по-старому, хоть по-

новому, а все отец старше сына /букв. *Хоч по-старому, хоч по-новому, а батько завжди старший за сина!*. Думка про недоцільність навчання тих, хто не спроможний сприймати науку, також віддзеркалена в українських і російських прислів'ях. Пор.: укр. Не поможе й булава, як дурна голова; рос. Дурака учить – только портить /букв. *Дурня вчити – тільки псувати!*. Ідея марності зусиль, спрямованих на освіщення бездарних, міститься також у відомих біблеїзмах. Пор., наприклад, англ. Pearls are ill valued by hungry swine /букв. *Перлини не цінуються голодними свинями!*; нім. Perle muss man nicht vor die Säue werfen /букв. *Не варто кидати перлини свиням!*; фр. Il ne faut pas semer des marguerites devant les poux /букв. *Не варто сипати маргаритки перед свинями!* тощо.

Отже, сигніфікативно (поняттєво) безеквівалентні паремії можуть мати приблизний у десигнативному (лексико-категоріальному) плані аналог у системі іншої мови, при цьому денотативний план таких одиниць виявляється різним [Пермяков 2001, 18].

Показниками етнокультурної маркованості вважаються яскраво виражені образи, спеціальні лексичні компоненти з лінгвокраїнознавчою інформацією, які виражають вплив тієї чи іншої етнокультури. Останні утворюють, зокрема, такі лексико-семантичні групи: *назви національних грошових одиниць, національні позначення одиниць виміру, довжини, ваги, об'єму, продукти харчування, назви літер національного алфавіту, зоонімічні та зоосемічні компоненти, назви суто національних реалій, які важко підпорядкувати певній семантичній типологізації* тощо. До таких, наприклад, належать японські прислів'я 山椒は小粒でもぴりぴりからい Sansho wa kotsubu demo piripiri karai [成語辞 464; 標準辞 175] (букв. *Навіть зернинка сансьо пече*); 猿に烏帽子 Saru ni eboshi [成語辞 458; 故諺辞 225] (букв. *Ебосі на голові мавпи*); 酒は古酒、女は年増 Sake wa koshu, onna wa toshima (букв. *Старе sake і зрілі жінки*) [成語辞 448]. У цих прикладах національно маркованими реаліями є назви рослин (фітоніми), предметів одягу, напоїв (сансьо – різновид перцю; ебосі – старовинний головний убір аристократів; sake – рисовий алкогольний напій, якість якого визначається, зокрема, терміном витримки). Схожі за типом логіко-семіотичного стрижня етнокультурно марковані прислів'я знаходимо в українській та російській, а також інших мовах західноєвропейського ареалу. Пор. (1): укр. Маленьке, але важкеньке; рос. Мал золотник, да дорог /букв. *Малий золотник, але дорогий!*; англ. An inch is as good as ell /букв. *Дюйм не гірше ліктя* (міра довжини (іст., англ.) = 45 дюймів); нім. Klein, aber oho! /букв. *Маленький, але завзятий!*; фр. En petite tête gît grands sens /букв. *Маленька голова має великий розум*); лат. Pauca sed bona /Мало, але добре/; (2): укр. На свиню хоч сидло надінь, то все буде капловуха; рос. Свинья и в золотом ошейнике все свинья /букв. *Свиня і в золотому ошейнику залишається свинею* /; пол. Małpa zawsze będzie małpa, choćby i w jedwabiu /букв. *Мавпа завжди буде мавпою, хоч би і в шовку!*; англ. An ape's an ape, a varlet's a varlet, though they be clad in silk or scarlet /букв. *Мавпа залишиться мавпою, а слуга слугою, хоч одягни їх у шовк і оксамит!*; нім. Affen bleiben Affen, wenn man sie auch in Sammet kleidet /букв. *Мавпа залишиться мавпою, хоч одягни її в оксамит* /; Фр. Le singe est toujours singe, fût-il vêtu de pourpre /букв. *Мавпа – завжди мавпа, хоч одягни її в оксамит* /; ісп. Aunque la mona se vista de seda, mona se queda /букв. *Навіть, якщо мавпа одягнеться в шовк, вона залишиться мавпою!*; італ. La scimmia è sempre scimmia, anche vestita di seta /букв. *Мавпа завжди мавпа, навіть, якщо одягнена в шовк!*; лат. Simia semper simia, etsi aurea gestet insignia /букв. *Мавпа – завжди мавпа, навіть якщо вона носить золоті прикраси!*, Simia est simia, etiamsi

purpura vestiatur /букв. *Мавна є мавна, навіть якщо одягнена в оксамит*); (3): англ. *Old friends and old wine are best* /букв. *Старі друзі і старе вино – найкращі*; нім. *Alte Freunde und alter Wein sind am besten* /букв. *Старі друзі й старе вино – найкращі*; фр. *Vin vieux, ami vieux, or vieux* /букв. *Старе вино, старі друзі, старе золото*; ісп. *Amigo, viejo, tocino u vino, añejos* /букв. *Друзі – старі; сало і вино – витримані*/ тощо.

Асиметричні паремійні одиниці з ономастичним компонентом (власною назвою-іменем): 弘法筆にも筆の誤り *Kōbō fude ni mo fude-no ayamari* [成語辞 383; 標準辞 154] (букв. *Пензель Кобо /відомий японський каліграф, який створив складову абетку “хірагана”/ і той помиляється*). Пор.: укр. *І на мудрім дідько на лису гору їздить*; рос. *И на старуху бывает проруха / На всякого мудреца довольно простоты* /букв. *Буває, що і [мудра] баба в халепу потрапляє / Кожний мудрець у чомусь необізнаний*/; пол. *Najlepsi pływacy najpierwej toną* /букв. *Найкращі плавіці втопають першими*/; англ. *Even Homer sometimes nods* /букв. *Буває, що і Гомер клює носом*/; нім. *Auch Homer schläft manchmal* /букв. *Буває, що і Гомер клює носом*/; фр. *Homère lui-même sommeille quelquefois* /букв. *Буває, що і Гомер клює носом*/; італ. *Non c'è uomo che non erri, né cavallo che non sferri* /букв. *Немає людини, яка б не помилялася, і коня, який би не спотикався*/; ісп. *Al mejor cazador, se le va la liebre* /букв. *Навіть найкращий мисливець може не влучити в зайця*/; лат. *Aliquando bonus dormitat Homerus* (букв. *Трапляється, що й добрий Гомер спить*).

Асиметричні паремійні одиниці з топонімічним компонентом (топоніми, гідроніми): 百年河清を俟つ *Hyakunen kasei wo matsu* [成語辞 975; 標準辞 326] /букв. *Так само, як чекати, поки вода у Жовтій річці не стане прозорою*). Пор.: укр. *Коли рак на горі свисне*; рос. *Когда рак свиснет и рыба запоет* /букв. *Коли рак свисне і риба заспіває*/; *Когда Волга вверх потечет* /букв. *Коли Волга назад потече*/; англ. *When pigs begin to fly* /букв. *Коли свині почнуть літати*/ тощо. З ідеєю якісної переваги розмов, спілкування над некомунікабельністю, відсутністю словесних контактів можна пов'язати універсальний інваріант зі специфічною локальною й ареальною фіксованістю, наприклад, яп. 口あれば京に上る *Kuchi areba Kyō ni noboru* [成語辞 324; 故諺辞 170] /букв. *У кого є рот, той дійде до Кіото* – назва стародавньої столиці Японії/. Ідентичні актантні відповідники з подібною образністю, але відмінною назвою міст, властиві західноєвропейським мовам. Пор.: укр. *Язык доведе до Києва* [УПН: 158]; рос. *Язык до Киева доведет* /букв. *Язык до Киева доведет*/; пол. *Koniec języka za przewodnika* /букв. *Кончик языка как проводник*/; англ. *Better to ask than to go astray* /букв. *Краще спитати, ніж заблукати*/; нім. *Mit Fragen kommt man durch die ganze Welt* /букв. *Питаючи, пройдеши по всьому світу* / *Mit dem Hute in der Hand kommt man durch das ganze Land* /букв. *З капелюхом у руці пройдеши через усю країну*/; Qui langue a, à Rome va /букв. *Той, хто має языка, дійде до Риму*/; ісп. *Preguntando se llega/se va a Roma* /букв. *Той, хто питає, дійде до Риму*/; італ. *Domandando domandando si va a Roma* /букв. *Питаючи, дійдеши до Риму*/; лат. *Invia est via sine lingua* /букв. *Без языка не пройти шлях*/.

1. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти дослідження // Мовознавство, 2001. – № 5. – С. 32-43; 2. Пермяков Г. Л. Пословицы и поговорки народов Востока. – М., 2001. – 624 с.; 3. Пирогов В. Л. Семантична парадигматика фразеологічних структур китайської та японської мов: порівняльний аспект // Східний світ, 200. – № . – С. 134-143; 4. ことわざの論理. 外山滋比古. –東京, 1979. – 266 p. [Cigexiko

Тояма. Пареміологічна теорія. – Токіо, 1977. – 266 с.]; 5. Українські приказки, прислів'я і таке інше: Збірники О. В. Марковича / Уклад. М. Номис. – К., 1993. – 768 с.; 6. *Михельсон М. И.* Толковый словарь иностранных слов, пословиц и поговорок. – М., 2006. – 1120 с.; 7. *Даль В. И.* Пословицы русского народа. – М., 1997. – 614 с.; 8. The Oxford Dictionary of English Proverbs. – Oxford, 1970. – 2135 p.; 9. *Monique Brezin Rossignol.* Dictionnaire de proverbes. – Paris, 2008. – 384 p.; 10. Diccionario de refranes, dichos y proverbios / Luis Junceda. – Madrid, 2007. – 750 p.; 11. Словарь пословиц и поговорок. Немецко-русский/ русско-немецкий / М. Я. Цвиллинг. – Гамбург, 1977. – 247 с.; 12. Словник японських прислів'їв і приказок з відповідниками шістьма мовами / Автор-упорядник, вступна стаття: Пирогов В. Л. – Харків, 2009. – 272 с.; 13. *Дворецкий И. Х.* Латинско-русский словарь. – М., 1976. – 1096 с.; 14. Wielki Słownik Polsko-Angielski. Warszawa, 1970. – 1584 с.; 15. Корейско-русский словарь / Холодович О. О. – М., 1951. – 664 с.; 16. Большой китайско-русский словарь. В 4 т. / Под ред. И. М. Ошанина. – М., 1983. – Т.1.: Справочный. – 552 с.; Т.2.: 1–5161. – 1100 с.; Т.3.: 5165–10745. – 1104 с.; Т.4.: 10746–15505. – 1062 с.; 17. 故事ことわざ辞典. -東京、1999 [Словник японських прислів'їв, приказок і фразеологізмів. – Токіо, 1999. – 594 с.]; 18. 成語林. 成語林故事ことわざ慣用句[中型版]。-東京、2000 [Словник японських прислів'їв, приказок і фразеологізмів. – Токіо, 2000. – 1300 с.]; 19. かず辞典、2004–2009 [Словник японських прислів'їв «Кадзу», 2004–2009]: [електронний ресурс]; 20. 話芸 “きまり” 文句辞典、2005 [Словник японських прислів'їв «Кімарі», 2005]: [електронний ресурс]; 21. カクテルことわざ辞典、2008 [Словник японських прислів'їв «Какутеру», 2008]: [електронний ресурс].

В. Рубель,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА БАГАТОЗНАЧНОСТІ НАЗВИ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ «МАН'ЙОШЮ»¹ ТА ЇЇ АДЕКВАТНОГО РОЗУМІННЯ Й ПЕРЕКЛАДУ ЄВРОПЕЙСЬКИМИ МОВАМИ

В українській літературі назва поетичної збірки *«Ман'йюшю»* (万葉集) перекладається як *«Збірка десяти тисяч листків»*. Проте, другий ієрогліф цієї назви позначає поняття «листок» лише у разі читання *ha* (は), а у читанні *yo* (ヨ) ієрогліф має абсолютно іншу семантику – «аркуш паперу», «сторінка». Це означає, що, даючи назву першій антології давньої японської поезії, її укладачі не вкладали у неї ніяких асоціацій з «опалою рослинністю». Беручи до уваги той факт, що у назві *Ман'йюшю* другий ієрогліф 葉 в одному читанні має читання *yo* і означає *папір*, а не *листок*, назву *Ман'йюшю* слід перекладати як *«Збірка десяти тисяч аркушів»* чи, образно, *«Збірка [віршів, написаних на] безлічі сторінок»*.

¹ У зазначеній публікації автор здійснює транскрибування японських слів українською мовою за власною авторською системою, оприлюдненою в 2009 р. Докл. див.: [Рубель 2009, 151-156].

Ключові слова: Ман'юшою, переклад

В українській літературі називають поетическою антологією **«Ман'юшою»** (万葉集) переводиться як «Собрание десяти тысяч листьев». Однако, второй иероглиф этого названия обозначает понятие «лист» только при чтении **ha** (は), а в чтении **yō** (ヨ) иероглиф имеет абсолютно другую семантику – «лист бумаги», «страница». Это значит, что, давая название первой антологии древней японской поэзии, ее составители не вкладывали в нее никаких ассоциаций с «опавшей растительностью». Внимая тому факту, что в названии **Ман'юшою** второй иероглиф 葉 в одном чтении имеет чтение **yo** и обозначает **бумагу**, а не **лист**, название **Ман'юшою** следует переводить как «Собрание десяти тысяч листов» либо, образно, «Собрание [стихов, написанных] на многих страницах».

Ключевые слова: Ман'юшою, перевод

In Ukrainian literature the Poetic Collection **Man'yōshū** (万葉集) is translated as “The Collection of Ten Thousand Leaves”. However, the second hieroglyph of this name means concept «leaf» only in reading **ha** (は), and in reading **yō** (ヨ) hieroglyph has got absolutely other semantic meaning – «peace of paper», «page». It means that, naming the first anthology of the ancient Japanese poetry, its composers did not put any «vegetative-deciduous» associations in it. In consideration of the fact that in the name **Man'yōshū** the second hieroglyph 葉 in on-reading is used as **yo** and it means **paper**, not **leaf**, the name **Man'yōshū** should be translated as “The Collection of Ten Thousand Papers” or figuratively – “The Collection of [verses written on] many papers”.

Key words: Man'yōshū; translation

Питання адекватного перекладу далекодніх ієрогліфічних текстів європейськими мовами залишається донині однією із найскладніших проблем класичного сходознавства, що цілком поширюється і на українську японістику. Сутність фундаментальних ускладнень, з якими постійно стикаються при цьому дослідники, полягає у тому, що далеко не завжди вдається знайти належний словесний відповідник в українській мові для кожного ієрогліфа. У ситуації з перекладами японських текстів до цієї проблеми додається фактор того, що при запозиченні ієрогліфіки японцями із Китаю теж мали місце певні викривлення їхнього змісту при такому широкому і не завжди змістовно-витриманому пристосуванні «китайських знаків» *канджі* до специфічних особливостей власне японської мови, котра істотно різнилася від китайської за своїми фонетичними, лексичними та граматичними параметрами. Повною мірою означене зауваження стосується назви першої збірки японської класичної поезії **«Ман'юшою»** (万葉集), укладання якої було завершено у 759 р. колективом придворних японських літераторів під керівництвом «генерального менеджера» означеного проекту, видатного поета VIII ст. Отомо Якамочі (718-783).

В європейській японістичній традиції не існує єдиного усталеного варіанту перекладу назви найдавнішої японської поетичної збірки **«Ман'юшою»**. В німецькомовній історіографії ще в XIX ст. завдяки перекладацькій творчості видатного австрійського орієнталіста Августа Фіцмаєра (1808-1887) утвердився варіант перекладу **«Ман'юшою»** як «Збірки десяти тисяч листків» («Gedichte aus der Sammlung der zehntausend Blätter»

[Manyoshu 1872]). Близького по суті варіанту смислового перекладу дотримуються англо-мовні японісти («The Collection of Ten Thousand Leaves» [The ten thousand leaves 1987]). Іспанський перекладач А. Х. Кабесас-Гарсія (1931-2008) обрав варіант «Збірка віршів для десяти тисяч поколінь» («Colección para diez mil generaciones») [Manioshu 1980]), а французький орієнталіст Рене Сіффо (1923-2004) вагався між двома варіантами: «Збірка десяти тисяч аркушів» («Recueil de dix mille feuilles») або «Збірка десяти тисяч поколінь» («*Recueil de dix-mille générations*») [René Sieffert 1973, 37].

В українському літературному сходознавстві утвердилася традиція або перекладати назву «*Ман'юшою*» як «Збірка десяти тисяч листків» («Збірка міріад листків») [Капранов 2008, 24], або взагалі залишати її без однозначного україномовного відповідника [Лукаш 1990]. Швидше за все, такий варіант перекладу потрапив до української японістики через посередництво російського сходознавства, а точніше – завдяки зусиллям автора першого повного перекладу означеної поетичної збірки російською мовою Анни Є. Глускіної (1904-1994), яка завершила цю титанічну роботу на початку 1970-х років, опублікувавши даний переклад протягом 1971-1972 рр. [Ман'єсю 1971-1972] під назвою «Собрание мириад листьев». За що отримала від ВАК СРСР високий науковий ступінь доктора філологічних наук.

Формально переклад назви «*Ман'юшою*» як «Збірки міріад листків» ґрунтується на буквальному тлумаченні змісту ієрогліфічних знаків, якими записана ця назва, хоча не можна виключити, що свою роль у появі означеного варіанту перекладу відіграли його згадані вище англо- й німецькомовні аналоги. Більше того, поступово навколо варіанту перекладу «Збірка міріад листків» склалася солідна літературознавча традиція, представники якої почали формувати в руслі перекладеного в такий спосіб найменування відповідну мережу суміжних образних асоціацій по типу «древа японської поезії, на якому росте листя поетичних шедеврів... зі словами, що ототожнюються з листям рослин» (див. напр. [Санович 1977, 588]) тощо. Однак прискіпливий текстовий ієрогліфічний аналіз означеної назви дає підстави поставити під сумнів адекватність і смислову коректність такого варіанту перекладу.

Спробуємо з'ясувати детальніше, чи правильно був протлумачений смисловий зміст ієрогліфів, із яких складається назва «*Ман'юшою*» – 万葉集.

З останнім ієрогліфом все більш-менш зрозуміло: 集 – «антологія, збірка (творів)».

Складніше з першим знаком 万. Пряме значення цього знаку – «десять тисяч», але в давній японській мовній традиції його часто тлумачили розширено як «багато», «безліч». Ситуація абсолютною адекватною давньоруському слову «тьма», яке також могло означати і власне «десять тисяч», і образно позначати поняття «безліч». Отож у цьому випадку варіант числового перекладу «міріад», можливо, і відповідає лінгвістичним традиціям англо-мовного лексичного середовища, однак для російської та української мови видається не зовсім адекватним смислового значенню власне знаку 万. Думається, правильнішим для нашої мови був би варіант «безліч», тим більше, що віршів у цій збірці лише 4516 (зведених у 20 книг-сувоїв), а, отже, називаючи її саме як «*Ман'юшою*», укладачі даної збірки явно не претендували на числову «10-тисячну» точність кількості включених до неї поетичних шедеврів.

Та найбільше сумнівів і запитань викликає переклад другого ієрогліфа 葉. Як і абсолютна більшість японських ієрогліфів, цей знак має два читання: японізоване умовно

«китайське» (он), що звучить як **уб** (㊦), та власне смислове японське (кун) із вимовою **ha** (は) [Никольский 1988, 176]. Як правило, в японській мові і графіці ідеографічне значення ієрогліфа зберігається незалежно від варіанту його прочитання – чи по-ону, чи по-куну. Та в кожному правилі трапляються винятки, і саме до числа таких винятків цілком можна віднести ієрогліф 葉. Річ у тім, що його значення істотно різняться в залежності від варіанту читання. **Ha** (は) дійсно перекладається як «листок», що росте на дереві [Серия... 1976, 588] чи навіть просто як «листва» [Японско-русский словарь 1984, 125] (враховуючи майже цілковиту відсутність категорії числа в японській мові). А ось читання **уб** (㊦) перекладається як «аркуш (паперу)» [Японско-русский словарь 1984, 637] і виконує в японській мові, окрім усього іншого, функцію лічилного слова при перерахуванні аркушів паперу: 紙一葉 (*камі ічі-йо*) – «один аркуш паперу» [Японско-русский словарь 1984, 637] чи навіть просто 一葉 (*ічі-йо*) – «один аркуш (паперу)» [Зарубин, Рожецкий 1988, 313]; 紙二葉 (*камі ні-йо*) – «два аркуші паперу» і т.д. У назві збірки «Ман'йосю» фігурує саме онне, тобто японізоване «китайське» читання (*Ман'йосю*), а, отже, в цьому контексті перекладати назву вказаного поетичного шедеву як «Збірки міріад листків» категорично неправильно, бо в такому сполученні ієрогліфів стосовно другого ієрогліфа 葉 йдеться не про листву рослин, а про аркуші паперу, про сторінки, на яких були записані включені до збірки віршовані твори. Ось чому у контексті зазначеного можна з високою ступінню ймовірності припустити, що, називаючи зазначену збірку «Ман'йосю», її кодифікатори не вкладали в цю назву ніяких «рослинних» асоціацій. Адже смислове значення словосполучення ієрогліфічних знаків 万葉集 означає не «Збірку міріад листків», а дещо принципово інше: «Збірку десяти тисяч (безлічі) аркушів (сторінок)». Іншими словами – «Збірку безлічі віршів, записаних на безлічі сторінок паперу». І це означає, що абсолютно абсурдними (і по суті неправильними, глибинно неадекватними смисловою значенню назви «Ман'йосю») видаються на такому фоні зовсім непотрібні для літературознавчого оцінювання такого віршованого зібрання асоціації про «крону дерева з поетичною листвою» як про образний портрет класичної давньояпонської поезії.

Висновок: назва першої в історії збірки класичної авторської та фольклорної японської поезії «Ман'йосю» має буквально перекладатися як «Збірка десяти тисяч аркушів», а образно – як «Збірка [віршів, записаних на] безлічі сторінок».

1. З антології «Манйосю» (VIII ст.) // Від Боккаччо до Аполлінера. Переклади М. О. Лукаша / Ред. упоряд., авт. передм. М. Н. Москаленко. – К., 1990. – 510 с.; 2. Зарубин С. Ф., Рожецкий А. М. Русско-японский словарь: Ок. 50 тыс. слов. – М., 1988. – 896 с.; 3. Капранов С. В. Школа Хирати Ацутане та її місце в історії кокугаку // Східний світ. – 2008. – № 4. – С. 18-25; 4. Манъёсю («Собрание мириад листьев»): В 3 т. / Пер. со старо-яп. А. Е. Глускиной. Отв. ред. Н. И. Конрад. – М., 1971-1972. – Т. 1-3; 5. Никольский Б. В. Иероглифический словарь-ключ. Дополнение к Японско-русскому словарю: Ок. 60 000 слов. – М., 1988. – 224 с.; 6. Рубель В. А. Транскрибування японських слів засобами української мови: проблеми і пропозиції // Східний світ. – 2009. – № 4. – С. 151-156; 7. Санович В. Очерк японской классической лирики // Библиотека всемирной литературы. Серия первая. Т. 16. Классическая поэзия Индии, Китая, Кореи, Вьетнама, Японии. – М., 1977. – С. 587-598; 8. Серия словарей «Concise». Сансэйдо японско-русский словарь. – Токуо, 1976. – 922 с.; 9. Японско-русский словарь / Под ред. Б.П. Лаврентьева. – М., 1984. – 696

с.; 10. Manioshu: Colección para diez mil generaciones / Traducción de *Antonio Cabezas*. – Madrid, 1980. – 220 p.; 11. Manyoshu. Gedichte aus der Sammlung der zehntausend Blätter / *August Pfizmaier*. – Wien, 1872. – 90 S.; 12. *René Sieffert*. La littérature japonaise. – Paris, 1973. – 256 p.; 13. The ten thousand leaves: a translation of the Manyoshu, Japan's premier anthology of classical poetry / Trans. by Ian Hideo Levy. – Princeton, 1987. – V. 1. – 409 p.

І. Рябоволенко,

Київський міський педагогічний університет
імені Бориса Грінченка

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ Й ГАЗЕТНИЙ ТЕКСТ ЯК ДЖЕРЕЛО ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ

Досліджено вплив екстралінгвістичних чинників на формування одного з видів пасивної лексики (неологізмів, okazіоналізмів) середовища емансипованих жінок Японії на матеріалі газетних статей та Інтернет-ресурсів. Розглянуто проблему когнітивного сприйняття такої лексики при перекладі українською мовою.

Ключові слова: *неологія, неологізм, okazіоналізм, когнітивне сприйняття, інтенція*

Исследовано влияние экстралингвистических факторов на формирование одного из видов пассивной лексики (неологизмов, okazіонализмов) в среде эмансипированных женщин Японии на материале газетных статей и Интернет-ресурсов. Рассмотрено проблемы когнитивного восприятия при переводе подобной лексики на украинский язык.

Ключевые слова: *неологія, неологізм, okazіоналізм, когнітивне сприйняття, інтенція*

The effect of extra linguistic factors on the formation of a species of passive vocabulary (neologisms, occasionalisms) among emancipated Japanese women has been researched on the basis of newspaper articles and Internet resources. Cognitive perception problems in translating these words into Ukrainian had been considered.

Key words: *neology, neologism, occasionalism, cognitive perception, intention*

У період стрімкого розвитку науки й техніки, розширення міжкультурних контактів у сучасній науці, дедалі більше дослідників звертаються до проблем відносно нової лінгвістичної течії – *неології*. Такий інтерес пояснюється тим, що процеси словотвору постійно потребують подальшого наукового дослідження, класифікації тощо. Згідно з даними Лінгвістичного енциклопедичного словника [Ярцева 2002] нові слова постійно з'являються у великій кількості у пресі, і їх вивчення сприяє виникненню нових теорій та методів дослідження. Проблеми неології широко висвітлені у сучасній лінгвістиці, зокрема, у працях таких відомих вчених: Ф. І. Буслаєва [Буслаєв, 2006], В. Г. Гака [Гак,

2007], В. Г. Костомарова [Костомаров, 2008], Є. Д. Поліванова [Поливанов, 2006; 2010], О. А. Потебні [Потебня, 1999], а також нової генерації лінгвістів: Ю. А. Бельчикова [Бельчиков, 2000], К. Ю. Вауліної [Ваулина, 2002, 10-15], Л. Б. Гацалової [Гацалова, 2005], О. О. Залевської [Залевская, 2005], Г. Я. Солганика [Солганик, 2005], О. В. Страмного [Страмной, 2005; 2006], О. В. Сенько [Сенько, 2007], Г. О. Винокура [Винокур, 2010], А. О. Кожина [Кожин, 2003], Г. М. Складєвської [Складєвская, 2004], Т. В. Максимової [Максимова, 1998], Л. П. Котлицької [Катлицкая, 2008] та інших.

Зважаючи на опрацьовані вище праці, ми у своєму дослідженні спираємось на такі положення, які доведені в науковій літературі:

1). неологозація являє собою певний феномен, де відображено розвиток мови на лексичному і фразеологічному рівнях, соціальні та соціокультурні перетворення, запити суспільства і т.д. (Т. В. Максимов, Г. М. Складєвська);

2). дослідження мови преси та Інтернет-ресурсів дозволяє виявити динаміку комунікативних процесів, яка характерна для засобів масової інформації (В. Г. Костомаров, Є. Д. Поліванов, Г. М. Складєвська);

3). текст – інтенціональний виразник думки автора (Г. О. Винокур, А. О. Кожин, О. В. Страмний).

Об'єктом нашої розвідки є неологізми сучасної японської мови, які функціонують у пресі.

Предметом дослідження виступають процеси, які впливають на появу та функціонування нових лексичних одиниць у газетних статтях та Інтернет-ресурсах. **Матеріалом** для дослідження є газетні статті різноманітних іноземних друкованих видань (часовий період 2005-2010 рр.), зокрема, газет The Times & The Sunday Times, The Japanese Times online, блог Japanforum.com; Інтернет ресурси: japanesestudynow.com, www.thejapanfaq.com і т.д., а також блоги користувачів сучасних соціальних мереж Twitter та Facebook.

Свою увагу ми зосередили на неологізмах середовища сучасних емансипованих жінок Японії. Нас, у першу чергу, зацікавили лексеми, які так стрімко з'являються в мові і, не встигаючи усвідомлюватися й засвоюватися як такі носіями мови, не переходять до складу загальноновживаної лексики. Ці лексеми швидше можна назвати *оказіоналізмами* [Селіванова 2006, 424], зважаючи на середовища їх виникнення. До того часу, як японське жіноцтво виявилось під впливом сьогочасного покоління, досвід вільної працюючої жінки для більшості японок був короточасним періодом і тривав до заміжжя. Тому до цього часу не було потреби в таких лексемах: ニット女 (жінка, настільки поглинута кар'єрою, що у неї не вистачає часу прасувати свої речі, й вона носить лише трикотажні вироб), 離婚みみねんどう (покоління розлучених), みしも女 («what if» girl – особа, яка завжди запитує поради в Інтернет-засідників різноманітних блогів, форумів тощо), つるむん (жінка, яка боїться залишатися самотньою під час великих свят і вигадує приводи прийти в гості до друзів або знайомих).

У ході розвідки ми робимо спроби з'ясувати екстралінгвістичні чинники, які впливають на появу таких неологізмів. Якщо говорити про екстралінгвістичний вплив на появу такої лексики у сучасній мові, то, в першу чергу, потрібно звернути увагу на синдроми хронічної самотності й утоми, страху перед спілкуванням, які вважаються чумою суспільства ХХІ століття і набули гіперболізованого відображення у японському суспільстві. Для підтвердження нашої гіпотези ми провели аналіз як японської літератури, так

і сучасних інформаційних ресурсів. Концептуальна присутність теми самотності простежується у віршах Ідзмі Сікібу, Оно-но Коматі тощо, де оспівується самотність як туга за коханим, смуток від розлуки з рідними, сум за батьківщиною. Оспівування самотності багатогранне: від форми чогось прекрасного і піднесеного у Кавабата Ясунарі у «Сніжній країні» до самотності як способу життя, форми існування, яка протиставлена викликам сучасного суспільства у Харуки Мураками в «Мой любимый Sputnik».

Більшість нових слів відображають перипетії самотнього життя, пошуки гідного супутника життя і всеохоплюючий страх стати *そこそこずま* – жінка, яка погоджується на будь-якого чоловіка, аби вийти заміж. На тих, хто не зміг зробити навіть це, чекає перспектива пригощатися *クリスマスなべ* – дешеві страви, які подають за столом безсімейних друзів.

Деякі фрази допомагають зрозуміти, на що готові піти деякі жінки, якщо перспектива заміжжя стає примарнішою: *ことも けいかく* – букв. «екстрений план вагітності» (це слово характеризує деяких жінок, старших за 35 років, які займаються сексом із незнайомцями, щоб завагітніти), або лексема *仲良 (なかよ) し妊婦 (にんぶ)* – букв. «вагітність за компанію» (дві подруги намагаються завагітніти одночасно, щоб разом пережити досвід народження дитини).

Інші слова стосуються позитивніших сторін життя. Величезний соціальний переворот, завдяки якому в Японії з'явився пласт незаміжніх жінок, породив низку психологічних особливостей, характерних для жіноцтва Японії:

- *いっぱいよく* – жінка, у якої кожний аксесуар чи деталь гардеробу належать одному дизайнерові; *ちよく えがんばん* – мрія, щоб на вулиці, де живе жінка, було багато butikів та магазинів одягу; *指先美人 (ゆびさきびじん)* – жінка, яка витрачає більшу частину заробітної платні на догляд за нігтями;

- *過去美人 (かこびじん)* – букв. «минула краса» – жінка, яка постійно говорить про неймовірні успіхи, яких би вона досягла, якби народилася в іншу епоху;

- *みねここん* – жінка, яка кидає свою кар'єру керівника в Токіо, щоб вести нудне життя в селі зі спокійним чоловіком;

- *あめう ウニケーション (unication)* – коли одна жінка пропонує іншій цукерки в надії почати розмову і порушити самотність;

- *トイレぶじゅつかん* – букв. «туалетний музей» – тенденція серед молодих жінок, які, переїхавши до власного помешкання, попервах до крайнощів декорують своє помешкання, особливо туалетну кімнату, розпилюючи там парфуми;

- *らくだライフ (life)* – букв. «життя верблюда» – характеризує жінок, котрі проводять вихідні за приготуванням їжі, яку заморожують і нашивидкуруч розігрівають її протягом тижня після роботи;

- *へんきゅう* – букв. «дикє закордонне навчання» – слово стосується молодих жінок, котрі, протестуючи проти норм і традицій, їдуть закордон, де присвячують час різним ексцентричним заняттям, наприклад, вивчають балійські танці.

Крім того, значний пласт неологізмів складають лексеми, в яких закодовано певне поняття, що стосується чоловіків, і які використовуються лише жінками. Такі лексеми, які раніше можна було вважати жаргонізмами через специфічність як семантики, так і сфери функціонування, зараз активно входять у мову. Цей факт підтверджує словник *広辞苑* за 2008 рік, який після десятирічної перерви знову видає Іванами Сьотен, де дода-

но 60 сторінок з останніми правками. У цих примітках і правках зафіксовано такі неологізми:

- いけメン – неологізм, що означає «сексуально привабливий чоловік», який складається з двох слів いける (ідіома для терміну «сексі») та メン (множина від слова тап).;

- たびとも (буквально «мандруючий компаньйон») – непостійний коханець заміжньої жінки;

- ゆりょうぶっけん – первинне значення стосується економіки, зокрема, сфери торгівлі нерухомістю, й означає «гарне доглянуте господарство», проте у сфері емансипованих японських жінок лексема набуває іншої семантики й позначає привабливого колегу, до якого жінка виявляє певну цікавість як до сексуального об'єкта;

- カトリーナ – неологізм, який використовують переважно працівниці спа-салонів, називаючи так неохайних клієнтів. Первинне значення цієї лексеми, як ми припускаємо, походить від назви урагану Катріна, який пронісся Сполученими Штатами в 2005 році;

- イチゴ («полуничка») – використовується для позначення прищавих чоловіків;

- がんばろん – негарний чоловік, який відростив дуже довге волосся. Цей неологізм утворено шляхом складання частин з 3-х слів がん «обличчя», ぶさいく «некрасивий» та ろんげ «довге волосся».

Ми навели лише невелику частину неологізмів, які виникли у сфері емансипованих жінок Японії, мали вузьке специфічне коло функціонування, однак нині розпочали активну асиміляцію в сучасну японську мову. Широке використання та зростаючий інтерес до такої лексики, в першу чергу, зумовлений політично-економічними процесами в сучасній Японії: демографічний дисбаланс у бік зменшення тривалості життя чоловіків, що в свою чергу сприяє переорієнтації багатьох сфер економіки на обслуговування потреб виключно жінок, заклики до гендерної рівності і т.д. Усі ці процеси мають безпосередній вплив на виникнення такої лексики, яка, в першу чергу, з'являється у блогах, соціальних мережах, потім – у газетних статтях й, окрім інформаційної складової, є виразником цінної інформації для вивчення змін у суспільстві за допомогою лінгвістичних засобів: шляхом дослідження неологізмів, okazionalizmів утворень тощо. Така лексика, яка розглянута нами на семантичному та стилістичному рівнях, може бути досліджена також на лексикографічному рівні, що особливо цікаво, зважаючи на розмаїття способів користувачів Інтернету скорочувати і складати нові слова з уже існуючих лексем, створюючи закодовану мову, якою послуговується спочатку лише вузьке коло мовців. Ця тема має перспективу дослідження неологізмів також на графічному рівні, оскільки значна кількість okazionalizmів японської мови припадає на сферу реклами, де широко послуговуються різноманітними графічними формами написання гасел, девізів і т.д.

1. Бельчиков Ю. А. Стилистика и культура речи. – М., 2000. – 158 с.; 2. Бельчиков Ю. А. Практическая стилистика современного русского языка. Нормы употребления слов, фразеологических выражений, грамматических форм и синтаксических конструкций. – М., 2007. – 422 с.; 3. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Синтаксис. – М., 2006. – 339 с.; 4. Винокур Г. О. Избранные труды по языкознанию и культуре речи. – М., 2010. – 225 с.; 5. Гак В. Г. Теория и практика перевода. Французский язык. – М., 2007. – 460 с.; 6. Гак В. Г. Русский язык в сопоставлении с французским. – М., 2006. – 261 с.; 7. Гацалова Л. Б. Неология в современной лингвистике. – Владикавказ, 2005. – 363 с.;

8. Залевская А. А. Слово. Текст. Психологические исследования. – М., 2005. – 542 с.;
9. Катлинская Л. П. Толковый словарь новых слов и значений русского языка. – М., 2008. – 380 с.;
10. Кожин А. А. Экспрессивный потенциал имени в текстах художественной прозы второй половины XIX века. – М., 2003. – 355 с.;
11. Костомаров В. Г. Рассуждения о формах текста в общении. – М., 2008. – 81 с.;
12. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдения над речевой практикой масс-медиа. – СПб., 1999. – 319 с.;
13. Лингвистический энциклопедический словарь [под ред. В. Н. Ярцевой] – М., 2002.;
14. Максимова Т. В. Словарь англицизмов (50 – 90-е годы XIX века) – Волгоград, 1998. – 136 с.;
15. Поливанов Е. Д. Введение в языкознание. – М., 2006. – 220 с.;
16. Поливанов Е. Д. Словарь лингвистических и литературоведческих терминов. – М., 2010. – 157 с.;
17. Потебня А. А. Собрание трудов. Мысли и язык. – М., 1999. – Т.1. – 1999. – 268 с.;
18. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006 – 716 с.;
19. Сенько Е. В. Неологизация в современном русском языке: межуровневый аспект. – СПб., 2007. – 354 с.;
20. Склярёвская Г. Н. Словарь сокращений современного русского языка. – М., 2004. – 444 с.;
21. Солганик Г. Я. Язык современной публицистики. – М., 2005. – 230 с.;
22. Страмной А. В. Модели образования формальных окказионализмов (на материале российской прессы) // X региональная конференция молодых исследователей Волгоградской области: Тезисы докладов. – Волгоград, 2006. – С. 238 – 240.;
23. Страмной А. В. Проблемы неологии в работах отечественных лингвистов // Научные чтения посвященные памяти профессора В. Г. Гака – Волгоград, 2005. – С. 135 – 139.;
24. Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения [под ред. Ваулиной Е. Ю.] – СПб., 2002. – 700 с.;
25. <http://www.thesundaytimes.co.uk/> sto; 26. <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/>; 27. <http://japanesestudynow.com>.

В. Собакар,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

МАТЕМАТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

Розвиток японської мови та її становлення у сучасному вигляді недостатньо досліджені. Модель розвитку кожної окремої мови модифікується впливом мов прилеглих територій. Японія є відносно ізольованою країною, що суттєво зменшує вплив на її мову порівняно з іншими країнами. Разом із цим, саме такий стан є найкращим підґрунтям для виявлення класичної моделі розвитку мови. Спираючись на дослідження японської мови як географічно ізольованої, з мінімальним впливом з боку інших національних мов, і тим самим – найзручнішої для здійснення математичного обґрунтування закономірностей розвитку мови, у цій розвідці застосовується економічна теорія Елліотта та філософська концепція Гегеля.

Ключові слова: японська мова, мовні періоди, кана, ієрогліфи, діалекти, мовні впливи, математичне обґрунтування, Теорія Елліотта, філософські концепції, формалізм, формалістський підхід.

Развитие японского языка и его становление в современном виде исследованы недостаточно. Модель развития каждого отдельно взятого языка модифицируется влиянием языков сопредельных территорий. Япония является относительно изолированной страной, что существенно уменьшает влияние на её язык по сравнению с другими странами. Вместе с тем, именно такое состояние является наилучшей предпосылкой для выявления классической модели развития языка. Основываясь на исследованиях японского языка как географически изолированного, с минимальным влиянием со стороны других национальных языков, и тем самым – наиболее удобного для осуществления математического обоснования закономерностей развития языка, в этой статье применяется экономическая теория Эллиотта и философская концепция Гегеля.

Ключевые слова: японский язык, языковые периоды, кана, иероглифы, диалекты, языковые влияния, математическое обоснование, Теория Эллиотта, философские концепции, формализм, формалистский подход.

The development of Japanese language and its development into a modern-look language is not researched profoundly. The model of each individual language in any case is modified by the influence of neighboring language areas. Japan is a relatively isolated country that makes a minimal impact on language like other countries, and therefore as close to the classical model of language development that is the best option to explore. Based on the study of Japanese language as geographically isolated with minimal influence of other languages (compared to other languages), and therefore most successful for the study of language development, in this research a theory of language development was formed and its patterns were set, both of which are consonant with mathematical justification, applied in the economic theory of Elliotte and philosophy concept of Hegel.

Key words: Japanese language, language periods, kana, kanji, dialects, language influences, mathematical justification, Elliotte Theory, philosophy concepts, formalism, formalistic approach.

Японська мова, процес її розвитку та формування лексичного складу мають ряд особливостей, що відрізняють її формування від таких процесів у інших мовах. До них можна віднести наступні: 1) Розвиток мови на початковому етапі (до початку 7 ст.) здійснювався самостійно, без впливу інших мов, що пояснюється ізолюваністю Японії як країни. 2) Подальші впливи (запозичення) відбувались поетапно, їх лексика відрізняється від власне японського прошарку, на відміну від більшості мов, які постійно знаходилися в оточенні інших та поступово асимілювали з ними. Дослідження інших мов не дає чітких закономірностей, тому можна легко загубити наріжний план їх розвитку через вплив зовнішніх факторів. 3) Психологічний чинник японської нації: розмежування лексики, створеної в Японії від запозиченої (для прикладу: розмежування верхнього/нижнього читання ієрогліфів, використання катакани для слів іншомовного походження тощо).

Дане дослідження побудоване на основі формалістичного підходу і має на меті максимальне встановлення (наскільки це можливо) чітких закономірностей етапів розвитку японської мови та надати їм математичне обґрунтування. Інформація подана у вигляді зручних для сприйняття таблиць, а потім зведена для встановлення закономірностей.

Перш за все, автори даного дослідження надають інформацію щодо лексичного складу японської мови, а саме: 1) співвідношення лексичного складу, 2) етнічні групи та діалекти, 3) етапи формування лексичного складу та 4) формування письма.

1) Співвідношення лексичного складу. Таблиця 1

Назва лексичного прошарку	Відсоток
Канго 漢語	50-60%
Ваго 和語	30-35%
Гайрайго 外来語	10-15%

2) Етнічні групи та до сьогодення збережені діалекти. Таблиця 2

Етнічна група	Час існування	Зникнення	діалект
Кумасо 熊襲	III-VI ст.	VII ст.	Кюсю 九州弁
Хаято 隼人	III-VIII ст.	VIII-IX ст.	Кюсю 九州弁
Емісі 毛人, 蝦夷	IV-XII ст.	XII ст., - асиміляція серед японців	Тохоку 東北弁; Канто 関東弁
Рюкюсці 琉球民族	XII-XVI ст.	XVII ст.	Рюкю 琉球弁

3) Етапи формування лексичного складу. Таблиця 3

Формування лексичного складу			
Назва етапу розвитку японської мови	Датування, р.	Тривалість періоду, р.	
1. запозичення ієрогліфів з Китаю; Канго 漢語	500/600-1200	приблизно 600	
2. перша хвиля засвоєння Канго 漢語, початок зовнішньоекономічних зв'язків	1200-1600	приблизно 400	
3. друга хвиля засвоєння Канго 漢語, активізація впливу іноземної лексики.	1860-1600	приблизно 260	
4. формування шару лексики 外来語, сучасна японська мова	2000-1860	приблизно 140	

4) Формування письма. Таблиця 4

Назва	Період виникнення	Зникнення
Манйогана 万葉仮名	VI-VII ст.	X ст.
Хентайгана 変体仮名	IX-X ст.	Реформа 1900 р.
Окурігана 送り仮名	Х ст.	XII ст.
	Хирагана	По сьогодення
Ромадзі ローマ字	1548 р.	По сьогодення

Щоб змалювати закономірності, ми користуємося Хвильовою теорією Еліота, яка будується виходячи з числового ряду Фібоначчі, Золотої спіралі та Золотого перетину.

Послідовність Фібоначчі є такою послідовністю, у якій кожне наступне число є сумою двох попередніх. Наприклад:

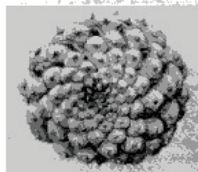
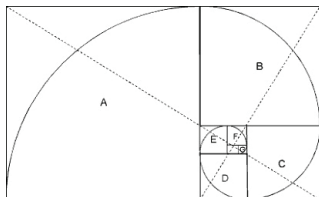
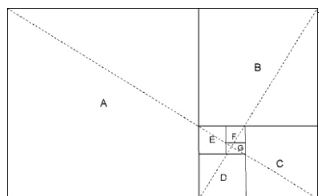
1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144; або $1+1=2$, $1+2=3$, $2+3=5$, $3+5=8$...

Після кількох перших чисел в послідовності, відношення будь-якого числа до наступного старшого рівне приблизно 0.618 до 1, до сусіднього молодшого – приблизно 1.618 до 1. Чим далі вздовж послідовності, тим більше відношення наближається до ϕ , яке є ірраціональним числом 0.618034... Співвідношення між числами, розташованими через одне в послідовності, приблизно дорівнює 0.382, що є інверсією від 2.618 ($1:2.618^*$).

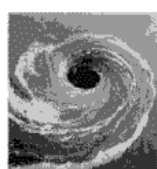
ϕ є єдиним числом, яке після складання з 1 дає свою інверсію: $0.618+1=1:0.618$. Деякі формулювання з взаємопов'язаних властивостей можуть бути представлені наступним чином: 1) $1.618 - 0.618 = 1$, 2) $1.618 * 0.618 = 1$, 3) $1 - 0.618 = 0.382$, 4) $0.618 * 0.618 = 0.382$, 5) $2.618 - 1.618 = 1$, 6) $2.618 * 0.382 = 1$, 7) $2.618 * 0.618 = 1.618$, 8) $1.618 * 1.618 = 2.618$.

1.618 (або 0.618) відомо як **Золота пропорція** або **Золотий перетин**. Його гармонія приємна для очей і є невід'ємним явищем у музиці, мистецтві, архітектурі та біології. Таке співвідношення сторін змальовує Золотий прямокутник, який можна використати для побудови Золотої спіралі.

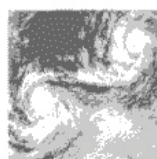
Будь-який Золотий прямокутник можна розділити на квадрат і менший Золотий прямокутник, цей процес теоретично можна продовжити до нескінченності. Ці отримані прямокутники, які показані на малюнку, закручуються всередину, утворюючи Золоту спіраль. Хвіст комети розкручується від сонця в формі логарифмічної спіралі; павук Ереїга пряде павутину у вигляді такої ж спіралі; метеорити, падаючи на землю, формують впадини у вигляді логарифмічної спіралі; соснові шишки, морські коники, раковини молюсків, хвилі океану, папороті, рога тварин і розташування насіння соняшника; хмари циклону і галактики відкритого космосу – всі вони утворюють логарифмічні Золоті спіралі (див. малюнки далі).

Pine Cone

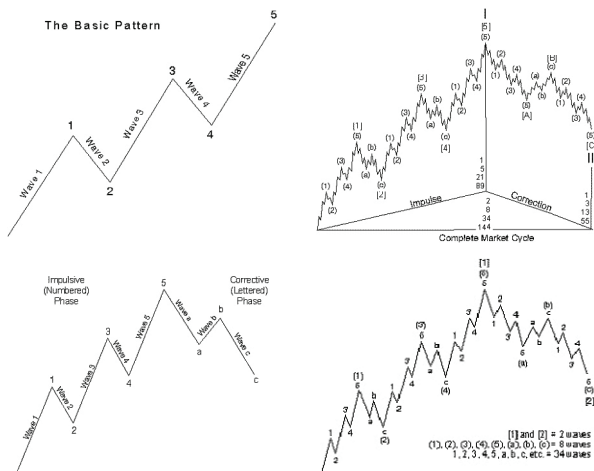

Whirlpool

Hurricane

На основі послідовності Фібоначчі була створена **Хвильова теорія Еліота**, відкриття Ральфа Н.Елліотта (Ralph Nelson Elliott): поведінка суспільства чи натовпу розвивається та змінюється у вигляді моделей, які можуть бути розпізнаними. Еліот також стверджував, що хвильову теорію можна застосувати до всіх процесів Землі, Всесвіту ті їх закономірностей. На сьогодні ця теорія отримала перевірку у структурних схемах багатьох мікроорганізмів, коду ДНК, планет, побудові людського тіла, процеси формування галактик.

Теорія була практично застосована і перевірена в процесі побудови графіків, що зображують біржові ігри, зокрема коливання курсу валют. Розвиток процесу приймає вигляд хвилі особливо структури, яка, у свою чергу, може бути поділена на менші хвилі, кількісний склад яких повторює послідовність Фібоначчі (див. схеми вище).

Зважаючи на вище викладену інформацію, ми можемо обґрунтувати гармонійність японської мови. По-перше, це співвідношення знаків у тексті. Наприклад, візьмемо середньостатистичний текст японською мовою:

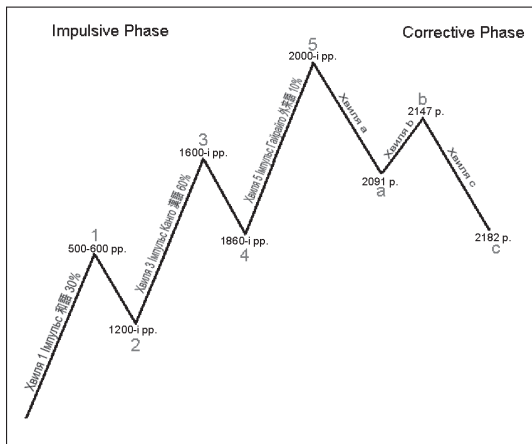
私は最近日本語の授業の中で、ニュースを読んで、がっかりしました。一番がっかりしたのは日本の学校にある虐めです。例えば、踏み切りで、中学の女子生徒が電車で跳ねられて、即死しました。警察の調べによると、この女子中学生は電車が近づいているのにも拘らず、遮断機を潜りぬけて線路内に入ったということです。目撃情報もあり、自殺ではないかと見て学校関係者などから事情を聞きました。同級生の話によると、この女子生徒は学校で陰口を言われるなど虐められたいたということです。

Загальна кількість знаків у тексті (字) складає 211, кількість ієрогліфів (漢字) – 80, кількість знаків кани (かな) – 131. Співвідношення кількості знаків кани до кількості ієрогліфів складає: $131/80 = 1.6375$. Співвідношення ж кількості ієрогліфів до кани складає $80/131 = 0.61068$. І перший, і другий результат дає максимальне наближення до ідеальної пропорції.

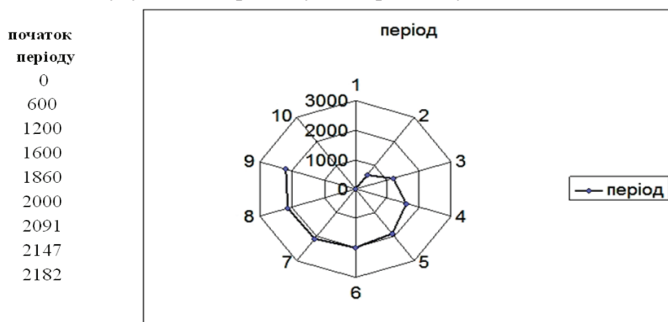
Окрім того, ми спостерігаємо, що форма прямокутника, у який вписується кожен ієрогліф, наближується до Золотого прямокутника, що надає максимальне сприйняття гармонійності знаку (див. мал. справа).

Періодика часових проміжків.

Спостерігаючи періодику часових проміжків, ми спостерігаємо наближення до числового ряду Фібоначчі (див. Таблицю 3). Періоди, які складають приблизно 600, 400, 260, 140 років, приблизно відповідають значенням ϕ 614, 379, 235, 144. Етапи формування японської мови практично ідеально передають Хвильову теорію розвитку (див. мал. вище).

Окрім того, будуючи кругову діаграму, спостерігаємо графік у формі Золотої спіралі, що може також послугувати і в прогнозуванні розвитку мови.

1. White Walter E. *Mathematical Basis of Wave Theory*. N.Y., 2004, 786 p.; 2. Гегель. Наука логики. М., 1972. Т.3. 295 с.; 3. Hannas, William C. *Asia's Orthographic Dilemma*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1997, 855 p.

A CONFIGURATIVE MODEL APPROACH TO LINGUISTIC COMMUNICATION STUDY: ENGLISH AND JAPANESE

Запропоновано своєрідну модель мовного спілкування, в основу якої покладено поняття конфігуратеми, і яка охоплює лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники. Конфігуратемі визначено як розташування членів речення стосовно присудка, при цьому зазначається, що англійська та японська належать до мов з фіксованою конфігурацією, але різного типу розширення та різного типу предикації – відповідно, експліцитної та імпліцитної.

Ключові слова: конфігуратема, мовлення, модель, речення, методика викладання, англійська, японська

Рассматривается конфигуративная модель речевого общения, включающая лингвистические и экстралингвистические факторы. Конфигуратема определяется как расположение членов предложения относительно сказуемого.

Ключевые слова: конфигуратема, речь, модель, предложение, методика преподавания, английский язык, японский язык

A comprehensive linguistic communication model is proposed, that takes into account both linguistic and extra-linguistic factors of communication based on the concept of configurateme with reference to English and Japanese. Configurateme is defined as the position of parts of a sentence relative to the predicate.

Key words: configurateme, linguistic communication, model, sentence, teaching methods, English, Japanese

This approach to linguistic study is based on the premise that in the world we live in EVERYTHING has the form/shape and the structure which can only be actualized in time and space, and has originated from the author's learning Japanese through English experience [Niwa 1964, Fedoryshyn 2010]. As regards the methods of teaching/learning a foreign language, which are many [鎌田修 1998], based on my experience of teaching English and Japanese, I believe that practical language learning activities should be preceded and/or go parallel with a brief theoretical exposition.

I think English philologist Alan Gardiner faced a similar problem when he wrote more than half a century ago: "This, then, is my method: to put back single acts of speech into their original setting of real life, and thence to discover what processes are employed, what factors involved. For controversial reasons it seemed desirable to precede the analysis of a simple act of speech (Ch. II) by some discussion of its essential factors (Ch. I), and I have found surprising and encouraging confirmation of my views at a lecture recently given in London. On that occasion Professor Karl Buhler, of Vienna, wrote upon the blackboard the four factors, (1) the speaker, (2) the listener, (3) the things referred to, and (4) the linguistic material, the interrelations of which I had declared, nearly ten years ago, to constitute the whole mechanism of speech. No

more welcome indication that I have been upon the right track could have been desired than this independent testimony of one who is primarily not a grammarian, but a psychologist” [Gardiner 1991, 8-9].

So the basic postulates: every learner of a foreign language should be aware of the four factors of an act of speech or of communication in a broader sense:

A – the Speaker, B – the Listener, C – the Thing Referred to, D – the Linguistic Material.

For practical reasons here we do not distinguish between the oral and written modes of communication, and the speaker and the listener are treated as the producer and the recipient in an act of speech, respectively.

Communication is the product of the four factors as follows:

$$R = A \times B \times C \times D,$$

	A					
	5 1	5 2	5 3	5 4	5 5	
	4 1	4 2	4 3	4 4	4 5	
D	3 1	3 2	3 3	3 4	3 5	B
	2 1	2 2	2 3	2 4	2 5	
	1 1	1 2	1 3	1 4	1 5	
	C					

smallest unit conveying meaning, 3) lexeme – the smallest independent unit, 4) predicateme (sentence/clause) – the smallest unit of predication, i.e. relation of utterance to reality, 5) text – the linguistic product in communication. Such is the structure of the linguistic material which is “the tip of the iceberg”, using Makoto Ooka’s expression. (われわれが使っている言葉は氷山の一角だということである。氷山の海面下に沈んでいる部分は何か。Wareware ga tsukatte iru kotoba wa hyoozan no ikkaku da to iu koto dearu. Hyoozan no kaimenka ni shizundeiru bubun wa nani ka. – The language we use is just the tip of the iceberg. What is the underwater part of the iceberg like?) [大岡信 1993, 6].

Language		L-1	L-2	L-3	L-n				
1	phoneme	1	1	1	1				
2	morpheme	2	2	2	2				
3	lexeme	3	3	3	3				
4	predicateme (sentence)	4	4	4	4				
5	text	5	5	5	5				
6	discourse	R = A · B · C · D (communication square)							
7	the scene of communication								
8	the thing referred to								
9	the particular domain of the thing referred to								
10	the general sphere of the thing referred to								
11	the picture of the world								

Fig.2. A comprehensive communication model: configuration of the factors of speech.

Now let us construct a comprehensive model of verbal communication consisting of the tip of the iceberg and its underwater part. The proposed model is shown in Figure 2, where items 1 to 5 are the tip of the iceberg, items 6 to 11 the underwater part.

One can easily see that the model involves all the four factors of communication and the entire world. All the elements of the model, the speaker and the listener inclusive, can be tentatively assigned various quantitative and qualitative values in order to theoretically

explore various situations. Contemplating this model we can infer many interesting things related to all kinds of communication and draw some important conclusions regarding the study of languages, both the first/mother tongue and a second or foreign language.

Item 6, discourse, is the focus of the model, all the other items merging here. The tasks of the speaker and of the listener acting in a concrete environment/scene and deeply rooted in their pictures of the world are to produce and receive/understand a text, the largest unit of the linguistic material including all the smaller ones.

Here is an interesting example to illustrate how the model works. Remember how a newly born baby communicates whose value of item 11 is very small and values of 10, 9, 8 and 7 almost undistinguished from 11. The baby communicates by means of a few sounds which can be considered as precursors of phonemes or nonverbally. The language of a human being is shaped and structured as the values of items 11, 10, 9, 8 and 7 increase.

The model also implies that learning a second or foreign language differs from the acquisition of the mother tongue and is preconditioned by the learner’s environment. It suggests that teaching a foreign language can be conducted with emphasis on one of the four factors A, B, C, D. It would fill volumes to describe all the implications of this linguistic communication model.

So, according to the model of Fig. 1 the tasks of the speaker and the listener are to produce and receive/understand the text, respectively. Hence the task of the learner is to master the skills of producing and understanding the text. Figuratively speaking, without the underwater part of the iceberg there is no tip. So let us explore the productive path. In order to produce an utterance we have to move upwards from level 6 of Fig. 2. It means that before opening our mouth to pronounce the first phoneme we have to know what we are going to say. So the text. The smallest size of the text is one predicateme, i.e., one sentence/clause. For simplicity reasons

we may reduce the text to one sentence (then item 6 equals item 5 in Fig. 2). To make a sentence we do not simply need words/lexemes, first of all we need to know where to put them. Then the words have the morphologic structure and the phonetic shape. When we hear an utterance we need to be sure that we are reconstructing the right text. This is only possible if we possess a blueprint (scheme) with which to verify our reconstruction. And if the listener's blueprint is different from the speaker's, their communication is problematic. With regard to learning foreign languages we may say that commonly the beginners are apt to use the blueprint of their mother tongue rather than start drawing up/copying the blueprint of their target language. And strangely enough I must say that basically they are right. Because they know naturally that everything must be shaped into a form and a structure. So they try to use what they have. Quite naturally forms and structures are acquired most easily at a young age. Grown-ups need more effort to master new forms and structures. Indeed, "nothing will ever make the learning of languages easy: it will always be a difficult and unnatural process – unnatural because it involves constant conflicts with the associations of the learner's native language" [Sweet 1991, 31]. But this can be facilitated by means of teaching methods and techniques.

The configurative approach is a method to reveal the blueprint of the learner's target language or, speaking more precisely, of the text. The smallest unit of text is a sentence (clause). The smallest text is one sentence/clause (predicatem). So the simple sentence is the basic object of this method.

The following characteristics of the sentence by I. V. Golovnin fully support this approach. "Several states of the sentence are distinguished: 1) the model (configuratem), 2) the constructem as nomination of a situation, of an event (primary and definitive /constructem/) and 3) the communicatem as unity of nomination of event and communication about an event (situation, fact).

The configuratem (model, formula, structural scheme) is the plan-programme of sentence formation. A sentence in its variants is constructed according to this plan. This plan is recorded in human mind in some way. The configuratem as a programme to construct a sentence is the rules to combine units smaller than a sentence, the rules that belong to the language basis." [Головнин 1986, 55].

My definition of the configuratem for practical teaching purposes is as follows: the configuratem is the position of the parts/elements in the sentence/clause relative to the predicate.

The simplest predicatem is a pure predicate. As in imperatives, for instance: *Stop!* – *Tomare*; *Wait!* – *Mate*. This configuratem is common to all the languages I know, and probably to all the languages of mankind. We can hypothesize that there may be a situation when such a single word constitutes the whole text of a discourse. So, all the learners of all the foreign languages have a common point to start from with regard to the configuration. The predicatem evolves as predication becomes more detailed. For instance, *Wait here!* – *Koko de mate*. *Wait a minute*. – *Chotto matte*. The examples show clearly that the directions of configuratem evolution/expansion are different in the English and the Japanese languages, revealing two different configuratem evolution/expansion patterns. By the way, both patterns are normal in the Ukrainian language. English and Japanese are fixed-configuration languages. Ukrainian, Russian and other flexional languages are free-configuration languages though they have predominant configuration patterns.

All the languages of the world are similar in the sense of their function as the means of communication. Each language has developed its individual means of expressing the information about (in the most general form) who/what does what to whom, how, why, where, when, which, what kind of. Basically – about ten elements/details of information. In an utterance all these elements of information must necessarily be arranged in some order in time-space. Thus, in addition to lexical means, all the languages have developed their own blueprints for the order of precedence of these elements of information in an utterance. The blueprint of one's native language is imprinted on the speaker's and listener's minds as a result of natural acquisition. The blueprint of a foreign language is to be mastered through training. In this context the blueprint of a language is its system of configuratemes.

Everybody who begins to learn a foreign language is aware that they will have to learn new words. How many? The more the better. Thousands.

How many configuratemes are there in a language? Not many. Actually very few. I have distinguished definitely four basic sentence/clause configuratemes in the English language, and tentatively (so far) four basic sentence configuratemes in the Japanese language for teaching purposes.

In the English language these are:

1. Subject – Predicate – Other Sentence Parts (Details) in order of precedence. (A statement or a question to the subject).
2. Auxiliary Verb of Predicate – Subject – the Rest of Predicate – Sentence Parts (Details) in order of precedence. (A general question).
3. Modifier – Auxiliary Verb of Predicate – Subject – the Rest of Predicate – Sentence Parts (Details) in order of precedence. (A special question).
4. Predicate – Other Sentence Parts (Details) in order of precedence. (An imperative sentence).

In the Japanese language:

1. Subject/theme – Sentence Parts (Details) in order of precedence – Predicate.
2. Subject/theme – Other Sentence Parts (Details) in order of precedence – Predicate – Modality Marker.
3. Sentence Parts (Details) in order of precedence – Predicate.
4. Sentence Parts (Details) in order of precedence – Predicate – Modality Marker.

The orders of precedence of sentence parts (elements) for what, to whom, how, why, where, when are roughly opposite in the English and the Japanese languages. In Japanese the positions of sentence parts in the sentence are in most cases syntactically marked with joshi (particles).

For instance, Gakusei WA toshokan DE hon WO yomu. The configuration (blueprint) of this sentence is: ...WA ... DE ... WO ... Pred., which is a variant of configurateme 1.

The sentence “Gakusei WA toshokan DE nani WO shimasu KA.” is a variant of configurateme 2.

One of the primary objectives of the learner is to master the basic configuratemes of the language studied. This is usually achieved through exercises and drills using various techniques. And most teaching materials do use such techniques. As a matter of fact, substitution and expansion drills are essentially configuration-based drills. What is new in the configuration approach proposed is an attempt to visualize sentence configurations, to provide blueprints for sentences and texts.

	1	2	3
	□	○	◇ .
	□ ?	○	◇ ?
○	□	○	◇ ?
△ ○	□	○	◇ ?
		○	◇ !

Fig.3. Basic configuratemes of the English language.
(□ stands for subject, ○ for predicate, ◇ for other sentence parts, △ for modifier)

The English configuratemes (sentence patterns to be incorporated into item 4 in Fig. 2) are visualized by means of the table shown in Fig.3.

Students may be given various assignments based on the configuration patterns, such as: matching the configuration patterns with the sentences in the text, drilling the patterns, retelling the text using the blank sentence patterns (prompts in the native language may be allowed in the beginning),

composing stories of their own using the blank sentence patterns etc.

1	2	3
Water	is	a mineral.
We	drink	water.
I	water	flowers every day.
I	like	water flowers.
I	like	to water flowers.
you	water	flowers ?
	Water	flowers tomorrow.

Fig. 3a

The table of Fig. 3 proves very effective to demonstrate the behavior of words in the English sentence, as for instance in Fig. 3a.

The Japanese configuratemes (sentence patterns to be incorporated into item 4 in Fig. 2) are visualized in Fig 4.

Fig.4. Basic configuratemes of the Japanese language.
(□ stands for subject/theme, ○ for predicate, ◇ for other sentence parts, ⊙ stands for subjective modality marker (bunmatsu hyougen))

1. □ ◇ ○
2. □ ◇ ○ ⊙
3. ◇ ○
4. ◇ ○ ⊙

The Japanese configurateme can be represented by sentence part markers

and the predicate marker at the end of the pattern, as follows:

... WA ... DE ... WO ...u.

Gakusei WA toshokan DE hon WO yomu.

Gogo WA toshokan DE hon WO yomu. [Saito 1986, 73]. And so on. After drilling blank sentence patterns students may be given fill-in-the-blanks exercises, such as:

Gakusei ... toshokan ... hon ... yomu. And so on.

In general the comparison between English and Japanese can be represented as follows:

Basic Configuratemes:

E □ ○ ◇
J □ ◇ ○

Sentence expansion patterns:

E □ ○ ◇1 ◇2 ◇3 ◇4 ... ◇n

J □ ◇n ... ◇4 ◇3 ◇2 ◇1 ○

Teaching/learning activities based on drilling the configurateme patterns have proved to be very effective at the beginners level in teaching both English and Japanese, especially when the model of Fig. 2 is displayed in front of the class and the teacher is pointing at item 5 in column L-2, reminding the learners that it is the starting point for creating an utterance, that before opening their mouths the learners must choose the blueprint of the text starting with a sentence in the language studied, but not in the mother tongue as most of the beginners are apt to do.

Incorporating the sentence configuratemes (for instance, Fig. 3 for L-1 and Fig. 4 for L-2) into item 4 (Fig. 1 being incorporated into item 6) in Fig. 2 we obtain a comprehensive configurative model of linguistic communication that includes all the linguistic and extralinguistic factors of communication.

The purpose of this paper is to show that the knowledge of fundamentals of the linguistic theory has an important bearing on the learner's performance. The main postulate of the configurative approach is that language, like any other phenomenon, has temporal and spatial dimensions and as such has its form and structure. And temporal and spatial orientation is a natural feature of the human being. Therefore learning a new language is like learning to orient oneself in a new territory. And not to be lost, one should know the landmarks, have the plan of the territory one is entering or at least know the main principles of orienting.

The necessity to learn new vocabulary is self-evident for every learner of a foreign language. But it is the framing of their utterances that poses the greatest difficulty for most beginners who are often curious not only to know how to put this or that in the language studied but also why this way and not their "natural" way they feel so confident about. And it is from such questions of the learners that the proposed linguistic communication model and the configurative approach have been born. This model is a good visual aid to show the beginners who keep asking such questions that their very first step is wrong. Their question means that they climb the wrong tip of the iceberg emerging from underwater. First they enter tip L-1 (native language domain) (Fig.2) and then try to jump over to tip L-2 (foreign language domain) which is very dangerous because the gap between the two tips may be too wide for one jump. So they have to climb down back to the thing referred to intrinsic in discourse and re-emerge in L-2 through the gate of a configurateme.

The model also provides food for broader linguistic consideration. For instance, it can visualize inter-linguistic relations. Smaller units are borrowed into larger units. If we borrow phonemes we have accent. Borrowing morphemes we make words of mixed origin. Borrowed words become loanwords. Borrowing sentences we get quotations. When we borrow the text we speak another language. Comparison of the English and Japanese configuration patterns reveals two different characters of predication: explicit in English and implicit in Japanese.

1. Головин И. В. Грамматика современного японского языка. – М., 1986. – 316 с.; 2. Gardiner, A. The Theory of Speech and Language. Second ed., Oxford, 1951. /Cited from: Khrestomatiya po angliiskoi filologii (A Reader in English Philology). Sostavitel Aleksandrova O. V. Moscow, 1991; 3. Fedoryshyn, M. A Configurative Model of Linguistic Communication: the Implication for Teaching/Learning Foreign Languages// Людина.

Комп'ютер. Комунікація: збірник наукових праць. Вид-во НУ „Львівська політехніка”. – Львів, 2010 – С. 192-196; 4. Niwa, T., Matsuda, M. Basic Japanese for College Students. University of Washington Press, Seattle, 1964; 5. Saito, E., Silberstein, H. Grundkurs der modernen japanischen Sprache. Leipzig, 1986; 6. Sweet, H. The Practical Study of Languages. Oxford Univ. Press, 1964. /Cited from: Khrestomatiya po angliiskoi filologii. Sostavitel Aleksandrova O. V. Moscow, 1991; 7. 大岡信。言葉の力//大岡信等。標準国語一。東京、1993; 8. 鎌田修、川口義一、鈴木睦。日本語教授法ワークショップ。東京、1998.

Т. Хірано,

Львівський національний університет
імені Івана Франка

日本語・ウクライナ語間の転写法の現状と問題点

Мета цієї розвідки – подати приклади неадекватного використання, точки зору різних науковців та власні спостереження щодо такої актуальної на сьогоднішній день проблеми, як способи транскрипції та транслітерації між японською та українською мовами.

Ключові слова: проблематика японсько-української транскрипції та транслітерації у працях різних дослідників та її зв'язок з правописом, приклади неправильного транскрибування українських власних назв (відмінність від транскрибування з російської мови).

Цель этого исследования – привести примеры неадекватного использования, точки зрения разных учёных и собственные наблюдения относительно такой актуальной на сегодняшний день проблемы, как способы транскрипции и транслитерации между японским и украинским языками.

Ключевые слова: проблематика японско-украинской транскрипции и транслитерации в работах разных исследователей и её связь с правописанием, примеры неправильного транскрибирования украинских имён собственных (отличие от транскрибирования с русского языка).

未整備の問題の中からとりわけ日本語教育に関わりの大きい日宇間の「転写法」について、誤用例、各研究者の主張の比較、及び問題点を概観することを目的とする。

キーワード：ウクライナ語-日本語間の各研究者が提案する新しい転写法の問題点、正書法との関係、ウクライナ語の地名の誤表記例、ロシア語からの表記との違い

1. はじめに

間もなく独立より20年が経とうとするウクライナにおいて、国民の言語使用状況、および言語に向けられる感情は非常に複雑であり、周知の通り、公用語（厳密には「国家語」）の地位は一貫してウクライナ語だけであり、学術分野でもまた（少なくとも文型学問一般においては）ウクライナ語が共通言語として使われてきたものの、市井でのロシア語の使用が圧倒的に主流である地域は多い。加えて、日本では歴史的、地政学的にもロシア語の使用が相対的に盛んであり、一部のウクライナ学研究者を除いては、ウクライナ語に精通するものは極端に少ない。このようなウクライナ国民間、及びウクライナに関わる日本人の言語利用の複雑な状況から、日本語・ウクライナ語間を繋ぐ諸問題は未整備のままになっている。本報告は、その未整備の問題の中からとりわけ日本語教育に関わりの大きい日字間の「転写法」について、各研究者の主張の比較、及び問題点を概観することを目的とする。

2. ウクライナ語→日本語（カタカナ）

2. 1. ウクライナ語からのカタカナ表記の現状と、ロシア語の影響

周知の通り、ウクライナの地名・人名、及び各種固有名詞をカタカナで表記をする際、ソヴィエト時代はロシア語で行われていたが、独立以降、少しずつではあるが公用語（国家語）であるウクライナ語からの表記への変更が試みられている。このような現象はウクライナに限った話ではなく、旧ソ連構成国であった各国で程度の違いこそあれ、類似の状況が確認出来る（例：カザフスタン首都：ツェリノグラード（ロシア語Целиноград）→アスタナ（カザフ語Астана）、旧首都（アルマ・アタ（ロシア語Алма-Ата）→アルマトイ（カザフ語Алматы））、クルグズ（キルギス）共和国首都：（旧名）フルンゼ（Фрунзе）→ビシケク（Бишкек）。ウクライナに関しては、日本語において「リヴォフ（ロシア語Львов）」が「リヴィウ（ウクライナ語Львів）」（新聞社では制限上現状「リビウ」と表記される）と表記されるようになってから久しいが、これはリヴィウではウクライナ語が市民の間で公私問わずあらゆる場面で第一言語として確立していること、またその事実が日本人にもある程度知られているためであり、同じ西部でも相対的に知名度の低い都市や、またロシア語の使われる頻度の高い地域では、カタカナ表記は安定していない。

これは、ウクライナ市民と日本からの外国人がロシア語で会話する際、ロシア語の慣例として、ウクライナ語やラテン文字表記からの発音ではなく、ロシア語の対応する「以前の公式名であった」名前を用いるのが一般的であることに由来する。そもそも、英語や日本語は、現地の政治状況、現地の言語利用状況に合わせて、しばしば都市名の表記を変更するが、ヨーロッパでは各国語の対応する表記を保存する慣習があるため、一都市が言語に応じて全く異なる複数の名前を持っていることも珍しくない。例を挙げれば、Львівに関して、英語ではLvovからLvivへ、日本語ではリヴォフからリヴィウへと変更されたが、ドイツ語ではLemberg（レンベルク）、ポーランド語はLwow（ルヴフ）、ロシア語のЛьвов（リヴォフ）、さらにはラテン語名のLeopolis等のように、現地の言語の発音ではなく、各言語の語構成の仕組みをふまえた名前が残されているのである。

「旧宗主国の言語名」の使用の是非はそれぞれの言語の慣習であるため、ともかくとし、公式名とは別に複数の名があるというこの事実は、日本語母語話者には馴染みが浅く、そのためしばしば非公式の名前からの転写を用いる状況を生んでいる。具体的には、ポーランド語を知る日本語話者が「リヴィウ」を「リヴフ」と呼び、ロシア語を理解するものが「リヴォフ」と呼ぶことを指す。日本語名が複数

存在してしまうことも問題であるが、加えて深刻な問題は、日本語話者がそれぞれの名前を混同して用いられる場面が散見されることである。これを「スルジ克的転写」と呼び、このような表記を、以下に少し紹介する。

・ミコラエフ：

ウクライナ語「Миколаїв（ムィコラーイウ、ミコライウ、ミコライフ）」、ロシア語「Николаев（ニコラエフ）」、語頭の子音だけウクライナ語に合わせた間違い。）

・ハリキフ：

ウクライナ語「Харків（ハルキウ、ハールキウ、ハルキフ）」、ロシア語「Харьков（ハリコフ、ハリコフ）」、ウクライナ語には「ь」がなく、「リ」と書かれるのはロシア語からの表記のみ。

・ドニープロ：

ウクライナ語「Дніпро（ドニプロー）」、ロシア語「Днепро（ドニエープロ）」、ウクライナ語とロシア語では発音の位置が違うが、混同している。

・フリブナ、フリヴナ

ウクライナ語「гривня（フリヴニャ、フルィウニャ）」、ロシア語「гривна（グリヴナ）」。ウクライナ語のГは日本語の「ハ行」に近いので、「フ」と転写される（後述）が、末尾の母音は「а」ではなく「я」（ロシア語は「а」で終わる）。ウクライナ語で「г р и в н а（フリヴナ）」は、歴史上存在した装飾品を指す別の語である。ラテン文字表記は「hryvnia」であり、gryvniaではない。

ちなみに、「ミコラエフ」、「ハリキフ」とも日本語教師会内で配布された資料に見られた表記である。日本語学習者が目を通す資料であるだけに、このような間違いには注意をしたい。

2. 2. ウクライナ語文字の転写（主にロシア語との違い）

ウクライナ語から日本語への転写法には現状で確立したものがまだない。東京外国語大学の中澤英彦教授、外務省の南野大介氏、及びウクライナ学研究者の方々やウクライナに関わる方々が表記法の確立へ向け努力をされているが、まだ広く定着したものは現れていない。しかし、一定の傾向は確認出来、それを教育の現場に応用することは有意義であると考え。ここでは、主にウクライナ語とロシア語の混同を避けるために、数点に絞って紹介する。

2. 2. 1. Г

「Г」はウクライナ語とロシア語とで発音が異なるものの代表的なものである。ウクライナ語での発音は、IPAの発音記号は「ɦ」であり、基本的に日本語にも英語にもない（ただし、限定的にある単語内で発音されることはある。例：「ごはん」の「は」の子音）。日本語に限らず、英語でもどのように表記をするかは議論のあるところだが、ラテン文字表記は2010年の首相府令 Ухвала Кабінету міністрів України від 27 січня 2010 року "Український алфавіт латиницею" で「Н」とするこ

とが決まっている。また以前より、日本の研究者間もほぼ「ハ行」を用いることで一致している（フリヴニャ、オーリハ、イーホル、ホロドモール等）。一方、ロシア語での発音記号は「g」であり、英語では「g」、日本語では「ガ行」が用いられる。これはウクライナ語では「Г」の文字が同様の音を有する。ウクライナ語の「Г」の発音を日本語話者（に限らず、ほとんどの外国語母語話者）が聞けば、「h」「ハ行」に聞こえるのだが、ウクライナ語話者が「Г」は「g」の垂種発音と認識する傾向があり、加えてロシア語の知識の干渉、さらには公式に「g」で表記を認められていた時期もあったため、転写は「ハ行」と「ガ行」、「h」と「g」がかなり混在している。地名で言えば、Луганськを「ルハンシク」「ウジホロド」と書くか「ルガンシク」「ウジゴロド」と書くかであり、人名では、先に挙げたようにОльга、Ігор等を「オーリハ」「イーホル」とするか「オーリガ」「イーゴル」とするかであるが、日本の研究者間にはほぼ「ハ行」で統一されている。また、公的機関での表記は過去に転写されたものは前例表記がある場合は「ガ行」が今日でも用いられているが、近年新たに転写されたものは「ハ行」が用いられており、今後は「ハ行」が使われることが多くなると見られる。表記の例は中澤、中井の教科書、及び在ウクライナ日本国大使館の週報で確認されたい。（ちなみに、2011年現在、ウクライナが公的に発行する書類、旅券等の表記はHで統一されているが、過去にGで書かれたものの変更が義務とはなっていない。）

2. 2. 2. B

Bの発音も、ウクライナ語とロシア語で違いがある。またメディア等によっても表記の慣例の違いがあり、注意を要する。まず、「В а」と、母音aと一緒にある際の表記だが、ロシア語の地名、人名は「ワ」と書かれる場合がある（例：モスクワ、シャラポワ）。しかし、現在ウクライナ語から新たに「В а」を転写する際には「ヴァ」を用いるのが研究者間、外務省・大使館でも一般的である（加えて、これは他言語であるため例外的だが、「モルドバ」のように「バ」を用いる場合もある）。ただ、これも前例主義の要素がしばしば見られ、І в а нを「イヴァン」と書く場合と「イワン」と書く場合の両方がある。これは著名な文学作品等の表記が影響を与えているケースであるが、しかしこれをもって全ての表記が「ワ」とされているわけではない。また、В і/ви、ву、ве、воはそれぞれ「ヴィ、ヴ、ヴェ、ヴォ」と表記される。

Bが母音を伴わない場合（子音の前にВが来る場合と、語末にВが来る場合）は、ウクライナ語とロシア語で発音が異なる。ロシア語では「フ/ф」の発音となるが、ウクライナ語では「Ÿ/ÿ（ウー・ネスクラドヴェー）」（IPA: w）という音になり、ラテン文字の「W」に近い音になる（ただし、同一ではないとされる）。その発音を東京外国語大学の中澤、東京外大の中井ともそれぞれの日本国で出版されたウクライナ語の学習書にて「ウ」と表記するが（両者ともШевченкоはシェフチェンコではなくシェウチェンコとしている）、一方でこの文字の発音の知識は学習者、及び専門家以外には一般のウクライナ人間でもほとんど共有されていないため、ロシア語の知識を流用し「フ」と表記するものも少なくない。そもそもウクライナ人間でこの発音規則を無視してロシア語のように「フ」のように発音するものは相当数いる（厳密なウクライナ語音声学的には誤りである）。「Львів」が「リヴィフ」ではなく「リヴィウ」と表記されているのも、この「В」の異音が考慮されていることである。

2. 2. 3. И

Иの発音は、ウクライナ語では「ウイー／ウィー（ウとイの中間の音）」(IPA: i)であり、ロシア語の「Ы」に当たる発音である。一方で、ロシア語のИは「イー」であり、これのウクライナ語の対応する文字は「I」である。この「И/Ы」と「I/I」の文字の発音が表記にて混同されている場合は非常に多い。また、ウクライナ語の「И」の母音は日本語にないものであり、しかもこの音がロシア語と比較してもウクライナ語には非常に多いこともあって、転写が困難とされる原因となっている。具体的にいくつか紹介する。тиをティと書くのは定着している。加えて、近年、転写されたものではси→スイ、ми→ムイ等が確認される場面が増えているが（中澤は全て、大使館の週報等でも散見）、一方、クイ、ルイ、ズイ、ヌイ、プイ、ブイ等の使用は比較的少ない。ただし、1999年の内閣告知「外来語の表記」（現在でも外来語表記における指針となっている告知）によっても、これらの表記が制限されているわけではなく、それらの文字で表記すること自体は問題にはならない。今後の利用状況の変化を注視する必要がある。

2. 2. 4. Ь

先に、Харківの例を挙げたが、ウクライナ語とロシア語の表記でЬ（ムヤークィー・ズナーク）の有無の違いがあるものが少なくない。頻繁に確認出来るものとしては、ウクライナ語で「— с ь к (ий) (シク/シクィー)」と終わるものがロシア語では「— с к (ий) (スク/スキー)」となるものがある。歴史的経緯から「—スキー」という表記が日本で一定の知名度があるため、ウクライナ語からの表記にもそのまま利用される場合があるが（例：Дніпропетровськ→「ドニプロペトロウシク」ではなく「ドニプロベトロフスク」。語の終わりのみロシア語からの転写）、表記を考える上で今後、再検討される必要があろう。加えて、それぞれの文字の転写法を含め、カタカナ表記に関して、東外大の中澤教授、外務省と南野氏とも解決の意欲を見せているため、我々教育者は今後の展開を注視する必要がある。

3. 日本語→ウクライナ語

3. 1. 各種転写法の紹介

次に、日本語の地名・人名、その他日本由来の名詞のウクライナ語の文字による転写法を紹介する。現在使用されているもの、また新たに提案されたものから、主要なものを4つ紹介し、それらの抱える問題点、疑問点を挙げる。ここでは、転写の異なる文字（し、ち、じ、しゃ行、じゃ行、ちゃ行）のみ紹介する。

3. 1. 0. ポリヴァーノフ（ロシア語からの転写法）

現在マスメディアで広く使われているのは、ロシアの研究者ポリヴァーノフ（Поливанов Евгений Дмитриевич）が作ったロシア語から日本語の転写法（Система Поливанова）をウクライナ語に小さな変更を加え当てはめたものである。これは、1998年にキーウ（キエフ）で出版された、ボンダレンコ・I.、日野貴夫共著『ウクライナ語のための日本語学習辞典／Українсько- японський японсько-український словник навчальний словник японських ієрогліфів』に収録されている五十音表で確認できる。

し→сі、ち→ті、じ→ді、しゃ、しゅ、しよ→с я、сю、сьо、じゃ、じゅ、じょ→дзя, дзю, дзьо、ちゃ、ちゅ、ちよ→тя, тю, тьо

ただし、ロシア語から作られた表記法を、音韻体系の異なるウクライナ語にそのまま用いることの不具合を各研究者が指摘しており、代替案の提案が日両国研究者より出されている。以下に主要な三者の案を紹介する。

3. 1. 1. 中澤英彦（東京外国語大学）

東京外国語大学の中澤英彦教授著『ニューエクスプレス ウクライナ語』（白水社、2009）収録の五十音表では以下の通りの表記となっている。

し→ші、ち→чі、じ→джі、しゃ、しゅ、しよ→ся, шю, шьо、じゃ、じゅ、じよ→дзя, дзю, дзьо、ちや、ちゅ、ちよ→чя, чю, чьо（初版本にはтя, тю тьоと書かれているが、ご本人による訂正を頂いた。）

本人に伺ったところ、音声学的な調査からの転写法とのことである。加えて、教授の話によると、現在、教授のもとで大学院生が転写法の研究を進めており、近々確認出来るとのことである。

3. 1. 2. ミロン・フェドリシン（リヴィウ・ポリテフニカ大学）

リヴィウ・ポリテフニカ大学のミロン・フェドルィスィン教授の小冊子『Українська транскрипція японської мови』（リヴィウ、1994）、及び、昨年度セミナーで発表された論文内での表記は、以下の通りである。

し→с і、ち→ц і、じ→д з і、しゃ、しゅ、しよ→с я, с ю, сьо、じゃ、じゅ、じよ→дзя, дзю, дзьо、ちや、ちゅ、ちよ→ця, цю, цьо

日本語の「し」は「ci」ではなく、「si」であるとの考えから、「с і, с я, с ю, сьо」の使用を、また「ち」に関しては、ウクライナ語上の制限で「ч і」が使えないことと音声学的類似から「ці, ця, цю, цьо」の使用を提案されている。具体的な点は2010年のセミナー論文集に詳しい。

3. 1. 3. アントン・シピフノウ（シェウチェンコ大卒）

シェウチェンコ大卒のアントン・シピフノウ氏（Антон Шпигнов）が昨年度セミナーで発表された案は、以下の通りである。2010年のセミナー論文集に詳しい。

し→ші、ち→чі、じ→джі、しゃ、しゅ、しよ→ся, шю, шьо、じゃ、じゅ、じよ→джя, джю, джьо、ちや、ちゅ、ちよ→чя, чю, чьо

3. 2. 問題点（音声学的観点とウクライナ語正書法の制限）

3. 2. 1. 日本語音声学的観点

今日の日本語学では「し」は「ci」の発音であるとの考えが一般的であり、近年の出版物にもそのように表記されている。（「しゃ、しゅ、しよ」も同様）。日本語の音声学的な調査、専門家間の議論を通じて、統一の見解を期待したい。

3. 2. 2. ГとГ

そして、今回強調をしたいのは、ウクライナ語の正書法（オンライン

版：<http://www.madslinger.com/mova/pravopys-2007/index.html>）が外来語の表記を制限している点である。該当する箇所を紹介したい。

まず、ウクライナ語の「Г」と「Г」の外来語における使用についてであるが、正書法第14項及び第15項の末尾の備考によれば、「У власних назвах іншомовного походження етимологічний **g** згідно з усталеною традицією вимовляється як **г**; проте збереження **g** у вимові не є порушенням орфоепічної норми。（元の言語での発音がGであるもののは、Гと表記する伝統がある。しかし、発音の際にGの音を発することは音声上のノルマに反するものではない）」とあり、発音上はGと発音してもよいが表記の際は「Г」を用いることが推奨されている。現在、これに従い、公的な文書での外国語の地名や人名はГではなくГが用いられている。ただし、日本語関係の学者の間ではこの項目はほとんど考慮されておらず、「が行」の転写はすべて「Г」を用いられている。

このように正書法による「Г」の使用の制限があるが、それに加え、Гには表記する上でも困難があることを指摘したい。有名なところでは、Гの後に軟母音が来てはならないというものである。つまり、Гьоте（ギョーテ）という表記はウクライナ語では認められて代わりにГере（ゲーテ）と表記しなければならない。同様に考えれば、日本語の「ぎゃ、ぎゅ、ぎょ」は「Гя, Гю, Гьо」と表記出来ないことになる。先に紹介した4つ全ての転写法に「Гя, Гю, Гьо」との方法が書かれているが、今後、正書法との関わりで問題になるおそれがある。日本語において、少なからず「ぎゃ、ぎゅ、ぎょ」を用いる人名、地名があり、正書法の許す範囲で表記を考えなければならない。

（参考：Вимова “Гьоте” неможлива

<http://www.bbc.co.uk/blogs/ukrainian/ponomariv/2010/07/post-25.html>）

また英語の「H」の音は「X」ではなく「Г」で表記するよう推奨されているが、これも日本語学では全く考慮されていない。今後の検証する必要があると考える。

（参考：Про Г і Г в українській мові <http://www.bbc.co.uk/blogs/ukrainian/ponomariv/2010/05/post-19.html>）

3. 2. 2. 2. 正書法による制限

ウクライナ語の発音上の特性を保存するものとして「プラーヴィロ・デウヤートクィ（9つの子音に関する規則）」と、及び地名表記に関する規則がそれぞれ現行の正書法に記載されている。それぞれ正書法の第90項に記載がある。プラーヴィロ・デウヤートクィとは、「д, т, з, с, ц, ж, ш, ч, р」の9つの子音の後には、母音*i*の代わりにиを使うという原則であり、これは新たに一般名詞を作る際に適用される（固有名詞は例外）。そのため、原則として新たに言葉の綴りを考える場合、この9つの子音に母音*i*を足してはならない。また、地名表記に関する規則では、地名は「дж, ж, ч, ш, щ, ц」の子音の後には*i*を書いてはならず、代わりにиを書かなければいけないとされる。実際に、外国の地名でчiやшiなどが使われているものは存在しない。（例えば、チリはЧіліではなくЧили、シカゴはЧікагоではなく、Чикагоとなっている。）ただし、この正書法上の規則が一般の話者に浸透しきっているとは言えず、しばしば誤表記も見られる。例をあげると、市中ではchips（ポテトチップス）からの転写としてчiпсиと表記されているが、これは明確な誤りであり、чiпсиとしなければならない。

しかしながら、今回本稿で紹介した各研究者の転写案では、日本語の「č」 「ř」 「š」 「š」 「č」 「ř」 の転写が提示されている。日本語からの転写のみ、上記の正書法上の規則を無視し、「千葉」を「Čiba」や「Čřba」、「新幹線」を「Šinkanŝen」のように新たに言葉を作っていくと、今後、ウクライナ語学の研究との齟齬を生み出し、さらなる混乱を招くおそれがある。

4. 1. まとめと提案

ウクライナ語から日本語の転写法と、日本語からウクライナ語の転写法は、それぞれに複雑な問題点を抱えているが、要点も状況も全く異なる。前者は日本語における外来語の転写の規則がゆるく、またウクライナ語から日本語へと転写をする機会が極端に少ないこと、ウクライナ語日本語の知識を持つものが少なく、同時にロシア語の知識を持つものが相対的に多いことなどから、転写例が複数存在し学習者の混乱を招いている状況である。学習者が指導者の用いている表記を疑うことは難しく、われわれも気をつけなければならない。

後者の日本語からウクライナ語の転写法は、ウクライナ語正書法の浸透の遅れが最大の原因であると考ええる。日本語に比べ、表記の規則が厳密であることは確かだが、転写法のような規則を新たに作る際には則る必要がある。

ところで、1999年より数年間有効であった言語関連法案「プロジェクト1999 (Проект 1999)」（1928年の「ハルキウ正書法」をもとに整備されたもの）では、元の言語の発音を出来る限り残す転写法が認められていた。その際には外国語で「G」の音のものは基本的に「ř」で書かれていた。そして、この「プロジェクト1999」が無効になってからも、この正書法の支持者は多く、研究者、文筆家、出版社（地図の出版社を含む）がしばしばこの過去の規則に則って、執筆、出版がなされている。しかし、日本語研究者が転写法を考える際に、則るべきは過去の正書法ではなく、現行のウクライナ語正書法でなければならない。仮に、ある転写法が音声学的に理想的だとしても、ウクライナ語の規則に反しているのであれば、いずれ批判を受け、再考を余儀なくさせられることであろう。

ウクライナ語母語話者の日本語研究者は、必ずしもウクライナ語の専門家ではない。何度も変遷を繰り返し、整備途上の複雑なウクライナ語の規則を正しく把握しているウクライナの日本語研究者は必ずしも多くないのではなかろうか。尚かつ、ごく数名の日本語研究者が正書法を鑑みずに議論を続けているのが現状であり、日本語ウクライナ語間の転写法整備が終わる日は遠いように思える。

そして、これにより最も悩みを抱えるのは現在と未来のウクライナの日本語学習者である。教育者の間でも、本によっても、表記が異なり、日本人の地名人名をどのように表記していいのか分からないのは、非常に不安であろう。解決には、しばしば研究者の方々が提案をしているように現行のウクライナ語正書法の提案者、ウクライナ語音声学を含めた、日宇双方の研究者が集まり、議論をする必要があり、またウクライナ語の知識があろうとなかろうと、日本語を教育するわれわれもまた問題に関心を持ち続けることが肝要である。

ЗВ'ЯЗОК МІЖ СЕМАНТИКОЮ ІЄРОГЛІФА ТА ЙІ ГРАФІЧНИМ ВИРАЖЕННЯМ

Визначено стародавні і сучасні форми написання окремих ієрогліфів, роз'яснено значення їх графічних форм, а також прослідковано зв'язок між семантикою ієрогліфа та її графічним вираженням. Послаблення зв'язку між значенням ієрогліфа та його графічною формою розглянуто з двох головних позицій: зміни графічного вираження та еволюції семантики знака.

Ключові слова: семантика ієрогліфа, графічне вираження.

Определены древние и современные формы написания отдельных иероглифов, разъяснены значения их графических форм, а также прослежена связь между семантикой иероглифа и её графическим выражением. Ослабление связи между значением иероглифа и его графической формой рассмотрено с двух основных позиций: изменения графического выражения и эволюции семантики знака.

Ключевые слова: семантика иероглифа, графическое выражение.

The way of writing for ancient and contemporary forms of certain hieroglyphs was determined, the graphic forms were explained and also the connection between the meaning of a hieroglyph and its graphic was analyzed. Weakening of connection between the meaning of a hieroglyph and its graphic was researched from two major positions: graphical changes and semantic changes of the character.

Key words: hieroglyphic semantics, graphical form.

Над походженням та ідеями графічних форм ієрогліфів працювали такі авторитетні вчені: Г.Воробйова, В.Резаненко, В.Колоков, М.Крюков, Н.Фельдман-Конрад, М.Софронов та інші. Роботи вищезгаданих вчених справили суттєвий вплив на наше дослідження. Наше головне завдання полягало у визначенні стародавніх і сучасних форм написання окремих ієрогліфів, роз'ясненні значення їх графічних форм і виявленні зв'язку між семантикою ієрогліфа та її графічним вираженням.

Ієрогліфи є невід'ємною складовою японської системи письма, і тому кожному, хто вивчає чи збирається вивчати японську мову, відповідно до своїх цілей, потрібно оволодіти певною ієрогліфічною базою. Хоча японці активно використовують дві силабічні абетки, а також латинську абетку, жодна з них не може замінити ієрогліфи, і не завжди можна сподіватись на т.з. *фурігану* (дуже часто для іноземців, які вивчають японську мову, роблять фонетичні підказки: тексти написані ієрогліфами, зазвичай, зверху підписують знаками абетки *хірагана*), адже, ті самі японські газети, якщо й застосовують *фурігану*, то тільки для маркування варіанту рідкісного прочитання ієрогліфів.

Кожен із вищезгаданих видів письма має свою власну сферу застосування, тому тільки гармонійне співіснування усіх видів письмових знаків є гарантією того, що записана японською мовою інформація буде адекватно зінтерпретована.

В японській літературі та засобах масової інформації зазвичай використовується змішаний стиль письма – ієрогліфами і *каною* (двома абетками: *хірагана* й *катакана*). Майже всі повнозначні лексичні одиниці пишуться ієрогліфами, а службові слова – *каною*. Іменники, займенники й числівники виражаються на письмі, здебільшого, ієрогліфічно. Що ж до відмінюваних частин мови (тобто прикметників і дієслів), то їх основа записується ієрогліфами, а змінювана частина – силабічною абеткою *хірагана*. Саме таким сполученням ієрогліфів і *кани* утворений т.з. «змішаний текст з ієрогліфів й абетки» (漢字かな混じり文 *канджі-кана маджірібун*). Він є нормою сучасного японського письма, у якому основне місце належить, безсумнівно, ієрогліфам [4].

Вивчення ієрогліфів потребує багато зусиль та часу, тому в історії Японії були випадки, коли звучали пропозиції щодо реформування писемності, а саме – відмови від ієрогліфів. Наприклад, після Другої світової війни консерватори були усунені від влади в Японії, і це призвело до впровадження низки реформ писемності. Однією з популярних ідей того часу було замінити ієрогліфи на *ромаджі*. *Ромаджі* — це сукупність систем транслітерації японської писемності, що були створені для запису слів японської мови латинською абеткою. Однак, таку радикальну реформу не підтримало багато фахівців, хоча обов'язковим стало дублювати латиницею назви на залізничних і вуличних покажчиках. Окрім цього, традиційне для Японії горизонтальне направлення письма справа наліво було замінено на більше звичайне для європейських мов — зліва направо. Старий стиль письма зберігся на плакатах, рекламі, а також на правій стороні деяких транспортних засобів (у тому числі автомобілів і кораблів, де напис ішов від переднього краю до заднього) [5].

Загальновідомо, що ієрогліфи були запозичені японцями з Китаю. Найдавніші з японських відомих писемних пам'яток вказують на те, що до VIII ст. процес запозичення був завершений. За період багатовікового існування в Японії ієрогліфічної писемності з'явилися ієрогліфи, створені самими японцями, і тому вони називаються 国字 *кокуджі* («вітчизняні ієрогліфи»). Загальна кількість таких ієрогліфів – близько ста; вони складаються із графічних елементів запозичених з китайської ієрогліфічної писемності і з'єднаних за типами, створеними тією ж писемністю у давні часи. Вважається, що в системі японської писемності *кокуджі* не відіграють особливої ролі. Запозичення ієрогліфів мало великий вплив на саму японську мову. Разом з ієрогліфами японці засвоювали китайські слова і кореневі морфеми, які позначались цими знаками, змінюючи, за потребою, їх звучання згідно з нормами вимови японської мови [Фельдман 1977, с. 10].

В основу ієрогліфічної писемності покладено найпростіші зображальні і вказівні знаки. До останніх відносяться наприклад: 上 і 下, де їх значення «верх» і «низ» умовно позначені вертикаллю над і під горизонтальною лінією, що неначе імітує відповідний вказівний жест. Піктографічний знак спочатку був примітивним малюнком. Наприклад, рот зображувався півколом випуклістю вниз з поперечною лінією зверху; так з'явився відповідний ієрогліф (口). Дуга з випуклістю вверху і крапки під нею були зображенням неба і крапель; така первісна форма ієрогліфа 雨 «дощ». З плином часу малюнки схематизувались і, врешті решт, набули сучасного вигляду, де від первісного зображення

не залишилось і сліду. Жоден ієрогліф не зберігся у тій формі, в якій він мав зрозумілу безпосередньо піктографічну виразність. Значення всіх рисункових знаків, а отже і всіх найпростіших лексично значущих елементів ієрогліфіки, зараз є суто умовним [Фельдман 1977, с. 11].

У китайській писемності рисункові знаки, піктограми, складають мізерну кількість. Набагато більша кількість ідеограм. Ідеограма – рисунок, який має умовний сенс. Наприклад, ієрогліф 立 спочатку мав вигляд малюнка людини, що стояла, розставивши ноги, а до цього зображення додана горизонтальна риска вниз; однак цей малюнок був зображенням не людини як такої, а її пози, і означав «стояти» (так і у нас, наприклад сенс рисунка руки з витягнутим вказівним пальцем походить із значення зображеного жесту, а саме, має умовне значення, в залежності від того, розміщений малюнок в книзі чи на стіні: «дивись» (якусь сторінку) чи «йди» (в якомусь напрямку). У складній ідеограмі умовний сенс виходить із відношення значень частин. Наприклад, ієрогліф 命 спочатку зображував будівлю – святилище чи житло правителя (верхня частина ієрогліфа 人 з риском під нею – зображення даху), перед нею людину на колінах і зліва від неї рот (в теперішній формі частини 口 і 冂); все це зображувало шанобливе вислуховування веління, звідси і значення ієрогліфа «наказ» [Фельдман 1977, с. 11].

Ідеограми продовжували складатись і з готових графічних елементів, що вже втратили зображувальний характер, але набули чисто умовних значень. Таким є походження більшості ієрогліфів, зміст яких в їх теперішньому вигляді пов'язаний із значенням елементів, що входять до нього. Такий, наприклад, ієрогліф 伐, що складається з елементів «людина» і «спис» і означає зараз «рубати», а спочатку – «бити списом (ворога)». Так само були складені деякі *кокудзжі*, наприклад: 峠 «гірський перевал», який складається з елементів 山 «гора» і розташованих біля нього елементів 上 «верх» і 下 «низ» [Фельдман 1977, с. 11].

А тепер поговоримо безпосередньо про зв'язок між значенням ієрогліфа та його графікою. Сучасне значення всіх графічних елементів ієрогліфіки, яка має більш ніж трьохтисячолітню давність, чисто умовне. Н.І. Фельдман-Конрад пише, що про зв'язок ієрогліфа з його графікою можна говорити тільки як про мотивованість значення ієрогліфа умовним значенням елементів, що до нього входять. З цього стає зрозуміло, що зв'язок між значенням цілого знака та його частиною відрізняється, але в повній мірі він міг би бути відображений в ідеографічних ієрогліфах, яких дуже мало. У фоноідеографічних знаках ідеографічну роль завжди відіграє детермінатив (визначає область поняття, до якої відноситься конкретне значення знака, звідси і назва «визначник»), а фонетик (на зразок літери, служить на позначення звуку і може називатись «фонетичний показник») – тільки в тому випадку, якщо значення ієрогліфа є похідним по відношенню до значення фонетика. В іншому випадку, фонетична частина ієрогліфа входить до нього заради її звучання, і її ідеографічне значення немає ніякої ваги. Наприклад, в ієрогліфах 問 «питати» і 悶える «страждати», де 門 – фонетик, значення елемента «ворота» зі значенням цих ієрогліфів не пов'язане, але з ним пов'язане значення детермінативів – ключів, 口 – «рот» і 心 – «серце». Ієрогліфів фоноідеографічної категорії такого типу більшість, отже зв'язок значення ієрогліфіки зі значенням всіх її елементів може здійснюватись в обмеженій кількості випадків. Однак, навіть у тих ієрогліфів, в яких з самого початку значення цілого виходило зі значень його частин, зараз вже цей зв'язок нерідко втрачається. Це

пояснюється такими причинами: одні пов'язані зі зміною самої графіки знака, інші – зі зміною його значення [Фельдман 1977, с.18].

Очевидно, що за всю свою довгу історію графічно ієрогліфи сильно змінились, і це можна побачити співставивши стародавні і сучасні форми написання. Для прикладу візьмемо такі ієрогліфи: 五, 正, 君 та 水.

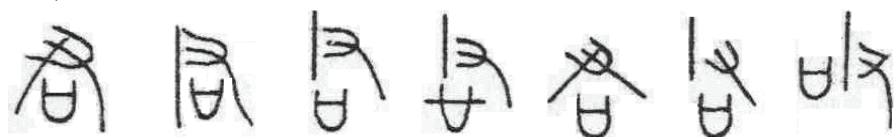
Ідея цього ієрогліфа – взаємне зіткнення сил неба і сил землі. Згідно з давньокитайською космогонічною концепцією, упорядкований світ виник з хаотичного стану речей завдяки появі духа неба Ян і духа землі Інь. Під впливом божественних сил світлі легкі часточки, що виділились з хаосу речей, піднялись наверх і сформували небо, а мутні і важкі – спустилися вниз і сформували землю. Взаємодія сил Інь і Ян спричинила появу п'яти першооснов всього живого: води, вогню, дерева, металу і землі. За допомогою дуалізму сил Інь і Ян, взаємодії п'яти елементів природи давні китайські філософи намагались пояснити причину руху і процесів змін в природі. У цьому ієрогліфі ідея взаємодії п'яти елементів світу, що керується силами неба і землі, виражається двома лініями, що перетинаються 乂. Взаємний перетин ліній посередині виражає ідею прояву рівності.

Між знаками позицій 1 – 3 і сучасною формою цього ієрогліфа, очевидно, існує такий зв'язок. Викривлена форма двох ліній, що перетинаються, тобто позиція 1, – хаотичний стан субстанцій, матеріальних елементів, космічного простору. Знак позиції 2 – лінії, що перетинаються, є прямими і, очевидно, виражають ідею упорядкованої взаємодії п'яти елементів світу під управлінням Інь і Ян. Елемент 冫 в сучасній формі знака, напевно, є скороченням елемента 乂 [Резаненко 1988, с.294-295].

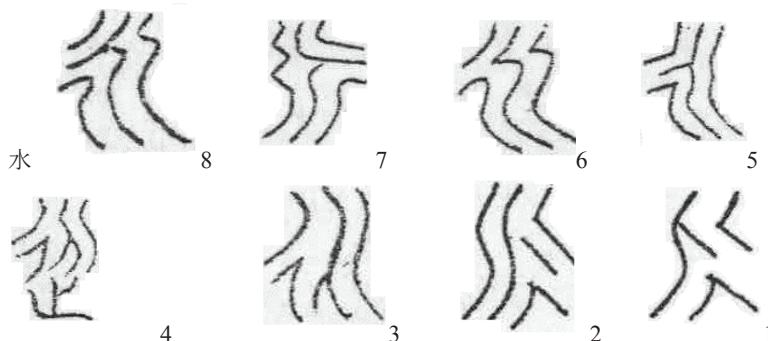

Ідея цього ієрогліфа, ступні людини, які повернуті в напрямку до неба, – це символ того, що людина іде істинним шляхом, тобто шляхом, що «вказаний небом». Небо тут виступає ідеальним зразком для тих, хто прагне досягнути духовної досконалості. Проте існують й інші думки щодо ідеї цього ієрогліфа, а саме: не виходити за певні межі та норми, що є одним з головних принципів конфуціанства [Резаненко 1989, с.39].

君

Основна ідея цього ієрогліфа – впливати на когось словом чи силою. Друга ідея – волевиявлення правителя Піднебесної, третя ідея – слово верховного правителя, що об'єднує жителів Піднебесної. Варто додати, що Конфуцій, розглядаючи державу як велику сім'ю, а політичну владу правителя – як аналог влади батька, створив свою етико-політичну систему поглядів і заклад основи патріархальної теорії держави в Китаї. За Конфуцієм, всі відносини в суспільстві повинні суворо регулюватися певними нормами, що покликані забезпечувати неухильну покору молодших перед старшими [Резаненко 1989, с.159].

Ідея – русло великої ріки з притоками. Цей ієрогліф виражає концепцію давньокитайських філософів відносно поняття «рух». Вони вважали, що рух у природі відбувається «природно», але цей рух також і «сталий». «Те, що відбувається тисячу років тому, обов'язково повертається». Русло великої ріки і її вода порівнюються з головною артерією системи кровообігу людини, а притоки ріки – з судинами. Таким чином, течія ріки, що постійно живиться водою притоків, є одним з символів круговороту в природі [Резаненко 1989, с.40].

Отже, ми дійшли висновку, що зв'язок між значенням ієрогліфа та його графікою значно послабився. Щодо графіки, то ще в давнину окремі графічні елементи спрощувались, схематизувались, втрачали первісну образність, тому їх значення ставало умовним, а у складі окремих ієрогліфів часто й зовсім забувалось. Склалася така ситуація, що різні графічні елементи з різними значеннями в різних ієрогліфах набували однієї й тієї самої форми, а інколи, у складних ієрогліфах, окремі частини просто відкидалися [Фельдман 1977, с.18-19].

Варто зазначити, що послаблення зв'язку між значенням ієрогліфа та його графікою було також результатом розвитку значення ієрогліфа. Не слід забувати, що пов'язані з ієрогліфом китайські слова мають давність у тисячу років, тому їх лексичний зміст часто є вельми непростою картиною. Збільшення числа значень, що закріплювалися за ієрогліфом, відбувалось не тільки завдяки звичному для всіх мов розвитку вихідного значення слова, для запису якого ієрогліф був створений, але часто і через те, що ієрогліф без жодних графічних змін використовувався для запису іншого (вірогідно, омонімічного) слова, а іноді й двох таких слів. У такому випадку з ієрогліфом пов'язувалося два або більше незалежних один від одного значень або їх груп [Фельдман 1977, с.20-21].

1. Резаненко В.Ф. Семантические элементы знаков иероглифической письменности: учебное пособие. – К.: УМК ВО, 1989. – 356 с.; 2. Резаненко В.Ф. Элементы семантико-графической системы иероглифической письменности: учебное пособие. – К.: УМК ВО, 1988. – 354 с.; 3. Фельдман Н.И. Японско-русский учебный словарь иероглифов. – М.: Русский язык, 1977. – 680 с. 4. [[http://uk.wikipedia.org/wiki/ Японська_писемність](http://uk.wikipedia.org/wiki/Японська_писемність)]; 5. [<http://uk.wikipedia.org/wiki/Ромадзі>].

С. Шітанда,

Львівський національний університет
імені Івана Франка

**日本語コーパスKOTONOHAに基づく言語批判の意味論的・統語論的分析
(Семантико-синтаксичний аналіз мовної критики японської мови
на основі корпусу текстів «KOTONOHA»)**

KOTONOHA – один із найбільших текстових корпусів японської мови. Його створюють у Національному інституті японської мови в Токіо. У пропонованій доповіді розглянуто деякі сучасні типові приклади мовної критики сучасної японської мови на основі цієї бази даних. Проаналізовано сучасні тенденції та проблематику мовної критики сучасної японської мови.

Ключові слова: KOTONOHA, текстовий корпус японської мови, мовна критика, сучасна японська мова

KOTONOHA – один из крупнейших текстовых корпусов японского языка. Его создают в Национальном институте японского языка в Токио. В предлагаемой докладе рассмотрены некоторые современные типовые примеры языковой критики современного японского языка на основе этой базы данных. Проанализированы современные тенденции и проблематику языковой критики современного японского языка.

Ключевые слова: KOTONOHA, текстовый корпус японского языка, языковая критика, современная японская речь

KOTONOHA, one of the largest corpuses for Modern Japanese language, is now building by National Institute of Japanese language in Tokyo. In my presentation some typical recent phenomena in linguistic criticism of Modern Japanese language will be treated, by analysing the Passive and Active sentences in this corpus KOTONOHA. Using this corpus, the recent tendency and problematic in linguistic criticism of Modern Japanese language shall be characterized.

Key words: KOTONOHA, corpus, linguistic criticism, Modern Japanese language

0. 本稿の研究対象と目的

2009年3月キエフ国立大学で開催された日本語教育セミナーにおいて、“Аналіз па-

сивних конструкцій японської мови за даними корпусу текстів «КОТОНОХА»“「日本語コーパスKOTONOHAに基づく受身構造の分析」と題する発表を行ったが、その目的は、ウクライナの日本語教育関係者にKOTONOHAコーパスの概要を紹介し、このコーパスを応用して受身現象の具体的分析例を提示することであった。また2010年10月リヴィウ国立大学での東洋学会では、KOTONOHA「現代日本語書き言葉均衡コーパス」に基づく受身の経年変化の分析結果を発表した。本稿では、前2回の発表で十分に検証できなかった「現代日本語書き言葉均衡コーパス」に基づく中立受動文に関する作業仮説の検証を行う。また現代日本語の用例についての二つの言語批判を取り挙げ、「現代日本語書き言葉均衡コーパス」を使用してその言語批判的仮説の検証を試みる。

1. 言語批判「浮遊する日本語、どこへ行く？」と中立受動文に関する作業仮説の検証

六角堂翔太(2005) は、ブログ「浮遊する日本語、どこへ行く？」[<http://karotosen.at>].

webry.info/]の中で、「日本語の乱れ」を指摘しているが、言語学的には彼の言説は「言語批判」と見なされる。六角堂の論点を要約すると、最近の若い世代の日本語の言語運用について、1)他動詞の能動態や自動詞でなく、すべて受身で表現しようとする傾向があること（「11の節、助動詞・受身」）、2)受身の濫用傾向は、日本の子供たちが事実上強制されている英語学習の影響であり、「中高校の英語の授業時間に、受身を使わざるをえない英文和訳に慣らされた子供たちが、日本語を話すときも受身を多く使うようになるのは、必然の成り行き」[六角堂 2005, 13の節、助動詞・受身3]とする。つまり、受身を多用する傾向は、日本の学校教育での英語教育が原因であり、英語の受身の翻訳（英文和訳）に慣れた子供たちが日本語を運用する際にも受身を多用するようになる、という見解である。他方、金水敏は、「新版 日本語教育辞典」(2005)の中で、日本語固有の類型としての「受身受動文」と、それに対して「出来事を客観的に描写する性質をもった受動文」[金水 2005, 459]としての「中立受動文」の2つの類型から、受動文の歴史を説明する。金水は、明治時代以降の「英語を中心に直訳的な翻訳文が多量に作られた」[金水 2005, 459]ことが、日本語において中立受動文が多量に作られた原因である、と見なす。六角堂の言う日本の中高教育における英語教育ではなく、英語文翻訳にその主たる原因を置く。金水は、この新しい文体である中立受動文すなわち、降格受動文で、動作主を表示する手段「によって」が与えられ、同時に、降格受動文の使用頻度も大きくなった、と主張する。「ただし中立受動文、とくに「によって」を伴ったそれが日本語の文体の一部として受け入れられた背景には、けっして新奇さだけでなく、日本語の体系内にそれを受け入れる素地があったからである。すなわち、動作の対象をことからの中心に置きながら、完全に中立的な立場から自体を描写するということが初めて日本語で可能になったのである。」[金水 2005, 459]この考え方は、先の言語批判的な六角堂の立場とは逆に、中立受動文の確立を日本語の乱れとしてではなく、中立的（客観的）描写を可能にした点で積極的に評価している。

原文 （現在形）

De boef wordt **door** de politie gearresteerd. オランダ語
Verbrecher wird **von** der Polizei verhaftet. ドイツ語

H0)

G0) Der

E0) The criminal

is arrested by the police.
поліцією. ウクライナ語
 ロシア語
 対応する日本語
 その犯罪者は警察に逮捕される。

英語

U0) Злочинець затриманий
 R0) Преступник арестован **поліцією.**

J 0)

ニ受動文=昇格受動文=受影受動文

H0=G0=E0=J0

欧文翻訳プロセス

(JT 0) その犯罪者は警察に逮捕される。ニ受動文=昇格受動文=受影受動文)
 JT 1) その犯罪者は警察によって逮捕される。ニヨッテ受動文=非ニ格受動文
 =降格受動文=中立受動文

JT 1) > JT 0)=0?

↓影響

日本語文作成プロセス

JS 1) その犯罪者は警察によって逮捕される。ニヨッテ受動文=非ニ格受動文
 =降格受動文=中立受動文

JS 0) その犯罪者は警察に逮捕される。ニ受動文=昇格受動文=受影受動文

JS 1) > JS 0)=0?

ニヨッテ受動文 > ニ受動文 or 自動詞文 or 他動詞文 能動

日本語の話し言葉

↓日本語の書き言葉

[作業仮説]:「ニヨッテ受動文」という日本語の新文体の確立及び優勢化

= 昇格受動文, 自動詞文, 他動詞能動文の衰退

「によって」受動文に代表される中立受動文は、ニ（格）受動文である昇格受動文を駆逐する（もしくは使い分ける・住み分ける）だけでなく、意味論的に見て中立的・客観的表現が可能な故に、次第に自動詞表現（さらには他動詞・能動表現）をも駆逐しつつあるのではないか、というのが本稿の作業仮説である。仮説検証に使用するコーパスは、大学共同利用機関法人国立国語研究所と文部科学省科学研究費特定領域研究「日本語コーパス」プロジェクトが共同で開発した『現代日本語書き言葉均衡コーパス』(BCCWJ: Balanced Corpus of Contemporary Written Japanese)の検索デモンストレーションである。[<http://www.kotonoha.gr.jp/demo/>]まず作業仮説の検証のために、中立受動文（ニヨッテ受動文）の経年変化をこのコーパスを利用して分析する。なお、検索対象として、5つのメディア・ジャンル、即ち「書籍」「白書」「韻文」「法律」「国会会議録」を選択する。コーパスの対象期間1980年から2005年までの26年間の毎年の、誤差を含むニヨッテ受動文のサンプル数を検索すると、以下のようになる。

受動文の種類	検索文字列	前文脈	検索結果
ニヨッテ受動文	られ（受身の助動詞「られる」）	によって	6130件
ニヨッテ受動文	され（「する」の受身形「さ」＋「れる」）	によって	13192件
ニヨッテ受動文 の総計	られ、され	によって	19322件

二つの検索を合計した**19322**件を、一応、誤差を含むニヨッテ受動文の総計と見なす。この**3**種類の検索結果から次のような経年変化が明らかになる。ニヨッテ受動文は、**1980**年から**1985**年までは非常に出現数が少なく、毎年**50**例前後で安定している。

1986年から最初の緩やかな増加期に入る。**1991**年から**2000**年まで、**500**例から**600**例の間で比較的ゆるやかな増減を示している。**2001**年から急激にサンプル数は増加する。そして**2005**年まで、**2000**例前後で推移している、という状態が見て取れる。動詞**III**グループの「する」の受身「される」によるニヨッテ受動文が「られる」より多いのは、おそらく「する」の、2語の漢字名詞との複合形（複合動詞）が多いと思われるが（構成する→構成される）、これもさらに具体的に大量のサンプルを分析する必要がある。なお、この分析では、動詞**I**グループ（書く、買うなど）の受動文の例が含まれていない。検索文字列を「れ」（書かれ、買われ）だけにすると問題が生ずるからである。（検索文字列をかれ、され、たれ、等にすれば解決するであろうと思われる。）次に、「現代日本語書き言葉均衡コーパス」検索デモンストレーションに基づいて、誤差を含むニヨッテ受動文のジャンル別分布を見てみよう。

メディア/ジャンル (発行年) 推定語数	ニヨッテ 受動文 (られ)	ニヨッテ 受動文 (され)	ニヨッテ 受動文 の総計	出現頻度 (ジャンル別 総計+総データ)
書籍(1971-2005) 約6,230万語	5723	12367	18090	0,0290369%
雑誌(2001-2005) 約440万語	123	243	366	0,0083182%
新聞(2001-2005) 約140万語	34	70	104	0,0074286%
白書(1976-2005) 約490万語	266	615	881	0,0179796%
教科書(2005-2007) 約90万語	224	285	509	0,0565556%
広報誌(2008) 約400万語	74	148	222	0,0055556%
Yahoo!知恵袋(2005) 約1,030万語	170	364	534	0,0051845%
Yahoo!ブログ(2008) 約1,030万語	159	354	513	0,0049806%
韻文(1980-2005) 約20万語	2	5	7	0,0035000%
法律(1976-2005) 約100万語	20	32	52	0,0052000%
国会会議録(1976-2005)約510万語	236	397	633	0,0124118%
合計 約1億480万語	7031	14880	21911	0,0209074%

誤差を含むニヨッテ受動文の**II**ジャンルの分布を出現頻度順に並べると、「教科書」、「書籍」、「白書」、「国会会議録」、「雑誌」、「新聞」、「広報紙」、「法律」、「**Yahoo!**知恵袋」、「**Yahoo!**ブログ」、「韻文」となる。「国会会議録」を除き、ここで扱われた全てのジャンルが書かれたテキストであるため、書き

言葉が対象となっている。また、「国会会議録」は、実際に国会での会議での発言が記録されているが、書き言葉としての官庁語、お役所言葉が使われている。従って、ジャンル別分布の出現頻度差は、ニョッテ受動文の特徴に関係すると思われる。テキストとして出版・発行される「教科書」、「書籍」、「白書」は完全な書き言葉であり、文語性が非常に高い。他方、「雑誌」、「新聞」、「広報紙」は、読み手に対する配慮（テキストの分かり易さ）が特に配慮されているジャンルであり、その意味では文語性が前三者のジャンルより低い。また、ジャンルとしての「**Yahoo!**知恵袋」は、質問に対する解答という形で対話という話し言葉的な性質が強く、「**Yahoo!**ブログ」も同様である。一般的・抽象的な法規範を意味する「法律」は、「広報誌」と「**Yahoo!**知恵袋」の中間に位置する。コーパスが含む「法律」の語数の少なさが影響している可能性も考えられる。また、韻律によって規定される「韻文」は文語性は最も高いが、ニョッテ受動文の出現率は最も低い。その理由は、「韻文」では伝統的な二受動文（昇格受動文）が優勢な可能性があるからである（誤差を含む二受動文「られ」**251**件、「され」**221**件）。「「によって」は文体の硬さ」[山田**2005**, **110**]を有し、ニョッテ受動文は「文語的であり、話し言葉にはなじまない」[金水**2002**]とする金水の定義に対応する形で、以上の検索結果が現れていると言える。

次に、言語批判の検証に入るが、検索対象は、六角堂翔太(2005)が指摘した「誤用」例とし、指摘された誤用例を以下に挙げる。（[]内は筆者による補足である。）

六角堂(2005)の批判例・誤用例とその文法的説明

批判例(放送局) → 範例的(paradigmatic)または選択的表現

1. 「・・・症候群が発症される」(NHK) → [症候群が発症する 自動詞]
2. 「私の中で思い浮かばなかった」 → [思い浮かばなかった 自動詞]
3. 「この店でいま飛ぶように売られているのは...」(TBS) → [売られているのは 自動詞]
4. 「いま高橋由伸にホームランが打たれました」(日テレ) → [(ピッチャーは) 高橋由伸にホームランを打たれました、二受動文・助詞の誤用; 高橋由伸がホームランを打ちました 他動詞能動]
5. 「ご覧ください。お米がつかれています。お餅が焼かれています」(テレ朝) → [ついています、焼いています 自動詞]
6. 「ここに手作りの惣菜が見られています」(NHK、「生活ホットモーニング」) → [見られます 降格受動文; (見えます可能動詞); が見えます 自動詞・自発、受動・可能]
7. 「木が時々吹いてくる強風によってゆられることがあります」(日テレ) → [ゆられる: 「ゆる」未然形+受身の助動詞「れる」(文法的に可); ニョッテ受動文(中立受動文) または ゆれることがあります 自動詞]
8. 「温度はすでに・・・度に上げられている」 → [度に上がっている 自動詞]
9. 「・・・はここでしか見られることができません」(NHK、「お早うコラム」) → 「見ることができません」[見ることができません 自動詞 または 見られません ゼロ受動文・降格受動文]
10. 「色々なものが伝わっています」(NHK) → [伝わっています 自動詞 または いろいろなものを伝えています 他動詞能動]

11. 「この庭には二百本の梅の木が植えられています」(NHK)→「二百本の梅の木が立っています」[立っています 自動詞]
 12. 「工事が進められていました」→「工事が進んでいました」[進んでいました 自動詞]
 13. 「(フライは)ちゃんと揚げられています」(NHK「ためして合点」)→「ちゃんと揚がっています」[揚がっています 自動詞]
 14. 「(京都の大文字の火祭りは)どうやって準備されているかご存じですか」(NHK)→「どうやって準備しているか」[準備している 他動詞能動]
 15. 「どこそこに何々警報が出されています。...出されています。...出されています。...」(NHKの台風情報)→「何々警報が出ています。...出ています。...出ています」[出ています 自動詞]
 16. 「引越しの準備が着々と進められている」(テレビ東京)→「...する作業を進めている」[進めている 他動詞能動]
 17. 「...が調べられている」→「...を調べている」[調べている 他動詞能動]
 18. 「...が続けられている」→「...が続いている」[続いている 自動詞]
 19. 「仕事しやすいうように考えられて作った...」(NHK)→「考えて作った...」[考えて 他動詞能動]
 20. 「その答えは銀河の中から見つけだされました」(NHK)→「見つかりました」[見つかりました 自動詞 または 見つけ出されました ゼロ受動文・降格受動文]
 21. 「江戸時代たびたび襲われた大飢饉」(テレ朝)→「襲った大飢饉」[江戸時代たびたびおそわれた大飢饉(に) 江戸時代、(人々は)たびたび大飢饉に襲われたの意か。動作主・原因としての大飢饉、助詞ニを省略したゼロ受動文に近い。ニ受動文(昇格受動文)被害→江戸時代、たびたび襲った大飢饉 他動詞能動]
 22. 「垣間見られる」→「垣間見る」[垣間見る 他動詞]
 23. 「探検、溶かされた大地」NHKスペシャルの表題→「溶けた大地」[溶けた 自動詞]
 24. 「それが徹底されています」NHKの高校野球実況→「徹底しています」[徹底して 自動詞]
 25. 「何一つ残されていなかった」→「何一つ残っていなかった」[残っていなかった 自動詞]
 26. 「こちらから見えるのが山古志村です。住宅が倒されているのが見えます」(NHK)→「住宅が倒れている」[倒されている ゼロ受動文・降格受動文→倒れている 自動詞]
 27. 「私たちの町は復興されています」→「復興しています」[復興されています ゼロ受動文・降格受動文→復興しています 自動詞]
 28. 「「キャンペーンを実施されている場合はキャンペーン料金を・・・掲載しております」(NTTの宣伝らし)[この場合、複文における受動文の動作主体の一致という観点からも説明できるのではないか。2つの読みの可能性がある。「キャンペーンを実施されている場合はキャンペーン料金を・・・掲載しております」→(私たちが)キャンペーンを実施している・おります場合は(私たちは)キャンペーン料金を掲載しております(能動文の動作主体の一致、敬語)あるいは:→キャンペーンが実施されている・おります場合はキャンペーン料金が掲載されております受動文の動作主体が関連語(キャンペーン、キャンペーン料金)としてほぼ一致、敬語]
- コーパス検索の対象となるのは、以下の受身形・受動文と、その言い換えられた自

動詞・他動詞表現である。手順としては、現代日本語書き言葉均衡コーパスの全ジャンル、全期間でのこれらの自動詞、他動詞、受動文の検索総数を抽出する。

六角堂(2005)の誤用例の現代日本語書き言葉均衡コーパスによる検索一覧表

受身形・ 受動文 33(29)例		検索数	検索数 中立受動	評価	自動詞・ 他動詞 35(30)例	自他の 区別	検索数
発症される		0	0:誤用	誤用	発症する	自動詞	254
思い浮かばれ なかった		0	0:誤用	誤用	思い浮か ばなかつ た	自動詞	26
売られている		347	(3:誤 用)	他動詞 優勢	売れて いる	自動詞	205
					(売って いる)	他動詞 能動	1033
打たれま した		28	(1:熟 語)	他動詞 優勢	打ちま した	他動詞 能動	84
米がつか れて		0	0:誤用	誤用	米をつ いて	他動詞 能動	1
餅が焼かれ て		0	0:誤用	誤用	餅を焼い て	他動詞 能動	23
見られてい ます		25	0:誤用	自動詞 優勢	見えます	自動詞 自発 (受身/ 可能)	1466
(見られま す)	降格 受動	714	9:自動詞 優勢	自動詞 優勢	(見れま す)	自動詞 可能	266
によって揺 られる		0	0:誤用	誤用	で揺れる	自動詞	40
度に上げら れている		0	0:誤用	誤用	度に上が っている	自動詞	1
見られること ができま		0	0:誤用	誤用	見ることが できま	自動詞	41
(見られま せん)	ゼロ 降格	147	0:自動詞 優勢	受動文 優勢	伝わって います	自動詞	19
伝わられてい ます		0	0:誤用	誤用	(伝えて います)	他動詞 能動	62
木が植えら れて		17	0:誤用	受動文 優勢	木が立 って	自動詞	16
					(木が植 わって)	自動詞	11

進められて いる		883	24:自動詞 優勢	自動詞 優勢	進んで いる	自動詞	1259
揚げられて います		0	0:誤用	誤用	揚げられて います (揚げて います)	自動詞 他動詞 能動	1 4
準備されて いる		39	0:誤用	他動詞 優勢	準備して いる	他動詞 能動	70
出されてい ます		101	0:自動詞 優勢	自動詞 優勢	出てい ます	自動詞	835
進められて いる		883	24:他動 詞優勢	他動詞 優勢	進めて いる	他動詞 能動	1163
調べられて いる		36	1:他動詞 優勢	他動詞 優勢	調べて いる	他動詞 能動	275
続けられて いる		106	1:自動詞 優勢	自動詞 優勢	続いて いる	自動詞	1564
考えられて		2413	94:他動 詞優勢	他動詞 優勢	考えて	他動詞 能動	31976
見つけださ れました			0:誤用	誤用	見つけり ました	自動詞	132
襲われた大 飢饉		0	0:誤用	誤用	襲った大 飢饉	他動詞 能動	0
垣間見ら れる		19	0:誤用	他動詞 優勢	垣間見る	他動詞 能動	87
溶かされた		10	1:自動詞 優勢	自動詞 優勢	溶けた	自動詞	188
徹底されて います		4	0:誤用	自動詞 優勢	徹底して います	自動詞	12
残されてい なかった		25	0:誤用	自動詞 優勢	残ってい なかった	自動詞	79
住宅が倒さ れている		0	0:誤用	誤用	住宅が倒 れている	自動詞	0
復興されて	他動	2	0:誤用	自動詞 優勢	復興して	自動詞	19
を実施され ている	敬語	1	1:他動詞 優勢	他動詞 優勢	を実施し ている	他動詞 能動	959
(が実施され ている)		219	(1:他動詞 優勢)	他動詞 優勢			
(が掲載され ております)		1	(0:他動詞 優勢)	他動詞 優勢	を掲載し ており ます	他動詞 能動	7

検索デモンストレーションでは、検索文字は10字以内に制限されている。括弧内の9例は筆者による作例である。受身形全33(29)例の検索結果は、以下のように分類される。

1. 誤用と認められる受動用法：12例

発症される、思い浮かばれなかった、米がつかれて、餅が焼かれて、によって揺ら

れる、度に上げられている、見られることができません、伝わっています、揚げられています、見つけだされました、襲われた大飢饉、住宅が倒されている

2. 他動詞優勢：10例

売られている、打たれました、準備されている、進められている、調べられている、考えられて、垣間見られる、を実施されている、（が実施されている）、（が掲載されております）

3. 自動詞優勢：9例

見られています、（見られます）、進められている、出されています、続けられている、溶かされた、徹底されています、残されていなかった、復興されて、

4. 受動文優勢：2例

（見られません）、木が植えられて

「によって・・・見られます」（9例）、「進められている」（24例）、「考えられて」（94例）を除いて、現代日本語書き言葉均衡コーパスではこれらの例のニョッテ受動文はほとんど検出されず、誤用と思われる。従って、六角堂の例では、自動詞文・他動詞文との置換可能性はほとんどなく、自動詞文・他動詞文がはるかに優勢である。この検索及び分類結果から、以下の中間段階の結論が導かれよう。六角堂の指摘した例は、テレビの話言葉であり、現代日本語書き言葉均衡コーパスが対象としている現代書き言葉とは異なる。実際の話言葉では、この種の誤用は、更に増加傾向にあるものと推定される。これは、現代書き言葉の規範が、現代話し言葉より強固な規範性を持っていることの証拠と思われる。また、作業仮説については、次のように説明される。中立受動文については、ニョッテ受動文の経年変化(1980-2005)における増加傾向が見られる。これは仮説を補強する証拠と言える。また、今回の現代日本語書き言葉均衡コーパスによる六角堂の誤用例の分析は、受身形全33(29)例中12例(36,4%)が誤用であり、他動詞(10例30,3%)、自動詞(9例27,3%)の、受動文に対する優勢が19例(57,6%)、受動文の優勢を示す例は、2例(6,1%)のみであった。以上の結果から、中立受動文は近年増加しつつあるが、話言葉で受身が使われる場合でも、現代書き言葉においては、自動詞、他動詞表現がはるかに優勢である、という中間的結論が導き出せられると思われる。従って、本論が検証を試みた作業仮説は、ある程度の必然性（蓋然性）を持つものと推論される。また、六角堂(2005)は「「残っていた」も「残されていた」も、ぜんぶ「残されていた」で片付くらしいことだ。このことは「残る」という動詞に限ることではない。実は、人々は言葉のこまかな使い分けができなくなっている」[六角堂 2005, 13の節、助動詞・受身3]と指摘しているが、範列的・選択的表現としての自動詞・他動詞能動形と受動形を使い分けせず、受動形だけを使う傾向は、言語経済性に起因するとも考えられる。

2. 経済気象台「永田町修辞学」における言語批判的仮説の検証

次に、言語批判の例として、2011年3月12日付けの朝日新聞のコラム「経済気象台」の記事「永田町修辞学」を取り上げ、筆者の言説における主張が日本語学の観点から、言語学的に妥当なものであるかどうかを検証する。この「経済気象台」は、「第一線で活躍している経済人、学者など社外筆者」[<http://www.asahi.com/business/topics/column/TKY201103110810.html>]が執筆しているコラムである。「永田町修辞学」の記事は、「言語批判」という観点では六角堂のブログと通じるもの

がある。ただ、六角堂(2005)が日本のテレビにおける受身の乱用を「日本語の乱れ」、日本語の規範文法からの逸脱として批判するに對し、「永田町修辭学」が批判の對象としているのは、「霞が関文学なる日本語の巧妙な使用法」、即ち「「てにをは」や句読点などを巧妙に駆使して、官僚に都合よく立法趣旨をねじ曲げしてしまうテクニック」である。文法的には「自動詞現在形の多用」である。本論では、「永田町修辭学」を「言語批判」と定義する純粹に言語学的な立場から、この言説に對する価値判断は行わない。言語学的、日本語学的観点から「永田町修辭学」の論点(仮説)は以下のように整理される。1. 役人(官僚)、与党政治家は自動詞現在形を多用する。2. 自動詞現在形の使用は、特定の意図を持った修辭法である。3. 他動詞の使用の際には、受身形にして主語が現れない。4. コミュニケーションの受け手は、この修辭法を解釈し、受身の主語を推定しなければならない。この4つの論点(仮説)のうち、現代日本語書き言葉均衡コーパスで検証可能と思われるのは第1と第3の仮説である。まずサンプルの検索対象を現代日本語書き言葉均衡コーパスで限定する。今回の分析において、3つのジャンル(テキスト類)、即ち「白書」(1976-2005)、地方自治体の発行する「広報誌」(2008)、「国会会議録」(1976-2005)を對象とした。第1の仮説の検証に關して、すべての自動詞現在形を網羅的に検索することは本稿の範囲を越えるので、本論では、「永田町修辭学」で指摘された例に限定して検証を試みる。具体例としては、次の2例が挙げられる。「この国は世界に類を見ないほどの借金大国である(自動詞現在形)」「社会保障制度が存続する(自動詞現在形)ためにも消費税の引き上げが不可避」。1)ここでの自動詞現在形は、1)「である」と2)自動詞「存続する」の2つである。1)「である」は、「断定の助動詞「だ」の連用形」に補助動詞「ある」が付いたもの。... 話し手の説明、断定的判断を表す。現代語では主に文章語として用いられる。」[精選版日本国語大辞典 2005]または「断定の助動詞「なり」の連用形「に」に接続助詞「て」、補助動詞「あり」のついた「にてあり」の音変化」[デジタル大辞泉1998]である。「である」を現代日本語書き言葉均衡コーパスで検索すると、25386件がヒットする。検索対象別には、「白書」17158件、「広報誌」1201件、「国会会議録」7027件となる。二つの辞典で「である」の文法的解釈は異なっているが、いずれにせよ、「である」は、文法的には助動詞「だ」もしくは「なり」の断定的意味が果たす役割が大きい。即ち、現状肯定的、断定的な記述である。「である」の過去形「であった」で検索してみると、確かに総数は3110件と減少する。(その内訳は、「白書」2053件、「広報誌」154件、「国会会議録」903件である。)ジャンル毎の過去形「であった」の割合は、それぞれ、総数で10,916%、「白書」10,687%、「広報誌」11,365%、「国会会議録」11,387%となる。この結果は、基本的にジャンル(テキスト型)毎の差異がないことを示している。いずれにせよ、「である」の過去形が約10%にすぎ

ないという意味では、筆者の言う「過去の行政の失敗を覆い隠す悪意に満ちた修辭法」ほどではないにせよ、過去の事実の記述・説明が減らされている可能性は十分推定される。次に2)「存続する」は、2語漢語名詞「存続」に「する」が接続して形成された複合動詞である。「存続する」を現代日本語書き言葉均衡コーパスで検索すると、18件がヒットする。また、「制度」を前文脈とし、「存続する」を検索すると、次の2例が見つかる。「税制度の見直しの問題については、昨年の暮れ、預入限度額管理を強化し、非課税制度を 存続する ということを決着し、来年一月から管理強化の実施に向けて郵政省は準備を進めているは」[国会議事録 1985]；「せん。今年三月末で廃止が決まっていた不平等な税制度を事もあろうに景気対策の名前で 存続する など、庶民の生活実感と余りにかけ離れたものではありませんか。所得の低い層への減税」[国会議事録 2001] 2例とも、「機能不全の」「社会制度」を「存続する」（他動詞現在形）とあり、意味論的には否定的な言説であるが、発話者が与党・政府の方針に反対する野党議員である点から、これは説明される。「存続する」が他動詞であるならば、勿論受動形もあるはずである。「存続される」をKOTONOHAで検索すると検索例がないが、書籍ジャンルを検索すると、3例が見つかる。また、Google検索では多数の受動形が見られる。受動形があるため、「存続する」の他動詞用法としてのこの2例は誤用ではない。なお、「存続する」単独の検索18例のうち、10例が「国会会議録」で8例が「白書」であり、10例の内訳は政府側の発言が3例、野党側の発言が7例となっている。従って、これらの自動詞現在形は、役人（官僚）、与党政治家だけでなく、野党側の政治家も多用しており、必ずしも筆者の主張する政府側の「過去の行政の失敗を覆い隠す悪意に満ちた修辭法」には限定されることがわかる。むしろ、「永田町」の共通認識に基づく共通語法・共通語彙であり、これは官庁語、または政治的言説の語法・語彙に入れられるべきであろう。次に、第3の仮説では、他動詞受動文の例が一つ挙げられている。「硫黄島には多くの遺骨が収容されずに（他動詞受け身形）眠っている」。助詞のないゼロ受動文に変換されることによって、「収容する」という他動詞の動作主が隠されている点に、「永田町修辭学」の意図があるとする。この現象は、受動形の「（一ら）れ」が動作主の脱焦点化(defocusing of agent)、つまり、動作主を隠すという機能を持っている[庵 2001, 135; Shibatani 1985]ことに由来する。他動詞現在形「収容する」とその受動形「収容される」を現代日本語書き言葉均衡コーパスで検索すると、「収容する」は46件、「収容される」は16件で、検索対象の1976年から2005年の間では、筆者が主張するような他動詞受身形が他動詞より多いということは反証される。この筆者の指摘が、政権交代以降の「与党政治家」の発話傾向だけに関わるのであれば、時期は2009年以降に限定される。現代日本語書き言葉均衡コーパスの「白書」、「国会会議録」は、2005年までのデータを収録しているの

で、厳密な意味ではこのコーパスに基づく検証は不可能である。コーパスやデータベースの言語資料は、常に最新のデータを収録しない限り、「現代日本語」コーパスとしては陳腐化するという一般的課題を提示している。第3の仮説の検証には、以下の5種類の受身文1)ニヨッテ受動文、2)ニ受動文3) カラ受動文、4) デ受動文、5) ゼロ受動文を検索した。この受身文の分類は、動作主の表示形式に基づく。検索結果は以下のようになった。

受動文の種類	検索文字列	前文脈	検索結果	誤検索
1.1. ニヨッテ受動文	られ(受身助動詞「られ る」)	によって	576件	含む
1.2. ニヨッテ受動文	され(「する」の受身形「 さ」+「れる」)	によって	1160件	含む
1.3. ニヨッテ受動文	れ(受身の助動詞「れる」)	によって	3537件	含む
2.1. ニ受動文	られ	に	18463件	多数 含む
2.2. ニ受動文	され	に	33382件	同上
3.1. カラ受動文	られ	から	3063 件	同上
3.2. カラ受動文	され	から	6148件	同上
4.1. デ受動文	られ	で	10929件	同上
4.2. デ受動文	され	で	19717 件	同上
5.1. ゼロ受動文	られ	Ø	24610件	含む
5.2. ゼロ受動文	され	Ø	45012件	含む

動作主が明確に提示されているのは1)ニヨッテ受動文、2)ニ受動文であり、「から・で」が提示するのは材料・素材である。2)ニ受動文3) カラ受動文4) デ受動文5) ゼロ受動文の現代日本語書き言葉均衡コーパスによる検索が多く、検索対象外の例を含むのに対し、1)ニヨッテ受動文の検索では対象外の例ははるかに少ない。助詞を使用しない、いわゆるゼロ受動文の検索では、他のすべての受動文の例を含んでいる可能性があり、動作主を含まない例だけを現代日本語書き言葉均衡コーパスで検出することはできない。従って、このような検索では、動作主を明示するニヨッテ受動文(中立受動文)しか、ある程度の精度を持って検証できない。検索誤差が無視できる程度であると仮定して、5) ゼロ受動文の検索総数－(1)ニヨッテ受動文+2)ニ受動文+3) カラ受動文+4) デ受動文の検索総数)＝ゼロ受動文という公式も成り立ちえるだろう。その場合のゼロ受動文の検索数は、ゼロ受動文「られ」－8421例、ゼロ受動文「され」－15395例となる。検索数がマイナスとなるということは、これらの検索例の重複を示している。以上の分析から、この方法では正確なゼロ受動文の数を検索できないことは明白である。

3. 終わりに

第1節では、六角堂及び金水の説から導き出された中立受動文に関する作業仮説の検証を試みた。不十分ではあるが、中間段階で仮説の有効性がある程度証明された

ものと思われる。現代書き言葉においては、中立受動文としてのニヨッテ受動文は近年増加傾向にある反面、話し言葉で受身形が出現する例では、自動詞・他動詞表現が依然として優勢である、という分析結果である。第2節では、朝日新聞のコラム「経済気象台」の記事「永田町修辞学」に見られる自動詞現在形という修辞法が言語学的に妥当なものであるか検証を試みた。自動詞現在形の多用、動作主を隠す受動形の脱焦点化など、部分的に妥当な指摘はあるが、現代日本語書き言葉均衡コーパスに基づく分析では十分に分析できたとは言い難い。また、二つの言語批判を比較すると、六角堂の言語批判ははるかに言語学的な妥当性を有するのに対し、「永田町修辞学」は言語学的には論拠が弱く、一般的な官庁語、政治的言説の観点からの修正、再定義が必要である。方法論的には、受身形の経年変化、脱焦点化を証明するために、現代日本語書き言葉均衡コーパスにおけるゼロ受動文検索の新たな方法が求められる。

参考文献

1. 朝日新聞「経済気象台」「永田町修辞学」<http://www.asahi.com/business/topics/column/TKY201103110810.html>
2. 庵功男(2001)『新しい日本語学入門』スリーエーネットワーク
3. ウクライナ日本センター 江川・ボクロフスカ・フェドリシン・四反田 監修 (2009)『Minna no Nihongo II みんなの日本語 初級II翻訳・文法解説 ウクライナ語版』ウクライナ日本センター・プロジェクト リヴィフ・ポリテフニカ国立大学出版局
4. 金水 敏(2002)「日本語の受動文および関連する現象」 日本語文法上級 <http://www.let.osaka-u.ac.jp/~kinsui/zyugyou/history/2002/passive.pdf>
5. 日本言語学会夏期講座日本語文法上級講義資料
6. 国立国語研究所編(2005)『太陽コーパス』雑誌『太陽』日本語データベース
7. 国立国語研究所資料集15 博文館新社
8. 国立国語研究所(2006) 「国語研究所のコーパス整備計画KOTONOHA」http://www.kokken.go.jp/kotonoha/ex_1.html
9. 四反田 想(1998)『中世ドイツ博物誌・世界年代記の異類像』溪水社
10. 日本語教育学会編(2005)『新版日本語教育事典』大修館書店
11. J.V. ネウストプニー、宮崎里司編(2002)『言語研究の方法』くろしお出版
12. 六角堂翔太(2005) 「浮遊する日本語、どこへ行く？」<http://karotosen.at.webry.info/>
13. Shibatani, Masayoshi (1985) ,Passive and related constructions: A prototype analysis', *Language* 61
14. Shibatani, Masayoshi (1990) *The language of Japan*. Cambridge

ГЕНДЕРНАЯ АСИММЕТРИЯ И ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ МОДАЛЬНЫЕ ЧАСТИЦЫ В ЯПОНСКОЙ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ

Показано, что заключительные модальные частицы, выражающие тонкие нюансы разговорной речи, традиционно носят гендерный характер. Стандартная гендерная асимметрия предполагает использование мужчинами мужских частиц, а женщинами — женских. Автор представляет четыре особых случая отклонения от стандартной схемы гендерной асимметрии.

Ключевые слова: *заключительные частицы, модальный, гендерный, асимметрия, отклонение*

Показано, що заключні модальні частки, які виявляють тонкі нюанси розмовної мови, традиційно мають гендерний характер. Стандартна гендерна асиметрія повинна передбачати використання чоловіками чоловічих часток, жінками — жіночих часток. Автор наводить чотири особливих випадка відхилення від стандартної схеми гендерної асиметрії.

Ключові слова: *заключні частки, модальний, гендерний, асиметрія, відхилення*

It is shown that the sentence-final particles which express the subtle nuances of the colloquial speech are of traditional gender character. The standard gender asymmetry is assumed to act a straight way: men use the men's particles, women — the women's particles. The author presents four peculiar cases of deviation from the standard scheme of gender asymmetry.

Key words: *sentence-final particles, modal, gender, asymmetry, deviation.*

Введение. Заключительные модальные частицы, выражающие тонкие нюансы разговорной речи, представляют сложные содержательные аспекты, касающиеся автора высказывания, в том числе его пол, социальный статус, эмоции и вообще бэкграунд — все относящееся к его жизни, образованию, интеллектуальному уровню, культурной подготовке, степени образованности, жизненному и профессиональному опыту. И все это, естественно, с учетом контекста, ситуации и интонации. Общепринятая гендерная асимметрия базируется на существовании концепции гендерного дуализма, т.е. наличии женской и мужской речи. Женский и мужской язык — условные названия явления дифференциации единиц языка в зависимости от пола говорящего, избирательное употребление тех или иных единиц языка женщинами и мужчинами. Имеется в виду такие языковые средства как фонология, лексика, система междометий, набор модальных и других частиц, система форм вежливости. В данной статье автор ограничился рассмотрением лишь модальных частиц. С точки зрения частоты употребления такие частицы как ZO, ZE, SA, NA в общем считаются мужскими, а WA, KASHIRA, NO — женскими. На самом деле существует и третья категория — нейтральные частицы, например NE, KANA, которые в равной степени употребляются и мужчинами, и женщинами. В общем,

мужские частицы ассоциируются с уверенностью, самонадеянностью, убежденностью в то время, как женские частицы демонстрируют мягкое утверждение и используются для смягчения тональности высказывания.

Анализ манипуляций с использованием заключительных частиц позволяет за словесными баталиями увидеть личные отношения людей и их социальную иерархию. И хотя в последнее время все более настойчиво появляются статьи, утверждающие, что в реальной жизни заключительные модальные частицы, в частности, женщинами молодых поколений (20-30 лет) употребляются в разы реже, чем женщинами среднего возраста, тем более так, как это показано в учебных пособиях и телевизионных драмах, [Mizumoto 2011], [Kawasaki 2010], тем не менее, практически во всей печатной продукции – художественной литературе, манга, газетах, журналах, рекламе, телесериалах, фильмах – заключительные модальные частицы представлены весьма широко. В связи с этим тема исследований отнюдь не потеряла своей актуальности. Более того, особый интерес, как нам кажется, представляет ее развитие, в частности в направлении рассмотрения особых случаев употребления этих частиц, в соответствии с которыми наблюдается отклонение от стандартной схемы гендерной асимметрии, и мужчины используют женские частицы, а женщины – мужские частицы. Далее рассматриваются четыре таких особых случая.

1. УПОТРЕБЛЕНИЕ ЖЕНЩИНАМИ МУЖСКИХ ЧАСТИЦ. В особых обстоятельствах женщины, особенно молодые, прибегают к использованию мужских частиц в разговорной речи. Чтобы выглядеть более убедительными, «крутыми», продвинутыми они могут сказать 行くぞ!、来るな! Феминистки, разговаривая мужской речью, таким образом конфронтируют с гендерной дискриминацией в языке. В одном из эпизодов, который нам встретился в романе японской писательницы MURATA KIYOKO, публиковавшемся серийно в газете ASAHИ, девушка MOMOKO, больная раком груди, ведет диалог со своим молодым человеком HIDA. Когда она говорит о том, что в больнице она была счастлива, она употребляет частицу WA: ”....病院にいたときに、幸せやった。。。よかった。しあわせやったわ。” Однако когда разговор коснулся конкретной сложной проблемы – делать операцию или нет –, она после долгих раздумий произносит фразу: “さあ、切るぞ!” «Всё! Я решила идти на операцию!». Прибегая к использованию сильной чисто мужской частицы ZO, MOMOKO демонстрирует свою решимость и однозначность принятого решения.

CHINAMI KYOKO из университета KYUSHU, которая специально изучала функции гендерных выражений в манга, считает, что в манга женские персонажи в случае необходимости оперативно переходят на мужскую речь, чтобы замаскироваться, скрыть свою личность, выдать себя за другого человека. По ее мнению, это обычное явление, когда типичные женские персонажи, использующие нейтральные или женские заключительные частицы, внезапно переключаются на сильную мужскую речь (ZE, DARO, DAZE, NA), подобную командам, с целью дать выход негативным эмоциям в грубой форме. В TV- драме RONGU BAKEESHON (Long vacation) популярной японской писательницы KITAGAWA ERIKO главная героиня, бывшая модель MINAMI (31 год), довольно часто использует мужскую речь в общении со своим молодым любовником SENA (24 года), ставя при этом те или иные цели, которые она стремится достичь именно с помощью мужской речи. Так, в весьма коротком диалоге она дважды использовала ZE и один раз DA.

2. УПОТРЕБЛЕНИЕ МУЖЧИНАМИ ЖЕНСКОЙ РЕЧИ. Этот случай проиллюстрируем на примере одной публикации в рубрике CHIINZU MEERU (Почта подростков), которую в газете ASAHИ ведет мужчина, обозреватель по женским костюмам и украшениям, псевдоним PIKO-SAN. Кратко рассмотрим материал, опубликованный в газете 01.05.2001. Обсуждается присланная читательницей тема “KAWAIKUNAI TO DAME?” (“Если я не симпатичная, то это уже все?”).

В данном выпуске публикуется письмо студентки из Канагавы, 19 лет, в котором она сообщает, что в школе очень страдала из-за того, что она несимпатичная. Но поступив в университет и видя, что в студенческие компании приглашают только симпатичных девочек, упростила родителей разрешить ей сделать пластическую операцию. После этого она стала пользоваться успехом и в студенческой среде, и на работе, где она подрабатывала. Ее вывод — внешний вид очень важен. Комментарий PIKO-SAN’a по поводу этого письма занял менее 80 кв. см. газетной площади, на которой он трижды использовал чисто женскую заключительную частицу WAYO, трижды — частицу NO, один раз — WANE и один раз — KASHIRA. По сути вопроса PIKO-SAN считает, что главное в девушке — все-таки внутреннее содержание. Обосновывает он это так: *きれいでバカな子は20分で飽きるけど、ブスでも楽しい子は、次に会った時、顔なんか気にならなくなるわよ* (Красивая, но глупая девушка надоест парню уже через 20 минут, однако некрасивая, но умная и приятная в общении девушка ведет себя так, что уже на следующем свидании парень не будет обращать никакого внимания на ее “некрасоту”).

И еще одно замечание PIKO-SAN’a: *もし男の子にふられたら、またきつとどこか整形するわね・人生につまずくたびに、すべて顔のせいにすると思うわよ* (Если Вы будете отвергнуты юношей, то Вы непременно прибегнете к пластической операции. И каждый раз, когда Вы спотыкаетесь в жизни, Вы во всем будете винить свое лицо, свою внешность).

В заключении этого раздела отметим, что нам не известна причина, по которой PIKO-SAN предпочитает использовать женскую речь. Возможно, он старается разговаривать на одном языке с девочками-подростками и девушками, поскольку именно они в основном пишут письма в газету и делятся с ней важными для них проблемами.

3. УПОТРЕБЛЕНИЕ ГЕЯМИ ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫХ МОДАЛЬНЫХ ЧАСТИЦ КАК СРЕДСТВА САМОВЫРАЖЕНИЯ. Этой теме посвящена весьма интересная пространная (51 с. плюс приложения) статья MURAKAMI MASATAKA из Haverford College, Swarthmore College [Masataka 2008], которую мы используем для анализа проблемы. Исследователь из США, пожалуй, впервые публикует материалы, рассматривающие язык сексменьшинств. Особое внимание обращается на то, что использование тех или иных заключительных модальных частиц выступает в качестве мощного средства самовыражения. Дело в том, что сильное предпочтение геев в своей самоидентификации, рассчитанное на мужественный тип личности (*macho*), обусловлено негативным стереотипом относительно сообщества геев у гетеросексуальных японцев. А разрыв между реальностью японских геев и тем имиджем, который они хотели бы видеть относительно себя в обществе, связан с т.н. “INTERNALIZED HOMOPHOBIA” — внутренней гомофобией, ненавистью к самому себе в среде многих геев. Ведь очень часто гомосексуальность рассматривается сейчас в Японии как HENTAI (извращение). MASATAKA представил

многочисленные примеры речи персонажей из четырех рассказов, которые были опубликованы в двух главных журналах для японских геев — "BAADY" и "G-MEN", 2007 г. Свой анализ мы как раз и проведем на основе рассмотрения выбранных нами трех стилей разговорной речи персонажей, активно использующих заключительные модальные частицы, и при этом будем акцентировать внимание на связи языка и межличностных отношений пар геев.

(1) Партнер, взявший на себя ведущую роль и более активный во всех отношениях, использует только мужские и сильно мужские заключительные частицы. Этот случай иллюстрируется персонажами соответственно TAKUYA и MICHINARU из рассказа *Nau tu rabu* (How to love). Вот фрагмент диалога:

T:なあ、うちに来いよ・

M: Е.

T:もう何も気兼ねないしさ・

T:一緒に暮らそうぜ・

T:折半なら今のところより安くなるだろ・

M:ありがと・でもうちちょっと考えさせて・

— Слушай, давай пойдем ко мне домой, а?

— Что?

— Не надо стесняться, ты же сам понимаешь...

— Почему бы нам не пожить вместе?

— Если мы будем жить вместе и поделим расходы пополам, то это будет дешевле, чем когда ты живешь один, разве не так?

— Спасибо. Позволь мне подумать еще немного.

TAKUYA полностью контролирует ситуацию и употребляет сильные мужские частицы ZE и DARO, а частица YO, которую он использовал, расположена непосредственно после глагола KOI — глагола в грубой повелительной форме, что усиливает командный тон. В то же время MICHINARU использует нейтральные частицы NE, YO, NO, YONE, стремясь прийти к согласию мягко. Однако, когда MICHINARU сильно разозлился, увидев прежнего любовника TAKUYA, он прибегает к использованию чисто мужских выражений: 一言い訳なんかいらねえよ・本当はおまえらにわかれてねえんだろ (Мне не нужны твои извинения! Разве ты не порвал с ними!?)

Здесь NEE — вульгарная неуважительная форма NAI, грубое личное местоимение OMAE и довольно внушительная частица DARO.

(2) Партнер, пассивный в сексе, лидирует во всех взаимоотношениях и использует мужские частицы. Соответствующие персонажи — SATOSHI и YUICHIRO ("AOI KAWABE" / "Blue riverside"). Вот фрагменты их диалога.

S:気持ち朝だからもうやめようぜ・

Такое прекрасное утро, поэтому сейчас прекращаем (заниматься сексом).

На этот командный и властный тон YUICHIRO отвечает почти по-детски:

Y: やだ・やりたいやりたいやりたい・

Нет, я хочу это делать, я хочу, я хочу.

В свою очередь, SATOSHI резко прекращает разговор, используя чисто мужскую связку DA в конце предложения и грубое слово OAZUKE. (Нельзя! / Фу! — команды для собаки).

S: 夜までお預けた・

Только вечером будем это делать!

И хотя активный в сексе YUICHIRO иногда и использует мужскую речь, особенно учитывая, что он на 10 лет старше, однако в контексте ситуации эти слова звучат не агрессивно, а скорее с симпатией, характерной для братских отношений:

Y: 俺も一緒だろ・

Я же чувствую то же, что и ты...

(3) ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГЕЯМИ ONEE KOTOVA (ЖЕНСТВЕННОЙ РЕЧИ). Такого рода речь заметно отличается от обычной женской речи и, прежде всего, своей грубостью, которая, вообще говоря, прекрасно сочетается с чисто женским местоимением ATASHI и чисто женскими частицами WA и KASHIRA. Персонаж MIDDO из рассказа "Nijiiro sanraizu" ("Rainbow-colored sunrise") разговаривает именно на таком языке. Важная его особенность – idea of playing with gender or sexuality. Так например, разглядывая золотую рыбку на традиционном японском фестивале, MIDDO говорит сам себе:

M: でこの子男の子かしら女の子かしら・じゃあおかまでいいわね・

Итак, интересно, это мальчик или девочка. Нет, я думаю, что это все-таки гей.

Здесь MIDDO использует термин OKAMA – унижительный в устах гетеросексуала, однако саркастический и юмористический, т.е. вполне лояльный в устах гея.

4. ЯЗЫК ONABE — ЖЕНЩИН, ЖИВУЩИХ КАК МУЖЧИНЫ [Claire 2003]. Проиллюстрируем эту разновидность языка на примере документального фильма "Shinjuku boys". (SHINJUKU — один из крупных районов мегаполиса Токио, в частности, "well known for its bars, restaurants and sex-related establishments"). Фильм рассказывает о жизни трех девушек, которые сознательно переоделись мужчинами и работают в качестве "hosts" в ночном клубе в Токио. У них есть свои "girl-friends", однако они не идентифицируют себя как лесбиянки. Авторы фильма идентичность девушек выводят за рамки гендерных и сексуальных ожиданий, присущих их врожденному полу. Основные клиенты клуба – женщины, а ONABE здесь выступают как идеальные партнеры-мужчины для клиентов. Одна из героинь фильма – GAISHI чаще других использует мужские частицы (свыше 30%), чисто мужское местоимение она использует 31 раз, ей не

нравится быть женщиной (а значит – быть слабой). Но она четко подчеркивает, что она и не женщина, и не мужчина. Ниже представлены фрагменты ее диалогов с клиентом.

K: うん、女の子だね、っていわれたやだね・

Да, Вы же девушка, разве не так, но Вам не нравится, когда Вас так называют.

G: うん、それはね・・・やっぱりイメージがあるじゃん、自分の頭の中で、女の子っていうの・

Да, это правильно. Конечно, в своем сознании я представляю себе, кто такие женщины.

G: なんかそのさ、か弱くて？みたいなものがあるからさなんか・

Вы же знаете, кто такие женщины? Это слабые существа, ведь так.

K: うん、そういう風に見られるのはいやなんだ・

Да, это так, и Вы не хотите быть похожими на них.

G: うん・

Да.

K: どうして？

Почему?

G: ええってどうして、それはだから、心理面で女じゃないじゃん別に・

Что значит почему? Да потому, что я не женщина в психологическом смысле, в частности.

В заключении следует сказать, что данная тема, конечно же, предполагает дальнейшие исследования, в том числе и касающиеся употребления заключительных модальных частиц и гендерной асимметрии в условиях реальной жизни.

1. 水元光美. 日本語教材に見る女性文末詞・実社会における使用実態検査との比較分析 (<http://www.soc.nii.ac.jp/gender/journal/no9/02.2011>); 2. Kawasaki Kyoko, Kristy McDougall. Implication of Representations of Casual Conversation: A case Study in Gender — Associated Sentence Final Particles (<http://www.jpfl.go.jp/e/japanese/survey/globe/13/report/html.2010>). 3. Masataka Murakami. Japanese Final articles and Self-Expressions in Japanese Gay Males (www.Swarthmore.edu/SocSci/Linguistics/). 4. Claire Maree. Ore-wa ore da kara (Because I'm me) — A study of gender and language in the documentary 'Shinjuku Boys' ([http://intersections.anu.edu.au/issue 9/ maree.html](http://intersections.anu.edu.au/issue%209/maree.html)).

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ МОДАЛЬНЫЕ ЧАСТИЦЫ: ПОПЫТКА ГРУППОВОЙ КЛАССИФИКАЦИИ

Представлені особливості модальних часток, визначення яких виділене із терміна „модально-експресивні частки”. Поняття модальності розглянуте з позицій філософії Канта і лінгвістики. Визначено коло службових слів, які підпадають під термін „модальні заключні частки”, і це коло розділено на декілька груп.

Ключові слова: *заклучні частки, модальність, структура, класифікація*

Представлены особенности модальных частиц, определение которых выделено из термина «модально-экспрессивные частицы». Понятие модальности рассмотрено с позиций философии Канта и лингвистики. Определен круг служебных слов, подпадающих под термин «модальные заключительные частицы», и этот круг разбит на несколько групп.

Ключевые слова: *заклучительные частицы; модальность; структура; классификация*

Peculiarities of modal sentence-final particles are represented and their definition is distinguished from the definition of modal expressive sentence-final particles. The concept of modality is analyzed from the position of Kant's philosophy and linguistics. The range of function words that can be used as modal sentence-final particles is determined and divided into several groups.

Key words: *modal sentence-final particles, modality, structure, classification*

Частицы. Заклучительные модальные частицы являются одним из сложнейших и в то же время интереснейших разрядов слов. В японской разговорной речи они обладают, пожалуй, самой высокой частотностью по сравнению со всеми другими незначительными словами.

Передавая тончайшие нюансы модальных отношений, частицы функционируют, реализуя специфическую особенность внутренних законов развития японского языка. Частицы действуют как наиболее употребительные средства японской разговорной речи, передавая различие степени модальных отношений, тонко дифференцируя оттенки модальности предложения. Их наличие придает речи особую четкость, выпуклость и непередаваемый другими средствами национальный колорит. Модальные частицы разнообразны по своей семантике и функциям в предложении, достаточно трудны для употребления в речи и для перевода. И в настоящее время происходит процесс дальнейшего развития и грамматизации модальных частиц – изменения в словах, связанные с утратой этими словами своих лексических значений, ударения в предложении и приобретением ими новых функций и новых грамматических значений. Например, слово, выполнявшее прежде функции обстоятельства, начинает выполнять функции выражения модальности.

Это ни что иное как процесс изменения синтаксической функции слова. На вычленение частицы, например, из наречия, влияют различные факторы лингвистического и вне-лингвистического характера. Достаточно интенсивная грамматизация частиц, ее фонетическое оформление активны и в настоящее время. Прямого соответствия японским модальным частицам в русском языке нет, что требует особого внимания при переводе.

Модальность. Согласно И. Канту [Кант 2008] с помощью категорий – предельно общих характеристик всего сущего – рассудок человека осуществляет свою деятельность, а именно располагает по «полочкам разума» хаос первоначальных ощущений, благодаря чему и реализуется упорядоченная мыслительная деятельность. Рассматривая проблему человека как задачу первостепенной важности, Кант в своей философии выделяет **чувственное** и **рассудочное** познание. **Категории** – априорные формы рассудочного знания, присущие рассудку изначально. 12 категорий Кант разделяет на четыре триады, которыми обладает всё сущее на земле:

1. **Количество** – единство, множественность, совокупность (целое).
2. **Качество** – реальность, отрицание, ограничение.
3. **Отношение** – присущность и самостоятельное существование, причина и действие, взаимодействие.
4. **Модальность** – возможность – невозможность, существование – несуществование, необходимость – случайность.

Познание по Канту возможно в результате соединения чувственности и рассудка. В нашем мире нет таких вещей и явлений, которые не обладали бы признаками, характеризующимися категориями Канта. Иначе говоря, всё в мире обладает количеством, качеством, отношением и модальностью.

Принятое в философии Канта понятие модальности по существу было введено еще Аристотелем, а затем уже перешло в классические философские системы. Учение Аристотеля о модальностях, или логическая теория модальностей Аристотеля, включает в себя: толкование возможного и действительного; логическую противоположность; возможность и необходимость, в том числе логическую и реальную возможность и т.д.

В языкознании модальность – понятийная категория, выражающая отношение говорящего к содержанию высказывания, целевую установку речи, отношение содержания высказывания к действительности. Иначе говоря, шкала модальности в философии, установленная Кантом, охватывает все промежуточные звенья от «существования» до «несуществования». **В лингвистике** же категория модальности является значительно более узкой. В общем можно говорить о следующих основных понятийных категориях модальности:

1. Долженствование – физический и моральный долг, обязанность, необходимость и т.п.
2. Возможность – логическая возможность, мыслимая и реальная возможность, умение, разрешение, запрет и т.п.
3. Вероятность – уверенность, сомнение, предположение.
4. Прочие категории – желательность и т.п.

Модальность выражается различными грамматическими и лексическими средствами – глагольными формами, модальными словами, интонационным аспектом, синтаксически, с использованием специальных частиц, другой незначительной лексики и т.п.

В японском языке средства передачи модальности весьма многообразны и несравнимо шире, чем те, что употребляются в других языках. Заклучая краткое представление понятия модальности, отметим, что многозначительность и многоаспектность этого термина в языкознании вполне очевидна. В понятие «модальность» входят различные явления, объединенные тем, что все они грамматически, интонационно и лексически выражают отношение говорящего (пишущего) к сообщаемому или отношению сообщаемого к действительности. Роль такого фактора как человек в языке растет, говорящие нуждаются в эмоциональных коннотативных единицах (средствах) для выражения собственного отношения к себе и к миру. И здесь категория модальности является одной из важных языковых универсалий, которая может находить выражение в различных уровнях языка – морфологическом, синтаксическом, интонационном.

Классификация модальных частиц. Само выделение класса модальных частиц представляет трудности, не говоря уже об их классификации, что связано со значительным разбросом их значений по всем отличительным признакам. Предложенный В. М. Алпатовым термин «модально-экспрессивные частицы» не дает полного представления ни о круге входящих в него компонентов, ни относительно их классификации. Многие японские и западные исследователи ограничиваются изучением одной – двух конкретных частиц. И с методической, и с практической точек зрения нам представляется оптимальным, во-первых, оговорить круг служебных слов, которые классифицируются как заключительные модальные частицы, и, во-вторых, разбить его на несколько крупных групп. Критерием вхождения частицы в ту или иную группу может служить ее функциональное назначение или морфологические признаки (формальный состав слова). Вместе с тем следует иметь в виду, что многие модальные частицы являются полифункциональными, и их конкретное значение идентифицируется исходя из контекста и интонации. И, тем не менее, в **первую** самую многочисленную группу, условно назовем ее «**группа эмоций**», мы вводим: ZO, ZE, SA, YO, YA, DARŌ, TTARA, TTERA, WA (используется женщинами в токийском диалекте и мужчинами в кансайском диалекте). С помощью частиц этой группы можно передать целый комплекс различных эмоций и оттенков чувств; практически все они, за небольшим исключением, употребляются в чисто мужской речи и придают высказыванию тональность категоричности и решительности. **Вторую группу** условно можно назвать «**группа вопросов и сомнений**», и в ее состав мы вводим: KA, KAI, KANA, KANE, KAMO, KASHIRA, KKE. Для шести из семи этих частиц общим является структурная компонента KA, являющаяся вопросительной частицей. KKE введена в состав группы по функциональному признаку. Из самого названия группы совершенно очевидно следует и ее функциональное назначение – передача прямых или косвенных вопросов и сомнения различного рода и степени. **Третья группа** – «**группа сокращения**» – TO, TOKA, TOMO, TOWA – сформирована как сокращенный вариант высказывания, в котором опущен глагол говорения IU или глагол думания OMOU, KANGAERU.

Если из содержания предложения и контекста концовки TO, TOKA, TOMO не формируют собой вопрос, то они, выступая в качестве заключительных частиц, мягко выражают вероятность совершения действия и некоторые другие нюансы, ясные из контекста. TOMO может выражать также однозначность суждения, согласие с собеседником, подчеркнутую уверенность. TOWA может выражать чувство сильного удивления, сожа-

ления, неожиданность события и т.п. Пожалуй, **самой распространенной модальной частицей** является частица NE, которой посвящены многочисленные исследования. Прежде всего это связано с исключительной важностью для японцев стремления избежать конфронтации в общении и установить полный контакт с собеседником. Более того, японская исследовательница Ёко Хасегава [Hasegawa 2010] отмечает, что практически все исследования NE проводились в терминах коммуникации, что предполагает присутствие адресата речи. Она же подчеркивает важную роль NE также и в разговоре человека с самим собой. Ведь язык, как она справедливо отмечает, – это не только инструмент коммуникации, но также и инструмент мысли. Действительно, один из авторов [Шкловский 2010] писал о том, что мысль рождается в подсознании человека, и чтобы извлечь ее оттуда, необходимо облечь ее в форму специально организованных слов, т.е. в речь. Однако, как подчеркивает Хасегава, исследования средств языка как инструмента мышления, в том числе с использованием NE, практически отсутствуют. Данная частица не вошла ни в одну из трех вышеуказанных групп и является особенной ввиду своей распространенности и важности. И, наконец, отдельно рассматривается также и частица NA, но уже по другой причине. Дело в ее исключительной многозначности, далеко выходящей за границы модальной частицы. Ввиду ограниченного объема статьи далее приведены лишь два примера с использованием заключительных модальных частиц, взятые из оригинальных японских источников.

A: *O-kane sae areba konoyo-wa bara iro.*

B: *Sō to wa iikirenai zo, wakai hito yo.*

A: *Ore nanka kane-ga nakute mo bara iro zo.*

- Если только есть деньги, то этот мир [предстает] в розовом цвете.

- Не надо так говорить, молодой человек!

- А я – такой человек, что даже если нет денег, то все равно мир представляется мне в розовом свете!

Sore-wa kitto, yoku-mo waruku-mo jibun toiu mono no ikikata no kuse-ga wakatte kuru kara kana.

Это может быть потому, что к лучшему или к худшему, но каждый человек непременно когда-нибудь поймет «слабости» своего образа жизни.

В заключение хотелось бы отметить **три момента**. **Во-первых**, функции заключительных модальных частиц часто корреспондируются с функциями междометий, позиционированных, как правило, в начале предложения, зачастую эти функции совпадают, и часто высказывание содержит оба указанных инструмента языка. **Во-вторых**, завершая предложения, заключительные модальные частицы могут показаться как бы невидимыми для читателя или неслышимыми для слушателя, хотя в их серьезной роли никто не сомневается. Именно эти обстоятельства дали основания одному из пользователей Интернета процитировать слова из «Маленького принца» Антуана де Сент-Экзюпери: «L'essentiel est invisible pour les yeux» – «Самое важное – невидимо для глаз». И с этими знаменитыми словами нельзя не согласиться.

В-третьих, единый термин «модально-экспрессивная частица», предложенный Алпатовым, мы сознательно расчленили на два: «модальная частица» и «экспрессивная частица», определив при этом соответствующий состав каждой группы частиц. Конечно, не представляет труда убедиться в том, что понятия «модальность» и «экспрес-

сивность» достаточно близкие, не вызывает сомнений и факт их прекрасного сочетания друг с другом, взаимопроникновения и взаимозаменяемости и, более того, их практического совпадения во многих случаях. Однако средства выражения этих понятий так, как они отобраны нами, их реальная инфраструктура существенно отличаются, в чем можно убедиться, ознакомившись с соответствующей статьей данного сборника.

1. Алпатов В. М. Япония. Язык и культура. – М., 2008. – 208с.; 2. Кант И. Критика чистого разума. СПб., 2008. – 662с. 3. Шкловский И. Г. ЯКИТА. – Харків, ПВНЗ «Інститут сходознавства і міжнародних відносин «Харківський колегіум», №11, червень 2010. 4. Hasegawa Yoko. The sentence-final particles NE and YO in soliloquial Japanese. International Pragmatics Association. Pragmatics 20:1, 2010. – С.71-89.

И. Шкловский, Т. Жук,

ЧВУЗ «Институт востоковедения и международных
отношений «Харьковский коллегіум»

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ЭКСПРЕССИВНЫЕ ЧАСТИЦЫ: ПОПЫТКА ГРУППОВОЙ КЛАССИФИКАЦИИ

Розглянуто засоби вираження експресивності в японській мові. Запропоновано підхід, який передбачає розбиття терміна «модально-експресивні частки» на складові і розгляд експресивних часток окремо. Визначено структурний склад і проведено класифікацію експресивних часток на чотири групи.

Ключові слова: *заклучні частки, експресивність, структурний склад, групова класифікація*

Рассмотрены средства выражения экспрессивности в японском языке. Предложен подход, предполагающий разбиение термина «модально-экспрессивные частицы» на составляющие и раздельное рассмотрение экспрессивных частиц. Определен структурный состав и проведена классификация экспрессивных частиц на четыре группы.

Ключевые слова: *заклучительные частицы; экспрессивность; структурный состав; групповая классификация*

Sources of expression of expressivity in Japanese language are being examined. A new approach which involves separation of the term “modal expressive sentence-final particles” in its components and examination of expressive particles separately is proposed. Structural compound is specified for expressive particles, and expressive particles are classified in four groups.

Key words: *expressive sentence-final particles, expressivity, structural compound, group classification*

Понятие частиц. В классе частиц объединяются в общем неизменяемые незнача-тельные (служебные) слова, которые участвуют в образовании морфологических форм слов и форм предложения с разными значениями ирреальности (побудительности, со-слагательности, условности, желательности); выражают самые **разнообразные субъек-тивно-модальные характеристики и оценки сообщения или отдельных его частей**; участвуют в выражении цели сообщения (вопросительность), а также в выражении ут-верждения или отрицания; характеризуют действие или состояние по его протеканию во времени, по полноте или неполноте, результативности или нерезультативности его осу-ществления. Перечисленные функции частиц группируются, с одной стороны, в функ-ции формообразования, с другой стороны, в функции разнообразных коммуникативных характеристик сообщения. Общим для всех этих функций является то, что **во всех слу-чаях в них присутствует значение отношения: или отношения (отнесенности) дей-ствия, состояния либо целого сообщения к действительности, или отношения гово-рящего к сообщаемому, причем оба эти вида отношений очень часто совмещаются в значениях одной частицы**. Значением частицы как отдельного слова является то от-ношение, которое выражается ею в предложении. Употребление частиц – типичнейшая черта разговорной речи. Широкое использование частиц связано с такими основными аспектами разговорной речи, как:

1. Диалогичность – реплики диалога, как правило, строятся с участием частиц;
2. Экспрессивность (оценочность);
3. Непринужденность – в речи обилие частиц свидетельствует о фамильярности от-ношений между говорящими, в определенной мере о небрежности речи.
4. Неподготовленность – незначательная лексика в целом употребляется не толь-ко для выражения каких-то оттенков мысли и чувств, но и как средство, помогающее говорящему строить свою речь, заполнять паузы, необходимые для обдумывания, поис-ка нужного слова. В разговорной речи частицы употребляются для выделения, подчер-кивания, акцентирования внимания и т.п. целей, внося в высказывание разнообразные эмоциональные, экспрессивные оттенки. Важнейшая особенность частиц – их поли-функциональность, изменение функционального значения в зависимости от положения в предложении, позиционирование относительно тех или иных знаменательных слов, контекста и интонации.

Широко употребляясь в разговорной речи и отражаясь в художественной литерату-ре, частицы придают речи особый национальный колорит. Это свойство характерно для многих языков, однако частицы, о которых здесь идет речь – экспрессивные заключе-тельные частицы [а также и модальные] – являются уникальным явлением, характерным исключительно для японского языка. Довольно часто перевод частиц на русский язык представляет существенные трудности и, хотя в ряде случаев их можно и не переводить, передавая нюансы речи другими средствами русского языка, однако в оригинале их ис-пользование является более чем естественным.

Экспрессивность (букв. «выразительность» от латинского *expressio* – выражение) – свойство определенной совокупности языковых единиц, обеспечивающее их спо-собность передавать субъективное отношение говорящего к содержанию или адре-сату речи, а также совокупность качеств речи или текста, организованных на осно-ве таких языковых единиц.

В основе явления экспрессивности лежат несколько групп психологических закономерностей, касающихся, с одной стороны, выражения эмоций и чувств, а с другой – их восприятия. Лингвистическим механизмом экспрессивности является, главным образом, отклонение от стереотипов в использовании языковых единиц различных уровней.

На возникновение экспрессивности как характеристики речи или текста влияют свойства коммуникативной ситуации: намерения говорящего/пишущего, презумпции читателя/слушателя (т.е. исходные знания и представления, с которыми он вступает в коммуникацию), а также лингвистический и экстралингвистический (социальный) контекст коммуникативного акта.

Единицы языка могут быть **носителями экспрессивности**, а могут быть **нейтральными** в отношении экспрессивности. Имеется в виду, что это такие слова и выражения, которые сами по себе **не являются носителями экспрессивности, но могут брать на себя эту функцию при определенных условиях**. При этом в сознании экспрессивности речи или текста ведущую роль играют не столько заложенный в системе экспрессивный потенциал конкретной языковой единицы, сколько **характеристики коммуникативной ситуации и, прежде всего, контекст**. Следует иметь в виду, что границы между двумя указанными ситуациями не являются жесткими. Так, многократное использование системно-нейтральных единиц в экспрессивном контексте может приводить к тому, что они становятся системно-экспрессивными. Возможны случаи, когда, наоборот, экспрессивность утрачивается вследствие очень большой частоты употребления системно-экспрессивных средств в экспрессивном контексте. Экспрессия такого контекста становится «избитой», «стирается».

Общей задачей экспрессивности является выражение или стимуляция субъективного отношения к сказанному. Со стороны говорящего/пишущего – это усиление, выделение, акцентирование высказывания, отступление от речевого стандарта, нормы, выражение чувств, эмоций и настроений, наделение высказывания эмоциональной силой, оценивание, достижение образности и создание эстетического эффекта. Со стороны **читателя/слушателя** – это удержание и усиление внимания, повышение рефлексии, возникновение эмоций и чувств.

Степень экспрессивности служит одним из различительных признаков для функциональных разновидностей языка. К функциональным разновидностям, отличающимся **высокой экспрессивностью**, относятся язык художественной литературы, разговорная речь и публицистика, а также язык рекламы. К функциональным разновидностям, отличающимся низкой экспрессивностью, относятся язык науки и техники, а также официально-деловой язык.

Средства выражения экспрессивности встречаются на всех уровнях языка. В японском языке особенно развиты фонологические и просодические средства достижения экспрессивности, к которым относятся, в частности, длительность звука, звукопись, аллитерация, акцентирование, специальные ритмико-интонационные конструкции. Большинство этих средств прекрасно отражаются на письме, особенно в манга, где графические и параграфемные знаки выступают главными носителями экспрессивности.

К числу морфологических средств выражения экспрессивности относятся уменьшительные, ласкательные морфемы, с одной стороны, и увеличительные, огрубляющие морфемы, с другой стороны.

Лексические носители экспрессивности включают в себя различные группы экспрессивной лексики, а также метафору, метонимию, гиперболу и т.п. Кроме того, на лексическом уровне разграничивается количественная и качественная экспрессивность.

Для нас же особый интерес, естественно, помимо использования частиц как средства экспрессивности, представляют синтаксические средства экспрессивности, в том числе изменение порядка слов, параллельные синтаксические конструкции, синтаксические повторы, эллипсис, нарушение синтаксического строя, обрывы фраз и т.п.

Совершенно очевидно, что наряду с перечисленными системно-языковыми средствами для создания экспрессивности используются паралингвистические средства: мимика, жестикация, громкость и тембр голоса в устной речи, а также рисунки, пиктограммы и т.п. в письменном тексте, о чем мы уже говорили ранее.

Структурный состав и групповая классификация заключительных экспрессивных частиц. Понятие «модально-экспрессивные частицы», предложенное В. М. Алпатовым [Алпатов 2008], нам представляется достаточно расплывчатым и, более того, не связанным строго с определенным кругом служебных слов, подпадающих под это определение. Нам кажется целесообразным с точки зрения оптимизации структурного состава и конкретизации выполняемых функций раздельное рассмотрение модальных и экспрессивных частиц. Касательно экспрессивных частиц предлагается их структурный состав представить в виде **четырёх основных групп служебных слов**, выполняющих функции этих частиц.

Первая группа – это группа субстантиваторов NO, MONO, KOTO. **Вторая группа** – союзы KARA и NODE, обеспечивающие причинно-следственную связь в соответствующих сложноподчиненных предложениях. **Третья группа** – союзы KEREDO, NONI, KUSENI, выполняющие функцию уступительно-противительной связи в сложноподчиненных предложениях. **Четвертая группа** – союзы GA и SHI как форманты сочинительно-противительной связи в сложносочиненном предложении. Главная особенность предложенного состава служебных слов заключается в том, что, формально выступая как представители определенных классов слов, не являющихся частицами, они по своему значению и синтаксическим функциям не противостоят этим классам слов, а совмещают в себе качества частицы и слова другого класса. Однако это происходит, только если указанные слова оказываются в определенной позиции в предложении и при определенных условиях контекста. В этом случае эти слова становятся заключительными частицами. Именно в этом новый и основной смысл заключительных экспрессивных частиц, определенных так, как указано выше. Отсюда совершенно естественным будет выглядеть и тот факт, что ко всем перечисленным выше служебным словам могут присоединяться другие частицы и, прежде всего, модальные, уточняющие и конкретизирующие те или иные нюансы, уже выраженные экспрессивными частицами. Ограниченный объем статьи не позволяет дать полную и развернутую картину, касающуюся конкретных случаев использования заключительных экспрессивных частиц в оригинальных японских текстах. Поэтому здесь ограничимся лишь тремя приведенными ниже примерами.

Фрагмент из серийно публиковавшегося в газете романа Такахаси Масао «Банкет» [Кубеи].

Молодой человек обращается к девушке в ходе диалога:

Kotoba ni suru to isoppokuna tte komaru n da ga, boku-wa ne, hito-o-aisuru ni wa toki

*ni gisei ni naru no-mo akiwanai kandaisha-ga hitsuyō da to omou n da. Mochiron, dare ni mo dekiru koto janai **kedone**.*

Когда пользуешься словом, то часто можно оказаться в сложном положении из-за ложного его понимания. Я считаю, что если любишь человека, то надо быть великодушным, но не пресыщаться до такой степени, чтобы становиться жертвой. Хотя, естественно, это относится не к каждому человеку.

Фрагмент из газетной рубрики Anone: маленькая девочка из Йокогамы:

*Karakarre bakkari iru chichi ni “Otōsan-wa, yappari otoko da yo. Datte daisukina onna no ko ni ijiwaru bakkari iu n da **mon**”.*

Отцу, который лишь всех подначивает и поддразнивает, она говорит: «Папа, ты же ведь все-таки мужчина. А свою горячо любимую девочку [своими шуточками] ты только обижаешь!».

Фрагмент разговора двух студентов по поводу избрания нового президента:

A: Kondo no daitōryō, boku-wa kitaishite iru n da. B-san, dō omou?

*B: ...tō ni wa nando-mo gakkari saserareta **kara**... [Подтекст: Kondo-mo kitaidekinai to omou yo].*

A: Я многого ожидаю от нового президента. B-сан, а что ты думаешь об этом?

B: Я в ... партии [этого президента] неоднократно разочаровывался... [поэтому от этого президента я ничего не жду].

И. В.М. Алпатов. Япония. Язык и культура. – М., 2008. – 208с.

Л. Богдан,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ УКРАЇНСЬКИХ ДИТЯЧИХ КАЗОК В ЯПОНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ КАЗОК «СІРКО», «СОЛОМ'ЯНИЙ БИЧОК», «КРИВЕНЬКА КАЧЕЧКА»)

В статті досліджено лексичні особливості мови перекладу (японської мови) українських дитячих казок. Висвітлено питання оформлення японськими лексичними засобами експресивності та образності української лексики та способи передачі її національно-культурного компонента.

Ключові слова: казка, лексика, семантика слова, японська мова, мова перекладу.

В статье исследованы лексические особенности языка перевода (японского языка) украинский детских сказок. Освещены вопросы оформления лексическими средствами японского языка экспрессивности и образности украинской лексики и способы передачи ее национально-культурного компонента.

Ключевые слова: сказка, лексика, семантика слова, японский язык, язык перевода.

The article investigates lexical features of target language (Japanese language) of Ukrainian children's tales. It is revealed how imagery and expressiveness of Ukrainian language is represented by Japanese lexical means and what ways of rendering are used by Japanese lexical units to reproduce Ukrainian national and cultural component.

Keywords: fairy tales, lexical vocabulary, word semantics, Japanese language, target language.

Розвиток сучасної дитячої японської літератури ознаменувався переосмисленням завдань та ролі, яку виконує така література. Як зазначає японський літературознавець Кан Тадзідо, нову дитячу японську літературу потрібно «будувати», звертаючи увагу на її художнє покликання та почуття читача [日本児童文学学会1976, 87]. Поштовхом до цього стало порівняння завдань та функцій японської дитячої літератури з дитячою літературою Європи та Америки.

Звернення до європейської та американської дитячої літератури посприяло також і початку перекладацької діяльності та появи в японській дитячій літературі відомих творів братів Грімм, Андерсена, Езопа, Кіплінга та інших. Вагомим набуттям літератури, що розширила світогляд японського юного читача, стає перекладений фольклор понад шістдесяти народів світу, що найширше представлений таким жанром як казка.

Завдяки перекладам Саяка Мацуя та Учїда Рїсако українських дитячих казок «Солом'яний бичок», «Кривенька качечка», «Сїрко», японський юний читач має нагоду збагатити свій світогляд і особливостями українського мислення, культури та традицій.

Зважаючи на неспорідненість української та японської мов та культур, з'являється науковий інтерес до того, як перекладацькі трансформації, що здійснили автори для того, щоб текст перекладу якнайточніше передавав всю інформацію, що містить текст оригіналу, вплинули на словник мови твору. Адже казка, будучи культурним надбанням народу, використовує мовні засоби в художньому тексті для проєкціювання своєї моделі відношення до світу в проєктному, соціальному та суб'єктивному ракурсі через образність, експресивність, що проявляється в поліфункціональності мовних засобів, передача яких на іншу мову неодмінно призводить до лексико-семантичних змін на рівні тексту.

Особливо велику роль при перекладі фольклорних творів відіграє соціокультурна адаптація текстів, які вирізняються яскравим національним забарвленням як по формі, так і за змістом. Висока ступінь національного забарвлення зумовлює наявність значної «психологічної відстані» [Сорокин 1999, 98] між читачем оригіналу та перекладу і вимагає, відповідно, максимальної «акультурації» тексту.

Зважаючи на те, що казки займають важливе місце серед літератури для дітей, адаптацію текстів слід здійснювати з врахуванням таких аспектів, як словниковий запас читача, його психологію сприймання інформації тощо.

Об'єктом нашого наукового дослідження є лексика мови перекладу (МП), оскільки саме вона є основною одиницею мови, найпомітнішим елементом художніх засобів, і як така, займає центральне місце в системі образних засобів мови твору.

Для виявлення інваріантності в лексиці МП ми звернулись до контрастивного аналізу, який забезпечує синхронно-контрастивне дослідження мовних систем та її рівнів, що здійснюється за однаковою моделлю опису [Манакін 2004, 3]. Такий аналіз виявляє відмінності порівнюваних об'єктів на фоні їх певної спільності за схемою форма – функція – значення. Диференційні ознаки лексики МП та мови оригіналу (МО) твору проявляються не лише на структурному рівні, але й функціональному і відображаються в способах передачі однієї і тієї ж інформації, варіантах зв'язку лексичних одиниць та дійсності, яку вони позначають. Крім того, закріплюючи за значенням слів різні признаки позначуваних предметів, кожна мова, таким чином, створює свою «картину світу». Тому, значення лексичних одиниць різних мов повністю не співпадають, і елементи, які заміщають один одного в МП та МО, як правило, не тотожні за змістом. У зв'язку з цим, навіть якщо вони передають один і той самий зміст, лексичні одиниці вносять в цей зміст і свій культурно-національний додатковий зміст, що теж входить в виражене ними повідомлення. Внаслідок цього відбувається трансформація, втрата або розширення інформації, яка становить ідейний зміст твору [Комиссаров 1990].

Таким чином, метою нашої статті є характеристика лексичних особливостей МП, для комплексної оцінки якої необхідно здійснити контрастивний аналіз, заглибитись в семантику лексичних одиниць та звернути увагу на їх лінгвокультурологічний аспект.

Казка кожного народу має свої власні висловлювання, які знаменують її початок та кінець, що фольклористи називають «зачином» та «кінцівкою». Як зазначає японський лінгвіст та літературознавець Йошікадзу Накамура, японські казки починаються зі слів «むかしむかし» (давно-давно, в давнину) [15] і наголошують на часі події. Зачином укра-

їнських казок зазвичай стають вислови «жили собі...» або «були собі...», семантика яких акцентує увагу гн тільки на часі події, але й на стані буття, що присутній і в японських казках, але не висувається на перший план («むかしむかし おじいさんとおばあさんが くらしていました») (Давно-давно, жили собі дід та баба). Аналіз обраних творів показує, що в одній з українських казок в японському перекладі традиційний зачин відсутній, проте повної лексичної тотожності контексту в межах речення немає. Замість традиційного японського зачину маємо інший вислів-маркер, яким японці послугуються для позначення початку певної історії і який теж містить конотативне значення «давно»: «あるとことに» (в одному місці).

Специфіка представлення японцями інформації полягає у використанні висловів-маркерів не лише на початку, але й впродовж всього сюжету, що дозволяє морально підготувати слухача чи читача до подальшого перебігу подій – розгортання думки чи зміни, раптового повороту стану справ. Вислови-маркери виконують також роль тих лексичних елементів, що об'єднують текст в єдину цілісну структуру і повідомляють адресата про взаємозв'язок інформації. Якщо в МО контекст не завжди зумовлює наявність таких висловів-маркерів, то в МП вони є необхідним елементом побудови цілісності сюжету. До них можемо віднести наступні одиниці, що зустрічаються в текстах МП: すると (тоді, слідом за цим), やがて (незабаром), そして (і (продовження думки)), ところが (однак, проте), あるひ (одного дня, одного разу), さて (отже), そこへ (тоді, в ту мить): «... Коли це вовк біжить житом та за ту дитину – і несе її полем. Сірко за тим вовком. Доганяє його.» – «...どこからともなく、おおかみがやってきて、あかんぼをさらってにげだしました。そこへセルコが とびだして、おおかみを おいかけ」 (казка «Сірко»); «...баба сиділа дома, мички прjala. І такі вони бідні — нічого не мають! От баба і напалася на діда ...» – 「おばあさんは いと を つむいで やつと の こと で くら して い ました。さて、あるひのこと、とつぜん おばあさんが いい ました」 (казка «Солом'яний бичок»); «... посадили в нього качечку, а самі знову по гриби пішли. Повертаються, аж дивляться – у хаті скрізь прибрано...» – 「...そつと おいて やりました。そして、ふたりは また きのこ が りに で かけて い きました。やがて いえに かえ っ て き た ...」 (казка «Кривенька качечка»).

Жоден фольклорний твір не обходиться без реалій, національно-культурна семантика яких дозволяє проникнути в культуру носіїв мови, в їх фонові знання і значною мірою впливає на смисл контексту. Українські реалії, що зустрічаються в казках, подані в МП здебільшого таким чином, щоб не перевантажувати сюжет казки незнайомою для дитини лексикою, але при цьому ознайомити юного читача з українськими цінностями. З огляду на це, частина реалій представлена в МП способом транслітерації та опису одночасно, що спрощує реципієнту сприйняття реалії і дозволяє поставитись до неї як до нового, незнайомого слова: «ボリシチ*野菜や肉を煮込んだスープ、ワレーニキ*チーズやくだものを小麦粉の皮につめてゆでたもの. До групи реалій відносимо і лексему «タール», яка, хоча і зафіксована в словниках японської мови, має досить обмежене тлумачення в порівнянні з визначенням українського слова «смола». До того ж сам переклад лексеми і її тлумачення в тексті (粘りけのあるべととした黒い液体...) свідчить про спеціальне її виділення як іноземної лексеми поряд з японським «樹脂» (джюші) – смола.

До безеквівалентної лексики відносимо скриті реалії – тобто такі, що начебто мають відповідники і навіть зафіксовані в словниках МП, але співвідносні поняття, які вони

позначають можуть відрізняються в позамовній дійсності або не мати тих аналогічних символічних функцій, що в МО. Такі реалії представлені в МП загальноновживаною лексикою способом генералізації, внаслідок чого втрачається символічна функція українського слова, що виділяє її як реалію в МП. Таким чином, частина українських реалій так і залишається незнайомою для японського читача. До таких реалій відносимо наступні лексичні одиниці: «копа (сіна)» – «はたけのすみ», «горілка» – «おさけ», «кожух» – «けがわのオーバー».

Незвичним способом передано в МП український вислів-реалію «гречані галушки із салом». Одним зі способів елімінації в тексті лакун, в тому числі і реалій, є введення в текст специфічного елемента культури реципієнта (компенсація). В такому випадку втрачається національна специфіка висхідної реалії. В казці «Сірко» перекладач вдається лише до заміни в вислові-реалії компонента «гречані галушки», представивши її в тексті японською реалією «卵入れ団子». Компонент-реалія «сало» також не зберігає за собою в МП національно-культурної специфіки, оскільки його передача в тексті відбулась через японську лексему «あぶらみ». Однак, об'єднавши обидва лексичні елементи «あぶらみの卵入れ団子», отримуємо в МП найменування страви, яке не повністю відповідає уявленню реципієнта про позначуваний предмет. Таким чином, хоча вислів і не передає в МП значення української реалії, проте адресат, завдяки компоненту «あぶらみ», сприймає цю страву як таку, що характеризує українську кухню.

До складу безеквівалентної лексики МП українських дитячих казок входять і власні назви, що представлені в проаналізованих казках двома онімами – іменем собаки «Сірко» та іменем солом'яного бичка «Бичок-третячок, з соломи зроблений, смолою засмолений». Онім «Сірко» – ім'я-знак, який не наділений власним змістом і лише позначає об'єкт. Тому передача в МП його фонетичної оболонки – максимальне до здійснення завдання. Враховуючи при транскрибуванні структуру японського алфавіту, адекватним варіантом представлення оніму в МП вважаємо «シルコ». Однак, зустрічаємо в МП іншу комбінацію складів в слові – «セルコ», яка є більш наближена до російської інтерпретації української казки, де персонаж-собака зветься «Серко».

Ім'я солом'яного бичка – значущий, промовистий онім, який є невід'ємним елементом сюжету казки, одним із засобів, що створює художній образ. Як їх вдало називає В.С. Виноградов, це «алюзивні імена», які «в носіїв мови асоціюються з певним словом з фольклорних, літературних і фразеологічних джерел» (Виноградов 1975, 59). Цей онім несе на собі помітно виражене смислове навантаження, що визначається контекстом і характеризує тогочасний побут українського народу («бичок... з соломи зроблений, смолою засмолений»). Одночасно яскраво виражена і його зовнішня форма, що надає оніму експресивності («бичок-третячок»), яка підсилюється звуковою інструментовкою – алітерацією та асонансом («...з соломи зроблений, смолою засмолений). Оскільки передати в МП всі значущі компоненти такого імені дуже складно, до уваги взято смислову сторону оніма, передача якої є необхідною умовою правильного функціонування імені в контексті. Таким чином, в МП онім оформлений тими лексичними одиницями, які розкривають його зміст і пов'язують з контекстом – «よこっぱらタールのわらのうし».

Органічною частиною лексики казок, що веде читача в минулі часи та знайомить його з тогочасним буттям є застаріла лексика. Передати те історичне та культурне смислове навантаження, що несуть в собі архаїзми, відобразити їх національний колорит і

при цьому доступно подати слово реципієнту є нелегким завданням для перекладача. Застарілі слова, що зустрічаємо в МП, характеризують український побут. Їх кількість, що представлена в текстах МП – невелика, можливо, з огляду на головного адресата – дитину. Такі архаїзми, як «мички» та «кужіль» передані в японському варіанті спрощено, способом генералізації через загальновживану лексему «いと». Лексеми «кужілка» і «веретено» знайшли свій відповідник в МП – «つむぎぐるま» та «つむ» відповідно. Семантика наступних двох пар слів на понятійному рівні має певні розбіжності. Архаїзм «коромисло» означає «дерев'яну вигнуту палицю з зарубками або гачками на кінцях, якою носять на плечах відра з водою тощо». На предметно-логічне значення слова накладається ще й конотативне – «предмет, що становив невід'ємну частину українського побуту». В МП зустрічаємо лексему «てんびんぼう», яку не можемо вважати еквівалентом, оскільки схожість в їх семантиці зводиться до «дерев'яної палки, на якій переносять багаж». Подібна ситуація в парі слів «піч» – «だんろ». Лексему «піч» розглядаємо як застарілу лексику з точки зору наповнення однієї з сем – «споруди з цегли або каменю для випікання хліба та інших борошняних виробів, варіння страв, напоїв». Семи японського «だんろ» позначають лише ті поняття, що відносять українське слово до активного запасу лексики – «споруда для опалення приміщення».

Характерною особливістю лексики МО українських дитячих казок є наявність в ній емоційного значення, що викликає не лише уявлення про предмет, якість чи дії, але й також почуття, емоції, певне відношення до даного предмета чи явища. Насиченість лексики українських казок демінутивами вражає. Така лексика надає мові казок емоційної експресивності, виразності і тим самим приближає її до дитячого мовлення, в якому ласкаво-зменшувальні суфікси становлять часто вживаний елемент лексичних одиниць. Структура японської мови дещо обмеженіша в подібного роду експресивних засобах і утворення демінутиви за допомогою суфікса «-ちゃん», що найчастіше поєднується з власними назвами, а в творах для дітей може додаватись до апелювативних онімів. Тому в МП лексика з емоційним забарвленням втрачає свій відтінок: «гніздечко» – «す», «зграйка каченят» – «かものむれ», «лисичка» – «きつね», «ніжка» – «あし» тощо. Відсутність в МП емоційно забарвлених лексем пов'язана також зі смисловим навантаженням суфікса «-ちゃん», який створюючи ласкаво-зменшувальну форму слова, одночасно виражає фамільярне ставлення мовця до об'єкту. Наприклад, слово «дідуся» вживається у фразі «Скажи мені, будь ласка, дідуся, навіщо ти ножа гостриш?» подати в МП, як «おじいちゃん» неможливо з точки зору японського мовленнєвого етикету, за правилами якого, при звертанні до малознайомого та вищого за статусом чи віком фамільярне ставлення недопустиме.

Можливості мовних засобів, позначення в мові понять – це вже результат відношення певної нації до оточення, вияв пріоритетів в суспільстві. Японський психолог-біхевіорист Масакі Юкі зазначає, що японці намагаються стримувати відкриті емоції, а японська культура заохочує такі якості, як покірливість, послух та емоційна стриманість [14]. Відповідно, і самі засоби японської мови не мають такої «схильності» до передачі емоцій, як засоби української лексики.

Тому, нехарактерним для японської мови є також використання метафоричного звернення до особи. Такі метафори, як «люба», «голубчику» передані в МП прямою номінацією або упушенням слова-звернення: «Не плач, люба» – «なくのは おやめ、かもの

むすめや» (казка «Кривенька качечка»), «Дай мені смоли, голубчику, приложити до боку» – «それじゃ タールを ちょっと わけて くれ ない ? » (казка «Солом'яний бичок»).

Лексичні повтори, що викликають яскравий емоціональний відгук МО українських дитячих казок, не завжди передано в МП, незважаючи на присутність в японській мові схожого лексичного засобу вираження. Наприклад, в казці «Кривенька качечка» серед п'яти лексичних повторів, що зустрічаються в МО, збережений в МП лише один: «...така красуня, така красуня.» – «それはそれは うつく しい むすめ です», хоча і в інших випадках лексичні засоби дозволяють увиразнити потрібні слова: «У кущику гніздечко, а в гніздечку сидить качечка – «しげみのかげに すがあって (すの) なかにかもがいました». Дещо більше передано експресивність в МП казки «Солом'яний бичок»: «...і такі вони бідні...» – «それはそれは びんぼうで», «Діду, діду, бичок наш вовка привів!» – «おじいさん はやく はやく. うちのうしが おおかみをつかまえましたよ», «Пасись, пасись, бичку, на травіці, поки я мички попряду!» – «わらのうし わらのうし よこっぱら タールの わらのうし. おいしいごちそう たっぷり おたべ».

Однак, вищенаведені факти не означають, що в японській мові немає одиниць, які б могли створити яскравість та барвистість, надати мові образності та метафоричності. Там, де українська лексика вдається до образно-виразних засобів для вираження експресії, японська послуговується оноματοпоетичною лексикою, що передає не тільки звуки й голоси, але й дії, стани, почуття. Як бачимо з останнього прикладу, фразу «пасись, пасись, бичку...» підкреслено в МП двічі – лексичним повтором, що заставляє читача звернути увагу на цю частину контексту та оноματοпеєю, яка влучно передає побажання бабусі бичку, щоб той наситився сповна («たっぷり» – вдосталь, багато, добре). Ось як в МП передано момент, коли ведмідь прилип до бичка («зав'яз»): «べたっと くっついて», де оноματοпея передає ступінь прилипання. Зі збереженням експресії передано і наступні фрази: «...зробив солом'яного бичка і осмолив його смолою» – «...わらうしをつくり よこっぱらに たっぷり タールを めりました» (казка «Солом'яний бичок»), «Як заплаче вона (дівчина) тоді» – «わっと なきだしました» («わっと» – залитись сльозами, казка «Кривенька качечка»), «Сірко вийшов до нього (вовка)...і посадовив його під столом» – «セルコは、おおかみを そっと テーブルのしたへ しのびこませました» («そっと» – тихенько), «Ото Сірко вивів вовка...» – «...ぐいぐいと いえのそとへ おいだしました» («ぐいぐいと» – з силою, міцно, казка «Сірко»).

Лексику МП урізноманітнено й сталими висловами, етимологія яких наближає японський варіант українських казок до фольклорних витоків та налаштовує композицію твору на японського читача. Однак, значна віддаленість та несхожість української та японської мовних систем не завжди дозволяє передати сталі вислови чи постійні епітети МО образними, художніми та емоційними висловленнями в МП у тому вузькому контексті, в якому вони знаходяться в МО. Тому перекладач вдається до певного перетворення контексту, вкраплюючи такі вислови в МП там, де вони не порушують загальної ідею змісту. Таким чином відбувається компенсація сталих висловів в МП. Серед них зустрічаємо наступні: «おじいさんはしかたなく、つむぎぐるまと つむを むすめに つくって やりました» – «От і зробив тоді їй дід кужілку і веретенце» («しかたない» – нічого не вдіяти, нема куди діватись, казка «Кривенька качечка»), «にちようびになると、...おおかみは おひやくし ょうの いえに いきました。 のめやうたえのおおさわぎ。» – «Ото

вовк, діждавши неділі, прийшов на те місце, куди йому Сірко сказав. А в той самий день у того чоловіка було весілля» («のめやうたえのおおさわぎ» - забава, танці-співи, казка «Сірко»), «おじいさんは ぶつくさいいましたが、いわれたとおり に わらのうしをつくり...» - «Дід — нічого робить — взяв зробив солом'яного бичка...» («ぶつくさいう» - бурчати, виражати незадоволення), «くまは はらをたてて わらのうしの よこっぱらタールをはぎとろう...» - «Ведмідь тоді його зараз за бік, давай смолу оддирати» («はらをたつ» - розгніватись), «おじいさんは あなぐらのまゑに こしをおろして...» - «дід сів у погребі...» («こしをおろす» - сісти, казка «Солом'яний бичок»).

Для представлення вичерпної картини лексичних особливостей українських дитячих казок в японському варіанті (в МП) необхідно здійснити аналіз прямої мови в текстах. Однак, японське мовлення складається з такої різноманітності лексичних одиниць, лексико-граматичних засобів та стилістичного забарвлення, що потребує окремого, розгорнутого аналізу.

Підсумовуючи проаналізовану лексику в МП зазначимо, що вона балансує між намагаанням передати культурні, національні здобутки українського народу, наші моральні і матеріальні цінності та створенням такого лексичного антуражу, в якому японська дитина змога б сприйняти та усвідомити український менталітет і тим самим розширити своє світобачення. В лексиці МП збережено основні поняття, які, з однієї сторони, виділяють особливості української казки серед казок інших народів, що перекладені японською мовою, а з іншої, протиставляють її японським дитячим казкам.

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966; 2. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М., 1975; 3. Коммисаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М., 1990; 4. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. – К., 2004; 5. Никонов В.М. Социо- и лингвокультурологические проблемы адаптации коннотативных единиц языка в тексте // Проблемы культурной адаптации текста. Тезисы докладов международной научной конференции. – Воронеж, 1999; 6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006; 7. Скаличка В. Типология и сопоставительная лингвистика// Новое в зарубежной лингвистике. Вып.25. Контрастивная лингвистика. – М., 1989; 8. Сорокин Ю.А. Почему живут и умирают книги? (Библиопсихологические и этнокультурологические сюжеты). – Самара, 1999; 9. Tsujimura Natsuko. Lexical semantics// The handbook of Japanese Linguistics. – Oxford., 1999; 10. 日本児童文学学会「日本児童文学概論」東京書籍昭和51; 11. 柳田国男「日本昔話名彙」日本放送出版協会, 1971; 12. デジタル大辞泉; 13. 明鏡国語辞典; 14. <http://www.womenhealthnet.ru/psychotherapy/239.html>; 15. <http://japan.aikiclub.ru/culture/fairy-tales.asp>.

ДОСЯГНЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ АДЕКВАТНОСТІ ПРИ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ

На матеріалі художніх текстів проаналізовано переклади з генетично далеких мов: англійська-японська, російська-японська та японська-російська. Перекладацькі рішення розглянуто з лінгвопрагматичного аспекту, особливу увагу приділено коректній передачі образів та реалій оригінального твору, до яких вдається автор. Зроблено спробу коректної, модально об'єктивної інтерпретації тексту джерела.

Ключові слова: комунікація, образ, перлокуція, прагмалінгвістика, семантична адекватність перекладу

На материале художественных текстов проанализирован перевод с генетически далеких языков: английский-японский, русский-японский и японский-русский. Переводческие решения рассмотрены в лингвопрагматическом аспекте, особое внимание уделено корректной передаче образов и реалий оригинального произведения, которые задеиствует автор. Предпринята попытка корректной, модально объективной интерпретации текста источника.

Ключевые слова: коммуникация, образ, перлокуция, прагмалингвистика, семантическая адекватность перевода

The translation from genetically distant languages (English into Japanese, Russian into Japanese, and Japanese into Russian) is being analyzed based on literary texts. Translator's solutions are being viewed from the standpoint of pragmalinguistics. Special attention is being paid to the correct rendering of the imagery and nationally specific units from the source text, which are used by the author. The attempt was made to interpret the source text in a correct, modally objective way.

Key words: communication, image, perlocution, pragmalinguistics, semantic adequacy of translation

Кожен письменник, відточуючи свій особистий стиль, надзвичайно прискіпливо добирає слова, що потім складають зміст довершеного тексту, і задача перекладача полягає у тому, щоб максимально точно передати цей зміст мовою перекладу та при цьому зберегти авторський стиль оригіналу. При роботі з генетично далекими мовами (наприклад, фінська та англійська, угорська та російська, японська та західно-європейські мови), окрім проблем еквівалентності та адекватності, свідомо чи несвідомо перед кожним перекладачем постають питання «функціонально-прагматичного характеру».

Прагмалінгвістика як галузь мовознавства фокусується на акціональному аспекті мовлення, на вмотивованому акті комунікації, у котрому спікер вдається до певних мовних засобів. Текст оригінального твору безумовно слід розглядати як акт перлокутивний, оскільки письменник свідомо впливає на інформаційний та емоційний стан читача

(хоча однозначним текст стає тільки за умови співпадіння кодів комунікантів). Пропозиційний зміст такого метатексту може приховано відтінюватися показниками різної ілюкутивної сили, що ускладнює його адекватну передачу мовою перекладу та сприйняття реципієнтом [Серль 1986, 151-169]. Це стає особливо помітним, коли перекладач працює з японською мовою як з мовою-джерелом або мовою перекладу, через те що для неї характерна своєрідна система синтаксичної будови та пунктуаційної виразності, розгалужена та складна система граматичних категорій [Комісаров 2010, 56-58]. Також японському суспільству (як і багатьом іншим азійським) властива специфічно обумовлена система ієрархічних відносин, що відбивається у лексичному фонді японської мови. Прикладом може виступити лексична група японських слів, що позначають членів родини. Так, перекласти одним словом «妹» англійською мовою неможливо, тому що це слово містить у собі складене для європейських мов значення – «younger sister». Водночас, при перекладі японською мовою виникає складність, якщо у тексті оригіналу говориться про «сестру» взагалі. У такому разі перекладач, орієнтуючись на контекст, на свій ризик може обирати між «姉» та «妹», або навіть між «従姉» та «従妹», що не може не позначитися на кінцевому осмисленні образу читачем.

Беручи в якості ілюстрації роман Роберта Хайнлайна «The Door Into Summer» та його переклад від 1963 року «夏への扉», що його було виконано Фукушіма Масамі, можна проаналізувати результат перекладу в умовах розбіжності сем та його перцепцію. У японській мові слово «扉» позначає: по-перше, японські двері, стулку дверей, ворота і – набуто пізніше значення – двері, що є звичайними для європейських домівок (хоча у цьому останньому значенні набагато частіше зустрічається слово «ドア»); по-друге, «扉» позначає титульну сторінку книги. Відтак бачимо, що основне значення слів «door» та «扉» дійсно співпадає, проте семантичні відтінки слова door не відбито у мові перекладу (to close/shut the door on smth; to open the door to smth; to leave the door open for smth; at death's door). Читач оригінального тексту несвідомо сприймає назву роману також і у переносному її значенні, вбачаючи у слові «door» не тільки власне двері, а ще й своєрідний портал, точку переходу чи навіть шлях до чогось. На таку думку читача наводить також нульовий артикль слова «summer»¹. Передача семантичного наповнення у таких складних ситуаціях проводиться за допомогою лексичних засобів. «Summer» у назві роману вбачається не тільки як пора року, але й як образ чогось жаданого, довершеного, майже втілення абсолютного щастя – і цей образ активно розгортається далі у тексті. Як переклад «夏» є достатньо адекватним, проте «扉» як еквівалент слова «door» вбачається дещо слабким у передачі образу. Так, у ключовому моменті роману йдеться:¹⁰

He [the cat] had a fixed conviction that at least one of them [doors] must lead into summer weather. <...>

But he never gave up his search for the Door into Summer.

On 3 December, 1970, I was looking for it too. [Heinlein 1997, 3]

彼は、その人間用のドアの、少なくともどれか一つが、夏に通じているという固い信念を持っていたのである。<...>

だが彼は、どんなにこれを繰り返そうと、夏への扉を探すのを、決して諦めようとはしなかった。

¹ У цьому конкретному випадку повністю еквівалентний переклад японською мовою не є можливим через відсутність граматичних паралелів перекладу.

そして一九七〇年十二月の三日、かくいうばくも夏への扉を探していた。[ハイ
ンライン・ロバート・A. 1992, 8-9]

У даному випадку для передачі семантичного відтінка слова «door» можна запропонувати метафізичний еквівалент «道», котрий доволі вдало вплітається у текст перекладу за семантичним наповненням та асоціативністю і водночас передає символічність оригінального тексту.

Дещо подібний приклад можна помітити у перекладі назви збірки Мураками Харукі 「カンガルーの日和」 російською мовою від С. Логачова: «Хороший день для кенгуру» концентрує увагу російськомовного читача на кенгуру як на головній дійовій особі, змушує його відшукувати у назві природознавчі відтінки. Проте і в даному випадку знов має місце розбіжність сем. «日和» окрім власне основного значення «погода» (よい日和), похідного «гарна погода» (秋日和、小春日和), має ще значення «погода або обставини взагалі, що сприяють здійсненню певної діяльності» (野球日和、運動会日和、ゴルフ日和、散歩日和), а отже реципієнт оригінального тексту розуміє, що у назві йдеться про сприятливий збіг обставин, що дозволяє головному герою провести час із кенгуру. Локуція як така є незвичною, характеризується експресивною іллокутивною семантичною силою та залишає в уяві читача чітко окреслений образ, що за сприятливих умов з боку реципієнта перетворює акт на перлокутивний. Наразі в якості альтернативного варіанту перекладу назви збірки можна запропонувати «День как раз для встречи с кенгуру». Таким чином увага реципієнта спрямована на непрямого агента дії, хоча цей варіант не є характерним для стилю Мураками Харукі, до якого звик російськомовний читач у перекладах Д. Коваленіна.

Запропонований варіант у свою чергу наштовхує на проблему зворотнього перекладу як засобу оцінки спорідненості мов та можливості обопільного перекладу. Проілюструємо це на основі назви першої частини роману братів Стругацьких «Понедельник начинается в субботу»: «Суета вокруг дивана». Фуками Тадаші перекладає її як 「ソファをめぐるてんやわんや」, що є цілком адекватним семантично і створює необхідний образ для япономовного читача. Проте якщо здійснити зворотній переклад отриманої локуції з японської мови, одержаний варіант все ще буде рівноцінним, хоча і дуже рідко тотожним оригіналу (особливо якщо переклад виконується російськомовним перекладачем). Це можна пояснити з етимологічної точки зору: слова «диван» (тур.-перс. *divan* “службовий кабінет, рада” через ср.франц. *divan* “ложе, диван”) та «софа» (через франц. *sofa*, іт. *sofà* “диван, кушетка”, що беруть початок у араб. *suffa* “подушка на верблюжому сидлі”) різняться за семантичним забарвленням у російській мові: перше несе відтінок праці, друге – відпочинку. До того ж за часів СРСР такий різновид меблів було прийнято називати саме диваном, а не софою, тому «Суета вокруг софы» вбачається як помилка зворотнього перекладу через очевидний комічний ефект, що його відчуває реципієнт.

Фонові знання перекладача стають вирішальними при сприйнятті та обробці прихованої позамовної інформації оригінального тексту. У перекладі Фукушіма Масамі бачимо підкреслене акцентування культурологічних реалій: гайрайго (лексика європейського походження) часто подається фуриганом (написом над словами) до відповідно вжитих японських еквівалентів без подальшого пояснення цих реалій. Такий хід можна вважати доречним та адекватним, беручи до уваги надзвичайну сучасну американізованість

Японії, проте інколи виникають певні сумніви щодо обґрунтованості такої надзвичайної інформаційної насиченості перекладу. Наприклад,

He [colonel] was crazy in hearts and spades, of course... and he didn't get the star he was bucking for. [Heinlein 1997, 195]

彼は狂喜した、ところが……結局、戦争が終わるまで、彼はあれほど欲しがっていた肩のを、増やすことができなかった。[ハインライン・ロバート・А. 1992, 208]

Можна припустити, що на думку перекладача цей хід краще сприяє розумінню тексту читачем та водночас створює заокеанську атмосферу². Також у такий спосіб проявлено інтенцію перекладача зробити текст близьким для читача та зберегти оригінальний термін:

"Yes, you will. It's a long time but I'll see you again. And so will Pete. Because Pete is going with me; he's going to cold-sleep too." [Heinlein 1997, 270]

「会えるさ。ずいぶん長い先だけど、三十年だったら、必ずまた会える。ピートにも会えるよ。ああ、話さなかったけど、ピートもぼくと一緒にに行くんだよ」[ハインライン・ロバート・А. 1992, 286].

Проте почасти таке захоплення стає надмірним: у наступному випадку фургана над словом «怪物» тільки відволікає читача від ключового образу, що криється за «文化女中器».

That's why we called the monster Hired Girl... [Heinlein 1997, 31]

ぼくらが、ぼくらのをとなづけた理由も、まさにこれあるがためであった。[ハインライン・ロバート・А. 1992, 39].

Також інколи Фукушіма Масамі обирає варіант прямого транскрибування реалій абеткою катакана, наприклад, «[to] burn like tissue paper» [Heinlein 1997, 1] передається як «ティシュー・ペーパーに火をつけたようによく燃える» [ハインライン・ロバート・А. 1992, 7]. Така графічна форма відрізняється від нині прийнятої форми цього гайрайго, «ティッシュペーパー», що є природним, оскільки переклад співвідноситься у часі з періодом запозичення цього слова в японську мову, коли ще не було задано єдиного написання. Водночас, це також є свідченням того, що читач навряд чи одразу зрозуміє, що йдеться про відоме йому слово «ちり紙».

Деякі алюзії є взагалі випущеними з тексту через відсутність коментаря. Так, одного з головних героїв (кота) звуть «Petronius the Arbiter»³. Вихідця з європейської культурної традиції таке посилання збагачує додатковою позатекстовою інформацією щодо характеру героя. В японському перекладі це ім'я передається дослівно – «護民官ペトロニウス», що можна було б вважати задовільним, якби до японського тексту додавався культурологічний коментар. Відсутність коментаря дивує також через наявність у тексті перекладу численних прямих коментарів до реалій другорядного значення⁴. Для порівняння слід зазначити, що переклад меншої за обсягом збірки творів Мураками Харуки є надзвичайно інформативним завдяки докладним коментарям С. Логачова⁵.

² Хоча переклад опубліковано у післявоєнні часи, коли японці вже були добре обізнані з зірочками на європейських військових погонах.

³ Пряме посилання на автора давньоримського роману «Сатирикон», якого також часто ототожнюють з сенатором Петронієм, про якого згадує Тацит.

⁴ [ハインライン・ロバート・А. 1992, 18, 21, 31, 35, 36, 99, 190, 248].

⁵ [Мураками 2006, 11, 15, 35, 36, 39, 41, 43, 48, 58, 67, 83, 88, 91, 97, 101, 110, 111, 125, 126, 137, 143, 149, 189].

Стає очевидним, що в якості посередника перекладач виходить з власних естетичних та загальнофілософських поглядів, мовленнєвого досвіду та першим стає у позицію реципієнта, сприймаючи культорологічні реалії та образи. За відсутності повноцінних лексичних та граматичних паралелів між робочими мовами на ньому лежить відповідальність за коректну передачу читачеві металінгвістичної інформації, тому він має насамперед поставити за мету якомога повнішу реалізацію тексту як перлокутивного акту, задуманого автором твору.

1. Комісаров К.Ю. *Теоретична граматики японської мови*. – Том 1. Теоретичні засади граматики японської мови. Морфологія. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 2. *Мураками Харуки*. Хороший день для кенгуру. / [пер. с яп. С.Логачева]. – М.: Эксмо, 2006. 3. *Серль, Джон Р.* Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. С. 151-169. 4. *Стругацкие А., Б.* Понедельник начинается в субботу. – М.: АСТ, 1999. 5. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка: В 4 т.: Пер. с нем. – 2-е изд., стереотип. – М.: Прогресс, 1986. – Т. 1. (с доп.). 6. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка: В 4 т.: Пер. с нем. – 2-е изд., стереотип. – М.: Прогресс, 1987. – Т. 3. 7. *Heinlein Robert A.* The Door into Summer. Ballantine Books, 1997. 8. *ストルガツキー兄弟『月曜日は土曜日に始まる 若い科学者のための物語』* / 深見弾訳 – 東京、1989. 9. *大辞林*. 第三版. – 東京、2006. 10. *ハインライン・ロバート・A.* 『夏への扉』 / 福島正実訳. 三十三刷. – 東京、1992. 11. *村上春樹『カンガルーの日和』*. 第六刷. – 東京、1988.

Д. Панчук,
ПАТ «Укрсоцбанк», Київ

THE ROLE OF USING ORIGINAL JAPANESE WORDS IN ENGLISH TRANSLATION OF “OKEI: THE GIRL FROM THE PROVINCES” BY MITSUGU SAOTOME

У статті досліджується роль використання оригінальних японських слів в англійському варіанті перекладу роману Міцугу Саотоме «Окей: дівчина з провінції», їх стилістичне та культорологічне значення.

Ключові слова: *значення, міжкультурний переклад, неперекладені слова*

В статье исследуется роль использования оригинальных японских слов в английском варианте перевода романа Мицугу Саотомэ «Окей: девушка с провинции», их стилистическое и культурологическое значение.

Ключевые слова: *значение, межкультурный перевод, непереведённые слова*

In the article the role of using non-translated Japanese words in English variant of translation of “Okei: The Girl from the Provinces” by Mitsugu Saotome and possible stylistic and cultural meanings are studied.

Key words: meaning, cross-cultural translation, non-translated words.

With this research we tried to offer a few consideration on the role of usage of original Japanese words in English translation of “Okei: The Girl from the Provinces” by Mitsugu Saotome and what meaning they may have in cross-cultural translation.

Expressed in Saussurean terms, translation operates the transfer of an instance of *parole* (or, in Jakobson’s formulation, *message*) from one *langue* (code) to another. So a translation must aim at reproducing the *content* rather than the form of the message. Very often it is difficult to substitute with one word the whole range of senses implied by the original word in every literary text [Nae 1999]. So, a professional translator decides whether to leave the word or to translate it either directly or to find a close equivalent, which will have two fundamental concepts: keeping the form and meaning.

Literary translation is a complex, controversial, and ultimately imperfect discipline. Striving to carry the original author’s message across a linguistic and cultural divide, the translator faces numerous obstacles. There will be lexical items whose referents lie outside the experience of the target reader. There will be texts which messages depend not on a literal understanding of the words on the page, but on the cultural connotations of a particular word, phrase, or action [Hobbs 2004].

However, any notion of a *Japanese word* in the English variant of translation appears to have explanation and context for easy understanding for the non-Japanese readers. For example, as it is shown in the book by Mitsugu Saotome “*Okei: The Girl from the Provinces*”: There was an enormous *keyaki* tree – a zelkova – one that probably had been brought from Japan and planted here [Saotome 2008, 8]. Or: The ideographs signifying “month” and “day” were there, but the actual month and day were not. They had not been worn away by time; they had never been filled in. In the centre, larger than the rest, was: Okei no Haka (no kanji, but an explanation preface is given).

Some words about the book and author to have clear image about what we are going to analyze. Mitsugu Saotome was a popular Japanese novelist who specialised in historical fiction. Saotome, whose real name was Hideyoshi Kanagae, was born into a Japanese family in the northern Chinese city of Harbin. He was of a samurai stock. His notable work was *Okei: A Girl from the Provinces*, published in 1974. This story, about a Japanese peasant girl who emigrates to California after being caught up in the struggles surrounding the Meiji Restoration, was issued in an English translation a few months before Saotome’s death.

Set in the midst of samurai warfare in the mountainous region of Aizu in the late nineteenth century, the novel recounts the coming of age of the young peasant girl Okei, who falls desperately in love with the fierce warrior Sanasuma Kingo, only to discover that the world she inhabits has no place for such passion. Okei must learn to understand both the nature of her hidden feelings and the arcane codes and honour system of the samurai.” “As the forces of the old Tugokawa order struggle to contain the imperialist army, Okei and the rest of her rural community find that exile to the New World may be their only remaining chance of survival. Capturing the character of a country in the throes of revolution and faced with the onset of modernity, Mitsugu Saotome’s masterful novel succeeds in blending vivid historical detail with a timeless tale of romance, self-discovery and growing up.

Central to the analysis is the realization that a single sense-segment can embody a range of meanings and connotations derived from the native speaker’s experience of its referent. For

example, let's take an expression from the text: "There was great excitement over the special events: bonfires in honour of the God of Boundaries – *Sai no kami* – built with last year's straw religious ornaments...", [Saotome 2008, 13] it contains logical, however sensitive, however insightful the decisions made by the translator, it will be impossible to produce a translation which accounts for each and every feature that makes the original text unique, while at the same time the translation will release potential new meanings through features which relate only to the domestic language and culture. This is inherent in the process of *domestication* of the foreign text. The disruption of Japanese cultural codes—so far dominated by Buddhist and Confucian dogmas, at the same time with the rapid introduction of totally unknown value systems, made them become obsessed with different questions [Nae 1999].

One can look in the translated texts to find culture-specific references that pose obstacles for the translator. However, it is possible to look in the lines to find words or references to objects or behaviour particular to Japanese culture that are non-translated and contain only explanation, left transliterated. We can divide those notions for several groups. For example:

1) items of Japanese clothing;

Each samurai household was sure to have seven or eight swords, as well as spears and *naginata*, the long-shafted glaives. [Saotome 2008, 23]

"...wearing the wide skirt-like trousers called *hakama*" [Saotome 2008, 24].

"Pressing his lips to hers, he struggled to loosen his own *obi* with one hand" [Saotome 2008, 124].

The word *hakama and naginata*, while borrowed from Japanese, has not been taken from the text that it translates; rather, the unfamiliar foreign object has been represented as a subclass of a familiar foreign object.

2) plants;

Eating a *mishirazu* persimmon, Okei was dying to tell the story of meeting the samurai [Saotome 2008, 13]. – No equivalent in English, name of the plant is preserved.

The persimmons were common in the region. They were called *mishirazu* – "the heedless" [Saotome 2008, 11].

Each family's household shrine was decorated with these *mayudama dango*, skewered on long twigs [Saotome 2008, 13].

We can find many motifs of nature; in this case this is *mishirazu* plant. Nature here is an important component of poetic codes, inherent for certain situations to convey the feelings and reflections. It is depicted concretely and realistically with its shapes and particular name for the region [Thunman 2002, 116].

3) rites or rituals that have no counterparts in other languages;

Don't sit there playing the grown-up. Go outside and drag the *tsutsunbō*," she cried, glaring at him [Saotome 2008, 14].

"...never went to bed before going through the motions of *seppuku* – ritual suicide by knife to the abdomen" [Saotome 2008, 105].

Like any culture, Japan has many customs and codes of conduct which involve ritual exchanges of formulaic expressions. These pose another obstacle for the translator.

The example of *seppuku* embraces several strategies: borrowing a Japanese word, using italicization to signal foreignness, adding the defining word *ritual suicide* to the text, and

providing an explanation. Significantly, however, the Japanese word used in the text, need to be taken directly from the original text, because this rituals occurs only in Orient culture.

4) or left the word non-translated in order to preserve primary meaning.

Here comes *Lord Tsutsunbō*!

Snakes, stay away! Moles, stay below [Saotome 2008, 14].

This is a rhyme, the translation may have preserved the meaning, but not the rhyme or quantity of syllables.

So, after analysing those groups, we may think that the translator describes a typical daily scene that will be familiar to anyone who has spent much time in Japan, but which may be outside the direct experience of many readers of the translation. Also, it would appear that the translator has supplied additional text to explain a culture-specific item that may be unfamiliar to domestic readers. Once identified, such examples can then be compared with the corresponding sections of the Japanese original text in order to identify the obstacles facing the translator, and the strategies used to overcome them [Hobbs 2004].

So, the author uses strategy, especially useful if a word or phrase is to appear repeatedly in the translation, using a Japanese word together with an explanatory footnote, either with comma or hyphen.

Concept of “optimal relevance” suggests that the translator must focus on those features of the object that are most relevant to his readers, as an attempt to convey each and every sense of an item as experienced by a native Japanese may destroy other relevant features of the original text. The translator may sometimes add text that defines one sense of the original term’s meaning, implicit for the Japanese reader, and relevant in a particular instance [Hobbs 2004].

But we should admit that the word *samurai* is met many times in the text, for example: “The samurai each wore a cape and a lat, black-lacquered helmet [Saotome 2008, 11], where it is not set off with italics. Central to the analysis is the realization that a single sense-segment can embody a range of meanings and connotations derived from the native speaker’s experience of its referent [Hobbs 2004]. But in this case the word is domesticated in many languages and became widely used overseas. This word is rooted in Japanese culture. This is not to say that this word necessarily lie outside the experience of Western readers; the word *samurai* has made its way into the lexicon of most native speakers of English. However, the translator cannot hope to capture in one word, or even in several words, every nuance of meaning that a word such as *samurai* conjures up for a typical Japanese. The best that the translator can hope to do is to capture those meanings and connotations that appear most relevant in the given context. To do this, the translator would appear to have three basic strategies at his disposal: ‘borrowing’ a word or sense-segment from Japanese, offering a Japanese item together with extra defining text (either within the body of the text of in a footnote), or representing the item entirely in terms rooted in the domestic culture [Hobbs 2004].

In the same way the word *kimono* is neither printed in italics, nor has a definition – it is already domesticated in the English language.

Mitsugu Saotome and translator in his way use class gradation, so how the last one depicts this:

“The Yanagidas were not *jōshi* – upper-class samurai, but were of high status within the middle-class *kashi*. They were therefore held to almost the same standards as members of the *jōshi* class.” [Saotome 2008, 83]

Author doesn't show the pre-history of those classes, but at once uses definition and explanation. But "upper-class samurai", for example, is the direct translation of *jōshi*. The translator decides to leave both: original term and the translation. One way of achieving this also is the usage of Japanese word as a pre-modifier of a head noun that is a functional equivalent of the foreign object.

Landscape is interesting, because it differs in New World and Okei's Japan, her journey symbolizes changes, so the plants also change. People there are part of the landscape, not a separated unit.

In this literary text there is no "filtration" – the translator preserves the original language and uses definitions or explanations. Actually, the act of filtration always omits certain elements of the original text, and is thus an "appropriation" model of translation because the translator must convert elements of the source language into the target language [Slocombe 2004, 3]

Slocombe discusses translated works not as translations from the Japanese but presents an analysis of the theme of translation and its significance in terms of national and global identity in the context of comparative cultural studies. Translation is, in strict terms, a mapping of an exact replica onto another space, so that the translated image remains identical to the original [Slocombe 2004, 2].

Normalizing and levelling are at the very core of the problem of all literary translation. These terms refer to the trimming out and smoothing out the text, cutting off its edges and neutralizing its very effects. The author, the creator of the text, allows himself the freedom to deviate from norms, forging new words, distorting syntax and playing with the multiple senses of words and nuances.

Here, "translation" is not a linguistic process, but a thematic issue: Murakami defines translation as a form of communication between two entities, exploring this in terms of any dialogue, even between individuals who speak the same language.

So, we can come to the conclusion that literary translation of "*Okei: The Girl from the Provinces*" deals with esthetic function and also requires accuracy and diligence from a translator. Thanks to the correlation of author's context and translator's context, and those definitions and references, the English variant is very close to the original source and has a distinctively modern flavour. The text lies closely to the norms of the target language, even pauses are preserved as in Japanese long sentence unit [Thunman 2002, 121].

The grouping of items in the research shows that particular words in the language can be left non-translated in the text, depicting garment, rituals, food (plants) that may be not understandable for end-reader. By reading "foreign literature," we force our minds to accept new paradigms.

Yet we can at least see the distinctive nature of the process of the reception of Japanese literatures in English-speaking cultures: all seem to have been absorbed while few seem to have been deeply internalized.

1. Hobbs James. Bridging the Cultural Divide: Lexical Barriers and Translation Strategies in English Translations of Modern Japanese Literature// Translation Journal. – 2004. – Vol.8, #2. <http://accurapid.com/journal/28litera.htm>; 2. Nikulana Nae. Concept Translation in Meiji Japan// Translation Journal. - 1999. – Vol.3, #3. <http://accurapid.com/journal/09xcult.htm>; 3. Saotome Mitsugu. Okei: a girl from the provinces. – Richmond, [England]: Alma Books,

2008. – 350 p.; 4. Slocombe Will. Haruki Murakami and the Ethics of Translation// Comparative Literature and Culture.– 2004.– Vol 6.2 – P. 1 – 11; 5. Thunman Noriko. Landscape in modern Japanese Literature and the impact of translations// Africa & Asia. – 2002.– # 2. – P. 116 – 124.

А. Присяжнюк,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА МАТЕРІАЛІ ЯПОНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Проаналізовано можливість формування перекладацької компетенції за допомогою поетичних творів, а саме віршів у жанрі «танка». Практичне дослідження було проведено за участі учнів шостого класу, що займаються вивченням японської мови з першого класу. Для дослідження було обрано саме поезію, оскільки за цілю було поставлено також розвиток вміння розуміти текст на інтуїтивному рівні та автоматизація лексичних навичок учнів, оскільки ці фактори безпосередньо впливають на формування як комунікативної, так і перекладацької компетенції.

Ключові слова: перекладацька компетенція, лексичні навички, комунікативна компетенція

Проанализирована возможность формирования переводческой компетенции с помощью поэтических произведений, а именно стихотворений в жанре «танка». Практическое исследование было проведено при участии учеников шестого класса, которые занимаются изучением японского языка с первого класса. Для исследования была избрана именно поэзия, поскольку поставленной целью также являлось развитие умения понимать текст на интуитивном уровне и автоматизация лексических навыков учеников, так как данные факторы имеют непосредственное влияние на формирование как коммуникативной, так и переводческой компетенции.

Ключевые слова: переводческая компетенция, лексические навыки, коммуникативная компетенция.

The possibility of developing the translating competence using poetry (tanka) is being analyzed. The practical research was held with the students of the 6th form, who have been studying the Japanese language from the beginning of the 1st form. Poetry was chosen for this research because the development of understanding the text on intuitive level and the automation of lexical skills of students were also the purposes of this particular research, as these factors have their particular influence on the development of communicative and translating competence as well.

Key words: translating competence, lexical skills, communicative competence

Актуальність розробки полягає у необхідності пошуку нових методів викладання японської мови та більш ефективного формування перекладацької компетенції студентів-японістів і людей, що займаються вивченням японської мови.

Об'єктом дослідження є професійна та педагогічна підготовка японістів та людей, що цікавляться японською мовою та культурою.

Предметом дослідження є форми й методи формування перекладацької компетенції, а саме – формування перекладацької компетенції на матеріалі японської поезії.

На сьогодні надзвичайно важливим є правильне формування як перекладацької, так і мовної компетенції, що формується через вивчення мови, культури, та літератури країни, мова якої вивчається. Показником мовного розвитку особистості є комунікативність, тобто здатність спілкуватися, що зумовлює активне використання засобів мовлення, вміння сприймати та відтворювати зміст чужого висловлювання і продукувати власне, тобто вміння осмислено сприймати й продукувати усні й письмові тексти.

Таким чином, компетенція – це стійка здатність людини до діяльності, що залежить від «таких п'яти основних елементів: глибоке розуміння суті завдань і проблем, які розв'язуються; наявність досвіду у даній сфері; уміння обирати засоби і способи діяльності, адекватні конкретним обставинам місця і часу; почуття відповідальності за досягнуті результати; здатність учитися на помилках і привносити корективи у процес досягнення мети» [Гальперин 2003, с.46]. Базою мовного розвитку є формування мовленнєвої компетенції студентів [Вербицкий 1990, с.24]. Зв'язок між перекладацькою та комунікативною компетенцією є очевидним, а формування саме перекладацької компетенції значною мірою залежить саме від розвитку комунікативності та рівня соціолінгвістичної освіченості. Нині неповною мірою використовуються у практиці навчання великі дидактичні можливості порівняльного методу, зокрема навчальний переклад як активна, свідома, розвивальна форма зіставлення і порівняння та ефективний прийом засвоєння двох мов, їх розбіжностей. Як доводить більшість дослідників, мова, яка вивчається, неминуче засвоюється через призму рідної, що в подальшому професійному житті може створювати незручні або навіть проблемні ситуації. Зокрема, такі ситуації мають тенденцію виникати і через явище мовної інтерференції.

Недостатня розробленість теоретичних і методичних матеріалів для навчального перекладу, відсутність спеціальних рекомендацій щодо їх застосування у практиці професійного навчання вимагають лінгвометодичного обґрунтування необхідності широкого використання навчального перекладу для формування перекладацької компетенції майбутніх викладачів та підвищення культури професійного мовлення.

За психологічні основи перекладу можна брати вчення І.П. Павлова про динамічний стереотип, а також розуміння перекладу як складного специфічного вторинного виду мовленнєвої діяльності. Вивчення у психологічному плані досліджуваної проблеми дало змогу з'ясувати, що навчальний переклад можна вважати найкращою тренувальною вправою для формування автономних динамічних стереотипів і закріплення нових тимчасових зв'язків, що виникають під час вивчення другої мови. Виконання перекладацьких трансформацій сприяє створенню автономного й подоланню поєднаного механізмів породження мовлення двома мовами. Постійна перекладацька практика забезпечує швидкий перехід з однієї мови на іншу, сприяє автоматизованому відтворенню еквіва-

лентів, що стимулює безпосередній розвиток швидкого мовлення, який в результаті допомагає перейти до мислення мовою перекладу.

Навчальний переклад вважається однією з найкращих вправ для ліквідації репродуктивного гальмування, що, вірогідно, є чи не основною проблемою під час продукування мовлення іноземною мовою, що може дати можливість здійснити важливий для методики викладання іноземної мови висновок, а саме – навчальний переклад має широко втілюватися у процесі формування перекладацької компетенції з метою розвитку й коригування перекладацьких навичок. Для оволодіння перекладом, як і будь-яким іншим видом мовленнєвої діяльності, у навчальному процесі мають створюватися відповідні умови. Існує також необхідність дотримання в організації роботи з навчального перекладу окремих загальнодидактичних та вузькоспецифічних принципів навчання. Навчальний переклад, на нашу думку, має посісти належне місце не тільки в усіх теоретико-практичних курсах філологічної спрямованості, але й стати складовою частиною викладання інших навчальних дисциплін. Вивчення рівня сформованості у студентів перекладацьких навичок, які є показником їхньої мовної і міжмовної компетенції та володіння нормами мови, виявило основні напрями застосовування навчального перекладу: формування вмінь та навичок розрізняти частково схожі, відмінні та протилежні факти двох мов на всіх мовних рівнях; створення обов'язкового для вчителя активного словника й термінологічного мінімуму; вироблення вмінь здійснювати переклад наукового тексту зі спеціальності та навичок швидкого переключення з однієї мови на іншу.

Для даного дослідження було обрано японську поезію, а саме танка, з метою ефективного формування перекладацької компетенції та розвитку соціокультурологічних знань та навичок як у учнів середніх навчальних закладів, так і у студентів вищих навчальних закладів. Отже, танка (яп. 短歌 танка, «коротка пісня») – це: 1) 31-складова п'ятистрокова віршована форма, є різновидом жанру вака, не має рим; 2) 短歌 – 五七、五七、七の形式。のちに五七五と七七に分ける形式が発生し、連歌、俳諧が発生する。[Wikipedia]. Оскільки за ціль було поставлено розвиток вмінь розуміти текст на інтуїтивному рівні, досліджувалася автоматизація лексичних навичок учнів та безпосередньо перекладацька. Практичне дослідження проводилося за участю учнів шостого класу, які займалися вивченням японської мови починаючи з першого класу. Вважаємо, що дане дослідження було актуальним та корисним для такої аудиторії, оскільки у процесі роботи було помічено недостатню комунікативну компетенцію даної аудиторії, що могло бути пов'язаним з недостатньою зацікавленістю учнів предметом, недосконалим рівнем використання різноманітних методичних матеріалів, цікавих дітям матеріалів, недостатнє використання різних методик навчання, що могло б сприяти більш ефективному вивченню та засвоєнню матеріалів. З цієї метою було використано нижчезазначений матеріал:

1.
宿りして На веснянім узгір'ї
春の山辺に Ночував,
ねたる夜は І навіть уві сні своєму бачив,
夢の内にも Як білоцвіт вишневий
花ぞちりける Опадав!

2.

吹く風と Яки не вітер
谷の水とし І не цей потік
なかりせば Що пелюстки несе через долину, -
深山がくれの Чи ми побачили б
花を見ましや Гірської вишні цвіт?

(紀貫之 – Кі-но Цураюкі)

Обрані приклади дали змогу не лише досягнути поставлених цілей, але з'ясувалося також, що подібний матеріал допомагає загальноосвітньому розвитку особистості, формуванню естетичного смаку та сприяє ознайомленню з японською культурою та літературою. Спершу учням було запропоновано здійснити переклад самостійно, без допомоги викладача, лише використовуючи власні набуті знання. У результаті виконання поставленого завдання 50% учнів класу достатньо непогано виконали письмовий переклад, що був наближений до оригіналу за своїм змістом. Після виконання завдання на переклад перед учнями було поставлено завдання розташувати у правильній послідовності кожен рядок вірша: у першому випадку в перекладі українською мовою (спираючись на наведений приклад японською мовою, тобто мовою оригіналу), у другому ж – пропонувалося виконати завдання навпаки, тобто поставити у правильній послідовності рядки японською мовою. У результаті виконаної роботи можемо констатувати, що приблизно 50% учнів успішно виконали поставлене перед ними завдання. Можемо відзначити, що виконання поставлених цілей, а саме:

- розвиток вміння розуміти текст на інтуїтивному рівні;
 - автоматизація лексичних навичок учнів;
 - формування перекладацької компетенції;
 - навчити учнів умінь переносу знань та навичок у нову мовленнєву ситуацію;
 - формування перекладацьких здібностей та навичок;
 - формування пізнавальних здібностей;
 - зацікавлення учнів новим матеріалом;
- було досягнуто.

Отже, виходячи з отриманих результатів, можна констатувати, що метод використання поетичних творів з метою формування саме перекладацької компетенції є достатньо ефективним, хоча й досить нестандартним методом, що дозволяє реалізувати внутрішні можливості кожної окремої особистості, таким чином забезпечивши й індивідуальний підхід, врахувати психологічні особливості як учня, так і студента, а також не менш важливою є саме зацікавленість індивіда у виконуваній діяльності.

1. Бондаренко І. П. Збірка старих і нових японських пісень. – К., 2006. – С. 194-195; 2. Вербицкий А. А. Человек в контексте речи: формы и методы активного обучения / А.А. Вербицкий. – М. : Знание, 1990. – 64 с. 3. Гальперин П. Я. Психология как объективная наука : избр. психо-логические труды / П. Я Гальперин; ред..А. И. Подольский ; РАО, Московский психолого-социальный ин-т. – М.; Воронеж : МПСИ: Изд-во НПО «МОДЕК», 2003. – 479 с. 3. Николаева С.Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах. – К., 2002. – 327 с. 4. Hadley A. Teaching Language Cultural in Context. – Boston: Heinle and Heinle Publishers, 1993. – 532 p. 5. Wikipedia.

О. Асадчих, Л. Смовженко,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДВОМОВНИМИ ТЕКСТАМИ

Проаналізовано теоретичні передумови формування готовності студентів мовних спеціальностей до самостійної роботи з двомовними текстами.

Ключові слова: *текст-полілог, мотиваційний фактор, уміння працювати самостійно, типи самостійної роботи.*

Проанализированы теоретические предпосылки формирования готовности студентов языковых специальностей к самостоятельной работе с двуязычными текстами.

Ключевые слова: *текст-полилог, мотивационный фактор, умения работать самостоятельно, типы самостоятельной работы.*

The article analyses the theoretical preconditions of philology students' readiness to the self-dependent activity with bilingual (Japanese and English) text-polylogues.

Key words: *text-polylogue, factor of motivation, skills in the self-dependent activity, types of the self-dependent activity.*

Постановка проблеми. Навчальний процес у вищій школі відповідно до Болонського процесу, що впроваджується у вищу освіту України, має бути спрямований на підготовку освіченого фахівця, який уміє ініціативно, творчо мислити, самостійно поповнювати свої знання та застосовувати їх у практичній діяльності.

Успіх підготовки майбутніх філологів залежить від багатьох факторів, одним з яких є самостійна робота студентів. В процесі впровадження кредитно-модульної системи навчання у ВНЗ, значна частина навчального матеріалу виноситься на самостійне опрацювання студентами. Тому основним завданням викладача у вищій школі стає не репродуктивне викладання набору готових знань, а організація активної самостійної роботи студентів.

Нині зростає рівень інтелектуальних запитів студентів і, водночас, з'являються нові технології навчання, з якими має бути ознайомлений кожний майбутній фахівець.

Щоб виконати завдання, які постали перед вищою школою, потрібно вдосконалювати навчально-виховний процес, розробляти нові методи і форми взаємодії викладача і студента, стимулювати самостійну навчальну діяльність молоді, оскільки саме життя довело, що тільки ті знання, які людина набула самостійно, завдяки власному досвіду,

думці й діям, стають справді її здобутком. Тому у вищих навчальних закладах останнім часом спостерігається тенденція до збільшення годин на самостійну роботу. Оволодіння уміннями та навичками самостійної діяльності є найважливішою умовою здійснення безперервної освіти.

Реалізація цієї мети тісно пов'язана з посиленням ролі самостійної роботи в навчальному процесі. Сучасні програми Міністерства освіти і науки України для філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів відводять на самостійну роботу студентів під керівництвом викладача від 1/3 до 2/3 загального обсягу навчального часу. Це є свідченням того, що самостійна робота – важливий резерв підвищення ефективності підготовки спеціалістів. Однак аналіз психолого-педагогічних досліджень, а також методичної літератури і результатів наукових досліджень дозволяє зробити висновок про недостатню готовність більшої частини студентів до нових для них форм самостійної роботи у вищому навчальному закладі, що виявляється у відсутності необхідних навичок та вмінь, а також необхідної мотивації та уваги до цієї роботи. Істотні можливості щодо підвищення мотивації надає кредитно-модульна система. Мотивація студентів до навчальної діяльності буде підвищуватись за таких умов, якщо практичні заняття та самостійна робота не дублюють одне одного.

У зв'язку з посиленням ролі самостійної роботи у навчально-пізнавальному процесі актуальною стала проблема раціональної організації самостійної роботи з урахуванням готовності до неї студентів, особливо коли мова йде про майбутніх філологів, які вивчають паралельно кілька іноземних мов. Вчені й педагоги-практики завжди приділяли багато уваги вивченню різних аспектів, пов'язаних із самостійною роботою. У наукових роботах В.К. Буряка, Б.Г. Єсіпової, А.М. Івасишина, В.В. Луценко, П.І. Підкасистого, Н.О. Шишкіної досліджувались сутність поняття самостійної роботи, принципи її організації, розглядалися різні класифікації, вивчалися методи, форми, засоби проведення самостійної роботи, розроблялись методики планування, організації та контролю самостійної роботи.

Проблему організації самостійної роботи студентів досліджували М.Г. Гарунов, О.В. Євдокимов, С.Г. Заскалета, І.А. Шайдур. У роботах К.Б. Бабенко, О.Г. Мороза, В.С. Тесленка відображено особливості організації самостійної роботи студентів на молодших курсах. Управління самостійної роботи студентів у позааудиторний час займалися Л.В. Клименко, В.П. Шпак та інші. Навчання студентів вміню планувати свою пізнавальну діяльність досліджували А.А. Лошак, О.М. Козак, М.П. Красницький та інші [Гусак, Малінко 2007]. Системний підхід в організації самостійної роботи студентів досліджувався в роботах Г.М. Гнитецької, Л.І. Заякіної та інших. Незважаючи на значну кількість досліджень, які присвячені самостійній роботі, проблема організації та готовності студентів мовних спеціальностей у вищих навчальних закладах (філологів з японської та англійської мов) в умовах кредитно-модульної системи майже не розглядається. Тому **метою статті** вважаємо аналіз шляхів формування готовності студентів мовних спеціальностей, зокрема філологів з японської та англійської мов, до здійснення самостійної роботи.

Перш ніж перейти до аналізу проблеми, з'ясуємо сутність поняття «самостійна робота студента». Так, низка науковців вказують, що самостійна робота – це: 1) різноманітні види індивідуальної та групової пізнавальної діяльності студентів, які здійснюються ними на аудиторних заняттях і в позааудиторний час (Р. Нізамов, Н. Сагіна та ін.);

2) різноманітні типи навчальних завдань, які виконуються під керівництвом викладача (П. Підласистий, М. Гарунов, Н. Нікандров, Л. Зоріна, М. Скаткін та ін.); 3) система організації роботи, при якій управління навчальною діяльністю студентів відбувається за відсутності викладача і без його безпосередньої участі (В. Граф, І. Ільєсов, В. Ляудіс, Н. Сагіна, О. Чиж); 4) робота студентів, яка проводиться за спеціальним індивідуальним навчальним планом, складеним на основі врахування індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей студентів (С. Архангельський, Л. Деркач, І. Шайдур, Н. Сагіна) [Ковалевский 2009].

Готовність до самостійної роботи студента визначається як ефективне оволодіння особистістю навчально-пізнавальною діяльністю з метою розв'язання різних пізнавальних завдань, що проходить три етапи:

1) підготовка студента до виконання завдання, теоретичне, психологічне, організаційно-методичне і матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи;

2) безпосереднє виконання навчального завдання. Це найважливіший і найвідповідальніший етап самостійної роботи студента, оскільки навчальне завдання найчастіше постає у навчально-пізнавальній формі, тому в процесі його виконання беруть участь усі психічні процеси, які забезпечують пізнавальну активність: відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення, увага тощо. На ефективність виконання завдання впливають такі особисті якості студента, як цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність тощо;

3) аналіз виконаного завдання є завершальним етапом виконаної роботи. Під час аналізу студент оцінює (методом самоконтролю, взаємоконтролю) якість і час виконання завдання, ефективність використаних у процесі самостійної роботи методів і засобів.

Отже, організація самостійної роботи філолога з японської та англійської мов має бути підпорядкована певним вимогам:

1. Розвиток мотиваційної установки.

Умовою будь-якої цілеспрямованої діяльності є установка – готовність до певної активності, виникнення якої безпосередньо залежить від наявності в людині потреби і від об'єктивної ситуації задоволення цієї потреби. Установка відчутно впливає на характер і результати діяльності студентів, сприяє підвищенню ефективності дій, активізує мислення, пам'ять, робить сприйняття точнішим, увагу зосереднішою, спрямованішою на об'єкт пізнання. Тому студент повинен виробити в собі внутрішню потребу в постійній самостійній роботі

2. Систематичність і безперервність.

Тривала перерва у роботі з навчальним матеріалом негативно впливає на засвоєння знань, спричиняє втрату логічного зв'язку з раніше вивченим. Не систематичність самостійної роботи унеможливорює досягнення високих результатів у навчанні. Тому студент повинен не випускати з поля зору жодних дисциплін, вміло поєднувати їх вивчення

3. Послідовність у роботі.

Послідовність означає чітку упорядкованість, черговість етапів роботи

4. Правильне планування самостійної роботи.

Чіткий план допоможе раціонально структурувати самостійну роботу, зосередитися на найсуттєвіших питаннях

5. Використання відповідних методів, способів і прийомів роботи.

Багато студентів працюють із підручниками неправильно: читають текст і відразу занотують, намагаючись запам'ятати прочитане. За такого підходу ігнорується найважливіший елемент самостійної роботи – глибоке осмислення матеріалу. Це призводить до того, що студенти засвоюють його поверхово, їм складно на практиці повною мірою застосувати теорію. У них формується шкідлива звичка не думати, а запам'ятовувати, що також негативно впливає на результати навчання

6. Керівництво з боку викладачів.

Основними формами керівництва самостійною роботою студентів є визначення програмних вимог до вивчення навчальних дисциплін; орієнтування студентів у переліку літератури; проведення групових та індивідуальних консультацій; організація спеціальних занять з метою вивчення наукової та навчальної літератури, прийомів конспектування; підготовка навчально-методичної літератури, рекомендацій, пам'яток тощо

Підсумовуючи, можна стверджувати, що найбільш поширеною точкою зору стосовно здійснення самостійної роботи є твердження про необхідність її організації в умовах особистісно-орієнтованого підходу. Тому в організації самостійної роботи, насамперед, слід виявити індивідуальні особливості студентів і зіставляти виявлені закономірності функціонування пізнавальних процесів з оптимальними умовами їх перебігу. Ми вражаємо, що діяльність викладача щодо організації самостійної роботи філологів з японської та англійської мов в умовах особистісно-орієнтованого підходу має включати такі напрямки:

- 1) розробка системи нових завдань із предмета на різних рівнях складності;
- 2) індивідуалізація навчальних завдань;
- 3) зміна рівнів складності навчальних завдань для студентів різних груп з тим, щоб ступінь самостійності у процесі їх виконання постійно зростав;
- 4) створення позитивного емоційного фону;
- 5) співвіднесення оптимальних поєднань фронтальної, групової і індивідуальної форм роботи з урахуванням специфічних відмінностей кожної групи студентів;
- 6) надання викладачем консультативно-дозованої допомоги при виконанні студентами самостійної роботи залежно від їх типологічних особливостей і рівня складності навчального завдання;
- 7) регулювання частоти і глибини контролю за продуктивністю виконання самостійної роботи студентам залежно від їх особливостей.

На нашу думку, успішність самостійної роботи в багатьох випадках залежить також і від психологічної готовності студента до самостійного навчання та пізнання. І це складає одну з проблем, з якою ми зустрічаємось на перших курсах. Як показує власний досвід, до моменту вступу у вищий навчальний заклад у більшості випускників не сформовані ні психологічна готовність, ні стійкі навички самостійної роботи. Студенти не вміють самостійно працювати як з науковою, так і з методичною літературою. Студенти мають набувати самостійно максимально можливий обсяг знань, працюючи з різноманітною літературою, проводячи певні дослідження, тобто стати активними суб'єктами навчання. Методичні рекомендації студентам щодо самостійного вивчення окремих тем представ-

лені великою різноманітністю видів робіт: робота з підручником, довідником, науково-популярною літературою, конспектування прочитаного тощо; розв'язання вправ, спрямованих на набуття практичних навичок і вмінь, вправ підвищеної складності.

Заслугує на увагу висновок учених про те, що найважливіше завдання викладачів – сформувати у студентів відповідну мотивацію до глибокого вивчення дисциплін. Виходячи з закону Йеркса-Додсона, згідно з яким чим більша мотивація, тим вища результативність діяльності, а відтак і розумова активність, питання розвитку стійких мотивів – одне з ключових у формуванні готовності до самостійної роботи. На основі аналізу сучасних досліджень проблеми та власного досвіду викладацької діяльності нами були визначені шляхи формування та підтримки позитивної мотивації філологів з японської та англійської мов до самостійної роботи, а саме:

- підбір цікавого, інформаційного матеріалу сходознавчого лінгвокраїнознавчого характеру для самостійного опрацювання;
- забезпечення проблемного характеру завдань;
- врахування індивідуальних особливостей студентів у підборі навчального матеріалу та формулюванні завдань;
- застосування групових методів навчання;
- використання проектної методики;
- опосередковане керівництво самостійною роботою;
- інформування студентів про результати їх досягнень.

Пошук шляхів оптимізації самостійної роботи студентів мовних спеціальностей (на-явність подвійної спеціальності після закінчення вищого навчального закладу) шляхом формування та підтримки їх позитивної мотивації призвів до необхідності застосування саме двомовних текстів – текстів-полілогів. Випускники отримують диплом, який дозволяє їм викладати та перекладати, використовуючи східну (японську) та англійську мови. Зазначимо, що навчання кожної мови окремо в Інституті філології Київського університету імені Тараса Шевченка відбувається на належному рівні, в той час, як перекладу з японської мови на англійську та навпаки майже не приділяються увага. Тоді в майбутньому у студентів виникають певні професійні труднощі, оскільки в них не сформовані відповідні знання, навички та вміння. Саме тому розробка навчального посібника такого типу постала надзвичайно **актуальним питанням**.

Проаналізувавши наукову літературу з даної проблематики, нами було встановлено, що розробка питання створення підручників, навчальних посібників тощо для навчання японської мови на будь-якому етапі у мовних вищих навчальних закладах України та Російської Федерації знаходиться на початковому етапі, особливо це стосується України. На теренах України на сьогоднішній день існує три навчально-методичні розробки: «Японська в темах 話題！の日本語», авторами якого є О. Забуранна та Й. Тойофуку, учбово-методичні посібники для навчання японських абеток «катаката» та «хірагана», авторами яких є В.І. Мигдальська та Д.І. Мигдальський, а також серія робочих зошитів для навчання японської мови на початковому етапі, які розробив М. Федоришин. Ще за радянських часів існував підручник для вивчення японської мови під редакцією І.В. Головніна. На сучасному етапі підручностворення вагомий внесок у розвиток методики навчання японської мови в Росії зробила Л.Т. Нечаєва, яка розробила серію підручників для вивчення японської мови на початковому та продвинутому етапах. Окрім цього існує

ціла низка інших методичних розробок для навчання японської мови на різних її етапах. В той же самий час, не існує підручників для перевірки самостійної роботи студентів, що ґрунтується на японській та англійській мовах.

З метою виявлення актуальних та цікавих для студентів філологів тем для самостійного опрацювання в 2007-2010 навчальному році нами було проведено моніторинг даної проблеми. В результаті анкетування-опитування студентів сходознавчих кафедр Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка було виявлено вісімнадцять тем, які становлять інтерес для даної категорії реципієнтів. Узагальнюючи результати, зазначимо, що студентів сходознавчих кафедр щонайбільше цікавлять теми, пов'язані з країною тієї східної мови, яку вони вивчають як першу. Серед зазначених підкреслимо, що найбільшу зацікавленість (майже однаковий у відсотковому співвідношенні) викликали теми, які пов'язані з етикетними відмінностями європейських та східних країн; різницею у світосприйнятті між Японією та Англією; можливістю самовираження та самореалізації в Україні та закордоном; гастрономічними традиціями східних країн; національними святами Японії; новітньою літературою Сходу та „Катаканаго” у сучасній японській мові. Цікавим виявився той факт, що дану вікову групу студентів цікавлять також питання, як суто психологічні (деградація та депресійні стани - як з цим боротися?; психологія викладання в вищих навчальних закладах; чому все більше неповнолітніх іде працювати), так і мистецького напрямку (музика, мистецтво різних країн).

Враховуючи результати анкетування-опитування та вимоги чинної Програми, нами було створено посібник «Вчимо японську самостійно», до якого було включено вісім розділів (циклів), об'єднаних такими темами:

«Житло та одяг японців» (日本の衣類・住居)

«Їжа та напої японців» (日本の食べ物・飲み物)

«Національні свята Японії» (日本の祝日)

«Щорічні події Японії» (日本の年中行事)

«Спорт та відпочинок японців» (日本のスポーツ・余暇)

«Подорожі та визначні місця Японії» (日本の旅行・観光)

«Література та масова комунікація Японії» (日本の文学・マスコミ)

«Японія змінюється» (変わり行く日本) [植田2009].

Враховуючи особливості методики викладання японської та англійської мови, кожен розділ посібника має відповідну структуру та культурологічне наповнення:

1) передтекстові завдання, мета яких полягає у розширенні лінгвокраїнознавчого аспекту кругозору студентів у контексті формування полікультурної особистості;

2) подача нового матеріалу (пред'явлення текстів японською та англійською мовами, їх читання);

3) післятекстові завдання, метою яких є разом із засвоєнням лексико-граматичного матеріалу, розвиток активного мислення студентів-філологів японською та англійською мовами;

4) перевірка себе;

5) проектна робота.

В основу посібника було покладено методику з елементами інтенсиву – використання нерозчленованих глобальних одиниць мовлення (синтез 1) через вицленення, осмислення та узагальнення мовних явищ (аналіз) і знову до активної діяльності, але вже ін-

шого, вищого рівня (синтез 2) шляхом активізації резервних можливостей особистості. Слід підкреслити, що подібний розподіл в посібнику є умовним, оскільки рух від етапу до етапу здійснюється не лінійно, а за спіраллю: новий навчальний матеріал спочатку сприймається студентами в цілому, глобально і стає зрозумілим лише завдяки пофразовому перекладу на англійську мову; перші спроби вживання нових мовленнєвих зразків відбувається цілими блоками, репродуктивно, але в різних ситуаціях.

Отже, мета першого пред'явлення – пояснити студенту ситуацію: місце та час дій, зміну подій їх учасників. Основний спосіб семантизації при цьому – пофразовий переклад з японської та англійську мову. Головна мета другого пред'явлення – максимально забезпечити мимовільне запам'ятовування нового навчального матеріалу. Студент, використовуючи аудіозапис, програв всі ситуації японських текстів-полілогів з пофразовим перекладом на англійську мову: спочатку студент прослуховує фразу японською, потім імітативно її відтворює, потім прослуховує переклад фрази англійською мовою. Третє пред'явлення має на меті закріпити новий матеріал у пам'яті студента, доповнюючи мимовільне запам'ятовування, яке мало місце у другому пред'явленні, довільним запам'ятовування, а слуховий образ нових мовленнєвих одиниць – їх зоровим образом: студент слухає диктора, який виразно читає текст-полілог японською мовою з короткими паузами між фразами для внутрішнього проговорювання їх студентом, який одночасно сприймає і англомовний друкований варіант тексту. Четверте пред'явлення, або «музичний сеанс», має на меті прослуховування японського тексту-полілогу під повільну музику, в результаті чого студент отримує закінчене, цілісне уявлення про весь текст.

На етапі тренування та практики студенти виконують по 20 ранжованих завдань:

1. Поєднай слова англійською та японською мовами з відповідним малюнком (1)
2. Заповни схему (1)
3. Поєднай слова англійською та японською мовами з відповідним малюнком (2)
4. Заповни схему (2)
5. Напиши ключові слова
6. Намалюй малюнок
7. Склади план відповіді
8. Запам'ятай основні нові слова до теми
9. Прочитай текст англійською мовою
10. Перевір себе
11. Прочитай текст японською мовою (зверни увагу на переклад англійською мовою)
12. Прочитай текст англійською мовою (зверни увагу на переклад японською мовою)
13. Прочитай текст японською мовою
14. Заповни пробіли
15. Поясни значення слів японською/англійською мовою
16. Переклади речення з української на японську та англійську мови
17. Запам'ятай додаткові нові слова до теми
18. Прочитай додатковий текст до теми
19. Поясни інформацію японською та англійською мовами
20. Проектна робота.

Цілісність та завершеність кожного окремого циклу уроків дає можливість не дотримуватися запропонованої послідовності та опрацьовувати теми щодо власних уподобань і кількості годин, введених в курс японської мови.

Таким чином, готовність до самостійної роботи філолога з японської та англійської мов включає психологічні та методичні компоненти. З психологічної точки зору готовність до здійснення самостійної роботи визначається розумовою активністю, яка значною мірою залежить від мотиваційного фактору і здатністю до саморегуляції. Методичний компонент передбачає знання раціональних прийомів роботи з двомовним матеріалом, відбір відповідних стратегій і прийомів, відповідний рівень інформаційної культури студентів, який забезпечує можливість швидкого пошуку та інтерпретації інформації, вміння раціонально розподілити час і контролювати поточні знання. Ефективність формування готовності студентів до самостійної роботи забезпечується створенням ситуацій розвитку, яка передбачає реальні умови для активізації резервних можливостей особистості.

1. Гусак Т.М., Малінко О.Г. Підвищення самостійності студентів під час вивчення іноземних мов // Педагогіка і психологія. – 2007 – №4.; 2. Ковалевский И.Г. Организация самостоятельной работы студентов // Высшее образование в России. – 2009. – №1; 3. *Модернізація вищої освіти України і Болонський процес* / Уклад. М.Ф.Степко, Я.Я. Болюбаш, К.М. Левківський, Ю.В. Сухарніков. – К., 2004; 4. 『日本事情入門』 (1998) 佐々木瑞枝、アルク日本語出版; 5. 『日本生活事情』 (1992) 日本語ジャーナル編集部、アルク日本語出版; 6. 『英語で説明する日本の文化』 (2009) 植田一三／上田敏子、語研出版.

О. Горновська,

Київський національний лінгвістичний університет

УРАХУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТА ЛІНГВІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЯПОНСЬКОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ПРИ НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ

Розглянуто комунікативні особливості спілкування японців, їх зв'язок з деякими культурними, соціальними та психологічними традиціями японського мовного суспільства. Проаналізовано їх вплив на вибір лінгвістичних та невербальних засобів в процесі здійснення усної комунікації японською мовою. Описано специфічні лексичні, граматичні, синтаксичні аспекти японського діалогічного мовлення.

Ключові слова: комунікативна компетенція, діалогічне мовлення, мовна поведінка, мовні засоби, комунікативна поведінка.

Рассмотрены коммуникативные особенности общения японцев, их связь с некоторыми культурными, социальными и психологическими традициями японско-

го языкового общества. Проанализировано их влияние на выбор лингвистических и невербальных средств в процессе осуществления устной коммуникации японском языке. Описаны специфические лексические, грамматические, синтаксические аспекты японской диалогической речи.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, диалогическая речь, языковое поведение, языковые средства, коммуникативное поведение.

An overview is given to communicative characteristics of Japanese interaction and their relation to some cultural, social and psychological traditions of Japanese Language Society. Influence of these characteristics on usage of specific means of verbal and nonverbal communication is being analyzed. A description of some particular lexical, grammatical, syntactic aspects of Japanese conversation is given.

Key words: communicative competence, dialogue, verbal behavior, means of language, communicative behavior.

Сьогодні розширення економічної співпраці та зміцнення культурних зв'язків з Японією в Україні спричиняє потребу в молодих висококваліфікованих кадрах, які б практично володіли японською мовою (ЯМ), були обізнані з культурою та сучасними реаліями життя японців. ЯМ викладається в Україні в багатьох вищих навчальних закладах (ВНЗ) як перша та друга іноземна мова (ІМ). Однак на даний момент в нашій державі не існує методики викладання ЯМ яка б враховувала відмінності української та японської комунікативної поведінки а також лінгвістичних особливостей ЯМ у процесі формування комунікативної компетенції в діалогічному мовленні (ДМ) у студентів ВНЗ.

Питання про національні особливості комунікативної поведінки японців торкалось багато науковців: Алпатов В.М., Дибовський О.С., Неверов С.В., Раздорський А.І., Тумаркін П.С., Нітта Йосіо, Сіракава Хіраюкі, Іорі Ісао, Івабуті Ецутаро та інші. Проте, не зважаючи на проведений лінгвістичний, психолінгвістичний та культурологічний аналіз, проблема навчання українських студентів японського діалогічного мовлення (ЯДМ) з урахуванням специфічних особливостей японського мовлення все ще залишається невирішеною. Відповідно, постає необхідність розробки спеціальної методики викладання ЯДМ з урахуванням таких особливостей, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті – визначити лінгвістичні характеристики ЯДМ, пов'язані з психолінгвістичними та комунікативними особливостями діалогічного спілкування японців.

В процесі формування комунікативної компетенції в ЯДМ, комунікацію необхідно розглядати як багатогранний процес, в якому взаємодіють вербальний і невербальний рівні та на який впливають культурні, психологічні, соціальні та інші фактори. Розглянемо деякі особливості комунікативної поведінки японців, які впливають на вибір лексичних, граматичних, синтаксичних, невербальних мовних засобів.

При здійсненні мовної комунікації велику роль відіграє залежність комунікативних дій від ситуації їх здійснення. Ця проблема детально розглядається в японському мовознавстві, зокрема у напрямку «мовного існування», в якому підкреслюється залежність мовного акту від немовного –так званого «повного контексту», позавербальної ситуації [Неверов 1977, с. 67–74]. Отже, ситуативне використання ЯМ пов'язане з визначеними

культурою механізмами взаємодії учасників комунікації, в яких існує і деяка міра універсальності, і певна етнокультурна специфіка. [Дыбовский 2005, с. 5–13].

Будь який діалог японською мовою відображає в собі протиставлення понять «свій-чужий» (*uchi-soto*), на яке накладається протиставлення «вищий-рівний-нижчий», зумовлюючи вибір мовних і невербальних засобів для ведення діалогу, а також стиль поведінки комунікантів. На рівні «вищий-рівний-нижчий», мова йде про систему ввічливої мови *keigo* і вибір відповідного стилю мовлення. На рівні ж «свій-чужий» мова йде про вибір лексичних, граматичних засобів і побудови висловлювань. В процесі усного спілкування ці обидва фактори одночасно проявляються у мовленні і впливають на вибір комунікантами відповідних до умов конкретної ситуації спілкування вербальних і невербальних засобів. [Алпатов 2008, с. 79–88]. Наприклад, використання особових займенників в розмові зі «своїм» є доречним (君、あなた), але в розмові з «чужим» подекуди неприпустимим, натомість для звернення японці використовують ім'я співрозмовника, або в деяких визначених мовних етикетом випадках – звертаються до нього за назвою професії (先生, 部長, 会長 та ін.).

Те саме стосується і заперечення в ЯМ. В процесі спілкування японською мовою, слово «ні» або інше категоричне заперечення може бути доречним лише в колі «своїх», тому в спілкуванні з «чужими» або «вищими» японському мовленні прямого заперечення уникають, будуючи висловлювання таким чином, щоб уникати слів いいえ, できない, ない і суфіксів ない, ません. Натомість необхідно відмовляти співрозмовнику, пояснюючи причини, чому та чи інша дія не може бути виконана. Для цього використовуються мовні кліше такі як 申し訳ありませんが, それはちょっと..., 実は, риторичне перепитування 〇〇ですか та ін..

Вважається, що для ЯМ характерна особлива побудова вислову, де центром є співрозмовник [Неверов 1977, с. 67–74]. З цим в першу чергу дослідники пов'язують наявність великої кількості мовних кліше, ввідних висловлювань, які застосовуються у різних ситуаціях мовлення, таких як いつもお世話になります, 失礼します, よろしくお願ひします, お忙しいところ申し訳ありません та багатьох інших. Ми вважаємо, що сюди також можна віднести й використання «скромних» фраз і кліше, а також тих, які звеличують співрозмовника: つまらないものですが、どうぞ、おかげさまで тощо.

Японське усне мовлення також вирізняється прагненням уникати в мові вказівок на прямий зв'язок між двома явищами, встановлення їх логічного взаємозв'язку, оскільки японці вважають, що неможливо точно знати заздалегідь ставлення співрозмовника до ситуації [Неверов 1977, с. 67–74]. Японці в таких випадках представляють явища не як взаємозалежні: «причина-наслідок», як звично українцям, а радше як паралельні й майже незалежні, часто використовуючи для цього : дієприкслівникові звороти (遅れてすみません), сурядний сполучникが (今日日本を忘れたんですが、貸してくれませんか?), спеціальні граматичні конструкції та мовні кліше для висловлення бажання як власного (～たいと思います, ～たらうれしく思います, ～たらよかったと思います), так і другої та третьої особи (たがる, ～たいと言っていました ～そう・よう・らしい).

Як засвідчує практика (це також підтверджують результати досліджень з проблем спілкування японською мовою, які проводять фахівці японської освітньої організації Japan Foundation та дослідження фахівців Токійського університету іноземних мов), цей пласт мовних знань залишається у студентів в пасиві, причина бачається в тому, що

використання таких кліше і фраз, побудова подібним чином вислову в українському мовленні й етикеті відсутні.

Стереотипністю, широким використанням усталених мовних форм можна пояснити наявність в ЯМ великої кількості мовних кліше, а також визначеним обмеженим колом тем для спілкування «чужих», несхваленні використання каламбурів, жартів тощо [Дибовський 2005, с. 5–13]. Все вищезгадане є важливою особливістю традиційної мовної поведінки японців. Так, схильність до ритуальності робить мовну поведінку члена японського мовного колективу в деяких випадках ситуативно передбачуваною. Стереотипність мовної поведінки японців яскраво виявляється і в спілкуванні з іноземцями. Наприклад, при першій зустрічі коло тем для обговорення є досить обмеженим, найчастіше можна почути такі репліки, які доволі зрозуміло і описують це вузьке коло тем [Тумаркин 2008, с. 5–16]: 1) 日本語 (Напр.: 日本語が上手ですね а б о 日本語は難しいですか); 2) 国 (Напр.: お国はどちらですか); 3) 料理 (Напр.: 日本料理の好き嫌い).

Важливою особливістю власне японського усного мовлення є тенденція до використання власне японської лексики *ваго* [Тумаркин 2008, с. 5–16]. На відміну від української, гарною вважається не багата на різноманітну лексику та синоніми мова, а навпаки – лаконічні але емкі висловлювання «простими» словами *ваго*. Слід зазначити, що для письмової мови характерним є, навпаки, використання складної лексики *канго*. Усна мова характеризується також, на відміну від письмової, використанням більш простих граматичних конструкцій і спрощених форм деяких широкоживаних конструкцій.

В ЯМ значно більшою мірою, ніж в європейських і українській мовах, проявляється різниця між жіночим і чоловічим мовленням. Найбільше ці розходження можна прослідкувати саме в усному мовленні. [Алпатов 2005, с. 135–145] Це насамперед стосується використання особових займенників і деяких часток. Також вважається, що використання лексики *ваго* трохи більшою мірою притаманне жіночому усному мовленню [Тумаркин 2008, с. 5–16].

Багато дослідників погоджуються з визначенням ЯМ як висококонтекстної [Кашкин 2007, с.54–55], а також багато дослідників особливу увагу при дослідженні ЯМ приділяють культурі умовчання. Згідно з думкою Алпатова [Алпатов 2005, с. 40–42], в усному мовленні це насамперед пов'язано з надзвичайно широким використанням еліпсису. В японському мовному етикеті вважається доречним та ввічливим дати співрозмовнику можливість відчутти підтекст вислову та зробити свої власні висновки, аніж висловлювати власні, тим самим нав'язуючи їх. Так, у висловлюванні українською мовою, яка належить до низько контекстних культур, інформація, необхідна для вірної інтерпретації повідомлення, міститься в максимально вербалізованому вигляді. Висловлювання ж японською мовою, особливо в спілкуванні зі «своїми» або при запереченнях, часто можуть бути незрозумілими у відриві від контексту, оскільки містять лише ключові слова і не містять підметів, присудків тощо. Для правильного розуміння такого висловлювання, подекуди не достатньо просто знання ситуативного контексту, а потрібне знання і розуміння широкого, культурологічного.

Важливим пунктом в описі мовної поведінки японців є використання ними невербальних засобів комунікації, зокрема, жестів, міміки, проксемики, поклонів тощо, а також широким використанням, які супроводжують будь-який діалог. Вважається, що в деяких

випадках їх використання деякою мірою може компенсувати незакінченість усних висловлювань [Алпатов 2005, с. 129–132].

Японців прийнято вважати неемоційними, однак слід взяти до уваги те, що ту емоційність та ставлення до речей, подій, які українці звикли проявляти в інтонаціях, жестах, міміці тощо, вони висловлюють найчастіше за допомогою граматичних конструкцій та спеціальної лексики: *～らしい, ～っぽい, ～限り, おまえ* тощо. Так в японській мові існує цілий пласт граматики, використання якої вказує на ставлення мовця до предмету. В багатьох підручниках з ЯМ, виданих в Японії, подача частини граматичного матеріалу на середньому і просунутому етапах організується саме за таким принципом.

Слід взяти до уваги ще деякі явища, широко розповсюджені в ЯМ. По-перше – це використання *айдзуті* – коротких слів, таких як *はい, ええ, なるほど, そうですか* тощо, які слугують сигналами, що їх подає слухач мовців, виражаючи свою увагу і зацікавленість в розмові. По-друге – це використання дискурсивних маркерів *あのう, さあ, そうですね* тощо для привернення уваги, «плавного» ведення розмови.

Отже в процесі нашого дослідження ми виділили наступні особливості ЯДМ, непридатні українській мові:

- одночасне протиставлення понять «свій-чужий» та «вищий-рівний-нижчий»;
- особлива побудова вислову, де центром є співрозмовник;
- уникання категоричних висловлювань в тому числі заперечень;
- висока стереотипність мовлення, широке використання усталених мовних форм;
- тенденція до використання в усній мові лексики ваго і простих та спрощених граматичних форм;
- багате і специфічне використання невербальних засобів комунікації;
- вираження емоційності, особистого ставлення через граматичні засоби;
- постійне використання *айдзуті* й дискурсивних маркерів.

Можна зробити висновок, що процес усної комунікації представників японського суспільства значно відрізняється від українського. Комунікативні, психологічні, культурні фактори мають значний вплив на вибір мовних засобів при спілкуванні, тому при навчанні ЯДМ студентів, формування мовленнєвої компетенції у говорінні має відбуватись в комплексі з формуванням лінгвосоціокультурної і мовних компетенцій.

Ми пропонуємо наступні рішення поставлених проблем:

1) при навчанні студентів при вправлянні необхідно вчити студентів визначати рівні спілкування для кожної конкретної ситуації спілкування, орієнтуватися в доборі мовних засобів відповідно одразу до двох рівнів спілкування, що, на нашу думку, має проходити крізь всю систему вправ для навчання ЯДМ;

2) особливу увагу при навчанні ЯДМ на середньому етапі необхідно приділяти формуванню у студентів вмінь побудови висловлювань таким чином, щоб уникати категоричності, прямих заперечень тощо;

3) при розробці методики навчання ЯДМ, на нашу думку, крізь весь комплекс вправ має проходити також навчання невербальному компоненту, формування навичок і вмінь використання *айдзуті* й дискурсивних маркерів;

4) при подачі нового граматичного і лексичного матеріалу, необхідно одразу робити пояснення щодо можливості/неможливості, доречності/недоречності використання його в усному мовленні, закріплюючи це відповідними вправами;

5) оскільки письмова ЯМ значно відрізняється від усної складом і складністю лексичного і граматичного матеріалу, на нашу думку, необхідно розробити підсистему вправ для розвитку навичок і вмінь трансформування інформації, отриманої через письмові джерела в усне ДМ.

Матеріали представленої статті мають практичне значення та можуть бути використані викладачами ЯМ у ВНЗ, аспірантами та студентами, які займаються японістикою. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці методичного підґрунтя навчання студентів ЯДМ на середньому етапі, розробці підсистеми вправ для формування компетенцій у ДМ у студентів вищих навчальних закладів.

1. Алпатов В. М. Япония: язык и культура. – М. : Языки славянских культур, 2008. – 208 с.; 2. Дыбовский А. С. Ритуал и игра: о некоторых особенностях речевой коммуникации в японском и русском этноязыковых коллективах // Окно в Японию. – 2005. -№16. – С. 5–13.; 3. Кашкин В. Б. Основы теории коммуникации: краткий курс. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 256с.; 4. Неверов С. В. Особенности речевой и неречевой коммуникации японцев // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М. : Наука, 1977. С.67–74.; 4. Тумаркин П. С. Жесты и мимика в общении японцев : лингвострановедческий словарь-справочник. – М. : Просвещение, 2002. – 118с.; 5. Тумаркин П.С. Японский язык. Речевой этикет и обороты диалогической речи : практическое пособие со страноведческими комментариями. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2008. – 96с.; 6. Фролова О. П. Японский речевой этикет. – Новосибирск, 1997. С. 11-20.; 7. Хага Я. Язык и национальный характер // Характер японца. – М.: Советский писатель, 1973. – Т. 2. – С. 149-151.; 8. Яхнюк Т.О. Використання фрагментів художнього відеофільму для навчання студентів мовних спеціальностей соціокультурної англійської лексики: Канд. дис.– К., 2002, С.34-69.; 9. 鎌田修・山内博之 日本語教育・異文化間コミュニケーション. ー凡人社、1996. 133-148頁.; 10. 目黒真実、勝間祐美子 コミュニケーションに強くなる日本語会話. ーアルク、2001. ー358頁.

Х. Егава,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

「JF日本語教育スタンダード」のウクライナへの導入 (УПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ СТАНДАРТІВ ВИКЛАДАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ ЯПОНСЬКОЇ ФУНДАЦІЇ)

Вивчення «Стандартів викладання японської мови Японської фундації» (JFS) та їх введення в Україні, їх вплив на навчальні процеси, зокрема, навчальні програми є актуальним. У статті розглядаються навчальні програми для студентів третього та чет-

вертого курсів ВНЗ (середній рівень) та даються методичні рекомендації щодо їх зміни з урахуванням JFS.

Ключові слова: загальна рамка, Can-Do-Statement, програми, стандарти.

Изучение «Стандартов преподавания японского языка Японского фонда» (JFS) и их введения в Украине, их влияние на учебные процессы, в частности, учебные программы является актуальным. В статье рассматриваются учебные программы для студентов третьего и четвертого курсов ВУЗа (средний уровень) и даются методические рекомендации для их изменения с учетом JFS.

Ключевые слова: общая рамка, Can-Do-Statement, программы, стандарты.

The studying of “The Japanese Fund’s teaching standards of the Japanese language” (JFS) and of its introduction in Ukraine; as well as its influence on the educational process and particularly on the educational programs, is essential. In this article the educational programs for third and fourth year students of the institutions of higher education are considered. Also the systematic recommendations for their improvement via introduction of the JFS are given.

Key words: general frame, Can-Do-Statement, programs, standards

はじめに

現在、日本語教育の場において新しい日本語能力試験（以下、JLPT）の導入と共に、注目されているのが国際交流基金が推奨する「JF日本語教育スタンダード」（以下、JFS）である。その概要はすでに「JF日本語教育スタンダード2010」という刊行物としてまとめられ公式のホームページなどでも公示されている。利用者は「Can-doサイト」と呼ばれるツールを使い実際に授業活動に応用することもできる。その大筋の思想は、国際的に広がりを持つ日本語教育が、特定の地域や国、個々の言語に特定されない共通の方法論を持つこと。具体的には学習法、指導法、到達目標の評価や認定に共通枠を設定するというものである[嘉数2006, 2]。

しかしウクライナで日本語教育にかかわる教師にとっては、JFSは今のところあまり具体性のないものに感じられる。日本での長年の論議にもかかわらず、ホームページ以外にはこれといった実像が伝わらず、わかりにくいものになっている。また、当然のことだが、この共通枠は日本の日本語教育界が海外の教育現場に強制するものではないし、事実上できない。特にウクライナの日本語教育の現場を見る場合JFSの存在自体も重要性がなく、存在を知ってはいいても「それは何なのか」「交流基金は何がしたいのか」「具体的に何があるのか」がよくわからず、ホームページをみても「わかりにくい」ものとなっている。

本稿ではウクライナの日本語教育の現場になじみのないJFSを一概に否定せず、いかに融合を図るかという観点から検討していく。その理由は、第一にJFSを日本語教育の世界的な流れとして認識させようという日本側の言語政策は今後も続くであろうこと。第二にウクライナの日本語教育現場もそれに取り残されることなく世界の中で発展しなくてはいけないこと。第三に今後、日本国内の日本語教育、あるいは日本国内で作られる教科書や教材の内容がJFSを強く意識したものになるであろうことなどが考えられるからである。

すでにウクライナでもこの変化は起きており、新しいJLPTでは、ガイドブックにも「文字・語彙、文法といった言語知識とともに、それを実際に使ってコミュニケ

ーション上の課題を遂行する能力を測る」と述べられているとおり、所謂Can-Do-Statement（以下CDS）の導入がひとつの大きな変化となっている。ウクライナにおいては「日本留学試験」やJETROの「ビジネス日本語検定試験」が行われておらず、JLPTが唯一の第三者的な日本語能力評価である以上、その変化に対応することもウクライナの日本語教育関係者の課題となっている。

以上のことから、このJFSが現在ウクライナの教育機関でやっと形作られつつあるシラバスやカリキュラムを含んだプログラム、授業の流れや評価とどうかかわっていくのかを検討することは緊急の課題である。本稿では特に高等教育機関における中級学習者（3,4年生）を対象としたプログラムを概観した後、JFSの該当すると思われる部分を検討し、JFS導入への提言を試みる。

1. 中級のプログラム

ウクライナの高等教育機関では、全国で統一された日本語教育のプログラムはないが、各大学において作成し承認されたものが使われている。本稿ではタラス・シェフチェンコ記念キエフ国立大学（以下、キエフ大）の中級学習者（3,4年生）を対象としたプログラムを例にして、概要を把握する。キエフ大では2003年国際交流基金派遣の日本語教育専門家の協力のもと基本プログラムが作成された[Асадчих О.В., Комісаров К.Ю., Онодзакі Р. 2003]。これは最新の日本語教育の成果を盛り込む努力がなされたようだが、ヨーロッパ言語のプログラムを元に作成しなければならないという制約があり、編者たちの創意が十分に反映されたものではない。その後実際の授業のカリキュラムを含んだ実施プログラムを追加し現在に至っており[Асадчих О.В., Комісаров К.Ю. 2008; Егва Х., Заморська Ю.В 2009] 今後もボローニャ・プロセスの反映など教育改革の進展に合わせ内容の刷新が行われる予定である。

日本語教育のコース・デザインにおいては、第一段階として各種調査、第二段階としてシラバスの確定、カリキュラムの決定がなされる。第三段階として教育の実施、効果の測定、教材管理、フィードバックを行い、第4段階として学習者の進路に対応するための指針作りなどが理想とされている[田中1991]。キエフ大でも、まず背景調査なりニーズ調査からするべきであろうが、実際はプログラム作成に当たり、学習の到達点を漠然とした「初級・中級・上級」といった言葉で設定し、入手可能な教科書の目次どおりにカリキュラムを計画し、新出語彙や文型表現を示していくといったことが行われている。

キエフ大の中級学習者を対象とした実施プログラムは、基本的に場面・話題シラバスをもとに構成されている。使用教科書は3年生は「文化中級日本語Ⅰ」（以下、「文化1」）を、4年生は「文化中級日本語ⅠⅠ」（以下、「文化2」）を主教材にしており、授業もこの教科書のテーマに沿って行われている。理想どおりにコース・デザインを行い複数の主教材や副教材を組み合わせながら授業を進めていく、さらには独自の主教材を開発すれば到達目標や学習者のニーズに合致し、効率の良い授業ができるのはずである。しかし現状は、手元にある主教材を出発点として実施プログラムが作成され授業が進められており、あえてCDSの考え方を教科書から抜き出すと以下ようになる（表1、2）[文化中級Ⅰ 1996, 4-7; 文化中級ⅠⅠ 2001, 8-9]。

表1：文化中級日本語Ⅰ（3年生用主教材）

課	目標	技能
1	自分の日本語学習について振り返り、いろいろな学習方法を知る。 ある状況を仮定して自分の考え方や願望、後悔の気持ちなどを表せるようになる。	(聴解) 内容を予測して聞き、ポイントをまとめる。 (活動) 自分の学習方法を考える。
2	話の進め方を意識したり相手の都合を配慮しながら依頼できるようになる。 言葉だけでなく、話の進め方や態度も含めて、敬語に対する意識を高める。	(聴解) 言葉遣いから人間関係を推測する。 (発話) 相手の都合を考えて依頼する。 (作文) 書き置きの手紙を書く。 (読解) 論説文の段落構成を意識して読む。
3	現在および過去の人や物の様子を描写できるようになる。	(読解) 新聞の事件記事を読む。
4	意志を中心とした自分の気持ちを表すことができるようになる。 性格や行動の傾向を含めた自己紹介ができるようになる。	(作文) 目上の人にお礼と報告の手紙を書く。 (聴解) 場面に合った自己紹介を理解する。 (発話) 場面に合った自己紹介をする。
5	受身文の視点を理解し、文章を正しく読み取れるようになる。 日常会話で身近なことについて感想が述べられるようになる。	(聴解) 意見や感想を聞いて肯定的か否定的かを判断する。 (発話) 雑談の中で意見や感想を言う。
6	現在および過去の状態やできごとを描写できるようになる。 名詞修飾の構造を知り、文章を正しく読み取れるようになる。	(読解) エッセイを読む。 (作文) 自分の思い出の場所についてエッセイを書く。
7	行事や博物館などについて調べることができる。 ミーティングの場で、調べたいことを簡単に報告できるようになる。	(聴解) 電話で情報を得る。 (活動) 調べたことを報告する。
8	意見や要望を相手の感情を意識して婉曲に話すことができるようになる。 投書における意見文の構成を知り、意見のポイントを読み取ることができるようになる。	(聴解) 対立する意見を聞いて理解する。

表2：文化中級日本語ⅠⅠ（4年生用主教材）

課	技能
1	(聴解) ニュースの種類を聞き分ける。5W1Hを聞き取る。 (作文) 出来事をわかりやすく伝える文を書く。 (活動) インタビューをしてまとめる。
2	(作文) 自分の国を紹介する文を書く。 (活動) 初対面の人と話す。
3	(作文) 自分の国のことわざをわかりやすく日本語で説明する。 (活動) スピーチをする。
4	(作文) 対比の表現を使って、あるものの特徴を述べる。 (活動) 感想・意見などを聞き、自分の意見を言う。
5	(活動) 講義を聞いて質問する。 (作文) エピソードを入れて、ある人物について描写する。
6	(作文) 自由に発想をふくらませて書く。 (聴解) 言葉の意味を想像しながら聞く。 (活動) 事典や本などで調べたことをまとめて発表する。
7	(作文) 一つのものについて、いくつかの視点を盛り込んで書く。 (活動) 説明を聞いて理解する・人に説明する。
8	(活動) 相手の発言を受けて、意見を言う。 (作文) 将来のことを自由に予想して書く。

これらの項目には例えば「文化1」6課では「昔と今」という話題を設定し、日本人に昔の新宿のことを聞くといった場面の会話文を読み、その文型表現を学ぶ。自分の写真を持ってきてその説明をするという課題があり、エッセイの読解、「思い出の場所」についての作文をするといった内容を含んでいる。「文化2」3課では「異文化間コミュニケーション」といった話題でエッセイを読み、その文型表現を学び、外国人留学生の日本体験に関するスピーチを聞き、学習者が自ら感じた体験を作文し発表することを設定している。しかしJFSのA2レベルの「簡単な言葉で」、B1の「詳細に」などの条件が明確にされておらず教師の判断で到達度レベルが任意に判断され学習者の評価がされている。

2. JFSの応用

現状でのキエフ大の4年生（学士修了時）の目標を経験を基にJFSで考えCan-doの6レベルで言うとB1程度、一部項目ではB2をめざすということではないかと推測される。しかし4年終了時にどのレベルを目標とするかは、入学時の日本語習得状況、社会的な要求を満足させるべき高等教育機関としての基準、修士課程などその後の学習の発展の内容などによって精査され決定されるべきであり、教師の経験はその検討材料の一部であるべきである。

また人間の活動には目的と「しなければならない」「したい」といったが欲求があり、それを解決するために何かの言語活動を利用する。この言語活動を「できる」で解釈しているJFSには、最初の部分である目的や欲求が不明確である。学習者

が日本に居住している、あるいは居住国が頻繁に日本人や日本社会との接触がある場合の学習者は、これら運用の現場を想定し、または学習の過程で実際に試しながら目的や欲求を自覚し学習した「できる」を獲得することができる。しかし日本語の孤立環境 [福島,イヴァノヴァ 2006, 49] にあるウクライナでは目的と欲求を不明にしたまま擬似体験として教室で繰り返すことになる。目的と欲求が明確になっていない、つまり学習者にとって想定することが難しい状況では当然、言語活動が「できる」ことに対してだけ注目していくことは危険であり、その前段階の動機付けを解決していく必要があるだろう。例えば孤立環境とは言いながら工夫によって、教師以外の日本語話者とのグループ活動、インターネットを使った活動、タイムリーな文字媒体を十分に利用する、模擬演習に現実味を持たせるなど目的と欲求を教師が明示できるようにする必要がある。また学習者の意欲を維持させるためにも同じ欲求でも「しなければならない」から「したい」へ、学習者の欲求が移行するようにも導かなければならない。これは「できる」という達成感のほかに褒章であったり快楽であったり人間本来の欲求を満足させるのもでなければならない。

3. JFS導入の留意点

まずJFSの実績面で言うと、ケルン、ソウル、関西日本語センターの事例はホームページで紹介されているが、これらは国際交流基金の所属機関であり、第三者機関での事例が不明で本当に役立つのかといった疑問が常に付きまとうであろう。2005年から開発され、おそらく導入実験をした高等教育機関があるであろうが、その実情がよくわからない。2004年、国際交流基金の「世界の日本語教育」第7号でもすでに報告されているが、日本国外では独自のスタンダードやガイドラインをすでに形成しているところも多く、それらとの整合性、今後のJFSの発展に不安を感じることもあるだろう。非常に多くの労力を使ってJFSを導入して効果が得られるのか、それを自らの教育機関で実験することが妥当かという疑問も起こるであろう。学部内で実験的にグループを選んで導入実験をする方法も考えられるが、大学当局の承認や実験対象となる学生たちの承諾が得られるか疑問である。しかし柴原も各国のスタンダードの実情を報告しつつ、この問題が発展途上であると認めたうえで「議論や指導・評価法の開発過程そのものが、言語教育の見直しにつながっていく」[柴原 2007, 122]と結論付けるように導入の負の部分の恐れずに、自らの沈滞を深めることなく積極的な姿勢を持つことが必要であろう。それには実際に導入された教育機関がある程度の期間、訪問し現地で実際に授業見学や教師の改善の様子を学習するなど、導入する機関の教師への研修や支援が必要である。

次に現在、ウクライナにおいて高等教育機関での他校への転校、あるいは他校との学習単位交換はほぼ行われておらず、存在しても非常に特殊な例となっている。人・物・金が自由に往来することを想定したEUで作られたCEFRを基にしたJFSでは、現状のウクライナでは不必要あるいは導入が待たれるものもあるであろう。例えばポートフォリオは学習者や教師が個別の学習効果を振り返るには有効であるし、プログラムの改善には必要となるが、採点は自己評価であったり担当教師の評価であるので必ずしも客観的なものではない。したがって転校には独自の編入試験、JLPTの評価などが重視される結果となり、ポートフォリオは補完的な役割しか担えないであろう。また学習者が自分の評価をしたり、振り返りができる時間的、精神的な余裕がないとせっかく作ったポートフォリオは無駄になるし、無駄になるとわかっていものは作ったとしても形式的なものになってしまう。

本名も指摘するとおり日本語教育において、日本に場面設定し日本を知るために偏向した学習が行われてきた[本名2004]。自国の情報を日本語で発信することにはわれわれウクライナの日本語教師が、常に留意しなければならない点である。特に日本で出版された教科書を主教材とし、さらにキエフ大のようにそれを元にカリキュラムを設定してしまった教育機関では常に教師がそのことを念頭に置く必要がある。JFS導入に当たっても本名の提唱する「自国事情」を十分に考慮する必要がある。単に国際交流基金の提供するCan-doリストを使うだけではなく、ウクライナを舞台とした場面や話題に設定し直して、My Can-doを作成しなければならない。

柴原も「各国のスタンダードは拘束力に対する教育関係者の反発に配慮して、参照する枠組みとして提示されている」[柴原2007, 114]と記述しているようにJFSにおいても教育現場の強制に対する反発や出来上がった雛形を提供してしまうことで発生する画一化を恐れてか、参照する枠組みという意識をこえることはない。したがってJFSに基づく全世界を対象とした「共通シラバス」や「共通カリキュラムモデル」「共通教科書・教材」を提示することは予定されていない。ホームページで提供されるツールや情報を使って各教育機関が独自にJFSを導入することになるのだが、時間や予算のない教師にとっては、ベースになるものがあったてもいいのではないだろうか。つまり学習者の特徴はそれぞれの国や教育機関が考慮するのだが、100時間学習すればこれができる、300時間ではこれができるという目標を示し、モデル教材を提供していくことが、JFSの具体性を高め、より多くの機関が受け入れていく環境を作るのではないだろうか。例えば「みんなの日本語」という教科書はある意味、初級学習段階の世界的なスタンダードとなっている。それに対する批判や画一化の問題はあるが、貢献も大きい。国際交流基金が参照枠という受身的な姿勢にとられず、積極的な「日本規格」を作ることは意味のあることであると思う。

まとめ

もし真剣にJFSを有効活用しウクライナ教育機関に導入するのであれば、最低でも以下のような行動をとる必要がある。JFSを個々の教師が授業に使うに実際にその内容を自身で確認してみる。授業中の一項目でもいいし、ポートフォリオの試験的な導入でもいいであろう。その後本格的な導入として1年程度のできるだけ短期間に1年生から4年生の基本プログラムと実施プログラムをJFSをもとに作成する。もちろん機関の独自調査や学生のニーズ調査、交流基金専門家の報告 [立間2006; 内村2009] や大西が行ってきた学生の動機付けに関する調査とその分析 [大西2010] などを踏まえてコースデザインを進める必要がある。そしてほぼ同時進行で教材の選定をし配備する。1, 2年の実施の下、日常の授業で問題点を集め決められた時期に改善する。プログラムを改定し、ほぼ同時に自主教材を作成する。これには現地講師だけではなく、第三者的な視点からJFSに精通した国際交流協会の日本語専門家の支援が必要であろう。また、このプログラムを作成する現地講師には特別なトレーニングも必要になる。当然、特別の予算組みを行い専従の教師たちが責任を持って5, 6年の間、集中システムを構築できる環境を用意する必要がある。一度システム化してしまえば必要に応じプログラムや自主作成教材の改定を行い、変化する学習者のニーズやウクライナ教育界の要求に対応することはできる。またこのプログラムは一つの高等教育機関だけではなく汎用化することもできるし、小中高校への応用にもつながるはずである。

1. Асадчих О.В., Комісаров К.Ю., Онодзакі Р. (2003) Програма курсу «Японська мова» – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 35 с.; 2. Асадчих О.В., Комісаров К.Ю. (2008) Японська мова, робоча навчальна програма дисциплін для студентів 3 курсу спеціальності “Мова та література (японська)” – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 19 с.; 3. Егава Х., Заморська Ю.В. (2009) Японська мова, робоча навчальна програма дисциплін для студентів 4 курсу спеціальності “Мова та література (японська)” – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 13 с.; 4. 内村浩子(2009) ウクライナにおける日本語教育// 東京外国語大学日本研究教育年報13号 p.129 -133.; 5. 大西由美(2010)ウクライナにおける大学生の日本語学習動機// 日本語教育, 147, 94-107.; 6. 嘉数勝美(2006)「日本語教育スタンダード」とは？// 日本語教育通信55号p.1-3.; 7. 柴原智代 (2007) 各国のスタンダード作成の意義と日本の課題ーヨーロッパ、米国、オーストラリアおよび中国、韓国の比較・分析ー/ 日本語教育紀要、国際交流基金、第3号p.113－122.; 8. 田中望 (1991) コース・デザインの方法// 日本語教育機関におけるコース・デザイン、日本語教育学会編、凡人社p.3－17.; 9. 立間智子 (2006) ウクライナにおける日本語教育の現状と問題点// 国際交流基金日本語教育紀要第2号、127－133.; 9. 福島青史、イヴァノヴァ・マリーナ (2006) 孤立環境における日本語教育の社会文脈化の試みーウズベキスタン・日本人材開発センターを例としてー // 国際交流基金日本語教育紀要第2号、49－64.; 10. 文化中級日本語 I (1996) 文化外国語専門学校、凡人社.; 11. 文化中級日本語 I I (2001) 文化外国語専門学校、凡人社.; 12. 本名信行(2004)日本語で自国文化を説明する意義とそのシラバス研究開発について/ 世界の日本語教育、第7号、国際交流基金日本語国際センター、p.1-9.; 13. JF日本語教育スタンダード2010、独立行政法人国際交流基金.

Т. Жук,

ЧВУЗ «Институт востоковедения и международных
отношений «Харьковский колледжиум»

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РЕСУРСОВ ЯПОНСКИХ ПОИСКОВЫХ СИСТЕМ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ ЯПОНСКОМУ ЯЗЫКУ

Розглянуто можливості використання ресурсів японських пошукових систем для формування та розвитку різних аспектів ініціальної комунікативної компетенції студентів на початковому етапі навчання. Представлено варіанти відбору Інтернет-ресурсів для навчальних цілей та способи використання цих ресурсів на заняттях з японської мови.

Ключові слова: методика навчання іноземної мови, комунікативна компетенція, початковий етап, пошукова система

Рассмотрены возможности использования ресурсов японских поисковых систем для формирования и развития разных аспектов инициальной коммуникативной компетенции студентов на начальном этапе обучения.

тенции обучающихся на начальном этапе обучения. Представлены варианты отбора Интернет-ресурсов для учебных целей и способы использования этих ресурсов на занятиях по японскому языку.

Ключевые слова: методика обучения иностранному языку, коммуникативная компетенция, начальный этап, поисковая система

Potentialities of using Japanese search engines are being considered as resources for forming and developing different aspects of foreign language communicative competence at elementary level of learning Japanese language. Samples of selecting Internet-resources for teaching purposes are being presented and methods of Internet-resources usage are being offered.

Key words: foreign language teaching methodology, communicative competence, elementary level, search engine

В настоящее время уже трудно представить обучение иностранному языку без использования тех огромных возможностей, которые предоставляет Интернет. Интернет позволяет быстро найти и использовать материалы для чтения, аудирования, а также огромное количество страноведческой информации на изучаемом языке, которые создаются непосредственно носителями языка. Вопросы использования ресурсов Интернет поднимаются все чаще, так как для качественного применения этих ресурсов необходимы соответствующие методики, направляющие и организующие работу учащихся.

В большинстве работ, рассматривающих вопросы использования информационно-поисковых систем при обучении иностранному языку, раскрываются возможности применения Интернет-технологий в работе преподавателя иностранного языка, методики создания и использования компьютерных презентаций на занятиях по иностранному языку, создание программных электронных ресурсов для обучения иностранному языку [Сысоев 2010, 12]. Однако мы хотели бы рассмотреть применение поисковых систем японского сегмента сети Интернет самими обучающимися, с целью поиска ими определенной информации, необходимой для выполнения заданий, предложенных преподавателем.

Основная часть работы с поисковыми системами должна выполняться в форме самостоятельной работы студентов, однако преподавателю следует обязательно давать соответствующие пояснения и рекомендации для каждого вида заданий, а также самому проверять реальность выполнения студентами каждого конкретного задания, так как информация в Интернете довольно часто заменяется новой, и это может создать затруднения при поиске информации, которая существовала некоторое время назад.

Как показывает практика, на начальном этапе обучения студенты не используют поисковые системы на японском языке для поиска информации. Многим студентам задача найти определенную информацию на сайте на японском языке кажется непосильной. Это связано как с недостаточным пока лексическим запасом, так и с недостаточными для свободного ориентирования на японоязычных сайтах знаниями в области иероглифики. И здесь нельзя не согласиться с российскими методистами, которые отмечают, что современные информационные ресурсы не станут действенным инструментом, поддерживающим учебный процесс, пока сам преподаватель не начнет активно использовать эти

возможности [Токарева, Волченкова] и, соответственно, координировать и направлять работу студентов.

Поисковые системы общего назначения позволяют находить документы по ключевым словам. После отправки запроса поисковая система выдает список документов, в котором были найдены указанные ключевые слова. Примерами поисковых систем в японоязычной части Интернета являются Yahoo! Japan, Goo, Excite, Biglobe и другие. Результаты поиска в разных поисковых системах могут существенно отличаться, потому следует попробовать несколько систем и выделить различия. Кроме того, поисковые системы позволяют искать отдельно только картинки, только аудиофайлы и т.д., что также может облегчить работу на начальном этапе изучения японского языка.

Начинать работу с поисковыми системами можно уже после того, как студенты выучили азбуку катакана. Для начала студентов можно познакомить только с одной из поисковых систем, например Yahoo Japan, и объяснить возможности, предоставляемые этой системой. Вполне вероятно, что многие студенты уже пользовались Yahoo на русском или английском языках и знакомы с работой этой системы, что значительно упрощает переход к использованию Yahoo на японском языке. В качестве самостоятельной работы они могут зайти на сайт Yahoo Japan и составить словарь заимствованных слов, встречающихся на главной странице, которых там довольно много: ショッピング, ニュース, スポーツ, ゲーム и другие. На последующем занятии можно также дать пояснения относительно слов, записанных иероглифами, особенно простых слов, которые уже, возможно, известны студентам: 地図, 天気, 自動車 и т.п.

Последующую работу можно строить в соответствии с тематикой используемого базового учебника, выносить на обсуждение на занятиях по разговорной речи, координировать соответственно изучаемым иероглифам, варьировать в соответствии с интересами конкретной группы учащихся.

Преимуществом использования именно поисковых ресурсов Интернет, а не готовых подобных заданий из учебных пособий или заданий, заранее подготовленных преподавателем, является то, что информация, которую можно получить с помощью поисковых систем, будет самой свежей и соответствующей сегодняшнему дню. Так, например, студенты довольно часто задают вопросы относительно стоимости разнообразных вещей в Японии, оплаты труда и т.п. Используя для выполнения заданий поисковые системы, они будут иметь возможность найти интересную для них информацию самостоятельно.

Приведем некоторые примеры применения ресурсов Yahoo! Japan на занятиях по японскому языку.

1. アルバイトを探しましょう. Используя раздел アルバイト, студенты могут самостоятельно выбрать работу, которая им больше нравится. Предварительно преподаватель должен дать пояснения относительно того, что такое アルバイト, а также познакомить студентов с необходимой для поиска лексикой, и показать, как работать с сайтом.

Для поиска студенты могут воспользоваться поиском по ключевым словам (キーワード). Кроме того, для выполнения этого задания могут понадобиться названия городов или регионов Японии, районов Токио, что можно отдельно оговорить в задании или оставить студентам для свободного выбора. Преподаватель может предложить также заполнить таблицу, где каждый укажет дни, в которые он решил работать, время и другую информацию относительно деталей работы, выбранную преподавателем.

Так, например, студентам нужно найти работу в районе Акихабара (秋葉原), о котором многие из них обычно знают. Кроме того, в названии этого района встречается иероглиф 秋, который, если он уже знаком студентам, может облегчить задачу поиска данного слова на сайте.

При просмотре объявлений о работе, предлагаемой в определенном районе, студенты, безусловно, столкнутся с огромным количеством незнакомых слов и иероглифов. Поэтому при постановке задания на начальном этапе изучения японского языка можно ориентироваться на дни недели, в которые предполагается работа, и оплату труда работающего. Здесь пригодятся иероглифы 日、月、火、水、木、金、土、時、円, иероглифы, обозначающие время суток: 朝、昼、夕、夜. Несмотря на то, что понять название предприятия, приглашающего на работу, и непосредственно текст объявления студенты, вероятно, пока не смогут, обычно объявления снабжены фотографиями, по которым достаточно просто понять, что это за вакансии. Также довольно часто встречаются объявления с предложениями работы от таких известных сетей, как магазиныセブン-イレブン, или других предприятий, названия которых записываются катаканой, что также облегчит работу по определению будущих должностных обязанностей. Кроме того, студенты могут ориентироваться при выборе также и на информацию о расстоянии до ближайшей станции (Например: 秋葉原駅 1分).

Для отчета о проделанной работе студентам необходимо предоставить распечатанное объявление, которое показалось им самым интересным, и рассказать, в соответствии со знакомой им грамматикой и лексикой, в какие дни они собираются работать, время работы, насколько далеко их место работы от станции и т.п. Каждый студент должен зафиксировать информацию о том, какую работу выбрали другие студенты, чтобы затем можно было вместе обсудить, кто же нашел самый лучший вариант.

2. 本を買いましょう。Еще один вариант задания для самостоятельной работы студентов – поиск определенной книги, журнала, CD. Данное задание интересно также тем, что полученную информацию и навыки поиска студенты смогут в будущем использовать и непосредственно для совершения покупок.

Для того чтобы быстро найти книгу для покупки, проще воспользоваться разделом ショッピング и в нем выбрать раздел 本、雑誌、コミック. А затем уже в этой категории вводить название книги и имя автора. Заданием для студентов может быть просто найти книгу и узнать ее цену, однако его можно усложнить, задав для поиска несколько книг, или задав необходимость заполнить таблицу с указанием размера книги (サイズ), года выпуска (発行年月) и другой информации.

В зависимости от интересов группы можно искать также машины, косметику и другие вещи, например, в соответствии с изучаемой лексикой базового учебника.

3. レストランへ行きませんか。В настоящее время с помощью поисковой системы можно не только узнать адреса ресторанов, но также взглянуть на меню и подсчитать примерные затраты на ужин.

Преподаватель дает задание, например, найти ресторан русской кухни в Токио, выбрать понравившиеся блюда на три человека и выяснить, сколько будет стоить такой ужин. Или сумма, которую могут «потратить» студенты, может быть ограниченной и они должны делать выбор в рамках этой суммы.

Обычно в информации о ресторанах присутствуют ссылки на сайты этих заведений (ホームページ), перейдя по которой можно увидеть меню, карту, необходимую для того, чтобы найти данное заведение, и много другой интересной информации. Например, студентам наверняка понравится надпись スドラスビーチェ! на главной странице сайта или ウクライナ・サロ ¥ 1 0 0 0 в меню. Использовать для начала именно ресторан русской кухни стоит как раз потому, что в таком меню имеется большое количество названий блюд, записанных катаканой, значение которых будет понятно студентам.

Используя имеющуюся на сайте карту, студенты могут попытаться объяснить другим, как добраться до ресторана.

Возможности, предоставляемые поисковыми системами, позволяют подобрать самые разные задания в соответствии с темами, которые в данный момент изучают студенты. Это могут быть: покупка билетов в кино или театр, поиски квартиры в определенном районе, просмотр программы телепередач и установление, например, времени, в которое выходят новости на канале NHK, поиски и выбор гостиницы с использованием карт и другие задания. Безусловно, такие виды работы требуют тщательной подготовки со стороны преподавателя, который должен убедиться, что необходимая информация имеется в Интернете, и что для ее получения у студента достаточно знаний. При условии, что преподаватель предварительно дает необходимые для выполнения задания объяснения, студенты достаточно легко смогут найти необходимую им информацию.

В результате подобной работы у студентов формируются навыки использования ресурсов поисковых систем для решения поставленных перед ними задач. Потому на последующих этапах обучения они смогут использовать ресурсы Интернет для получения информации на японском языке, которая необходима им самим, поиска новостей по интересующим их темам и т.п.

Кроме того, регулярное выполнение заданий, подобных описанным выше, позволит развивать у студентов навыки поискового чтения, будет способствовать закреплению изученной лексики и иероглифики, а также расширению словарного запаса.

Немаловажным также, на наш взгляд, является то, что возможность получения информации непосредственно с японских сайтов, особенно в условиях ограниченных возможностей общения с носителями языка, наверняка повысит интерес студентов к овладению языком.

1. Сысоев П.В. Методика обучения иностранному языку с использованием новых информационно-коммуникационных Интернет-технологий. – М., 2010. – 182 с. 2. Токарева Е., Волченкова Г. Использование ресурсов информационно-поисковой системы как средства оптимизации процесса обучения иностранному языку. <http://festival.1september.ru/articles/563389/>. 3. Yahoo! Japan. <http://www.yahoo.co.jp/>

日本語授業における「笑い」に関するネイティブ日本語教師の意識調査

Якщо замислитися над створенням ліпших умов для вивчення японської мови, варто звернути увагу на такий елемент, як «сміх», оскільки однією з основ успіху аудиторної діяльності є «аудиторія, сповнена усмішок, та заняття, коли лунає сміх». З метою з'ясування позицій викладачів японської мови стосовно цього моменту було проведено анкетування серед викладачів-носіїв японської мови.

Ключові слова: умови навчання, сміх, викладачі-носії японської мови

Если задуматься над созданием лучших условий для изучения японского языка, следует обратить внимание на такой элемент, как «смех», поскольку одной из основ успеха аудиторной деятельности является «аудитория, полная улыбок, и занятие, когда звучит смех». С целью выяснения позиции преподавателей японского языка относительно этого момента было проведено анкетирование среди преподавателей-носителей японского языка.

Ключевые слова: условия обучения, смех, преподаватели-носители японского языка

日本語を学習するためのよりよい学習環境を考えた際、稿者は日本語授業内における「笑い」に着目した。それは、稿者にとっての理想の授業の一端が「時に教室に笑顔があふれ、笑い声のあがる授業」であると考えているためである。そこで、他の日本語教師が日本語授業における「笑い」に関してどのように考えているか探るため、ネイティブ日本語教師を対象とする意識調査を行った。

キーワード

学習環境 「笑い」 ネイティブ日本語教師

(Learning Environment, “Laugh/Smile”, Native Japanese Language Teachers)

1. 研究動機

稿者は、日本語の授業を行う際の教室内における学習効果を高める要素として「快」すなわち、心地よい、明るいといった要素が重要であると考えている。この「快」という感情を生み出す要素にはいくつか考えられるが、その一つとして、「笑い」があるのではないかと考えている。

現在、さまざまな環境、背景で働く日本語教師がいるが、それぞれに理想の授業というものを持っているものではないだろうか。稿者は、学習者がしっかりと教授内容を理解し使えるようになるのは当然として、時に教室に笑顔があふれ、笑い声のあがる授業を理想の授業の一端として考えている。そこで、他の日本語教師にとっての日本語授業における「笑い」とは、どういった存在であるのかを知りたいと考え、それを探るのを本研究の研究動機とする。

なお、本研究における「笑い」の定義は、ほほえむなど声を出さない、表情のみであらわす「笑い」の場合も、笑い声をともなった「笑い」の場合も含むこととする。

2. 先行研究

中村（1994）では、笑いと「快」という感情について次のように記されていた。「笑いは「快」の感情を引き起こす役割も果たしている。（中略）少なくとも笑うことによって「快」の感情が生じたりそれが強められたりすることがあるようだ」、「他者の笑顔を見ることによって伝染した表情の働きで、自らも「快」の状態を経験することができる」と考えられる」。

そして、日本語教育での「笑い」に関する先行研究として、次の2点をあげる。まず、早川（2000a）では、「笑い」を自・他の領域を仮定することにより、その対人相互行為上の機能を「A.仲間づくりの笑い」、「B.バランスの笑い」、「C.覆い隠す笑い」の3種に分類した。早川は、「『笑い』によって人は仲間であることを確認する。または、仲間であることを装い、協調的に物事を進めると考えられる。」と述べている。次に石橋（2007）では、ネイティブの日本語教師を調査対象として、日本語教師はいつ、なぜ、どのようなときに笑うのか、そしてその「笑い」にはどのような意味があるのか調査し、日本語教師だからこそ見られる「笑い」について研究している。

それから、日本の学校教育においては井上（2004）で、『日本笑い学会』について紹介されており、教師や教室内の「笑い」について、学校では長い間「真面目に勉強すること」という価値観が最重要視されてきたが、教室から笑いを排除したり、笑われた生徒を孤立化させたりしないことが大事であると述べている。そのためには、教師が変わる必要があり、「笑い」とユーモアの力を理解している教師の存在の重要性が高いと説いている。そして、教師と生徒が共に笑うことができれば、お互いの距離が縮まり、グループの親密感も増すと述べている。

3. 調査目的

本調査では、日本語教師が日本語授業における「笑い」に関してどのように考えているかを探るため意識調査を行った。この調査目的は主に次の2点である。

- ①授業を行う際に「笑い」を意識しているか
- ②授業における「笑い」をどのように捉えているか

4. 調査方法

まず、調査協力者全員に記述式のアンケート調査をおこなった。それから、一部の調査協力者に対して、アンケート調査の回答をもとにしたフォローアップ・インタビューも行った。アンケート調査の質問項目は以下のとおりである。

	質 問 項 目
①	どんな授業が理想ですか。
②	そのために心がけていることは、何がありますか。
③	日ごろ、授業中に「笑い」を意識していますか。

④	授業中、どういうときに笑っていると思いますか。
⑤	日本語教師にとって、授業内での「笑い」は大切だと思いますか。
⑥	それは、なぜですか。

5. 調査協力者

日本語を母語とするネイティブの日本語教師 9 名（うち男性教師 2 名、女性教師 7 名）に調査を依頼した。調査当時、9 名のうち 8 名が日本国内の日本語学校で日本語を教えており、1 名のみが海外の語学学校で日本語を教えていた。協力者 5 名にはアンケート調査のみを依頼し、他の 4 名にはアンケート調査およびフォローアップ・インタビューもあわせて依頼した。このフォローアップ・インタビューは、アンケート調査の回答内容についてより詳細に知るために行ったものである。調査協力者の詳細は以下のとおりである。

【アンケート調査のみ・5 名】

	年代	性別	日本語教師歴	勤務形態
1	20代後半	女性	3年	国内の日本語学校
2	30代前半	女性	6年	国内の日本語学校
3	30代	女性	9年	国内の日本語学校
4	40代前半	女性	11年	国内の日本語学校
5	20代後半	女性	3年	海外(台湾)の語学学校

【アンケート調査およびフォローアップ・インタビュー・4 名】

6. 調査結果

本項では、アンケート調査およびフォローアップ・インタビューで得られた調査結果を以下に記す。

6-1. 調査結果①どんな授業が理想ですか。

この質問項目によって、以下のように各協力者がそれぞれに自身の理想の授業像を持っていることが分かった。

- ・達成感をもてる授業

- ・分かりやすく、楽しい授業
- ・学習者が積極的に発話でき、考える授業
- ・学習者が気軽に意見や反応ができる授業
- ・学習者がたくさんコミュニケーションできるアクティブな授業
- ・学習者が何か新しいことを発見したり覚えたりして帰れる授業
- ・授業後、学習者が満ち足りた気分で教室から出て行くような授業
- ・学習者が発言しやすく、クラスに出席するのを楽しみにしてもらえる授業
- ・文法や知識を伝えるだけでなく、学習者が日本語を実際に使って話すことを取り入れた授業

6-2.調査結果②そのために心がけていることは、何がありますか。

まず、「メリハリをつける」、「話しやすい雰囲気を作る」などといったクラスでの雰囲気作りをあげた協力者が数名いた。また、「教師と学生、学生同士も互いに仲良く話せるような関係を作るようにしている」、「授業中でも授業外でもコミュニケーションを取るようにしている」など教師や学生との人間関係を重視した意見もみられた。それから「教師が必要以上の発話をしない」と答えた協力者も数名おり、授業時は学生に発話させるよう気を配っていることがうかがえた。それ以外にあげられたものとしては、「何か一つはクラスに来て良かったと思えるものを持って帰れるように気をつけている」、「学習者が役に立つ、なるほどと思うような活動や知識を毎日1個用意するようにしている」など学習者の授業に対する満足度を意識した意見もあった。

6-3.調査結果③日ごろ、授業中に「笑い」を意識していますか。

「意識している」が4名と「意識していない」が5名で、ほぼ半々であった。「意識している」理由として、「学生を緊張させないため」や「(自分は)三枚目の教師だから。ただ、自分の笑顔や笑いではなく学生を笑わせる笑いである」といった具体的な考えを持って意識していると答えた協力者もいた。また「意識していない」と答えた教師の考えとしては、「いつもニコニコしていると言われる」、「クラス内だけでなく、日ごろからよく笑う方だと思う」など日本語の授業に限ったものではないといったものがあつた。それから、意識とまでは言えないが「クラスの雰囲気が悪いと思った際に自分が怖い顔をしていたことに気づき、笑顔を見せると一瞬にしてクラスの雰囲気が変わったという経験が何度かある」と実体験について記述されていたものもあつた。また、他の教師とは少し異なつた意見として1名の男性教員が「(自身の普段の)表情が怖いので、気にはしている」というものもあつた。

6-4.調査結果④授業中、どういうときに笑っていると思いますか。

「学習者のおもしろい発言」や「場をなじませるため」、「学習者に安心感を与えるため」、「楽しいムードを作りたいから」など雰囲気作りのために笑っているという意見が多く見られた。それから、「ある学習者の発言に対し、他の学習者の反応が鈍いとき」、「学習者の発言に同調するため」に意図的に大げさに笑うことがあると答えた協力者もいた。そして、少数意見としては「間違えたときの照れ笑い」、「ごまかすとき」、「困ったとき」、「いつもにやけていると思う」といったものもみられた。

6-5.調査結果⑤日本語教師にとって、授業内での「笑い」は大切だと思いますか。

9名の協力者のうち、8名が「大切である」と答えた。ただし、「とても大切である」から「ないよりはあった方がいい」などとそれぞれの「笑い」に対する重要度には多少の差が見られた。そして、1名の協力者が「大切ではない」と答えた。

6-6.調査結果⑥それは、なぜですか。

「大切である」と答えた協力者の意見は以下のとおりである。

- ・雰囲気明るくなるから。
- ・印象に残り、楽しく参加してもらうため
- ・クラスは、リラックスしてコミュニケーションをする場だから
- ・「笑い」一つで張り詰めた空気も気持ちも緩和されると感じるから
- ・言語はなくても、笑顔さえ作ってれば、こちらの好意的な感情が伝わるから
- ・あらゆる対人コミュニケーションの場において、笑顔は最大の武器になると考える
- ・お互いの緊張がほぐれるから
- ・教師からの（笑わせる）笑いは、学習者の緊張をほぐすための手取り早い方法だから
- ・初心者には自信を持ってもらいたいから間違えても笑顔
- ・先生と学習者、学習者同士の距離も縮まると思う
- ・学習意欲が増すと考えるため
- ・学習者への注意の緩和のため
- ・人前に出たら一種のエンターテイナーとしての意識があり、多少演じているところがあるから

以上のように、「雰囲気作り」や「人間関係」を重視したものが多く見られた。また、「学習者への注意の緩和のため」と答えた協力者は、国内の日本語学校においては、学習者がすでに大人であり、彼らには学校だけではなく仕事もあり、慣れない環境で生活しているため、彼らの苦労を考えると厳しく注意したりできないと答えていた。それから、「人前に出たら一種のエンターテイナーとしての意識」があると答えていた協力者は、もともと日本のお笑いが好きで昔ビデオを見ながらお笑い芸人について研究した経験もあった。そのため、どのようなタイミングでどのような「笑い」を入れるかなど独自のこだわりを持って授業を行っていることがわかった。

それから、「大切ではない」と答えた協力者は、「日本語教師として特に笑う必要はなく」、「普通の人の感覚で、笑いたいときに笑い、無理して笑わないほうがいい」という考えを持っていた。

7. 考察

日本語教師は、誰でもそれぞれにより良い学習環境作りのためにどのような要素が重要か考えたことがあるものではないだろうか。本調査においては、その要素の一つとして「笑い」を取り上げたが、程度の差は見られるものの結果多くの協力者が「笑い」を大切な要素の一つであると考えていることが分かった。そして、「笑い」の捉え方が様々であることも判明した。今回の調査協力者の多くは、日本国内

の日本語学校で働く日本語教師であったため、学習者が「子どもではないこと」、学習者によっては「仕事を持ちながら日本語を学んでいること」、そして何より自国ではなく「慣れない環境（外国）にいること」が大きく調査結果に影響したと考えられる。調査協力者の中には海外の語学学校で働く日本語教師1名もいたが、その協力者の学習者の中にも仕事を持ちながら日本語を学んでいる人が少なくなかった。もし、同じ日本語学習者でも自国に住んでおり、仕事をする必要のない学習者を対象とした場合であれば、また違った結果が得られたかもしれない。しかし、こういった学習者を対象にした場合であっても、異なる言語や文化、社会背景を持つ学習者と向き合うときは、日本人同士よりも「笑い」が多く見られるのではないかと考える。それは、「笑い」が学習者への注意を緩和する効果や人間関係、雰囲気作りに有効であると思っているからである。特に、初級の学習者を対象とするクラスでは使用語彙や文型が限られているため、言語の代わりとして「笑い」が使われることがあるのではないだろうか。ただ、その際の注意として日本人によく見られる「笑い」が時として外国人には不可解な「笑い」となることもあるため、有効であると思っても逆にコミュニケーション・ギャップを生んでしまう可能性もある。そのため、学習者の文化背景なども知っておくべきであろう。本調査でみられたように「笑い」に関する認識は、日本語教師によって異なるが、それぞれの考えを参考にすればより良い学習環境づくりおよび学習者との関係作りに活かすための一助となるのではないかと考えている。

それから「笑い」の効果は、学習者だけではなく教師側にとってもあるのではないかと考えている。授業を行う際、緊張をしているのは学習者だけとは限らない。新しいクラスで授業を行う際や学習者とあまり交流が持ておらず、まだ互いに距離がある場合などには、教師も緊張することがあるだろう。まだ経験の浅い教師ならなおさらである。その際、「笑い」によって教師の緊張も緩和し、授業に対する不安要素も抑えられ、落ち着いて教えることができたり、スムーズに授業を進められたりするのではないだろうか。教師と学習者がお互いに緊張をほぐすことができれば、心の距離も縮められる可能性もある。このように「笑い」は教師が授業を行う上でのサポート的な役割も担う場合もあるのではないかと考えられる。

以上に述べたように日本語授業内での「笑い」には、よりよい学習環境づくりや教師と学習者との人間関係作りなどに効果的な面があるとは考えられるが、この「笑い」は多ければ多いほどより効果が上がるかという、そういうものではないと思う。今回の調査協力者の意見の中にもあげられていたように、稿者もメリハリが重要であると考えている。教室での雰囲気や学習者の空気を読むこと、そしてタイミングを計ることも肝心である。緊張感が張り詰めた状態は良いとは思わないが、適度な緊張感はやはり必要であるだろう。そうしなければ、授業は緊張感のないだらけた雰囲気となり、学習者の集中力をそいでしまう可能性もある。授業終了時、学習者に授業は面白かったけど、結局何を学習したのか残っていないと思われるようではまったく意味がない。学習者の記憶にも残りやすく、授業への積極的参加を期待するためにも、日本語授業内における「笑い」にはメリハリとタイミングを考える必要がある。

8. 今後の課題

本調査では、9名中2名のみが男性の日本語教師であり、この男性の日本語教師にのみ、「三枚目だから」や「表情が怖いから、気にしている」など外見に関する

意見が挙げられた。これは、本調査の協力者独自に見られた結果であったかもしれないが、今後は男女のバランスも考え、国内外含めより多くの日本語教師に調査を依頼したいと考えている。そして、学習者の学習機関も語学学校だけではなく、日本語を専攻もしくは副専攻として学べる大学など異なった学習機関でも調査を行えたらと考えている。

また、今回はネイティブの日本語教師のみを対象としたが、これは調査開始時に依頼できるノン・ネイティブの日本語教師がいなかったためである。今後は、ネイティブの日本語教師とは、母語や文化、社会背景などの異なるノン・ネイティブの日本語教師も調査対象として研究したいと考えている。その多くが通常教師自身と同じ母語や文化、社会背景を持った学習者を教える対象としているため、ネイティブの日本語教師には出てこなかった新たな「笑い」や逆にネイティブ日本語教師には見られたが、ノン・ネイティブの日本語教師には見られない「笑い」なども明らかにできる可能性もある。そのような「笑い」が判明できれば、ネイティブの日本語教師にとっては、異文化ギャップなどを埋めることができる非常に有意義な一助となるのではないだろうか。そのため、様々な国で教鞭をとるノン・ネイティブの日本語教師にも調査協力者の範囲を広め、日本語授業における「笑い」に関する意識調査を行いたいと考えている。

参考文献

- 中村真 (1994) 「笑いの心理学」『言語』vol.23 No.12 大修館書店
早川治子 (2001) 『「笑い」の分類に基づく数量的分析』 「文学部紀要」文教大学文学部14-2, pp.1-24
石橋美香 (2007) 『日本語授業に見られる「笑い」の分析—「笑い」に対する意識に着目して—』桜美林大学大学院修士論文
井上 宏 (2004) 『笑い学のすすめ』世界思想社

A. Іщенко,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ЯПОНСЬКОЮ МОВОЮ)

Проаналізовано необхідність введення додаткового опрацювання художніх творів японською мовою в межах вивчення курсу з метою формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів та мотивування їх для подальшого плідного навчання. Визначено найбільш суттєві характеристики для адекватного вибору літератури та подано деякі рекомендовані для опрацювання джерела.

Ключові слова: *пізнавальна активність студентів, країнознавча компетенція, лінгвокраїнознавчий підхід, мовна картина світу, мовні реалії.*

Проанализирована необходимость введения дополнительного изучения художественных текстов на японском языке в пределах курса с целью формирования лингвострановедческой компетенции студентов и мотивирования для дальнейшего обучения. Определены наиболее значимые характеристики для адекватного подбора литературы и указаны некоторые рекомендованные для анализа источники.

Ключевые слова: *познавательная активность студентов, страноведческая компетенция, лингвострановедческий подход, языковая картина мира, языковые реалии.*

Necessity of the additional studying of Japanese fiction in the academic course for forming cultural capacity and students' motivation for further studying was analyzed. The basic features for correct sorting out the sources were defined, some publications were recommended.

Key words: *study-cognitive activity, cultural capacity, culturological approach, language world picture, language reality.*

Одна з актуальних проблем сучасної методики навчання іноземної мови – орієнтація всього навчального процесу на активну самостійну роботу студентів, створення умов для їх самовираження і саморозвитку [Панов 1987, с.20]. Важливим чинником у формуванні лінгвокраїнознавчої та мовної компетенції є пізнавальна активність студентів.

Пізнавальна активність – це бажання та готовність студента до вивчення нового матеріалу розширеної тематики, що стосується вивчення іноземної мови та особливостей країни, мова якої вивчається, бажання самостійно розширювати знання з даного предмету, виявлення ініціативи в пошуку цікавої інформації, бажання застосувати набуті знання в повсякденному житті та при вивченні інших предметів [Нефедрова 1987, с.27].

Читання художніх текстів є важливою ланкою країнознавчого аспекту викладання іноземних мов. Поряд із вирішенням основних мовних і лінгвістичних завдань, читання, побудоване на здобутках художньої літератури, може сприяти здійсненню важливої освітньої мети – введенню у світ культури країни досліджуваної мови. Художня література є цінним джерелом країнознавчих знань. Країнознавчу цінність має як окремий художній твір, так і вся система запропонованих для читання текстів.

Самостійне читання японської літератури поза заняттями повинне стати невід'ємним компонентом вивчення мови та культури. Домашнє читання дозволяє долучитися до читання іноземною мовою як до реальної мовної діяльності.

Опрацювання літератури покликане відіграти провідну роль у розвитку навичок і потреб іншомовного читання, у формуванні психофізіологічних механізмів читання, якого навчаються як діяльності, процесу, а також в удосконаленні усномовленнєвих навичок на основі прочитаного.

У зв'язку з цим стає очевидним той факт, що понаднормове опрацювання джерел є важливим чинником у досягненні найефективнішого засвоєння мовного матеріалу та осягнення культурної спадщини народу. З позиції вивчення японської мови процес ускладнюється тим, що на початковому етапі вкрай важко знайти літературу, зміст якої був би зрозумілим, через ряд граматичних правил та форм. Актуальною на цьому етапі стає спеціалізована дитяча література, яка може бути використана і студентами. Це пояснюється використанням спрощеної граматики, ієрогліфами з підписаним читанням, наявністю перекладу та приміток. До таких книг можна зарахувати видання Іллі Франка, який розробив власну систему читання.

На пізнішому етапі актуальними будуть такі посібники, як «Вчимо японську самостійно» О.В. Асадчих та Л.Г. Смовженко. Це видання побудоване саме на лінгвокраїнознавчому принципі – складається з матеріалів про подорожі, визначні місця, свята та сучасні події Японії. Для опрацювання проблемних моментів подані переклади англійською та глосарії.

Враховуючи все вищевикладене, актуальним питанням залишається впровадження додаткового часу в межах вивчення курсу японської мови для аналізу та контролю розуміння прочитаних текстів і розвитку відповідних усномовленнєвих умінь та навичок на основі їх змісту. Це підвищить частотність занять з читання, надасть їм систематичного характеру, допоможе зберегти інтерес до матеріалу, а також забезпечить стабільну періодичність індивідуального читання. Однак, такий вид роботи має бути максимально доступним та не перевантажувати студентів для збереження зацікавлення, а тому література має бути ретельно відібраною та доступною для розуміння, для формування звички і потреби до самостійного читання літератури японською мовою.

Отже, для реалізації цієї мети у вивченні мови було б надзвичайно доречним добирати матеріал для домашнього читання літературно-країнознавчого змісту, тому що він буде більш ефективним як у плані навчання читання й усного мовлення, так і в плані підвищення культурної компетенції.

Доцільність використання художнього матеріалу підтверджується ще й тим, що методично більш виправдано читати твори в продовженнях, а не окремі тексти. Важливим доказом на користь цієї тези є те, що складність розуміння коротких розповідей одного-двох абзаців значно вище, ніж творів у продовженнях. При читанні серії уривків одного твору нерозуміння окремих моментів текстового фрагмента може компенсуватися під час обговорення прочитаного, що полегшує, у свою чергу, прочитання наступного уривка. Кожне продовження вносить, як правило, визначену кількість нової інформації, що нанизується на основний стрижень оповідання.

Читання художніх творів, або текстів однієї тематики забезпечує повторюваність лексичних одиниць у нових контекстах, комбінаціях і знайомих граматичних конструкціях з новим лексичним наповненням. Лексика художніх текстів є яскравим прикладом узусу даної мови.

Художні твори багаті явищами, в яких найбільш яскраво виявляється взаємозв'язок мови і культури – реаліями. Більш того, опрацювання країнознавчих та художніх джерел дає можливість вирішити проблему неспівпадіння мовних картин світу.

Власне мовна картина світу – це сукупність уявлень про світ, яка історично склалася у повсякденній свідомості даного мовного колективу, це визначений спосіб членування (концептуалізації) дійсності [Левицький 2006, с.76]. У різних національних культурах процес розуміння відбувається по-різному. Це залежить від етнонаціональних особливостей людини, що сприймає мовлення. Неспівпадіння мовних картин світу обумовлюється факторами хронологічними, світоглядними, історичними. Читаючи текст іншою мовою, перекладаючи його, людина мимоволі порівнює дві лінгвокультурні спільноти – свою і чужу. Розбіжності створюють для неї складність розуміння. Дослідження мовної картини світу певної мовної спільноти є надзвичайно цікавим, оскільки завдяки цьому можна знайти «ключ» до розуміння культурних явищ, національних традицій та менталітету [Петрова 2005, с.19]. Питання про те, наскільки мовна картина світу впливає на

нашу свідомість та розуміння, лишається відкритим. Але цей вплив не помічати не можливо. І якщо не намагатися пояснювати при перекладі особливості картин світу різних мов, багато явищ так і залишаться незрозумілими, міжнародні проекти нездійсненими, а іноземні запозичення викликати будуть відразу.

У більшості випадків неспівпадіння мовних картин світу проявляється у стійких словосполученнях з національним забарвленням, фразеологізмах, словах, що позначають явища, притаманні лише певній спільноті. Саме насиченість художньої та країнознавчої літератури такими лексичними явищами дозволяє закріпити у пам'яті найбільш складні моменти, а отже – і зрозуміти їх [Ощепкова 1995, с.117].

Особливе місце в ряді реалій, що мають загальнокультурну значимість (стосовно художнього твору), займають імена літературних персонажів: Момотаро, Кагуя-хіме, Юкі, Мосаку, Мінокічі тощо. Кожен образ несе в собі визначену кількість інформації, у тому числі й культурно-національної, тобто країнознавчої.

Читання японських поезій є важливим елементом в опрацюванні ониматопей, якими послуговуються більшість японських поетів при створенні своїх шедеврів. Цей лексичний матеріал, який частина вчених відносить до безеквівалентного, може викликати ряд проблем при спробі передати явище рідною мовою, тому важливим етапом є закріплення у пам'яті найбільш вживаних звуконаслідувань японської мови за рахунок аналізу та співвіднесенням з явищами та станами, що вони позначають.

Таким чином, ряд цінних лінгвістичних та країнознавчих характеристик, якими наділені художні та спеціалізовані країнознавчі тексти, дають підставу стверджувати про необхідність використання таких текстів з метою підвищення країнознавчої компетенції. Художні твори за такого підходу можуть бути успішно використані як навчальний матеріал при роботі над власною мовою, а також – у якості загальнокультурного країнознавчого компоненту, що знайомить із кращими зразками художньо-літературної творчості та реаліями й атрибутами японської цивілізації.

1. *Левицкий В.В.* Семасиология. – Винница: Нова Книга, 2006. – 512 с.; 2. *Нефедова М.А., Лотарева Т.В.* Страноведческий материал и познавательная активность учащихся. // Иностранные языки в школе. – 1987. - №6; 3. *Ощепкова В.В.* Культурологические, этнографические и типологические аспекты лингвострановедения. – М., 1995. – 250 с.; 4. *Панов Е.И., Кузовлев В.П., Коростелев В.С.* Цель обучения иностранным языкам на современном этапе развития общества //Иностранные языки в школе. – 1987. - №6 – С.20; 5. *Петрова Л.А.* Языковая картина мира в русле теоретических изысканий // Культура народов Причерноморья. – 2005. – №69. – С. 19-23.

ВИКЛАДАННЯ ЯПОНСЬКОЇ ІЕРОГЛІФІКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМИ ДЛЯ NINTENDO DS 「なぞっておぼえる大人の漢字練習」

Стаття присвячена особливостям викладання японських ієрогліфів за допомогою програми для Nintendo DS なぞっておぼえる大人の漢字練習. Детально проаналізовані функціональні можливості програми, а також надані методичні рекомендації щодо використання цієї програми під час аудиторних занять і для самостійної роботи студентів.

Ключові слова: методичні рекомендації, японські ієрогліфи, програма для Nintendo DS, аудиторна робота, самостійна робота студентів

Статья посвящена особенностям преподавания японской иероглифики с помощью программы для Nintendo DS なぞっておぼえる大人の漢字練習. Тщательно проанализированы функциональные возможности программы, а также даны методические рекомендации о применении данной программы во время аудиторных занятий и для самостоятельной работы студентов.

Ключевые слова: методические рекомендации, японская иероглифика, программа для Nintendo DS, аудиторная работа, самостоятельная работа студентов

The article is devoted to peculiarities of Japanese characters' teaching with the help of Nintendo DS's program for studying Japanese characters NAZOTTE OBOERU OTONA NO KANJI RENSHUU. In the article it was researched in detail the program, and are also represented methodological recommendations for utilization of the program during lessons and during an individual work of the students.

Key words: methodological recommendations, Japanese characters, Nintendo DS's program, classwork, individual work of the students

Японська ієрогліфіка – один з найцікавіших аспектів японської мови, але й водночас, найважчий з них. Вивчення японських ієрогліфів потребує неабияких зусиль з боку студентів, а також багато часу. Тому вітчизняні та японські спеціалісти займаються дослідженнями ефективних засобів вивчення ієрогліфів, що сприяють їх кращому запам'ятовуванню та засвоєнню. Існує багато підручників, навчальних посібників, в яких зібрано необхідний ієрогліфічний мінімум, розроблені вправи з ієрогліфіки. Серед них можна окремо виділити Basic kanji book [6] та Basic kanji book 1000 plus [5], а також 漢字指導アイデアブック Кавагучі Йосікадзу, Кано Чіеко та Сакаї Дзюнко [4], в якій зібрано рекомендації викладачів японської мови з Японії, США, Росії, Канади, Англії, Італії тощо щодо викладання японських ієрогліфів.

Але не зважаючи на існування гарних підручників і різноманітних ідей, процес вивчення ієрогліфіки залишається дуже кропітким. Тому у пошуку нових засобів вивчення ієрогліфів, японські спеціалісти з компанії Nowproduction в 2007 році розробили про-

граму 「大人の漢字練習」 для більш легкого вивчення ієрогліфів. Науково-технічний прогрес дозволив їм розробити мовну програму, якою можливо користуватися і вдома, і у транспорті, і на заняттях, за допомогою портативного ігрового пристрою Nintendo DS. Програма була створена для японської аудиторії, але нею можливо користуватися і під час навчання японської мови поза межами Японії, зокрема в Україні. Можливості Nintendo DS в Україні маловивчені, тому хотілося б ознайомити українських викладачів з особливостями використання цієї програми у навчальному процесі.

У статті ми ставимо наступні цілі:

- дослідити програму для Nintendo DS 「なぞっておぼえる大人の漢字練習完全版」 (далі, програма);
- надати методичні рекомендації, щодо використання програми 「なぞっておぼえる大人の漢字練習完全版」 при викладанні ієрогліфічного аспекту японської мови на заняттях, а також під час самостійної роботи студентів.

Для дослідження ми будемо користуватися можливостями моделі Nintendo DS Lite, що вперше з'явилась на теренах Японії в березні 2006 року. Але, хотілося б зазначити, що вже є більш нові і багатофункціональні моделі [2], які також можуть бути використані при роботі з програмою.

Розробники програми створили її на зразок навчальної гри. Для користування нею достатньо вставити картридж з програмою до Nintendo DS. Програма вміщує в собі усього 2261 ієрогліф, з них 1945 ієрогліфів повсякденного вживання і 285 ієрогліфів, що використовуються в японських іменах і прізвищах. Рівень користувача визначається відповідно до його особистих даних, зокрема віку, автоматично при завантаженні особистої інформації. Усього рівнів складності 10, найскладніший – десятий. Але надалі обсяги нової інформації можливо визначати вже у прийнятному для себе режимі. Загальним для усіх розділів правилом є: на верхньому екрані тільки читаємо, на нижньому – пишемо.

На наш погляд найбільш цікавим з точки зору вивчення ієрогліфів є розділ マイトレーニング (мої тренування). Він складається з таких підрозділів, як 今日の練習 (вправи на сьогодні), 進級テスト (тест для наступного рівня), 雑学チャレンジ (спробуй себе у різних галузях знань!), マイドリル (персональне тренування), 苦手 (слабкі місця), とことん (грунтовно).

今日の練習 (вправи на сьогодні) включають в себе вивчення 20 нових ієрогліфів за один сеанс. Спочатку надається ієрогліф у контексті з одним чи двома словами, і потрібно написати хіраганою його читання. Далі потрібно написати ієрогліфом теж саме слово, але вже написане хіраганою. Якщо користувач не знає або забув читання або написання, потрібно натиснути на позначку 答え (відповідь) у правому верхньому куті. Доступною є також функція 書き順 (послідовність написання).

Після вивчення 20 нових ієрогліфів надається можливість у розділі 進級テスト (тест для наступного рівня) виконати тест на знання цих нових 20 ієрогліфів. Тест принципово не відрізняється від тренування, але якщо ми користуємося позначками 答え (відповідь) та パス (наступний), нам не зараховується ієрогліф і є вірогідність тест не скласти, тоді доведеться його перескладати до тих пір поки не буде набрано 80% правильних відповідей. Тести є окремо на читання, окремо на написання та загальні тести. Залежно від рівня складності кількість тестів від 4 (на першому рівні) до 17 – 18 (на вищих рівнях).

Після тестів рівня йде підсумковий тест. Як тільки підсумковий тест складений, відкривається наступний рівень складності в розділі 今日の練習 (вправи на сьогодні).

У процесі тренувань можливо заносити деякі ієрогліфи до списку マイドリル (персональне тренування) і тренуватися окремо.

Крім того після кожного тесту з'являється статистика успіхів. Така інформація дозволяє більш докладно зрозуміти, чому саме слід приділити більше уваги. Ієрогліфи, при написанні або читанні яких були допущені помилки, автоматично потрапляють до розділу 苦手 (слабкі місця), і доки вони не будуть опрацьовані, псують загальну статистику. Опрацювання можливе у двох підрозділах 苦手克服 (слабкі місця: подолання) та 苦手完璧練習 (слабкі місця: вправи на бездоганність).

Розділ とことん (грунтовно) дозволяє обирати будь-який обсяг для тренувань з матеріалу, що вже було вивчено раніше.

Останній розділ – 雑学チャレンジ (спробуй себе у різних галузях знань!). Він стоїть дещо окремо, має свою власну статистику успішності. Цей розділ надає можливість опрацьовувати ієрогліфи не за списком і рівнем складності, а за різноманітними темами, серед яких: синоніми, антоніми, ідіоми, зірки, прогноз погоди, японська кухня, мова новин, назви місцевостей, японські народні казки, назви риб, тварин, рослин, хобі, час, професії, парламент, спорт, тощо. Усього 700 тестів по 10 слів у кожному. Завдання дуже цікаві, бо часто навіть знаючи ієрогліф, можна його не написати, якщо, наприклад, читання нестандартне і використовується лише в цьому одному випадку. Система повторення дуже продумана. Для заліку потрібно набрати 70%, але потім тест можна перескласти і набрати вже 100%. Після кожних 5 тестів по 10 слів у кожному підсумковий тест. Після 5 підсумкових тестів – загальний тест. Доки тест не складено, не можливо йти далі. На нашу думку, цей розділ є одним з найбільш творчих у програмі і надає можливість користувачам зрозуміти всю красу японських ієрогліфів, а не лише їх точність, схематичність і велику кількість. Тобто цей розділ надихає користувача думати, розуміти японські ієрогліфи глибше.

Характеризуючи розділ マイトレーニング (мої тренування) в цілому, необхідно зазначити, що користувачеві надається можливість самостійно обирати вид діяльності, музику, колір та товщину рис і навіть звук, з яким пишеться ієрогліф. Крім цього, у будь-який момент можна отримати детальну інформацію з приводу своїх успіхів в окремих підрозділах і загальну. Навчання можна перервати і розпочати в будь-який час. І, звичайно, написи, що видає програма – слова заохочення, підбадьорення, різноманітні дипломи.

Окрім розділу マイトレーニング (мої тренування) є ще 4 розділи 簡単テスト (прості тести), 書写練習 (копіювання), 書き順検索 (перевірка послідовності написання ієрогліфу), 漢字のゲーム (ігри з ієрогліфами). Ці чотири розділи, на наш погляд, мають допоміжну функцію і створені для того, щоб урізноманітнити процес складного і кропіткого навчання.

Дослідивши можливості програми впродовж 2 років, ми дійшли висновку, що 「なぞっておぼえる大人の漢字練習」 є чудовим допоміжним засобом при навчанні японської ієрогліфіки.

Хотілося б підкреслити багатофункціональність використання програми. По перше, викладач може використовувати її під час аудиторних занять або для самостійної роботи

студентів. По друге, 10 рівнів складності програми загалом охоплюють студентів від початкового рівня володіння японською писемністю (тобто лише знання складових абеток хірагана і катакани) до студентів, які володіють японською мовою на рівні спеціалістів (приблизно N1 рівень Nouryoku Shiken). І по третє, можливість використання програми для вивчення не лише ієрогліфів, але й складної лексики, імен і прізвищ, назв місцевостей Японії, реалій японського побуту, ідіоматичних і поетичних висловів.

Ось кілька методичних рекомендацій:

Для студентів 1-2 курсів більш доцільно на заняттях користуватися розділом програми **マイトレーニング** (мої тренування). Викладач може подавати новий матеріал з ієрогліфіки спочатку на дошці (а студенти у зошитах), а потім надавати можливість студентам опрацювати цей матеріал за допомогою програми. На жаль, у програмі відсутній переклад українською чи російською мовами, але з іншого боку, усі ієрогліфи використовуються у словах або у словосполученнях, що суттєво полегшує запам'ятовування нових ієрогліфів. Переклад може надати викладач, або студенти самі знаходять його в ієрогліфічних словниках. Ми рекомендуємо викладачам користуватися розділом **マイトレーニング** (мої тренування) підрозділом **今日の練習** (вправи на сьогодні) на кожному занятті з ієрогліфіки впродовж 20-30 хвилин. За умов невеликих груп (4-10 осіб) викладач може обирати відповідального доповідача, який саме і буде виконувати вправу, а інші студенти можуть дивитися і допомагати своєму товаришу. Якщо подання ієрогліфів у **今日の練習** (вправи на сьогодні) і у навчальній програмі за семестр не співпадають, рекомендуємо викладачеві обирати необхідні на його думку ієрогліфи і замість **今日の練習** (вправи на сьогодні) опрацьовувати їх зі студентами у **マイドリル** (персональне тренування). Цей підрозділ містить у собі 3 набори ієрогліфів по 20 ієрогліфів у кожному. Принцип роботи той самий, що і у **今日の練習** (вправи на сьогодні), тільки ієрогліфи можна підбирати на свій розсуд. Оскільки кількість замінів у наборах необмежена, підрозділом легко і зручно користуватися.

При наявності декількох пристроїв Nintendo DS у групі завдання можуть виконувати всі студенти разом, а потім можна встановити переможця, який виконав завдання за найменший проміжок часу. Крім того, якщо кожен зі студентів матиме пристрій Nintendo DS, можливе широке використання підрозділу **進級テスト** (тест для наступного рівня) для проміжних тестів на кожному занятті з ієрогліфіки приблизно на 10 хвилин, а також завдань на відпрацювання послідовності написання деяких нових ієрогліфів з дуже складним написанням з підрозділу **今日の練習** (вправи на сьогодні) **書き順**.

Для студентів 3-5 курсів ми рекомендуємо в аудиторії використання підрозділу **雑学チャレンジ** (спробуй себе в різних галузях знань!) розділу **マイトレーニング** (мої тренування). Викладач може використовувати цей підрозділ тематично, згідно з програмою навчання. Хочемо попередити, що, на жаль, тут існує проблема. Якщо користуватися програмою без попередньої підготовки, доступу до тем підрозділу немає. Завдання з'являються в довільному порядку, і їх важко пристосувати до потреб конкретного заняття. Тому ми рекомендуємо викладачеві спочатку детально ознайомитись з програмою і виконати усі завдання самостійно, а потім надавати можливість студентам виконувати завдання за темами зі свого пристрою Nintendo DS. При виконанні завдань у довільному порядку внизу нижчого екрана з'являється позначка **過去テスト一覧** (дивимось попере-

дні тести), в цьому підрозділі усі 700 невеличких тестів-завдань з 24 тем. Отже, можна обирати завдання, що стосується необхідної теми.

Для самостійної роботи студентів на 1 курсі, на наш погляд, дуже цікавим є розділ 書写練習 (копіювання). У ньому надані вислови видатних людей Японії, а також хайку і танка відомих японських поетів. Завдання полягає в тому, щоб переписати ці вислови або вірші на нижчий екран, при чому можна користуватися підказками з послідовності написання ієрогліфів. Одночасно з тренуванням у написанні ієрогліфів, студенти зможуть тренуватися і у написанні знаків складових абеток. Звичайно, зміст висловлювань буде незрозумілим, але викличе цікавість до японської поезії, культури, філософії. Викладач зможе допомогти з перекладом і деякою інформацією про відомих людей Японії, або надати завдання самостійно підготувати доповідь українською мовою про них.

На 2-3 курсах найкраще підійде для самостійної роботи студентів розділ マイトレーニング (мої тренування): підрозділи 進級テスト (тест для наступного рівня), 苦手 (слабкі місця), とことん (грунтовно), а також розділ 簡単テスト (прості тести). Користуючись ними, студенти зможуть приділяти увагу саме тим ієрогліфам, з якими в них виникають труднощі і самостійно вирішувати, скільки приділяти часу тому чи іншому ієрогліфу. Крім цього, сильні студенти зможуть сконцентруватися на завданнях більш складного рівня, а слабкі студенти спокійно повторити матеріал.

При наявності пристрою Nintendo DS у кожного студента, кількість часу для самостійних вправ встановлюється студентами індивідуально, а у випадку наявності лише одного пристрою Nintendo DS на групу можливе складення графіка з індивідуальної роботи студентів, який бажано корегувати викладачеві.

Для більш цікавого вивчення деяких складних ієрогліфів існує розділ 漢字のゲーム (ігри з ієрогліфами), що вміщує 20 різновидів ігор з ієрогліфами, починаючи з найпростіших „японських” кросвордів і закінчуючи найскладнішими на знання ієрогліфічного написання японських географічних назв.

У програмі багато корисних функцій, але, на нашу думку, нею краще користуватися для самостійної роботи студентів, а на заняттях відводити не більше 30 хвилин.

У процесі роботи з програмою ми дійшли наступних висновків:

- програма дозволяє підвищити мотивацію студентів до навчання ієрогліфів;
- спрощує рутину тренувань у вивченні ієрогліфів;
- є незамінною для самостійної роботи студентів;
- суттєво допомагає при викладанні ієрогліфів у групах з різним рівнем знань з ієрогліфіки у студентів;
- має недоліки: відсутність у вільному продажу в Україні (хоча існує можливість замовлення через Інтернет) і відсутність перекладу російською або українською мовою.

Сподіваємося, надалі продовжувати дослідження мовних програм з точки зору їх використання при викладанні японської мови.

1. Офіційний сайт Nintendo DS: <http://www.nintendods.com>; 2. Офіційний японський сайт Nintendo DS: <http://www.touch-ds.jp>; 3. Nintendo DS. Nazotte oboeru OTONA NO KANJI RENSUUI KANZEN HAN. Toriatsukai setsumeishou. Nowpro. NTR-YOKJ-JPN, 1997 – 44 p.; 4. 川口義一, 加納千恵子, 酒井順子編著//日本語教師のための漢字指導アイデアブック. – 東京, 創拓社, 1995. – 344頁; 5. 加納千恵子, 清水百合, 竹中弘子, 石井恵

理子, 阿久津智// 漢字1000Plus, Vol. 1 – 東京, 凡人社, 1993. – 337頁; 6. 加納千恵子, 清水百合, 竹中弘子, 石井恵理子// 基本漢字500, Vol. 2. – 東京, 凡人社, 1989. – 262頁.

Р. Мирошник,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЗАСТОСУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ МЕТОДИК У ВИКЛАДАННІ ГРАМАТИКИ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

З середини 90-х років комунікативні методики навчання іноземних мов, які не включають в себе формальне вивчення граматики і виправлення помилок учнів, почали набувати неабиякої популярності. Вважається, що вивчення граматики у перекладний спосіб не допомагає розвивати жодних комунікативних здібностей. У комунікативній методиці вивчення мов учням пропонується робити вправи з великою кількістю завдань, що фокусуються на значенні граматичної конструкції в контексті та містять необхідні форми та лексику.

Ключові слова: граматика японської мови, комунікативна методика викладання, формальне вивчення граматики, граматики-перекладний спосіб, комунікативні вправи

Начиная с середины 90-х годов коммуникативные методики обучения иностранным языкам, которые не включают в себя формального изучения грамматики и исправления ошибок студентов, начали приобретать значительную популярность. Считается, что изучение грамматики переводным способом не помогает развивать никаких коммуникативных способностей. При коммуникативной методике изучения языков учащимся предлагается выполнять упражнения с большим количеством заданий, которые фокусируются на значении грамматической конструкции в контексте и содержат необходимые формы и лексику.

Ключевые слова: грамматика японского языка, коммуникативная методика преподавания, формальное изучение грамматики, грамматико-переводной способ, коммуникативные упражнения

From the middle of 1990s communicative methods in teaching foreign languages free of formal grammar learning and students' mistake correction began to be rather popular. It was considered that learning grammar in the translational way did not help to develop any communication skills. In case of the communicative approach to language learning the learners are expected to fulfill exercises with big amount of tasks focusing upon the meaning of a grammar construction in context and containing necessary forms and lexical units.

Key words: grammar of the Japanese language, the communicative approach to language learning, formal grammar learning, grammar-translation method, communicative exercises

У 1987 році професором Спада було проведено дослідження із застосуванням комунікативно спрямованого навчання іноземних мов. Він досліджував результати різних способів застосування одних і тих самих висококомунікативних навчальних програм для покращення мовної компетенції та рівня володіння учнем мовою. Дані, зібрані ним в результаті цього дослідження, підтверджують, що учні досягають кращих результатів, коли вони водночас фокусуються і на формі, і на значенні у поєднанні з загальною комунікативною програмою. Навчання мовам стає все більш комунікативним, але спосіб викладання граматики практично не змінився.

На сьогоднішній день проблема полягає в тому, щоб вписати граматику у комунікативний метод.

За останні кілька років відбулася серйозна зміна у вивченні граматики – від традиційних граматично спрямованих методів до більш комунікативних. Ця зміна позначилась на способі викладання граматики на уроках іноземної мови. У традиційних методах граматика супроводжувалася довгими та ретельними поясненнями граматичних правил мови, що вивчається. Парадигми цих правил закріплювалися за допомогою вправ, які фокусувалися на тренуванні та застосуванні граматичних правил для набуття точності та чіткості вживання.

Традиційне навчання зазвичай супроводжується певною послідовністю, яка йде від механічного до комунікативного тренування.

Вправа А

1. 下線の部分を過去形に直す練習をしましょう。

わたしは ぎんこうに いきます。

2. あなたのパートナーを見て、質問に答えてください。

彼は何を着ていますか。

彼は何をしていますか。

彼は何を勉強していますか。

3. あなたのパートナーは、暇な時何をしますか、何をしませんか、現在形を使って、尋ねてみてください。

При вивченні японської мови граматику зазвичай викладають у традиційний спосіб. Перекладний спосіб вивчення граматики широко використовувався для викладання іноземних мов в Японії. При перекладному методі ігноруються життєві ситуації, у яких використовуються дані граматичні конструкції, а практикується використання абсолютно не контекстуального способу. Тому, на нашу думку, цей метод є неефективним. Однак з розповсюдженням аудіо-лінгвальних методів набуло великого значення впровадження комунікативних методик у вивченні граматики.

Завдання методики у цьому напрямі полягає в тому, щоб визначити типи граматичних вправ, які найбільш ефективно допоможуть засвоїти граматичні особливості мови та забезпечити альтернативний спосіб викладання граматики за допомогою комунікативного методу. Незважаючи на те, що японська мова дуже відрізняється від слов'янських мов, та на те, що ми повинні брати до уваги той факт, що в японській мові є більш складні граматичні конструкції, ми повинні розробити такі завдання, які ознайомили б учнів з шаблонами мови не через вивчення та запам'ятовування, а за допомогою практичного

оволодіння цими мовними засобами. Замість того, щоб використовувати дедуктивний підхід, який залучає переклад, вчені рекомендують більш індуктивні методи.

Вправа Б

例にならって、下線の部分を変える練習をしましょう。
私たちは きれいな レストランで 食事を しました。

1. しずかな
2. ゆうめいな

Вправа В

例にならって下線の部分を変え、対話を作ってください。
はやしさんは どんなひとですか。

- しんせつな ひとです。
1. おもしろい
 2. げんきな

Розглянемо частку «не» в японській мові. Ця частка нерідко використовується у розмовах і в більшості випадків – адресантом для того, щоб запитати згоду адресата.

Досліди засвідчують, що «не» – це одна з найбільш складних часток для оволодіння на початковому етапі вивчення японської мови, і, водночас, доволі широко використовується у повсякденному спілкуванні носіями мови. Попри це, багато підручників з японської мови не пропонують жодних граматичних завдань, щоб допомогти учням навчитися правильно вживати цю частку. Учні повинні мати змогу зрозуміти та оволодіти цією граматичною конструкцією за допомогою комунікативного методу. Доцільно навести такий приклад усної вправи: діалог складається з маленьких речень, якими ілюструється чимало випадків уживання частки «не». Учні повинні бути знайомі з різними граматичними конструкціями у цій вправі.

Вправа Г

練習 「ね」

ジョン：きょうは いい てんきですね

たなか：そうですね。てんきもいいし、あたたかいですね。

どこに いきますか。

ジョン：トムさんと すしを たべにいきます。

たなか：いいですね。すしは おいしいですね。

トムさんも すしが すきだと いていましたね。

ジョン：たなかさんも いっしょに いきませんか。

たなか：そうですね。きょうは きんようびですね。

おなかもすいているし いきたいですね。でも、ぎんこうに
いかなくてもなりません。

ジョン：よかったら、あとから きますか。

たなか：じゃ、あとから いきますね。

Другий приклад граматичних завдань спрямований на засвоєння граматичної конструкції «が好きです» (подобатись). Мета цієї вправи для учня – навчитися виділяти

вищезгадану конструкцію в мовному потоці. Учні читають розповідь, після чого вчитель ставить декілька питань.

Вправа Д

練習問題 1

下の文章を読んで、下のa)～d)の文の内容が正しいか、正しくないか答えてください。

きのうのあさ、アレックスandroは テニスをしに いきました。かれは テニスを とても たのしかったです。そのあと、ビールを 1 ばい のむために パブに いきました。かれは そのパブで ともだちと あい、かれらは、えいがかんに いくことにしました。パブをでたあと、かれは じぶんのくるまをとりにいきました。そしてかれらは くるまで えいがかんに いきました。ところが、かれらは、じこに あいました。そして くるまを つぶしました。

- a) アレックスandroは テニスを まいにち します。
- b) アレックスandroは でんわで ともだちを えいがに さそいました。
- c) アレックスandroは ともだちの くるまを ぶつけました。
- d) アレックスandroは のみすぎました。

Наступні граматичні вправи пов'язані з текстуальним підсиленням граматичних конструкцій. Текстуальне підсилення можна визначити як використання типографічних підказок, таких як жирний шрифт або курсив, для привертання уваги читача до певної інформації в тексті. У Вправі Е прийом текстуального підсилення використовується наступним чином: потрібна граматична конструкція візуально виділяється підкреслюванням.

Вправа Е

練習 「ね」

ジョン：きょうは いい てんきですね

たなか：そうですね。てんきもいいし、あたたかいですね。

どこに いきますか。

ジョン：トムさんと すしを たべにいきます。

たなか：いいですね。すしは おいしいですね。トムさんも すしが すきだと いってましたね。

ジョン：たなかさんも いっしょに いきませんか。

たなか：そうですね。きょうは きんようびですね。

おなかもすいているし いきたいですね。

でも、ぎんこうに いかなくてはなりません。

ジョン：よかったら、あとから きますか。

たなか：じゃ、あとから いきますね。

У наступній вправі учням пропонується прочитати текст та знайти граматичні конструкції у минулому та теперішньому часі; виписати граматичні конструкції та скласти невеликий твір за допомогою цих конструкцій.

Вправа Є

a)ペアで、下の文を読み、日本語における、非過去の肯定形と否定形のきまりを見つけてください。

- 1 わたしは ともだちと でかけます。
- 2 わたしは ともだちと でかきません。

- 3 わたしは テレビを みます。
- 4 わたしは テレビを みません。

- 5 3 じに バスに のります。
- 6 3 じに バスに のりません。

b)日本語の肯定文と否定文のきまりを述べてください。

c)一週間であなたがいつもすること、しないことを書いてください。

У Вправі Ж учень повинен обробити мовний потік для того, щоб визначити, чи відноситься твердження, що він чує, до теперішнього або минулого часу. Учні мають звертати уваги на граматичні маркери (порівняння теперішнього та минулого часу в японській мові).

Вправа Ж

練習問題 1

今から聞く文の内容は、いつ行われたことですか。過去か毎年行われることか。正しいほうにしるしをつけてください。

1 きょねん	まいとし
2 きょねん	まいとし
3 きょねん	まいとし
4 きょねん	まいとし
5 きょねん	まいとし
6 きょねん	まいとし
7 きょねん	まいとし

問題文

- 1 イタリアに行きました。
- 2 イタリアに行きます。
- 3 テニスをしました。
- 4 テニスをします。
- 5 いい映画を見ました。
- 6 いい映画を見ます。
- 7 ポールとはなしました。
- 8 ポールとはなします。

У Вправі 3 учні повинні звернути увагу на речення у минулому часі та висловити свою думку щодо того, чи є твердження можливими чи неможливими.

Вправа 3

練習問題 2

下の文を読み、文の内容は学生にとってよくあることか、そうでないことか、あなたはと思いますか。

よくある めったとない

- 1 わたしは あさはやく おきます。
- 2 わたしは ごがくがっこうに おくれて いきました。
- 3 わたしは ひこうきと くるまで りょこうしました。
- 4 わたしは にほんごを べんきょうしました。
- 5 わたしは にほんごを はなしました。
- 6 わたしは おひるごはんを たべました。
- 7 わたしは ともだちと ピザをたべました。
- 8 わたしは えいがかんに いきました。
- 9 わたしは たくさん はたらきました。
- 1 0 わたしは ともだちと よるごはんを たべました。
- 1 1 わたしは おそくねました。
- 1 2 わたしは にほんで いちにちじゅう ねていました。

У Вправі І увага учнів звертається на останню частину речень, які вони чують. Це робиться для того, щоб визначити, чи є речення стверджувальним або заперечним.

Вправа І

練習問題 3

今から聞く文の内容は肯定文でしょうか、それとも否定文でしょうか答えてください。文の最後を注意して聞いてください。

1	肯定	否定
2	肯定	否定
3	肯定	否定
4	肯定	否定
5	肯定	否定

問題文

- 1 私はイタリア語を勉強します。
- 2 私はイタリア語を勉強しません。
- 3 私はロンドンに住みます。
- 4 私はロンドンに住みません。
- 5 私は劇場に行きません。

У Вправі К учні мають звертати увагу на кінець речення, щоб визначити, стверджувальне воно чи заперечне, та повинні погодитися чи не погодитися з цими твердженнями.

Вправа К

練習問題 4

学生の日課についての文を読みますから聞いてください。

それぞれの文は、肯定文でしょうか、それとも否定文でしょうか教えてください。

次に、あなたは、それぞれの文の内容はよくあることですか、そうではないことですか。

肯定 否定 よくある めったとない

1

2

3

問題文

1 私は友達と出かけます。

2 私は友達とでかけません。

3 私は劇場に行きます。

У Вправі Л учні повинні подивитися на малюнки та речення, що включають в себе конструкцію, що вивчається – вони мають поставити їх у правильному (хронологічному) порядку.

Вправа Л

絵と文を見て正しい順番に並べなさい。それらはアレッサンドロさんの日本での休暇です。気をつけて、1枚写真がたりません。どんな絵でしょうか。

私は にほんに いきました。

私は とうきょうに いきました。

私は ひこうきで いきました。

私は にほんの しょくじを しました。

私は ロンドンに かえりました。

私は さけを のみました。

私は きょうとに いきました。

У даній статті зроблено спробу висвітлити позитивні сторони вивчення граматики японської мови за допомогою комунікативного методу та розробити вправи, що сприятимуть індуктивному засвоєнню мовних парадигм. Ці техніки мають полегшити та прискорити спосіб, у який вивчаються мови. Це ефективний, хоч і нетрадиційний засіб опанування граматики та виконання граматичних вправ за допомогою комунікативного викладання іноземних мов.

1. Ellis, R. (1997). *SLA Research and Language Teaching*. Oxford: OUP; 2. Farley, A. (2005). *Structured Input: Grammar Instruction for the Acquisition-Oriented Classroom*. New York: McGraw-Hill; 3. Lee, J. and Benati, A. (2009). *Grammar Acquisition and Processing Instruction*. Clevedon: Multilingual Matters; 4. Van Patten, B. (1996). *Input Processing and Grammar Instruction*. Norwood, NJ: Ablex; 5. Wong, W. (2005). *Input Enhancement: From Theory and Research to the Classroom*. New York: McGraw-Hill.

試験の結果に対する原因帰属:
ウクライナにおける日本語専攻大学生を対象とした動機づけ調査

Українські студенти відрізняються високим рівнем прагнення до навчання на момент вступу до ВНЗ, однак виявлено, що вони не спроможні зберегти це прагнення до закінчення ВНЗ. Можна зробити припущення, що в умовах замкнутого середовища через недостатню можливість застосувати японську мову на практиці великий вплив на мотивацію справляють викладачі, а також результати тестів та іспитів. Було виявлено тенденцію незалежно від показників пов'язувати результати із зусиллями, докладеними до навчання. Окрім того, з'ясувалося, що приписування причин власним зусиллям більш притаманне студентам старших курсів, аніж молодших.

Ключові слова: мотивація, каузальна атрибуція

Украинские студенты отличаются высоким уровнем стремления к учебе на момент поступления в ВУЗ, однако признано, что они не способны сохранить это стремление до окончания ВУЗа. Можно предположить, что в условиях замкнутой среды из-за недостаточной возможности применить японский язык на практике большое влияние на мотивацию оказывают преподаватели и результаты тестов и экзаменов. Была выявлена тенденция независимо от показателей связывать результаты с усилиями, которые были приложены в учебе. Кроме этого, выяснилось, что приписывание причин своим усилиям свойственно студентам старших курсов в большей мере, чем студентам младших курсов.

Ключевые слова: мотивация, каузальная атрибуция

It is peculiar for Ukrainian students to show high degree in aspiration to the studying at the moment they have entered their university. However, we should admit that they are not able to maintain the aspiration until the graduation. We may suppose that under the circumstances of environment closed for application of the Japanese language in practice great influence to the motivation is made by the teachers and results of the tests and examination. There has been indicated a tendency to consider the results to be a sequence of the efforts made during the studying regardless of the figures. Besides, we have found out that considering own efforts to be the reasons is more peculiar for students of higher grades than for students of lower grades.

Key words: motivation, causal attribution

1.はじめに

本稿は、ウクライナの大学で日本語を専攻する学習者の試験に関する原因帰属を調査し、動機づけとの関連を明らかにするものである。

ウクライナは日本と経済的・人的交流が少ない「孤立環境」(1)である(福島・イワノヴァ2006)。日本語使用機会が限られているにも関わらず、大学の東洋語コースの中で、日本語は最も専攻希望者が多い。しかし、大学入学当初は高い動機づけを持ち、留学を目標に学習を行うが、卒業時まで意欲的に学習を継続できない学生が多

いことが問題となっている(立間 2006)。ウクライナの日本語学習者は動機づけが低下しやすいと言われているが、動機づけは一樣に下がるのか、どのような動機が維持されやすいのか、ということについては検討がされてこなかった。

ゴルノフスカ(2010)が、ウクライナの日本語教育の現状に対し、「日本とウクライナは地理的にも、文化的にも、言語的にも遠い国であるからこそ、努力して『近づける』必要がある」と提言しているように、特に孤立環境においては、教育現場の役割は重要であると考えられる。

ギブソン(2009)は、香港の成人日本語学習者を対象に行ったインタビューの結果を基に、習った日本語がすぐに使えるという環境は、学習者に「わかった」という自信を与えることになり、結果として学習者の動機を高めているとしている。孤立環境においては、学習者が日本語を使用する機会が少ないため、このような自信が得にくく、学習者の自己評価は試験や教師からのフィードバックによる影響が大きくなることが予想される。ウクライナでは、文部科学省の日本留学試験(2)や日本語能力試験の成否が動機づけに大きく影響を与えていると言われている(新2002など)。普段の学習においても、学習者は試験の成否の原因を何に帰属しているのかを考える必要がある。

2. 先行研究

動機づけは学習の過程において変化する特性である。日本語学習者の動機づけ研究においては、Gardnerらの研究で用いられた尺度(Gardner & Lambert 1972など)を直接または間接的に利用し、統合的・道具的動機づけの枠組みから、どちらの動機づけが成績と関連しているかを見る研究が多く行われている(郭・大北2001;郭・全2006;縫部・伊藤・狩野1995;成田1998;バルスコワ 2006など)が、地域によって結果が異なり、一定の結果が出ていない(3)。

ウクライナで日本語を専攻する大学生の動機づけを調査した大西(2010)では、学習者から自由記述によって収集した項目を用いて、質問紙調査を行い、因子分析の結果から、低学年と高学年の学習者の動機づけ構造が異なり、動機が変化することを明らかにした。また、大西(2011)では、目標と達成見込みの高低が動機づけとどのように関連しているかを調べるために、高学年の学習者を対象に、動機づけの傾向別(日本語や日本文化に対する日本語日本文化志向、仕事に関するキャリア志向、外国語学習全般に対する語学学習志向の因子得点を基に分類)にクラスター分析を行った。その結果、日本語日本文化志向・キャリア志向・語学学習志向のすべてが高い学習者群は、目標への達成見込みが高いのに対して、日本語に限らない言語学習志向のみが高い学習者群は高すぎる目標を持ち、達成見込みが低くなっていること、文化志向・キャリア志向が高い群は、目標を調整し、達成の見込みを持ちながら学習しているという特徴が明らかになった。

本研究で対象とするウクライナの学習者は、留学試験をきっかけに意欲が低減することが報告されている(新2002など)が、試験結果の捉え方と動機づけの関連についての検討は行われていない。村山(2006)は、試験が持つ学習者の能力を診断するものとしての役割に加えて、試験は教師と学習者の関係の中で行われる社会システムの一つであるとしている。さらに、試験が学習者に与える影響には、動機づけ・学習の定着効果・学習者の自己改善の三つがあるとしている。本発表では、特に動機づけと試験との関わりに焦点を当て、分析を行う。

北山・高木・松本(1995)は、学業場面における成否について、成功の場合に内的側

面(特に能力)に帰す自己高揚的バイアスと、失敗の場合に外的側面(運や課題の難しさなど)に帰す自己防衛的バイアスとがあるとしている。また、目標理論の観点から、Dweck(1986)は能力を伸ばし新しいことを理解・習得することを目指す「習得目標」ではなく、他者よりも高い評価を得ることを目標とする「遂行目標」を持つ学習者について、能力への自信が高い場合には失敗時に能力の低さを露呈することを避けるために、努力を差し控え、学習放棄につながる可能性があるとしている。

大西(2011)の調査では、鹿毛(1995)の動機づけに関する概念図の分類に基づき、低学年と高学年の日本語専攻大学生の動機づけの構造を比較した。その結果、低学年の学習者は状況必然的とされる仕事に関する動機である「将来実用志向」を持っているのに対し、高学年では状況に加え、他者との競争である相対比較志向にも関連する仕事への動機である「キャリア志向」を持つことが明らかになった。低学年では、他者を意識せず、自らの関心により、日本語能力を伸ばすために日本語学習を行っているが、高学年になると留学試験、就職の影響から他者より高い成績を得ることを目標とする習得目標に変化していることが示唆された。学業場面の成否が意識されやすい「試験」の原因を何に帰属しているのかを明らかにすることで、ウクライナの学習者の目標についても検討を行う必要がある。

3.本発表の目的

そこで、本稿では、試験の結果について、原因を何に帰属しているのかを明らかにする。試験の結果が悪かった、または良かった場合の原因を、努力・教師の教え方・能力にどの程度帰属しているのか、動機づけとどのような関連があるかについて調べる。

4.調査の方法

本稿では、大西(2010)で行ったウクライナの大学生を対象とした日本語学習動機調査で作成した尺度(稿末の資料1参照)を用いて、因子分析(4)を行った。大西(2010)の調査では、ウクライナの3大学で日本語を専攻する大学1年生から5年生127名より学習動機を自由記述で収集し、KJ法(5)を用いて、3名(大学院生2名、大学院教員1名)で分類を行った。37項目の質問紙を作成・実施し、他の項目と相関が低い2項目を削除し、35項目の尺度の信頼性(6) (Cronbach's $\alpha=.89$)を確認した(7)。

本稿で2010年3月に行った調査では、首都キエフ市の4大学と、ウクライナ東部の2大学の学習者も対象とし、298名に調査の協力を得た。日本滞在歴が1年以上の学習者のデータと欠損値が含まれるデータを除外した結果、292名のデータが分析対象となった。内訳は1年生89名、2年生68名、3年生79名、4年生36名、5年生20名であった。動機に関する35項目と継続意志に関する4項目の質問紙調査を行い、6件法(1.「全然そう思わない」～6.「とてもそう思う」)で回答を求めた。加えて、原因帰属に関しても6項目に対して、同様に6件法で回答を求めた。原因帰属に関する質問は、大学の試験の結果が良かった場合、悪かった場合において、「努力」と「教師の教え方」「能力」に原因を帰属しているかを質問した。

5.結果と考察

低学年と高学年の原因帰属に関する質問の回答について、マンホイットニーのU検定で有意差があるかを確認した(表1)。その結果、「42.大学の日本語授業の試験の成績が悪かったときは自分の日本語の能力が低いからだと思う」と、「45.大学の日本

語授業の試験の成績が良かったときは自分の日本語の能力が高いからだと思う」において、0.1%水準で低学年と高学年の間で有意差があった。

	大学の日本語授業の試験の成績が	低M	(SD)	高M	(SD)	有意差
40	悪かったときは努力が足りなかったからだと思う	4.92	(1.25)	4.91	(1.28)	P=.963
41	悪かったときは先生の教え方が悪いからだと思う	1.80	(1.11)	2.02	(1.13)	P=.041
42	悪かったときは自分の日本語の能力が低いからだと思う	1.53	(.81)	2.52	(1.38)	P=.000
43	良かったときは努力したからだと思う	5.25	(.96)	5.06	(.97)	P=.050
44	良かったときは先生の教え方がいからだと思う	4.50	(1.02)	4.21	(1.19)	P=.069
45	良かったときは自分の日本語の能力が高いからだと思う	4.93	(1.00)	4.26	(1.28)	P=.000

表1 試験の結果に対する原因帰属に関する項目における低学年と高学年の有意差

全体として、試験の結果について「努力」に帰属する傾向がある。ウクライナの学習者は家庭学習時間が長い学習者も多く、努力を重視していることがわかる。しかし、試験の結果が悪かった場合の原因を、高学年では低学年に比べて、能力に帰属する傾向がある。低学年に比べ、高学年では、4(どちらかといえばそう思う)以上の回答をしている比率が低学年に比べて高い(表2)。高学年の学習者は、悪かった際の原因を内的・安定的な「能力」に帰属しているが、能力を高めるために学習を行うという「習得目標」が薄れ、「遂行目標」に移行している可能性がある。

	1(全然そう 思わない)	2(そう思 わない)	3(どちらか といわばそ う思わな い)	4(どちら かといえ ばそう思 う)	5(そう 思う)	6(と てもそ う思 う)
低学年 157人	66%(105人)	22%(36人)	5%(9人)	4%(7人)	0%(0人)	0%(0人)
高学年 135人	27%(37人)	27%(37人)	18%(25人)	14%(20人)	5%(8人)	5%(8人)

表2 「43試験の結果が悪かったとき、日本語の能力が低いからだと思う」に関する得点分布

そこで、高学年の学習者の原因帰属と、他の動機づけとの間にどのような関連があるかについて、相関係数を調べた(稿末の資料2)。しかし、低学年との差が大きかつ

た「45.試験の結果が良かったのは能力が高いから」「42.試験の結果が悪かったのは能力が低いから」については、1%水準で有意ではあるものの相関が低く(.22から.29)、強い関連は見られなかった。

同様に、「40.試験の結果が悪かったのは努力が足りなかったから」「43.試験の結果が良かったのは努力したから」にも強い関連は見られなかった。

次に、「41.試験の結果が悪かったのは教師の教え方が悪いから」に対しては「11.漢字や日本語が美しい」(-.30)「09.日本語が好き」(-.31)、「1.私には外国語学習のセンスがある」(-.34)などとの間に弱い負の相関が見られ、ウクライナの学習者にとって難しいと考えられている漢字や日本語自体に対する関心、日本語への自信が高いほど、外的要因である教師の教え方に帰属していないことが明らかになった。また、継続意志との関わりについては、「36.卒業後も日本語を忘れたくない」(-.29)、「37.就職ができないとしても日本語学習をやめない」(-.34)との間に負の相関があり、継続意志の高低とも関わりがあることが明らかになった。これらのことから、試験の結果が悪かった際に外的要因に帰属している学習者は難しいことに関する動機づけが低く、継続意志も低い傾向にあることが明らかになった。

一方、「44.試験の結果が良かったのは教師の教え方が良かったから」とは、「2.日本人と話したい」(.29)「1.私には外国語学習のセンスがある」(.34)など、高い言語能力への自信や、高度な日本語使用に関する項目との相関が多く見られた。「09.日本語が好き」(.29)との間にも相関があることから、日本語学習を楽しんでいることが伺える。39項目中、最も強い相関である中程度の相関を示したのは「39.日本語が得意だ」(.47)で、得意だと思っている学習者は、試験が良かった場合の原因帰属を外的要因に帰属しているという結果になった。自己高揚のために、結果が良かった場合には内的要因に帰属する傾向がある(北山ら1995)という先行研究の結果とは異なり、「得意だ」という有能感を持つ学習者は、能力・努力という内的要因だけではなく、外的要因にも帰属しているということが明らかになった。

6.まとめ

ウクライナの学習者は、概ね試験の成否の原因を「努力」に帰属しているが、低学年と高学年では、「能力」の高低が成否に影響していると考えられる学習者の比率が異なり、高学年の学習者の中には、「能力」を高めることを目標とする「習得目標」よりも、「遂行目標」が強い学習者が存在していることが示唆された。また、試験の結果が悪かった際、に外的要因に帰属している学習者は、日本語自体への関心が低く、継続意志も低いことが明らかになった。

村山(2006)が指摘しているように、試験自体が学習者に与える動機づけについて配慮をする必要がある。具体的には試験の持つ意味について学習者と教師が共通した認識を持つこと、試験の結果について習得目標に対し、どれだけ習熟しているのかを学習者自身も認識できるような評価を行うことで、学習者が「遂行目標」よりも「習得目標」を意識することができると考えられる。試験の結果が悪かった際に外的要因に帰属することは、その後の学習行動に結びつきにくいいため、試験の結果をより努力に帰属させることで、意欲的な学習に繋がることが期待できる。

新佳乃子(2002)「業務完了報告書ーウクライナキエフ国立タラス・シェフチェンコ大学ー」『日本語教育専NIS諸国派遣事業派遣専門家の業務実施完了報告書』日本外交協会 1-16.

バルスコワ アンナ(2006)「ロシア人大学生の日本語学習の動機づけについて」『新潟大学国際センター紀要』2, 144-151.

福島青史・イヴァノヴァ マリーナ(2006)「孤立環境における日本語教育の社会文脈化の試み—ウズベキスタン・日本人材開発センターを例として—」『国際交流基金日本語教育紀要』2,49-64.

Gardner, R.C., & Lambert, W.E.(1972). *Attitudes and motivation in second language learning*. Rowley, MA: Newbury House.

ギブソン壽美子(2009)「香港における社会人の日本語学習動機の一研究—動機の変化を中心に—」『アジア・オセアニア地域における多文化共生社会と日本語教育・日本研究』182-188.

ゴルフノスカ オリガ(2010)「ウクライナにおける日本語教育事情」『第1回国際シンポジウム報告集 世界の日本語・日本語学—教育・研究の現状と課題—』東京外国語大学国際日本研究センター

郭俊海・大北葉子(2001)「シンガポール華人大学生の日本語学習動機づけについて」『日本語教育』110, 130-139.

郭俊海・全京姫(2006)「中国人大学生の日本語学習の動機づけについて」『新潟大学国際センター紀要』2,118-128.

北山忍・高木浩人・松本寿弥(1995)「成功と失敗の帰因：日本的自己の文化心理学」『心理学評論』38,2,247-280.

村山航(2006)「テストへの適応—教育実践上の問題点と解決のための視点—」『教育心理学研究』54,265-279.

成田高宏(1998)「日本語学習動機と成績の関係—タイの大学生の場合—」『世界の日本語教育』国際交流基金日本語国際センター 8,1-11.

縫部義憲・狩野不二夫・伊藤克浩(1995)「大学生の日本語学習動機に関する国際調査—ニュージーランドの場合—」『日本語教育』86,162-172.

大西由美(2010)「ウクライナにおける大学生の日本語学習動機」『日本語教育』147,94-107.

大西由美(2011)「目標達成見込みの高低と動機付けの関連—ウクライナにおける日本語専攻大学生の動機づけ調査—」『国際広報メディア・観光学ジャーナル』12,21-40

立間智子(2006)「ウクライナにおける日本語教育の現状と問題点」『国際交流基金日本語教育紀要』2, 127-133.

注

(1)在留邦人对日本語学習者数(大学以外の教育機関の学習者を含む)の上位には、アルメニア(1位222人)、グルジア(2位182人)、ラトビア(6位18人)、ウズベキスタン(9位9人)、キルギス(10位9人)などがあり、CIS諸国が10位までの半数以上を占めている。福島・イヴァノヴァ(2006)は「中央アジア・東欧諸国の孤立度は際立っている」としている。

(2)在ウクライナ日本大使館(2010)の発表では、文部科学省国費留学生は以下の通りである。教員研修生(年1~2名程度)、日本語・日本文化研修生(年10名程度。しかし、近年は減少傾向にあり2007年度4名、2008年度2名、2009年度4名)、学部留学生(年1~2名程度)及び研究留学生(年5名程度。2010年度4名)。近年の実績では、日本語・日本文化研修生は3名程度である。参照ウェブサイト(2011年3月24日閲覧)

http://www.ua.emb-japan.go.jp/J/Relations/Relations-Ukr/Relations_Bilateral.htm#sien

(3)シンガポールの華人大学生の日本語学習動機づけを調査した郭・大北(2001)は、

回帰分析の結果から、「語学学習志向」「自己満足志向」「仕事志向」が成績の予測因子であることを明らかにした。しかしタイの大学生を対象に調査を行った成田(1998)は、統合的動機づけが成績と結びついているとしている。

(4)因子分析とは、質問項目への回答がどのような共通の特性から影響を受けているのかを探る方法である。

(5)KJ法とは、断片的な複数のデータやアイデアをまとめる方法である。ここでは、自由記述をすべてカード化し、3名で分類を行った。その際、自由記述の全回答を使用した、「日本のデザインに興味」や「日本のファッションが好き」などの類似する表現は「日本文化に関心がある」にまとめるというように統合を行った。

(6)信頼性とは、ある概念を構成する複数の項目の内的整合性を指す。一般に、 α 係数が.80以上あると十分な信頼性があるとされる。

(7)分析には、SPSS社のSPSS Ver.17.0を使用した。

資料1 動機に関する質問項目に対する学年層別の平均値(M)と標準偏差(SD)

項目	低学年		高学年	
	M(	(SD)	M	(SD)
01私には外国語を身につけるセンスがある	5.12	(.85)	4.97	(.96)
02日本人と話したい	5.46	(.89)	5.16	(1.09)
03日本料理が好きだ	4.96	(1.36)	5.02	(1.15)
04日本語は見込みがある言語だ	5.29	(.87)	4.63	(1.13)
05日本文化への関心がある	5.48	(.79)	5.10	(1.04)
06日本語を学習することはステータスが高い	5.74	(.53)	5.45	(.85)
07日本のアニメや漫画が好きだ	3.98	(.33)	4.00	(.00)
08日本語は簡単な言語だ	2.54	(1.19)	2.26	(1.26)
09日本語が好きだ	5.50	(.66)	5.10	(.99)
10日本人の性質を見習いたい	3.27	(1.43)	2.92	(1.41)
11日本語や漢字が美しいと思う	5.04	(.94)	4.75	(1.16)
12できるだけたくさんの言語を身につけたほうがいい	5.34	(.94)	5.37	(.91)
13(ウクライナの)大学院で研究をしたい	3.96	(1.43)	3.24	(1.57)
14日本が好きだ	5.47	(1.24)	5.37	(1.19)
15日本語の歌を歌うのが好きだ	3.74	(1.61)	3.49	(1.58)
16日本文学への関心がある	4.83	(1.05)	4.46	(1.28)
17日本語の通訳になりたい	4.85	(1.17)	4.35	(1.43)
18日本語はエキゾチック(不思議)だと思う	4.67	(1.06)	4.65	(1.23)
19外国語学習が好きで、趣味として日本語を勉強している	4.59	(1.08)	4.03	(1.32)

20日本へ旅行するために日本語を学習することが必要だ	4.68	(1.16)	4.19	(1.22)
21他の言語も好きだから日本語を勉強している。	2.17	(1.34)	1.93	(1.15)
22日本に留学するために日本語を学習することが必要だ	5.03	(1.08)	4.36	(1.40)
23家族は日本語を勉強することに賛成している。	5.75	(.62)	5.63	(1.00)
24日本に留学するために日本語を勉強している	4.47	(1.33)	3.40	(1.50)
25ウクライナを日本のように技術が進んだ経済力が高い国にしたい	4.54	(1.33)	4.65	(1.38)
26日本語ができると給料が高くて良い仕事が見つかりやすくなる	4.90	(.91)	4.52	(1.18)
27大学に入学するとき、日本語学科が一番自分の成績に合っていた	3.93	(1.35)	3.79	(1.43)
28日本文学をウクライナ語に翻訳したい	3.70	(1.51)	3.49	(1.60)
29他の言語はもうできるから新しい言語である日本語に挑戦したい	4.39	(1.26)	4.32	(1.31)
30たくさん旅行がしたいから日本語を勉強している	4.55	(1.37)	3.94	(1.44)
31自分達の日本語のクラスで勉強するのが好きだ	5.16	(1.07)	4.70	(1.37)
32大学入学前から(高校で)日本語を勉強している	1.38	(1.07)	1.60	(1.25)
33ウクライナと日本の関係を良くしたい	4.50	(1.34)	4.39	(1.43)
34近い将来日本語ができるのは当たり前になるだろう	3.80	(1.39)	3.54	(1.43)
35日本語の専門家がまだ少なく、競争に勝ちやすい	4.15	(1.33)	3.67	(1.25)

資料2 試験の結果に対する原因帰属と動機に関する項目との相関係数と有意確率

	40結果が悪かったのは努力しなかったから		41結果が悪かったのは教師の教え方が悪かったから		42結果が悪かったのは能力が低いから		43結果が良かったのは努力したから		44結果が良かったのは教師の教え方が良かったから		45結果が良かったのは日本語の能力が高いから	
01センス	相関	有意確率	相関	有意確率	相関	有意確率	相関	有意確率	相関	有意確率	相関	有意確率
01外国語センスあり	-.084	.333	-.348***	.000	.116	.182	.200*	.020	.341**	.000	.108	.214
02日本人と話したい	-.018	.835	-.196*	.023	-.031	.718	.151	.080	.297**	.000	-.037	.671
03料理が好き	.110	.204	.020	.822	.113	.191	.117	.177	.079	.365	.041	.641

04見込みがある言語	-.024	.785	-.106	.219	.060	.487	.140	.106	.073	.402	-.032	.710
05日本文化関心	.019	.826	-.088	.309	-.026	.764	.120	.167	.068	.433	.074	.394
06高ステータス	.131	.129	-.128	.138	-.064	.459	.207*	.016	.053	.543	-.045	.604
07アニメが好き	.048	.582	.004	.967	.067	.440	-.015	.866	-.051	.560	-.141	.104
08日本語は簡単	.109	.207	-.126	.145	-.111	.201	.029	.742	-.037	.666	-.189*	.029
09日本語が好き	.032	.714	-.319***	.000	-.006	.941	.199*	.021	.293**	.001	.033	.708
10性質見習いたい	-.019	.824	-.020	.814	.026	.768	.059	.493	.182*	.035	-.006	.949
11漢字美しい	.180*	.036	-.304***	.000	-.128	.140	.263**	.002	.193*	.025	.030	.727
12多言語学すべき	.012	.887	-.134	.122	-.006	.944	.103	.236	.065	.453	.042	.627
13大学院進学希望	-.100	.248	-.081	.353	.064	.459	.013	.877	.112	.197	-.098	.262
14日本が好き	.190*	.027	-.181*	.035	-.170*	.049	.143	.097	.139	.107	.010	.909
15日本の歌が好き	-.014	.869	.037	.666	.025	.770	-.002	.980	.146	.090	-.150	.083
16日本文学関心	-.001	.987	-.125	.149	.011	.903	.128	.140	-.024	.784	.094	.282
17通訳になりたい	-.015	.866	-.236**	.006	-.098	.256	.124	.152	.195*	.023	-.086	.321
18エキゾチック	.097	.264	-.081	.350	-.026	.764	.073	.398	.085	.326	.054	.535
19趣味	-.185*	.032	-.154	.074	.117	.175	-.010	.913	.369***	.000	-.063	.469
20旅行に必要	-.238**	.006	.015	.866	.223**	.009	-.094	.280	.227**	.008	-.036	.676
21他言語も好き	-.011	.901	.157	.070	.047	.585	-.085	.326	.021	.810	.066	.451
22留学に必要	-.047	.587	-.006	.949	.012	.886	-.019	.827	.043	.624	.021	.808
23家族賛成	-.064	.458	-.100	.248	-.102	.240	.050	.561	.213*	.013	.220*	.010

24留学したい	-.059	.497	-.041	.641	.015	.863	-.023	.793	.081	.350	.020	.817
25ウクライナを発展	.111	.201	-.030	.730	.061	.483	.013	.879	.040	.649	.293**	.001
26高収入就職	.110	.203	-.034	.692	.141	.104	-.003	.976	.059	.500	-.035	.689
27成績が合った	-.081	.351	-.109	.207	.000	.998	-.118	.172	-.056	.522	-.097	.265
28文学翻訳したい	.025	.776	-.207*	.016	-.087	.315	.063	.465	.094	.279	.070	.420
29難言語への挑戦	-.092	.290	-.167	.052	.040	.643	.127	.141	.191*	.026	.218*	.011
30たくさん旅行希望	-.078	.367	-.035	.687	.165	.056	-.021	.805	.230**	.007	-.032	.712
31グループ好き	.093	.285	-.109	.208	-.284**	.001	.119	.168	.065	.451	.223**	.010
32学校から勉強	-.026	.764	-.003	.970	.054	.532	-.158	.067	-.084	.332	-.100	.252
33日ウ関係	.137	.114	-.120	.166	.117	.176	.192*	.026	.264**	.002	.208*	.016
34将来当然になる	.093	.281	.089	.306	.164	.058	.137	.114	.182*	.035	.122	.159
35競争勝ちやすい	.073	.398	-.060	.486	.135	.118	.074	.391	.266**	.002	-.031	.723
36卒業後も勉強	.036	.680	-.296***	.000	-.089	.304	.248**	.004	.171*	.047	.072	.409
37就職不可でも継続	-.030	.729	-.346***	.000	-.178*	.039	-.154	.075	.078	.370	.139	.110
38卒業後忘れない	.162	.060	-.230**	.007	.159	.065	-.219*	.011	.121	.163	-.005	.953
39日本語が得意	-.107	.215	-.230**	.007	-.055	.527	-.066	.447	.427***	.000	.032	.714

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

ПІДСИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ З УРАХУВАННЯМ ЯПОНСЬКИХ НОРМ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті розглядається підсистема вправ для навчання японського діалогічного мовлення з урахуванням національно-культурних норм комунікативної поведінки, що побудована у межах загальної системи вправ для навчання говоріння іноземною мовою. Характеризуються два етапи процесу оволодіння українськими студентами японськими нормами комунікативної поведінки у діалогах різних функціональних типів виділені згідно з головними принципами навчання, які було покладено в основу підсистеми. Наводяться групи вправ, розроблені на базі сформульованих до них вимог.

Ключові слова: підсистема вправ, японські норми комунікативної поведінки (ЯНКП), японське діалогічне мовлення, принципи навчання, етапи навчання, вимоги до вправ, групи вправ

В статье рассматривается подсистема упражнений для обучения японской диалогической речи с учётом национально-культурных норм коммуникативного поведения, которая разработана в рамках общей системы упражнений для обучения иноязычному говорению. Даются характеристика выделенных в соответствии с главными принципами обучения, которые лежат в основе подсистемы, двух этапов процесса изучения украинскими студентами японских норм общения в диалогах разных функциональных типов. Отобранные на основе сформулированных требований группы упражнений подсистемы рассматриваются с точки зрения их практических целей в процессе обучения.

Ключевые слова: подсистема упражнений, японские нормы коммуникативного поведения (ЯНКП), японская диалогическая речь, принципы обучения, этапы обучения, требования к упражнениям, группы упражнений.

The system of exercises of teaching the Japanese standards of communicative behavior in dialogue is being observed within the general system of exercises for teaching foreign languages. Several basic study principles for teaching the Japanese dialogue were analyzed according to different criteria in order to determine which should dominate in the system. Two main study stages in a process of teaching dialogue in Japanese with the emphasis on the sociocultural standards of communicative behavior in typical situations of intercourse were suggested. The exercises' groups based upon certain exercise order in the stage of study were selected taking into consideration the main teaching aims.

Key words: system of exercises, the Japanese standards of communicative behavior, the Japanese dialogue, study principles, study stages, exercise order, exercises' groups.

Характерними рисами системи є структурність, ієрархічність і функціональність, а також інтегрованість її елементів. У глобальному плані кожна система є складовою частиною або структурним елементом іншої більш загальної системи, іншими словами,

система вправ має забезпечувати системний підхід щодо кожного з аспектів навчального процесу [Бухбіндер 1991, 92]. Це досягається завдяки багаторівневій структурі самої системи, яка умовно розчленовує весь процес навчання ІМ і робить його прозорим. Кожний рівень системи є специфічним за конкретними цілями, структурою, ступенем складності, критеріями побудови і за рівнем організації, що дозволяє враховувати деталі навчального процесу [Бориско 1999, 72].

Системність дозволяє зробити розподіл процесу навчання ІМ на етапи, періоди, стадії оволодіння конкретним навчальним матеріалом. Усі рівні системи вправ взаємодіють як одне ціле завдяки внутрішній ієрархічній підпорядкованості та функціональності. За словами Ю.І. Пассова, ієрархічний та інтегрований характер системи вправ проявляється у новій якісній організації навчальних одиниць усіх попередніх рівнів системи у кожному наступному її рівні [Пассов 1989, 100]. Отже, один з головних принципів, що має бути покладений в основу нашої підсистеми вправ, – це принцип інтегрованого навчання компонентів японських норм комунікативної поведінки (ЯНКП) у діалогічному мовленні (ДМ) у межах системи вправ для навчання говоріння ІМ. До компонентів ЯНКП ми відносимо: вербальні засоби (ВЗ) і невербальні засоби (НЗ) спілкування, комплексні етикетні одиниці (КЕО) – вербальні і невербальні засоби спілкування, які вживаються у діалогічному мовленні одночасно (комплексно), тобто навчити компонентів ЯНКП означає сформувати у тих, хто навчається, знання про перелічені засоби і розвинути вміння вживати їх при спілкуванні та розуміти національно-культурну специфіку використання їх у японському ДМ.

Таким чином, підсистема вправ для навчання студентів вживати компоненти ЯНКП в усному японському ДМ у типових комунікативних ситуаціях (ТКС) має складатися з таких рівнів: етапи навчання, групи, типи і види вправ. Отже, наша підсистема вправ є інтегральною частиною загальної системи вправ для навчання говоріння ІМ, діалогічного мовлення зокрема.

Виходячи з предмета нашого дослідження, ми зосередили свою увагу на аналізі систем вправ з урахуванням соціокультурних та соціолінгвістичних особливостей спілкування, що прийняті в країні, мова якої вивчається. У вітчизняній і зарубіжній методиці є досвід розробки підсистем вправ для навчання культурно обумовлених іншомовних стандартів комунікативної поведінки в усному спілкуванні (Н.І. Васіна, О.Л. Красковська, М.Л. Писанко, Н.К. Скляренко, С.В. Соколова, О.Б. Тарнопольський, S. Stempleski, B. Tomalin та ін.).

Таким чином, в основу підсистеми вправ ми поклали принципи: функціональності й циклічності навчання ЯНКП у різних сферах і за різними темами спілкування, поетапного формування та розвитку мовленнєвих навичок і вмінь японського ДМ з урахуванням компонентів ЯНКП, а також рольової організації навчання розпізнавання і вживання компонентів ЯНКП у діалогах різних функціональних типів.

Виходячи з принципу циклічності і функціональності організації навчального матеріалу, який забезпечує спіральний перехід від аналізу інформації до її обробки (осмислення і вторинного осмислення), що відбиває внутрішні механізми процесів отримання знань, формування навичок і розвитку вмінь [Бориско 1999, 66], навчальний процес повинен включати подачу нового матеріалу і вправління в його використанні в спілкуванні. Отже, запропонована нами підсистема вправ має забезпечити ознайомлення студентів

з інформацією соціолінгвістичного змісту щодо вживання компонентів ЯНКП у діалогах різних функціональних типів та її засвоєння в усному мовленні, що відповідає принципу поетапного формування та розвитку мовленнєвих навичок і вмінь. Таким чином, процес навчання компонентів ЯНКП у ДМ доцільно здійснювати у два етапи: підготовчий етап (презентація ЯНКП), який включає підготовку студентів до використання компонентів ЯНКП у власному мовленні, та основний етап (тренування і практика у спілкуванні), на якому відбуватиметься вправлення.

На підготовчому (ознайомлювально-аналітичному) етапі відбувається ознайомлення студентів з національно-культурним контекстом, що зумовлює комунікативну поведінку носіїв японської культури під час ведення діалогу, а також аналіз і систематизація отриманих знань (усвідомлення мовних та екстралінгвістичних особливостей діалогу і місце компонентів ЯНКП у ДМ японців). Основний етап націлений на тренування і практику у вживанні компонентів ЯНКП у діалогах різних функціональних типів у типових ситуаціях мовлення.

Ми висунули такі основні вимоги до вправ кожного з етапів навчання: вправи мають моделювати типові ситуації міжкультурної комунікації з носіями японської культури у формі діалогу з чітко заданим національно-культурним контекстом спілкування, кожна вправа має зумовлювати взаємозв'язок декількох функцій компонентів ЯНКП у типовій комунікативній ситуації спілкування, також вправи мають забезпечувати вмотивований характер мовленнєвих дій шляхом створення цікавого з точки зору національно-культурного контексту й особистісно-ціннісного предметного плану для спілкування і створювати умови для рольової міжособистісної взаємодії комунікантів у діалозі за допомогою роботи в парах і малих групах, а також рольової організації навчального матеріалу, відтворювати соціально-психологічні національно-культурні характеристики реального процесу японського діалогічного мовлення, у вправах обов'язково має передбачатись один з видів контролю, наприклад, з боку викладача, взаємоконтроль або/і самоконтроль студентів.

Представимо зміст виділених нами етапів навчання ЯНКП у ДМ на рис. 1.

I. ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП (ознайомлювально-аналітичний етап)

Мета

формувати уявлення про поняття, національно-культурну специфіку, роль та функції компонентів ЯНКП (ВЗ, НЗ, КЕО) у діалогічному спілкуванні японців

Типи вправ

комунікативні, умовно-комунікативні рецептивні

II. ОСНОВНИЙ ЕТАП (етап спілкування)

Мета

формувати вміння розпізнавати у мовленні співрозмовника і використовувати компоненти ЯНКП (ВЗ, НЗ, КЕО) у власному мовленні у мікродіалогах для реалізації різних комунікативних намірів

Типи вправ

умовно-комунікативні рецептивні та рецептивно-репродуктивні

розвивати й удосконалювати вміння використовувати компоненти ЯНКП (ВЗ, НЗ, КЕО) у діалогах різних функціональних типів

Типи вправ

комунікативні рецептивно-продуктивні та продуктивні

Рис. 1. Етапи навчання майбутніх філологів компонентів ЯНКП в усному діалогічному спілкуванні.

Розглянемо докладніше вправи кожного етапу навчання компонентів ЯНКП у ДМ. Перший етап навчання розпізнавання у мовленні співрозмовника і вживання компонентів ЯНКП у власному мовленні у діалогах різних функціональних типів у двох сферах спілкування складається із вправ для формування у студентів уявлення про поняття, національно-культурну специфіку, роль і функції ЯНКП у діалогічному спілкуванні японців, а також для формування навичок аналізу національно-культурного контексту ситуацій японського ДМ і зіставлення компонентів ЯНКП з компонентами, які притаманні українським ДМ в аналогічних ситуаціях спілкування.

На зазначеному етапі виконуються комунікативні й умовно-комунікативні рецептивні вправи. Виокремлюються групи вправ: 1) для систематизації знань про національно-культурні ЯНКП японців у ДМ у ТКС; 2) для ознайомлення з японськими вербальними правилами поведінки у ДМ; 3) для ознайомлення з японськими невербальними правилами поведінки у ДМ; 4) для коригування хибних стереотипів про комунікативну поведінку японців у ДМ, що склалися у студентів протягом попередніх років навчання.

Основний етап навчання ЯНКП у ДМ складається з двох підетапів, метою вправ яких є навчити студентів усвідомлено вживати національно-культурні компоненти ЯНКП у ДМ.

Вправи першого підетапу спрямовані на формування і розвиток вмінь розпізнавати у мовленні співрозмовника і використовувати компоненти ЯНКП у власному мовленні у мікродіалогах для реалізації різних комунікативних намірів соціально-побутової та соціально-культурної сфер спілкування у нейтрально-ввічливому та офіційно-ввічливому стилях мовлення. Тут, на наш погляд, доцільно використовувати умовно-комунікативні рецептивні та рецептивно-репродуктивні вправи, які можна об'єднати у *групи*: 1) для формування навичок вживання японських ВЗ у мікродіалогах різних типів нейтрально-ввічливого стилю; 2) для формування навичок розпізнавання та аналізу японських НЗ в усному спілкуванні нейтрально-ввічливого стилю; 3) для розвитку навичок коригувати власну поведінку у ДМ у ТКС з урахуванням розбіжностей між культурами (України і Японії). При визначенні останньої групи вправ, ми керувались міркуваннями про те, що для успішної комунікації з представниками японської культури українцям необхідно лише коригувати власну поведінку з урахуванням комунікативних і поведінкових кодів останніх за допомогою вживання КЕО, які є часто вживаними японцями під час ДМ [Тумаркин 1997, 22].

Вправи другого підетапу навчання студентів ЯНКП мають метою розвивати і удосконалювати вміння вживати компоненти ЯНКП у діалогах різних функціональних ти-

пів нейтрально-ввічливого і офіційно-ввічливого стилів. Вони об'єднуються у такі *групи* комунікативних рецептивно-продуктивних та продуктивних вправ: 1) для розвитку вмінь вживати японські ВЗ у діалогах різних типів нейтрально-ввічливого і офіційно-ввічливого стилів; 2) для розвитку вмінь розпізнавати та аналізувати японські НЗ в усному спілкуванні нейтрально-ввічливого і офіційно-ввічливого стилів ДМ; 3) для розвитку вмінь коригувати власну поведінку у ДМ нейтрально-ввічливого і офіційно-ввічливого стилів ДМ у ТКС з урахуванням розбіжностей між культурами.

Отже, на основі описаних етапів навчання ЯНКП у ДМ у ТКС і сформульованих вимог до вправ ми створили підсистему вправ для навчання національно-культурних компонентів ЯНКП у ДМ у типових ситуаціях спілкування.

1. *Бориско Н.Ф.* Концепция учебно-методического комплекса для практической языковой подготовки учителей немецкого языка (на материале интенсивного обучения): Монография. – К.: Изд. Центр КНЛУ, 1999. – 268 с.; 2. *Бухбиндер В.А.* О системе упражнений //Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия / Сост. Леонтьев А.А. – М.: Рус.яз., 1991. – С. 92-98; 3. *Пассов Е.И.* Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению.- М.: Рус. яз., 1989. – 276 с.; 4. *Садохин А.П.* Теория и практика межкультурной коммуникации: Учеб. пос. для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 271 с.; 5. *Тарнопольський О.Б., Скляренко Н.К.* Стандарти комунікативної поведінки у США: Посіб. для студ. старш. курс., які вивчають англійську мову як спеціальність. – Друге видання, виправлене і доповнене – К.: “Фірма “ІНКОС”, 2003. – 208 с.; 6. *Тумаркин П.С.* Русские и японцы: актуальные проблемы межкультурной коммуникации // Вестник Московского ун-та. Серия 13. – Востоковедение, 1997. – С. 13-23.; 7. *Тумаркин П.С.* Лексика, фразеология, жест в японской разговорной речи. – М.: Восток – Запад, 2004. – 248 с.; 8. *Tomalin B., Stempleski S.* Cultural Awareness. – Oxford Univ. Press, 1996. – 160p.

Ю. Бондар,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ДЕМОНІЧНИЙ ЕСТЕТИЗМ У РАННІХ ТВОРАХ ТАНІДЗАКІ ДЗЮН'ІТІРО

У статті проаналізовано естетичний принцип демонічної краси, притаманний ранньому етапу творчості відомого японського письменника XX століття, яскравого представника школи естетизму «тамбіха», Танідзакі Дзюн'ітіро. Розглянуто вплив модернізму на ранні твори, концепції еротизму, мазохізму та фетишизму як засоби реалізації «демонічного» естетизму в його творах.

Ключові слова: модернізм, демонічна краса, еротизм, мазохізм та фетишизм.

В статье проанализирован эстетический принцип демонической красоты, свойственный раннему этапу творчества известного японского писателя XX века, яркого представителя школы эстетизма «тамбиха» Танидзаки, Дзюньитиро. Рассмотрено влияние модернизма на раннее творчество писателя, концепции эротизма, мазохизма и фетишизма как средства реализации «демонического» эстетизма в его произведениях.

Ключевые слова: модернизм, демоническая красота, эротизм, мазохизм и фетишизм.

In article there is analyzed an aesthetic principle of demonic beauty, being characteristic for the early period of literary career of a famous Japanese writer of the XX century and bright representative of the school of aestheticism “tambiha” Tanizaki Jun'ichirō. There was discussed influence of modernism on the early literary works, concepts of eroticism, masochism and fetishism as means of realization of “demonic” aestheticism in stories.

Key words: modernism, demonic beauty, eroticism, masochism and fetishism.

Японська література XX століття являє собою суміш різноманітних напрямів і течій, вона позначена пошуком нових форм та образів, прагненням вийти за межі усталених канонів. Як реакція на натуралізм, провідний напрям у літературі Японії початку століття, у другому десятилітті виникла школа естетів або «тамбіха» (耽美派), яскравими представниками якої вважають Нараї Кафу та Танідзакі Дзюн'ітіро. Їх протест полягав у запереченні безістотного, безпристрасного зображення темних сторін дійсності, до якого вдавалися натуралісти, та у зверненні до краси як головної мети мистецтва.

Хоча Танідзакі Дзюн'ітіро і вважають представником школи японського естетизму, у його творчості неважко помітити певні риси модернізму, а саме: захоплення демонічною красою, зображення плотських бажань та підсвідомих прагнень людини, садомазохістські мотиви, фетишизм, неприхований еротизм. Певна річ, що головним предметом

зображення для письменника була краса, проте на різних етапах його творчості вона набувала нового вираження залежно від тих подій, що відбувалися в житті Танідзакі, та загального культурного середовища, на фоні якого він писав свої твори. Захоплення красою, експериментаторство з образами та мовою, неприхований еротизм іноді м'якого, іноді надмірного характеру – це саме ті риси, що характеризують особливості естетизму творчого методу письменника.

Залежно від естетичних вподобань та культурно-літературних впливів творчість Танідзакі Дзюн'їтіро можна поділити на три періоди:

- **ранній** (1909 р. – початок 20-х років ХХ століття), позначений впливом модернізму, коли у творах спостерігаються такі елементи, як посилена увага до світу внутрішніх бажань та пристрасей особистості, демонічна енергія духу та плоті, тема фатального кохання та підкреслений еротизм, садомазохістські мотиви, фетишизм тощо. Сюди можна віднести такі твори: «Татування» (刺青《Сісей》, 1909), «Цилинь» (麒麟《Кірін》, 1910), «Хлопчаки» (青年《Сейнен》, 1911), «Буревій» (票風《Хьофу》, 1911), «Диявол» (悪魔《Акума》, 1912), «Дзьотаро» (丈太郎, 1914), автобіографічний твір «Сум відступника» (異端者の悲しみ《Ітанся-но канасімі》, 1917), «Маленька країна» (小さな国《Тіісана о-коку》, 1918), «Туга за матір'ю» (母を恋ふる記《Хаха коуру кі》, 1919), «Ноги Фуміко» (富美子の足《Фуміко-но асі》, 1919);

- **традиційний** – твори, написані в період з 20-х років ХХ століття до 1956 р., в яких спостерігається певний відхід від ранніх тенденцій зі збереженням деяких з них (мазохічність та слабкість чоловічих образів на противагу сильним жіночим, фетишизм), перехід письменника до традиційної японської естетики та захоплення класичною національною літературою. Деякі твори: «Любов бовдура» (痴人の愛《Тідзін но ай》, 1925), «Манзі» або «Сипучий пісок» (凧, 1928-1930), та ін.;

- **пізній** – останні два твори Танідзакі «Ключ» (鍵《К а рі》, 1956) та «Щоденник безумного старця» (瘋癲老人日記《Футен родзін-но ніккі》, 1961).

Рання творчість письменника позначена рисами, які виділяють його твори серед низки творів інших письменників відповідно до духові епохи, висвітленням сучасних письменникові проблем та відображенням тогочасних звичаїв, динамікою почуттєвої гамми головних героїв, естетизованою художньою манерою. Такий особливий характер його творів зумовлений авторською фантазією, в якій він знаходив порятунком від світу банальщини та закорінених моральних цінностей, що абсолютно не вписувались у загальне культурне тло. Вже з перших творів Танідзакі заявив про домінування фантазії та уяви над раціоналізмом та достовірним життєписом, якого намагались дотримуватись натуралісти, що займали домінуючі позиції в світі літератури у 10-х роках ХХ століття. Протестуючи проти обмеження творчої уяви, письменник намагається створити контрастні образи та підняти глибокі питання внутрішнього світу особистості, які зводяться до понять влади, краси та бажання.

Зрозуміло, що такий творчий підхід вимагав інших ідейних та художніх засобів, а тому Танідзакі обирає модернізм - альтернативу побутово-описовому натуралізму та соціально спрямованому реалізму. Нові концепції та мотиви, з якими він ознайомився у творах представників європейського модернізму, значно впливають на його систему ідейно-естетичних принципів та художню манеру, розширюють художнє мислення. Зокрема в його творах ми можемо помітити такі риси модернізму, як:

-тематично-образна новизна та протистояння традиційному світогляду та усталеній системі цінностей;

-індивідуалізм, зосередженість на внутрішньому «Я» героя;

-психологізм, пильна увага до позасвідомих сфер психіки, до внутрішньої боротьби людського «Я»;

-оперування символом як засобом пізнання та відтворення світу;

-естетизм та прославлення краси.

Система естетичних цінностей письменника також зазнає впливу модернізму, оскільки її центром він обирає демонічну красу, яка протистоїть традиційному уявленню про дану естетичну категорію у свідомості японського народу. Уособленням такої краси виступає жорстока вродлива жінка з садистськими нахилами, одержима прагненням домінувати. Такий характер її натури не обумовлений соціальними чи то вродженими якостями, а є невід'ємною частиною її свідомості, життєвої позиції. Така краса тісно пов'язана з поняттям влади, яка має декілька планів вираження - влада жіночого тіла над чоловіком, влада фантазії над об'єктивною дійсністю, влада бажання над розумом. Краса сама по собі була б не настільки цікавою та могутньою, якби не була пов'язана з цим взаємообміном владою між чоловіком та жінкою, оскільки герої творів Танідзакі у своїх еротичних фантазіях прагнуть до протилежного реальному життю: чоловіки, які в повсякденні змушені дотримуватись усталених понять про чоловіка як сильнішу статтю, прагнуть стати рабами слабкої, як прийнято вважати, жінки. А тому демонічна краса цікава письменникові саме тим, що вона здатна трансформувати дійсність і задовольняти підсвідомі пригнічені бажання обох: як чоловіка, так і жінки. Звичайно, вона нерозривно пов'язана з поняттями страждання та болю, проте вони більш удавані, ніж справжні, оскільки саме цей біль і є головною метою естетичного споглядання демонічної краси, задоволенням мазохістських нахилів чоловіка. Отже, можна говорити про динаміку влади у стосунках між чоловіком та жінкою, яка знаходить своє вираження за допомогою категорії демонічної краси.

Логічним наслідком образу демонічної жінки постає образ чоловіка з мазохістськими нахилами, який сам, іноді чітко не усвідомлюючи свою натуру, відчуває надзвичайну насолоду, перетворюючись на раба. Чоловіча пасивність проявляється саме у сексуальній сфері в той час, як у соціальному плані (тобто як член суспільства) чоловік виступає у звичній для нього ролі. Така інтерпретація чоловічого образу допомагає підкреслити нерівноправність жінки та чоловіка у реальному житті, що викликає внутрішню потребу зміни їх ролей на протилежні, що знаходить свою реалізацію в еротичних фантазіях та нестримних бажаннях персонажів. Чим сильніша жінка, тим мазохістніше чоловік, тим нестримніше він у своїх бажаннях та прагненні насолоди, тим відчайдушніше він жадає самоприниження. Проте, мазохістність чоловічого образу можна розглядати і відокремлено від жіночого, коли така особливість є вродженою рисою вдачі героя та проявляється ще з дитячих років («Хлопчаки», «Маленька країна», «Дзьотаро»). А коли мова йде про дорослого чоловіка та жінку, зазвичай їх характери взаємозумовлені та утворюють певну садомазохістську гармонію з відповідним поділом влади.

Демонічний характер краси Танідзакі проголошує у творі «Дзьотаро», стверджуючи, що істинно приваблива саме та краса, що тяжіє до зла та пороку. Такий підхід до трактування категорії краси та влади наводить на думку про те, що у центрі творів письменника

знайшла своє відображення нова доба з усіма її недоліками та зміною традиційних цінностей. Образ сильної деспотичної жінки та пасивного, схильного до мазохізму чоловіка є відображенням маскулінізації жінок та фемінізації чоловіків початку XX століття, зміни їх соціальних ролей та соціального статусу.

У першому творі Танідзакі «Татуювання» (1909) знайшли своє яскраве відображення образ демонічної краси та прагнення служити їй. Автор дає дуже стисло характеристику епосі, на тлі якої розгортається дія: перед читачем постають звичай та вподобання жителів епохи Едо, які виступають активними шанувальниками краси. Використовуючи символ татуювання письменник вводить головних персонажів – майстерного татуювальника Сейкіті та молоду дівчину 15-16 років, яка має стати гейшею. Сейкіті постає як сильна, дещо деспотична особистість, що за допомогою свого мистецтва насолоджується знущанням над іншими, завдаючи нестерпного тілесного болю. Втім, попри задоволення своїх дещо садистських нахилів татуювальник перебуває у пошуках істинної краси, якій він хотів би подарувати свій справжній шедевр. Під істинною красою Сейкіті має не увазі не лише обличчя та фігуру, які, певна річ, мають бути ідеальними, а й відповідність такому ідеалові жінки, під ногами якої вмиратимуть чоловіки від нестримного бажання. Одного дня він нарешті знаходить її та виконує свою місію – наносить дівчині татуювання у вигляді павука і тим самим відкриває її справжню деспотичну натуру. Дівчина, побачивши татуювання, нанесене їй під час сну, абсолютно не панікує, а навпаки насолоджується своїм новим образом і відчуває всю велич над мізерним Сейкіті. Так письменник створює яскравий образ жінки, деспотичної та садистської за своєю натурою.

У цьому творі поки що не можна говорити про мазохічність чоловічого образу, однак письменник уже виводить образ тієї демонічної краси та деспотичної жінки, які він розроблятиме у інших творах раннього етапу творчості.

У наступному його оповіданні «Цилінь» (1910) вводяться і додаткові проблеми, а саме: боротьби між тілесною насолодою та добродійністю, які відображені в образах красуні Нань-цзи, дружини володаря Лін-гун, та Конфуція. Мудреця, що подорожує Піднебесною, проповідуючи Істинний шлях, запрошує до себе правитель Лін-гун, який прагне покращити життя у Піднебесній та наблизитися до істинної мудрості правління. Однак правитель через свою слабохарактерність не може побороти власні пристрасті та бажання тілесних насолод, що і не дивно, оскільки його деспотична, жорстока дружина абсолютно в цьому не зацікавлена. Тут спостерігається взаємообумовленість образів деспотичної жінки та чоловіка-мазохіста, об'єднаних силою спільного бажання.

Окрім мазохічних мотивів у ранніх творах письменника, демонічний естетизм втілюється за допомогою таких концепцій, як еротизм та фетишизм, які надають його художній манері свіжого та новаторського звучання, роблять її оригінальною та особливою.

Оскільки в центрі зображення ранніх творів Танідзакі постають питання внутрішнього світу особистості, зокрема бажань та пристрастей, концепція *еротизму* виступає невід'ємним елементом, за допомогою якого письменникові вдається глибше передати почуття персонажів, їх хвилювання та страждання. Героїні його оповідань вродливі, сексуальні, сповнені енергією, їх краса викликає захоплення та змушує чоловіків схилитися перед ними. Саме еротизм допомагає авторові вибудувати образ тієї ідеальної демонічної краси, яка є центром його естетичних вподобань на ранньому етапі творчості. Інакше кажучи, еротизм – це невід'ємний елемент естетики письменника.

З появою у творі нових персонажів за допомогою еротизму Танідзакі дає зрозуміти, які стосунки розвиватимуться між ними надалі. Витонченість даного прийому полягає у тому, що письменникові необов'язково детально описувати сексуальні бажання чи то фантазії персонажів для того, щоб читач склав картину про їх почуття. Вони реалізуються у формі натяку, недоволненості.

Мазохізм, про який говорилося вище в контексті чоловічих образів, є наскрізним мотивом не тільки ранніх та пізніх, а також багатьох творів «традиційного» етапу творчості Танідзакі Дзюн'ітіро. Це одна з тих ланок, яка веде до розуміння та осягнення демонічної краси, оскільки захоплення нею може принести естетичну насолоду лише людині зі схильністю до мазохізму. Як правило, такими виступають саме чоловічі образи: Сеїкіті з оповідання «Татуювання», правитель Лін-гун з «Цилінь», хлопчак з «Хлопчаків», Дзьотаро з однойменного оповідання, герой з «Диявола», дідусь з оповідання «Ноги Фуміко». Відчуваючи себе рабами вродливої деспотичної жінки, вони задовольняють свої внутрішні хворобливі бажання та пригнічені суспільними заборонами пристрасті: чим принизливіше становище чоловіка як партнера, тим щасливішим він себе відчуває. Крім того, у деяких творах мазохізм подається автором як логічне породження демонічної краси або просто сильної, деспотичної жінки.

Іншим мотивом, який простежується на прикладі низки творів Танідзакі Дзюн'ітіро («Татуювання», «Дзьотаро», «Ноги Фуміко», «Ключ», «Щоденник безумного старця»), виступає *фетишизація жіночих ніг*. Саме ця частина тіла, на думку письменника, є найпривабливішою, а тому використовується ним як виразний символ жіночої краси. Цей мотив тісно пов'язаний із розглянутими вище мотивами еротизму та мазохізму й є ще одним планом вираження естетичної категорії краси в інтерпретації Танідзакі.

Звернімося ще раз до вже обговорюваних творів і простежимо, як в них реалізовується концепція фетишизму. Наприклад, у «Татуюванні» головний герой уперше бачить лише витончену ніжку своєї майбутньої жертви – її обличчя та тіло залишаються для нього загадкою, однак попри це у ньому все ж таки зароджується пристрасть до чарівної незнайомки. Пізніше, коли дівчина приходить до нього з проханням від знайомої, він пізнає її саме по нозі. Звичайно, тут простежується гіперболізація, однак за її допомоги письменник підкреслює захоплення головного героя жіночими ногами та їх роль в системі його еротично-естетичних вподобань. Дзьотаро з однойменного твору відомий як шанувальник жіночих ніг, однак, коли до нього приходить учень, він просить того зняти не лише взуття, а й шкарпетки, щоб насолодитися видовищем його молодих ніг. Одержимість жіночими ногами чітко простежується також у творі «Ноги Фуміко», який в плані концепції фетишизму є найяскравішим твором письменника, чоловічі герої якого, 61-річний Цукаеті та 19-річний учень мистецтв Усінйо, готові вмерти під ногами молодої гейші Фуміко.

Отже, ранні твори Танідзакі Дзюн'ітіро помічені впливом модернізму; вони характеризуються домінуванням демонічного естетизму, втіленням якого є образ жорстокої спокусливої жінки. Для того щоб створити образ ідеальної демонічної краси, підкреслити його непереборну силу та вплив на чоловічу психіку письменник оперує концепціями еротизму, мазохізму та фетишизму.

1. *Бреславец Т.И.* Литература модернизма в Японии. Владивосток, «Дальнаука», 2007; 2. *Григорьева Т.П.* Слово о писателе // Дзюньитиро Танидзакі. Мать Сигемото. М., «Наука», 1984; 3. *Григорьева Т.П.* Японская литература XX века: размышления о традиции и современности. М., 1983; 4. *Дзюньитиро Танидзакі.* Избранные произведения. М., 1986; 5. *Дзюньитиро Танидзакі.* Похвала тени. СПб, «Азбука», 2004; 6. *Львова И.* Предисловие // Дзюньитиро Танидзакі. Избранные произведения. М., 1986, т.1; 7. *Самсонова А.В.* Герои Танидзакі Дзюньитиро как отражение трансформации эстетической концепции автора // <http://www.iaas.msu.ru/student/00/phil00.htm>; 8. *Санина К.Г.* Произведения Танидзакі Дзюньитиро в контексте «вестернизации» Японии. // <http://www.iaas.msu.ru/student/00/phil00.htm>; 9. *Чегодарь Н.И.* Литературная жизнь Японии между двумя мировыми войнами. М., «Восточная литература», РАН, 2004, стр. 3-17, 68-126; 10. *Chambers A.* The Secret Window: Ideal Worlds in Tanizaki's Fiction. - Harvard University Asia Centre, 1994; 11. *Ito K.K.* Visions of Desire: Tanizaki's Fictional Worlds. - Stanford University Press, 1991; 12. *Tanizaki Junichiro.* Quicksand. - Vintage Press, 1995; 13. 金色の死・谷崎潤一郎. 大正期短編 // http://y-kyorochann.at.webry.info/200604/article_1.html; 14. 白野勝利・マゾヒズム文学の世界 // <http://victoryofwhite.blog114.fc2.com/blog-entry-8.html>; 15. 谷崎・潤一郎. 全集 - 東京、1966 - 1970.

І. Бондаренко,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЗАСОБИ МОВНОЇ КОМПРЕСІЇ В ПОЕЗІЇ ХАЙКУ

У доповіді наводяться результати дослідження засобів мовної компресії, які застосовуються японськими поетами з метою максимальної лаконізації поетичного тексту віршів жанру хайку, а також для створення сугестивного підтексту, покликаного посилити емоційний вплив цієї поезії на читачів.

Ключові слова: японська класична поезія, хайку, мовна компресія, сезонне слово, кіто, сугестивний підтекст.

В докладі изложены результаты исследования способов языковой компрессии, используемых японскими поэтами для достижения максимальной лаконичности поэтического текста в стихотворениях хайку, а также с целью создания сугестивного подтекста, призванного усилить эмоциональное воздействие этой поэзии на читателей.

Ключевые слова: японская классическая поэзия, хайку, языковая компрессия, сезонное слово, киго, сугестивный подтекст.

In the report examined the number of speech compression, used by Japanese poets for the conciseness the poems of haiku genre, as well as to provide reinforcement or suggestive implication inherent to the poems of this poetic genre.

Key words: *japanese classic poetry, haiku, language compression, seasonal word, kigo, suggestive implication.*

Якщо розглядати процес формування жанрової системи японської поезії з позицій діяхронії, беручи до уваги найсуттєвіші зміни, які відбувалися в ній протягом тривалого часу, можна зробити висновок про перманентну мінімізацію строфічних форм і неухильне прагнення до лаконізму всіх її провідних жанрів. Пояснюючи цю загальновизнану тенденцію, сучасний японський дослідник поезії *хайку* Огата Цутому у статті під назвою “*Хайку як засіб висловлювання*” (表現としての俳句 – *Хьоген то сіте-но хайку*) зазначає: “Торкаючись питання, чому саме японці культивували такий дивовижно стислий спосіб поетичного висловлювання, як *хайку*, слід зазначити, що, по-перше, японська культура формувалася в землеробському суспільстві, де люди з покоління в покоління жили на одному місці, а тому добре знали і розуміли один одного з півслова; по-друге, майже вся японська література і, звичайно, поезія *хайку*, створювалася і сприймалася певною громадою, у якій кожний був одночасно і творцем, і споживачем” [Огата 1984, 25].

Проте такий “стислий спосіб поетичного висловлювання”, про який пише Огата Цутому, вимагав від японських поетів застосування цілої низки конкретних засобів мовної компресії поетичного тексту. Аналіз цих засобів і став головним об’єктом дослідження, результати якого викладені в науковій доповіді. Однак головною метою вибору саме цієї проблематики було наше прагнення не лише дослідити засоби мовної компресії, притаманні японській поезії жанру *хайку* (більш-менш вичерпно це можна зробити хіба що в межах дисертаційної роботи), але й привернути увагу вітчизняних дослідників як до цього питання, так і до надзвичайно цікавого й малодослідженого мовного матеріалу.

Серед найголовніших засобів мовної компресії, які застосовувалися в японській поезії жанру *хайку*, ми насамперед виділяємо такі:

1. Обмежене використання в поезії *хайку* особових і присвійних займенників попри те, що в японській мові на відміну від української та багатьох інших індоєвропейських мов саме ці займенники представлені досить широкою палітрою різностильових синонімів, наприклад: “я” – *атасі, вай, варе, васі, ватакусі, ватасі, боку, гусей, дай-ко, найко, ойра, оре, оре-сама, сесся, тін, хісьо*; “ми” – *бокура, варе-варе, ватасі-таті, тохо*; а також їхні відповідні присвійні форми, що утворюються за допомогою постфікса *- O* (*-но*): *атасі-но, вай-но, варе-но, васі-но, ватакусі-но* і т.д. Уникати використання цих займенників дозволяють:

а) особливі синтаксичні конструкції, які досить часто використовуються японськими поетами в поезії *хайку*, надаючи тексту вірша узагальнюючого змісту:

るすにきて
梅さへよその
かきほかな

(Мацуо Басьо)

До друга завітав –
Його нема.

І навіть слива – за чужим парканом!

行々て
こゝに行々
夏野かな

(Йоса Бусон)

**Ішов, ішов,
А ще іти та йти
Цим літнім полем!**

夏河を
越すうれしさよ
手に草履

(Йоса Бусон)

**Яка відрода –
Через літню річку
Іти убрід з сандалями в руці!**

б) повне або часткове використання традиційних для класичної поезії доби Нара і Хейан художньо-стилістичних засобів, зокрема *макура-котоба*¹, які дозволяли авторам *хайку* замішувати ними в текстах віршів відповідні “багатослівні” речення:

草枕
犬も時雨るか
よるのこえ

(Мацуо Басьо)

**Ночую просто неба.
Виє пес.
Теж допекла, мабуть, осіння мряка!**

2. Опущення відмінкових постфіксів (часток), що певною мірою наближає мову поезії *хайку* до розмовної японської мови (口語 – *кого*), для якої також характерне це явище:

古池や
蛙飛こむ
水の音

(Мацуо Басьо)

¹ *Макура-котоба* (досл.: “слово-узголів’я”) – застарілі епітети, які переходили з одного вірша до іншого, своєрідні реліктові залишки давнього японського фольклору та синтоїстської міфології (*куса-макура*, *асібікі-но яма*, *хісаката-но ама*, *таратіне-но хаха* та ін.).

*Старий ставок.
Пірнуло жабеня –
Вода сплеснула.*

古池の
蛙老ゆく
落葉哉

(Йоса Бусон)

*Осіннє листя падає з дерев.
Старіють жаби
У ставку старому.*

飯食ふて
ねむがる男
畠打つ

(Нацуме Сосекі)

*Поївши добре,
Сонний чоловік
У полі оре.*

3. Застосування оказіонального словоскладення як способу словотвору:

ぬす人に
取り残されし
窓の月

(Рьокаґан)

*Украв усе
З моєї хатки злодій,
Але залишив місяць у вікні!*

行く秋の
我に神無し
仏無し

(Масаока Сікі)

*Минає осінь –
І в моїй душі
Немає ані Бога, ані Будди!*

永き日や
あくびうつして
分れ行く

(Нацуме Сосеки)

**Заразливістю позіхань допікиши,
Цей довгий день
Скінчився врешті-решт!**

4. Широке використання різного виду еліпсисів, іноді ускладнених ще “грою слів”, як наприклад, у заключному вірші з ліричного щоденника Басьо “*Оку-но хосо-міті*” “Стежками Півночі”:

蛤の
ふたみにわかれ
行秋ぞ

(Мацуо Басьо)

**Немов моллюск, відірваний від стулок,
Услід за осінню
В Футамі¹ пливу.**

なに食て
小家は秋の
柳陰

(Мацуо Басьо)

**У затінку осінніх верб хатинка.
Чим же харчуються
Господарі її?**

5. Традиція обов’язкового включення до тексту вірша так званих “сезонних слів” (*кіго*). Поетичних прикладів у цьому випадку наводити не варто, оскільки їх безліч.

Для класичної японської поезії типовими прикладами слів-*кіго*, використання яких фактично започаткувало розвиток сугестії в японській поезії, є наступна лексика:

а) весна: *уме* (слива), *уме-но хана* (сливовий цвіт), *сакура* (вишня), *вакакуса* (молода трава), *касумі* (серпанок), *хару-но намі* (весняні хвилі), *угуісу* (соловей), *хібарі* (жайворонок), *цубаме* (ластівка), *каеру* /кавадзу/ (жаба), *неко-но коі* (кошаче кохання) тощо;

² *Футамі* (二見) – назва мальовничої затоки в Ісе, а також розташованих у ній двох скель, які символізують сімейне подружжя – чоловіка й жінку. «*Фута*» (蓋) – кришка; у цьому випадку йдеться про стулки морського моллюска «*хаматурі*».

б) **літо**: *бара* (троянда), *юрі* (лілія), *арасі* (гроза), *нідзі* (веселка), *науу-но кава* (літня річка), *судзусіса* (прохолода), *такі* (водоспад), *катацумурі* (равлик), *хотомогісу* (зозуля), *семі* (цикада), *хебі* (змія), *хае* (муха), *огі /утіва/* (віяло) тощо;

в) **осінь**: *акі-но ку́ре* (осінній вечір, сутінки), *мейгецу* (повний ясний місяць), *сіпуре* (мряка, мжичка), *акі-но сімо* (осіння паморозь, іній), *момідзі* (осіннє кленове листя), *сусукі* (яп. очерет), *кіку* (хризантема), *кірітірісу* (коник, цвіркун), *сіка* (олень) тощо;

г) **зима**: *сівасу* (грудень), *тосі-но ку́ре* (кінець року), *тандзіцу* (короткий день), *сьога-цу* (січень), *фуюгоморі* (зимова самота), *юкі* (сніг), *самуса* (холод), *кан* (холодний сезон) тощо.

Свого часу існували навіть спеціальні словники “*кіто*”, що мали загальну назву “Записи про плин часу” (歲時記 – “*Сайдзікі*”), якими користувалися переважно поетипочатківці. Як зазначають японські фахівці, кількість сезонних слів у цих словниках варіювалась залежно від епохи та уподобань їхніх укладачів, проте загальне число лексичних одиниць, що використовувалися у японській поезії у якості слів-*кіто*, сягає трьох тисяч [Такахасі 2003, XX-XXI].

Лише в XX ст. ця традиція поступово почала порушуватися. Деякі відомі поети, які писали вірші в жанрі *хайку*, такі, як наприклад, Кавахіґасі Хекіґодо (1873-1937) чи Накацука Іппекіро (1887-1946) категорично відмовлялися використовувати у своїх поетичних творах “*слова-кіто*” взагалі. Інші, як наприклад, Масаока Сікі (1867-1902) і Такахама Кьосі (1874-1959), пропонували значно розширити список “*слів-кіто*”. Масаока Сікі в одному зі своїх реформаторських літературних трактатів про це пише: “І речі, і поняття, які в традиційній поезії безпосередньо не співвідносяться з порами року, також іноді можна використовувати на позначення певного сезону. Так, наприклад, свято Заснування імперії й шанування імператора Дзімму як подія, що вказує на конкретний час, не викликає жодних сумнівів; крамниця продавця льоду може вказувати на літо, а запечений батат – на зиму... Тривале дозвілля, тепло, ніжна чарівність пейзажу, довгі дні, нічний морок є ознаками весни; короткі ночі, прохолода, що освіжає, або спека свідчать про літо; похолодання, похмурість пейзажу, ранковий холод, вечірній холодок, прохолодна циновка, на якій сидиш, холод, що все міцнішає, тіло, що мерзне, і холоднеча, яка пробирає аж до кісток, довгі ночі – усе це вказує на осінь; справжня холоднеча, мороз свідчать про зиму... Окрім того, серпанок, марево, вітер зі сходу – прикмети весни; духмяний вітерець і захмарені вершини гір – прикмети літа; роса, туман, Небесна річка², місяць, вихор над полями, місячні та зоряні ночі – прикмети осені; а сніг, іній, крига – зими...” [Масаока 1999, 158-159].

6. Широке залучення ономатопоетичної лексики.

Серед цілої низки функцій, які, на думку фахівців, ономатопоетична лексика виконує в художньому, зокрема поетичному, тексті: *ідентифікаційна, естетична, експресивна, симпліфікативна, інтенсифікації емоційного впливу* тощо [Докл. про це див.: Кобелянська 2010], цілком закономірно виділяється також *функція економії мовних засобів*, яка дозволяє, уникаючи багатослів'я, яскраво, образно і стисло охарактеризувати душевний стан героя, розкрити його характер, змалювати той чи інший об'єкт дійсності, емоційно передати особливості різноманітних ситуацій, процесів, дій, вчинків тощо. Багатство

³ *Небесна річка* – досл. переклад японської назви Чумацького Шляху.

японської ономатопоетичної лексики давало поетам чудову можливість уникати одноманітності мови поетичних текстів аналогічної тематики, шаблонних описів, стандартних повторів тощо. Наведемо лише два типові приклади з поетичної спадщини Мацуо Басьо та Кобаясі Ісси:

さまざまの
事おもい出す
桜かな

(Мацуо Басьо)

*Про різне
Згадується –
Сакура цвіте!*

さくら葉も
ちらりちらりや
鮎さびる

(Кобаясі Ісса)

*Форелі нерест.
У повітрі теж
Мигтять опалі сакури листочки.*

7. Активне використання власних назв (топонімів, гідронімів, антропонімів тощо).

Уміння поета лише натяком викликати асоціації, які породжують у душі відповідні почуття, завжди високо цінувалося в японській поезії. Досить часто з цією метою використовуються саме власні назви. Типовим прикладом такого використання власної назви в поезії *хайку* може слугувати вірш Масаоки Сікі, відомий майже кожному освіченому японцю:

柿くへば
鐘が鳴るなり
法隆寺

(Масаока Сікі)

*Жую хурму,
І раптом – дзвони...
Хорюдзі!⁴*

⁴ *Хорюдзі* (法隆寺) – один із найстаріших буддійських храмів Японії (преф. Нара), побудований принцем Сьотоку (Сьотоку Тайсі, 574-622) ще на початку VII ст.

8. Використання японськими поетами цілої низки спеціальних художньо-стилістичних прийомів, покликаних надати чи підсилити сугестивний підтекст (яп.: 余情 – “йодзьо”, досл.: “навіювання”, “сугестія”) віршів-хайку. Іноді цей сугестивний підтекст ще називають “амарі-но кокоро” (余りの心 – досл.: “надмірна/надлишкова/душа/серце/”). Тобто йдеться про додатковий (конотативний, латентний) зміст вірша – своєрідні емоційні обертони, приховані під зовні невинуватою формою (словами) і дуже простим, на перший погляд, загальним змістом (семантикою) вірша, які не сприймаються іноземцями, проте легко розпізнаються носіями японської мови та культури.

А.Є. Глускіна в передмові до поетичної антології “Ман-йо-сю” про це пише: “Три-вала поетична традиція, звичне поетичне бачення світу створює свій підтекст, підказує асоціації та образи, що існують за межами тексту, слухач сам доповнює картину зустрічними емоціями й уявленнями. Художнє сприйняття складається з почутого і доповненого власною уявою та почуттям, із тексту й підтексту, підказаного поетичною традицією” [Маньёсю 2001, Т 1, 44].

Поступово сугестивні художні засоби в поезії хайку стають фактично головним художнім методом і способом образного віддзеркалення дійсності.

Поняття “підтекст” у сучасному вітчизняному літературознавстві визначається як прихований, внутрішній зміст висловлювання. На думку фахівців: “Підтекст існує тільки у зв’язку з вербально вираженим змістом, супроводить і водночас частково чи повністю змінює його. Підтекст зумовлений деформуванням прямого змісту словесних значень під впливом контексту і позамовних факторів – відтворюваної ситуації, позиції мовця, його комунікативної мети. Підтекстова інформація виникає завдяки здатності мовних одиниць виражати, крім основного значення, ще й додаткові – семантичні, стилістичні, емоційно-експресивні, – викликати асоціації, набувати додаткових значень внаслідок взаємодії з іншими мовними одиницями в структурі тексту. Сприймання підтекстової інформації можливе лише на основі усвідомлення цих супровідних нашарувань на пряме значення копонентів висловлювання. Підтекст можливий у розмовному, публіцистичному мовленні, та найбільш властивий він художнім творам. Підтекстова інформація лежить в основі деяких тропів (іронія, алегорія), жанрів (байка, казка). Приховану інформацію можуть нести мовні одиниці всіх рівнів – слова, фрагмент тексту, цілі художні твори, без сприйняття підтексту яких неможливо зрозуміти їхнього ідейного змісту і оцінити художні якості” [ЛСД 1997, 548-549]. Усе це повною мірою стосується також поезії хайку.

Досить близькими до поняття “підтекст” у літературознавстві є також поняття, які позначаються термінами “натяк”, “недомовка”, “латентність” (*від лат. latens, latetis* – “прихований”), а також власне “сугестія” (*від лат. suggestio, suggero* – “навчаю”, “навіюю”). Під першими трьома термінами розуміється “прихований зміст, який не виявляє себе видимими ознаками” [СІС 1985, 482]. А термін “сугестія”, який значно частіше застосовується в сучасному літературознавстві, зокрема, у складі такого термінологічного словосполучення, як “сугестивна лірика”⁵, означає підспудний вплив на почуття та

⁵ Мається на увазі “жанрова група ліричних творів, яка спирається не стільки на логічно оформлені зв’язки, скільки на асоціації та інтонаційні відтінки, звернена до емоційної сфери читача і в цьому розумінні протилежна медитативній ліриці, раціоналістичній у своїй основі. Сугестивна і медитативна лірика належать до одного метажанру – феноменологічного, і розглядаються як два його полюси чи різновиди” [ЛСД 1997, 663].

емоції людини шляхом навіювання їй за допомогою різних засобів (у нашому випадку – через поетичний текст) певних вражень, уявлень, спогадів, асоціацій тощо. А оскільки поезію *хайку* ми, безперечно, також розглядаємо як сугестивну лірику, то посилаючись на авторитетну думку наших колег – авторів “Літературознавчого словника-довідника” (Київ, 1997), зауважимо, що при будь-якому зовнішньому формальному вираженні “головним предметом зображення в сугестивній ліриці, як і в медитативній, є духовна сфера, внутрішні конфлікти морально-психологічного характеру. Відмінності зосереджені на цільовій настанові твору і образному ладові, які спрямовані на осягання душевних станів, невлених для раціональних мовних структур. Тут головну роль відіграють багатоканальні асоціативні зв’язки, яскрава, соковита метафорика, синтез художніх явищ у межах полісемантичного ліричного сюжету, активізація ритмомелодики. У сугестивній ліриці значну роль відіграють мелодія вірша, ритм, інтонаційний малюнок. Саме через них поетові вдається зачарувати читача рухом почуттів. Така поезія найближча до музики, бо її засоби виразності виходять на перший план, а семантика слів стає другорядною (виділено нами.- І.Б.)” [ЛІСД 1997, 663].

Справді, вже вкотре повертаючись до відомого вірша Басьо про старий ставок:

古池や
蛙飛び込む
水の音

(Мацуо Басьо)

**Старий ставок!
Пірнало жабеня –
Вода сплеснула.**

– ми, звичайно ж, не станемо запевняти себе чи переконувати в цьому інших, що головною темою й основним ідейним змістом цього вірша є “плигання жаб у старий ставок”, як і в тому, що поетичний опис саме цього “дійства” ставив собі за мету Басьо *хайку*, створюючи цей вірш-шедевр.

Цілком можливо, що саме через цю суто формальну, зовнішньо-змістовну “неперебірливість” віршів-*хайку*, більшість фахівців, які торкаються у своїх працях питань типології тематики цього поетичного жанру, намагаються уникати конкретики, оперуючи такими узагальнюючими поняттями, як художнє зображення “картин природи” і “природних явищ”, філософсько-ліричне описання “реального життя” і “повсякденних людських справ та турбот” тощо.

Як результат кожний читач сприймає й розуміє цю поезію (навіть один і той же вірш!) по-різному, відкриваючи в ній те, що асоціюється лише з його власним життєвим досвідом, його долею, тими потаємними почуттями душі, що народжуються лише в його серці, що живуть і помирають разом з окремою неповторною людиною.

1. Кобелянська О. Звукопис і стилістичні функції ониматопоетичної лексики в японській класичній поезії // Мовні та концептуальні картини світу. – Вип. 28. – К.: Вид. дім Дмитра Бурого. – 2010. – С. 33-41; 2. [ЛІСД] *Літературознавчий словник-довідник* / Р.

Гром'як, Ю. Ковалів та ін. – К., 1997; 3. *Манъёсю: Японская поэзия* / Пер. с яп., вступ. ст. и коммент. А.Е. Глускиной. – Т. 1-3. – М., 2001; 4. *Масаока Сики*. В чем особо нуждается поэзия хайкай // Стихи и проза (Пер. с яп. пред. и коммент. А.А. Долина). – СПб., 1999. – С. 149-161; 5. *Ората Цутому*. Хьоген то сёте-но хайку (表現としての俳句 – Хайку як спосіб висловлювання). – Генго сейкацу. – Токіо, 1984. – № 12; 6. *Такахаси Дзюнко*. Горизонты японской поэзии // Странный ветер. Современная японская поэзия / Пер. с яп./ – М., 2003. – С. XI-XXV; 7. [CIC] *Словник інішомовних слів* / За ред. О.С. Мельничука. – К., 1985.

Н. Данилова,

Національний університет
«Львівська політехніка»

РОЛЬ КОАНІВ У БУДДІЙСЬКІЙ СЕКТИ РІНДЗАЙ

В даній статті розглянуто та проаналізовано роль коанів як жанру літератури та як методу практики в культурно-історичному розвитку буддійської секти Ріндзай з часів появи китайських коанів на території Японії і до укладання перших власне японських збірок. Коани – це метод дзенської практики, що веде до просвітлення (саторі). Попри те, що відомі вчителі та патріархи вищезгаданої школи цілком заперечували та забороняли аналіз коанів як літературних творів чи навіть як буддійських канонічних текстів, тенденція до укладання відповідних збірок та систематизації творів цього жанру, а також їх поділу на піджанри з'явилась ще в середні віки.

Ключові слова: жанр літератури, коан, буддизм, канонічний текст, літературний твір.

В данной статье рассмотрена роль коанов как литературного жанра и как метода буддийской практики в культурно-историческом развитии буддийской секты Риндзай со времен появления коанов на территории Японии и до составления первых собственно японских собраний коанов. Незвизрая на то, что коаны как метод дзенской практики, которая ведет к просветлению (сатори), абсолютно отвергает и запрещает анализ коанов как литературных произведений или как буддийских канонических текстов, подобная тенденция появилась еще в Средневековье.

Ключевые слова: литературный жанр, коан, буддизм, канонический текст, литературное произведение.

The role of Buddhist koan stories in the Rinzai sect is being analyzed from the cultural and historical viewpoints. The historical review covers the period beginning with the introduction of the Chinese koans to the Japanese Buddhist sects till the time when the first Japanese antologies were composed. Notwithstanding the prohibition of the literary analysis of koans

as the literature work as well as the canonical Buddhist texts, such a tendency appeared in the Middle Ages and has become an object of our research in this article.

Key words: literary genre, koan, Buddhism, canonical text, literary work.

Буддйські коани пройшли довгий шлях розвитку від винятково усної традиції, що існувала в китайських монастирях, до фізичних практик, що існує й понині в японських монастирях школи *ріндзай*. Ці практики називаються «каннадзен», тобто метод досягнення просвітлення шляхом «заглиблення у коан», який вчитель-наставник вибирає для учня з китайських чи японських збірок коанів. Коан застосовується не лише в школах згаданої вище секти, але й у *сото-дзен* (наприклад, своєму розвитку та переходу в літературу він завдячує насамперед секті ріндзай; кит. – лінь цзи).

Після розгляду основних аспектів даного методу в межах практик дзенських монастирів простежимо культурно-історичний розвиток цього жанру, до якого зверталися багато вчених, однак який й досі залишається мало вивченим.

Нині житель Прибалтики, але росіянин за походженням, В.Тарасов у своїй книзі «Русские уроки японских коанов» (2009) наводить вислів майстра Парамананди, котрий відповів на запитання «Що таке душа?» наступним чином: «А це те, що залишиться, після відповідей на запитання про те, хто я. Мої руки – не я. Мої ноги – не я. Моє тіло – не я... А ось хто – я? Ось те, що залишиться, і є душа... Моя душа – і є Я!» [Тарасов 2009, 84]. Схожі визначення є й у вчення дзен, де не існує слів, пояснень, знань. І до сфери цієї безсловесної, не пояснюваної, незнаної філософії й належать стародавні буддйські історії – коани.

Коли ми говоримо про буддизм, то зазвичай уявляємо індійський буддизм, але коли говоримо про японський буддизм, то це швидше за все дзен, але не як релігія, а як філософія і практика. Однак практика ця полягає у просвітленні, що досягається шляхом пізнання своєї істинної природи, а не того, чи «вмієш ти підібгати ноги» в позі лотоса, як писав свого часу Судзукі росі – вчитель дзен, який прочитав багато лекцій в Америці та, таким чином, адаптував буддйську концепцію до свідомості західної людини [Shyunryu Suzuki 2007, 137].

Можливо, патріархи вчення, визнані вчителі були праві, коли говорили, що замість того, аби сто разів пояснювати, що є дзен, краще один раз відчувти. Проте, іноді без слів просто неможливо. Власне, ці «слова» й стали об'єктом нашого дослідження. Сама суть і ціль, яку переслідують практики усіх буддйських шкіл – це досягнення *просвітлення (саторі)* – стану повного розуміння і самоусвідомлення. Згідно засад дзен-буддизму, це є пробудження від сну незнання, що досягається кількома способами, один з яких і є «заглиблення в коани», а інший – медитація. Найчастіше ці два методи поєднуються, але медитація – неодмінна умова, тоді як роль коанів різниться від обов'язкового включення їх або до десяти-п'ятнадцятирічного курсу навчання монахів, або до цілковитого ігнорування коанів як предметів медитації чи об'єкту дослідження. Як і багато інших, запозичених у материкових сусідів традицій, дисципліна «заглиблення в коани» в процесі історичного розвитку та асиміляції у власне японському дзен-буддизмі набула характерних ознак і суттєво змінилася. На сьогоднішній день система коанів, що активно застосовується в ріндзайських школах та в *сото-дзен* – це вже радше власне літературні тексти, аніж практичні навички, яких набувають учні у спеціально відведений час у формі

лекцій наставника з подальшим обговоренням (раніше це був лише діалог між монахом і майстром, тому щоразу виникав оригінальний коан, народжений «тут і зараз», виринав із конкретних обставин; крім того, в Китаї це був процес передачі сакрального знання).

В Японії ця традиція перестала бути власне «знанням» і перетворилась на своєрідний екзамен для учня, перевірку досягнення ним іншого, інтуїтивного сприйняття реальності, переходу на новий рівень розуміння, здобутку того, що прийнято називати *просвітленням* (*саторі*). Якщо вірити написаному визнаними майстрами школи, то багато хто з них мав багаторазовий досвід *саторі*, але й надалі продовжував практикувати.

Розглянемо детальніше особливості коанів у ріндзайських школах як явище літератури, тобто того теоретичного матеріалу, що застосовується під час навчання і практик, яким дзенські монахи приділяють декілька років у вигляді занять у тренувальному залі.

Слід почати з основної мети учнів – досягнення «прозріння своєї істинної природи», тобто «кенсьо». Поки той, хто практикує, не досягне його, він може лише за описами в канонічних буддійських текстах намагатися зрозуміти його сутність, але ці описи насправді являють собою *розповіді* майстрів давнини про *кенсьо*, а не власне досвід, який потребує «передачі Розуму розумом». Можливо саме з цієї причини ані теоретик канна-дзен Хакуїн Екаку (1686–1769), ані його учні та послідовники не уклали жодної збірки коанів, принаймні такої, яка були б опублікована. Більше того, створені самим Хакуїном коани, що надаються учням на ранніх стадіях навчання – а серед них і такий відомий, як «Звук оплесків однієї долоні» – й сьогодні передаються в усній формі (в той час, як учителі використовують також коани з давніх китайських збірок «Мумонкан», «Хекіган-року», «Ріндзай-року», «Кідо-року дайбецу» і японської збірки «Катто сю», тобто записані коани).

Іссю Міура, звертаючись до «слів древніх», каже, що для розуміння дзен необхідними умовами, окрім великої основи віри, є «великий жмут сумнівів» і «твердий намір» [Миура, Сасаки 2004, 71]. Щодо останнього, то з огляду на практичне, а не теоретичне підґрунтя, слід чітко розрізняти бажання та намір щось зробити чи отримати. Власне, багато вчителів дзен (*росі*) наголошують саме на «намірі», а не «бажанні», зокрема відома дзенська притча про учня, який прийшов до Бодхидхарми (Даруми) та не привернув його уваги, доки не відрізав собі руку і тим самим виказав не стільки велике бажання досягнути *саторі*, скільки чіткий намір; і лише тоді він досяг просвітлення [Миура, Сасаки 2004, 67].

В східних практиках існує беззаперечний авторитет вчителя, і саме в дзен це поняття має ще один вияв, який ґрунтується на емпіричних знаннях за обов'язкової умови, що основна мета дзен – *саторі* – може бути пережита тільки та винятково на власному досвіді. Саме тому у вирішенні конкретної задачі – коану – учень зобов'язаний піддавати сумніву будь-яку істину, шукати власну, самостійну відповідь. «Ні в якому разі не шукайте відповіді у вченнях, сутрах чи письмових джерелах. Ніколи не звертайтеся за допомогою до вчителів... вам потрібно поклястися ніколи, навіть на мить, не допускати, що балачки якогось кволого дідугана чи бабці можуть виявитися для вас чимось корисним. Якщо ви прислухатиметеся до їхніх слів, то вони вцепляться у ваші кістки й прилипнуть до вашої шкіри, і ви ніколи не зможете їх позбутися, не кажучи вже про те, щоб досягти найвищої цілі патріархів» [Миура, Сасаки 2004, 71].

Отже, оскільки *кенсьо* (досвід *саторі*, прозріння власної природи) – основа дзен, патріархи секти «багато і натхненно говорили та писали», зокрема, окрім наведених вище китайських та однієї японської збірок, відомими є тексти з теорії дзен самого Хакуїна, в яких він надає практикуючим поради щодо «установки розуму», адже «оскільки Будда є породженням розуму, то поза розумом його немає», в них же він і описує досвід просвітлення разом з застерогами щодо марності пошуку відповіді на коани в ученнях, сутрах чи поясненнях вчителів [Миура, Сасаки 2004, 70]. Доген Дзенджі, ще одна визначна постать в японському сото-дзен буддизмі, написав: «Хоча ця неосяжна *дхарма* (*санскр. «вчення»*. – Д.Н.) перебуває в достатку всередині кожної людини, вона не здійснюється без практики і не проживається без осягнення» [Доген 2000, 171].

Але як саме використовували і продовжують використовувати коани в ріндзайських монастирях?

У своєму пошуку *кенсьо* монахи мали постійно «тримати в голові» коан, даний вчителем. З цих численних текстів першочергово обирається «Яким був твій перший вираз обличчя?», «Чи має собака природу будди?» або «Звук оплесків однієї долоні». Важливою умовою є невпинна «робота» над текстами, хоча патріархи секти ріндзай часто наголошували на марність звернення уваги на словесні настанови, проте всі дзенські монахи раніше і тепер невтомно опрацьовують давні тексти: перечитують коани, коментарі до них тощо. Робота з коаном має бути невідкладною, як порятунок «голови, коли її торкнулося полум'я», і водночас безперервною. Це надзвичайно важлива умова. Міура порівнює «прихід до моря» з досягненням *саторі*. Він каже, що, коли жити в будинку в ста кроках від моря і мати потребу пройти ці сто кроків, аби дістатися моря і скуштувати солону воду, то неможливо дістатися моря, якщо зробити лише декілька кроків (навіть проходження тисячу разів по вісімдесят кроків у напрямі моря з поверненням щоразу не дозволить скуштувати морську воду. Проте, якщо довго, невпинно і без повернень, але подолати всі ці сто кроків, то навіть одна крапля з моря одночасно відтворить смак ВСІЄЇ морської води світу, всіх морів і океанів [Миура, Сасаки 2004, 70]).

Ще однією умовою є сумнів, адже коли ми сумніваємося, ми перевіряємо, а коли перевіряємо щось на власному досвіді, ми це переживаємо, а, отже, теорія перетворюється на практику, тобто на наш особистий досвід. Постійна концентрація на коані продовжується один, два, три роки. Після цього той, хто практикує, рано чи пізно усвідомлює вселенську нероздільність речей і переходить до роботи з наступними текстами – коанами *хоссін*, які «відкривають завісу до світу Дхармакаї – чистого світла в кожну мить кожної думки» [Миура, Сасаки 2004, 78]. Однак, досягнувши цього, не можна зупинитися на досягнутому. Наступним етапом стає розв'язання численних коанів, які стосуються питання розрізнення (існує спеціальний термін – *кіккан*; створені для вирішення цього завдання коани також називаються *кіккан*). Аби уникнути гніву вчителя без зупинки переходять до вивчення коанів *гонсен* (буквально: «вивчення і дослідження слів»), тобто складних слів і висловів патріархів, що знову повертає нас до сфери мови та тлумачення слів. У давні часи Бодхидхарма казав, що його вчення – особливе, існує поза текстом і може бути переданим лише безпосередньо. Саме це сприяло поширенню серед послідовників тенденції ігнорувати письмові тексти. Втім для розуміння сутності без текстів самі тексти на заваді стати не можуть, що вкотре доводять збірки та коментарі до них «Гендзьокоан» і «Мумонкан». «Поза тим, – пише Іссю Міура, – як джерело звільнення

письмове слово і звороти мови водночас можуть бути причиною рабства» [Миура, Сасаки 2004, 88], оскільки зрозуміти їх таємницю майже неможливо (тоді до певної міри той, хто практикує, стає «заручником» цієї загадки).

Наступний тип коанів *нанто* (досл. «такий, через який складно пройти») – один з найскладніших текстів, що вважаються шляхом до розуміння неймовірного досвіду попередників і патріархів школи. Якщо ці коани також буде опановано, то це означатиме, що було вивчено світ дхарми (вчення), де немає межі між речами, а все є взаємозалежним і взаємопроникним. І, нарешті, вершиною формального вивчення дзен є коани *тоі*, які вважаються своєрідним фінальним іспитом, перевіркою. Це вчення про так звані п'ять рангів, розроблених Тодзаном-рюкай Дзенджі. З вивченням цього останнього та найбільш таємного типу коанів навчання у дзенській школі доходить до завершення.

Потім адепт повертається до повсякденного життя, але важливим аспектом стає можливість цього життя «відбутися»: «чи свідомо адепт його проживає» - це стає одним із фундаментальних питань. Навіть на ранніх етапах вивчення коанів у дзенському монастирі наводяться коани, які вказують на обов'язковий досвід істинного послідовника вчення, який той має здобувати кожен мить свого життя. Монахи вчать щонайменше десять років, перш ніж їм дозволять вчити інших.

В одному з коанів розповідається, як один новий вчитель навідався до майстра Наніна (відомого персонажа з коанів), свого вчителя, але не зміг відповісти на його запитання: справа чи зліва від черевиків він залишив свою парасолу? Цим самим учень довів, що його прозріння власної природи так і залишилось чистим *самоді*, а в повсякденне життя не втілювалося (тобто деякі речі він все ще робить несвідомо). Отже, найвищою ціллю дзенської практики є саме повсякденний, щоминутний стан просвітлення [Тарасов 2009, 84].

Людина, що прозріла власну природу, згідно концепції ріндзай-буддизму поступово буде здобувати більше досвіду просвітлення, але за умов, що практика триватиме. Тоді як інші, близькі за своєю філософією школи, заперечують можливість такої кількості *самоді*, але це питання залишається відкритим, оскільки для кінцевої мети дзен-буддизму відчуття єдності та неподільності речей у кожен мить існування – має значення не визнання досвіду просвітлення, а сам його факт. «Коли будди виявляються істинними буддами, вони не обов'язково помічають, що вони будди. Однак вони суть проявлені будди, котрі продовжують проявляти будд» [Догэн 2007, 87].

В буддизмі існують заповіді та принципи, дотримуватись котрих необхідно щоденно, існують також принципи, дотримуватись яких слід лише в монастирях. Відповідно, існують і таємні вчення, промови, тексти, які в стінах монастирів і залишаються. І навіть якщо таємні промови, виголошені в сакральних місцях, пізніше записуються, навіть якщо вони перекладаються, то за кожним словом, за кожним ієрогліфом міститься настільки широке і недосяжне для тих, хто не практикує, поняття, що в таких випадках мова слугує найкращим кодом, а потреба ховати тексти зникає.

Останній тип коанів – коани *тоі* – про п'ять рангів, довгий час вважалися таємними і зміст їх не виносився за межі школи. На сьогодні існує безліч трактатів, бесід, дискусій, коментарів до кожного з них, але з самого початку вони були записані в складній віршовій формі, і всі диспути так диспутами і залишаються – однозначної відповіді на них немає, як і немає правильної відповіді на жоден з коанів. Багато коанів передавалися

лише усно, деякі записано в збірках, продовжують з'являтися сучасні псевдо-коани, але навіть коли ми говоримо про них так багато, ми все одно можемо сказати про них досить мало.

1. *Shyunryu Suzuki*. ZEN MIND, BEGINNER'S MIND. – Weatherhill. An imprint of Shambala Publications. Inc., 2007. – 144 p.; 2. *Догэн*. Луна в капле росы (Избранные произведения мастера дзен Догэна). – Рязань: Узорочье, 2000. – 288 с.; 3. *Миура И., Сасаки Р.Ф.* Дзен. Коаны. – СПб., 2004. – 191 с.; 4. *Тарасов В.* Русские уроки японских коанов. – М.: ООО Издательство «Добрая книга», 2009. – 320 с.

О. Кирик,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ОБРАЗ ТЕНГУ В ЯПОНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ ТА ВІРУВАННЯХ

Стаття присвячена дослідженню уявлень про міфічну істоту Тенгу в японських народних казках та віруваннях. Аналізується розвиток і трансформація образу Тенгу з давніх часів дотепер.

Ключові слова: Тенгу, японські народні казки, повір'я, карасу-тенгу, ямабусі-тенгу, бойові мистецтва.

Статья посвящена исследованию представлений о мифическом существе Тенгу в японских народных сказках и верованиях. Анализируется развитие и трансформация образа Тенгу с давних времен до сегодняшних дней.

Ключевые слова: Тенгу, японские народные сказки, поверья, карасу-тенгу, ямабуси-тенгу, боевые искусства.

The article is devoted to research of pictures of mythical creature Tengu in the Japanese folk tales and beliefs. Development and transformation of appearance of Tengu is analyzed from ancient times to this day.

Key words: Tengu, Japanese folk tales, beliefs, karasu-tengu, yamabushi-tengu, martial arts.

Тенгу – це міфічна істота, персонаж японської народної демонології, фольклорний герой, об'єкт стародавніх вірувань і сучасних забобонів. Висвітленню образу *тенгу* приділило увагу чимало науковців, серед них К.Янагіта, А.Садокова, Р.Дорсон та інші. На жаль, у вітчизняному японознавстві згадок про подібні дослідження нами не знайдено. **Метою нашого дослідження** було узагальнення існуючих уявлень про *тенгу* в японських народних казках та віруваннях, їхнє порівняння, а також аналіз розвитку і транс-

формації образу *тенгу* протягом століть із часів перших згадок про нього в літературних джерелах дотепер.

Назва «*тенгу*» (天狗) буквально означає «небесний пес» або «небесний собака». «Перші згадки про *тенгу* датуються серединою VIII ст. У літописі «Ніхонгі» («Аннали Японії», 720 р.) розповідалось, що у 630 р. по небу зі сходу на захід пролетіла «Велика зірка», і за нею послідував страшенної сили звук. Буддійський проповідник із Китаю пояснив людям, що це гавкав *Тенгу* – небесний пес, і голос його грому подібний» [8]. Ця легенда пов'язує *тенгу* із персонажем давньокитайської міфології *Тяньгоу*. У міфологічному словнику наводиться наступне визначення: «*Тяньгоу* («небесний собака», «небесний пес») – істота схожа на лисицю, але з білою головою, здібна відвертати біди, напасті, відлякувати своїм гавканням розбійників. *Тяньгоу* позначає ще особливий тип зірок, які падають із блиском і тріском та на землі виглядом своїм нагадують собаку. Поява такої зірки, що падає, нібито провіщає війну» [7].

Проте у зовнішності японського *тенгу* немає майже нічого спільного із собакою. Спочатку *тенгу* зображували як злу істоту, подібну ворону, з тілом людини, дзьобом, круглими блискучими очима, маленькою головою, схожою на пташину, великими крилами та кігтями. Ця найбільш стародавня форма *тенгу* отримала назву «*Карасу тенгу*» або «*Комтенгу*» (ворон-*тенгу*, молодший *тенгу*) [12]. Із китайським *Тяньгоу* його поєднували назва «небесний собака», вміння літати, видавати страшенні звуки та войовничість.

За іншою версією *Тенгу* походить від *Гаруда* – гігантського людини-птаха з буддійської міфології. В енциклопедії релігій світу зазначається, що *Гаруда* іноді зображується у людській подобі, але з головою та крилами птаха, зі змією у дзьобі [3]. На відміну від *Тяньгоу*, *Гаруда* більш позитивний персонаж.

Через довгий ніс *тенгу* ще часто пов'язують із синтоїстським божеством *Сарудакіко*. У міфах і легендах Японії згадується, що *тенгу* походять від японського божества *Сусаноо* [8].

Отже, існують різні версії походження *тенгу*. Досі точаться суперечки щодо того, чи є *тенгу* суто японським віруванням, чи його коріння потрібно шукати в Китаї або Індії. Цілковито ймовірно, що образ *тенгу* частково увібрав у себе риси обох міфічних істот (*Тяньгоу* і *Гаруда*), оскільки культура Японії у свій час зазнала значного впливу збоку материкових культур. Можливо, запозичені буддійські легенди нашарувались на місцеві японські вірування.

У японській народній демонології надзвичайних істот, персонажів багатьох фольклорних творів, а передусім казок, умовно позначають двома термінами: *юрей* (幽霊) – дух, привид та *йокай* (妖怪) – привид, дух, чудовисько. І хоча в перекладі вони звучать майже однаково, у розумінні японця суттєво відрізняються. *Юрей* – це привиди, духи померлих, які, зазвичай, з'являються у жіночому образі. *Йокай* – це чарівні істоти, перевертні, демони і чудовиська. *Тенгу*, один із найяскравіших персонажів японського фольклору, відноситься до *йокай*. У перекладах японських казок *тенгу* дуже часто називають чортом, демоном, страховиськом, лісовиком з довгим носом тощо. За класифікацією видатного японського етнографа й фольклориста Куніо Янагіта, який поділяє усіх *йокай* на такі групи: *яма-но йокай* (山の妖怪) – духів гір, *мідзу-но йокай* (水の妖怪) – духів води, *міті-но йокай* (道の妖怪) – духів доріг, *уті-но йокай* (家の妖怪) – домашніх духів та *оні* (鬼) – чортів, демонів, *Тенгу* є гірським духом [8].

Згідно вірувань, *тенгу* мешкав на старих високих деревах. Однією із його здібностей вважалась здатність перетворюватись на людей, тварин і рослин, говорити із закритим ротом, миттєво переміщатись у просторі. Фольклорний єнот *танукі* та лисиця *кіцуне* також можуть бути тваринним втіленням *тенгу*.

Тенгу наділялись багатьма негативними рисами. У «Кондзяку моногатарі» («Збірка стародавніх повістей», 1120 р.) є чимало легенд про те, як *тенгу* намагаються нашкодити буддиському закону. Вони приймали людську подобу, зазвичай, перетворюючись на ченців, обдурювали людей, грабували, влаштовували пожежі у храмах тощо [12]. В епоху Хейан (794-1185 рр.) розповсюдилось уявлення про те, що несправедні буддиські ченці після смерті перетворюються на *тенгу* і стають схожими на воронів. Також на *тенгу* може перетворитися зла, зверхня людина, брехун або пихатий самурай [8]. «*Тенгу ні нару*» («Станеш *тенгу*») – попереджали японці марнославному людину. Таке посмертне покарання називалось «Шлях *тенгу*» [10]. Це уявлення про *тенгу* знайшло відображення у мистецтві, а саме: в ілюстрованих сувоях *е-макі* [8].

Вважалося, що *тенгу* викрадали дітей і дорослих, іноді пустували у людських домівках, кидали камінці у дах, лякали людей страшними звуками тощо. Слід зазначити, що в уявленнях японців *тенгу* часто асоціювались саме зі звуками. Наприклад, у лісі раптово лунав голосний, страшний сміх – «*тенгу варай*», або виникало хибне відчуття, що хтось зовсім поруч рубає дерево. Різного роду слухові галюцинації, зазвичай, пов'язували з *тенгу* і називали це «*тенгу даосі*». Такі галюцинації викликали у людей панічний страх, нервові розлади і навіть божевілля. До «*тенгу даосі*» відносились усі засоби впливу *тенгу* на людину за допомогою звуків [8]. Цікаво, що і тепер у різних кутках Японії існують свідчення, що люди чули звуки *тенгу* з верхівок старих дерев. От що пише А.Садокова: «Як говорили мешканці села Томіта-мура префектури Аїті, за звуками, що доносились з верхівки сосни, вони могли визначити настрій *тенгу*: коли він радів, його сміх лунав по усіх околицях, а коли він був засмучений, з дерева було чутно страшний грім, дикі крики, які викликали в людей жах і сум'яття» [8].

Протягом століть образ *тенгу* не залишався незмінним. Поступово воронячий дзьоб *тенгу* трансформувався в уявленнях японців у довгий ніс і його обличчя стало більш схожим на людське. На думку А.Садової, відомий сьогодні вигляд *тенгу*, певно, сформувався в епоху Камакура (1185-1333 рр.), коли зображення цього лісового страховиська набули значної популярності. До цього ж часу належить поява збірки оповідань-*сецува* «Тенгу-сосі» [8].

Приблизно з XII ст. *тенгу* стали ідентифікувати з *ямабусі* (山伏 «воїн-священик») – послідовниками практики Сюгендо – стародавнім вченням, яке виникло у VII ст. і розвивалося у XII-XIV ст. *Ямабусі* поєднали самотні синтоїстські вірування з магічними ритуалами даосизму і буддизму. Вони оселялись у горах на тижні й навіть місяці, де займались аскезою і таємними практиками [12]. Згідно з вченням, заради досягнення мети вдосконалення свого тіла, *ямабусі* самі повинні уподібнитися *тенгу* [10].

З давніх-давен гори шанувались як місця, де мешкають боги – *камі*. У Сюгендо považали священні гори, найбільш значущі серед них – Оміне та Кумано. Серед дев буддизму, яких ушановували послідовники Сюгендо, були й національні японські демони Сайто Мусасібо, Бенкей та Біловолосий Содзьобо – король усіх *тенгу* [10].

Образ *ямабусі* суттєво вплинув на формування уявлень про *тенгу*. З цього часу з'являється новий вид *тенгу* – *Ямабусі-тенгу* або *Коноха тенгу* – гірські монахи-відлюдники *тенгу* або «*Вищі/Великі тенгу*» [12].

Ямабусі-тенгу – це величезний на зріст чоловік в одязі гірського відлюдника, у традиційному японському взутті *гета*, з крилами за спиною, посохом або мечем у руці. На голові в нього характерний для *ямабусі* малесенький капелюх, який кріпиться на поголеному чолі за допомогою мотузок [12].

За однією з версій *тенгу* є відлюдником, мешкає на старих високих деревах або в горах; за іншою – *тенгу* живуть у кланах під керуванням одного лідера і діляться на головних та підлеглих. Повелитель усіх *тенгу* – Содзьобо зображується з довгим носом та білим волоссям. Верхівку *тенгу* складають антропоморфні *ямабусі-тенгу*. Вони мешкають на найвищих деревах, звідки пильнують за своїми підлеглими та людьми. *Карасу-тенгу* або *коппа-тенгу* – підлегли, часто оселяються на більш низьких рослинах, наприклад, азалиях. Їхнім обов'язком є негайне виконання розпоряджень *ямабусі-тенгу* [12].

Тенгу мешкали у горах і вважалися охоронцями лісу. Характерною рисою *тенгу* було ревниве ставлення до усього, що вони вважали своєю власністю. Тих, хто не поважно ставився до природи, вони могли суворо покарати, наприклад, викликати пожежу в селі.

Ямабусі-тенгу наділені якостями воїна. Вони вважалися неперевершеними майстрами бойових мистецтв, знавцями військової стратегії, чудово володіли мечем, луком, бойовим віялом. Наявність малюнків *тенгу* в численних трактатах із *кендзюцу*, *ніндзюцу*, *дзюдзюцу* та інших традиційних японських шкіл *будо* можна розглядати як значний вплив вірувань у *тенгу*-воїнів. Була поширена думка, що своїми знаннями *тенгу* могли поділитися з обраними людьми. Чимало воїнів, самураїв, засновників шкіл, які навчали *кендзюцу* – мистецтву володіння мечем, наголошували на тому, що вони були учнями *тенгу*. Серед них визначний воїн Міямото Мусасі (1584-1645 рр.), який за свої численні перемоги був названий «маленьким *тенгу*». Люди вірили, що бойовому мистецтву він навчався у *тенгу* [12]. Можливо, що саме завдяки зв'язку *ямабусі-тенгу* з легендарними героями, який почали їм приписувати, їхня репутація набула більш позитивних рис.

За легендами одним з найвидатніших учнів *тенгу* є славнозвісний Мінамото-но-Йосіцуне (1159-1189 рр.). Він заснував одну із шкіл *ніндзюцу* – мистецтва *ніндзя* – *Йосіцуне-рю* [5]. У пам'ять про цього відважного воїна щороку 15 вересня у храмі Курама відбувається свято Йосіцуне, під час якого учні різних шкіл *Кендо* (Шлях меча) демонструють свої здібності у бойових змаганнях [12]. Варто зазначити, що гору Курама (недалеко від м. Кіото) у легендах пов'язували із місцем помешкання *тенгу*. Вважалося, що на цій горі мешкає Содзьобо – король усіх *тенгу*. Існувала навіть школа *ніндзюцу* *Курама-Хаті-рю*, заснована приблизно у той же час, що і *Йосіцуне-рю* [Попенко 2006, 23]. Майстер *Айкі-дзюцу* – Такеда Сокаку (1859-1943 рр.) на початку XX ст. відвідував гору Курама з метою духовних практик. Він також мав прізвисько «*Тенгу з Айдзу*» [12].

З періоду Муроматі (1333-1568 рр.) в умовах феодальної роздробленості Японії та міжусобних війн послуги *ніндзя* стали потрібні як ніколи [Попенко 2006, 14]. Замкнений спосіб життя *ніндзя* у горах і лісах часто в уяві пересічних людей ототожнював їх із *тенгу*. Закріплена за *тенгу* здатність підбурювати до війн і дурна слава викрадачів дітей поширювалася також на *ніндзя*. Вважалося, що *тенгу* передали *ніндзя* нечисту демонічну силу та вміння ходити по вогню не обпікаючи ніг, плавати у крижаній воді, спати на

снігу, керувати погодою тощо. Самураї вірили, що *ніндзя* вміють літати, ставати невидимими, читати думки ворога і зупиняти час [10]. Самі *ніндзя* доклали чимало зусиль, щоб легенди про їхні надзвичайні здібності розповсюдились якнайширше, адже це надавало їм велику психологічну перевагу над супротивником [Попенко 2006, 10]. Проте, існують й інші факти, які також пов'язують *ніндзя* з *тенгу*. Наприклад, ієрогліф 烏 (*карасу*) – ворон, що є складовим компонентом *карасу-тенгу*, часто входив до назв кланів *ніндзя* [10]. Окрім того, одна з технік, якою користувались *ніндзя*, називається «Божественна техніка *Тенгу*» (*Тенгу гейдзюцурон*) і походить від *ямабусі*, а маску *ніндзя* чорного кольору називали «*Тенгу гі*» [10].

У період Едо (1600-1868 рр.) образ *тенгу* набув значної популярності в японському образотворчому мистецтві. Літературні твори різних епох слугували багатим джерелом натхнення для художників. *Тенгу* став яскравим персонажем живопису Охара Донсю (?-1858 рр.), карикатур Накабаясі Тікуто (1776-1853 рр.), гравюр таких відомих митців як Утагава Кунійосі (1798-1861 рр.), Андо Хіросіге (1797-1858 рр.), Цукіока Йосітосі (1839-1892 рр.), Утагава Йосіцуя (1822-1867 рр.) та багатьох інших. Більшість гравюр XIX ст. змальовують *тенгу* як позитивного персонажа. Одними з найпопулярніших сюжетів гравюр *укійо-е* стали картини навчання бойовому мистецтву славетного японського воїна Мінамото-но-Йосіцуне у *тенгу* [13].

У XIX ст. поширились нецке із зображенням *тенгу*. Вони були оберегами проти марнославства та талісманами воїнів і праведних мандрівників. Цей факт свідчить про те, що з X ст., коли вважалося, що *тенгу* збивають зі шляху, уявлення про *тенгу* суттєво змінились. Є повір'я, що не варто дарувати фігурку *тенгу* мисливцям і лісорубам, адже *тенгу* – захисник природи. І навпаки, такий подарунок буде корисним тим, хто прагне стримати свою гординю і стати скромнішим [11].

Отже, образ *тенгу* з часом трансформувався з ненависника буддизму на заступника його канонів. Красномовним підтвердженням цьому є численні статуї *тенгу*, які можна зустріти коло багатьох храмів, особливо гірських. Вони вважаються захисниками і покровителями святилищ.

У багатьох районах Японії виготовляють маски із зображенням *тенгу*. У кожній місцевості маски мають свій особливий колорит і віддзеркалюють сприйняття *тенгу*, а також уявлення про нього. Маски *тенгу* стали використовувати під час синтоїстських свят. При всій різноманітності масок спільним у них було зображення *тенгу* з довгим носом та червоним обличчям. Довгий ніс *тенгу* символізує його ненависть до проявів зверхності у людей [8]. Існує, навіть, вираз «*хана га такай*» тобто «високий ніс», що означає «бути пихатим, задирати носа». Можливо, цей вираз певним чином пов'язаний із носом *тенгу*. Окрім того, довгий ніс *тенгу* мав еротичний підтекст. В епоху Мейдзі (1867-1912 рр.) слово «*тенгу*» набуло розмовного значення – «бабій» (зараз вже застаріле), однак, побутує вираз «*тенгу банасі*» (оповідання *тенгу*) – хвалювати розповіді чоловіків про свої успіхи у протилежної статі [12].

На підставі численних джерел можна зробити висновок, що до *тенгу* ставилися як до цілком реальних істот. Віра у їхню силу була настільки великою, що навіть у 1860 році уряд Японії відправив їм офіційного листа з проханням звільнити провінції, через які проїжджав сьогун [10]. Як зазначає російська дослідниця А.Садокова у своїй статті «Демону имени не называй...», існує чимало свідчень очевидців нібито реальних зустрі-

чей із *тенгу*. Багато з цих оповідань занотував американський фольклорист Р.Дорсон, де згадуються префектури Аїті, Міе, Сайтама, Сідзуока, Ніігата, Сімане о. Хоккайдо; гори Курама й Атаго у Кіото, гора Акібу у провінції Тотомі, гора Хіко у провінції Будзен тощо. Вказуються конкретні дерева, на яких нібито колись мешкав *тенгу*. З'явився навіть сталий вираз «*тенгу мацу*» (сосна *тенгу*). Існували обряди, пов'язані з піднесенням дарів *тенгу* перед початком робіт, щоб вони не заважали. У якості дарунків використовували *кухін моті* (рисові кульки, вкриті бобовою пастою). Їх готували на відкритому вогні за селом, аби *тенгу* не підходили близько до людських домівок [8].

Помічено, що образ *тенгу* в японських народних казках відображає більш пізні уявлення про нього, особливо що стосується зовнішності. У казкового *тенгу* червоне обличчя й довгий ніс, що стирчить вище голови, сиве розпатлане волосся до землі та кігті. Тіло вкрито пір'ям, а на спині є крила. За зовнішнім забарвленням *тенгу* бувають червоні й сині; за психологічною характеристикою – добрими й злими, «з такими не варто зв'язуватись» [15]. *Тенгу* живе на старих деревах, наприклад, на соснах та криптомеріях. Він прилітає з глибини гір, «кружляє в небі наче великий птах» або «літає із шаленою швидкістю» [4, 6, 9]. Отже, у казках *тенгу* має антропоморфну зовнішність, проте підчас польоту порівнюється із великим птахом.

Атрибутами *Тенгу* є чарівні предмети. Зазвичай, у руці він тримає чарівне віяло з пір'їв, яке здатне збільшувати і зменшувати носи, або за його допомогою можна літати. Є ще плащ-невидимка й чарівна палка, яку він називає «скарбом *Тенгу*». Про неї сам *Тенгу* каже так: «Кожен може літати, хто володіє скарбом *Тенгу*» [4, с. 260]. Чимало казкових сюжетів розгортаються навколо чарівного віяла та довгого носу *тенгу*. Зазвичай, це кумедні пригоди й казусні ситуації, в які *тенгу* потрапляє. Однак, незважаючи на це, його все ж таки шанують як могутнього лісового духа, володаря навколишніх гір та охоронця лісу. Настоятель храму з казки «Тенгу і хлопчик-служка» так каже про нього: «Хоч *О-Тенгу-сама* божество з найнижчих, але і його варто поважати» [4, с. 471].

У казках також згадуються різні повір'я, пов'язані з *тенгу*. Наприклад, здібність *тенгу* приймати будь-який вигляд, як у казці «Селянин і Тенгу», де останній у єдину мить перетворюється на велику криптомерію, камінь та маленький боб [2].

Образи *тенгу* в казках досить суперечливі. *Тенгу* лякають людей, які їх раптово зустріли, можуть погрожувати з'їсти. Люди бояться зустрічі з ними, а зустрівши – тремтять від страху. У багатьох казках відображаються народні вірування у те, що *тенгу* можуть викликати пожежі у буддійських храмах або влаштувати випробовування сили віри священників.

Водночас, *тенгу* допитливі й наївні. Якщо їх приваблять незрозумілі для них речі, якими користуються люди, вони навіть погодяться обміняти на них своє чарівне віяло або плащ.

Цікавим доповненням до образу *тенгу* є згадування у текстах багатьох казок про їхню любов до свят. «Варто лише почати танцювати або грати на флейті в горах, як одразу ж з'являться довгоносі *тенгу*» [1]. У казці «Тенгу і хлопчик-служка» *тенгу* збираються у Кіото на свято Гіон. Окрім того, «Свято квітів користується великою повагою серед *тенгу*. Навіть у наш час перед святом є звичай читати охоронні заклинання. Правда, трапляється й так, що заклинання не допомагають, і тоді на свято можуть завітати *тенгу* й влаштувати безлад і плутанину. Ще говорять, що *тенгу* запалюють у горах вогні й зда-

леку спостерігають за святом квітів у людей. І у наші дні деколи можна побачити вогні багаття *тенгу*» [1].

Тенгу можуть збиратись вночі у віддалених храмах (казка «Дід Кобуторі») або десь на високій скелі навколо вогню, при цьому весело співати, бити в барабани, грати на флейтах і танцювати так, «що земля тремтить» [1]. Маленькі *тенгу* страшенно полюбляють булочки з бобовою начинкою [9].

Іноді *тенгу* бувають хвальками і через це можуть бути обдуреними більш дотепними героями. Казка «Селянин і *Тенгу*» закінчується такими словами: «З того часу стало звичаєм, як хто почне хвастатися, називати його «*Тенгу*» [2].

Проте *тенгу* здатні й на добрі вчинки. Якщо людина їх чимось зацікавила або приємно здивувала, вони можуть її нагородити якимось надзвичайними здібностями або подарунком. *Тенгу* завжди вдячні за добро і чемне ставлення до себе. Яскравими прикладами доброзичливості *тенгу* можуть слугувати такі казки, як «*Тенгу і хлопчик-служка*» та «Свято квітів у *тенгу*» [1, 4, с. 471].

Пізнє уявлення про *тенгу* як поборників справедливості також віддзеркалюються у казках. Деякі казкові герої при нагоді не проти заволодіти чарівними предметами *тенгу* і скористатись ними. Добрим людям чарівне віяло або плащ можуть допомогти у житті досягнути своєї мети, а от якщо скарбом *тенгу* заволодів брехун або хвалько, то в решті-решт він буде покараний, ставши заручником своїх непорядних вчинків, як, наприклад, борсук із казки «Борсук та чарівне віяло» [9].

Отже, можемо стверджувати, що *тенгу*, як казковий герой, може бути не лише грізним і страшним, але й добрим та кумедним, викликати сміх читачів і навіть співчуття. Можливо, сміх над *тенгу* в певних казусних ситуаціях допомагає подолати страх перед ним, закріплений у народних віруваннях.

Таким чином, у народних уявленнях *тенгу* «вийшов» за межі стародавніх легенд і став сприйматись як досить реальна, хоч і надзвичайна істота. З ним пов'язано чимало забобонів, народних обрядів, навіть з'явилися окремі сталі вирази: «*тенгу варай*», «*тенгу даосі*», «*Тенгу гі*», «*тенгу мацу*», «*тенгу банасі*» тощо. *Тенгу* став невід'ємною частиною японської культури. Вірування в *тенгу* знайшли яскраве відображення у фольклорі, численних літературних пам'ятках, витворах мистецтва тощо. Уявлення про *тенгу* змінювались протягом століть: від злого та часом підступного птахоподібного гірського духа, викрадача дітей, противника буддизму *тенгу* перетворився на антропоморфну істоту, яка стала символом багатьох бойових мистецтв Японії, легендарним вчителем *будзюцу*, праобразом воїнів *ніндзя*, підбурювачем війн, борцем проти брехні й марнославства, захисником природи та гірських святилищ. На нашу думку, *тенгу* як казковий персонаж став збірним образом народних уявлень про нього. Він наділений суперечливими рисами: добрий та злий, підступний та вдячний за добро, веселий та грізний, викликає повагу і жах...

1. Аокумо – Голубой паук. 50 японских историй о чудесах и привидениях. Екатерина Рябова (сост.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vse-knigi.su/book/24423> 2. Детские сказки на ночь. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bayushki.ru/tales_lib/112/17.html 3. Жуковська М.Л. Енциклопедия религий мира. Гаруда [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/buddhism/149/гаруда> 4.

Легенды и сказки Древней Японии / пер. с яп. В.Марковой. – Екатеринбург. У-Фактория, 2007. – 512 с.; 5. Нестеренко Н. “Загнанный герой” великий самурай Минамото Ёсицунэ [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.manwb.ru/articles/history/old_civil/Minamoto_NadNast/; 6. Поле заколдованных хризантем. Японские народные сказки. Переводы с японского Н.Фельдман, А.Садовой, Н.Ходзы. Художник А.Л.Чириков. М. ГПИ ‘Искон’. 1994. – 240 с.; 7. Рифтин Б.Л. Тяньгоу. Мифологический словарь/Гл.ред. Е.М. Мелетинский - М.: ‘Советская энциклопедия’, 1990 г. – 672 с.; [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://myths.kulichki.ru/enc/item/f00/s35/a003514.shtml> 8. Садокова А. «Демону имени не называй...» [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://svitk.ru/004_book_book/1b/159_sadokova-demonu_imeni_ne_nazivai.php; 9. Сказки народов Азии. – Сказки народов мира. М., 1988, [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://skazka.mifolog.ru/books/item/f00/s00/z0000018/st000.shtml>. 10. Сюэгэндо: ниндзя и ямабуси. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.liveinternet.ru/users/karinalin/post133616221/>; 11. Тэнгу. Нэцкэ. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://molko.ru/mificheskie-sushhestva/73-tyengu.html>; 12. Тэнгу. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.taverne.ru/viewtopic.php?f=21&t=119>; 13. Tactics (о тэнгу) [Электронный ресурс] – Режим доступа <http://www.liveinternet.ru/community/yaoi/post31400853/> 14. Школа ниндзя / В.Н. Попенко. – М.: Астрель: АСТ, 2006. – 591. 15. Шітоші Ямада. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://teremok.in/Pisateli/Zarub_Pisateli/Sbornik_Zarub_Pis/Netaro_legeboka.htm

Ю. Осадча,

Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України

СЛОВЕСНІСТЬ (БУНГАКУ) VS СЮЖЕТНА ПРОЗА (СЬОСЕЦУ) В ТРАДИЦІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ДУМЦІ ЯПОНІЇ ТА КИТАЮ

У статті розглядаються розбіжності тлумачень представниками різних шкіл таких літературознавчих понять, як словесність (бунгаку) та сюжетна проза (сьосецу) в літературній думці Японії, яка багато в чому спиралась на китайську. Отже, в центрі уваги трансформація поняття сьосецу в Китаї від найдавніших часів, його функціонування в Японії XVII-XIX ст., а також його часткове порівняння з поняттям бунгаку в традиційному літературознавстві Китаю та Японії.

Ключові слова: сюжетна проза, вишукана словесність, література, традиційна літературна думка.

В статье рассматриваются расхождения интерпретаций представителями разных школ таких литературоведческих понятий, как словесность (бунгаку) и сюжетная проза (сёсэцу) в литературной мысли Японии, которая много в чем опирается на китайскую. Таким образом, в центре внимания трансформация понятия сёсэцу в Китае, начиная с древних времен, его функционирование в Японии XVII-XIX ст., а также его

частичное сравнение с понятием бунгаку в традиционном литературоведении Китая и Японии.

Ключевые слова: сюжетная проза, изящная словесность, литература, традиционная литературная мысль.

Поняття *бунгаку* 文学 і *сьосецу* 小説 в сучасному японському літературознавстві настільки звичні й приступні західному читачеві, що часто, як вважається, не потребують додаткових уточнень або пояснень; їх із легкістю перекладають як “література” та “роман/повість/оповідання/тощо” відповідно, а часто навіть використовують у синонімічних значеннях. Можливо, в науково-популярних, не спеціалізованих виданнях така позиція цілком припустима й навіть частково виправдана, однак у більш-менш серйозних дослідженнях з історії японської літератури (особливо її класичного періоду), літературно-критичні думки і теорії художньої прози таке уподібнення небажане, оскільки призводить до термінологічної плутанини та викривлення розвитку письменства на Далекому Сході.

Історія розвитку літературної думки, спрямованої на розгляд поезити художньої, сюжетної прози (саме в цьому випадку *сьосецу* та *бунгаку* часто набувають тотожності), як і зародження літературної критики в Японії почалися порівняно пізно. Перша багато в чому поетапно наслідувала традиції китайського літературознавства, друга почала активно розвиватися у другій половині XIX ст. під впливом західноєвропейських літературних ідей і теорій. Отже, слабке розвинення, майже повна відсутність власних здобутків у галузі досліджень сюжетної прози, а також використання на її означення запозичених і часто вже чітко сформованих чужою художньою традицією різних термінів і понять призвели до їхнього еклектичного змішання та механічного перенесення на японський ґрунт, а відмінності літературної практики в Китаї, країнах Заходу та в самій Японії й досі ускладнюють розуміння і літературного процесу з його самобутніми явищами, і поступу літературної думки.

Порівняно з японською традиційна китайська літературна думка щодо вишуканої словесності *бунгаку* та сюжетної прози *сьосецу* (кит. – *сяошо*) має значно давнішу історію та глибші корені. Оскільки окремі системні дослідження з розвитку та функціонування поняття *бунгаку* (кит. – *веньсюе*) в далекосхідній культурній та літературній традиціях на даний момент недоступні, доводиться обмежитись окремими узагальненими висновками щодо *веньсюе* радянських і російських китаїстів.

Біном *веньсюе* складається з ієрогліфів, які впродовж розвитку китайської культури (а також культур, для формування та поступу яких ідеографічне письмо мало посутнє значення) набували нових тлумачень, і зміст яких істотно змінювався. “Китайське поняття “література” – “веньсюе”, можна перекласти як “вивчення шляхом наслідування вень”¹. Ієрогліф “сюе” (“вивчення”, “наслідування”) у своїй графічній формі представляє розвиток ідеї, що виражена в накресленні ієрогліфа “цзи”. Знак “сюе” складається з декількох “вень”: “немовля” в “домі”, понад яким зображені “дві руки”, які “впливають” на нього. Вчення й наслідування зливаються в єдиний семантичний комплекс. Виховання й навчання дитини, “ставлення її на ноги”, передбачає, що вона слідуватиме прикладу

¹ Розуміння ієрогліфа *сюе* – вивчення як наслідування – відповідає класичному коментарю до “Лунь юй”, зробленому видатним коментатором Чжу Сі.

дорослих в опануванні мовленням і оволодінням навичок ходіння, а потім і всієї решти практичної та знаково-символічної діяльності” [Мартыненко 2004, 115]. Отже, дослівно перекладене “вивчення знаків” (*веньсюе*) передбачало вивчення і слідування – *сюе* – традиціям пращурів (попередників, учителів) у тлумаченні *вень*.

Ще в 20-ті роки минулого століття один з найвидатніших російських синологів, В.М.Алексєєв визначав *вень* наступним чином: “не лише проста писемність (перше значення цього слова) і не лише писемні сторінки, що дають нам знання давнини, але й сама давнина, – але й та сама правда (кермо [правило. – О.Ю.], Шлях-*дао*), яка цією давниною була втілена” [Алексєєв 2002, 68], а дещо пізніше І.С.Лісєвич у передмові до роботи “Літературна думка Китаю” (1979) писав: “слово *вень* входить до складу сучасного слова *веньсюе* – “література”, у минулому ж функції його були настільки різноманітні, що, якщо не вдаватися до докладного історичного екскурсу, в них зовсім легко заплутатися” [Лісєвич 1979, 15], однак останній не є метою роботи. За одним із простих і вичерпних визначень, *вень* – це “вишукане слово як носій культури. Первинне значення *вень* як “узор, орнамент” зберігається в термінах астрології/астрономії <...> Пізніше слово *вень* стало означати ієрогліфічну писемність (“орнаментальне” письмо) і словесність (“узорне”, “прикрашене” слово)” [Меньшиков 2008, 248].

Ще на початку нашої ери відбулося розмежування та протиставлення канону (текстів із галузі “філософії”, “науки”, які складають “Шість книг”) і “живої літератури сучасності”, вишуканої словесності *вень*, до якої належали тексти, що відрізнялися “самостійністю думки та витонченістю стилю” [Лісєвич 1979, 23-25]. Власне, останні дві ознаки – самостійність і витонченість – згодом стали основними критеріями для визначення тексту або твору приналежним або не приналежним до *вень*. “Вільнодумцями” та новаторами вважаються Ван Чун (≈27-100) та його послідовник Цао Пі (187-226). Ван Чун визначив рівні вченості та специфіку діяльності людей за їхніми талантами², а Цао Пі в “Міркуваннях про *вень*” (“Луньвень” 論文) надав жанрову класифікацію творам вишуканої словесності в межах традиційної термінології з єдиною відмінністю: жанри *вень* “як лірику, як самовираження” він замінив на вісім жанрів офіційних, ділових паперів: “прохання на високе ім’я – *цзоу* та доповіді государю – *і*, [яким] питома вишуканість; послання – *шу* та роздуми – *лунь*, яким питома впорядкованість; надписи на камінні та металі – *мін* і поминальне слово – *лей*, в яких найвища достовірність; вірші – *ши* та оди – *фу*, які потребують оздоблення” [цит. за: Лісєвич 1979, 25]. Завершив справу теоретик літератури Лю Се (≈465-522) одним із найвагоміших в історії літературної думки Китаю теоретичним трактатом “Дракон, викарбуваний у серці письмен” (“Вень сінь дяо лун” 文心雕龍) і Сяо Тун (501-531) антологією “Вибрані твори вишуканої словесності” (“Вень сюань” 文選) остаточно закріпив цю традицію; головних вимог для *вень* було дві – вишуканість стилю (естетико-емоційний підхід до літературної творчості) та конфуціанський дидактико-прагматичний погляд. Все, що не відповідало простим, але водночас і надзвичайно високим вимогам, опинялося в кращому випадку на маргінесі літературної думки та існувало поза увагою шляхетних літераторів.

2 “Той, хто спроможний тлумачити один будь-який канон, це книжник (*жушен*). Той, хто широко охоплює давнину й сучасність, це ерудит (*тунжень*); той же, хто збирає та відбирає з переказів і писань заради [укладання] послань государю, доповідей на високе ім’я та записок, це людина *вень* (*веньжень*)” [цит. за: Лісєвич 1979, 25].

Дослівно *сяошо* перекладається як “маленька/незначна розповідь”, але до XX ст. “визначення “маленьке” стосувалося у даному випадку не обсягу, а лише змісту, носило принизливий відтінок, вказувало на “вulgарну” літературу, не пов’язану з основами буття і позбавлену прояву космічної духовності” [Лисевич 1979, 189]. За свідцтвом І.Соколової, одна з перших згадок про *сяошо* зустрічається ще в даоській класичній пам’ятці “Чжуан-цзи” (IV ст. до н.е.), у главі “Речі поза нами”; також його можна знайти в каталозі імператорської бібліотеки “Івеньжи” як назву однієї з десяти шкіл давньокитайської філософії. Проте як термін одним з перших *сяошо* вжив історик доби Хань (206 р. до н.е. – 220 р. н.е.) Бань Гу (помер у 92 році н.е.) в історії раннього періоду ханьської династії “Хань шу” (яп. “Кандзьо” 漢書), вказавши на його походження: “Школа “сяо шо” бере витоки з /діяльності/ маленьких чиновників, які розпочали /збирання/ того, про що пліткують на вулиці, слухають у подорожі та про що розмірковують у дорозі. <...> Однак коли щось зі сказаного /непримітними мешканцями селищ/ і було корисним, воно все одно залишалося тільки думкою пастухів, збиральників хмизу та пройдисвітів” [Соколова 1972, 191]. Вважається, що *бігуані* – посадові особи, обов’язком яких було записувати те, про що “розповідають на вулицях і говорять у провулках” – започаткували традицію так званої філософської школи *сяошо* (тобто “маленьких речень”), яка стала “однією з форм конкретного осмислення світу” [Лисевич 1979, 183] та була зарахована Бань Гу до числа десяти головних шкіл мислителів давнього Китаю (однак через схильність до конфуціанської ортодоксії лише дев’ять – окрім *сяошо* – він визнав вартими уваги).

Серед жанрів класичної прози філософського спрямування та публіцистичного (тобто логічного розгляду проблеми), що мають на меті обґрунтування положень конфуціанської ідеології, поруч із міркуваннями (*лунь* 論), спростуваннями (*бао* 駁), запереченнями опоненту (*нань* 難), поясненнями (*ши* 釋), коментарями (*і* 義), тлумаченнями (*цзе* 解), судженнями (*бянь* 辨) К.І.Голігіна називає жанр слова *шо* (說) – популярний жанр полемічної промови, коли “філософська чи громадська думка передається у творах <...> шляхом наведення конкретного прикладу” [Гольгіна 1971, 29]. Теоретики-літератори Лу Цзи (261-303) і Ван Кай-юнь (пом. у 1916 р.) відзначають інакомовність цього жанру, а теоретик тунченської школи Лінь Шу (XIX-XX ст.) взагалі вважав його алегорією, яка містить приховані чи явні настанови та має чітко виражені дидактичні властивості. Повчальність жанру слова *шо* була також властива і *сяошо*, які, за думкою Хуань Тань (I ст. н.е), навчали мистецтву “керувати собою та наводити лад у своїй родині” [цит. за: Лисевич 1979, 183].

Однак Конфуцій надто несхвально висловлювався про *сяошо* (Те, що слухають на дорогах і через дурість розказують на путівцях, є відторгненням *де*” [цит. за: Лисевич 1979, 183]), оскільки останні мали фольклорне походження і були тим “головним руслом, по якому відбувалося проникнення фольклорних елементів у інші галузі словесної творчості” [Лисевич 1979, 176]. На переконання давніх мудреців, *сяошо* скеровували людей на “вузьку обхідну стежину”, уводили від пізнання Істини через захопливість сюжету та поверховість опису подій як прояву глибинних процесів. Окрім того, *сяошо*, що збереглися до наших часів і датуються III-VI ст. н.е., являють собою невеличкі, повабні оповіді про те, що вразило оповідача (особливо коли йшлося про пригоди, пов’язані з потойбічними силами, чаклунством, перевертнями тощо). Отже, не дивно, що Конфуцій застерігав від не тільки серйозного ставлення, але навіть уваги до таких творів. І саме тому *сяошо* в

давньому Китаї були “літературою, що зневажається, що лежить поза межами словесності *вень*”: “Безсюзетна література *вень* мислилася літературою почуття, вона передавала “від серця до серця”, черпала з безодніх глибин Всесвіту. Література, що слідує за низкою діянь і подій, неминуче вважалася такою, що залишається на поверхні. <...> якщо ж опис, епіка ставали самоціллю, то перед нами була вже не витончена словесність *вень*, відголосок *дао*, а *сяошо* – “маленьке висловлювання”, що співвідноситься з нею так само, як “маленька”, “нікчемна” людина (*сяожень*) із благородним мужем (*цзюньцзи*)” [Лисевич 1979, 176-185].

Формування в Китаї сюжетної прози *сяошо* та поступ від невеличких, простих за сюжетом і змістом новел і оповідок до жанрів більш крупних форм – оповідань, повістей, романів і навіть епопей – і надзвичайна популярність серед широких верств населення незалежно від походження та роду занять не позбавили цей жанр принизливого до нього ставлення збоку літераторів, прихильників традиційних поглядів на мистецтво слова: безцестно підлягали не тільки тексти, але й їх автори (за легендою, три покоління нащадків автора “Річкових заток”, Лю Гуань-чжуна (≈1330-1400), в покарання за створення такого твору народжувалися глухонімими). “Характерно, що ні в одному з ранніх китайських трактатів з літератури жодного слова про *сяошо*, якщо не вважати єдиної, побіжно кинutoї згадки Лю Се (≈465-522). Вочевидь, ця тенденція зберігалася й надалі” [Лисевич 1979, 190]. Першим, хто звернув увагу на *сяошо*, був літератор-реформатор і засновник сучасної китайської літератури Лу Сін (1881-1936), який у 1924 році закінчив першу в історії літературної думки Китаю “Стислу історію китайських *сяошо*”.

Поширюватися в Японії термін *сьосецу* почав на початку XVIII ст., коли серед вчених-конфуціанців підвищився інтерес до написаної простонародною мовою *байхуа* китайської художньої літератури доби Мін (1368-1644), зокрема жанру *хакува-сьосецу*, до якого належать твори “Правління трьох царств” (三国志演義; яп. “Санкоку сі енгі”, кит. “Саньго ян’і”, XIV ст.), “Річкові затоки” (水滸傳; яп. “Косуден”, кит. “Шуйху чжуань”, XIV ст.) і “Подорож на захід” (西遊記; яп. “Сай’юкі”, кит. “Сі юй цзи”, XVI ст.), які середньовічні японські вчені перекладали, коментували, а також створювали на основі їх сюжетів оригінальні японські твори. “Успіх цих книг був настільки великим, що в 1754 р. у каталогах книготорговців з’явилося нове найменування – *сьосецу*, яке попервах було означенням для творів у перекладі з китайської, а згодом стало використовуватися для всіх різновидів художньої літератури” [Кин 1978, 261].

Поза тим, у середньовічній Японії на відміну від поезії (як японської *вака* 和歌, так і китайської *кансі* 漢詩), поетикальні системи якої всебічно аналізувалися та набувала теоретичного осмислення в численних теоретичних трактатах і передмовах до поетичних антологій, сюжетна художня проза з її жанровим розмаїттям – *моногатарі* 物語, *дзуйхцу* 隨筆, жіночими щоденниками *ніккі* 日記, *сосі* 草子 та іншими видами – залишалася поза увагою літераторів-інтелектуалів чи знавців вишуканої словесності *бунгаку*³; визнавалася “світською” чи навіть простацькою літературою, не вартою розгляду на противагу, наприклад, офіційним історичним записам-хронікам *сейсі* 正史 або трактатам філософсько-релігійної спрямованості, зокрема – *рон* 論 і – *сецу* 說.

³ *Бунгаку* (кит. *веньсюе*) тут відповідає визначенню М.С. Кравцової: “вивчення/оволодіння *вень*’ (здатності та прагнення людини до освіти, а також її літературні хисти й навички)” [Кравцова 2008, 301].

Одним із перших текстів, “що відкриває новий напрям у японській літературознавчій думці – критичних нотатках про твори япономовної прози (*моногатарі хьо:рон* 物語評論)” [Гвоздикова 2008, 191], традиційно визнається повість “Записи без назви” (“Мумьо дзосі” 無名草子, початок XIII ст.), в яких у формі довільних міркувань і розмов висловлюються думки щодо структури глав, поведінки головних героїв та вишуканості поезії в хейанських *моногатарі*, зокрема повісті “Гендзі моногатарі” (源氏物語, поч. XII ст.), “Сагоромо моногатарі” (狭衣物語, XI ст.), “Йору-но Недзаме” (寝覚物語, друга половина XI ст.) та багатьох інших. Російська дослідниця та перекладач повісті “Записи без назви”, Юлія Гвоздікова пише: “Один з ранішніх творів з жанру *цукурі-моногатарі* (“Гендзі сяку” 源氏釈 Фудзівара-но Кореюкі, XII ст.), написаний на чотири століття пізніше, ніж перший літературознавчий твір з поезії (“Какьо: хьо:сікі” 歌経標式 Фудзівара-но Ханамарі, VIII ст.), був присвячений не аналізу “Повісті про Гендзі”, а розгляду включених до нього поезій. Поява “Мумьо: дзосі” знаменує собою новий етап осмислення творів *цукурі-моногатарі* – шляхом відтворення традиційного підходу до повістей (аналіз поезії, а не прози), “Записи без назви” водночас містять також міркування про мову творів, детальний аналіз окремих сцен, образів героїв, побудови сюжету. Автор “Мумьо дзо:сі” своїми міркуваннями про повісті, що зводяться головним чином до перерахування того, що подобається чи не подобається в творах, демонструє поки що тільки зародження літературознавчої думки. Підставою для преференцій автора служить здатність тексту задовольняти очікування, пов’язані з прочитанням твору в жанрі *моногатарі*. Відображені в “Записах без назви” очікування середньовічного читача дають можливість реконструювати головні елементи, завдяки яким твори жанру *цукурі-моногатарі* відрізняються від творів інших жанрів цієї епохи, виокремити деякі особливості побудови такого твору, його типові мотиви та сюжетні лінії” [Гвоздикова 2008, 191-192]. Отже, більшість суджень у “Записах без назви” розгортається в руслі тогочасних уявлень про питомі істинному аристократу чесноти та шляхетність: як релігійні (наслідування моральним настановам, прямування “шляхом Богів і будд”), так і світські, етикетні. Правдоподібність описаних у *моногатарі* епізодів із життя придворних визначалася передбачуваними та сподіваними правилами поведінки, благородністю вчинків, витонченістю і невимушеністю естетичних проявів людських почуттів, вишуканістю відгуків людського серця на зовнішні прояви “речей та явищ” у “цьому мінливому світі”. Водночас, цікавість сюжету та прихильність “критиків” до персонажів, оцінка їх “праведності” та людських достоїнств залежали безпосередньо від сили прояву останніх. Відображені, як правило, в поезіях (значно рідше – в листах) емоції та душевні якості, відповідність реакції тощо визначалася за принципом “належне/неналежне” або “пристойне/непристойне”.

Окремі критичні зауваження щодо стану японської художньої прози та її жанрової розмаїтості можна також знайти в передмовах авторів доби Едо (1604-1867), зокрема збірці оповідань “Оповідки про місяць, коли дощить” (“Угецу моногатарі” 雨月物語, 1768) Уеда Акінарі (1734-1809), а також у передмові під назвою “Сім правил хайсі” (“Хайсі сіті соку” 稗史七則, 1835) до роману “Переказ про вісім псів Сатомі з Нансо” (“Нансо сатомі хаккен ден” 南總里見八犬傳, 1814-1841) Такідзава (Кьокутей) Бакін (1767-1848). Однак, передмова до роману Бакін була цілком побудована на поясненні (ніж на аналітико-теоретичній оригінальній авторській концепції художньої прози) традиційної теорії тропів, якою користувалися китайські письменники доби Юань (1271/80-1367) і

Мін (1368-1644) під час написання своїх романів. Однією з не багатьох робіт, присвячених винятково літературній тематиці, а точніше – питанням естетики в літературному творі, можна вважати також програмну роботу ““Повість про Гендзі”: скарбничка дорогоцінностей” (“Гендзі моногатарі тама-но оґусі” 源氏物語玉の小櫛, 1796) відомого філолога-японіста Мотоорі Норінаґа (1730-1801). Втім, Мотоорі обмеживсь стислим викладом загальних відомостей про автора “Повісті про Гендзі”, умови та добу написання, а також детальним розглядом поняття *моно-но аваре* 物の哀れ, стверджуючи, що в *моногатарі* автор насамперед має описувати явища та речі, як їх можна спостерігати в цьому світі, а також людське серце, здатне “пізнати розчулення речами” *моно-но аваре о сіру*, та проявлені у вчинках різноманітні почуття людей.

Укладачі “Матеріалів досліджень з класичної японської літератури” (研究資料 日本古典文学 第十一卷 漢詩・漢文・評論, 1984) включили, починаючи від давніх часів і до кінця епохи Едо, до списку присвячених поетології критичних текстів, один єдиний твір – “Записи без назви” як роботу, яка вміщує оцінки художньої сюжетної прози попередніх епох. В параграфі “Критика в художніх творах” Кубота Дзюн пише: “Як правило, літературна критика, мистецтвознавча критика існують лише у формі окремих творів, текстів. Але й у деяких художніх творах і п’єсах висловлюються думки про літературних героїв. Такі приклади можна знайти й в п’єсах Шекспіра, але в японській класичній літературі найулюбленішим прикладом, де автор іноді вкладає свої міркування в репліки героїв і таким чином формулює власні літературні теорії та погляди на мистецтво, напевне, є “Гендзі моногатарі”. У главі “Дерево-мітла” викладено погляди на живопис, у “Дорогоцінний мотузі” – судження про поезію, у главі “Співставлення картин” і “Світляки” – розсуди про моногатарі, у першій частині “Молодої зелені” – розмисли про музику і т.п.

<...> Легко віднайти елементи літературної критики і в дзуйхіцу, ніккі, а також коментарях. Наприклад, у “Записок близько узголів’я”, “Записах у часи дозвілля”, коментарях Мотоорі Норінаґа містами можна знайти гостру критику” [研究資料 日本古典文学 第十一卷 漢詩・漢文・評論 1984, 122]. Таким чином, безумовно, поодинокі твердження щодо переваг або недоліків окремих творів (рідше – низки творів одного жанру) зустрічаються в передмовах авторів до збірок оповідань чи в художніх текстах, але традиційно вони не виходять за рамки канонічних уявлень про сюжетну прозу та стосуються окремих літературних прийомів, особливостей сюжетну чи характеристик конкретних головних героїв. Такою приблизно до середини XIX ст. була японська літературна думка та погляди японських філологів-традиціоналістів на япономовну сюжетну прозу.

Брак останніх дослідницьких розвідок не дозволяє на сьогоднішній день достеменно стверджувати, коли саме й яким чином поняття *бунгаку* почало вживатися в літературній думці Японії, але за думкою Д.П.Бугаєвої, на час реформ доби Мейдзі (1868-1911) поняття *бунгаку* було традиційно недиференційованим і означало “сюжетну літературу, і широке коло філософських, історичних творів, так звану безсюжетну прозу” [Бугаєва 1978, 22].

На початок 70-тих років XIX ст. цей стан літературознавчої термінології не надто змінився: синонімічні “висока” чи “широка” література (*уе-но бунгаку* 上の文学 / *окіна бунгаку* 大きな文学) доволі широко використовувалися на позначення текстів історичної та філософської спрямованості, у той час як відповідно до “низької” або “малої” літера-

тури (*сіта-но бунгаку* 下の文学 / *тісана бунгаку* 小さな文学) належала сформована за добу Токугава (перша половина XVII ст. – середина XIX ст.) розважально-дидактична література *тесаку*. Розвиток літературної критики протягом кінця 70-х – першої половини 80-х років дещо збільшив кількість понять – додалися визначення “широка”/“утилітарна” література (*хірої/дзіцурі-но бунгаку* 広い/実利の文学) та “вузька”/“вишукана” література (*семай/фурю-но бунгаку* 狭い/風流の文学), – але не додав прозорості та чіткості цим поняттям, не вніс суттєвих змін у прочитання та оцінку художньої літератури. Відомий літературний критик Утіда Роан (1868-1929) у статті “Літературний огляд” (“Бунгаку іппан”) відзначав, що на питання, чим же ж, врешті-решт, є література, “немає однозначної відповіді, хоча над ним замислювалися в усі часи” [Бугаєва 1978, 23], а власне література, на його думку, це “дослідження різноманітних явищ, пов’язаних із людським життям”, і тому долучав до неї як поезію, так і філософію. Таким чином, усвідомлення непридатності традиційної поетики та підходів до розгляду тогочасного письменства в нових умовах спонукало до пошуку адекватніших і сучасніших засобів і методів аналізу художньої прози.

У першій половині 80-х років XIX ст. літературна критика, що попервах розвивалася в річищі публіцистики, виокремилась із загального потоку, але зберегла публіцистичний пафос. Низка статей у “Газеті поштових повідомлень” (“Юбін хоті сімбун” 郵便報知新聞, виходила з 1872 р.) – “В Японії й досі немає літератури” (“Ніхон мада бунгаку насі”), “Новий погляд на японську писемність у літературі” (“Ніхон модзі бунгаку сірон”), “Незалежність літератури” (“Бунгаку-но докуріцу”) – були здебільшого спрямовані на обговорення мовної ситуації, що склалася на той час у публіцистиці та гуманітарних і суспільно-політичних студіях: під впливом діяльності активістів-реформаторів руху “за єдність мови та стилю” (*генбун ітті ундо* 言文一致運動) наголошувалося на відмову від китайського писемного стилю *камбуну* 漢文 та розвитку літератури (в найширшому розумінні цього поняття) на оновленій японській мові. У цьому зв’язку доволі прикметним виглядає вихід у світ у липні 1885 року написаної в дусі традиційної літературної думки роботи Аріга Нагао (1860–1921) “Про літературу” (“Бунгаку рон” 文学論), але присвячена вона була не суто літературній тематиці, як це слід очікувати від назви самої роботи, а загальним проблемам суспільних і природничих наук; і лише в одному з десяти розділів побіжно, в контексті образотворчих мистецтв згадувалося письменництво *бунсьо* 文書.

Першою системною розвідкою в галузі японського літературознавства з історії та теорії японської художньої прози став трактат “Сутність прози” (“Сьоесецу сіндзуй” 小説真髓, 1885-1886) літератора Цубоуті Сьойо (1859-1935), в якому автор з огляду на західноєвропейську літературно-критичну думку та її здобутки виклав власне бачення та основні етапи розвитку сюжетної прози *сьоесецу* в Японії (сутність письменства як одного з видів мистецтв і його жанрова класифікація, основні цілі написання *сьоесецу*, зиск і переваги *сьоесецу* перед іншими видами письменства і т.п.). У трактаті Цубоуті на означення художньої прози як літературознавчий термін винятково вживав слово *сьоесецу* (лише коли він надавав класифікацію жанрів тогочасної японської художньої прози, *сьоесецу* вживалося у значенні “реалістична проза” на противагу до *кії-моногатарі* як літератури фантастичної). Водночас, доволі прикметним виглядає наскрізне використання Хонма Хісао терміну *бунгаку* при розгляді трактату “Сутність прози” в роботі “Цубоуті Сьойо”

(坪内逍遙, 1959), що також засвідчує називання Цубоугі словом *сьосецу* насамперед художньої прози в найширшому розумінні цього слова. Отже, трактат “Сутність прози” не розв’язав термінологічний безлад в японському літературознавстві кінця XIX ст., проте розглядає *сьосецу* нарівні з музикою, живописом і, що важливо, з поезією як самовартісного, самодостатнього виду мистецтва зазначив зближення понять *бунгаку* та *сьосецу*, які до другої половини XIX ст. не були тотожними та взаємозамінними поняттями.

1. Алексеев В.М. Труды по китайской литературе. В 2 кн. Кн. 1. – М.: Вост. лит., 2002. – 574 с.; 2. Бугаева Д.П. Японские публицисты конца XIX века. М.: Изд-во «Наука». 1978. – 168 с.; 3. Гвоздикова Ю. “Мумё дзоси” (“Записки без названия”) // История и культура традиционной Японии. М., 2008, С. 191-392; 4. Голыгина К.И. Традиционная литературная теория // Древняя культура Китая: энциклопедия: в 5 т. [Т.3:] Литература. Язык и письменность. М., 2008, с. 132-145; 5. Голыгина К.И. Теория изящной словесности в Китае XIX – начала XX в. М.: Изд-во «Наука», Главная редакция восточной литературы, 1971. – 292 с.; 6. Лисевич И.С. Литературная мысль Китая на рубеже древности и средних веков. М.: Издательство «Наука», Главная редакция восточной литературы, 1979. – 266 с.; 7. Кин, Дональд. Японская литература XVII-XIX столетий. М.: Изд. восточной литературы, 1978. – 431 с.; 8. Кравцова М.Е. “Дянь лунь лунь вэнь” // Древняя культура Китая: энциклопедия: в 5 т. [Т.3:] Литература. Язык и письменность. М., 2008, с. 300-303; 9. Мартыненко Н.П. “Вэньцзы” и истоки китайской культуры // Вопросы философии, № 9, 2004, с. 106-117; 10. Меньшиков Л.Н. Вэнь // Древняя культура Китая: энциклопедия: в 5 т. [Т.3:] Литература. Язык и письменность. М., 2008, с. 248; 11. Соколова И.И. Первые «сяо шо»: беллетристика или философская проза? (Содержание термина по источникам до III в. н.э.) // Классическая литература Востока. Сборник статей. М., 1972, С. 190 – 199; 12. Thomas H. Rohlich In Search of Critical Space: The Path to Monogatari Criticism in The Mumyozoshi // Harvard Journal of Asiatic Studies, Vol. 57, No. 1 (Jun., 1997), pp. 179-204; 13. 有賀長雄 『文学論』 丸善商社書店, 1886; 14. 研究資料日本古典文学 第十一卷 漢詩・漢文・評論, 明治書院 1984; 15. 『源氏物語玉の小櫛』一の巻、二の巻 著者(解題・翻刻)北小路健、早坂禮吾、国書刊行会, 1974; 16. 坪内逍遙 『小説神髓』 // 日本近代文学全集 4 : 坪内逍遙・二葉亭四迷, Т. 4, 筑摩書房, 1963, pp. 150-205; 17. 柳田泉 『小説神髓』研究 株式会社日本図書センター, 1990.

**ЛІТЕРАТУРНО-КУЛЬТУРНІ РЕФЕРЕНЦІЇ В РОМАНІ М.СІМАДА
«ЖІНКА, ЩО ПЛИВЕ, ЧОЛОВІК, ЩО ТОНЕ» (浮く女沈む男):
ОБРАЗИ «НОЄВА КОВЧЕГА» ТА «ПАЛАЦУ ДРАКОНА»**

У статті проведено аналіз роману сучасного японського письменника М.Сімада «Жінка, що пливе, чоловік, що тоне» з точки зору проблеми літературних зв'язків та цитатності, що часто в літературознавстві називають гучним терміном «інтертекстуальність». У роботі ми прагнемо вийти за рамки бачення проблеми «інтертекстуальності» як «цитатної свідомості» постмодернізму і висвітити широкий аспект літературних і культурних референцій роману.

Ключові слова: літературно-культурна референція, цитатність, інтертекстуальність, «Ноев ковчег», «Палац дракона».

В статье проведен анализ романа современного японского писателя М. Симада «Плывущая женщина, тонущий мужчина» с точки зрения проблемы литературных связей и цитатности, что нередко в литературоведении называют громким термином «интертекстуальность». В работе мы стремимся выйти за рамки видения проблемы «интертекстуальности» как «цитатного сознания» постмодернизма и осветить широкий аспект литературных и культурных референций романа.

Ключевые слова: литературно-культурная референция, цитатность, интертекстуальность, «Ноев ковчег», «Дворец дракона».

The paper analyzes the novel of M. Simada “浮く女沈む男” in terms of intertextuality. In here we aim to go beyond the vision of “intertext” as “quotation consciousness” of postmodernism and illustrate a wide aspect of literary references of the novel.

Key words: literary and cultural references, quotation, intertextuality, “Noah’s Ark”, “Dragon’s Palace”.

У сучасному літературознавстві проблема інтертекстуальності та літературних зв'язків набула гострого значення та знайшла свій відгук в роботах багатьох сучасних дослідників. Особлива увага до дослідження цієї проблеми пов'язана з компаративістикою міжкультурної та міжлітературної взаємодії текстів. Але в аспекті порівняльного вивчення літератур Сходу та Заходу таких досліджень доволі мало. Творчість Масахіко Сімада, сучасного японського письменника, зверненого як до західної культури, так і до східної, заслуговує на особливу увагу.

Масахіко Сімада – видний представник сучасної японської літератури, автор відомих в Японії та за її межами романів «Повелитель снів» (夢使い), відомий в англійському перекладі як «Dream Messenger» (1988), «Жінка, що пливе, чоловік, що тоне» (浮く女沈む男) та великої кількості оповідань, есе та новел (наприклад, збірки оповідань «Цар Армаділл», «Донна Анна»).

Роман «Жінка, що пливе, чоловік, що тоне» М.Сімада складається із восьми частин включаючи епілог: 1. Перед відплиттям. 2. Посейдон йде у відставку. 3. Плавання уві сні. 4. Материковий шельф. 5. Божевільний корабель. 6. Імперія завдає удару у відповідь. 7. Тонучі чоловіки. 8. Епілог. Більшість із цих назв так чи інакше пов'язані з морем, з плаванням, що не випадково – більшість дій роману відбувається на кораблі у відкритому морі. В такому виборі «місця дії» відбилась ідея роману «буття на межі»: вже і не в Японії, але ще й не в Америці. Однією з центральних фігур роману теж виступає американець китайського походження на ім'я Брюс Лі, в образі якого можна побачити «неоднозначну» національну ідентичність. Він захоплює корабель, на якому відбуваються головні події, та круто міняє життя інших героїв. Герої роману цілком усвідомлюють, що «корабельний» Брюс Лі носить ім'я відомого актора, що стає не тільки символічним зв'язком літературної та «об'єктивної» реальності, але й художнім прикладом «зняття» драматизму життєвої ситуації традиційного реалістичного роману, основні жанроутворні характеристики якого переоцінюються письменником-постмодерністом.

В основі «зовнішнього» сюжету – історія життя головного персонажу Міцуру Ямана, який уходить від своєї жінки та відправляється у морський подорож зі своєю коханкою на фешенебельному лайнері, де з ним і відбуваються неймовірні події.

Одним із головних символічних образів роману виявляється Ноїв ковчег, як автор ще на початку твору іронічно називає будинок Міцуру Ямана і підкреслює сумніви щодо його здатності плисти по воді¹. Використання цієї міфологеми вказує на підтекст мотиву головного героя для наступної втечі. Чи не тому герой залишає цей дім у пошуках такого будинку, який здатен плисти? Далі Ноїв ковчег з'являється в одному зі снів Міцуру, саме в тому, де він знайомиться зі своєю коханкою, Аої. Цікаво, що сон починається з опису потопу: *«В той день ему приснился потоп. Бьющий по спине дождь на протяжении ста дней и ста ночей...»* [Сімада 2005]. Уві сні герой побачив жінку, яка привела його до свого дому, що також описується як Ноїв ковчег (так само, як і дім Міцуру). Далі стає ясно, що все це був не сон, і Міцуру з Аої, будинки яких називаються автором однаково – Ноїв ковчег – насправді зустрілися. Ноїв ковчег тут вказує не лише на відомий біблійський сюжет, але й натякає на подальші події роману – довге, так і не закінчене в рамках роману, сумісне плавання багатьох різних людей на одному кораблі. І цей натяк цілком оправданий: пізніше автор і корабель, який захвачено розбійником та загарбником Брю-

¹ *Поднявшись по крутой, извилистой дороге, оказываешься на краю обрыва, уходящего вниз из под ног к ложбине. Ложбину со временем превратили в парк, весь день утопающий в тени. Дом супругов, точно горная хижина, лепится к косогору, который спускается к парку. Половина дома, опираясь на металлические сваи, висит в пустоте над обрывом. Именно там расположены спальня и кабинет брата. А коль скоро он постоянно витает в облаках, конструкция дома не лишена символического смысла.*

У гостей дом неизменно вызывает смутное чувство тревоги, но хозяева, судя по всему, уже свыклись с жизнью в нем. Мисудзу говорит, что не вправе жаловаться, поскольку дом принадлежит семье Ямана, а брат вообще предпочитает жить на возвышенности. Он любит повторять, что при землетрясении низине грозит так называемый эффект разжижения грунта, к тому же, если из за общего потепления климата растает сколько то процентов арктического льда, то треть Токио окажется под водой. Разумеется, сознание того, что обитаешь в Ноевом ковчеге, может с лихвой искупить беспокойство, связанное с жизнью на краю бездны. Вот только про дом этот не скажешь, что он способен плыть по лону вод» [Сімада 2005, 24].

сом Лі, називає Ноевим ковчегом, коли має на увазі «спасіння» багатьох біженців, що тікають зі своїх рідних країн в пошуках кращого життя.

Катастрофічність та рятівничість ситуації Ноевого ковчегу визначають розвиток сюжету роману. Широкий контекст світової літератури в цьому романі заявлений особливо чітко. Так, тематичні референції та відкритий інтертекст вказують на відомий роман Джуліана Барнса «Історія світу у 10 1/2 главах». У першій главі «Безбілетник», наводить-ся той самий біблійський сюжет про Ноїв ковчег жуком-шашелем, який таємно пробрався на ковчег разом із своїми родичами. Він скаржиться на нечесний вибір претендентів на місце в ковчезі – про те ж саме і говорить Брюс Лі в романі М.Сімада, пояснюючи свої дії, а саме: захват корабля та населення його біженцями. Сходження сюжетів помітно також у другій главі роману Дж.Барнса, «Гості», де ми знаходимо описання морської подорожі на круїзному лайнері, захопленому терористами.

Тема морської подорожі та терористичних чи розбійничих нападів стала доволі популярною в сучасній літературі, яка відображає ситуацію реального життя людства. Значимо, що в романі «Канал снів» (*Canal Dreams*, 1989) іншого сучасного письменника – шотландця Ієна Бенкса – та же тема розкрита в оповіді про подорож японки з Японії до Європи. Ця подорож закінчується на півшляху в Панамському каналі через напад місцевих борців за свободу. В романі М.Сімада лайнер також залишає Токіо з кінцевою метою туди ж і повернутися, завітавши на шляху до Китаю, Кореї та Росії, але захоплений людьми Брюса Лі, змінює свій маршрут.

Маємо зазначити, що Брюс Лі – це не тільки «поп-герой», але й «знак» входження сюжетів авантюрних рис масової культури до сучасної літератури, а ознаки масовості сучасного мистецтва. Поряд із «високою» класикою сучасності (Кобо Абе, Дж.Барнс,) такі паралелі масової культури є пародійними.

Більш близьким за актуальністю в літературному контексті до твору М.Сімада є роман Кобо Абе «Ковчег “Сакура”» (*Hakobune Sakura-maru*. 1984; в російському перекладі відомий як «Вошедшие в ковчег»). Наприкінці роману М.Сімада проступає пародія на цей літературний твір. В епілозі автором наведено лист Міцуру до своєї дружини та до брата, де він погоджується на розлучення з Місудзі, благословляє її відносини зі своїм братом Ігару, які зблизилися завдяки його від'їзду та її спроби самогубства, а також розповідає, що сталося з ним у «чарівному» плаванні кораблем. В ході боротьби за Аої зі загарбником корабля, Брюсом Лі, він потрапляє у рабство до його секретаря Тетяни, що закриває його у жіночому туалеті: «*И вот я изо дня в день круглые сутки просиживал на унитазах*» [Сімада 2005, 283]. Поряд із неявною присутністю контексту сучасної японської літератури, тут наявною є цитатне посилання до тексту Кобо Абе, в якому йдеться про дивакуватого пана Крота (як він себе полюбить називати, хоч всі навкруги кличуть його «людиною-свинєю»), який живе у занедбаних каменоломнях, перетворивши їх на сховище на випадок атомної війни та кінця світу. Цікаво, що визначне місце в тексті займає опис унітазу величезних розмірів, який характеризується також сильною любов'ю до нього пана Крота (М.Сімада не упускає можливості пов'язати свого героя з унітазом в жіночому туалеті). Далі, пан Кріт – він також Людина-свиня – називає це своє сховище Ноевим ковчегом, вважаючи себе таким Ноем, який має право обирати, кому ступити на «корабель». В тексті М.Сімада, до речі, ця роль відводиться Брюсу Лі: «Добро пожаловать на Ноев ковчег! Я современный Ной – Брюс Ли!» [М.Сімада 2005, 285]. Але

паралель між людиною-свиною та дійовими особами роману М.Сімада проводиться на рівні іншого персонажу – Міцуру. Коли його закрили в жіночому туалеті, він став рабом Тетяни, але утримував у рабстві Аої, що дало йому змогу називати себе «махараджей женского туалета» [М.Сімада 2005, 383], але «...Татьяна «махараджу женского туалета» безжалостно низводила до «человека-свиньи» [М.Сімада 2005, 383]. «Магараджа жіночого туалету» якоюсь мірою нагадує нам і оповідання Ясунарі Кавабата «Сортірний Будда» (Setchin jobutsu, 1929), де йдеться про селянина, який волів брати дуже високу плату за користування туалетом, до чого прикладав немало зусиль, і за що його жінка казала про нього «не муж, а Будда чудотворный» [Кавабата 2003, 558-561]. А «людина-свиня», що пливе кораблем, який час від часу називають Ноевим ковчегом, безперечно є прямим посиланням до роману Кобо Абе. В романі «Ковчег “Сакура”» семантика образу «Людини-свині» є складнішою, аніж в романі сучасного письменника, оскільки розкриває складні стосунки головного героя зі своїм батьком, якого миські мешканці за дикий норов та немаленькі тілесні форми прозвали Кабаном. Неможливо не помітити, що герої, Людина-свиня чи пан Кріт, усілякими засобами намагається уникати порівняння, прихованого в його прізвиську Людина-свиня. У романі М.Сімада образ «людини-свині» доповнює та повніше розкриває міфологему Ноевого ковчегу та власне образ Міцуру. Шляхом наведення паралелей та асоціативних зв'язків із образом ковчегу, зображеного в романі «Кобо Абе», можна припустити, що М.Сімада згущає трагічність і передчуття наближення кінця світу. Гротескна абсурдність образів Кобо Абе в романі М.Сімада «знищується» атмосферою «роменс» (втечею коханців), але через це головна ідея твору не втрачає своєї гостроти і трагічності. Ноев ковчег тут також не може нести спасіння – він ілюзорний. І якщо у Дж.Барнса Ноев ковчег як образ порятунку є дегероїзованим (божественний промисел постав як свавілля), то у Кобо Абе і М.Сімада Ноїв ковчег – це лише «симулякра» (за визначенням Ж.Бодрійара). Таким чином будується не пародіювання роману Кобо Абе чи Дж.Барнса, а інтертекстуальна акцентуація нової художньої концепції роману М.Сімада: вічний пошук людиною «рятувального оплоту», за який вона буде чіплятися в бурхливому морі стихій життя. Це також і пошук любові, єднання з близькими по духу людьми. В міфологічному образі Ноевого ковчегу, який пунктирно прокреслений в романі, присутня і катастрофічність, і надія на порятунок.

Семантика міфологеми Ноїв ковчег у даному романі є достатньо складною. Цей міф можна віднести до такої категорії міфів, що розкривають таємницю космічного катаклізму. Як стверджує М.Еліаде, саме такі міфи є досить розповсюдженими по всьому світу, і серед них чи не самим поширеним є міф про потоп. Цікавим можна вважати наступну думку дослідника: «Очевидно, подібний кінець світу не є остаточним: він швидше виявляється кінцем одного людства, за яким слідує поява іншого роду людського. Але повне занурення суші у воду <...>, за яким виникає нова земля, символізує повернення до хаосу і космогонію» [Еліаде 1996]. Так, у романі ми можемо спостерігати щось подібне: Брюс Лі захоплює корабель – момент хаосу – та набирає людей з ціллю «поновити» людство, людську цивілізацію, здійснити революцію. У зображенні життя окремих персонажів також можна помітити очевидні зміни: внутрішній світ Міцуру поновлюється, проходячи крізь хаос корабельного існування.

Маємо відзначити, що даний текст будується на двох міфологемах:

1) Ноїв ковчег як образ\символ (іронічний, пародійний – у Дж.Барнса, К.Абе) спасіння із християнського світу.

2) Палац Дракону японського епосу. Цей образ відноситься до відомої давньояпонської казки «Урасіма Таро», рибалки, який потрапляє під воду до Палацу дракона, де закохується у його доньку, підводну принцесу, та проводить в казковому замку 700 років. У досліджуваному романі Палац дракона згадується доволі часто²; Аої, подібно підводній принцесі, зваблює героя, примушуючи його піти за собою у якусь міфологічну реальність (героїня страждає лунатизмом, а сам Міцуру часто й густо п'є сильнодіючі заспокійливі засоби), залишити дружину та колишнє життя і вирушити у морську подорож кораблем – символічному Палаці дракона, котрий в якусь мить обертається Ноївм ковчегом. Привертає увагу те, що автор час від часу називає Аої «русалкою», кожен раз пов'язуючи її з морською стихією. Також її причетність до водного простору та Палацу дракону закована в прізвищі Урасіма, що, як ми вже сказали, є ім'ям героя японської казки «Урасіма Таро»³.

В романі «Жінка, що пливе, чоловік, що тоне» міфологеми Ноїв ковчег і Палац дракону є проявленими у різних частинах тексту (як певний супровід героїв Аої та Міцуру), але вже з середини роману є «персоналізованими» в образі корабля: Аої та Міцуру називають корабель саме Палацом дракону, чарівним місцем, куди вони потрапили, а Брюс Лі називає корабель Ноївм ковчегом. Таке зіткнення різних рецепцій одного і того самого є постмодерністською технікою – прийомом-провокацією, що будує бінарну смислову парадигму інтерпретацій, які водночас виключають одна іншу: Брюс Лі вважає себе рятувником, але водночас чинить свавілля, а романтично налаштовані закохані бачать казку. І те, і інше – навмисно пародійне.

Як можна помітити, корабель в романі «Жінка, що пливе, чоловік, що тоне» отримує водночас дві метафоричні назви, причому Палац дракону більше відноситься до внутрішнього світу головних героїв – Аої та Міцуру (які ще до того, як на нього потрапили, порівнювали свої життя з казкою про Палац дракону). Але «онтологія» казки, в якій завжди перемагає добро, в романі М.Сімада знімається драматичною логікою життя: щастя на героя чекає лише доки він знаходиться у чарівному полоні, лише доки він перебуває в «Палаці Дракона». Водночас назва «Ноїв ковчег» вказує на зовнішнє, соціальне життя. Цікавим представляється те, що ця назва – «Ноїв ковчег» – ніколи не вживають ані Міцуру, ані Аої; міфологема з'являється тільки в описі розповідачем їх будинків, а також її використовує Брюс Лі під час своєї промови про долю корабля (натякаючи на своє право обирати людей для нового життя). Ноїв ковчег символізує зовнішнє середовище, до якого потрапляють герої, причому середовище вороже (і Аої відразу зникає та обживається, мириться з такими умовами, оскільки вона жінка, і вона «пливе», в той час як Міцу-

² Наприклад: «Умереть, грезя во сне, что садишься в лодку, отдаешься на волю волн и приплываешь во Дворец дракона...» [Сімада 2005, 112].

«Пусть Ивакура навсегда останется лишь волшебным Дворцом дракона! Не исключено – проснувшись, ты обнаружишь, что стал стариком» ...» [Сімада 2005, 146].

³ Цей «сюжет» можна знайти і в середньовічній європейській легенді про міннезінгера Тангейзера (яка потім знайшла свій відгук у знаковому творі ХХ сторіччя Томаса Манна «Чарівна гора»), що, подібно до Урасіма Таро, потрапив у чарівний полон і, закохавшись, пробув на відміну від підводного царства Таро на чарівній горі 7 років (Урасіма Таро не міг піти цілих 700 років). Але попри спільне в японському та європейському сюжетах, автор метафорично впровадив у текст роману саме легенду про Урасіма Таро, спираючись на її «водний» сюжет (як можна зрозуміти з тексту самого роману, усі дії так чи інакше пов'язані з водною стихією).

ру, в потрактуванні автора роману, відчуває себе загубленим, зрадженим та таким, «що тоне»). Тут можна помітити, як основна проблематика гендерного дискурсу вписується в художню концепцію роману, демонструючи один з численних складників його інтертекстуальної поетики.

Таким чином, в даній роботі нами була зроблена спроба проаналізувати феномен інтертекстуальності, більш широке явище літературно-культурних референцій, розкрити їх значення в романі Масахіко Сімада «Жінка, що пливе, чоловік, що тоне». Було помічено, що особливу вагу мали такі образи, як Ноїв ковчег і Палац дракону, що поглиблює розуміння тексту та доповнює семантику головних образів роману. «Всесвітній культурний» контекст, який письменник робить не просто фоном, а центральним образом свого роману, проступає саме в міфологемі Ноїв ковчег.

1. *Iain Banks. Canal Dreams.* - Macmillan, 1989. 2. *Дж. Барнс. История мира в 10 1/2 главах.* – М., 2005. 3. *Кавабата Ясунари. «Сортирный Будда».* \ Японская новелла. Санкт-Петербург: Северо-запад, 2003 г. 4. *Масахико Симада. Плыущая женщина, тонущий мужчина.* Москва, 2005. 5. *Мисонжников Б.Я. Отражение действительности в тексте. научного мифа.* - Москва: Интрада, 1998. 6. *Элиаде М. Аспекты мифа.* – М.: 1996.

А. Федорець,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ВІДОБРАЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ РИС ЯПОНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ У ТВОРЧОСТІ ЯСУНАРІ КАВАБАТА

У статті аналізуються риси японського національного характеру, які найбільш повно відображаються у творчості Ясунарі Кавабата: любов до природи, естетизм та традиціоналізм. Витончена та лаконічна літературна мова, цирістість інтонації та глибокий психологізм роблять творчий доробок Ясунарі Кавабата надзвичайно цінним джерелом для дослідження національних, групових та індивідуальних рис японського характеру.

Ключові слова: національний характер, групові та індивідуальні риси, психологізм, естетизм, традиціоналізм.

В статье анализируются черты японского национального характера, которые наиболее полно отражаются в творчестве Ясунари Кавабата: любовь к природе, эстетизм и традиционализм. Утонченный и лаконичный литературный язык, искренность интонации и глубокий психологизм делают произведения Ясунари Кавабата ценным источником для исследования национальных, групповых та индивидуальных черт японского характера.

Ключевые слова: национальный характер, групповые та индивидуальные черты, психологизм, эстетизм, традиционализм.

The article deals with traditional traits of Japanese people character as love to nature, sense of high aesthetics and traditionalism represented in works of Yasunari Kawabata. Refined and laconic artistic form, sincerity of intonation and at the same time deep psychological exactness make Yasunari Kawabata's works the valuable material for research of national, group and individual traits of Japanese people.

Key words: *national character, group and individual traits, psychological exactness, sense of high aesthetics, traditionalism.*

Національний характер є об'єктивною реальністю та виступає у вигляді системи специфічних рис. Стосовно цього дуже вдалою є думка І.П. Павлова, який відносив характер до загально психологічних явищ: «Якщо ви розташуєте окремі риси поодиночі, безсистемно, то ви звичайно, характер ... не визначите; слід взяти систему рис та визначити, які риси висуваються на панівне місце, які ледь-ледь проявляються, затираються тощо» [Пронников, 1996, с.564]. У нашому дослідженні, як це заведено у соціальній психології, риси національного характеру згруповані за принципом «етнічна спільнота – група – особистість».

На думку В.А. Проннікова та І.Д. Ладанова [Пронников 1996, 52] у японському національному характері рельєфно виділяються такі риси: а) загальноетнічні – працьовитість, сильно розвинене естетичне почуття, любов до природи, традицій, схильність до запозичень, етноцентризм, практицизм; б) риси групової поведінки – дисциплінованість, відданість авторитету, почуття обов'язку; в) буденно-життєві – ввічливість, акуратність, витримка, ощадливість, допитливість. Розглянемо ці риси у тій мірі, у якій вони зображені у творах Ясунарі Кавабата.

1. Естетизм. У японській мові є спеціальний вираз «фурю». Він складається з двох ієрогліфів: *фу* – вітер, та *рю* – потік; поняття «вітру та потоку» передає почуття прекрасного. Як стверджує японський письменник Тецудзо Танікава, естетичне почуття – основа японського національного характеру, це саме та кардинальна риса, навколо якої групуються всі інші [Пронников 1996, 72]. Вся творчість Я. Кавабата підтверджує цю думку, однак у цьому аспекті слід виділити роман «Давня столиця». У творі практично немає пейзажу, опису дерев, гір чи явищ природи, який би не сприймався крізь призму замилування споглядача:

Тіко зайшла у храмовий сад і завмерла – ясний яскраво-червоний цвіт плачущих вишень проник їй у саму душу. «Ах, і цього року зустрілась з весною у Кіото!» – подумала вона [Кавабата 2008, 254].

Потяг до прекрасного, непідробна зачарованість природою з особливою художньою силою розкриваються в діалогах. У вже згадуваному романі «Давня столиця» один із головних персонажів, дочка торговця тканинами Тіеко, під час прогулянки парком зі студентом Сін'їті вдвох милуються природою. Кожен висловлює свої естетичні уподобання, відстоює їх:

– Ці камені розміщені у воді так, що утворюють абстрактний малюнок, правда? – сказав Сін'їті.

– А хіба в японських садах є щось, що не має абстрактної форми? Та коли постійно вбачають абстракцію навіть у зозулиному льоні, що росте у саду храму Дайго, то це вже набридає...

– *Це правда, але все-таки той мох вражає своїм абстрактним візерунком* [Кавабата 2008, 256].

Ми вважаємо типовим, що у естетичній картині світу Тіеко жива природа стоїть вище об'єктів неживої природи:

– *Невже пагода буде така ж красива, як новий Золотий павільйон?*

– *Здається, її відбудували в яскравих кольорах, хоча вона ніколи не горіла... Просто її розібрали, а потім наново склали. Висвячення відбувається саме в пору буйного цвітіння вишень і, напевне, зійдеться багато людей.*

– *А все-таки я не бачила нічого прекраснішого за яскраво-червоний цвіт тутешніх плачущих вишень!* [Кавабата 2008, 256].

Її уподобання розділяє її сестра Наеко, яка теж надає перевагу незайманій природі (навіть ліс, створений людьми їй не подобається):

– *Ці насадження зробили люди, – пояснила Наеко.*

– *Невже?*

– *Деревам років сорок. Незабаром їх зрубать і перетворять на стовпи абощо. Інколи я собі думаю: от якби ніхто їх не чіпав, то за тисячу років вони стали б товстими й височенними! Правду кажучи, мені більше до вподоби незайманий ліс. А в цьому селі їх вирощують... ну, ніби квіти на продаж* [Кавабата 2008, 347].

Далі стає зрозумілим естетичний ідеал дівчини: природа сама по собі, вільна у своїх проявах, природа без людей:

– *Якби на світі не було людей, то не з'явився б і Кіото, а натомість росли б незаймані ліси й дикі трави на рівнинах. І панували б тут, напевне, олені й дикі кабани. І навіщо з'явилися на світі люди?* [Кавабата 2008, 347].

Для батька Тіеко, Такітіро так само естетично цінна тільки жива природа і засмучує техногенний наступ людини на природу:

Обабіч доріжки, від вузьких воріт до дверей будинку, тяглися довгі ряди куців білої хагі в розпалі цвітіння.

– *Яка краса! – зупинившись перед воротами, милувався її цвітом Такітіро. Однак бажання оглядати будинок для купівлі в нього вже пропало. Бо через один двір по сусідству він помітив досить велику будівлю – готель з рестораном.*

А проте Такітіро не міг відірвати очей від цвіту на куцах хагі.

– *Будинок начебто гарний, але його оточення мені не по душі, – промимрив Такітіро, поглядаючи на куцики хагі. – Невдовзі все Кіото обернеться на готель з рестораном. Як околиці храму Кодайдзі... Між Осака та Кіото утворилася промислова зона. І тільки у західній частині Кіото ще збереглися вільні ділянки, але й там, можливо, скоро з'являться химерні сучасні новобудови... – засмучено підсумував він* [Кавабата 2008, 358].

Творчість Кавабати наштовхнула Н.Т. Федоренко на роздуми про природу японського естетизму: «У художньому досвіді Кавабати ясно простежується вплив естетичних концепцій дзен, що базуються на внутрішньому спогляданні. Дзен означає виявити свої духовні сили та потрапити у сферу «не-я», пережити цілісність світу» [Федоренко 1960, 45]. Сюжет творів Ясунарі Кавабата часто розгортається впродовж різних пір року, як того вимагає дзен-буддійська естетика, що, за словами ченця Догена (1200-1253), які наводить Кавабата у своїй Нобелівській лекції, виражається словами вірша: «Весною –

цвіт//Зозуля – влітку//Місяць – восени//Зимою – сніг//Холодний і яскравий» [Пронников 1996, 3].

Кавабата надзвичайно глибоко сприйняв філософію дзен, що знайшло своє вираження у надзвичайній споглядальності його прози, мінімалізмі авторської естетики. Згідно з дзен, одиниця, з одного боку, є довершеністю, а з іншого – уособленням загального. Звідси й тяжіння японського мистецтва до одиниці: квітки, гілки, окремої особистості. Японське мистецтво, як і вся японська культура, як слушно зауважує Д. Судзукі, виходить із принципового положення дзен: «Одне у всьому, все – в одному» [Пронников 1996, 326]. Цей факт відмічає і Т. Григор'єва: «Наша свідомість звикла сприймати речі в їх всезагальності, вона скоріше здатна досягнути ціле, загальне, ніж зосереджуватися на окремому. Традиційне мислення японців, навпаки, сконцентроване на одиничному» [Пронников 1996, 281]. Тема милування одиничним об'єктом природи є однією з центральних тем творчості Кавабата, особливо його оповідань. Часто назва цього об'єкту естетичного замилювання вноситься у заголовок і стає художньою домінантою твору. У оповіданні «Церерус» головний герой на ім'я Комія кожного року влітку запрошує шкільних подруг своєї жінки помилуватися нічним цвітінням цереруса:

У просторій вітальні дерев'яного будиночка у старому європейському стилі столи були відсунуті вбік, і в центрі на круглій підставці стояв горщик з церерусом. Горщик не досягав колін пані Мураямі, але сама рослина була заввишки з людину.

– Білосніжні, дивовижні квіти... Здається, що вони потрапили сюди з казкової країни [Пронников 1996, 17].

У описах об'єктів природи Ясунарі Кавабата, крім естетично-споглядального контексту, часто присутній і етичний підтекст. У оповіданні «Сойка» літня мати захоплюється не зовнішньою красою птаха, а її поведінкою:

З самого світанку верещала сойка. Коли відкрили віконниці, вона злетіла з нижньої гілки найближчої сосни, потім знову повернулася і не давала спокою під час сніданку.

– Вона шукає своє пташеня... мабуть, воно випало з гнізда. Учора вона літала тут весь день, поки не стемніло, але так і не знайшла його. Ось і сьогодні від самого ранку вона вже тут. Такою мамою треба пишатися [Кавабата 2008, 18].

Надзвичайно розвинене естетичне відчуття японського етносу навіть знайшло своє відображення у японській мові; існує пласт лексики на позначення процесу споглядання об'єктів природи: *ханамі* – споглядання квітів, *цукімі* – споглядання місяця та *юкімі* – споглядання снігу, які відображають суттєву частину повсякденного життя. Традиції поклоніння прекрасному передаються з покоління в покоління, проявляючись у почуттях, словах та вчинках. Самі японці вважають, що їм властиве особливе почуття краси – їх національне надбання, яким іноземці можуть лише захоплюватися.

2. Традиціоналізм. Традиції, що склалися в японському суспільстві особливо яскраво виражають ідею спадкоємності суспільного життя, закріплюючи національні, культурні та побутові елементи. Японці турботливо ставляться до культурного спадку минулого, зберігаючи класичний театр, чайну церемонію, ікебану тощо. Японський традиціоналізм особливо яскраво проявляється у ставленні до іноземного культурного впливу. Ставлення японців до континентальної культури не вичерпується ані запереченням, ані сліпим преклонінням; досить часто воно набувало характер змагання, діалогу, що з часом став внутрішнім принципом японської культури. Японію, за думку В.А. Проннікова та

І.Д. Ладанова [Пронников 1996, 55] можна охарактеризувати як стабільну, стійку але водночас «відкриту» систему культури на противагу країнам типу Індонезії («відкрита», але нестабільна культурна система) та типу Китаю («стійкий, закритий» тип, надзвичайно стійкий до зовнішніх впливів). З погляду психології японська «відкритість» призводить до поєднання любові до традиції з любов'ю до чужого і нового. Ось чому японський традиціоналізм – особливе явище.

Так, у романі «Стара столиця» майстер з фарбування тканин Такітіро захоплюється малюнком художника-абстракціоніста Пауля Клеє:

Його картини сповнені ніжності, вишуканості та мрійливості. Вони зачепили моє старече серце настільки, що після їхнього неодноразового перегляду в монастирі я придумав ескіз, зовсім не схожий на те, що зустрічаємо на старовинних зразках японських тканин [Кавабата 2008, 282].

Але закінчується аналіз творчості іноземного художника критично:

– Дякую! Останнім часом тільки і чути розмови про *idea, sense* й навіть колір оцінюється за західною міркою.

– Навряд чи таким способом можна досягти чогось високого.

– Я відчуваю огиду до всіх цих європейських значень. Хіба в Японії з давніх-давен не було свого, напрочуд глибокого розуміння кольору? [Кавабата 2008, 283].

У підсумок можна зазначити, що у творчості Ясунарі Кавабати найбільш повно висвітлені саме такі загально етнічні риси, як естетизм та традиціоналізм. У творчості письменника естетизм нерозривно пов'язаний з любов'ю до природи, яка набуває форми любові до одиничного: за висловом Ясунарі Кавабата: «одна квітка, краще, ніж сто, передає її красу» [Пронников 1996, 11]. Одним з аспектів традиціоналізму японського етносу є спротив впливу Заходу, відстоювання своєї національно-культурної ідентичності.

1. *Востоков Г.* Общественный, домашний и религиозный быт Японии. – Япония и ее обитатели. – СПб., 1904 – 220 с.; 2. *Григорьева Т.П.* Читая Кавабата Ясунари. – Иностранная литература. 1971 – , № 8; 3. *Григорьева Т.П.* Японская художественная традиция. – М., 1979 – 160 с.; 4. *Пронников В.А., Ладанов И.Д.* Японцы (этнопсихологические очерки). – М.: Издательство «ВиМ», 1996. – 400 с.; 5. *Федоренко Н.Т.* Взгляд в прекрасное. – Иностранная литература. 1974, № 7; 6. *Федоренко Н.Т.* Японские записки. – М., 1960 – 315 с.; 7. *Ясунарі Кавабата.* Стугін гори: Роман; Давня столиця: Роман; танцівниці: Роман / 3 яп. пер. І. Дзюб. – К.: Юніверс, 2008. – 592 с.

**У СВІТІ ПАХОЩІВ ХЕЙАНУ: АРОМАТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ
ЕСТЕТИЧНОГО ОБРАЗУ ПРОТАГОНІСТА «ГЕНДЗІ-МОНОГАТАРІ»
МУРАСАКІ-СІКІБУ**

Проаналізовано текст «Гендзі-моногатарі» як єдність літературного та естетичного наративів, прослідковано основні риси конструювання образу протагоніста як ідеального втілення естетичних категорій доби Хейан. Виділено основні рівні функціонування естетичних характеристик героя та проведено аналіз наявності ароматичного компонента естетичного образу протагоніста на матеріалі фрагментів роману із застосуванням структурального аналізу тексту.

Ключові слова: моногатарі, доба Хейан, герой, протагоніст, літературний наратив, естетичний наратив, ольфакторна культура, синестезія, естетичні принципи, парфумерія.

Проанализирован текст «Гэндзи-моногатари» как единство литературного и эстетического нарративов, прослежены основные черты конструирования образа протагониста как идеального воплощения эстетических категорий эпохи Хэйан. Выделены основные уровни функционирования эстетических характеристик героя, проведен анализ наличия ароматического компонента эстетического образа протагониста на материале фрагментов романа с применением структурального анализа текста.

Ключевые слова: моногатари, эпоха Хэйан, герой, протагонист, литературный наратив, эстетический наратив, ольфакторная культура, синестезия, эстетические принципы, моно-но-аварэ, парфюмерия.

The text of the Genji-monogatari is being analyzed as the unity of the literary and aesthetic narratives, followed by the analyze of the image of the protagonist as an ideal embodiment of aesthetic categories of the Heian period. We highlighted the basic levels of functioning of the aesthetic characteristics of the hero, and analysis the presence of the aromatic component of the aesthetic image of the protagonist in the novel fragments, applying of the structural analysis of the text.

Key words: Genji-monogatari, Heian period, hero, protagonist, literary narration, aesthetic narration, synesthesia, perfume.

«Гендзі-моногатарі» (яп. 源氏物語) – твір, написаний в добу Хейан (794-1185), що вважається найпрезентативнішим в історії класичної літератури Японії. Моногатарі написаний понад 1000 років тому, нараховує 54 томи та приписується Мурасакі Сікібу, придворній пані, письменниці та поетесі. Наразі текст не перекладений українською мовою, але доступний для вітчизняного читача у російському перекладі Тат'яни Соколової-Делюсіної, що вийшов друком під назвою «Повість про Гендзі» [Соколова-Делюсіна 1993]. Саме цим перекладом, у поєднанні з анотованою версією оригіналу, ми послуговувалися при проведенні нашого аналізу.

Питання про те, чи є «Гендзі-моногатарі» власне повістю, романом, життєписом тощо досі залишається відкритим і полемічним та не стосується цілей нашого дослідження. Залишаючи осторонь з'ясування жанрової специфіки тексту, ми намагатимемося щонайрідше використовувати термін *роман*, а замінюватимемо його власне японським терміном *моногатарі*.

«Гендзі-моногатарі» має складну внутрішню структуру, яку можна розглядати як єдність літературного (сюжет та композиція) та естетичного наративів (змалювання контексту епохи, її уподобань та смаків). Ці два рівні тісно пов'язані між собою та, поєднуючись, утворюють щільно насичене образами плетиво тексту.

Як і сам текст, образ його головного героя поєднує в собі літературний та естетичний наративи. Хікару Гендзі не дарма носить прізвисько «Сяйливий»: він з перших днів життя наділений надзвичайною, майже потойбічною красою: «*Совсем еще дитя, Гэндзи тем не менее был так красив, что каждого, кто смотрел на него, охватывало невольное беспокойство: «Право, может ли быть долговечной подобная красота?»*» [Соколова-Делюсина 1993, 121].

Втім, на текстуальному рівні опис принца Гендзі не зосереджується винятково на візуальних характеристиках героя. Конструювання його образу, як утілення краси, привабливості та еротизму – включає в себе всі без винятку естетичні емоції, отримані від п'яти органів чуттів. А саме: оптичні (візуальні), акустичні, тактильні та нарешті ольфакторні, пов'язані з нюхом та ароматами. У нашому дослідженні ми спробуємо розкрити особливості функціонування саме ольфакторного рівня оповіді, як проєкції одного з важливих аспектів естетики Хейан. У ті часи існувала надзвичайно розвинена ольфакторна культура, пахощі та аромати посідали центральне місце у повсякденному та церемоніальному житті японської аристократії. Розпочнемо з короткого огляду ольфакторної культури доби Хейан.

Кō (пахощі, куріння) – загальна назва для ароматів шматочків ароматичного дерева, різні види яких довгий час використовувалися в Японії під час релігійних церемоній та для ритуального очищення тіла. Разом із зацікавленістю до буддійської доктрини японці, засвоювали й буддійську естетику, важливу в якій посідало куріння пахощів. Згодом, цей процес втратив свій суто релігійний, ритуальний та гігієнічний характер та набув естетичного та ігрового значення. Аромати стали частиною естетичного світу доби Хейан, перетворившись з об'єкту релігійного культу (однак не втративши свого ритуального призначення) на самодостатній об'єкт естетичного задоволення [Соколова-Делюсина 1993, 121].

У X ст. *кō* були рідкісними, надзвичайно коштовними та малодоступними продуктами, що їх завозили до Японії з Китаю, Індії та інших країн Південно-східної Азії. Перша згадка про аромати *кō* міститься у міфологічно-історичному документі *Ніхонсьокі*, де йдеться про те, що *кō* вперше потрапили на територію Японії, а саме на острів Аваджіма у VII ст., як дар царя Сон Мьона держави Пекче, що розташовувалася на Корейському півострові. Проте, як засвідчує *Ніхонсьокі*, тогочасні японці ще не знали, як ними користуватися [Iwasaki 2009, 125].

Техніку використання *кō* під час релігійних церемоній у VIII ст. увів монах Гандзін (688-763). Він також завіз до Японії перший рецепт поєднання ароматів для курінь, що

використовувався у Китаї. Спочатку китайська ароматична рецептура застосовувалася без змін, але вже у XI ст. аристократи Хейан починають розробляти власні рецепти.

У аристократичних колах використання пахошів поступово виходить із сфери релігійної сфери до сфери естетики побуту: використання курінь стає частиною створення привабливої атмосфери в інтер'єрі, ними насичувалися одержі, особливо їх рукава, папір для листів, віяла тощо. Аромати використовували як коштовні подарунки, та навіть, як свідчить дослідження Сільвіо Бедіні, як «вогняні» годинники, за допомогою яких вимірювався відповідно до швидкості згорання курінь [Bedini 2009, 125]

Поряд із побутовим, починає розвиватися ігровий аспект використання ароматів. Так починається історія церемоніального мистецтва *кōdō* (мистецтва складати аромати), яке досі є поширеним на теренах Японії, однак менш відомим за, наприклад, *sadō* (мистецтво чайної церемонії) та *kado* (мистецтво аранжування квітів), які з'явилися набагато пізніше, в епоху раннього Едо.

Зупинимось детальніше на ігрових практиках, пов'язаних із використанням ароматів, оскільки саме цей аспект ольфакторної культури найяскравіше представлений в тексті Гердзі-моногатарі. Найпершою серед них є *нерікō* (створення ароматичних кульок), що полягала у розтовчені декількох видів ароматичного дерева на порошок та формування невеликих запашних кульок за допомогою в'язких матеріалів, меду або сливової пасти. Такі кульки часто ставали об'єктами ритуальних подарунків, зокрема на свято П'ятого дня П'ятого місяця, коли за традицією обмінювалися оберегами *кусудам* – парчевими мішечками, оздобленими п'ятиколовими мотузками, всередині яких містилися *нерікō* з ароматами айру та полину. Обереги *кусудам* розвішували в оселях, щоб відганяти злих духів.

Створення *нерікō* лягло в основу ігрового змагання з виготовлення ароматів *такі-монаоавасе*, надзвичайно детальний опис якого міститься у розділі «Гілка сливи» Гендзі-моногатарі. Мета змагання полягала у виготовленні нового поєднання ароматів, з урахуванням пори року, контексту змагання та багатьох інших чинників. Створені учасниками аромати віддавалися на розсуд журі, чи одного досвідченого судді, який присуджував перемогу на основі таких критеріїв, як витонченість аромату, його тривалість та сила, відповідність порі року, оригінальність тощо.

Так, у розділі «Гілка сливи» зустрічаємо докладний опис ароматів, що їх створили учасники змагань. До основних ароматів осмоотеки Хейану входили такі аромати, як *куробо* («чорний аромат»), *джджджо*, *ебіко*, *байка* («квітка сливи»), *кайо* («листя лотосу»), *хякубу* («за сто кроків»). До їх складу у різних пропорціях входила велика кількість ароматичних інгредієнтів, наприклад, деревина аквілярії, гвоздика, сандал, мускус (*куробо*, *джджджо*), ароматичні смоли, онікс, мускус (*кайо*), ладан, пачулі, стиракс, онікс (*хякубу*), тощо.

Отже, спробуємо виділити основні функції ароматів у добу Хейан:

- релігійна (фіміам);
- медична (фумігація) та гігієнічна;
- метрична (годинник);
- статусна (коштовний подарунок);
- естетична (ароматизація вбрання, віял, паперу для листування);
- атмосферна (куріння в інтер'єрі).

Усі без винятку прояви ольфакторної культури доби Хейан можна простежити і в тексті Гендзі-моногатарі. Аромат є невід'ємним елементом образу протагоніста. Якщо детальний опис зовнішності принца у тексті є практично відсутнім – найчастіше авторка використовує для опису його обличчя тільки загальні епітети на кшталт «сяйливий», «прекрасний» та «довершений», то згадки про тонкий та надзвичайно приємний аромат, який скрізь супроводжує принца, знаходимо практично у кожному розділі. Отже, цей аспект є не просто деталлю зовнішнього образу, але важливим елементом для розуміння образу протагоніста.

Європейська культура, зокрема християнська, традиційно зневажала ольфакторний рівень сприйняття інформації, вважаючи його недостовірним та другорядним. Точніше, аромати відігравали важливу роль і в європейському суспільстві, як це доводять, наприклад, ґрунтовні дослідження Алена Корбена, однак прояви цієї культури рідко згадувалися у письмових пам'ятках [Corbain 1983, 125].

Це зовсім не так для східної, зокрема буддійської культури. У сутрі «Лотоса» говориться, що приємний аромат є символом вибраності та просвітлення: *«Если человеку доведется услышать поучения бодхисаттвы Якуо и он сумеет проникнуть в их смысл, изо рта его уже в этом мире будет исходить аромат цветущего лотоса, а от тела – аромат сандалового дерева, растущего на горе Бычьей Голова»*.

Згадки про ці рядки знаходимо і в тексті Гендзі-моногатарі. Отже – перший ключ для розуміння ролі аромату в конструюванні образу лежить у царині релігії: чудовий аромат підкреслює особливий статус героя, його обраність та, водночас, приналежність до «іншого» світу.

Наведемо опис першої появи Гендзі в покоях його коханої, фрейліни Уцусемі: *Вдруг слышитесь какой-то шорох, и в воздухе разливается чудесный аромат. Приподняв голову, женщина взглядывается сквозь прорези переносного занавеса и замечает в темноте отчетливые очертания приближающейся фигуры*.

Як бачимо, у даному фрагменті тексту образ протагоніста будується на поєднанні акустичного («слышитесь какой-то шорох») та ольфакторного образів («разливается чудесный аромат»), при майже цілковитій відсутності візуального виміру. Такі «невізуальні» портрети можна досить часто зустріти не тільки на сторінках прози Хейану, зокрема Гендзі-моногатарі, але й в поезії Манйосю та Кокінсю. Процес накладання інформації від різних органів почуттів, а, отже, різних джерел образності в тексті має свою назву – синестезія. Синестезія (грецьк. *synaesthesia* – «одночасне відчуття») – явище, запозичене з психології та перцептології, в літературознавстві використовується на позначення особливого художнього прийому, який полягає у поєднанні в одному тропі різних, іноді далеких асоціацій. Синестезія впливає із природної властивості людини переживати водночас враження, одержані від кількох органів чуття, що приводить до синтезу кількох відчуттів. Яскраві приклади синестетичних тропів знаходимо у ранній поезії П.Тичини: «Мов золото-поколото, / Горить-тремтить ріка, / Як музика».

Дослідження явища синестезії у побудові естетичних образів персонажів Гендзі-моногатарі, у поєднанні з більш детальним дослідженням ольфакторних проявів в літературі доби Хейан є, на нашу думку, перспективним та сучасним напрямом дослідження не тільки Гендзі-моногатарі, але й давньояпонської літератури в цілому.

1. *Бахтин М.М.* Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа. // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М., 1986. – 300с.; 2. *Конрад Н.И.* Повесть о Гэндзи, блистательном принце // Восток, кн. IV, 1924; 3. *Повесть о Гэндзи* (Гэндзи-моногатари): в 2 ч. / Перевод с яп. Соколова-Делюсина Т.Л. Москва, 1993. 4. *Григорьева Т.П.*, Японская художественная традиция, М., 1979. – 152 с.; *Гинзбург Л.Н.* О литературном герое, Л., 1979. – 260 с. 5. *Bedini Silvio.*, The scent of time: a study of the use of fire and incense for time measurement in oriental countries // Transactions Of The American Philosophical Society, Philadelphia, 1963. – P. 41 6. *Corbin Alain* Le miasme et la jonquille. L'odorat et l'imaginaire social, XVIIIe-XIXe siècles. Paris, 1982 – 654 p. 7. *Iwasaki Yoko*, Le parfum et le signe : à propos de Genji-ko-no-zu // Aesthetics, 13, 2009. – P.125-145.

ЯПОНІЯ: ПОЛІТИКА, ЕКОНОМІКА, ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА, СУСПІЛЬСТВО

О. Білик,

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

ЗАЛУЧЕННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ МУЛЬТИМЕДІА У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ЯПОНІЇ

У стрімкому розвитку високо інформаційного суспільства засоби медіа увійшли в щоденне життя швидко і природно, навіть непомітно, проте їх грандіозний вплив на людство неможливо переоцінити. У статті автор досліджує зміни у системі освіти Японії у контексті впровадження медіа засобів у шкільний план навчальних закладів.

Ключові слова: медіа засоби, медіа грамотність, критичний перегляд, Інтернет, NHK, віртуальна реальність

В стремительном течении высоко информационного общества средства медиа вошли в ежедневную жизнь быстро и естественно, даже незаметно, однако их грандиозное влияние на человечество невозможно переоценить. В статье автор исследует изменения в системе образования Японии в контексте внедрения медиа средств в школьный план учебных заведений.

Ключевые слова: медиа средства, медиа грамотность, критический просмотр, Интернет, NHK, виртуальная реальность

In the current highly information-oriented society media have entered into daily lives ever so naturally, even unnoticeably, yet their great influence on humanity is beyond any measure. In the article author explores changes in the education system of Japan in the context of introduction of media into curriculum.

Key words: media, media literacy, critical analysis, Internet, NHK, virtual reality

Сьогодні ми оточені різноманіттям цифрових медіа засобів, більшість з яких вже стали невід’ємною частиною щоденного життя, внісши сприятливі зміни до нашого життєвого простору і процесу спілкування. Раніше вважалося, що медіа засоби будуть викликати відчуття відчуження, але навпаки, медіа технології фактично стали цифровим продовженням нашого реального тіла, здатним відкрити недоступні раніше можливості.

Інформація, яка передається у реальному часі, рівноцінно спрямована в обидва боки, веб-мережі та інші медіа феномени охопили світ, і тепер ця «символізована реальність» має значний вплив на формування світогляду індивідів.

Проблема «як існувати й ефективно співпрацювати у межах такого цифрового суспільства?» є особливо актуальною для Японії, оскільки рівень поширення комунікацій-

них медіа засобів у цій країні є надзвичайно високим. Відсоток користувачів Інтернету серед усієї нації становить понад 85% (за даними Міністерства громадського управління, внутрішніх справ, пошти і телекомунікацій у 2003). Понад 80% мобільних телефонів у Японії мають доступ до Інтернету: це вже не просто «портативні телефони», а також і «портативні Інтернет станції» [Muto 1999, 218].

Ми співпрацюємо з медіа засобами щодня і є реципієнтами великої кількості інформації, яку повинні вміти правильно сприймати й аналізувати, бути здатними відповідно її оцінювати. Питання, як охопити ту кількість інформації, яку отримуємо через мас-медіа (як-то газети, телебачення, Інтернет) сформували потребу у розвитку «медіа грамотності» через освітні процеси.

Деякі дослідники стверджують, що медіа освіта в Японії сягає корінням до періоду Едо (1603-1868), коли протягом двохсот шістдесяти років мирного існування Японія досягнула найвищого показника грамотності у світі. Характерно, що в кінці цього етапу вже навіть існувала своєрідна цензура: газети, які містили критику проти уряду, суворо регулювалися.

Важливим стимулом для подальшого розвитку медіа освіти в Японії стало впровадження телерадіомовлення. Перша радіопрограма була передана Токійською радіостанцією, попередницею медіа гіганта NHK (Nippon Hoso Kyokai – Японська Телерадіомовна Корпорація) у березні 1925 року. Серед функцій радіомовлення під час церемонії відкриття було названо не лише «сприяння рівноцінному доступу до здобутків культури», «покращення якості сімейного життя» та «оживлення економіки», а й «розповсюдження громадської освіти».

Такий підхід став стимулом для появи на радіо освітніх програм для шкіл у 1935 році, а у 1953 році з'явилися п'ятнадцятихвилинні програми на телебаченні (загальна кількість освітніх програм на день складала 4,5 годин), створених спеціально для перегляду у шкільних класах. Вони привернули увагу до колосального потенціалу медіа засобів в освітніх цілях, адже завдяки таким науково обґрунтованим програмам можна було, наприклад, показати експерименти, провести які у класі неможливо.

З 1959 року завдяки появі Освітнього телеканалу NHK (NHK Educational TV), який став першим телеканалом, що присвячений питанням освіти, коло обговорюваних шкільних предметів значно розширилося (точні та соціальні науки, моральне виховання та ін.). Представлення тем відбувалось згідно з навчальними програмами певних класів у зручний час, що дозволило широко використовувати їх в освітніх закладах.

Після Другої світової війни, у 1950-х рр., існували побоювання, що телебачення може зробити людей лінівими і тупими, а через п'ятдесят років схожі думки з'явилися і щодо Інтернету. Перша стаття, у якій використано термін «аудіо-візуальна грамотність» була опублікована у 1960-х рр. (в той час терміни «медіа освіта» чи «медіа грамотність» ще не використовувались), її центральним завданням стало виховання вміння розуміти зображення.

Між 1959 р. та серединою 1960-х рр. кількість власників телевізорів феноменально зросла і, відповідно, збільшився запит на освітні телевізійні програми, перевищивши використання радіопрограм. У 1964 р. вже понад 90% японських початкових шкіл були оснащені телевізорами, а використання освітніх телепрограм зросло до 72,5%. Використання кольорових телевізорів розпочалося з 1968 року, і вже до 1980-х рр. кольорове

телебачення стало стандартом у початковій школі. У 1980-х рр. велика увага приділяється розвитку інтернаціонального розуміння і толерантності, питанням екології, впливу освіти на життя та інших гостро соціальним питанням. З 1980-х рр. після появи нових засобів масової інформації, як-то комп'ютерні та цифрові пристрої, акцент поступово зміщується з аудіо-візуальної грамотності на медіа грамотність.

Починаючи з 1990-х рр. з поширенням комп'ютерних технологій та Інтернету, корпорація NHK активно вивчає шляхи впровадження навчальних засобів та матеріалів через Інтернет. Ці старання принесли плоди у 2001 році з упровадженням Цифрового навчального плану (NHK Dejitaru Kyozai), веб-сайту, який уможливорює використання інтерактивних навчальних програм, освітніх відео-, аудіо-, візуальних та інших матеріалів онлайн. Національна Асоціація Комерційного Радіомовлення Японії навіть почала випускати дитячі програми спрямовані на поширення медіа грамотності. Уряд також розпочав власні проекти, присвячені цьому питанню. Міністерство пошти і телекомунікацій формує Науково-дослідну раду з питань упровадження медіа грамотності через телерадіомовлення у шкільну систему освіти.

Навесні 1996 року Японське Міністерство Освіти (Monbusho) ввело в дію «План Конет» («Konet Plan»), агресивний план дій, згідно з яким до кінця 2000 року кожна школа повинна бути під'єднана до мережі Інтернет. Сучасна статистика показує, що 84,7% початкових шкіл, 99,7% середніх шкіл та 100% вищих навчальних закладів комп'ютеризовані, з'єднані локальними мережами і мають доступ до Інтернету.

З поширенням і зростанням швидкості Інтернету, кількості соціальних мереж та мобільних телефонів медіа освіти приділяється все більша увага. У 2002 році предмет «Інформатика та комп'ютер» інтегрується у навчальний предмет «Індустріальні ремесла і домашнє господарство». У 2003 році «Інформаційний курс» був введений у середній школі з метою навчання студентів, як правильно дістати і критично прочитати інформацію.

За даними 2007 року кожного тижня корпорація NHK транслює 68 годин телевізійних програм, призначених виключно для дитячих садочків, початкових та середніх шкіл. Вчителі активно впливають на зміст освітніх програм, у першу чергу через діяльність Японської Асоціації Освітнього Телерадіомовлення, заснованої у 1950 році, завданням якої є систематичне дослідження, кооперація, тренування та інша діяльність, спрямована на ефективніше використання освітніх програм у школі.

Близько 77% вчителів початкових шкіл використовують матеріали мережі Інтернет для підготовки уроків. Навіть у порівнянні з телебаченням комп'ютери та Інтернет блискуче здобули популярність серед навчального складу дитячих дошкільних закладів. 95% дитячих садків володіють комп'ютерами, з них 78% під'єднані до Інтернету. 56% дитячих садків мають власні веб-сайти і часто використовують досвід колег у роботі з дітьми.

Понад 20% шкіл систематично використовують комп'ютерні та Інтернет матеріали, відео- й телепрограми для практичного вивчення медіа засобів. Серед телепрограм корпорації NHK популярними є такі: *Taiken! Media no ABC* (Досвід! Медіа абетка) для початкових класів; *Dejitaru shinkaron* (Цифрова еволюція) та *Media o manabo* (Вивчай медіа) для середньої школи.

З 1990-х рр. у японському суспільстві існує загальна тенденція негативно сприймати вплив телебачення, комп'ютерів, відео ігор та інших різновидів аудіо-візуальних медіа засобів. Якщо у США більшість уваги приділяється тому, щоб навчити дітей користуватись комп'ютером з максимально раннього віку, то японці більш схильні негативно відгукуватись про потенціал раннього користування Інтернетом. Хоча вже з 1980-х рр. в японських дитсадках була поширена практика привчання дітей до комп'ютерів як нового засобу для спілкування та гри, які використовувались переважно для розширення видів діяльності традиційних для дошкільного віку.

Негативне ставлення до використання цифрових медіа засобів у навчанні зростає з року в рік. Причиною цьому є декілька факторів: перш за все, телебачення, як і комп'ютер, вимагає швидкої генерації нових ідей, проте не дає безпосереднього фізичного (сенсорного, кінетичного) досвіду, через це втрачається відчуття реальності. У процесі формування дитячого бачення і власної оцінки світу надмірна кількість інформації і потік символічних мов здатний поступово зруйнувати адекватне сприйняття світу.

«Віртуальна реальність» дозволяє створити плюралістичні форми власної особистості. Такий стан несе загрозу відчуження «цифрового продовження» тіла від реального фізичного, може похитнути відчуття реального оточення, уявлення про власну індивідуальність і тотожність зі своїм Я. Подібні відхилення виникатимуть у разі, якщо в індивіда розмитий досвід реальних вражень.

Важливу роль у створенні негативного іміджу медіа засобів відіграли також рекомендації Японської Асоціації Педіатрів, оприлюднені у 2004 році, в яких зазначалось, що дітям до двох років не варто протягом довшого часу дивитись телебачення. Тому деякі батьки сьогодні наголошують на необхідності «захисту», абсолютного відгородження дітей від впливу засобів мас-медіа, особливо телебачення та Інтернету, які досі вважаються «великим злом».

Багато в чому Інтернет схожий на зручну бібліотеку, проте він відрізняється свободою доступу, отримання та надання інформації, динамічністю (багато веб-сторінок оновлюються щодень чи частіше) та інтерактивністю (можливістю спілкуватися з ким завгодно у світі в будь-який час). Проте така кількість свободи має і багато недоліків: в Інтернеті забагато інформації, тому важливо вміти вирішувати, що потрібно, а що ні. Якість інформації теж часто залишає бажати кращого, адже практично не існує правил чи обмежень щодо змісту матеріалу, який викладається в Інтернеті, до якого кожен може отримати доступ, саме це і складає суть потенційної загрози дітям. Японці дедалі частіше стикаються з такими проблемами: залежність від онлайн ігор, страх живого спілкування, зростання кримінальних справ, пов'язаних із сайтами знайомств, онлайн знущаннями і переслідуваннями.

Компанії вивчають можливості збільшення потоку інформації через різноманітні канали для підвищення заробітку, розширення ринків та захоплення уваги глядачів. Споживачі навчаються, як використовувати ці медіа технології на свою користь, як підпорядкувати цей потік і співпрацювати з іншими споживачами.

Діти є активними учасниками цього інформаційного процесу – не глядачами, навіть не споживачами у традиційному значенні цього терміна. Вони активно формують вигляд мас-медіа – процес, який пропонує їм нові можливості для емоційного зростання та

інтелектуального розвитку, але також вимагає виховання в них медіа грамотності, нових різновидів інформаційної етики та відповідальності.

Ікута Т. визначає медіа грамотність як «здатність використовувати комунікаційні засоби медіа одночасно для отримання та надання інформації» [Ikuta 2000, 41]. Згідно з дослідником Сакамото існує три аспекти медіа грамотності: 1) розуміння характеристик медіа та критичний перегляд; 2) позитивне ставлення та вміння використовувати медіа засоби; 3) конструювання та продукція медіа засобів [Sakamoto 1986, 164].

Мідорі Сузукі, один із захисників медіа грамотності, визначає її як засіб для «надання громадянам можливості критично аналізувати та оцінювати медіа у соціальному контексті, отримати вільний доступ до медіа засобів, творити різноманітні форми комунікації» [Suzuki 1997, 8]. Міцукосі натомість визначає медіа грамотність як «множинні здібності, за допомогою яких люди отримують та критично інтерпретують інформацію, отриману через медіа засоби, виражають власні думки і відчуття», а також як здатність «суб'єктивно формувати медіа» [Mizukosi 1999, 121]. Акіко Сугая, журналіст та ще один провідний спеціаліст у цій сфері, визначає медіа грамотність як здатність «критично сприймати „реальність“, створену медіа, як і виражати через засоби мас-медіа власне бачення» [Sugaya 2000, v] і «здатність індивідуально оперувати усіма видами інформації» [Sugaya 2000, x].

Спільним для усіх визначень є поняття критичного сприйняття мас-медіа. Критичне сприйняття – це здатність оцінювати точність інформації, переданої через медіа. Л. Мастерман наголошує, що «ті, хто контролює та працює в медіа, мають можливість не лише представляти порядок новин, надавати пояснення та власне бачення подій. Вони мають значно сильнішу владу представляти ці події як такі, що є природними та справжніми – так, що вони стають частиною життя» [Masterman 1985, 28].

Однак мас-медіа не завжди об'єктивно відображають реальність, часто акцентуючи певні деталі. Як правило, такий підхід спричинений метою, яку переслідує виробник чи комерційні джерела медіа. Це схоже на стосунки між художником та його твором. Так, інформація, отримана через мас-медіа, не матиме єдиного значення для всіх, як це буває при оцінці твору мистецтва, адже спосіб сприйняття інформації чи враження не є фіксованими, враження відповідає індивідуальному сприйняттю. Те, що нам здається реальністю, може насправді бути вигадано мас-медіа чи створено під певним впливом, тому потрібно отримувати інформацію з різних джерел і перспектив, з критичної точки зору і правильною оцінкою [Motomura 2002, 245]. Якщо людина володіє здатністю до критичного перегляду, у неї виникатимуть питання щодо інформації, отриманої через медіа, вона спробує підтвердити її точність, переглядаючи інші медіа засоби: різні канали телебачення, газети чи Інтернет.

Медіа грамотність дозволяє бачити глибше, шліфує вміння не лише розуміти характер отриманої інформації, а й розвиває синтетичну властивість творити й ефективно виражати власні погляди через медіа засоби. Критичне сприйняття мас-медіа повинно зміцнити демократичну структуру суспільства, не перетворюючи громадян на пасивну масу, ізольовану сліпою довірою до будь-якої інформації, наданої засобами мас-медіа [Suzuki 1997, 20-21].

Позитивне ставлення – це прагнення з готовністю отримувати інформацію. На основі дослідження, проведеного Ясуші Гото і Такаші Ікута у 2004, участь в якому взяло 400

учнів старших класів, були зроблені такі висновки: телебачення не потребує позитивного ставлення, воно надсилає потік інформації, який ми сприймаємо підсвідомо, вважається, що користувачі мережі Інтернет мають позитивне ставлення до збирання інформації – без пошуку користувач не отримає жодної інформації. Високий рівень медіа грамотності припускає позитивне ставлення до Інтернету і, на противагу цьому, низький рівень медіа грамотності відображає пасивність особи до інформації, переданої через медіа, тому найкраще нею сприйматиметься телебачення.

В Японії традиційні друковані медіа засоби, як-то журнали, газети, книжки, вважаються такими, що не завжди своєчасно передають інформацію, і тому мають низьку популярність. Найточнішими засобами передачі інформації вважаються газети і телебачення, найменш об'єктивними є Інтернет і книжки, з позиції швидкості передачі інформації найкращими вважаються телебачення та Інтернет [Gotoh & Ikuta 2004]

У шкільному навчальному плані медіа грамотність може реалізуватися через кожен навчальний предмет. Комп'ютери є лише засобами для вираження, так само як і папір, ручка чи фарби, проте вимагають іншого способу взаємодії. Сучасні засоби мультимедіа володіють синтетичністю. Вони не замінять, наприклад, малювання, проте вони здатні його охопити (ми можемо імпортувати малюнки і картини до комп'ютера як цифрове зображення).

Дослідження, проведене у 2006 році серед працівників дошкільної сфери, показало, що відеоігри є однозначно шкідливими для дитячої психіки, тоді як вплив телебачення і комп'ютерів не був визнаний ані конкретно позитивним, ані негативним.

Експерти стверджують, що за правильного використання медіа засоби здатні «збагачити дитячий розум та розвинути фантазію», «навчити дітей відчувати музику і ритм», «розвинути почуття поваги і чутливість стосовно інших живих істот, зміцнити зв'язок із природою» й «активізувати мотивацію для ігор та іншої діяльності».

Сьогодні в Японії відбувається організоване впровадження медіа освіти, яка проникає на всі суспільні рівні: медіа грамотність введена не тільки у школах, а й у некомерційних організаціях, науково-дослідних інститутах, на виробництвах та в уряді. Проте цільовою аудиторією для набуття медіа грамотності все-таки залишаються діти. Вони набуватимуть навичок, необхідних для ефективної співпраці, та знання, які стануть критичними у майбутньому. Дітям потрібно зрозуміти необхідність нової відповідальності і суть викликів, перед якими вони стають як учасники нової глобальної цифрової культури. Медіа грамотність дозволить дітям стати повноцінними учасниками медіа простору.

1. Gotoh Y., Ikuta T. A study of Children's Media Literacy in Japan. Niigata University, Niigata City, Japan. – 2004; 2. Ikuta T. Media literacy. In Japan Society of Educational Technology, The Encyclopedia of Educational Technology. – 2000; 3. Masterman, L. Teaching the Media. Routledge. – 1985; 4. Motomura K. «Techno Culture to Bijutsukyokuiku: Bauhaus Kenkyu Karano Shisa» [Techno Culture and Art Education: Based on the Bauhaus Study], *Bijutsu Kyoikugaku* [The Journal for the Society of Art Education] 23 (2002): p. 245 – 55; 5. Mizukoshi, T. Current trend of the studies on Educational media. Japanese Journal of Educational media Research. – 1995; 6. Mizukoshi S. Digital media society. Tokyo: Iwanami Shoten. – (2001). Beginning of the mel project: Opposition power against a gradual communication reform. *Gendai shis.* – 1999. – p. 206-217; 7. Muto, T. & Shiraiishi, N. Changing Trend in

Media Use by Children and their Life Behaviours. The NHK Annual Bulletin of Broadcasting Culture Research, 44, 215-255; 7. Nakahashi, Y. & Mizukoshi T. A study on the Elements of Media Literacy and Its case analysis. Japan Journal of Educational Technology. – 2003; 8. NHK Broadcasting Culture Research Institute, Broadcasting in Japan: The Twentieth Century Journey from Radio to Multimedia (Tokyo: NHK Broadcasting Culture Research Institute, – 2002; 9. Sakamoto T. Media literacy. Goto T., Takakuwa Y., Sakamoto T., and Hirasawa S., Media Kyouiku wo hiraku gyosei. – 1986; 10. Sugaya A. Media literashi [Media literacy]. Tokyo: Iwanami shoten. Summit 2000 (2000). Summit 2000 Conference Program. – 2000; 11. Suzuki H., Kawakami Y. & Fukii Y. Comparative study of Media Use Capacity: a preliminary study. Tokyo Daigaku Shakaijohokenkyusho Chosa kenkyu Kiyō. – 2004. – p. 179-227; 12. Suzuki M. (1997). For those who learns media literacy. Tokyo: Sekai shiso sha. – 1997. – p. 109.

Ю. Івашко,

Київський національний університет
будівництва і архітектури

ВЛИЯНИЕ БУДДИЗМА И СИНТОИЗМА НА РАЗВИТИЕ РЕЛИГИОЗНО-ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ В ЕВРОПЕ XIX-НАЧАЛА XX ВЕКОВ

Знайомлячись з культурою Японії, Західна Європа відчула вплив її релігії та філософії. Сприйняття природи в синтоїзмі вплинуло на характер японського мистецтва і архітектури та на спосіб життя населення, в якому головну роль відігравало спостереження природи. В дзен-буддизмі європейців привабляла можливість швидкого пізнання істини без тривалого вивчення священних текстів. З японської релігії і філософії Європа сприйняла тільки те, що відповідало розумінню європейців.

Ключові слова: релігія, філософія, буддизм, синто.

Знакомясь с культурой Японии, Западная Европа испытала влияние её религии и философии. Восприятие природы в синтоизме повлияло на характер японского искусства и архитектуры и на образ жизни населения, в котором главную роль играло созерцание природы. В дзен-буддизме европейцев привлекала возможность быстрого познания истины без длительного изучения священных текстов. Из японской религии и философии Европа восприняла только то, что соответствовало пониманию европейцев.

Ключевые слова: религия, философия, буддизм, синто.

Studying the Japanese culture Western Europe felt the influence of its religion and philosophy. Zen Buddhism attracted the Europeans by the possibility of fast understanding the verity without prolonged studying of sacred texts. From Japanese religion and philosophy Europe grasped only the positions which were corresponded with the mentality of Europeans.

Key words: religion, philosophy, Buddhism, Shinto.

Синтоизм является древней японской религией аминистического типа, то есть одной из форм язычества, предполагающей одушевление объектов природы и природных явлений и представление их в виде определённых божеств. Популярность синтоизма в Японии вплоть до наших дней объясняется прежде всего особенностью природно-сейсмических условий этой страны, где постоянно происходят цунами, землетрясения и ураганы; тяжёлыми климатическими условиями и малым количеством плодородных земель. Таким образом, синтоистские обряды, главным образом обращённые на задабривание божеств природы, усмирение бушующих стихий, вызывание дождей в засуху и молитвы за урожай, не могли быть с лёгкостью забыты или замещены культами «более прогрессивных» религий монотеистического типа, как это обычно случалось в других странах. Более того, на ранних этапах распространения буддизма в Японии Будда также был воспринят как одно из божеств синтоистского пантеона, только очень влиятельное.

Восприятие природы как сонма божеств, без сомнения, повлияло и на характер японского искусства и архитектуры, а также на жизненный уклад населения, в котором именно созерцание природы играло главенствующую роль.

Во второй половине XIX века Европа познакомилась и с постулатами буддизма. Отличие христианской философии от философии буддизма состояло в активном позитивном деянии первой и отстранённой от мира созерцательности второй. Согласно христианской религии человек живёт только один раз, а после смерти по своим прижизненным поступкам ожидает Страшного суда и воскресения в судный день для дальнейшего пребывания либо в раю, либо в аду. При этом после смерти индивидуальные свойства души сохраняются. Согласно же учению буддизма, человек многократно перерождается в «колесе сансары», в новой жизни воплощаясь в то или иное существо в зависимости от накопленного в течение земной жизни груза страстей (т.наз. кармы). Прервать этот бесконечный цикл можно лишь путём избавления от страстей. В буддизме отсутствует и понятие сохраняющей свою индивидуальность души, и понятие рая и ада в их христианском значении. Четыре основных постулата классического (индийского) буддизма состояли в следующем: 1) жизнь – это страдание; 2) страдание приносит желания; 3) чтобы не страдать, нужно не желать; 4) чтобы этому научиться, следуй пути Будды.

В отличие от христианства или ислама, феномен буддизма состоит в отсутствии божества в основе религии, так как образ Будды изначально трактовался не как образ сверхъестественного существа, а скорее как образ просветлённого человека, учителя, хотя в зависимости от школы буддизма встречаются и иные, более сложные трактовки сущности Будды. Главной особенностью буддизма была «необозначенность» первопричины создания Вселенной и человека. Фундаментальной идеей буддизма являлась идея неотделимости субъекта от объекта, человека от природы, материи от духа. Проблема вечности (первоначального) в буддизме трактовалась как возвращение к сущности (4, с.104).

Христианское и буддийское восприятие мира и место в нём человека существенно различаются. В основе христианства лежит чёткая иерархия и логичность существования всех вещей в природе, феномен «личностного я» носит креационный характер. В философской концепции буддизма не существовало характерной для христианства проблемы неповторимости личностного бытия человека, ценности человека как венца Божьего творения на Земле, поскольку материальное и идеальное человеческое бытие согласно

буддийскому учению трактовалось как единомоментно существующее, неустойчивое, неуловимое и необъяснимое.

Особо интересно для нашего исследования учение школы дзен-буддизма в Японии. Основой буддизма (в том числе и дзен-буддизма) провозглашался духовный труд, который состоял во внутренней работе над собой, которая приводила бы к обретению «пустого сердца», то есть к достижению такого состояния духа и души, которое было бы свободно от всего житейского, обычно заполняющего сознание человека, - от чувств, желаний и привязанностей (2, с.119). Абсолютная духовная свобода в буддизме означала освобождение духа от привязанностей и желаний, а абсолютная свобода считалась путём к познанию высшей сущности бытия, «природы Будды» не как отдельного существа, а как бытия высшего порядка, познаваемого человеком не извне, а в себе самом путём самоуглубления и самосозерцания (1, с.267). Это называлось «сатори» - «истинное познание» и составляло суть понятий «дхьяна» или «дзен».

Главные отличия дзен от других ветвей буддизма состояли в следующем:

- Возможность достижения просветления (сатори) провозглашалась в течение только одной жизни;
- методы обучения учителем учеников применялись принципиально иные (по сравнению с классическим буддизмом). В их основе лежало изучение не священных текстов, а «собственной природы», поскольку считалось, что дзен невозможно научить, можно лишь подсказать путь достижения личного просветления;
- особое мировосприятие определялось как «присутствие в каждом миге своей жизни»;
- идеология дзен распространилась на боевые искусства, в частности, на кодекс «Бусидо».

Европейцев привлекали в дзен-буддизме возможность «мгновенного» достижения просветления и отсутствие необходимости длительного изучения священных текстов. Более того, многие положения учения дзен-буддизма были восприняты европейцами как положения японского буддизма в целом. В отличие от многих других буддийских школ, дзен предлагал внешне лёгкий путь к просветлению, к тому же окрашенный романтикой духовной свободы и простоты жизни, воссоединения с природой и попросту мыслями о том, что «каждый может быть художником» своей жизни. Однако восприятие Европы идей дзен носило частичный характер и подвергалось различным преобразованиям. Иными словами, Европа (как это вообще характерно для передачи опыта по вектору Восток-Запад) восприняла из дзен в частности и из буддийских идей вообще только то, что соответствовало её интересам и в такой форме, как это было доступно пониманию европейцев, создав на этой (в какой-то мере суррогатной) основе нечто, весьма непохожее на оригинальное учение дзен-буддизма.

Близкими к идеалистическим аспектам буддийского мирозерцания оказались взгляды, высказанные в философском эссе М.Метерлинка «Смерть» о том, что невозможно абсолютное уничтожение человека и сознания, а величайшая цель саморазвивающегося бытия состоит в уничтожении страдания (4,с.105). Экзотика Востока упоминается и в романтическом стихотворении Р.Киплинга, где повествование ведётся от лица путешественника, посетившего Бирму и влюбившегося в местную девушку. Атмосфера повествования безошибочно выдаёт нам автора как человека, действительно побывав-

шого в описуваної країні і тому виразившого свої особисті враження і розуміння того, що саме очаровувало європейців на Сході, звідки веє свободою... Не в цьому ли заключається той самий «краєугольний камінь» моди на східну романтику в зажатой пуританськими рамками Європи ХІХ століття?

Восхищення європейця злиттям людини з природою, ставшем основою японського укладу життя, звучит и в стихотворении К.Д.Бальмонта «Тише, тише»: «в первый миг и в миг последний будьте как цветы».

Часто главным для японского художника или поэта становится не создание законченного стилистически и по смыслу сюжета, а запечатление мгновения жизни: цветение сакуры, полёт бабочки, звон колокола, шелест ветра в зарослях бамбука. Как писала в своей книге Г.Шевцова, сам текст хайку (маленького стиха из трёх строк) не был описанием мира, а служил лишь указателем для воображения читателя. В то время как поэт-европеец привык детально разъяснять читателю образы своих произведений, свои чувства и ощущения, японский поэт не сообщает о своих ощущениях буквально, но создаёт атмосферу, рождающую чувство грусти, радости, мечтательности, одиночества. Г.Шевцова выразила своё видение поэзии хайку, которое, на наш взгляд, является точной и ёмкой характеристикой данного поэтического жанра, столь непривычного для европейца: «поэзия хайку не знает ни прошлого, ни будущего – всё, описанное в стихе, происходит как бы с тобой – только сейчас и только тут. Время застывает...» (3, с.8).

1.Виноградова Н.А., Николаева Н.С. Малая история искусств. Искусство стран Дальнего Востока. – М.: Искусство, 1979. – 374 с.; 2. Конрад Н.И. Очерк истории культуры средневековой Японии. – М.: Искусство, 1980. – 143 с., ил.; 3. Шевцова Г.Стежками Басё. – К.: Грані-Т, 2007. – 96 с. ; 4. Яковлев Е.Г. Искусство и мировые религии. – М.: высшая школа, 1977. – 223 с.

О. Квасниця,

Львівський національний університет
імені Івана Франка

ЯПОНСЬКІ ПРЕС-КЛУБИ (КІШЯ-КЛУБИ): ВІД ЕЛІТАРИЗМУ ДО ЕГАЛІТАРИЗМУ

У статті проаналізовано систему японської журналістики, зокрема специфіку роботи прес-клубів (кіся-клубів). Автор робить спробу з'ясувати і пояснити особливості методу збору і подачі інформації крізь призму японської культури.

Ключові слова: кіся-клуби, японські засоби масової інформації, свобода слова, японська журналістика, японська культура.

В статті проаналізовано систему японської журналістики, в частині специфіку роботи прес-клубів (кіся-клубів). Автор намагається пояснити особливості методу збору і подачі інформації з точки зору японської культури.

Ключевые слова: кия-клубы, японские средства массовой информации, свобода слова, японская журналистика, японская культура.

The article attempts to analyze the system of Japanese journalism, especially kisha clubs or “reporters’ club”; The author tries to find out and give an explanation the special features of news-gathering by Japanese culture.

Key words: kisha clubs, Japanese mass media, freedom of speech, Japanese journalism, Japanese culture.

Вивчаючи особливості засобів масової інформації тієї чи іншої держави, ми, як правило, беремо до уваги її державний устрій, що дозволяє нам практично безпомилково визначати характер журналістики: чи то демократичний, чи тоталітарний, а відтак робити висновки про об'єктивність чи необ'єктивність інформування громадськості.

Коли говоримо про японську журналістику, то тут нам доводиться мати справу з унікальним явищем: з одного боку, Японія демократична держава з потужною економікою, високими стандартами життя і конституцією 1947 року, яка гарантує фундаментальні права людини, зокрема свободу слова. З іншого – японська модель журналістики zasadничо відрізняється від західної, чи то європейської, чи то американської, оскільки збір і розповсюдження інформації забезпечують спеціальні репортерські клуби (кіша-клуби), які мають закритий колективний характер.

Кіша-клуб – це асоціація журналістів для спільного збору інформації. Поява перших прес-клубів припадає на епоху правління імператора Мейджі (1867–1912 рр.), на час становлення японської журналістики, на час заснування політичних партій і початок тісної співпраці уряду з журналістами. Отже, 1890 року, коли розпочалося робота Парламенту, не всі журналісти змогли отримати дозвіл на висвітлення його сесійних засідань. Щобільше, уряд чинив перешкоди у висвітленні певних тем. Відтак репортери домовилися про колективний збір і обмін інформацією з членами клубу. З появою мережі прес-клубів уряд змінює тактику відносин з останніми: з боротьби на співпрацю. Під час Другої світової війни репортерські структури стають засобом пропаганди японського уряду і втрачають значущість і вплив у суспільстві. Однак після перехідного періоду (1945–1952 рр.), кіша-клуби повертають собі авторитет і владу потужної інституції.

На сьогодні число кіша-клубів становить близько тисячі. Такі прес-клуби організовано при всіх урядових і неурядових структурах, при кожному міністерстві уряду, місцевих органах влади, політичних партіях і навіть при окремих політиках. До їхнього складу входять журналісти найвпливовіших японських засобів масової інформації – загальнонаціональних японських газет «Asahi», «Mainichi», «Yomiuri», «Nihon Keizai», регіональних газет «Hokkaido», «Chunichi», «Nishi Nippon», «Tokyo», інформаційних агентств «Kiodo», «Jiji», телевізійних станцій «NHK», «Fuji Television», «TBS», «Television Asahi», «Tokyo Television». Як зазначає американський дослідник Х. Фостер, у кожному з них – від 30 до 150 членів. Найбільший кіша-клуб – Парламентський, який висвітлює роботу 725 депутатів і має 5000 членів. Другий після нього, за кількістю журналістів, – кіша-клуб Прем'єр-міністра; до нього входять 470 журналістів. Членами клубів можуть бути і чоловіки, і жінки, однак із 10 відсотків японських журналістів, які становлять жінки, більшість з них працює в «глянцевиx журналах», або у відділах так званих «зелених

новин». Кожен репортерський клуб має власну назву, яка походить від назви організації, події навколо якої вони висвітлюють [Фостер 2006, 284-285].

Специфіка членства кіша-клубів зумовлює поділ журналістів на кілька типів: репортери *звичайних кіша-клубів* висвітлюють питання неpolітичного характеру і є призначеними до міністерств, громадських організацій, спортивних асоціацій; репортери *політичних кіша-клубів* висвітлюють лише політичні події; репортери *бан-кіша-клубів*, що є підрозділом політичних кіша-клубів, прикріплені до окремих політиків; репортери *соціальних кіша-клубів* висвітлюють питання суспільного життя і, нарешті, репортери, які не належать до жодного кіша-клубу, *югуни* (*yugun*), пишуть на різноманітну тематику, висвітлюючи навіть політичні скандали. Як бачимо, про роботу тієї чи іншої структури чи політика мають право писати тільки журналісти відповідних прес-клубів. Щобільше, доступу до цих джерел інформації не можуть отримати ані вільні журналісти (*freelance journalist*), ані репортери політичних партій, навіть іноземні кореспонденти, які до 1993 року взагалі не могли набути членства в жодному прес-клубі, за винятком кіша-клубу Міністерства закордонних справ.

Спробуємо з'ясувати переваги і недоліки роботи прес-клубів. Як пише американський дослідник Р. Гантер, найважливішим аспектом цієї системи є подача інформації з перших рук, коли кожний крок політичного чи будь-якого іншого процесу є задокументовано і висвітлено репортерами клубу. Схема виглядає таким чином: конкретний кіша-клуб отримує інформацію чи то у вигляді прес-релізу чи під час брифінгу про ту чи іншу подію з відділу зв'язків з громадськістю, приміром, поліцейського відділку. Журналісти її обговорюють з представниками конкретної організації, у нашому випадку з поліцією, задаючи довільні питання. Володіючи загальною інформацією, журналіст виїжджає на місце події, де проводить додаткові опитування, фотографування і т. д. Однак метод збору інформації має деякі особливості: журналісти виїжджають по додаткові коментарі вранці або ввечері до конкретних посадовців додому, — такі візити називаються «вранішніми» (*asagake session*) та «нічними вторгненнями» (*youchi session*). Окрім того, репортери отримують додаткову інформацію під час «неофіційних зустрічей» (*kondan or background talks*). І саме ця інформація, яку журналісти отримали за неформальних обставин, має для редакторів ЗМІ значно більшу вагу, ніж та, яку вони отримали на офіційних заходах. Фактично кіша-клуби є посередниками між журналістами і джерелами інформації. Відтак, система гарантує кожному репортереві доступ до однакової інформації, що виключає можливість щось пропустити, недобачити чи непочути. Щобільше, члени кіша-клубу колективно визначають, які цитати, фотографії і заголовки потраплять на шпальти газет чи підуть в ефір. Така уніфікація подачі новин виключає будь-яку конкуренцію. Це, так би мовити, остання інстанція відбору новин після офіційних осіб. Це своєрідний гейткіпінг, процес фільтрування або «охорони» новин (від англ. *gate-keeping* — дослівно «захищати ворота, стояти на варті, сторожувати») «на вході», коли новини ще відбираються з потоку «сирої» інформації, за що японську систему журналістики чи не найбільше критикують. Але про це дещо пізніше. Отже, «Ексклюзив, про який не написав ніхто – щастя для усіх». Ексклюзивний матеріал в японській журналістиці – табу, констатує Х. Фостер. Якщо хтось написав про те, про що інші не написали, то до журналіста будуть застосовані відповідні заходи: від штрафних санкцій аж до виключення з клубу, що передбачено кодексом прес-клубу. До слова, Асоціація японських видавців та

редакторів (Nihon Shinbun Kyokai) визначила загальні правила поведінки для членів усіх кішія-клубів, остання редакція кодексу зроблена 2002 року, що не виключає внутрішніх приписів окремих прес-клубів.

Повернімося до питання контролю-фільтрування інформації (gate-keeping). Японію можна було б охарактеризувати як «країну з першокласною економікою і третьокласною політикою», а на додачу «другокласною журналістикою» [Cooper-Chen 1997, 25]. І все це через специфіку роботи кішія-клубів. За визначенням Х. Фостера, гейткіпінг — це свідоме перешкоджання громадськості у доступі до інформації з боку медіаструктур. До слова, концепцію «gate-keeper'a» створив австрійський психолог Курт Левін, у 50-х роках ХХ століття її розвинув Д. Уайт. Це людина або група осіб, які спрямовують «подорож» інформації комунікаційними каналами. Вони відповідають за трансфер інформаційного матеріалу від діяльного надавача до комунікаційного каналу, обробку й розповсюдження інформації [Лось 2007, 99]. Відтак західні медіаексперти розглядають роботу кішія-клубів як певного виду цензуру, оскільки на їхню думку японські прес-клуби можуть замовчувати, приховувати від громадськості важливу інформацію. Щобільше, особливості критики зазнають політичні і бан-кішія-клуби через тісну співпрацю з урядовцями. Втім, на нашу думку, такі закиди на адресу японської журналістики не цілком об'єктивні, оскільки у західній системі журналістики існують аналогічні структури, які також можна розглядати як «gate-keeper'ів».

Приміром, у США є закриті прес-клуби при Міністерстві оборони, які на відміну від Японії, мають салонний характер, або прес-клуб при Білому Домі, членами яких є лідери провідних медіакомпаній, і саме вони вирішують, яка інформація стане надбанням громадськості, а яка ні. Донедавна подібна система прес-клубів існувала в Британії, коли на парламентські брифінги могли потрапити лише спеціально акредитовані журналісти (за часів Тоні Блера ця система була зліквідована). Ще один приклад контролю новин з боку корпорації BBC. Директор Інституту медійних досліджень Стерлінзького університету (Шотландія) професор Філіп Шлезінгер, розповідаючи про своє вивчення служби новин BBC «зсередини», — а він мав великі можливості спілкуватися з її професіоналами досить значний відтинок часу, доки йшов збір матеріалів для його книги «Зводячи реальність до купи: новини BBC» (1978), — констатував, що рівень прийняття рішень вище, ніж від голови новинної служби BBC, був недосяжний для його аналізу. Тобто, дослідникові не вдалося відстежити роль керівництва корпорації в цьому процесі. Майже зовсім недосліджена й попередня стадія — визначення, які світові новини будуть у розпорядженні новинних служб телевізійних мереж для подальшої їх обробки [Зернецька 1997, 285]. Як правило таке твердження відкидають ті, хто стоїть на чолі цих міжнародних агентств новин. Водночас концентрація серед тих, хто збирає новини, та домінування, скажімо, в Європі єдиного могутнього медійного альянсу у постачанні міжнародних теленовин означає, що багато з теленовин, які побачать європейські й світові телеаудиторії, особливо новини з країн, що розвиваються, тепер подаються з єдиної загальної точки зору — переважно англо-американської [Зернецька 1997, 286].

Таким чином, є підстави сумніватися в об'єктивності і неупередженості у відборі новин, зокрема коли йдеться про глобальні інформаційні структури на зразок CNN чи Euronews.

Відтак, повертаючись до аналізу роботи японських прес-клубів, зазначимо, що хоч вони і мають зовні закритий, тобто елітарний характер, однак всередині панує система егалітаризму — рівного доступу до інформації, на відміну від західних прес-клубів. Окрім того, західні медіексперти, оцінюють японську журналістику з погляду західної системи цінностей, з позицій західних стандартів журналістики щодо рівності доступу до інформації та об'єктивності її висвітлення і не беруть до уваги фундаментальних чинників японської культури, японської ментальності, що їй визначають, на нашу думку, саме такий характер роботи репортерів.

Передовсім слід пам'ятати, що ми маємо справу з абсолютно іншим культурно-цивілізаційним типом. Це інший спосіб світобачення, світорозуміння, міжлюдських взаємин. Це інша модель соціоісторичного розвитку людини, суспільства, а в нашому випадку — орієнтальної системи журналістики. Відтак органічним є абсолютне домінування колективних, обцинних, групових інтересів над індивідуальними, що дозволяє командну роботу у зборі і подачі інформації і виключає будь-яку ексклюзивність; це провідна роль егалітарної і регламентаційної соціальної етики (рівний доступ до інформації членів прес-клубу); це потужна етико-нормативна і суспільно-легіслативна функція релігії (буддизму і конфуціанства). Вся ця специфіка відображається в мові. Приміром, в японській мові немає відповідника слову «свобода», яке перекладається тим самим терміном, що і поняття «егоїзм»; не має японська і поняття «суспільство», особного від поняття «державна», а словосполучення «громадська думка» звучить по-японськи так само, як і «думка уряду» [Харахаш 1999, 92].

У японському суспільстві соціальна гармонія є наріжним каменем буття нації, і не тому, що роль індивідуальності применшено чи принижено щодо колективу, а тому, що японський світогляд передбачає мирне співіснування і співпрацю обидвох. Порівняймо деякі цифри: якщо для США 4,5% безробітних є показником повної зайнятості населення, то для японців було шоком, коли число безробітних сягнуло межі 4,1% . Наприклад, тільки 2,2 % японців без вищої освіти [Cooper-Chen 1997, 23], і це при тому, що отримати диплом є вкрай складно, як і роботу. Однак випускник, склавши жорсткі іспити на отримання посади в тій чи іншій компанії, отримує потужний соціальний захист, адже це гарантія життєвого найму на роботу. Відтак лояльність щодо роботодавця є до певної міри виправдана. Втім справжні причини відданості слід шукати в соціальних нормах, які регламентують поведінку японців. Поведінка людини обумовлена внутрішніми і зовнішніми факторами. Внутрішні фактори — це мотиви поведінки, зовнішні — соціальні норми, серед яких виокремлюють норми внутрішньогрупового спілкування, норми міжгрупового спілкування і загальнонаціональні норми. Очевидно, що кожна культура має власні, притаманні тільки їй, загальнонаціональні норми. В Японії — це норми «гірі» (зобов'язання і обов'язок вдячності). Взаємини „гірі” дуже сильні в політичних, журналістських, письменницьких колах. Дослівно слово „гірі” не перекладеш. Однак характеристики цього принципу такі:

1. Гірі — це зобов'язання однієї людини стосовно іншої, зміст і виконання яких залежить від соціального статусу.

2. Людина не має права вимагати від іншої людини виконання зобов'язань гірі, оскільки людина повинна їх виконувати добровільно. В іншому випадку сам станеш порушником принципу.

3. Взаємини гірі – незмінні. Якщо вони уже виникли між двома людьми, вони залишаються чинними до кінця життя. Це стосується побутових, ділових, професійних взаємин.

4. Взаємини гірі встановлюються між людьми на різних соціально-психологічних рівнях.

5. Ті, хто відступає від норм гірі, – втрачає обличчя. Авторитет таких людей падає і їх сприймають як аморальних, а відтак відчуття сорому «не дозволяє дивитися людям у вічі» [Пронников 1985, 108-113].

Як пише російський дослідник В. Пронников, етичні норми в Японії базуються на п'яти константах: людяність, обов'язок, добропорядність, мудрість і вірність, сутність яких розкрита в «Розмовах і судженнях» Конфуція. Людяність – *дзин* – це милосердя до всього живого. Першим елементом людинолюбства вважається послух батькам. Звідси – *гі* – **почуття обов'язку**, тобто поведінка відповідно до норм належного, з якими пов'язана константа *рей* – **добропорядність**, яка означає повагу і пошанування вищих і милостивість до нижчих. Згідно з *рей* ніхто не повинен гордитися, вихвалитися, демонструвати своїх заслуги, кожний має бути делікатним. **Мудрість** – *чі* – передбачає також **добро і справедливість**. **Вірність** – *шін* – це відкритий і прямий шлях щирості. Конфуціанський закон п'яти констант залишив в психології народу глибокий слід, який відклався у вигляді специфічних установок міжособистісних взаємин. Серед них особливе місце посідає почуття взаємного обов'язку, любові і вдячності, по-японськи – *он*. Змістом он є **взаємодопомога, співпраця** (підкреслення – О.К), люб'язність, взаєморозуміння, матеріальна допомога. Норми он присутні в різних формах спілкування і стосуються практично всіх верств японського суспільства.

Таким чином, екстраполювавши цей фундаментальний принцип «гірі» на роботу кіша-клубів, можна зрозуміти і командну роботу журналістів, і тісну співпрацю поміж політиками (посадовцями різних щаблів) і журналістами, що у підсумку забезпечує соціостаз – соціальну рівновагу японської нації. Відповідно до міжнародної концепції державного суверенітету будь-яка держава залишає за собою право контролювати й розпоряджатися інформаційними ресурсами, визначати політику в галузі інформації і комунікації. Відтак японські прес-клуби – це унікальна журналістська ситема, яка, всотавши західні демократичні стандарти, дотримуються власних традицій.

1. *Зернецька О. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини.* — К., 1999. — 366 с; 2. *Лось Й.* Публіцистика й тенденції розвитку світу. — Львів. — 2007. — 376 с; 3. *Пронников В., Ладанов І.* Японцы. Этнопсихологические очерки. — М., 1985. — 340 с.; 4. *Фостер Х.* Кіша-прес-клуби як невід'ємна частина японської журналістики // Вісник Львівського університету. — Сер. Журналістика. — Львів, 2006. — Вип. 28. — С. 284-286; 5. *Харахаш Б.* Культурно-цивілізаційна дискретність: філософія, геополітика, етноконфліктологія // Сучасність. — 1999. — № 3. — С. 90-109; 6. *Cooper-Chen, Anne with Miiko Kodama.* Mass Communication in Japan. Ames, Iowa: Iowa State University Press, 1997; 7. *Foster, Hal.* The Evolution of Japan's Press Club System. Chapel Hill, North Carolina: 1998; 8. *Gunther, Richard and Anthony Mughan, eds.* Democracy and the Media: A Comparative Perspective. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2000.

ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ У СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Аналізується сучасна японська історична наука і місце досліджень з історії країн Центральної та Східної Європи в ній. Висвітлюється діяльність Центру слов'янських досліджень в Японії та розкривається українознавча тематика на сторінках часопису „Acta Slavica Iaponica”.

Ключові слова: сучасна японська історіографія, Центр слов'янських досліджень, „Acta Slavica Iaponica”, студії з історії України в Японії.

Анализируется современная японская историческая наука и место исследований по истории стран Центральной и Восточной Европы в ней. Освещается деятельность Центра славянских исследований в Японии и раскрывается украиноведческая тематика на страницах журнала «Acta Slavica Iaponica».

Ключевые слова: современная японская историография, Центр славянских исследований, «Acta Slavica Iaponica», исследования по истории Украины в Японии.

Modern Japanese historical science and the position of research in history of the countries of Central and Eastern Europe are being investigated. The work of the Centre of Slavic Studies in Japan is clarified as well as the Ukrainian thematic is being revealed on the pages of „Acta Slavica Iaponica” magazine.

Keywords: modern Japanese historiography, Center for Slavic Studies, “Acta Slavica Iaponica”, studies of the history of Ukraine in Japan.

Сучасна японська історіографія представляє собою надзвичайно різноманітне і колоритне явище, оскільки значні соціальні та політичні зміни у суспільному житті останнього десятиліття ХХ ст. спричинили глибокі зміни і в середовищі японської історичної науки. У ній активно розвиваються численні напрями і течії – як старі (прогресивний напрямок, ліберальна історіографія, історична школа Хісао Оцука), та і відносно нові (культурно-антропологічна історія, гендерна історія та інші). Японська історична наука після Другої світової війни (1939-1945рр.) отримала свободу розвитку та сприйняття різноманітних методологічних ідей, а вчені-історики активно цікавляться минулим і сучасним країн Євразії [Зашкільняк 2007, с.274].

Метою статті є виявити і проаналізувати основні тенденції розвитку досліджень з історії країн Центральної та Східної Європи у модерній японській історичній науці, а також висвітлити основні напрями цих досліджень та їх найголовніших представників.

Слід відзначити, що зі закінченням Другої світової війни та виходом на політичну арену СРСР, японські історики почали дедалі частіше звертати увагу на історію країн Центральної та Східної Європи, як надзвичайно привабливого у плані наукових досліджень регіону. При Університеті Хоккайдо (м. Саппоро) створено **Центр слов'янських**

досліджень (スラブ研究センター). Сферою діяльності Центру слов'янських досліджень є вивчення історії та культури держав Східної і Центральної Європи, співпраця з вченими та науковими організаціями в тихоокеанському та азійському регіонах, а також в Європі, організація спільних наукових проектів, проведення конференцій та семінарів, збір і поширення інформації, запрошення вчених, програми обміну, надання стипендій, створення і надання доступу до електронних ресурсів. Власне, історія Центру слов'янських досліджень починається від 24 червня 1953 року, коли було створено Слов'янський інститут при юридичному факультеті Університету Хоккайдо, як координуючий орган для дослідників історії, мови та культури слов'янських країн. 1 квітня 1978 року, інститут набув автономний статус в університеті і отримав нове ім'я - Центр слов'янських досліджень (анг. Slavic Research Center). 7 червня 1990 р. був Центр був офіційно визнаний як державна установа зі славістичних досліджень. З 2000р. Центр стає академічною установою та надає своїм випускникам ступені магістра (MA) та доктора філософії (Ph.D) в області славістики [Мацузато 2003, с.429].

Центр має ряд власних наукових періодичних видань, а саме:

Slavic Studies (укр. Слов'янські дослідження), виходить один раз на рік на японській мові з 1957 р.; **Acta Slavica Iaponica**: видається англійською та російською мовами з 1983р.; **Slavic Eurasian Studies** (укр. Слов'янсько-євразійські дослідження): журнал почав видаватися у 2004 році на англійській і російській мовах з метою представлення результатів славістичних і євразійських досліджень; **Slavic Eurasia Papers** (укр. Слов'янсько-євразійські документи): проект запущений в 2009 році для публікації науково-дослідної діяльності та досягнень Центру, змінивши періодичне видання **Annual Newsletters** (з цієї серії вийшло 95 номерів з 1979 по 2004 pp.); **Comparative Studies on Regional Powers** (видається з 2009р., щоквартальник); **Eurasia Border Review** (з 2010р., історія та культура країн Азії, Кавказу та Радянського Союзу); **Japan Border Review** (з 2010р.); **Proceedings of the International Symposia**; **SRC Occasional Papers**; [Мацузато 2003, с.430]

Розпад СРСР та події поч. 90-тих років XX ст. – утворення нових незалежних держав, стимулювали вивчення японськими вченими минулого і сучасного стану пострадянських держав. Центр слов'янських досліджень, на чолі з проф. Кімітакою Мацузато, ініціював ряд міжнародних дослідницьких проектів з вивчення історії Росії, України та інших пострадянських республік. Тематика цих проектів, в основному торкалася проблем соціальних і міжетнічних відносин у новий і новітній час. Логічним підсумком цих студій стала колективна праця японських вчених та вчених з пострадянських держав, під загальною редакцією К. Мацузато – „*Виникнення мезоареалів в колишніх соціалістичних країнах: відроджені чи вигадані історії*” (2005р.) [Matsuzato 2005]. У ній дослідники з багатьох країн проаналізували історичні корені формування особливостей соціальної структури і суспільної свідомості в постсоціалістичних країнах, показали, що між етнічною свідомістю і соціально-економічними обставинами існував тісний і взаємозалежний зв'язок, а процеси модернізації, що розпочалися в регіоні Центральної та Східної Європи у XIX ст., натрапили на тяжкий і заплутаний спадок існування багатоетнічного населення, спадок, який негативно відображається на цих процесах і донині [Зашкільняк 2007, с.279]. У іншій колективній праці – „*Соціальна трансформація і міжетнічні стосунки на Правобережній Україні XIX – початок XX ст.*” (2005р.) [Мацузато 2005] дослідники

простежили зміни у соціально-економічних процесах Правобережної України XIX – початок XX ст.: демагнатиризацію латифундій, декласацію дрібної шляхти, трансформацію села і зміни у соціальному положенні селянства, послаблення господарської діяльності іноземних колоністів, стан освіти та національне питання, утворення земств, діяльність мирових посередників та земських начальників [Мацузато 2005, с.7]. Вчені підкреслили, що інститут мирових посередників був одним із найважливіших механізмів Російської імперії при проведенні селянської реформи 1861 р. Мирові посередники вводили нові поземельні відносини між поміщиками і селянами, унормовували та регулювали фінансові й адміністративні відносини між селянами і державою, створювали і контролювали органи селянського самоуправління та суду [Мацузато 2005, с.200]. На думку авторів, дослідження інституту земських дільничних начальників у взаємозв'язку із іншими ланками системи органів місцевого управління і суду дозволяє стверджувати, що законодавство про земських начальників було покликане упорядкувати систему місцевого управління та включити органи селянського самоврядування до загальнодержавної системи управління. Земський начальник завдяки безпосередній близькості до населення та специфічним повноваженням став своєрідною зв'язуючою ланкою між селянським самоврядуванням та імперськими органами влади [Мацузато 2005, с.185]. Залучення на посади земських начальників представників дворянського стану, було зумовлене тим фактом, що саме дворяни мали найбільше уявлення про характер життєдіяльності та особливості психології селянства, що було важливою умовою для адміністративної діяльності [Мацузато 2005, с.208].

Варто звернути увагу, що хоча історія Росії та України є провідними темами історичних досліджень, японські вчені давно і успішно цікавляться минулим інших держав – так, активно досліджується історія Польщі (політична історія, суспільство, номенклатура та діяльність Польської робітничої партії у повенній Польщі) [Ito 1983, с.104; Ito 1988, с.57; Davies 1986, с.87; Kuryuzawa 1986, с.146; Yoshioka 2005, с.38], історія балканських держав – Сербії, Хорватії, Македонії, Боснії та Герцеговини (етнічна історія та взаємини, релігійні конфлікти, соціальна історія) [Kubo 2004, с.200; Murakami 2010, с.121; Fujinami 2010, с.133], історія Угорщини (соціальна та економічна історія) [Morita 1984, с.104; Sipos 1988, с.89]. Слід відзначити і дослідження з історії СРСР, головню з питань соціально-економічної та політичної історій [Shimotomai 1983, с.55; Тиба 1983, с.116; Mochizuki 1983, с.152; Minagawa 1984, с.54; Hasegawa 1987, с.70; Sakai 1988, с.40; Сіокава 1989, с.40]. Останнім часом, значно зросла кількість публікацій, присвячених проблемі незвизнаних республік – Придністров'я, Абхазія, Нагірний Карабах, Ічкерія та інших... [Мацузато 2008, с.9] В цьому контексті, важливо відзначити вклад японських вчених у сприянні співпраці та діалогу істориків-дослідників цієї теми, виданню публікацій у котрих викладені різноманітні точки зору на ці дискусійні теми...

Таким чином, можна зробити висновок, що тематика досліджень японських вчених є надзвичайно різноманітною і серед них можна виділити ряд магістральних напрямків: історія, політика, економіка та суспільство в нових незалежних державах колишнього Радянського Союзу та Східної Європи; економіка, географія та екологія у колишніх посткомуністичних державах; етнічна історія населення імперій, котрі існували на території слов'янських держав (Російська імперія, імперія Габсбургів та Оттоманська імперія); політична історія, соціальна історія, історія релігії та етнічні утворення в Центральній

Євразії (Центральна Азія, Кавказ, Волзько-Уральсько-Каспійський регіон); слов'янська література нового та новітнього часу; культурна взаємодія та взаємний образ представників різних слов'янських держав; регіональні військові конфлікти і міжнародна безпека в пост-комуністичних державах (Балкани, Кавказ та інші...) та історія етно-конфесійних відносин і релігійні меншини у цих регіонах.

1. *Зашикільняк Л.* Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів. – Львів, 2007. – 312 с.; 2. *Кано Тадаси.* Думское законодательство начала XX в. и его значение для государственного единства Российской империи // *Acta Slavica Iaponica.* - No.10 (1992). - pp.73-94; 3. *Мацузато Кимитака.* Введение // *Историографический диалог вокруг непризнанных государств: Приднестровские, Нагорный Карабах, Армения, Южная Осетия Грузия.* Occasional Papers, No.18. – с.5-11; 4. *Мацузато Кимитака.* Первая мировая война и изменение продовольственной системы Российской империи // *Acta Slavica Iaponica.* - No.9 (1991). - pp.68-107; 5. *Мацузато Кимитака.* Польский фактор в Правобережной Украине. Конец XIX-начало XX в. // *Социально-демографическая история России XIX-XX, Современные методы исследования: материалы научной конференции [апрель 1998 г.].* - Тамбов, 1999. с.120-139; 6. *Мацузато Кимитака.* Русистика поверх границ. Славянские исследования Японии и социальные науки России: совместные поиски выхода из изоляции // *Ab Imperio.* - №1-Казань, 2003.- с.421-433; 7. *Мацумура Такэси.* Дробление крестьянских хозяйств Правобережной Украины в первой половине XIX в. и характер крестьянского землевладения // *Acta Slavica Iaponica.* - No.19 (2004). - pp.67-87; 8. *Суокава Нобуаки.* Политическая ситуация в СССР. Осень 1930 года. // *Acta Slavica Iaponica.* - No.7 (1989). - pp.33-46; 9. *Социальная трансформация и межэтнические отношения на Правобережной Украине: 19-начало 20 вв. :Сборник статей / Научный ред. Мацузато Кимитака.* – М., 2005. – 223с. 10. *Тиба Эмико.* Некоторые аспекты вопроса защиты потребителей с точки зрения гражданского права: для проведения дискуссии между юристами капиталистических и социалистических стран // *Acta Slavica Iaponica.* - No.1 (1983). - pp.105-116; 11. Японская историография русско-японских и советско-японских отношений XIX-XX веков: Сб. науч. тр. – М., 1987.; 11. *Ясуй Рюохэй.* Рец. на Ёсикадзу Накамура, В поисках Святой Руси. Утопические легенды староверов // *Acta Slavica Iaponica.* - No.10 (1992). - pp.182-183; 12. *Akao Mitsuharu.* The Hasidic Pilgrimage to Uman: History of a Jewish Sacred Place in the Ukraine // *Slavic Studies No.50* (2003). – pp.65-106; 13. *Akizuki Takako.* Major Russian/Slavic Collections in Japan // *Acta Slavica Iaponica.* - No.1 (1983). - pp.153-164; 14. *Davies Norman.* Poland's Multicultural Heritage // *Acta Slavica Iaponica.* - No.4 (1986). - pp.79-87; 15. *Fujimori Shinkichi.* Ukraine and NATO 's Eastward Expansion // *Slavic Studies No.47* (2000). – pp.301-326; 16. *Fujinami Nobuyoshi.* The Greco-Bulgarian Church Problem and Ottoman Nationhood // *Slavic Studies No.51*(2010). - pp.97-133; 17. *Hasegawa Tsuyoshi.* Japanese Perceptions of the Soviet Union (1960-1985) // *Acta Slavica Iaponica.* - No.5 (1987). - pp.37-70; 18. *Ito Takayuki.* Controversy over Nomenklatura in Poland: Twilight of a Monopolistic Instrument for Social Control // *Acta Slavica Iaponica.* - No.1 (1983). - pp.57-104; 19. *Ito Takayuki.* Nomenklatura and Free Elections:A Polish Experiment, 1980-81 // *Acta Slavica Iaponica.* - No.6 (1988). - pp.41-57; 20. *Kubo Keiichi.* Democratization and Inter-ethnic Relations in Multiethnic Countries: A Comparative Analysis of Croatia and Macedonia //

Acta Slavica Iaponica. - No.21 (2004). - pp.181-201; 21. *Kuryuzawa Takeo* [Рецензія] Shigeto Toriyama, *Roshia, Too no Kokka to shakai [State and Society in Russia and East Europe]* // Acta Slavica Iaponica. - No.4 (1986). - pp.146-147; 22. *Murakami Ryo*. The Forest Policy in Bosnia-Herzegovina under the Habsburg Government: Opposition and Compromise between the State Intervention and Common Rights // Slavic Studies No.57(2010). - pp.97-122; 23. *Matsuzato Kimitaka*. From Commissars against Polonism to Educators of the Peasantry: Peace Arbitrators in the Right-Bank Ukraine of the Russian Empire // Slavic Studies No.49 (2002). - pp.81-110; 24. *Matsuzato Kimitaka*. Emerging Meso-Areas in the Former Socialist Countries: Histories Revived or Improvised?. - Sapporo, 2005. - 342 p.; 25. *Minagawa Shugo*. Regional First Secretaries in the Supreme Soviet Standing Commissions // Acta Slavica Iaponica. - No.2 (1984). - pp.25-54; 26. *Mochizuki Kiichi*. A Study of National Accounts Tables of the Soviet Union and Its Industrial Structure // Acta Slavica Iaponica. - No.1 (1983). - pp.127-152; 27. *Morita Tsuneo*. Ownership, Controllability, and Equality in a Socialist Economy: Analytical Frameworks and Some Observations on Hungarian Reforms // Acta Slavica Iaponica. - No.2 (1984). - pp.71-104; 28. *Nakamura Yoshikazu Tetsuo Kunimoto, Iwao Yamaguchi, Naoki Chujo, et al.*, The Russian Primary Chronicle // Acta Slavica Iaponica. - No.7 (1989). - pp.145-146; 29. *Sakai Tetsuya*. The Soviet Factor in Japanese Foreign Policy, 1923-1937 // Acta Slavica Iaponica. - No.6 (1988). - pp.24-40; 30. *Shimotomai Nobuo*. A Note on the Kuban Affair(1932-1933): The Crisis of Kolkhoz Agriculture in the North Caucasus // Acta Slavica Iaponica. - No.1 (1983). - pp.39-56; 31. *Sipos Aladár and Tardos Márton*. Economic Management System in Hungary at the End of the Second Reform Decade // Acta Slavica Iaponica. - No.6 (1988). - pp.73-89; 32. *Tatsumi Yukiko*. Russian Illustrated Journals in the Late Nineteenth Century: The Dual Image of Readers // Acta Slavica Iaponica. - No.26 (2009). - pp.159-176; 33. *Watanabe Kiku*. On the Use of Non-Personal Infinitive Phrases in the Russian Primary Chronicle (*Povest' Vremennykh Let*) // Slavic Studies No.53 (2006). - pp.241-267; 34. What is the Slavic Research Center? [Electronic resource] / Slavic Research Center. - Access mode: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/center/center-e-fr.html>; 35. *Yoshioka Jun*. The “Ukrainian Problem” and the Process of the Establishment of Communist Rule in Poland // Slavic Studies No.48 (2001). - pp.67-95; 36. *Yoshioka Jun*. The Multiparty System in Postwar Poland and the Hegemony of the Polish Workers’ Party, 1944-1947 // Slavic Studies No.52 (2005). - pp.1-38; 37. 藤森信吉.ウクライナ政権交代としての「オレンジ革命」//「民主化革命」とは何だったのか：グルジア、ウクライナ、クルグズスタン. 21世紀COEプログラム研究報告集. - №16, 2006. - 頁.23-40; 38. 栗生沢 猛夫. //中世ロシアの法と社会. 21世紀COEプログラム研究報告集. - №24, 2008. - 頁.1-24; 39.

РАННІЙ МУЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ. ДОСВІД ЯПОНІЇ

Останніми роками в Україні дедалі більше зростає інтерес до мікропедагогіки як такої і до музичної зокрема. Досвід Японії в цій сфері унікальний. Перші школи, що працювали з дітьми до п'яти років, з'явилися в Японії ще в першій половині XX ст., а вже в 60-х роках методики, за якими вони працювали, з'явилися спершу у США, а потім і в Європі. Особливої популярності набули методики Шін'ічі Судзукі та Ген'ічі Кавакамі (школи Система музичної освіти Ямаха).

Нині в Україні вивчення японських методик раннього музичного виховання лише розпочинається, проте вже зараз в школах раннього розвитку застосовуються їх елементи.

Ключові слова: методики раннього розвитку дітей, музика, музичне виховання.

В последние годы в Украине все больше увеличивается интерес к микропедагогике как таковой и в частности к музыкальной. Опыт Японии в этой области уникален. Первые школы, работающие с детьми до пяти лет, были основаны в Японии еще в первой половине XX века, а уже в 60-х годах методики, по которым они работали, появились в США, а потом и в Европе. Особо популярными стали методики Синъити Судзуки и Генъити Каваками (школы Системы музыкального образования Ямаха).

На данный момент в Украине изучение японских методик раннего музыкального воспитания только начинается, несмотря на это в школах раннего развития их элементы применяются уже сейчас.

Ключевые слова: методики раннего развития детей, музыка, музыкальное воспитание.

Recently, the interest in early music education in Ukraine has increased. One of the leading roles in this area plays Japan. The first schools that were teaching children under 5 years were established in Japan in the early 20s of the XX century and in Europe schools that were introducing Japanese methodology appeared in the 60s. The most popular music education methods of such schools are methods of Sin'ichi Suzuki and Gen'ichi Kawakami (schools of The Yamaha Music Education System).

Nowadays, implementation of such music education methods has only began in Ukraine, but schools of early education already use the elements of these methods.

Key words: early learning methods, music, music education.

Проблема раннього розвитку дітей завжди була важливою, адже саме в цей час формується основа особистості дитини, розвивається її потенціал, творчі здібності. Важливу роль у духовному розвитку дитини відіграє музичне мистецтво.

Японія – одна з тих країн, де естетичному і, зокрема, музичному вихованню надається особливе значення. В сучасних японських концепціях раннього музично-естетичного

виховання переплелись впливи європейської музичної культури і традиційно японських підходів до виховання дітей, що забезпечило їм неповторність і самотність, а дієвість деяких з методик привела до їх широкого розповсюдження не лише в Японії, але і в багатьох країнах світу.

Водночас, підходи до раннього музичного розвитку дитини, що могли б застосовуватись в сучасних умовах в Україні, зараз перебувають у процесі становлення. Можливо, досвід Японії міг би сприяти в цьому.

У цій статті розглядаються дві системи раннього музичного розвитку дітей, які набули найбільшої популярності і значного поширення. Йдеться про методику розвитку таланту С. Судзукі та методику, що використовується у школах Музичної фундації Ямаха (Yamaha Music Foundation), розроблену І. Кавакамі.

Методика Шін'ічі Судзукі була створена для навчання дітей у ранньому віці гри на скрипці. Проте не слід розглядати її у такому вузькому значенні. Очевидно, що на вибір музичного інструменту вплинуло те, що Судзукі був скрипалем, підтвердженням цього є той факт, що згодом методика охопила і інші музичні інструменти, зокрема, фортепіано, віолончель, флейту та ін. Більше того, теми, яких торкається автор методики у своїх роботах, виходять далеко за рамки суто музичного навчання. Скоріше, Судзукі-методика – це ціла філософсько-педагогічна система, метою якої є розвиток особистості дитини на основі любові і поваги. Тому крім вдосконалення виконавської майстерності важливе місце посідає формування таких якостей характеру людини, як терпіння, самоконтроль, здібності до концентрації і реакції.

Основою для методики Судзукі є переконання, що кожна дитина талановита і що талант можна розвинути, якщо зайнятися цим вчасно. Заняття в музичних школах за цією методикою розпочинаються у віці 2,5 – 3 років, проте музична підготовка повинна починатись вже від народження.

Тут на допомогу приходить метод «Материнської мови». Його суть полягає у тому, щоб наблизити спосіб музичного розвитку дитини до способу оволодіння рідною мовою. Для його реалізації необхідно створити таке навколишнє середовище, в якому дитина могла б звикати до музики так само, як до звуків материнського голосу, при чому важливу роль відіграє повторення одних і тих самих творів, а краще їх фрагментів. Це дає можливість краще запам'ятати, а згодом, коли дитина почне вчитись грі на інструменті, виконувати музику. Велику роль в успішності методу відіграє, також уміння батьків викликати ентузіазм у дитини, заохочувати її, створювати атмосферу радості при засвоєнні кожної нової навички [10].

Методом «Материнської мови» зумовлена і відмова від гри по нотах на першому етапі навчання гри на інструменті. Тут проводиться паралель з тим, що дитина спочатку вчиться розмовляти, а вже потім вивчає букви. В умовах традиційного музичного навчання дитині необхідно сполучати зовсім різні дії: роботу рук і читання нот, що починається вже після перших уроків, а це не дає їй можливості зосередитись ні на одному із завдань [1].

Цікавою особливістю методики С. Судзукі є те, що спочатку грати на інструменті вчать батьки, а вже потім діти. Як правило, для батьків проводиться близько 10 уроків (по 1 годині на тиждень), крім того, їх заохочують до участі в групових заняттях з дітьми (теж хоча б раз на тиждень). За цей час вони знайомляться з постановкою на інструменті,

вивчають початок твору, який згодом має грати їх дитина, а також мають змогу ближче познайомитись з методикою і вирішити, чи підходитиме вона саме для їхньої дитини. Проте, основна ціль таких уроків – підготувати батьків до майбутніх домашніх занять з дитиною. Крім того, не варто забувати і про те, що гра мами може мотивувати дитину до занять музикою. Участь батьків у подальших заняттях – обов'язкова.

Варто згадати і те, що одна з вимог до вчителів у школах Судзукі полягає у тому, щоб вони самі були хорошими виконавцями, оскільки маленькі діти на уроках більше слухають гру вчителя, ніж те, що він говорить. Імітацію С. Судзукі розглядає не як обмеження, а як поглиблення внутрішнього досвіду дитини: «Я ціную індивідуальність кожної дитини, але коли вона наслідує кращих виконавців, її чутливість зростає до рівня сприйняття великих музикантів» [Сузуки Ш. 1994, 9].

Важливе місце у методиці розвитку таланту відводиться груповим заняттям. Їх особливістю є гра в унісон. Це можливо завдяки тому, що усі учні, які вчаться по методиці Судзукі, вивчають однаковий музичний матеріал. Чергування і хороше планування індивідуальних і групових занять дозволяє більш успішно вирішувати багато професійних проблем.

Проте варто звернути увагу на те, що в методиці Судзукі не використовуються такі методи творчого музичного виховання, як імпровізація, композиція, достворення чи варіювання мелодії. Крім того, лише імітаційне навчання все ж не варто використовувати для роботи зі старшими дітьми, оскільки вони не вчаться самостійному володінню музичною мовою. Іще одним недоліком є обмеженість репертуару, в якому повністю відсутня музика ХХ ст. [Сташевська І. О. 2004, 161].

Незважаючи на це, методика дуже популярна і особливо успішна для раннього музичного виховання. Сьогодні в симфонічних оркестрах Західної Європи і Америки багато провідних місць займають скрипалі, які розпочинали свою музичну освіту саме за методикою С. Судзукі. В 1990-х роках так звані школи-Судзукі з'явилися у Польщі, деякі книжки про цю методику видали в Росії. В Україні в школах раннього розвитку дітей використовуються лише елементи методики японського педагога.

Методика раннього музичного розвитку фірми Ямаха не менш популярна, ніж методика С. Судзукі. Нині за цією методикою працюють школи в 49 країнах світу, в тому числі і в Україні. Не так давно перші з них відкрились у Києві. Вони пропонують навчання за класами: акустичної і електрогітари, синтезатора, електробарабанів, електропіано та естрадного вокалу з 5 років, а з 3 років можна відвідувати загальний курс музики у підготовчих класах. Проте це далеко не повний перелік музичних інструментів, гри на яких навчаються діти за методикою Ямаха у світі. Крім того, тут зовсім не представлений курс для немовлят, хоча, наприклад, у Польщі навчання у переважній більшості шкіл Ямаха можна розпочати вже в 4-місячному віці.

Говорячи про методику Ямаха, необхідно згадати про її автора і засновника Музичної фундації Ямаха – Ген'їчі Кавакамі. У 1950 р. Г. Кавакамі став президентом фірми Ямаха, а згодом перетворив її з маленького японського підприємства, що виготовляло роялі, у великий індустріальний концерн, один з підрозділів якого займається випуском музичних інструментів широкого спектру. Це зумовило зацікавлення фірми Ямаха у розвитку мережі музичних шкіл, де діти з раннього віку могли б познайомитись з продукцією, а згодом і придбати її. Перша музична школа Ямаха з'явилась в Японії у 1954 році.

На початку існували лише класи для дітей від 3 до 5 років; зараз розпочати навчання в музичній школі такого типу можна у будь-якому віці. Система має розроблені програми як для немовлят, так і для дорослих [6].

Найбільш важливою особливістю методики фірми Ямаха є музичний розвиток дітей за допомогою музикування на електронних клавішних інструментах. Переваги використання таких інструментів полягають у наочності (візуальний контроль), відносній легкості їх освоєння, можливості, не заважаючи один одному, займатись на груповому занятті завдяки навушникам. Незважаючи на те, що спеціальний інструмент вибирається за бажанням дітей і батьків, навчання все ж розпочинається з оволодіння електронним клавішним інструментом [Сташевська І. О. 2004, 162].

Як і школа Судзукі, школа Ямаха спирається на твердження, що: кожна людина має музичні здібності, музика є однією з її основних потреб, а спілкування через музику сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості. В ранньому розвитку за методикою Ямаха широко використовуються ідеї методики Судзукі, зокрема імітаційний принцип, що спирається на метод «Материнської мови». Схожість цих шкіл проявляється ще і у тому, що частиною навчання є групові заняття на інструменті, а участь батьків у них є дуже бажаною. Заняття, в основному, проходять у групах від 10 до 15 чоловік.

Проте, на відміну від методики Судзукі, в школах Ямаха велике значення має вивчення нот на якомуго більш ранніх етапах (як правило в 4 роки). Почуті уривки відразу записуються або проспівуються нотами і тільки потім виконуються на інструменті. Основною метою занять є розвиток у дитини здатності до власного самовираження. Величезна роль відводиться творчим завданням, таким як імпровізація і композиція.

Відповідно до специфіки звучання електронних інструментів, важливе місце у методі відведено сучасній музиці, проте в репертуар шкіл Ямаха також входять класичні твори минулого і сьогодення.

Надзвичайно високі результати дає школа у сфері розвитку слуху. Вже після чотирьох років навчання діти в змозі відтворити на інструменті один раз почуту чотиритактову розширену каденцію чи такої ж величини двоголосне поліфонічне речення.

Коли мова іде про недоліки методики фірми Ямаха, в основному увагу звертають на те, що основне навчання проходить за допомогою електронних клавішних інструментів, які переважно більшістю музичних педагогів взагалі не сприймаються, як повноцінні музичні інструменти. Це зв'язано з ненатуральністю, безжиттєвістю їх звучання, що не дає можливості дітям оволодіти усією палітрою звучання акустичних музичних інструментів [Сташевська І. О. 2004, 164]. Однак досвід довів, що методика дуже успішна для навчання на фортепіано. Так, Кіюко Танака стверджує, що: «Студенти фортепіанних факультетів консерваторій, що розпочинали своє навчання за методикою Ямаха, швидко засвоюють новий матеріал, вміють інструментувати і компонувати музику, а також імпровізувати...» [Танака Кіюко 2006, с. 168]. Крім того опора на творчі методи роботи з дітьми розвиває їхню фантазію, пробуджує бажання створювати щось нове.

Обидві розглянуті вище японські методики раннього музичного розвитку дітей зарекомендували себе, як ефективні і безперечно цікаві, що підтверджує більш ніж п'ятдесятирічний досвід їх використання у світі. В Україні їх впровадження лише розпочинається, і хотілось би вірити, що вже найближчим часом українські діти матимуть

можливість вчитися за цими методиками, а батьки зможуть вільно обирати, яка методика найбільше підходить їхнім дітям.

1. Методы Шиници Сузуки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ozcity.com.ua/library/> 2. Сташевская И.О. Особенности музыкального воспитания начинающих скрипачей по методике Судзуки // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. — 2003. — №4(60). — С. 183–190. 3. Сташевська І. О. Музичне виховання дітей дошкільного віку в Німеччині (друга половина XX ст.) : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / І. О. Сташевська; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. — Луганськ, 2004. — 234. 4. Сузуки Ш. Скрипач по методу Сузуки или Школа воспитания талантов / Шиници Сузуки, Вильям Стар ; Международная ассоциация деятелей эстетического воспитания, Лига музыкального образования. — К., 1994. — 47 с. 5. Танака К. Обучение сольфеджио в Японии / Киоко Танака, Сусуми Ямасита, Киотоми Йосидзаки // Как преподавать сольфеджио в XXI веке. — М., 2006. — С. 163 – 173. 6. Anzis K. Yamaha Music education System: celebrating 50 years of grows / Kathy Anzis [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://findarticles.com/p/articles/mi_m2493/is_1_55/ai_n14874254/?tag=content;coll 7. Espie E. Suzuki Method / Estrella Espie [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://musiced.about.com/od/lessonplanes/tp/suzukimethod.htm> 8. Lerner P. Teaching and learning violin / Pauline Lerner [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://violinist.com/blog/laurie/200910/10595/> 9. Shuji I. The message from the President of Yamaha Music Foundation / Shuji Ito [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.yamaha-mf.or.jp/english/about/establishment.html> 10. Suzuki Method in Action [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uwsf.edu/suzuki/>.

М. Курінна,

Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

ФЕНОМЕН ТВОРЧОСТІ ЯПОНЬСЬКОГО ДИРИГЕНТА ОЗАВА СЕЙДЖІ

В статті розглядається становлення творчої особистості японського диригента Озава Сейджі. Здійснено огляд симфонічного та оперного репертуару диригента. Досліджуються особливості будови архітектурного проекту Сейджі Озава Хол.

Ключові слова: диригент, Озава Сейджі, оперний репертуар, Сейджі Озава Хол, симфонічний репертуар

В статье рассматривается становление творческой личности японского дирижёра Озава Сейджи. Рассмотрены симфонический и оперный репертуар дирижёра. Исследуются особенности строения архитектурного проекта Сейджи Озава Холл.

Ключевые слова: дирижер, Озава Сейджи, оперный репертуар, Сейджи Озава Холл, симфонический репертуар

Ozawa Seiji's creative development is considered in the article. The symphonic and the classical operas repertoire of conductor are reviewed. Moreover, peculiarities of the Seiji Ozawa Hall construction are also examined.

Key words: *classical operas, conductor, Ozawa Seiji, symphonic repertoire, Seiji Ozawa Concert Hall.*

З набуттям Україною статусу незалежної держави суттєво розширилися можливості для міжнародного співробітництва в усіх сферах суспільного життя – політиці, науці, спорті та, звичайно, культурі. Економічний потенціал Країни сонця, що сходить, збільшує інтерес громадян України до вивчення японської мови. У свою чергу опанування іноземної мови є неможливим без занурення особистості в культуру мови, що вивчається. В умовах глобалізації особливої актуальності набувають проблеми встановлення зв'язків та поєднання культур різних народів. Таким чином, важливим стає питання вивчення творчого доробку діячів культури.

Одним з визначних представників культури Японії є Сейджі Озава, чий внесок у процес «будування містків» між японською, європейською та американською культурами є відомим значній частині світової творчої інтелігенції. Творчість Озава, зокрема, висвітлюється в роботах С. Чернена [Charnan, 1992], Л. Рассела [L. Russell, 1998] та інших науковців. Утім, закритість колишнього Радянського Союзу значною мірою зумовила недостатній характер обізнаності українських діячів культури та освіти із творчим доробком цього японського диригента. Проведений аналіз наукової літератури показав, що проблема професійного становлення Сейджі Озава та розгляд творчого шляху диригента потребує більш ґрунтовного вивчення й осмислення.

У зв'язку із вищевикладеним **мета** статті полягає у визначенні етапів творчого шляху та особливостей творчого й соціального доробку японського диригента Сейджі Озава.

Озава народився 1 вересня 1935 року в Шен'яні – маньчжурській провінції Ляонін в Китаї, окупованому японськими військами.

Значний вплив на духовний розвиток майбутнього диригента мало залучення до християнства, яке культивувалося в сім'ї. Сповідування християнства сприяло ознайомленню Озава з ідеями та цінностями західної культури. Оскільки старший брат майбутнього диригента працював органістом у церкві, музика з дитинства стала невід'ємною частиною життя Озава. З семи років він починає вчитися грі на фортепіано. У шістнадцять років вступає до Вищої школи Тохо в Токіо, продовжуючи заняття по класу фортепіано та одночасно посилено вивчає творчість Баха. Проте, зламавши два пальці руки під час спортивних занять, Озава припиняє заняття по класу фортепіано та переходить на курс з диригування та композиції. Його вчителем стає диригент Хідео Сайто.

Закінчивши у 1958 році Вищу школу Тохо, молодий диригент їде наступного року до Європи. У Парижі він бере участь в Безансонському конкурсі диригентів та перемагає в ньому. Талант Озава було помічено членом журі Шарлем Мюншем, який запрошує юнака навчатися до Беркширського музичного центру в Танглвуді, Масачусетс, США. У 1960 році Озава бере участь в Танглвудському конкурсі диригентів і отримує вищу премію Сергія Кусевицького. Він визнається найкращим на випускних іспитах з диригування.

Прагнучи удосконалити свою техніку диригування та інтерпретації музичних творів, Озава їде до Берліну на стажування в диригента Герберта фон Караяна. У 1961 році

в Німеччині Озава знайомиться з американським композитором, піаністом та диригентом Леонардом Бернштайном, який запрошує Озава в якості одного з асистентів до Нью-Йоркського філармонічного оркестру. 14 квітня 1961 Сейджі Озава дебютує з оркестром в Карнегі-хол, а в 1962 році вперше виступає із Симфонічним оркестром Сан-Франциско. У сезони 1964-1965 років молодий диригент стає єдиним асистентом Бернштайна й отримує посаду керівника симфонічного оркестру, з яким працює до 1969 року. У 1970-1976 роках він працює керівником Сан-Франциського симфонічного оркестру. У 1973 році, перебуваючи на посту керівника Симфонічного оркестру Сан-Франциско, Озава стає керівником Бостонського симфонічного оркестру, з яким працює понад тридцять років. У бостонський період Озава керував літнім Танглвудським фестивалем. На теперішній час Сейджі Озава є почесним член Танглвудського Музичного Центру.

Всесвітнє визнання майстерності Озава підкреслюється тим фактом, що він працював як запрошений диригент із Лондонським симфонічним, Нью-Йоркським симфонічним, Берлінським філармонічним, Віденським філармонічним оркестрами, Національним оркестром Франції.

Утім, працюючи із західними музичними колективами, Озава не перериває зв'язків із Вищою музичною школою Тохо, випускником якої він є. Озава щорічно приїздить до школи і працює з її випускниками, даючи майстер-класи. Диригент є також засновником двох стипендій для найкращих учнів, багатьом з яких пощастило стажуватися в США за допомогою Озава. У 1972 році японський диригент створює симфонічний оркестр «Нью-Джапан філармонік», що стає одним із провідних симфонічних колективів світу, та японський симфонічний колектив «Сайто кінен» (меморіальний оркестр Сайто), який щорічно виступає в престижних залах країн Європи та Америки. У 1992 році разом з колегами Озава організує фестиваль «Сайто кінен» (Пам'яті вчителя Озава Хідео Сайто).

Особливість виконавчої техніки Озава поряд з іншими диригентами (В. Гергієв, Хіроюкі Івакі, М. Янсонс та іншими) полягає в поєднанні граційної манери диригування з вишуканою жестикуляцією, що створює витончений чуттєвий ефект. Учителі Озава (Л. Бернштайн, Ш. Мюнш) відзначали здатність Озава у молоді роки без видимої напруги керувати колективами виконавців. До складових виконавської майстерності диригента, на наш погляд, слід віднести: 1) потужне диригування, що виявляється в наявності енергетики влади; 2) здатність уважно слухати партнера та враховувати його потреби; 3) уміння глибинно осмислити музичний твір. Як справедливо зазначає Л. Рассел, Озава має природжений талант диригента та чуттєвого інтерпретатора, поєднаний із прагненням постійного вдосконалення та довершеності в роботі, що є характерним для східного світосприйняття [Russell 1998, 58].

Як зазначає Є. Цодоков, творча діяльність диригента Сейджі Озава поділяється на два основних напрямки: роботу з симфонічним репертуаром і роботу з оперним репертуаром [Цодоков, 2010].

Репертуар в області симфонічної музики налічує твори від епохи бароко до сучасної музики. Найбільшу увагу маестро приділяв інтерпретації та виконанню творів П. Чайковського, Л. ван Бетховену, Г. Малеру (всі симфонії та інші твори), О. Прокоф'єва (всі симфонії та інші твори), І. Стравінського, А. Дворжака, Р. Штрауса, С. Рахманінова, Н. Римського-Корсакова. Свою творчу індивідуальність диригент яскраво проявив також у процесі інтерпретації та виконанні творів В. А. Моцарта, Г. Берліоза, А. Шьонберга, О. Мессіана, Б. Бартока, Д. Лигеті та інших.

Оперна діяльність Сейдзі починається у 1969 році на Зальцбургському фестивалі диригуванням опери «Так чинять усі» В. Моцарта. Утім, робота в опері не є головним напрямком діяльності диригента. Серед досягнень Озава в цій області необхідно відзначити постановки опери «Євгеній Онегін» П. Чайковського. У 1974 році Сейджі дебютує цією оперою у Ковент-Гардені, в 1976 році він ставить її у Бостоні, у 1986 році – у Ла Скала, у 1988 році – у Віденській опері, а в у 1992 році – у Метрополітен Опері, США [Charnan 1992, 22]. Слід зазначити, що одним із улюблених творів маестро є опера П. Чайковського «Пікова дама».

Однією з постійних оперних сцен диригента став Париж. У Паризькій опері він виконує багато творів. Серед них «Дитя і чари» М. Равеля (1979), «Цар Едип» І. Стравінського (1979), «Турандот» (1981), «Тоска» (1982), «Фіделіо» (1982), «Електра» Р. Штрауса (1987). Ці спектаклі пройшли в Гранд-опера. В Опера-Бастиль Озава знову виконує «Тоска» в 1995 році. У 2001 році Озава ставить «Осудження Фауста» Г. Берліоза в Парижі, у 2004 році «Джанні Скіккі» Дж. Пучіні. Головною подією паризького періоду творчості Озава стає світова прем'єра опери Мессіана «Святий Франциск Ассизський» (1983).

На фестивалях «Сайто кінен» в Мацумото, Японія, Озава ставить опери І. Стравінського «Цар Едип» (1992) і «Пригоди гульвіси» (1995), ораторію «Жанна Д'Арк на кострі» А. Онеггера (1993), опери Ф. Пуленка «Груди Терезея» (1996) і «Діалоги кармеліток» (1998). Серед постановок останніх років «Воцтек» А. Берга (2004). Необхідно також відзначити постановку «довіденського» періоду «Соломію» Р.Штрауса в Тангльвуді (2001).

Серед постановок в якості музичного керівника Віденської опери слід відзначити «Джонні наг्राє» Е. Кшенека у 2002 році, «Летючий голландець» Р. Вагнера у 2003 році, «Манон Леско» Дж. Пучіні у 2005 році. Озава виконує «Снуфу» Л. Яначека у 2002 році. Бере участь у відтворенні опери «Так чинять усі» В. А. Моцарта у 2003 році, виконує «Тоска» у 2003 році, «Фіделіо» у 2004 році, «Дон Жуан», «Весілля Фігаро», «Електру», «Воцтека» у 2005 році.

Окрім професійної діяльності, Сейджі бере активну участь у музично-суспільному житті, що було відзначено численними почесними нагородами. Так, у 1999 році диригент отримує орден Почесного легіону за великий внесок у розвиток французької музичної культури і свою багатолітню діяльність у Паризькій опері. У 2004 році він засновує Міжнародну музичну академію Швейцарії і стає її директором. У 2008 році диригент відзначається Орденем культури в Японії, церемонія вручення якого відбулася в імператорському палаці. Серед почесних звань маестро докторська ступінь Гарвардського університету, університету Сорбонні та інших учбових закладів, він володар медалі імені Ханса Бюлова, двічі лауреат американської премії «Еммі».

Вшанування діяльності диригента знайшло відображення в побудові Сейджі Озава Хол [Boston Symphony Orchestra : An Official Website, 2011].

Архітектурний проект Сейджі Озава Хол був створений компанією «Вільям Рон Архітектс» під керівництвом провідного американського архітектора Вільяма Л. Рона. Будівля споруджена в 1994 році на території Тангльвудського музичного центру, Масачусетс, США. Він розташований у маєтку сім'ї Таппан, подарованому Бостонському симфонічному оркестру як літня резиденція у 1936 році. Маєток має площу 85 гектарів землі. Рон описав головну задачу під час розробки проекту у створенні будівельної конструкції

концертного зала, яка б гармоніювала із пейзажем та духом Танглвудського музичного центру та водночас забезпечувала б акустичні властивості, які б відповідали вимогам трьох концертних залів з найвищими стандартами акустики, таких як: Симфонічні зали у Бостоні, Амстердамі та Відні. Під час будівництва концертного залу Сейджі Озава Хол Рон використовує сучасні архітектурні системи. Концертний зал має висоту 15 метрів, що дорівнює висоті п'ятиповерхової будівлі. Безперечно, що у стандартній будівлі подібної висоти звук деформується, створюючи неприємний різкий ефект дисонансу. Однак, Рон проектує чотирьохметрову округлу стелю, оснащену багатоканальними звуковими системами. Архітектор використовує прийом, який забезпечує оптимальний час ревербації. Слід також зазначити, що архітектурне рішення округлої стелі повторює ландшафт пагористої місцевості Танглвудського музичного центру. Таким чином, архітектор здійснив поставлену ціль: інтеграцію будівлі в ландшафт. Архітектор розробив різноманітні виходи та особливу конструкцію розсувних дверей, які у розчиненому стані повністю відкривають задній фасад залу і створюють відчуття єдності із навколишньою природою. На думку працівників Сейджі Озава Хол, яку останні повідомили авторові статті під час особистого спілкування, архітектурна конструкція будівлі поєднує дві унікальні особливості, а саме: відчуття перебування у затишному інтимному просторі, і в той же час відчуття масштабності великої сцени.

Внутрішня обробка концертного залу виконана деревиною найвищого ґатунку. Сцена та стінні панелі оброблені деревиною дуба, клена та дугласової ялиці. Сидіння і усі решітчасті конструкції створені з деревини африканського дуба. Зал має декоративні вікна та стелю. Завдяки домінуючому використанню деревини в обробці залу архітектор досягнув оптимальних акустичних характеристик.

З метою створення концертного залу Сейджі Озава Хол Вільяма Л. Рон відвідав багато світових сцен і симфонічних залів і дослідив їх архітектурно-акустичні особливості. В результаті осмислення досвіду світових майстрів архітектури, з'явився унікальний концертний зал, який являє собою сплав італійської та японської архітектури.

Сейджі Озава Хол був визнаний одним з двох Найкращих Концертних Залів США та тринадцятим найкращим Концертним Залом світу, отримавши численні архітектурні нагороди.

Аналіз творчого шляху Сейджі Озава дозволяє зробити висновок про те, що виконавська майстерність диригента включає дивовижну потужну енергетику та внутрішню сконцентрованість виконання. З іншого боку, йому властива лаконічна увага до деталей, що пропущена крізь призму узагальненого бачення цілого. Ця особливість виступає характерною рисою японського світосприйняття, що загалом є властивою східному образу мислення. Беручи до уваги значний вплив західної культури на професійне становлення диригента, зазначимо, що поєднання типово східних рис світовідчуття (погляду в себе, внутрішньої зосередженості, уміння працювати у колективі, прагнення до самовдосконалення) та типово західних рис світовідчуття (лідерства, відкритості до спілкування, емоційності) являє собою самоцінний феномен творчості японського диригента Озава Сейджі.

Підсумовуючи викладене вище, наважимося зробити припущення, що діяльність Озава відіграє важливу роль в історії сучасної світової класичної музики. Творча діяльність японського диригента, уособлюючи духовний зв'язок між Сходом і Заходом, сприяє зближенню національних культур.

Безперечно, стаття не розв'язує всіх аспектів проблеми, що розглядається. Перспективи подальших наукових пошуків у даному напрямку вбачаємо у визначенні впливу японської культури на системи освіти країни та виявленні особливостей симфонічного та оперного репертуару диригента.

1. *Charnan S. Seiji Ozawa: Symphony Conductor* / S. Charnan. – NY : Childrens Press, 1992. – 31 p.; 2. *Russell L. Seiji: an intimate portrait of Seiji Ozawa* / L Russell, C. Smedvig. – Boston: Houghton Mifflin Co., 1998. – 114 p.; 3. *Boston Symphony Orchestra : An Official Website* : [електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : [www. bso. org /bso /mods /toc 01. gen. images](http://www.bso.org/bso/mods/toc01.gen.images). 4. *Цодоков Е. Сейджо Озаве – 75 лет* / Е. Цодоков : [електронний ресурс]. – Режим доступу к ресурсу : [www. operanews. ru/ ozawa. html](http://www.operanews.ru/ozawa.html).

О. Озерська,

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

МОВНА ПОВЕДІНКА НАЧАЛЬНИКА І ПІДЛЕГЛОГО В ЯПОНЬСЬКОМУ ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ І СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ

Проаналізовано вживання певних лексико-граматичних конструкцій в ситуаціях ділового спілкування начальника і підлеглого в Японії. Розглянуто ситуації звіту про роботу, донесення інформації, висловлення власної думки, відмови у формальних стосунках керівника і підлеглого. Метою статті є аналіз адекватної мовної поведінки співробітників різних рівнів службової ієрархії, яка сприяє підвищенню ефективності їх ділового спілкування.

Ключові слова: ділове спілкування, начальник і підлеглий, мовна поведінка, робочі ситуації.

Проанализировано употребление определённых лексико-грамматических конструкций в ситуациях делового общения начальника и подчинённого в Японии. Рассмотрены ситуации отчёта о работе, передачи информации, высказывания собственного мнения, отказа в формальных отношениях начальника и подчинённого. Целью статьи является анализ адекватного языкового поведения сотрудников разных уровней служебной иерархии, которое способствует повышению эффективности их делового общения.

Ключевые слова: деловое общение, начальник и подчинённый, языковое поведение, рабочие ситуации.

Using of definite lexical and grammatical constructions in the situations of business communication between superior and subordinate in Japan is being analyzed. Situations of work reporting, informing, speaking own opinion, refusing in formal relationship between

superior and subordinate are being studied. The aim of the article is to analyze adequate language behaviour of employees of different ranking level, which helps to make their business communication more effective.

Key words: *business communication, superior and subordinate, language behaviour, work situations.*

Вивчення проблем ділової комунікації обумовлене зростанням міжкультурних зв'язків у сучасному світі. Це, у свою чергу, інтенсифікує інформаційний обмін у сфері професійних зв'язків, сприяє закономірному обміну когнітивними структурами, за допомогою яких відбувається залучення до ціннісних орієнтирів, картин світосприйняття різних культур, зменшується дистанція учасників комунікації.

Специфіка ділової комунікації кожної культури визначається як соціокультурними, так і лінгвістичними особливостями. Центральне місце в діловій комунікації належить мовній поведінці її учасників. Дослідження мовної поведінки у процесі ділової комунікації дає можливість, з одного боку, виявити внутрішні фактори мовного розвитку, а з іншого – сприяти вирішенню практичних завдань, розвивати міжнародне економічне співробітництво. Виходячи з цього, актуальність врахування соціолінгвістичних особливостей ділового японського етикету є нагальним.

Метою даної статті є дослідження і узагальнення на основі японських наукових джерел лінгвістичних і соціокультурних аспектів ділової мовної поведінки японського начальника і підлеглого, зокрема, надання звіту, висловлювання власної думки, пропозиції з покращення ділового проекту, відмова начальнику, або особі, що має вищий соціальний статус.

Японська теорія мовного існування розкриває ряд рекомендацій для успішного здійснення міжособистісного і соціального спілкування. Японські теоретики сформулювали основні правила мовної дії ділової комунікації [Кавакацу 1968, 268-292]. Комунікація визнається «центральною нервовою системою» управління виробництвом. Розрізняють три основні види ділової комунікації: 1) вказівки підлеглим підрозділам і особам; 2) звіти керівникам; 3) зв'язок між підрозділами одного рівня. Всі ці види комунікації можуть здійснюватись за допомогою особистих контактів, по телефону, на нарадах, зборах, а також у письмовому вигляді.

Загальні установки для усіх видів комунікації зводяться до того, щоб: 1) створити клімат моральної довіри між начальником і підлеглим, виключити всіляку скованість у спілкуванні; 2) приділяти належну увагу невербальній комунікації, враховуючи особливості характеру партнера; 3) розвивати навички уважного вислуховування партнера; 4) починати розмову, добре розуміючи про що йтиме мова; 5) обирати належні обставини, особливо для неприємних розмов, наприклад, не виносити догану підлеглим у присутності третіх осіб; 6) слідкувати за простотою і дохідливістю мови; 7) почувши якусь пропозицію або вислів, намагатись розгадати дійсний їх мотив, використовуючи спосіб перепереверки через бесіду з іншими особами; 8) не вдаватись до обману навіть у випадках, продиктованих діловими міркуваннями; 9) продумувати спосіб іншого виходу «обхідним шляхом» на випадок небажаного результату комунікації [там саме]

Рационалізація мовної діяльності у сучасній Японії обґрунтовується, поряд з деякими особливостями її системи, ще і національно-культурними рисами, притаманними

японцям під час їхніх мовних дій. Щерба Л.В. вважав, що кожна мова відображає культуру того народу, який нею розмовляє [Щерба, 1953, 7]. Характеризуючи власну мову з точки зору національно-культурних рис її носіїв, японські лінгвісти підкреслюють, що їхній мові притаманна особлива побудова висловлювань, які підпорядковані наданню максимальної уваги співрозмовнику, прояву пошани до нього, створення доброзичливого настрою [Харікава 1971, 125-139].

Японській мові притаманні багатство і різноманітність гонорифічних форм, які проявляються через величезний арсенал граматичних засобів і спеціальної лексики. В японській мові надзвичайно розвинена система особистих займенників: існує до 50 форм звернень шанобливо-офіційного, високого, нейтрального, дружньо-шанобливого, скромного, фамільярного стилю; біля 50 форм привітань, біля 40 форм виразу подяки, біля 20 форм вибачень.

Японська мова схожа на японське мистецтво, «яке взяло на себе зобов'язання бути красномовним на мові недомовок» [Овчинников 1971, 42].

Розглянемо побудову ділової мовної комунікації на прикладах спілкування підлеглого і начальника. Питання особливостей ділової японської мови знайшли своє висвітлення у роботах японських дослідників Терасіма Ясуко, Табучі Мачіко та інших [寺島2010; 田淵 2008].

1. *Звіт начальника*. Вмілий звіт покращує оцінку виконаної роботи. Виконаною робота вважається у тому випадку, коли співробітник звітує про неї своєму керівникові. Якщо на питання начальника あの件、どうなった？ (Як справи з цього питання？) співробітник відповідає あ、もう終わりましたけど。(А, так, я вже її закінчив), то наскільки вміло не була б виконана робота, оцінка її керівником буде значно нижчою.

Звіт про виконану роботу має бути своєчасним. Існує декілька правил, яких слід дотримуватись, звітуючи перед начальником:

1) необхідна чітка доповідь про виконану роботу ○○の件、終わりました。(Я виконав цю роботу). Фраза типу これでいいかご確認ください。(Погляньте, так підійде?), 次はどのようにいたしましょうか。(Яким чином робити далі?, 次のご指示をお願いします。(Чекаю ваших наступних вказівок) здатні підняти рейтинг підлеглого в очах японського начальника.

2) При роботі над довгостроковим завданням необхідно доповідати про хід його виконання, причому здійснювати це слід не приблизно, а доволі докладно, наприклад: 資料作り、今日は第3部まで終わりました。(Підготовку я сьогодні виконав до третього розділу). У випадку негативного звіту – 資料作り、だいたい半分ちょっとくらい終わりました。(Я ось дещо половину роботи встиг зробити), після чого неминуче слідує запитання начальника: 半分ちょっとってどれくらいだよ？ (Скільки це більше половини?).

3) У тому випадку, коли навіть немає про що звітувати, звіт надається. Наприклад, співробітник у таких випадках говорить: 今日は特に報告することはありません。(Сьогодні особливо немає про що звітувати) і такий звіт є набагато кращим, ніж мовчання, оскільки відсутність звіту формує недовіру до співробітника з боку японського керівника.

4) Звіт про невдачі і проблеми необхідно надавати якомога раніше. Часто співробітник мимоволі затримує доповідь начальнику про якусь негативну інформацію, як, на-

приклад: про помилки, невдачі або проблеми. Японський керівник вимагає своєчасного звіту, оскільки часто певні невирішені питання взаємозалежні і ще більше ускладнюють проблему.

5) Доповідь про виконану роботу надається безпосередньо особі, яка видала розпорядження на її виконання. Ця вимога є обов'язковою, оскільки прохання передати повідомлення начальнику через іншу особу є виявом безвідповідальності [Табучі 2008, 32-33].

У випадку ж, коли неможливо безпосередньо повідомити керівника, який надавав розпорядження, наприклад, коли співробітник знаходиться у відрядженні або за межами фірми, тоді звіт необхідно подати іншими способами: по телефону безпосередньо начальнику або його заступнику, електронною поштою, у письмовому вигляді. Особливо, якщо звіт не терміновий, то можна скласти його розгорнутий письмовий варіант. У всіх випадках слід переконатись, що начальнику необхідна інформація надійшла [Терашіма 2010, 70-71].

2. Висловлювання підлеглим начальнику власної думки, пропозиції або проекту щодо роботи. Кожна робоча ситуація має свої передумови і причини.

В японському діловому спілкуванні всіляко заохочується надання пропозицій співробітниками своєму начальнику, але головною умовою при цьому є скромність. В ньому не допускається критичне висловлювання щодо поточного стану на підприємстві. Критика поточної ситуації у фірмі розглядається японським начальником як критика справи, яку він започаткував. Час від часу у добросовісних співробітників виникають ідеї і плани щодо покращення поточної ситуації на роботі. У всякому випадку більшість начальників, які підтримують ініціативу і відданість своїх підлеглих, ставляться довірливо до їх пропозицій з покращення роботи. Разом з тим, найкращі пропозиції, висловлені у невдалій формі, можуть бути сприйнятими начальником як надмірна самовпевненість співробітника [Nishiyama 2000, 82].

Необґрунтоване висловлювання *こんなやり方ではダメ*. (Так робити неправильно), викликає несхвалення з боку оточуючих і тому до цього зауваження навряд чи хто прислухається. Практика ділового спілкування підлеглою з керівником передбачає поряд з висловлюваннями зауважень чи пропозицій повагу та пошану до начальника. Коли співробітник хоче висловити свою думку з певного питання, то він має застосувати наступну конструкцію поваги: *私が申し上げることではないかと思いますが* (Можливо я міг би висловитись з цього приводу), *私なりに考えてみたのですが* (Наскільки я можу судити про це). У першій конструкції вживається дієслово *申し上げます* («скромна» відносно мовця форма дієслова *言う*) і конструкція *ではないか* (може це так?), яка виражає ввічливу невпевненість. Ці конструкції є виявом «скромності» мовця. Застосовуються і інші кліше, як ось питання *こんな考え方はどうでしょう?* (Як на вашу думку моя пропозиція?) [Табучі 2008, 38-39].

Якою б геніальною не була ідея, необхідно, щоб пройшов певний час і її визнали у суспільстві. Поведінка, коли співробітник після відмови згортає свою ідею, не характеризує його як ефективного працівника. Діловий японський етикет вимагає настирної дії, коли, вибираючи відповідний час, повідомляючи неодноразово і якомога більший кількості оточуючих, зацікавлених у підтримці ідеї, домагатись втілення її у життя. Конструктивність, переконливість і ініціативність – ключ до реалізації ідеї [там саме].

Японська манера проведення ділового обговорення має форму дружньої бесіди, учасники якої намагаються дійти компромісу, для чого готують підґрунтя домовленості заздалегідь, тобто використовують так зване «根回し» (дослівно - «обкопка коріння»). Наприклад, у японській фірмі може бути не сприйнята певна новація, якщо її розробник заздалегідь при формальних або неформальних обставинах не познайомить учасників майбутньої наради зі змістом своєї ідеї. Необхідна ґрунтовна підготовка проекту [Інтернет]. Діловий етикет вимагає, що не можна говорити начальнику *これ、なんでこんなやりかたんですか？* (Чому ви так поступаєте?) або *これじゃダメですよ。こうしましょうよ。* (Так робити не можна, зробимо, як я кажу). Правильно слід сказати: *今のやり方ですが、少し変えてみたらと思うんです。* (Як відносно того, щоб трохи змінити нинішній стан речей?), *このようにしてみてはどうでしょうか。* (Якщо зробити так, як ви вважаєте?). Навіть у випадку відмови співробітнику в реалізації його ідеї, негативною вважається поведінка, коли співробітник у відповідь говорить *なんだよ、せっかくいい案を出したのに。* (Я так старався, пропонуючи цю ідею), *こんな会社じゃやってられないよ。* (Ця фірма не здатна реалізувати мої пропозиції) [Табучі 2008, 39].

Правильно слід дотримуватись таких правил: 1) повідомити про свою ідею ще раз, обравши більш сприятливий час; 2) можливо у пропозиції бракує достатніх даних і для глибшої переконливості їх слід розширити; 3) необхідно запитати думку інших людей і доопрацювати пропозицію; 4) можливо для реалізації даної ідеї слід спробувати отримати пораду у начальника щодо успішної реалізації даного проекту [Терашіма 2010, 167].

Діловий світ сьогодні швидко змінюється. Її ідеї, які нещодавно вважались нерéalними, з часом або при зміні керівника можуть знайти своє втілення. Втілення ідеї у майбутньому завжди пов'язане з непорозумінням і несхваленням оточуючих. Тому необхідна наполегливість і витримка у досягненні мети.

3. *Відмова начальнику або особі, що має вищий соціальний статус.* Головна аксіома у спілкуванні японців – не скривдити співрозмовника. Тому, у випадку, коли керівник після робочого дня, наприклад, запрошує випити чи провести час у неофіційній обстановці, коли інтереси не співпадають, необхідно вміти ввічливо відмовити. У таких випадках слід застосовувати наступні принципи відмови: 1. Обов'язково подякувати і вибачитись за неможливість прийняти запрошення. 2. Лаконічно пояснити причину відмови. 3. Запропонувати інший план або виразити готовність прийняти пропозицію іншим разом. У таких випадках доречні такі фрази: *申し訳ありません。今日は用事がありますので、またの機会に誘ってください。* (Вибачте, але сьогодні у мене справи. Запросіть мене іншого разу), *ありがとうございます。行きたいんですがちょっと風邪気味なので早く帰りたいんです。* (Спасибі за запрошення. Я хотів би сходити, але трохи застуджений і хочу раніше повернутися додому), *近いうち、ランチでも一緒にさせてください。* (Дозвольте мені найближчим часом запросити вас на обід) [Табучі 2008, 124-125].

Такими фразами можна ввічливо відмовити начальнику, не скривдивши його. Фраза прямої відмови, наприклад: *今日はダメです。* (Я сьогодні не можу), *夜は他にすることがありますので* (У мене є інші справи сьогодні ввечері), *仕事が終わったあと、やりたいことがあるんですよ。* (Після роботи я хочу зайнятись іншими справами) не є ввічливими і шанобливими до начальника [там саме].

Бувають випадки, коли начальник запрошує провести час після роботи з метою обговорення питань, які неможливо вирішити на робочому місці. У таких випадках началь-

ник пропонує зустріч за допомогою таких фраз: 悩みがありそうだから聞いてやろう。(Здається у тебе проблеми, хочу запитати в чому справа?) або みんなの前ではできない注意を、ざっくばらんにしてやろう (У мене є до вас зауваження, про яке я не хотів би говорити при всіх). Фраза, коли начальник хоче особисто переговорити при неофіційних обставинах, співробітник має відповісти: 何か、お話でもあるんでしょうか? ということでしたら、お付き合いさせていただきますが (Ви хотіли зі мною поговорити про щось? Якщо так, то дозвольте з Вами провести цей час) або いいですね。一緒にします。ありがとうございます。(Дякую, радий буду з вами разом провести час) [Терашіма 2010, 88].

Таким чином, дослідження соціокультурних і лінгвістичних особливостей мовної поведінки начальника і підлеглого свідчить, що японській діловій комунікації притаманні власні національні норми функціонування мовних засобів, які базуються на дотриманні традиційних норм етикету та правил системи мовної діяльності.

1. *Кавакацу Хісасі*. コミュニケーションの心理技術(Психологія і техніка комунікації). – Tokyo, 1968. – С. 268-292; 2. *Хорікава Наойосі*. 話し言葉における日本人の論理 (Логіка японця в усній мові). 日本人の性格. 第2巻. – Tokyo, 1971. – 167 с.; 3. *Щерба Л.В.* Очередные проблемы языковедения. Избранные работы по языкознанию и фонетике. Т.1.- Л., 1953. – 214 с; 4. *Kazuo Nishiyama*. Doing business with Japan: Successful Strategies for Intercultural communication. – Honolulu: University of Hawaii Press, 2000. - 216 p.; 5. 田淵 真知子. 話し方・言葉遣いのビジネスマナー. – 東京, 2008. – 175頁; 6. 寺島 康子. ビジネス会話マナー. – 東京, 2010.– 192頁; 7. http://leit.ru/modules.php?name=Pages&pa=showpa_ge&pid=399.

В. Парамонова,

Мелитопольская школа искусств

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ КОМИКСОВ МАНГА В ЯПОНИИ

У статті проаналізовано процес становлення коміксів манга в Японії, визначено ступінь та причини її популярності у мешканців цієї країни, розглянуто основні етапи розвитку цього специфічного явища модерної національної японської культури.

Ключові слова: манга, аниме, малюнок, журнал, комікс, фільм, танкобон, Японія.

В статье проанализирован процесс становления комиксов манга в Японии, определено степень та причины её популярности у жителей этой страны, рассмотрены основные этапы развития этого специфического явления современной национальной японской культуры.

Ключевые слова: манга, аниме, рисунок, журнал, комикс, фільм, танкобон, Япония.

The article is aimed to analyse the process of comics' moulding in Japan, to define the degree and reasons of their popularity among the citizens of the country, to establish the main stages of this specific phenomena development in a modern national Japanese culture.

Key words: *manga, anime, magazine, comics, film, tankobon, Japan.*

«Роман в рисунках» – вот, пожалуй, самый точный перевод японского слова манга. Слово «манга» дословно означает «гротески», «странные (или веселые) картинки». Понятие «манга» часто ассоциируется с комиксами, изданными в Японии. Так или иначе, манга и ее производные, помимо оригинальных произведений, существует в других частях света, в частности на Тайване, в Южной Корее, в Китае, и особенно в Гонконге. Считается что название «манга» ввел Кацусики Хокусай в 1814 г., создавший серию черно-белых эскизов, которые он назвал – «Хокусай манга» (непроизвольные наброски)[1]. Первые упоминания о создании в Японии историй в картинках относятся еще к XII веку, когда буддийский монах Тоба нарисовал четыре юмористические истории, рассказывающие о животных, изображавших людей, и о буддистах нарушавших устав. Эти истории представляли собой четыре бумажных свитка с рисунками тушью и подписями к ним. Приёмы, которые он использовал в своих работах, заложили основы современной манги – как, например, изображение человеческих ног в состоянии бега[2].

Манга в своём современном виде начала становление во время и особенно после Второй мировой войны. Во время войны манга служила пропагандистским целям, печаталась на хорошей бумаге и в цвете. Её издание финансировалось государством (неофициально её называют «токийская манга»)[3]. После окончания войны, когда страна лежала в руинах, на смену ей пришла «осакская» манга, издававшаяся на самой дешёвой бумаге и продававшаяся за бесценок. В 1947 г. Осаму Тэдзука выпускает свою мангу «Shin Takarajima» («Новый остров сокровищ»), разошедшуюся фантастическим для совершенно разорённой страны тиражом в 500 тыс. экземпляров. Распространению «историй в картинках» всегда способствовали сложность и неоднозначность японской письменности. Развиваясь манга, вобрала в себя традиции *укие-е* и западные техники.

Полстолетия назад комиксы издавались только для детей. Взрослые же предпочитали прочесть газету или книгу. Сейчас в мир манги втянулось практически все взрослое население страны. Журналы комиксов можно встретить везде. Книжные магазины и газетные киоски предлагают на выбор десятки названий. Для тех, кто не представляет ночи без любимого комикса, в Японии круглосуточно работают книжные автоматы по продаже манги. Много кто, прочитав свежий выпуск, оставляет его на заднем сидении автобуса, на багажной полке поезда, на столике в кафе. И до оставленной манги сразу же тянутся руки нового читателя[4]. Феноменальная любовь японцев к манге объясняется не только предпочтением картинки над текстом. Манга открывает японцу окно в невероятное. В бетонных лабиринтах урбанизированной Японии детям не остается места для игр. Манга позволяет мысленно наслаждаться пространством. Занятый с утра до вечера в конторе или на производстве взрослый японец в чтении манги ищет (и находит) для себя возможность расслабиться, помечтать про что-нибудь, не связанное с работой[Парамонова 2009-2010, с.224].

Огромное влияние на развитие манги оказала европейская карикатура и американские комиксы, ставшие известными в Японии во второй половине XIX в. Большая часть ман-

ги – это сериалы “с продолжением”, печатающиеся в газетах или (чаще) в еженедельных или ежемесячных журналах. Обычный объем порции сериала в еженедельном журнале – 15-20 страниц[2]. Популярную у читателей мангу переиздают в виде отдельных томов – танкобонов. Существуют, разумеется, и короткие манга-рассказы, и манга, сразу изданная в виде танкобонов. Каждый из журналов ориентирован на определенную аудиторию, скажем, на младших подростков-мальчиков, интересующихся фантастикой, или на старших подростков-девочек, интересующихся балетом. Наиболее сильны различия между женскими и мужскими журналами. Конечно, такое разнообразие аудиторий породило целое множество стилей и жанров: от символизма до фотореализма и от сказок до философских произведений и школьных учебников. Манга можно отличить по обложке, для какой аудитории она создана, также ставится маркировка. Также в Японии существуют «манга-кафе», в котором можно выпить чашечку кофе и почитать мангу. В современной Японии издается много журналов, просторечии их называют «телефонными книгами», так как они очень напоминают их по формату, и по качеству печати.

Манга издается как отдельными сериями, так и танкобонами (книга с несколькими незаконченными рассказами). Айзобан – коллекционное издание. Так печатается только самая успешная манга, например, «Dragon Ball», «Fruits Basket». Обычно над одной мангой работает не более трех-четырех человек. Кроме профессиональной манги есть любительская, называемая додзинси и издается самими авторами. Многие известные мангаки начинали как додзинси. Рисунок в манге может варьироваться от гротескного до фотореалистичного, однако главным направлением является стиль, характерной особенностью которого считаются большие глаза. Первым в такой стилистике стал рисовать Осаму Тэдзука, чьи персонажи были созданы под влиянием героев американских мультфильмов, в частности, Бетти Буп (девушки с огромными глазами), а после большого успеха Осаму Тэдзуки другие авторы начали копировать его стиль[6].

В Японии мангу читают люди любого возраста, что собственно объясняет существование самых разнообразных её жанров: приключения, романтика, спорт, юмор, научная фантастика, ужасы, бизнес, история и др. Почти вся манга рисуется и издается черно-белой. Наиболее широко за пределами Японии манга представлена в США, Канаде, Германии, Франции и Польше. Фанатов манга и аниме во всем мире часто называют «о-таку», но в Японии это слово имеет негативную окраску. Фанфик – литературное творчество фанатов, может представлять предысторию, продолжение, пародию, «альтернативную вселенную», кроссовер. Фанарт (fan art) – это художественное творчество фанатов манга. Сюда входят компьютерные коллажи, оригинальные рисунки и додзинси. Широкое распространение не только в самой Японии, но и за ее пределами получил Косплей (cosplay), который заключается в переодевании в костюмы персонажей манги и аниме и предполагает участие в различных шествиях, парадах и конкурсах.

Термин “аниме” вошел в употребление только в середине 1970-х гг., до этого обычно говорили “манга-эйга” (“кино-комиксы”). Два первых больших аниме-фильма вышли в 1943 и в 1945 годах соответственно и были “игровой” пропагандой, прославлявшей мощь японской армии. Как и в случае с мангой, решающую роль в истории аниме сыграл Тедзука Осаму, который предложил отказаться от бессмысленного соревнования с полнометражными фильмами Уолта Диснея и перейти к созданию ТВ-сериалов, превосходящих американские не по качеству изображения, а по привлекательности для

японской аудитории. С точки зрения разнообразия стилей, жанров и аудиторий манга существенно превосходит аниме, однако последняя с каждым годом догоняет конкурентку. Сериальность диктует свои законы – создатели аниме менее чем аниматоры других стран, склонны к техническим экспериментам, зато уделяя много внимания созданию привлекательных и интересных образов персонажей (отсюда важность качественного озвучения) и разработке сюжета[Иванов 2002, с.256-257].

Стоит помнить, что анимационные фильмы создавались в Японии еще до Второй мировой войны такими художниками, как Масаока Кендзо и Сео Таро. После войны анимационные кинофильмы, начиная с «Легенды про белую змею» издательства Тоей Анимейшн, подражали шедеврам Диснея – и так успешно, что некоторые стали популярными во всем мире, превзойдя все ожидания. А еще был «Могучий атом», телевизионное шоу, которое использовало отличную от диснеевской модель, и которое установило основные правила современного японского аниме – с акцентом на героев и сюжетной линии. Тэдзука Осаму был большим поклонником и последователем анимационной продукции Диснея. Во время работы над «Могучим атомом» он решил удалить некоторые промежуточные изображения и чаще использовать действия, что повторяются. Этот подход, вместе с сокращением движений и эстетической красотой, дал возможность сконцентрироваться на идее и драматизме. Тэдзука перепробовал несколько способов снизить стоимость производства, не снижая темпов работы. Он разработал уникальную форму искусства, в которой статические изображения кажутся такими, что движутся и накладываются друг на друга[Schodt, Frederik L. 2007, p.98].

Америка была одной из первых стран, где начала выходить переведённая манга. В 1970-х и 1980-х годах она была практически недоступна для рядового читателя, в отличие от аниме. Однако на сегодняшний день достаточно крупные издательства выпускают мангу на английском. Статьи, посвященные манге и аниме, появляются в крупных печатных изданиях: «New York Times», «Time», «The Wall Street Journal», «Wired»[Rifas, Leonard 2004, p.160]. Однако фанаты манги мало интересуются американскими комиксами, так как считают их тяжелыми для восприятия. Американские комиксы сосредоточены на большей детализации персонажей и заднего плана, и имеют масштабные подписи. Японской манге напротив достаточно намек и читателю сразу становится все понятно. Например, авторы манги изображают время действия – солнцем, восходящим за спинами героев; настроение – сломанной веткой или опавшим листком; место действия – фоном.

Манга пришла в Европу через Францию и Италию, где в 1970-х годах начали показывать аниме. Во Франции рынок манги весьма развит и известен своей разнообразностью. В этой стране популярны в том числе работы в жанрах, не нашедших отклика у читателей других стран за пределами Японии, как, например, драматические произведения для взрослых, экспериментальные и авангардные работы. Не особенно известные на Западе авторы, как, например, Дзиро Танигути, во Франции обрели большой вес. В Германии в 2001 г. впервые за пределами Японии манга начала издаваться в формате «телефонных книг» на японский манер.

Первым таким журналом стал «Banzaï», рассчитанный на юношескую аудиторию и просуществовавший до 2006 г. В начале 2003 года начал выходить сёдзё-журнал «Daisuki». Сейчас почти все зарубежные манга-издатели отказываются от отдельных выпусков, переходя на «телефонные книги». Из всех европейских стран хуже всего ман-

га представлена в России. Предположительно, это связано с низкой популярностью в России комиксов: их принято считать детской литературой, а манга рассчитана на более взрослую аудиторию. Первой официально изданной в России мангой была «Ранма ½», известная работа Румико Такахаси. Также, как и во всем мире, манга в России распространяется в виде любительских переводов – сканлейта [Иванов 2002, с.8].

Многие национальные культуры боятся потерять свою “идентичность”, заимствуя что-нибудь из других культур. В японской культуре такого страха нет. В японском фэнтези можно встретить не только японо-китайских оборотней, но и европейских эльфов и гномов. В одном фэнтези есть даже советский танк. Однако никакой “идентичности” это не угрожает, напротив, эльфийки становятся “японками”, гномы – “японцами”, а танки – вполне национальными кошками-призраками. Даже когда создатели манги или аниме хотят создать нечто “совершенно европейское” или “абсолютно американское”, они не могут уйти от культуры. И именно поэтому их художественные эксперименты не разрушают японскую культуру, а дополняют ее, расширяют ее набор приемов и идей [Kern, Adam 2006, p.159].

Сегодня нет ни одной другой страны мира, в которой так много внимания уделялось бы комиксам и анимации. Ежегодно в Японии печатается 4,5 млрд. единиц книжно-журнальной печатной продукции в Японии, четверть от этого объема составляют комиксы, которые издаются в виде журналов или книг. Многие университеты за пределами Японии начинают серьезные научные исследования манга и аниме. В новом научном центре будут изучаться история, методы и техника создания манга и аниме. По замыслу инициаторов проекта, необходимость изучения популярных во всем мире комиксов и мультфильмов вызвана тем, что это направление давно уже вышло за рамки субкультуры и заняло важное место в японской культуре.

1. www.nihonsekai.ru/index.php; 2. www.waylove.ru/forums/ezo_5484.html; 3. www.leit.ru/modules.php?name; 4. www.japan-info.com.ua/?p=16; 5. Парамонова В.А. Манга в Японії: захисний рефлекс надміру урбанізованого суспільства чи культурно-цивілізаційний здобуток нації? // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць викл. та студ. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія» і Київ. нац. лінгв. ун-ту до 90-річчя професора Омеляна Йосиповича Прицака / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»; Київ. нац. лінгв. ун-т; Голов. ред. І.В.Срібняк. – К., 2009-2010. – Вип.4-5. – С.223-224; 6. www.nihonsekai.ru/index.php; 7. Schodt, Frederik L. The Astro Boy Essays: Osamu Tezuka, Mighty Atom, and the Manga/Anime Revolution. – Berkeley, CA: Stone Bridge Press, 2007. – 187 p.; 8. Rifas, Leonard. Globalizing Comic Books from Below: How Manga Came to America // *International Journal of Comic Art*. – 2004. – Т. 2. – № 6. – С. 138-171; 9. Иванов Б.А. Введение в японскую анимацию. – М.: Фонд развития кинематографии; РОФ «Эйзенштейновский центр исследований кинокультуры», 2002. – 336 с.; 10. Иванов Б.А. Российская анимация: пан или пропал? // *Литературная газета*. – М., 2002. – № 33. – С.8; 10. Kern, Adam. Manga from the Floating World: Comicbook Culture and the Kibyōshi of Edo Japan. – Cambridge: Harvard University Press, 2006. – 238 p.

МОБІЛЬНА КУЛЬТУРА ЯПОНСЬКОЇ МОЛОДІ. ФЕНОМЕН ギャル文字

Користування Інтернетом і мобільним телефоном вже давно стало невід'ємною частиною життя більшості японців. І як результат – поява своєї «мови спілкування». Особливо слід відзначити відправлення СМС повідомлень за допомогою використання символів, що носить назву «гяру моджі» (яп. ギャル文字). За допомогою цієї «мови» спілкуються переважно підлітки і молоді люди. Як і в інших видах неформального листування, в гяру моджі, символи замінюються на схожі символи. Таке написання, в свою чергу, виявляється навіть складнішим ніж просте набирання тексту.

Ключові слова: медіа культура, гяру моджі, спілкування, символи, інтернет, мобільна культура, молодь

Пользование Интернетом и мобильным телефоном уже давно стали неотъемлемой частью жизни большинства японцев. И как результат - появление своего «языка общения». Особо следует отметить отправку СМС сообщений с помощью использования символов, получившее название «гяру модзи» (яп. ギャル文字). С помощью этого «языка» общаются преимущественно подростки и молодые люди. Как и в других видах неформальной переписки, в гяру модзи, символы заменяются схожими. Такое написание, в свою очередь, оказывается даже сложнее чем простое написание сообщения.

Ключевые слова: медиакультура, гяру модзи, общение, символы, интернет, мобильная культура, молодежь

In Japan a mass usage of Internet and mobile phones increases every year. As a result, development of its own “language”. Gyarū-moji is a style of Japanese SMS writing popular among young people. It replaces characters with similar symbols or group of symbols.

Key words: media culture, gyaru moji, communication, symbols, Internet, mobile culture, youth

Японія вже давно асоціюється з країною безмежних можливостей розвитку технологій, і мобільна індустрія в цьому випадку не виключення. Швидкий розвиток та інтеграція мобільних технологій в японське суспільство породили таке поняття як «культура keitai» (від яп. 携帯 – мобільний, портативний). За даними проведеного дослідження в 2010 році, про використання мобільних телефонів серед населення старше 13 років [Sarah Perez, 2010], Японія випереджає США і так звану п'ятірку країн ЄС (Великобританія, ФРН, Франція, Іспанія, Італія) у використанні мобільних телефонів майже в 2 рази : Японія – 75,2%, США – 43,7 і ЄС5 – 38,5% відповідно.

Зрозуміло, що швидкий ріст технологій і розвиток обробки тексту ще за 1980-х років вплинув на спосіб японського письма, і такий вплив часто включає в себе відхилення від основних правил, особливо в написанні тексту в інтернет ресурсах. У Японії, як і в

кожній країні, існують офіційні правила орфографії і побудова граматичних конструкцій, які щоденно порушуються в особистому електронному листуванні. Звісно, такі зміни можуть згодом вплинути й на використання мовних конструкцій в загальному, але на це все ж таки потрібен час. Зазвичай, зміни у мові зумовлені появою нових молодіжних груп і відповідно сленгу.

Молодь завжди відігравала важливу роль в прийнятті і продукуванні нових технологічних феноменів. В багатьох випадках, саме молоді люди, особливо жінки, трансформували прагматичні технічні засоби для соціальних цілей. Використання нових технологій в суспільстві дозволило еволюціонувати даним винаходам. Так мобільні телефони перейшли від розряду бізнес – технологій до соціальної необхідності. [Choi, Jaz Hee-jeong, 2011]

Можна також провести таку закономірність, що різкий розвиток «культури keitai» в Японії пов'язаний з певною групою користувачів, але це не зовсім так.

Завжди бути на зв'язку і спілкуватися зі своїми однолітками, що може бути кращим для молоді. Тому «культура keitai» це не феномен, а радше закономірність. З кожним роком число власників мобільних телефонів буде тільки зростати, так само як і зменшуватися вік користувачів телефонів.

Також слід зазначити, що в Японії віддають перевагу відправленню СМС повідомлень над голосовими повідомленнями. Значною мірою, в цьому випадку, відіграє заборона здійснення дзвінків в публічних місцях, а також громадському транспорті. Тому не дивно, що поступово з'являються різні види написання текстових повідомлень. Особливо відзначаються різноманіття переписки дівчат і молодих жінок. Отже слід відзначити той факт, що досліджуючи історію мобільних технологій в Японії не можливо оминати й той факт, що важливу роль відіграли в цьому жінки.

Жінки частіше використовують півсимволи, які легше набирати на мобільному, а також велику кількість смайлів, а також так званих kao-moji (顔文字), що робить повідомлення «kawaii» (милим).

Японія, особливо, добре відома за своєю культурою kawaii, що захопила ринок мобільних телефонів як останнє з віянь моди, з використанням у вигляді декору яскравих кольорів. [M. Castell, M. Fernández – Ardévol, J. Linchuan Qiu, A. Sey 2007, 62]

Такий розвиток вказує не тільки на розмежування за гендерним показником, а також появою різних видів листування, особливо серед жінок. Це пов'язано з появою різних субкультур, еволюцією культури молоді і самих технологій.

Звісно культура kawaii і keitai пов'язані між собою. Тому як більшість саме молодих жінок зацікавленні в тому, щоб в їх мобільних телефонах в більшій мірі були присутні милі (kawaii) малюнки і kao-moji для урізноманітнення в написанні повідомлень. Також можна зазначити й той факт, що kawaii малюнки використовуються для визначених контактів і подій, а також приєднують їх до своїх фотографій. [N. Gottlieb, M. J. McLelland 2003, 54]

Саме так звані shōjo і kōgyaru представили форми жіночності у написанні текстів. Саме вони найбільшою мірою розкривають культуру kawaii і keitai. Shōjo і kōgyaru продемонстрували декілька можливостей для жіночності, і мобільних перформативності статі [Larissa Hjorth 2009, 87]. І саме від них йде початок нового стилю листування гяру моджі.

Тепер слід дати визначення, що ж таке це гяру моджі?

Гяру моджі – стиль написання японських слів, з використанням символів і написання тексту різними алфавітами, що використовується серед молоді (в основному дівчатами і молодими жінками). Здебільшого таке заплутане писання по-перше показує, що особа належить до даної спільноти, а по-друге шифрує повідомлення від «небажаних читачів» і батьків. Це, в свою чергу, надає молодій людині відчуття свободи і незалежності, а також сприйняття однолітками.

Здебільшого такий спосіб листування називають схожим до стилю leet – поширений стиль вживання англійської мови в Інтернеті. Основні відмінності – заміна латинських літер на схожі цифри і символи, імітація і пародія на помилки, характерні для швидко-го набору тексту, імітація жаргону хакерів і геймерів, додавання закінчення z0g до слів. [Leet, 2010]

Повертаючись до гяру моджі можна навести такі приклади передачі символів: す (su) можна записати як символ – §, символ ほ як вертикальна риска і ま (ma) – «|ま». Знаки катакани також часто замінюються схожими за видом кандзі, 世 можна використовувати для セ («se») та 干 – для チ («chi»). Кана і ромаджі можуть вільно змішуватись навіть в написанні одного слова, а латинські знаки в ромаджі можуть бути заміненими на схожі символи з кирилиці, наприклад «N» можна легко замінити на «И».

Складові канджі часто розкладаються на правий і лівий елементи, які пишуться у вигляді окремих кандзі або каною. Наприклад, кандзі 好, який означає «радіти», «насладжуватися», може бути розкладений на складові знаки 女 і 子, що, відповідно, означає «жінка» і «дитина». [Fushigi Nippon, 2008]

Таке написання, на думку молодих людей, більшою мірою передає почуття і робить листування більш живим, використовуючи не тільки «шифрування», але й цілу купу смайлів. [ITmedia, 2002]

На даний момент, в Інтернеті з'являються безкоштовні програми для перетворення написаного тексту в стиль гяру моджі. [Baidu Japan Blog, 2010]

Ось, приклад перетворення тексту, що можна зробити в такій програмі. Звичайне повідомлення 八時に会いましょう (*hachi ji ni aimashō*, давай зустрінемось о 8 годині) можна перетворити наступним чином 八時に会いまUよう, як можна побачити відмінність від оригіналу полягає в заміні одного символу на латинську літеру U і зменшення декількох інших в розмірі. Ту ж саму фразу можна перетворити й наступним чином: 八時レニ会レ' ま Uよう ; в цьому випадку に перетворилось на комбінацію символів катакана レ та ニ, символ い в слові *aimashō* також був перетворений на レ і', ま було замінено на латинське написання «ma», а решта залишилась як при першому перетворенні. [Robert B. Kaplan, Richard B. Baldauf 2008, 111]

Також існує синтез, поєднання гяру моджі з kao – moji [顔文字CAFE], в даному випадку дуже важко взагалі розшифрувати записане таким чином повідомлення. Ось декілька прикладів такого поєднання:

- ヴ(・ω'・*)oc<【。°+.:了ノ力"-.:+°。】 → ありがとう
- ヴ(*>ω*)/☆+。≡ωにちわ+☆ → こんにちは
- ノゞTノゞT...φ(・ω・`。) → バイバイ
- オ×〒"ト`ノ♪(。(00)`)つ*:.。 .。.:☆*:.° → おめでとぅ

• よろしくネガイ いちうま、(●ゝ・▽・)) → よろしく

У загальному, можна сформулювати таблицю основних перетворень символів хірагани [日本語俗語辞書, 2002], для розшифровки написаних в даному стилі речень:

あ→あ	い→レゝ	う→う	え→え	お→お
か→カゝ	き→(≠	く→く	け→け	こ→こ
さ→土	し→U	す→£	せ→世	そ→ξ
た→T=	ち→ち	つ→つ	て→τ	と→`C
な→Tよ	に→に	ぬ→й u	ね→Й ё	の→σ
は→レ£	ひ→ひ	ふ→、ζ、	へ→ハ	ほ→レま
ま→m a	み→み	む→£ゝ	め→め	も→m O
や→や	ゆ→ゆ	よ→ヨ	わ→わ	ん→ω
ら→ら	り→レ)	る→ゑ	れ→я ё	ろ→3

Отже, можна сказати, що такий розвиток різних культур в японському суспільстві стався завдяки технологічним новинкам. Культура keitai дала змогу молодим людям виразити свою індивідуальність і своє бачення суспільного життя. А глобальна мережа Інтернет надала змогу синтезувати свій стиль написання повідомлень, а такі стилі як kawaii та kao-moji стали повсякденним «знаряддям» у листуванні у всьому світі.

1. Sarah Perez. “*Mobile Usage in Japan, U.S. and Europe, Compared*”. ReadWriteMobile, October 8, 2010. Available at: <http://www.readriteweb.com/mobile/2010/10/mobile-usage-in-japan-us-and-europe-compared.php>; 2. Choi, Jaz Hee-jeong. “*Approaching the Mobile Culture of East Asia*.” M/C Journal. 16 Mar. 2011. Available at: <http://journal.media-culture.org.au/0703/01-choi.php> 3. Manuel Castells, Mireia Fernández – Ardévol, Jack Linchuan Qiu, Araba Sey. “*Mobile communication and society: a global perspective*”. – Massachusetts Institute of Technology, 2007. – p.62; 4. Larissa Hjorth. “*Mobile media in the Asia Pacific: gender and the art of being mobile*” – New York, 2009. – p.87 5. Leet, November 30, 2010. Available at: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Leet>; 6.Гяру-модзи: как общается японская молодежь[Електронний ресурс] // Fushigi Nippon, 2008. – Режим доступа: <http://leit.ru/modules.php?name=Pages&pa=showpage&pid=1317&page=2>; 7.あなたは解読できるか?——絵文字, 顔文字そして「ギャル文字」[Електронний ресурс] // ITmedia, 2002. – Режим доступа: http://plusd.itmedia.co.jp/mobile/0205/08/n_galmoji.html; 8.Nanette Gottlieb,Mark J. McLelland “*Japanese cybercultures*” – New York, 2003. – p. 54; 9. [Baidu Type]ギャル文字辞書&新しいスキンがリリースされました! [Електронний ресурс] // Baidu Japan Blog, 2010. – Режим доступа: <http://staffblog.baidu.jp/2010/12/20/baidu-type-029/>; 10. Robert B. Kaplan, Richard B. Baldauf. “*Language Planning and Policy in Asia: Japan, Nepal, Taiwan and Chinese Characters*, Vol.1. – MPG Books Ltd., Great Britain. – 2008. – p. 111; 11. ギャル文字を使った顔文字[Електронний ресурс] //顔文字CAFE. – Режим доступа: <http://kaomoji-cafe.jp/facemark/gal/gal.html>; 12.ギャル文字の解説[Електронний ресурс] //日本語俗語辞書, 2002. - Режим доступа: http://zokugo-dict.com/07ki/gal_moji.htm.

ГРАВЮРИ УТАґАВИ ТОЙОКУНІ ТА УТАґАВИ КУНІСАДИ В КОЛЕКЦІЇ БОГДАНА ХАНЕНКА: КОМПАРИТИВНИЙ ПІДХІД

Показано зацікавлення японським мистецтвом колекціонерами, в контексті Західної культури кінця XIX початку XX ст. На прикладі колекції Богдана Ханенка проаналізовано творчість Утаґави Тойокуні та Утаґави Кунісади.

Ключові слова: *колекціонування, укійо–е, бідзінґа, якусія–е, фукей–га*

Показано интерес к японскому искусству коллекционеров, в контексте Западной культуры конца XIX начала XX в. На примере коллекции Богдана Ханенко проанализировано творчество Утагавы Тойкуні и Утагавы Кунисады.

Ключевые слова: *коллекционирование, укиё-э, бидзинга, якуся-э, фукей-га*

In the article the interest in Japanese art by collectors is shown, in the context of Western culture in the late XIX beginning of the twentieth century. On the example of a collection of Bohdan Khanenko analyzed creativity Utagawa Toyokuni and Utagawa Kunisada.

Key words: *collecting, ukiyo – e, bidzinga, yakusya-e, fukeyga*

Зацікавлення Богдана Ханенка (1849–1917), відомого київського колекціонера, мецената і фундатора Музею мистецтв, пам'ятками японського мистецтва відбулося в атмосфері загального захоплення європейців творами художників Країни сонця, що сходить.

В кінці XIX ст. почався новий етап у розвитку далекосхідних традицій на терені Європи (але в цей час відбувається зацікавлення не тільки культурою Далекого Сходу, але й індійською, народів Океанії, тобто всіх тих культур, які раніше були «закриті», і це послугувало однією з причин проведення різноманітних міжнародних виставок, стимулюючи та формуючи попит європейця).

Гучний успіх прийшов до творів японських майстрів після експонування у 1862 році на Всесвітній виставці науки та ремесла в Лондоні, де були презентовані пам'ятки з приватної колекції англійського посла в Японії сера Рутфорда Олкона [Stewart 1979, 5].

На континенті японську гравюру вперше показали в 1867 році на Всесвітній Паризькій виставці. Успіх японських художників 1867 року було повторено на виставці у Парижі в 1878 році – твори японських митців захопили художників, письменників, ди-зайнерів, архітекторів та колекціонерів.

Вплив Японії на мистецтво Заходу стали називати терміном «японізм». У 1872 році французький арт-критик Філіп Бурті вперше вжив слово «japonisme» – захоплення японським – в серії статей, опублікованих у журналі «La Renaissance artistique littéraire» («Літературний художній ренесанс») з 1872 по 1873 р. [The Encyclopedia Britannica 1911, 52]. Велике значення при цьому мали Всесвітні художньо-промислові виставки другої половини XIX ст., значно стимулюючи контакти та обмін досягненнями між виробництвами різних країн. Але варто зазначити, що самі гравюри укійо–е, здобули успіх у себе

на батьківщині, тільки після зацікавлення ними західними колекціонерами. Адже до європейського визнання знаменитих нині в усьому світі майстрів кольорової гравюри вважали звичайнісінькими ремісниками. Їх твори були фантастично дешеві, і європейські мандрівники охоче купували їх. Тому-то й багато закордонних музеїв мають чудові колекції японської кольорової гравюри.

Японські гравюри викликали інтерес у художників і колекціонерів Німеччини, Австрії, Франції, Англії. Вони принесли нове джерело натхнення для багатьох художників у різних напрямках.

Скупі дані сповіщають про придбання Ханенком японських гравюр у 1904 році в Маньчжурії під час російсько-японської війни, де він займав тоді пост комісара Червоного Хреста [Біленко 2003, 6]. Також у 1912 році він придбав кольорові ксилографії на аукціоні із колекції «K. Morita в Hotel Drouot». Про цю покупку можна також знайти підтвердження у каталозі продажу готелю Друо (за березень 1912 р.) [Сайт: Association France Japon Nord - Multimanía: Quelques Ventes parisiennes et quelques catalogues de collections japonaises en France] та в книзі «Estampes japonaises appartenant à Monsieur K. Morita Estampes japonaises, bronzes, gardes» («Японські гравюри, які належать пану К. Моріта; японські гравюри, бронза, цуба» Париж - 1912) [K. Morita 1912]. Всього в музеї 237 гравюр із них 134 належать Утагаві Кунісаді (1786 – 1864) та близько 50 – Утагаві Тойокуні (1769 – 1825).

Для того щоб звернутися до порівняння творчості Кунісади та Тойокуні, спочатку скажемо про Утагаву Тойохару (1735 – 1814), оскільки саме він був засновником школи Утагава, до якої входили ці художники. А також, Тойохару був одним із тих хто почав використовувати у своїх роботах поєднання традиційних методів зображення із західним поглядом мистецтва – лінійної перспективи. Пізніше, його надбання можна зустріти в картинах Кунісади та Тойокуні.

Молодий Тойохару навчався в Кіото у школі Кано, під керівництвом Танге Цурудзави (1688-1789), одного з не надто відомих художників школи Кано [Савельєва 2007, 125]. Розчарувавшись у можливості живопису, Тойохару звернувся до ксилографії. Він у 1763 році переїхав в Едо, де провів кілька років учнем в майстернях Шігенаги і Секієна [Савельєва 2007, 125-126]. Історики називають й інших вчителів Тойохару, але, мабуть, вирішальний вплив на нього мав творчий метод Масанобу Окумури (1686-1764) та навчання в майстерні Шіба Кока (він вивчав рангаку-е, його метою було оволодіння доступним комплексом європейських знань) [Сусугу, Ліббертсон 2004, 221]. Також Тойохару захоплювався творчістю венеціанських художників Франческо Гварді (1712–1793) та Джованні Антоніо Кавалетті (1698–1768), які працювали у жанрі пейзажу. На основі їх картин також вивчав проблематику перспективи, яку потім він творчо адаптував у своїх картинах, причому дальній план опрацьовано настільки ж ретельно і детально, як і ближній. [Соколов – Ремизов 2004, 45].

Тематика ранніх пейзажних гравюр укійо-е 1740-х – 1750-х років, була пов'язана з популярними місцями Едо та інколи з сюжетами, взятими з відомих п'єс театру Кабукі. В гравюрах Утагава Тойохару зображувалися популярні місця Едо і його околиць, але ніяк не відомі місця всієї Японії, відзначає Сердюк [Сердюк 1985, 185]. Це дуже важливий момент, оскільки він є непрямым підтвердженням того, що японська мрія про подорож, тяга до подорожей, яка виникла у період Едо, не мала прямого відношення до розвитку

японської пейзажної гравюри (фукей-га). Тойохару став одним із перших, хто створював поліхромні укійо-е, що значно збагатило художнє рішення його робіт [Соколов – Ремизов 2004, 46]. Мабуть, від цих краєвидів можна провести пряму лінію до творчості Хокусає і Хірошіге. Втім, сам Утагава Тойохару (він вибрав собі прізвище за назвою провінції в Едо, де розташовувався його будинок; перекладається воно, як «багата, родюча долина») до висот в образотворчому мистецтві не піднявся. З 1799 року він малював плакати для театру Кабукі і лялькових вистав, і для нас цікавий як засновник школи Утагава та як представник успадкованої традиції.

Із школи Утагава вийшли відомі митці, наприклад Утагава Кунійосі (1797 – 1861) та Утагава Хірошіге (1797 – 1858). Інколи в літературі можна зустріти згадки про запозичення пейзажних мотивів Кунісади у Хірошіге, але оскільки вони належали до однієї школи та деякий час працювали разом, можна сказати про взаємозапозичення, на наш погляд. У 1846 році вони створили спільну серію «Антологія ста поетів Огура», а в 1856 році – серію «Знамениті ресторани Східної столиці». А в серії Хірошіге 1854 року «53 станції Токайдо» зображення людей виконав Кунісада [Stewart 1979, 54].

Утагава Тойокуні справжнє ім'я – Курахаї Кумакічі. Творчість Тойокуні відносять до класичного періоду укійо-е. А Утагава Кунісада при народженні мав ім'я Суміда Шьодзо або Суміда Шьогоро; творчість художника належить до пізнього етапу розвитку мистецтва укійо-е.

Протягом свого життя Тойокуні створив близько 18 000 гравюр [Сусугу, Либертсон 2004, 234], хоча інші дослідники зазначають – 20 000 [Соколов – Ремизов 2004, 44]. Кунісада намалював близько 25 000 гравюр [Соколов – Ремизов 2004, 56]. Можна зробити припущення, що така активна діяльність стимулювалася суспільним положенням художників укійо-е, невеликий заробіток яких залежав від платні, що вони її отримували від видавців. Домінантним фактором було визнання та успіх, хоча безпосередній вплив на художників мало також життя у великих тоді містах Едо, Кіото, Осака 18-19 ст.

Народився Тойокуні в Едо в сім'ї майстра, який виробляв дерев'яні ляльки. А Кунісада народився в Хондзьо, східному передмісті Едо. Талант до малювання проявився у майбутніх художників у ранньому віці, обоє були прийняті до школи Утагава.

Поступивши вчитися до Утагани Тойохару, Кумакічі за традицією взяв ім'я, що складалося із прізвища свого майстра та першої частини його імені. Кунісада також від свого вчителя отримав ім'я КУНСада, перший ієрогліф якого був узятий з імені ТойоКУНІ [Савельєва 2007, 123]. Відомо, що художник змінив велику кількість артистичних імен, наприклад словник імен японських художників Л. Робертса наводить 16 із них, але приблизно із 1842 року художник підписується Тойокуні [Roberts 1980, 97]. Починаючи з 1810 року Кунісада використовує псевдонім Гоготей, який зустрічається аж до 1842 року на всіх його гравюрах за тематикою кабукі, а з 1825 року – також псевдонім Кочоро (1825 – 1836) для всіх інших своїх робіт [Roberts L. 1980, 96].

Цікаво зазначити, що Тойокуні вбачав у Кунісаді наступника голови школи, тому він мав отримати ім'я Тойокуні II, але трапилося так, що Утагава Тойошіге (1777 – 1835), який був тоді другим учнем після Кунісади, використавши свої зв'язки, очолив школу після смерті вчителя. Тому він взяв ім'я Тойокуні II, а Кунісада – Тойокуні III, і очолив школу вже після смерті Тойошіге [Сусугу, Либертсон 2004, 235].

Із 1786 року Утагава Тойокуні став підписувати свої роботи саме цим ім'ям. З 1786 до 1787 року він працює як ілюстратор книжок, тоді ж пробує себе у станковій гравюрі, також малює гравюри в жанрі біджінга («красуні» – жіночі портрети).

З 1808 року Кунісада теж працює як ілюстратор книг. В 1807 році дебютував двома ілюстрованими книгами, а рік потому – портретом актора Утайомона Накамури з Осацького театру Кабукі. У 1808 – 1809 роках з'являється його перша серія портретів театральних акторів; одночасно виходять серії красивидів міста Едо та біджінга.

У біджінга зображувалися прекрасні мешканки «зелених кварталів», як прийнято було в Японії на китайський зразок позначати розважальні заклади – квартали «червоних ліхтарів». У житті японців цього періоду «зелені квартали» грали значну роль, що було пов'язано з особливим політичним становищем країни. Японія XVII-XIX століть була в повному розумінні поліцейською державою, і всі сторони соціального й особистого життя японця суворо регламентувалися [Успенский 1989, 123]. Сюди приходили на вистави театру Кабукі, для укладання угод і, звичайно, з метою відвідування чайних будинків. Тому жанр біджінга та якуші-е стали основними у гравюрі. Пізніше набув популярності жанр фукей-га.

У колекції Ханенка наявні окремі роботи з відомої серії Кунісади «Наслідкування 36 відомих поетів» (1852) (наприклад такі гравюри, як «Вірші кі-но томорі», «Вірші Фуджі-вара Ацутада»). Інша серія «53 станції дороги Токайдо» («Станція Ходогая», «Станція Канагава» та ін.), присвячена краєвидам на шляху східним узбережжям між столицею шьогунату Токугава – Едо та старою імперською столицею Кіото. Токайдо була однією з п'яти доріг, що з'єднували Едо з іншими частинами Японії. Токайдо пролягала вздовж східного берега Хонсю, через що і отримала свою назву «Дорога східного моря». Уздовж неї були розташовані 53 поштові станції, де подорожнім пропонувалася ночівля, їжа та стайні.

Серед робіт 1850-х років, представлених у колекції, є гравюра із серії «Понад 60 провінцій великої Японії» («Село Кушімура у провінції Кавачі»).

У творчості Кунісади лінійна перспектива зникає. Вона ніби розчиняється у вже сформованій структурі гравюри, втрачаючи свою геометричність. До певної міри відбувається повернення до традиційного протиставлення планів, але при цьому зберігається взятє від лінійної перспективи послідовно-логічне скорочення простору від першого плану до другого й третього. Однак це скорочення не підкреслюється спеціально, воно не відразу помічається глядачем, але завжди присутнє, а іноді підкреслюється кольором – просторова перспектива (наприклад серії гравюр «53 станції дороги Токайдо»). Саме таким чином лінійна та повітряна перспективи природно входять до структури аркуша, перестають бути штучним та екзотичним прийомом, а стають реальним методом, який організовує композицію у єдності з усіма іншими її елементами (яскравіше це проявилось у творчості Андо Хірошіге та Хокусая).

Тепер повернімося до Тойокуні. Свое покликання він знайшов у театральній гравюрі (якуші-е). Тойокуні зображував артистів у повний зріст на сріблястій підкладці [Сердюк 1990, 50]. Слід зазначити, що сам художник вміло користувався надбанням сучасників та попередників. Наприклад, Сакаї Хоїцу (1761 – 1828) із школи Рімпа, створив свій стиль, а саме срібляста підкладка, яка підкреслювала білий колір у зображенні декоративних

елементів гравюри [Савельєва 2007, 115]. Хоча можна додати, що у Тойокуні було власне бачення особливостей якуші-е, що надало йому статус відомого художника.

Тойокуні, зображуючи акторів, звертав увагу на пластичність фігур, витонченість поз, що яскраво розкривали характерні особливості ролей. Він уникав гротескності, не гіперболізував риси й пози акторів. І з цієї точки зору можна стверджувати, що гравюри Тойокуні були більш реалістичними. Найбільш поширеними сюжетами театральної гравюри були зображення сцени з провідними акторами та музикантами, ключові епізоди вистави.

Із розвитком міського театру Кабукі та ростом популярності провідних акторів набули розвитку сюжетні композиції із приватного, позасценічного життя улюбленців едоських театралів. Тойокуні надавав перевагу у зображенні численних портретів славновісних акторів під час виконання ролі. Важливо звернути увагу також на той факт, що майже всі майстри укійо-е працювали у театральному жанрі, проте не всі присвятили йому життя, як, наприклад, Тойокуні.

Варто зазначити, що якуші-е пов'язані з традиційною школою Тоса, і певну декоративність персонажів можна побачити і в творчості Тойокуні.

Популярністю користувалася серія гравюр «Актори на сцені», яка включила в себе сорок аркушів, підготовлених ним у 1794-1795 роках. Гравюри з цієї серії наявні в колекції Ханенка. Це, наприклад, гравюра «Актор Бандо Міцугоро» (сам актор переважно виконував роль самурая Сацума-но Камі Таданорі в п'єсах джідаймоно – драматичних постановках «про події колишніх часів» [Рибалко 2008, 113], а сім'я Міцугоро і на сьогоднішній день відома акторами театру та кіно).

Гравюра «Брати Соґа та їхня мати» зображує персонажів-героїв п'єси «Сто днів Соґа» Чікамацу Мондзаемона (1653 – 1724), що відомий як «японський Шекспір» [The Encyclopedia Britannica 1911, 115]. Спочатку Мондзаемон для театру джьорурі писав джідаймоно – театралізовані легенди, побудовані на зчепленні гостродраматичних мотивів. На перших п'єсах не вказано прізвища автора. Достеменно йому належить п'єса «Спадкоємці братів Соґа» («Йо-цугі Соґа»), написана для Уджі Каганоджьо у 1683 р. Уже в тій п'єсі Чікамацу Мондзаемон показав себе новатором. Надихнувшись сюжетом повісті XV ст. «Соґа моногатарі», звідки брали сюжети і його невідомі попередники, творці п'єс для театру джьорурі, Чікамацу Мондзаемон не пішов торованою дорогою. Він розпочав оповідь з моменту загибелі відважних братів Соґа, котрі жили у XII ст. За образу їхньої пам'яті вирішують помститися відданим васали. Чікамацу Мондзаемон вводить у п'єсу й образи куртизанок – колишніх коханок братів Соґа. Драматург зображує своїх героїв у сучасній глядачам побутовій атмосфері. Надзвичайно вдало використовував Чікамацу Мондзаемон і традиційне мічіюкі (опис шляху), як відзначає Сердюк [Сердюк 1990, 62].

У цій поетичній оповіді кохані братів Соґа, котрі йдуть до їхньої матері, щоби повідомити їй про загибель синів, із невідомими почуттям розповідають про гірку долю дівчат, котрі стали куртизанками, та про своє кохання до братів Соґа. У п'єсі щасливий фінал. Васалів, які помстилися за своїх панів, помилював правитель, а куртизанки, вірні своєму кохання, прославляються в поетичному епілозі [Сердюк 1990, 63].

Становище Тойокуні в середовищі театральних митців настільки зміцніло, що він, витіснивши конкурентів, що належали до шкіл Торії та Кацукава, зайняв провідні по-

зиції в якушія-е. З цього часу в театральній гравюрі починає домінувати школа Утагава (хоча потім Кунійосі переважно працював у стилі мушія-е, а Хірошіге – фукей-га).

Затвердивши свій безумовний авторитет, художник дозволив собі відійти від театральної тематики і створив ряд дуже вдалих гравюр із зображенням вродливих дівчат і жінок, дітей, жанрових сценок на фоні міського пейзажу. Також була серія гравюр «Два-надцять місяців моди» (1823), де жіночі портрети зображувалися на паперовій заготівлі для віяла.

Попит на роботи був величезний, що змушувало майстра працювати дедалі швидше. Це відбивалося на якості його творів, яка до кінця його творчої кар'єри помітно знижувалася.

Сьогодні приходить нове розуміння ролі й місця цих непересічних художників в історії японської кольорової ксилографії. У 1990 році вийшла праця Jan van Doesburg «What about Kunisada?» [Jan van Doesburg 1990], в 1993 – робота Sebastian Izzard «Toyokuni's world» [Sebastian Izzard 1993], які показують зацікавлення цими художниками. Завдячуючи Богдану Івановичу Ханенку, київський Музей мистецтв знайомить глядачів із творчістю майстрів японської кольорової ксилографії, серед яких гідне місце займають Тойокуні та Кунісада.

Отже, творчість цих художників є успішним синтезом західного та східного мистецтва. Поєднання в укійо-е художніх методів традиційних шкіл Тоса та Кано із лінійною й повітряною перспективами на початку 1740-х років визначило два важливих принципи у характері поширення західної культури.

По-перше, будь-які запозичення із західної культури не були результатом великого і послідовного розповсюдження їх з боку Заходу, як це було протягом раннього періоду Мейджі, тобто після 1868 року [Успенский 1989, 125].

По-друге, незважаючи на загальні антизахідні настрої, підтвердженням чому стала політика ізоляції країни, а також фактичне ув'язнення голландських торгівців на штучному острові Деджіма у Нагасакі, західні джерела все ж проникали в Японію. Ця голландська факторія в Нагасакі була одним із шляхів поширення європейських знань у період Едо. Особливу роль у цьому відіграли рангакуші (вчені-голландознавці). Після 1720 року, коли заборони на все європейське, введені на початку XVII століття, були пом'якшені, і стало можливим вивчення європейських наук і мистецтва, в Японії сформувався особливий напрямок – рангаку (голландознавство) [Николаева 1996, 120]. Художники, які опановували цей напрямок намагалися оволодіти живописом західних зразків (рангаку-е).

Одним із тих, хто цікавився мистецтвом рангаку-е був Шіба Кока, і його послідовники займалися як живописом олією, так і гравюрою на металі. Однією з основних тем були пейзажі, в яких художники використовували нові для них прийоми побудови зображення: перспективу і світлотіньове моделювання форм. Одним з його учнів був Утагава Тойохару, про що зазначає, зокрема, Ніколаєва [Николаева 1996, 135].

Важливим перехідним етапом у розвитку пейзажної гравюрі була творчість Утагава Тойохару. Він розширив сюжети, зображуючи краєвиди навколо Едо і застосовуючи при цьому західноєвропейську техніку. Творчість Тойохару підготувала появу нових пейзажних видів у 1820-х роках – він першим створив краєвид, а не топографічне зображення впізнаваної місцевості.

Таким чином, розпочався процес «творчої адаптації», в ході якого поширилися між-культурні, а також національні художні ідеї, й форми мистецтва розвивалися під впливом течій, які обстоюють японські або близькі до них за духом ідеї та творчу спадщину.

У творчості Тойокуні та Кунісади певною мірою відбувається повернення до традиційного протиставлення планів, але при цьому зберігається взятє від лінійної перспективи послідовно-логічне скорочення простору від першого плану до другого й третього. Однак художники не завжди використовували повітряну перспективу.

Також варто відзначити роль гравюри (біджінга, якушія-е) для людей того часу. В умовах відсутності «засобів масової інформації» гравюри біджінга та якушія-е виступали як свого роду мас-медіа, у недосконалії і, найчастіше, в непрякій формі. Вона інформувала городян про деякі сторони життя столиці, про моду, точніше про модні у поточному сезоні тканини для жіночої сукні, про зірок «зелених кварталів» чи відомих акторів та ін. [Успенский 1989, 123] Біджінга та якушія-е виступали як реклама, і не тільки конкретної красуні чи актора, а й самого закладу, в якому дівчина служила чи де грав актор, оскільки за кольорами на одязі актора можна була визначити, до якого театру він належить [Рибалко 2008, 111].

Таким чином, у цих художників були свої учні, у тих, у свою чергу, свої послідовники. У цієї школи були сотні найвідоміших художників. Досить сказати, що з усієї спадщини японської ксилографії, яка дійшла до наших днів, більше половини гравюр належать пензлю учням школи Утагава.

1. Біленко Г. До історії створення відділу східного мистецтва імені Богдана та Варвари Ханенків // Ханенківські читання. – Київ, 2003. – С. 5 – 17. 2. Григорьева Т. П. Японская художественная традиция. – Москва, 1979. – 368 с. 3. Ёсида Сусугу, Либертсон Г. Японские гравюры. – Москва, 2004. – 360 с. 4. Николаева Н. Япония Европа. Диалог в искусстве, середина XVI начало XX века. – Москва, 1996. – 397 с. 5. Рибалко С. Костюм театру Кабукі: історія розвитку, типологія, символіка // Мистецтвознавство: Зб. наук. пр. — Львів, 2008. — С. 107-116. 6. Савельева А. В. Японская гравюра и живопись. – Москва, 2007. – 320 с. 7. Сердюк Е. А. Судьбы пейзажного мышления в японском искусстве нового времени. // Человек и мир в японской культуре. – Москва, 1985. – С. 183 – 195. 8. Сердюк Е. А. Японская театральная гравюра XVII–XIX вв. – Москва, - 1990. – 156 с. 9. Соколов – Ремизов С. Н. Живопись и каллиграфия Китай и Япония. – Москва, 2004. – 252 с. 10. Успенский М. В. Гравюра укиё – е как источник изучения городской культуры периода Токугавы (1603 – 1868) // Япония: идеология, культура, литература. – Москва, 1989. – С. 122 - 133. 11. Jan van Doesburg What about Kunisada? - Dodewaard, 1990. – 120 p. 12. Roberts L. A dictionary of Japanese artists. – New York, 1980. – 252 p. 13. Sebastian Izzard Toyokuni's world. – New York, 1993. – 111 p. 14. Stewart B. A guide to Japanese prints and their subject matter. – New York, 1979. – 163 p. 15. The encyclopedia britannica (arts, sciences and general literature) Thomas Spencer Baynes (editor). - New York, 1911. – 890 p. 16. Estampes japonaises appartenant à Monsieur K. Morita Estampes japonaises, bronzes, gardes de sabres. – Paris, 1912. – 39 p. 17. Вивірено з: Сайт Association France Japon Nord - Multimania: Quelques Ventes parisiennes et quelques catalogues de collections japonaises en France. / режим доступу: <http://membres.multimania.fr/cherrycell/ventescat.htm>, відвідано 22.03.11.

СУЧАСНИЙ МЕДІЙНИЙ ПРОСТІР ЯПОНІЇ (ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ)

У статті подається загальна характеристика сучасного медійного простору Японії на початку XXI ст., розкриваються деякі особливості функціонування його основних сегментів (періодика, радіомовлення, телебачення, Інтернет), визначаються шляхи та перспективи розвитку національних медіа-ресурсів Японії.

Ключові слова: медійний простір, радіомовлення, телебачення, засоби масової інформації, Японія.

В статье приведена общая характеристика современной медийной сферы Японии в начале XXI в., раскрываются некоторые особенности функционирования её основных сегментов (периодика, радиовещание, телевидение, Интернет), определены пути и перспективы развития национальных медиа-ресурсов Японии.

Ключевые слова: медийная сфера, радиовещание, телевидение, средства массовой информации, Япония.

The article gives the general characteristics of modern media space in Japan at the beginning of the XXI century, discovers some special features of functioning of its main segments (periodical press, radio broadcast, TV, Internet), defines the ways and perspectives of the national media-resources of Japan.

Key words: media space, radio broadcast, TV, mass media, Japan.

Японські мас-медіа пройшли свій тривалий шлях розвитку довжиною у понад чотири століття. І якщо перші т.зв. прототипні газети виготовлялись в Японії за допомогою відтиску з глиняної матриці, то вже за короткий час національна періодика (як газети, так і журнали) досягла достатньо високого рівня, наближеного до кращих зразків європейської та американської преси, а в другій половині XX ст. вона вийшла на перші позиції в світі. З розвитком науки і техніки свої позиції на медіа-ринку країни вибороли радіомовлення та телебачення, а з появою Інтернету з'являються онлайн-видання (онлайн-журналістика), які дедалі більше починають тіснити традиційні ЗМІ.

2000 р. можна вважати рубіжною віхою в історії розвитку медійного простору Японії, бо цього року сталися дві важливі події. По-перше, Міністерством зв'язку Японії (Ministry of Home Management, Public Affairs, Posts and Telecommunications) було розроблено план поетапного доступу до бездротового Інтернету для всіх мешканців країни. По-друге, 21 червня 2000 р. Японська асоціація видавців та редакторів газет прийняла новий свій Етичний кодекс, дія якого поширюється не лише на журналістів, але й на всіх працівників газет. У цьому документі було беззастережно підтверджено право громадськості на отримання інформації, що, як відомо, є універсальною нормою, що лежить в основі демократичного суспільства. Кодекс повною мірою забезпечує свободу

слова, дотримання високих моральних стандартів та незалежність журналістів від влади. Його основні положення містять такі принципи: свобода і відповідальність, точність і об'єктивність, незалежність і терпимість, захист прав людини, стриманість і благоприс-
тойність.

В такий спосіб Японія закріпила свої лідерські позиції на світовому медіа-ринку, і одним зі свідчень цього є, зокрема, загальні накладі щоденних японських газет (72,7 млн. прим.). За цим показником Японія посідає перше місце в світі, а за кількістю газет на душу населення (майже 600 прим. на 1000 осіб) – друге, поступаючись лише Норвегії. Найбільшими загальнонаціональними газетами Японії є «Йоміурі» (14,4 млн. прим.), «Асахі» (12,4 млн. прим.), «Майніті» (5,6 млн. прим.), «Ніккей» (4,7 млн. прим.) і «Санкей» (понад 2 млн. прим.). Усі вони, крім «Санкей», дублюються й англійською мовою – «Asahi Evening News» (38,8 тис. прим.), «The Daily Yomiuri» (52,8 тис. прим.), «Nikkei Weekly» (34,4 тис. прим.); тільки англійською виходить газета «The Japan Times» (80 тис. прим.) [Сеферова 2000, с.145].

Обсяг кожної з газет першої трійки – 24 полоси вранці і 8-16 полос увечері. Підтримуючи загальнонаціональну мережі доставки своїх видань читачам додому, п'ятірка провідних газет у такий спосіб забезпечує собі понад 53% сумарного накладу. Вечірні та ранкові випуски японських газет пов'язані між собою настільки, що перші є продовженням других, tworячи т.зв. «сетто» – комплект ранкового і вечірнього випусків. Прикметною рисою газетного ринку Японії є те, що понад 90% накладу щоденних газет розповсюджується за передплатою. Доставкою періодики займаються спеціальні агенції, які наймають поштарів (здебільшого школярів) за погодинною оплатою[Срібняк 2010, с.295-301].

За підрахунками дослідників японського медіа ринку – щоденне читання газет займає в японців пересічно від 27,7 хв. у робочі дні до 31,7 хвилин у святкові, а 85,4 відсотка чоловіків і 75 відсотків жінок читали газети щодня (за даними на 1999 р.). До появи комерційного мовлення (в середині 1980-х) газети були найавторитетнішою складовою національного інформаційного простору. Але і сьогодні вони залишаються вельми впливовими, особливо якщо врахувати той факт, що в середньому кожна японська сім'я переплачує 1,13 видань[2].

Журнальний ринок Японії є дуже містким – загалом в країні видається 15,5 тис. назв журналів, наклад яких складає майже 5 млрд. прим. Японські журнали – це, здебільшого, спеціалізовані видання: спортивні, жіночі, дитячі, присвячені комп'ютерним іграм, хобі, культурі, домашньому господарству, фотографії. Великою популярністю користуються також суспільно-політичні видання, які публікують політичну та економічну інформацію. Є категорія журналів, які умовно можна віднести до категорії «жовтої преси». Вони містять сенсаційні матеріали, часто присвячену життю зірок та фінансовим аферам. Окрема категорія періодичних видань – це комікси манга, які читають всі категорії населення. Ще одним різновидом журналів є видання, які друкуються коштом японського уряду з метою поширення відомостей про культурно-цивілізаційні здобутки нації[Більцан 2006, с.222-224].

Історія японського державного радіомовлення розпочало відлік свого часу 20 серпня 1926 р., коли шляхом об'єднання трьох японських міст (Токіо, Осаки і Нагоя) була утворена «Японська мовна корпорація» (NHK). Спочатку уряд намагався контролювати

діяльність радіостанцій, проте після прийняття Закону про мовлення у 1950 р., радіо стає незалежним. Сьогодні японське радіо часто співвідносять з європейським за його стандартами роботи. NHK також забезпечує трансляцію однойменного загальнонаціонального телевізійного каналу громадського телебачення. Компанія фінансується за рахунок глядацьких зборів за аналогією з системою ліцензійних платежів, яка використовується в Великобританії для фінансування BBC [Krauss 2000, p.56]. Крім згаданого NHK в Японії здійснюється трансляція ще п'ятьох загальнонаціональних телевізійних каналів (Nippon News Network, Japan News Network, Fuji News Network, All-Nippon News Network, TV Tokyo Network. Японці мають доступ до всіх англійських телеканалів (кабельних і супутникових), які транслюються з японськими субтитрами [Krauss 1998, p.669].

Хоча Японія має громадське мовлення, модель якого співвідноситься з британською, правові та політичні рамки, в яких діють медіа Японії, призвели до ситуації, яка відрізняється від інших західних демократій з сильною системою суспільного мовлення. В Японії, на думку Барбари Гетцен, критичні звіти, політичні коментарі та обговорення різних ідей здебільшого відбуваються за ініціативою керівництва приватних медіа-компаній, які не знаходяться під контролем ЛДП (найвпливовіша політична партія Японії, яка домінувала в парламенті впродовж 1955-2009 рр.). Але залишається відкритим питання, чи здатні японські приватні компанії з їх залежністю від рейтингів належним чином виконати цю місію[2].

Останні роки засвідчили суттєве збільшення «ваги» наймолодшого «гравця» на національному медійному ринку країни – онлайн-видань. Свідченням цього стала насамперед поява у багатьох японських газетах власних інтерактивних служб, які, з одного боку, є електронними версіями традиційних газет, з другого – самостійними носіями інформації. Сьогодні три загальнонаціональні японські газети – «Асахі», «Йоміурі» і «Ніккей», а також англомовна «The Japan Times» – мають свої служби в мережі Інтернет (відповідно – «Asahi com», «Yomiuri On-line», «Nikkei Net» і «The Japan Times online»). Інтерактивні служби газет пропонують користувачеві право самостійно обирати мову для ознайомлення зі змістом номеру (між японською і англійською).

Слід відзначити, що впродовж багатьох років Японія відставала від США, Канади та деяких європейських країн у забезпеченні своїх жителів Інтернетом. Проте зараз ситуація кардинально змінилась і нині Японія є країною з найбільшою кількістю блогів у світі. Сьогодні майже кожен громадський діяч Японії має свій офіційний веб-сайт чи блог.

Наведений вище фактаж дозволяє стверджувати, що медіасистему Японії можна сміливо віднести до типу соціально відповідальної журналістики. Мета даної моделі медіа – інформувати та розважати, проте водночас – переводити соціальний конфлікт у площину громадської дискусії; сувора вимога «об'єктивності»; визнання необхідності і висування вимоги додавати до правдивої інформації ще і «соціально відповідальну» інтерпретацію фактів. Проте не слід забувати про те, що в японській традиції імператорська родина завжди виступає втіленням моралі. Це залишає свій відбиток не лише на тих, хто створює медійний продукт – журналістах, а і на його споживачах. Враховуючи те, що Японія довгий час розвивалась як монархія, чия культура і традиції були закриті для Заходу, ті принципи демократії та лібералізму, які США і Європа намагались впроваджувати в сфе-

рі громадського життя, у японських реаліях часто поєднуються зі звичкою не ставитися до влади критично. За деяких обставин це може стати дуже небезпечним явищем, яке загрожує призвести до поширення самоцензури у працівників ЗМІ[Сеферова 2001, с.289].

Сучасна медійна індустрія в Японії являє собою інтегральний складник японського бізнесу, який розвивається як за універсальними, так і своїми власними законами. Провідне місце в газетно-видавничій сфері посідають великі загальнонаціональні медіа-корпорації, які займаються виданням ранкових або вечірніх випусків своїх газет (інколи – обох одночасно). Газети провідних медіа-корпорацій зорієнтовані на ознайомлення читача з новинами т.зв. «загального інтересу», натомість велика кількість локальних і спеціалізованих японських газет цілковито задовольняє різноманітні запити одного з найосвіченіших суспільств світу. Аналогічну місію виконують національні радіо, телебачення та онлайн-видання.

1. Докладніше про це див.: *Срібняк І.В.* Газетно-журнальна періодика Японії (1861-2005 рр.): репертуар, система розповсюдження, особливості редакційно-видавничого менеджменту // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наук. праць присвячений пам'яті Омеляна Пріцака. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. – Вип.28. – С.295-301; 2. Media and Communication in Japan Current Issues and Future Research by Barbara Gatzen. Postdoctoral Research Fellow Trier University, Germany. Electronic journal of contemporary japanese studies. *Режим доступу* - <http://www.japanesestudies.org.uk/discussionpapers/Gatzen.html>; 3. *Більцан М.І.* «Ніппонія» – журнал про Японію та японців // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць викл. та студ. Ін-ту схід. мов Київ. нац. лінгв. ун-ту / Голов. ред. І.В. Срібняк. – К., 2006. – Вип.1. – С.222-224; 4. *Krauss, Ellis S.* Broadcasting Politics in Japan: NHK and Television News, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2000. – 92 p.; 5. *Krauss, Ellis S.* Changing Television News in Japan // *Journal of Asian Studies*. – 1998. – №57(3). – P.663-692; 6. *Сеферова М.В.* Современная печать Японии. – Москва, 2000. – 278 с.; 7. *Сеферова М.В.* Японская журналистика в XX столетии. – Москва, 2001. – 320 с.

О. Шаповалова,

Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

АЙНУ: РОЗВИТОК ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЯПОНІЇ

В роботі особливу увагу приділено розвитку етнографічному туризму, який базується на інтересі туристів до справжнього життя, народних традицій, обрядів, творчості і культури айнів. Проаналізовано вплив самотньої культури айнів на становлення туристичної галузі на о. Хоккайдо.

Ключові слова: туризм, етнографічний туризм, айну, етнографія Японії

В работе особое внимание уделено развитию этнографического туризма, основанного на интересе туристов к подлинной жизни, народным традициям, обрядам, творчеству и культуре айнов. Проанализировано влияние самобытной культуры айнов на становление туристической отрасли на о. Хоккайдо.

Ключевые слова: туризм, этнографический туризм, айну, этнография Японии

In the paper particular attention is paid to ethnic tourism, which is based on the interest of tourists in the real life, traditions, customs and culture of the Ainu. The influence of the original culture of the Ainu people on the development of tourism industry in Hokkaido is analyzed.

Key words: tourism, ethnic tourism, the Ainu, ethnography of Japan

На початку третього тисячоліття туризм перетворився на планетарне соціально-економічне й політичне явище, і став одним із найприбутковіших видів бізнесу у світі. Розвиток туризму впливає на процвітання як держави в цілому, так і ключових секторів економіки: транспорту, зв'язку, торгівлі, будівництва, сільського господарства, народних промислів, сприяє створенню нових робочих місць. В Японії частка туристичної індустрії складає приблизно 6% ВВП, 4,3 млн. чоловік зайняті у сфері туризму, що складає 6,7% від загального показника зайнятості по країні. [Paving the Way to a Tourism Nation 2009].

Особливістю внутрішньої і зовнішньої політики Японії в третьому тисячолітті, її наріжним каменем стає розвиток туризму [White Paper on Tourism in Japan 2009]. Місце і роль туризму в політиці Японії визначені Національним актом розвитку туризму, який був прийнятий 20 грудня 2006 р. і набув чинності 1 січня 2007 р. У країні створені сприятливі умови для туристів з метою отримання рекреаційних, оздоровчих та інших послуг.

Промислом туризму займаються Уряд Японії, Міністерство землі, інфраструктури, транспорту і туризму, створені при ньому Японське туристичне агентство (JTA) і Японська національна туристична організація (JNTO).

28 лютого 2011 р. міністр закордонних справ С. Маехара особливо підкреслив важливість не лише розвитку міжнародного туризму, але й просування концепції «нації, орієнтованої на туризм» як невід'ємної складової економічної дипломатії Японії на сучасному етапі [Economic Diplomacy Speech by Seiji Maehara 2011].

Одним із надзвичайно актуальних видів туризму в Японії є етнографічний. Під етнографічним туризмом розуміють вид пізнавального туризму, основною метою якого є відвідування етнографічного об'єкта для пізнання культури, архітектури, побуту і традицій народу, етносу. Він спонукає до пізнання справжнього життя, народних традицій, обрядів, творчості і культури народів.

Айни (アイヌ – «людина», «справжній чоловік») – один із найдавніших і загадкових народів Тихоокеанського узбережжя, корінні жителі Сахаліну, Хоккайдо і Курильських островів. Вчені вважають, що предки айнів проживали на території островів вже в епоху мезоліту, в XII тисячолітті до н.е. Саме з ними була пов'язана археологічна культура Дзьомон. В даний час в Японії проживає близько тридцяти тисяч айнів, з них близько 25 тисяч проживають на о. Хоккайдо, решта – в інших частинах Японії. 1997 р. парламент

Японії прийняв новий закон про сприяння культурі айнів, а 2008 р. визнав айнів самостійною національною меншиною [先住民族アイヌ 2010, р. 2].

Айни відрізняються від усіх народів Тихоокеанського регіону мовою і своєрідним зовнішнім виглядом, в якому поєднуються монголоїдні і австралоїдні риси: великі очі, повні губи, хвилясте волосся і густі бороди у чоловіків.

Незважаючи на той факт, що в даний час в реальному житті культура айнів в значній мірі втратила свою етнічну специфіку і майже нічим не відрізняється від японської, вона широко використовується у туристичній сфері Японії. Це допомагає зберегти унікальні традиції айнів.

В Японії створюють і підтримують розвиток етнографічних сіл, таких, як село айнів на озері Акан, яке надає можливість численним туристам познайомитися з яскравою традиційною культурою цього народу [Lake Akan Onsen 2011]. Щорічно 400 айнів, які проживають в айнському селі Акан, приймають більше 1,5 млн. туристів [Hiwasaki 2000, р. 399]. Тут можна познайомитися зі святами і повсякденним життям айнів, придбати чисельні сувеніри, тощо.

Спеціально відкритий у 1984 р. на Хоккайдо музей айнів «Поротокотан» покликаний надати туристам можливість познайомитись з рисами побуту і культурою айнів. Це музей просто неба, розділений на дві зони – сучасну і «котан»-зону (зону села). Друга зона представляє собою повне відтворення «котану» – села айнів з декількома будинками «чісе», приміщеннями для зберігання їжі «пу», кліткою для ведмеда та човнами «чіп» [アイヌ民族博物館 2011].

Всередині будинків «чісе» туристам не лише розповідають про історію і культуру айнів, але й 8 разів на день демонструють традиційні танці, які у 2009 р. були внесені до списку всесвітньої нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Така форма подачі матеріалу приваблює багатьох туристів і користується великою популярністю.

З метою пізнання і збереження культури айнів на території музею проводяться різні традиційні обряди та церемонії. Айни, відчувачи себе частиною природи і живучи у повній гармонії з нею, одухотворювали навколишній світ. Вони вірили, що благополуччя людей і удача в промислі залежить від божеств і допомоги предків. Важливу роль в житті айнів відігравав культ ведмеда, на честь якого влаштовували спеціальний свято – «ійо-манте». Ведмідь вважався священним звіром і предком людини. За уявленнями айнів, він мав божественне походження, тому виступав посередником між світом божеств, світом людей і природою, впливаючи на удачу в промислі і добробут людей.

«Ійоманте» (свято ведмеда або перехід душі ведмеда) – це найбільш популярний обряд. Особливе місце у цьому обряді займає високе дерево, що служить місцем переходу душі ведмеда до іншого світу. Тут же біля огорожі на землі розкладають шкуру з головою вбитого ведмеда і ритуальну їжу з саке для богів і для бенкету. Щоб душа ведмеда благополучно пішла до божеств гір, на голову йому кладуть амулет. Метою цього обряду був перехід життєвої сили ведмеда в фігурку, яка служила сховищем душі померлого звіра [Островные люди – айны 2001].

На честь кита, тюленів і першого лосося айни також влаштовували свято, під час якого, з метою примноження морських тварин та забезпечення промислової удачі, використовували амулети. У вересні проходить церемонія «АшіріЧеппуНомі» (ловлі першого лосося). Ця айнська церемонія була відроджена у 1982 р. і тепер щорічно відбувається

у Саппоро, приваблюючи багатьох туристів [平成21年度札幌市イベントカレンダー 2011].

Музей айнів «Поротокотан» є прикладом сучасного музейного комплексу, що надає відвідувачам інтерактивну, предметну й ідейну платформи для глибшого пізнання етнічної ідентичності народу айну.

В музеї «Поротокотан» можна не лише навчитися грати на «муккурі» – традиційному бамбуковому варгані, але й зробити його самостійно і забрати свій «муккурі» додому. Крім того, в музеї є можливість навчитися готувати традиційні страви айнів та вишивати народні орнаменти.

Фестивалі та свята айнів проходять в Японії, користуючись особливою популярністю як серед японців, так й іноземних туристів. Зокрема, з 1 травня до початку жовтня в національному парку Акан в «котанах» айнів проходить фестиваль «Юкар». Юкари являють собою усні перекази, епоси айнів, що передаються з покоління в покоління, і користуються популярністю навіть за межами країни [Eco Assets in Hokkaido 2011].

Таким чином, розвиток етнографічного туризму допомагає айнам активізувати етнічне почуття, плекати інтерес людей до свого коріння, етнічної ідентичності, становлення етнічних спільнот з метою не допустити зникнення нечисленного народу, і, як наслідок, його культурної спадщини.

Музеї айнів і «котани» зберігають культурно-історичні та природничо-наукові цінності, поширюють знання про культуру айнів через вивчення і демонстрацію унікальних пам'яток матеріальної і нематеріальної культури, зокрема танців, народних ремесел, тощо.

Сувенірна продукція, яку виготовляють айни у традиційному стилі є не лише засобом отримання прибутку і фактором «присвоєння території», що закріплює враження від туристичної дестинації, але й допомагає зберегти традиції, підтримуючи самоідентичність айнів.

Розвиток етнографічного туризму привертає увагу суспільства до потреб національних меншин. Він є важливим елементом внутрішньої політики сучасної Японії. Життя айнів, засноване на гармонії з природою, є можливістю привернути увагу не лише японців, але й світової спільноти до проблем захисту навколишнього середовища шляхом кращого пізнання досвіду їх життя у природі.

Позитивний досвід Японії у сфері збереження культури і традицій національних меншин, зокрема айнів, організації і проведенні етнічних фестивалів і свят, створення спеціальних інтерактивних музеїв може бути корисним і для України.

1. Eco Assets in Hokkaido [Електронний ресурс] // Japan National Tourism Organization. – Режим доступу : http://www.jnto.go.jp/eng/indepth/featuredarticles/hokkaido/hokkaido_05.html.; 2. Economic Diplomacy Speech by Seiji Maehara, Minister for Foreign Affairs of Japan, at CLSA Japan Forum 2011 [Електронний ресурс] // Ministry of Foreign Affairs of Japan. – Режим доступу : http://www.mofa.go.jp/announce/fm/maehara/clsa2011_speech.html.; 3. Lake Akan Onsen (Kushiro City, Hokkaido) [Електронний ресурс] // Japan National Tourism Organization. – Режим доступу : <http://www.jnto.go.jp/tourism/en/s003.html>.; 4. *Hiwasaki L.* Ethnic Tourism in Hokkaido and the Shaping of Ainu Identity // *Pacific Affairs*. – Vol. 73. – № 3 (Autumn, 2000) . – pp. 393-412.; 5. Paving the Way to a Tourism Nation [Електронний

ресурс] // Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism. – Режим доступу : <http://www.mlit.go.jp/kankochou/en/about/keiki.html>.; 6. White Paper on Tourism in Japan // Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism. – 2009. – 56 p.; 7. Островные люди – айны [Електронний ресурс] // Вокруг света. – Режим доступу : [http://vokrugsveta.com/index.php?option=com_content&task=view&id=617&Itemid=100&limit=1&limitstart=3](http://vokrugsveta.com/index.php?option=com_content&task=view&id=617&Itemid=100&limit=1&limitstart=3;); 8. アイヌ民族博物館 [Електронний ресурс] // アイヌ民族博物館. – Режим доступу : <http://www.ainu-museum.or.jp/index.html>.; 9. 平成21年度札幌市イベントカレンダー [Електронний ресурс] // 札幌市. – Режим доступу : <http://www.city.sapporo.jp/keizai/kanko/event/H21event-calendar.html>.; 10. 先住民族アイヌ [Електронний ресурс] // アイヌ民族博物館. – Режим доступу : http://www.ainu-museum.or.jp/nyumon/ainu_leaf1003/ainu_en.pdf.

Г. Шевцова,

Київський національний університет
будівництва і архітектури

СИНКРЕТИЧНИЙ СВІТОГЛЯД ЯПОНЦІВ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ У ТРАДИЦІЯХ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Простежено вплив синкретичного світогляду японців на сакральну архітектуру країни, для якої, від початку розповсюдження буддизму, були характерні постійні взаємовпливи архітектурних традицій та будівельних прийомів синто і буддизму. Синто привнесло в буддійську культову архітектуру, в першу чергу, аспект спорідненості з природою, а буддійські традиції розвинули формотворчу палітру архітектури синто. Це послужувало каталізатором розвитку архітектури обох релігій та обумовило оригінальність японської архітектури.

Ключові слова: синкретичний світогляд, архітектура синто, буддійська архітектура, взаємовпливи, спорідненість з природою, формотворча палітра

Прослежено влияние синкретического мировоззрения японцев на сакральную архитектуру страны, для которой, с самого начала распространения буддизма были характерны взаимные влияния архитектурных традиций и строительных приемов синто и буддизма. Синто привнесло в буддийскую культовую архитектуру, в первую очередь, аспект гармонизации с природой, а буддийские традиции развили формотворческую палитру архитектуры синто. Все это послужило катализатором развития культовой архитектуры обеих религий и обусловило оригинальность японской архитектуры.

Ключевые слова: синкретическое мировоззрение, архитектура синто, буддийская архитектура, взаимовлияние, гармония с природой, формотворческая палитра

Japanese temples and shrines from the early times mixed Buddhist and Shinto architectural traces in different ways mainly transmitting to Buddhist architecture the traditions to harmonization with nature and tendency to the aesthetic simplicity. Shinto buildings inherited from Buddhist halls the new forms, constructions and methods of decoration. This situation

pushed up the development of Shinto and Buddhist sanctuaries and caused the specific of Japanese architecture.

Key words: *mixed Buddhist and Shinto architectural traces, relationship to the nature, aesthetic simplicity, new forms and constructions*

Сакральні споруди Японії впродовж усіх етапів розвитку відчували сильний вплив архітектури синто і буддизму. Це пояснюється синкретичністю релігійного світогляду японців в цілому, а також стійкістю японських національних традицій, що охоче реагують на зовнішні впливи, але швидко засвоюючи новітній досвід, повертають його у річище усталених сторіччями настанов.

В періоди Асука та Нара в зв'язку з появою буддизму стаються зміни в архітектурі синто – вона набуває деяких рис буддійської архітектури. Дахи святилищ починають вигинатися так само як в буддійських храмах (раніше всі лінії були прямі), в багатьох випадках деревину починають прикрашати кованими металевими орнаментами. Окрім того, наприкінці періоду Нара, за аналогією з буддійськими храмами, що слугували також місцем зібрання віруючих, в святилищах синто формується «хайден» – спеціальне приміщення для молитов та служб. Його встановлювали у вигляді окремого легкого павільйону перед головним святилищем «хонден». Таким чином богослужіння, що раніше проходило просто неба, перейшло в середину храму.

Буддійська архітектурно-будівельна система, що починаючи з VI сторіччя почала поступово проникати в Японію з Китаю, під впливом місцевих будівельних традицій також почала видозмінюватися, набуваючи рис притаманних естетиці синто: скромності та «натуральності» декоративних елементів, спорідненості з природою. В тому числі, одним з основних етапів становлення японської архітектури вважаємо формування канонічної структури дерев'яної пагоди японського типу. На перший погляд, китайська та японська пагоди є достатньо схожими спорудами. Однак не дивлячись на зовнішню схожість, китайська та японська пагоди мають принципові конструктивні та функціональні розбіжності, які дають нам підстави твердити, що форма японської пагоди не була запозичена з Китаю, як то прийнято вважати, а є результатом самостійного формотворчого процесу [1]. Час початку будови пагод в Китаї, однаково як і шлях їх формотворення детально невідомий, але найстаріші збережені зразки належать до VI ст. [2]. Генезу китайської пагоди слід шукати в Індії. Вважається, що ідея пагоди походить від індійської ступи – первинного типу буддійської сакральної споруди (існує приблизно з III сторіччя д.н.е.), що символізувала вчення Будди та слугувала релікварієм. Ступа мала на верхівці так звану «чаттра» - елемент, схожий на встановлену на прямокутну основу багаторясну парасольку. Сакральне значення цього елемента пояснюють різним чином: або як алегорію етапів сходження до буддійської істини, або як наочну ілюстрацію будови світу, який в індуїстському та буддійському трактуванні складався з кількох, розташованих один над одним відділень (небес), призначених для проживання різних істот (як то демонів, людей, богів і т.д.) [3]. Але найбільш вірогідним є походження цього елемента від набгато старшої за ступу форми олтарів давніх арійців, що мали вигляд стовпа, встановленого на кубічній основі [3] (відомості про такі давньоарійські олтарі знаходимо починаючи з середини II тисячоріччя д.н.е. 9). В Китаї напівсферична форма індійської ступи перетворилася на могутню ярусну башту, чому немало сприяла місцева старовинна традиція зве-

дення багатоярусних споруд (знахідки з розкопок поховань епохи Хань [2], III до н.е. – III ст.). Від форми індійської ступи в китайській пагоді залишився лише піднесений високо вгору ярусний шпиль, прообразом для якого послужила саме «чаттра». Китайська пагода чотирикутна або багатокутна в плані, збудована переважно з цегли і має внутрішній поверховий простір зі сходами всередині. Окрім сакральної, в Китаї пагоди мали ще й прагматичну функцію – вони слугували сторожовими вежами, маяками та сигнальними пунктами [2].

На відміну від дерев'яних конструкцій павільйонів буддійських монастирів, які потрапили в Японію майже без викривлень [4] (інша річ, що зміни в їх структурі почалися згодом), конструкція ярусних пагод буквально з початку існування буддійських монастирів в Японії набула кардинально іншого характеру. По-перше, японці надали перевагу дерев'яному, а не цегляному варіанту пагоди, по-друге – в центрі японської пагоди знаходиться так званий „серцевий стовп” – могутній відокремлений стрижень, навкруги якого монтуються яруси пагоди. Таким чином – пагода втрачає внутрішній простір і з витвору архітектурного – стає витвором скульптурним. Природно, що пагоду, яка практично не має вільного внутрішнього простору, не можна використовувати для якихось прагматичних цілей – в японській пагоді (на відміну від китайської) залишається лише сакральне символічне значення.

Яскравою ілюстрацією цих процесів є Західна частина (То-ін) монастиря Хорюджі, який на сьогодні є найстаршою дерев'яною спорудою на землі. Хорюджі було засновано на початку VII сторіччя неподалік від Нара. Двоярусний Золотий зал є найстаршою збереженою спорудою комплексу. Його об'ємно-планувальні, конструктивні та стилістичні риси, були характерними для храмового будівництва Китаю епохи Тан (VII-X ст.) [5]. А ось трохи молодша за Золотий зал пагода Хорюджі, не дивлячись на наявність елементів китайського декору, має не так уже багато схожого з китайськими зразками, і уособлює початок розвитку самостійних японських традицій буддійської архітектури, бо має «серцевий стовп» у центрі. Багато років в Японії існує думка про те, що „серцевий стовп” сприяє стійкості пагоди під час землетрусів – ніби то яруси хитаються навкруги стовпа і не руйнуються. Такі відомості і до сьогодні вміщені майже в усіх наукових працях та архітектурних путівниках. Але нові дослідження свідчать про помилковість цієї традиційної точки зору. „Серцевий стовп” є достатньо відокремленою структурою і його здатність сприяти стійкості конструкції під час землетрусу вважається сумнівною. Отже – стовп має лише сакральне значення, а його появу в конструкції пагод пов'язують з прадавніми (добуддійськими) віруваннями японців. Коріння цього феномену криється в характерних особливостях синто, а саме – в святилищах синто встановлюють могутні стовпи (часто це зрубані стовбури високих стрімких дерев, наприклад криптомерій), за допомогою яких божество-Камі може спуститися на землю [1, 4, 6]. Тому цілком природно, що японці почали використовувати такі стовпи і як основу пагод, адже відомо, що Будда сприймався в Японії як один з Камі, завдяки чому там і став можливим симбіоз синтоїзму та буддизму [6]. А загальновідома стійкість японської пагоди до землетрусів, як виявилось, впливає не з наявності «серцевого стовпа», а з наявності великої кількості дрібних дерев'яних поєднань ярусів, які здатні коливатися в широкій амплітуді і не роз'єднуватися, завдяки цьому утримуючи пагоду від руйнування [1]. Таким чином, бачимо, що у варіанті японської пагоди в буквальному сенсі поєдналися традиції сакральних споруд буддизму та синто, а саме – ідеї буддійської ступи (розвинутої в Китаї

до стану багатоярусної башти), та синтоїстського стовпа, що втілює собою ідею тимчасового сходження божества на землю [1, 7].

В наступний період Хейан взаємовпливи буддизму та синто виходять на новий рівень розвитку. На початку періоду формуються нові типи павільйонів синто, що мають в своєму дизайні багато рис буддійської архітектури. Зміни буддійської доктрини в період Хейан також посприяли зміщенню архітектурних традицій двох релігій, відчутно прискорили процес запозичення буддійською архітектурою будівельних традицій синто: в ці часи могутній, орієнтований на політичний вплив буддизм епохи Нара починає поступатися місцем зверненням до особистості формам буддійського вчення. Все більше з'являється монахів-відлюдників, що вільно проповідують буддизм і не бажаючи належати до якихось організованих буддійських структур, підіймаються за просвітленням високо в гори [8]. Саме в цей момент до основних буддійських шкіл країни приєднуються ще дві, засновані японськими монахами Сайтьо та Кукаем, які були направлені на навчання в китайські монастирі і принесли звідси доктрини нової течії, так званого езотеричного буддизму, а згодом – заснували в регіоні Кансай два гірські монастирські центри – осередок буддійської школи Тендай на горі Хіе поблизу Кіото (вчитель Сайтьо), та осередок буддійської школи Шінгон на горі Коя поблизу Нара (вчитель Кукай) [8]. Архітектурні традиції побудови гірських монастирів згодом набули широкого розповсюдження і зіграли в подальшому неабияку роль у формування традицій японського релігійного синкретизму синто та буддизму. У період Хейан японська буддійська архітектура формує ряд рис, що різко відрізняють її від китайських традицій як у конструктивному, так і в естетичному плані. Китайська показна пишність та репрезентативність будов поступається місцем скромності, гармонійності пропорцій, співзвучності з природним оточенням та тонкій непоказній красі – тобто тим самим естетичним якість, які весь світ сьогодні вважає ознаками витонченого японського самку.

Поміж іншим, в період Хейан кам'яні підлоги храмів, характерні для епохи Нара, поступилися місцем дерев'яним настилам та невеличким верандам навкруги храмів, тобто стали нагадувати споруди палевого типу на зразок первинних святилищ синто та клунь «такаюка». Оскільки в період раннього Хейан більша частина нових монастирів будувалася у горах, нове природне оточення істотно вплинуло на їх архітектуру. Перш за все, змінився порядок розташування споруд у плані монастиря. Якщо в періоди Асука та Нара плани монастирів зберігали китайську естетику геометричної краси та регулярності, то при спорудженні гірських монастирів періоду Хейан таке просто не було можливим. Будови стали розмішувати там, де для цього в скалах знаходили більш менш рівну вільну місцину, а галерейні паркани втратили сенс. До того ж споруди самі по собі стали меншими, набули інтимного характеру [9]. Черепичні дахи поступилися місцем покриттям з кори кипарису [4]. Аніж боротися з природою, японські зодчі взяли її в союзники – замість рубати дерева, призвичаїлися розташовувати невеликі споруди серед них, використовувати скальні уступи як платформи для павільйонів – і в цьому також вбачаємо безсумнівний вплив традицій синто, що позиціонувала людину в першу чергу як гармонійну частку природи. Таким чином, можливо й невідчутно для самих зодчих та монахів, пов'язані з обожнюванням природи традиції синто проникали в будівельні традиції буддійської архітектури, поступово змінюючи її естетику.

Окрім того, в період Хейан починається формування синкретичного релігійного світогляду, що поєднує постулати синто та буддизму в єдину систему: японські теологи визнали синтоїстські божества перевтіленнями буддійських, чимось на зразок їх земних іпостасей [8]. Таким чином, виникла складна релігійно-синкретична система, що поєднувала в собі елементи буддійського та синтоїстського культів. У зв'язку з цим в багатьох синтоїстських святилищах з'являються архітектурні споруди характерні для буддизму. До того ж, в кожному буддійському храмі з'явилися традиції побудови маленьких святилищ синто, аби місцеві божества захистили храм Будди на цій території, а в кожному святилищі синто – будували маленький буддійський храм – аби Будда вказав божествам синто шлях до спасіння.

На закінчення, вважаємо за належне лише надати ще невелику довідку про архітектуру релігії Шюгендо, що зародилася наприкінці періоду Нара та мала пік розквіту в часи Хейан та в середньовіччя, і являла собою химерний сплав традицій синто, буддизму та китайського даосизму. Тобто, цілком буквально являла собою повне злиття буддизму та синто. Ця релігія виникла з культу гірських відлюдників-аскетів, так званих «ямабусі», які скоріш за все ведуть своє походження від «бродячих буддійських монахів» періоду Нара, які або не належали до офіційних монастирів, або були справжніми монахами, що зневірилися в бюрократизованому «державному» буддизмі періоду Нара, покинули монастирі і піднялися в гори. Японці здавна вірили, що в горах живуть духи й божества. Відповідно до традицій споконвічної японської релігії - синто, до божеств могли звертатися тільки дуже чисті в духовному й фізичному сенсі люди. Тому більшість японців боялося підніматися в гори й самостійно про що-небудь просити богів. Тож без боязні «божественної кари» в гори могли підійматися лише ямабусі, що завдяки своїй аскезі та знанням буддійських способів очищення досягли належної для спілкування з божествами чистоти [6, 8]. Звернемо увагу на синкретичність світогляду – адже відлюдники ямабусі, по суті використовували буддійські (і даоські) ритуали з метою очищення перед божествами синто. Вже в період Хейан ямабусі почали організовувати в горах свої храмові осередки, які настільки міцно переплітали в собі ритуальні та архітектурні особливості синто та буддизму, що відокремити одне від іншого ставало практично неможливим. Святилища шюгендо будувалися не лише за принципом змішування будівельних традицій буддизму та синто в одній споруді, але й поєднували в структурі одного храму знакові споруди двох релігій, такі як наприклад буддійські пагоди та синтоїстські ворота-торії. А близькість святилищ до природи та їх гармонізація з гірським ландшафтом досягли такої міри, що архітектура фактично стала елементом ландшафту.

На жаль, не так багато споруд цього напрямку дійшло до наших часів: в епоху Мейджі (1868 рік), з політичних причин освячений сторіччями синкретизм синто та буддизму було примусово розділено, а монастирям велено обрати одну з двох релігій: або буддизм, або синто. Ті обителі, які не виконали державну волю руйнувалися й спалювалися [9]. Втім, деякі з осередків шюгендо відмовилися від буддизму чи синто лише на словах і продовжили підносити молитви як Будді, так і місцевим божествам. Проконтролювати їхні дії було практично неможливо. Тож у віддалених гірських місцевостях Японії і досі збереглися осередки цієї синкретичної віри.

На цьому, звісно, опис проявів взаємовпливів японської сакральної архітектури синто і буддизму не є вичерпним. Проте, навіть з усього вищесказаного ясно, що подібні

традиції не тільки послугували каталізатором розвитку як буддійської архітектури, так і архітектури синто, але насамперед – сформували оригінальність японської культової архітектури, створивши її неповторну естетику простоти та спорідненості з природою.

1. 櫻井敏雄「古建築逍遙」—大阪、2000年、—250 p.; 2. *Виноградова Н.А.* Искусство Китая. — М.: Изобразительное искусство, 1988. - 104 с.; 3. *Stierlin H.* Hindu India — Paris: Taschen, 1998. — 237 p.; 4. 「日本建築史」佐藤政次の発行者—東京：オーム社、2003年—265 p.; 5. 藤田まさや・古賀秀策「日本建築史」—京都、1999年 — 236 p.; 6. *Накорчевский А.А.* Синто. — СПб.: “Азбука-классика”; “Петербургское Востоковедение”, 2003. — 448 с.; 7. *Шевцова Г.В.* Специфіка формування японської пагоди у світлі традицій буддизму та синто // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. — К.: КНУБА, 2008. - № 20. — С. 121-126.; 8. *Накорчевский А.А.* Японский буддизм. — СПб.: “Азбука-классика”; “Петербургское Востоковедение”, 2003. — 448 с.; 9. *Young D., Young M.* Introduction to Japanese architecture. — Singapore: PERIPLUS, 2004. — 128 p.

(Footnotes)

¹ СДМ – тут і далі «Словник давньояпонської мови»

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

І. Батюк

ВІДОБРАЖЕННЯ КАНСАЙСЬКОГО ДІАЛЕКТУ У ТВОРІ ТАНІДЗАКІ ДЖЮН'ІЧІРО «ДРІБНИЙ СНІГ»	3
--	---

А. Богданова

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КОМІЧНОГО В ЯПОНСЬКИХ ГУМОРИСТИЧНИХ ОПОВІДЯХ РАКУТО	8
--	---

Т. Бондарчук

ЕКОЛОГІЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ: ПРОБЛЕМАТИКА СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	13
---	----

Г. Воєвідка

ПРОБЛЕМА ПОХОДЖЕННЯ ПУНКТУАЦІЇ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ	17
--	----

О. Горошкевич

ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВІР ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ (НА ОСНОВІ РОМАНУ ТАНІДЗАКІ ДЖЮН'ІЧІРО «ДРІБНИЙ СНІГ»).....	24
--	----

Ю. Дзябко

МІКРОПОЛЕ «МОВНА ПОЛІТИКА»: СПРОБА ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ ЗІСТАВНОГО АНАЛІЗУ НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЯПОНСЬКОЇ МОВ	28
--	----

С. Ікеда

現代日本語に於ける「どちら」の意味用法について.....	35
------------------------------	----

Ю. Клименко	ПОХОДЖЕННЯ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПРЕДИКАТИВНИХ ПРИКМЕТНИКІВ В ДАВНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ	43
О. Кобелянська	ДІАХРОНІЧНІ ЗМІНИ В СЕМАНТИЦІ ЯПОНСЬКОЇ ОНОМАТОПОЕТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ.....	48
Т. Комарницька	КОНСТИТУЦІЯ ЯПОНІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ДИСКУРСИВНО- КОГНІТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	55
К. Комісаров	ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМИ СИНТАКСИСУ СУЧАСНОЇ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	62
С. Мазур	АКЦЕНТУАЦІЯ В КАНСАЙСЬКОМУ ДІАЛЕКТІ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ КАНОНІЧНИХ ТЕКСТІВ ТЕНРІЙСЬКОЇ РЕЛІГІЇ).....	70
В. Пирогов	ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ ЯПОНСЬКИХ АСИМЕТРИЧНИХ ПАРЕМІЙ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ.....	74
В. Рубель	ПРОБЛЕМА БАГАТОЗНАЧНОСТІ НАЗВИ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ «МАН'ЙОШЮ» ТА ЇЇ АДЕКВАТНОГО РОЗУМІННЯ Й ПЕРЕКЛАДУ ЄВРОПЕЙСЬКИМИ МОВАМИ.....	78
І. Рябоволенко	ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ Й ГАЗЕТНИЙ ТЕКСТ ЯК ДЖЕРЕЛО ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ	82
В. Собакар	МАТЕМАТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ.....	86

М. Федоришин

A CONFIGURATIVE MODEL APPROACH
TO LINGUISTIC COMMUNICATION STUDY:
ENGLISH AND JAPANESE 92

Т. Хірано

日本語・ウクライナ語間の転写法の現状と問題点 99

Л. Чебан

ЗВ'ЯЗОК МІЖ СЕМАНТИКОЮ ІЄРОГЛІФА ТА ЇЇ
ГРАФІЧНИМ ВИРАЖЕННЯМ 107

С. Шітанда

日本語コーパスKOTONOHAに基づく
く言語批判の意味論的・統語論的分析
(Семантико-синтаксичний аналіз мовної
критики японської мови на основі корпусу текстів
«КОТОНОХА») 113

И. Шкловский

ГЕНДЕРНАЯ АСИММЕТРИЯ
И ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ МОДАЛЬНЫЕ ЧАСТИЦЫ
В ЯПОНСКОЙ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ 125

И. Шкловский, Т. Жук

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ МОДАЛЬНЫЕ ЧАСТИЦЫ:
ПОПЫТКА ГРУППОВОЙ КЛАССИФИКАЦИИ..... 131

И. Шкловский, Т. Жук

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ЭКСПРЕССИВНЫЕ ЧАСТИЦЫ:
ПОПЫТКА ГРУППОВОЙ КЛАССИФИКАЦИИ..... 135

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Л. Богдан

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ УКРАЇНСЬКИХ
ДИТЯЧИХ КАЗОК В ЯПОНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ
(НА МАТЕРІАЛІ КАЗОК «СІРКО», «СОЛОМ'ЯНИЙ
БИЧОК», «КРИВЕНЬКА КАЧЕЧКА») 140

К. Дарміна

ДОСЯГНЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ АДЕКВАТНОСТІ
ПРИ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПЕРЕКЛАДІ:
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ 147

Д. Панчук

THE ROLE OF USING ORIGINAL JAPANESE WORDS IN ENGLISH TRANSLATION OF “OKEI: THE GIRL FROM THE PROVINCES” BY MITSUGU SAOTOME.....	151
--	-----

А. Присяжнюк

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА МАТЕРІАЛІ ЯПОНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ	156
--	-----

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

О. Асадчих, Л. Смовженко

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДВОМОВНИМИ ТЕКСТАМИ	160
--	-----

О. Горновська

УРАХУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТА ЛІНГВІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЯПОНСЬКОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ПРИ НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ.....	167
---	-----

Х. Егава

「JF日本語教育スタンダード」のウクライナへの導入 (УПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ СТАНДАРТІВ ВИКЛАДАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ ЯПОНСЬКОЇ ФУНДАЦІЇ).....	172
--	-----

Т. Жук

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РЕСУРСОВ ЯПОНСКИХ ПОИСКОВЫХ СИСТЕМ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ ЯПОНСКОМУ ЯЗЫКУ	179
--	-----

М. Ішібаші

日本語授業における「笑い」 に関するネイティブ日本語教師の意識調査	184
--	-----

А. Іщенко

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ЯПОНСЬКОЮ МОВОЮ)	190
--	-----

Ю. Локишина

ВИКЛАДАННЯ ЯПОНСЬКОЇ ІЄРОГЛІФІКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМИ ДЛЯ NINTENDO DS 「なぞっておぼえる大人の漢字練習」.....	194
---	-----

Р. Мирошник

ЗАСТОСУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ МЕТОДИК У ВИКЛАДАННІ ГРАМАТИКИ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ	199
--	-----

Ю. Оніші

試験の結果に対する原因帰属： ウクライナにおける日本語専攻大学生を対象とした動機づけ調査.....	206
--	-----

Ю. Пономарьова

ПІДСИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ З УРАХУВАННЯМ ЯПОНСЬКИХ НОРМ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	216
---	-----

ЯПОНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Ю. Бондар

ДЕМОНІЧНИЙ ЕСТЕТИЗМ У РАННІХ ТВОРАХ ТАНІДЗАКІ ДЗІОН'ІТІРО.....	221
---	-----

І. Бондаренко

ЗАСОБИ МОВНОЇ КОМПРЕСІЇ В ПОЕЗІЇ ХАЙКУ	226
--	-----

Н. Данилова

РОЛЬ КОАНІВ У БУДДІЙСЬКІЙ СЕКТІ РІНДЗАЙ	235
---	-----

О. Кирик

ОБРАЗ ТЕНГУ В ЯПОНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ ТА ВІРУВАННЯХ.....	240
---	-----

Ю. Осадча

СЛОВЕСНІСТЬ (<i>БУНГАКУ</i>) VS СЮЖЕТНА ПРОЗА (<i>СЬОСЕЦУ</i>) В ТРАДИЦІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ДУМЦІ ЯПОНІЇ ТА КИТАЮ	247
---	-----

Є. Прасол

ЛІТЕРАТУРНО-КУЛЬТУРНІ РЕФЕРЕНЦІЇ В РОМАНІ М. СІМАДА «ЖІНКА, ЩО ПЛИВЕ, ЧОЛОВІК, ЩО ТОНЕ» (浮く女沈む男): ОБРАЗИ «НОЄВА КОВЧЕГА» ТА «ПАЛАЦУ ДРАКОНА»	256
---	-----

А. Федорець	
ВІДОБРАЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ РИС ЯПОНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ У ТВОРЧОСТІ ЯСУНАРІ КАВАБАТА.....	261
Н. Чермалих	
У СВІТІ ПАХОЩІВ ХЕЙАНУ: АРОМАТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ ЕСТЕТИЧНОГО ОБРАЗУ ПРОТАГОНІСТА «ГЕНДЗІ-МОНОІАТАРІ» МУРАСАКІ-СІКІБУ	266

ЯПОНІЯ: ПОЛІТИКА, ЕКОНОМІКА, ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА, СУСПІЛЬСТВО

О. Білик	
ЗАЛУЧЕННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ МУЛЬТИМЕДІА У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ЯПОНІЇ.....	271
Ю. Івашко	
ВЛИЯНИЕ БУДДИЗМА И СИНТОИЗМА НА РАЗВИТИЕ РЕЛИГИОЗНО-ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ В ЕВРОПЕ XIX-НАЧАЛА XX ВЕКОВ.....	277
О. Квасниця	
ЯПОНСЬКІ ПРЕС-КЛУБИ (КІШЯ-КЛУБИ): ВІД ЕЛІТАРИЗМУ ДО ЕГАЛІТАРИЗМУ	280
С. Козловський	
ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ У СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	286
Н. Корчинська	
РАННІЙ МУЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ. ДОСВІД ЯПОНІЇ.....	291
М. Курінна	
ФЕНОМЕН ТВОРЧОСТІ ЯПОНСЬКОГО ДИРИГЕНТА ОЗАВА СЕЙДЖІ.....	295
О. Озерська	
МОВНА ПОВЕДІНКА НАЧАЛЬНИКА І ПІДЛЕГЛОГО В ЯПОНСЬКОМУ ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ І СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ.....	300

<i>В. Пармонова</i>	
СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ КОМИКСОВ МАНГА В ЯПОНИИ.....	305
<i>О. Пархоменко</i>	
МОБІЛЬНА КУЛЬТУРА ЯПОНСЬКОЇ МОЛОДІ. ФЕНОМЕН ギャル文字	310
<i>В. Руднєва</i>	
ГРАВЮРИ УТАґАВИ ТОЙОКУНІ ТА УТАґАВИ КУНІСАДИ В КОЛЕКЦІЇ БОГДАНА ХАНЕНКА: КОМПАРТИВНИЙ ПІДХІД	314
<i>І. Срібняк, О. Молчанова</i>	
СУЧАСНИЙ МЕДІЙНИЙ ПРОСТІР ЯПОНІЇ (ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ).....	321
<i>О. Шаповалова</i>	
АЙНУ: РОЗВИТОК ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЯПОНІЇ	324
<i>Г. Шевцова</i>	
СИНКРЕТИЧНИЙ СВІТОГЛЯД ЯПОНЦІВ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ У ТРАДИЦІЯХ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ	328

Наукове видання

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 35

Макет і комп'ютерне верстування: *Є. Нестеренко*

Підписано до друку 10.05.2011 р.

Формат 60 x 84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».

Обл.-вид. арк. 22,30. Ум.-друк. арк. 21,25. Наклад 300 прим. Зам. № 1089.

Видавничий дім Дмитра Бураго

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41

Тел./факс: (044) 238-64-47, 238-64-49; e-mail: conf@graffiti.kiev.ua
www.burago.com.ua

